

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Gazetecilik Anabilim Dalı

Doktora Tezi

KAMUSAL ALAN TEORİLERİ AÇISINDAN SAĞLIK
GAZETECİLİĞİ VE DEMOKRASİ

Eylem Çamuroğlu Çığ
2502060273

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Suat Gezgin

İstanbul 2012

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

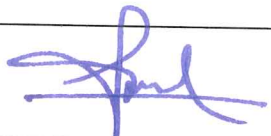
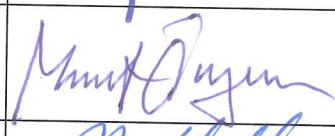
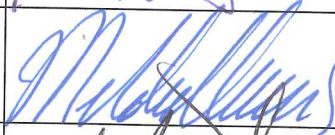
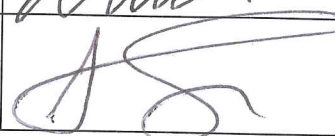
Adı ve Soyadı : Eylem ÇAMUROĞLU ÇİĞ Numarası : 2502060273

Anabilim/Bilim Dalı : Gazetecilik Tez Savunma Tarihi: 24.07.2012

Danışman : Prof.Dr.Suat GEZGİN Tez Savunma Saati : 10.00'da

Tez Başlığı : 'Kamusal Alan Teorileri Açısından Sağlık Gazeteciliği ve Demokrasi'.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Suat GEZGİN		kabul.
2-Prof.Dr.Murat ÖZGEN		Kabul
3-Prof.Dr.Melda CİNMAN		Kabul
4-Prof.Dr.Ali Murat VURAL		Kabul
5-Prof.Dr.Aslı YAPAR GÖNENÇ		kabul

KAMUSAL ALAN TEORİLERİ AÇISINDAN SAĞLIK GAZETECİLİĞİ VE DEMOKRASİ

EYLEM ÇAMUROĞLU ÇİĞ

ÖZ

Tez, sağlık gazeteciliğini kamusal alan teorileri açısından inceleme amaçındadır. Sosyo-politik bağlamından büyük ölçüde koparılmış olan sağlık haberlerini kamusal alan teorilerinden yola çıkarak değerlendirmek, sağlık gazeteciliğinin güncel sorunsalları hakkında derinlemesine bir bakış sunacaktır. Ek olarak sağlık gazeteciliğinin etik ve yapısal problemlerinin nedenlerinin açığa çıkarılması ve sağlık gazeteciliğinin demokratik bir rol üstlenerek nasıl kurgulanabileceğinin gösterilmesi hedeflenmektedir.

MEDICAL JOURNALISM AND DEMOCRACY IN THE CONTEXT OF PUBLIC SPHERE THEORIES

EYLEM ÇAMUROĞLU ÇİĞ

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to examine the medical journalism in the context of public sphere theories. By applying public sphere theories on medical journalism which has been detached its socio-politic context to a great extent, it is aimed to present a deep view of contemporary problematics of medical journalism. In addition to those, it is aimed to identify the ethical and structural problems of medical journalism and to show how a medical journalism which play a democratic role can be established.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının konusunu sağlık gazeteciliğinin kamusal alan teorileri açısından ele alınması oluşturmaktadır. Kamusal alan teorileri, sağlık gazeteciliğini demokrasi ve yurttaşlık temelinde ele almamızı sağlamaktadır. Çağdaş demokratik ülkelerin hukuklarında gazetecilik mesleği, demokratik rejimdeki rolü ile tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir. Tezin kuramsal temeli olarak kamusal alan teorilerinin seçilmesinin en önemli nedeni, kamusal alan kavramının güçlü demokrasiye ve ortak yaşama yaptığı vurgudur. Medyaya baktığımızda, mesleğe atfedilen önem, duyulan saygı, ihtiyaç ve mesleğe hukuki alanda tanınan özgürlüğün temelini kamu yararı, kamunun bilgilendirme ihtiyacı ve özgürlüğü ile kamusal bir araç olarak medyanın işler bir demokrasideki rolü ve önemi oluşturmaktadır. Gazeteciliğin ortaya çıktığı 18. Yüzyıldan günümüze, medya ve demokrasi ilişkisi en çok tartışılan konulardan biridir. 19. Yüzyılda kitleli üretimin yerleşmesi ile birlikte basının nesnel görünümüne kavuşması ve bu nesnel görünümün ardında reklam ve halkla ilişkilerin haber üretimine etkilerinin de hissedilmeye başlaması ile medya ve demokrasi ilişkisi tartışmaları daha da alevlenmiştir. Bu tartışmalar bugün de gerek akademik, gerekse kamusal anlamda güncelliğini korumaktadır. Sağlık gazeteciliği, bu tartışmaların en yoğun yaşandığı alanlardan biridir ve Türkiye akademisinde az çalışılmış konulardan bir tanesidir. Kamusal alan teorileri perspektifinden bu alana bakmak, Türkiye’de sağlık gazeteciliği ve haberleri üzerinden süregelen tartışmaları analiz etme imkanı sunmaktadır.

Tez çalışmamda beni sürekli destekleyen, motive eden ve yönlendiren değerli danışman hocam Prof. Dr. Suat GEZGİN’e teşekkür ederim.

Eylem ÇAMUROĞLU ÇİĞ

İstanbul 2012

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar ve ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. GAZETECİLİK, DEMOKRASİ VE DEĞİŞEN YURTTAŞLIK ALGISI...8	
1.1. Kamusal Alan.....	48
1.2. Kamusal Alan – Özel Alan KarşılığI.....	64
1.3. Kamusal Alan ile İlgili Temel Kavramlar.....	79
1.3.1. Kamusal Otorite/Kamu Erki.....	79
1.3.2. Kamu Hizmeti.....	81
1.3.3. Kamu Yararı / Kamu Çıkarı.....	82
1.3.4. Kamusal Mekan.....	86
1.3.5. Kamuoyu.....	87
1.3.6. Kamusal Akıl.....	90
1.3.7. Burjuva Kamusal Alanı.....	93
1.3.8. Proleter Kamusal Alan.....	93
1.3.9. Üretimin Kamusal Alanları.....	95
2. KAMUSAL ALAN TEORİLERİ.....96	
2.1. Jürgen Habermas ve Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü.....	97
2.1.1. Habermas'ın Kamusal Alan Teorisi: Bir İdeal Olarak Burjuva Kamusunun YükselişI ve Düşüşü.....	101
2.1.2. Habermas'ın Kamusal Alan Teorisine Yönelik Eleştiriler.....	118
2.1.3. Kamusal Alanı Onarmak: İdeal İletişim Durumu.....	124
2.2. Hannah Arendt ve İnsanlık Durumu.....	132

2.2.1. Hannah Arendt'in Kamusal Alan Teorisi: Toplumsalın Yükselişi ile Politik Olanın Yitimi.....	136
2.2.2. Arendt'in Kamusal Alan Teorisine Yönelik Eleştiriler.....	150
2.3. Richard Sennett ve Kamusal İnsanın Çöküşü.....	153
2.3.1. Richard Sennett'in Kamusal Alan Teorisi: Kişidişliliğin Yitimi ile Kaybedilen Kamusalılık.....	155
2.3.2. Sennett'in Kamusal Alan Teorisine Yönelik Eleştiriler.....	165
2.4. Oscar Negt ve Alexander Kluge: Kamusal Alan ve Deneyim.....	166
2.4.1. Oscar Negt ve Alexander Kluge'in Kamusal Alan Teorisi: Farklı Deneyimlerle Örülen Çoğul Kamusal Alanlar.....	170
2.4.2. Negt ve Kluge'nin Kamusal Alan Teorisine Yönelik Eleştiriler.....	216
2.5. John Rawls: Halkların Yasası, Siyasal Liberalizm ve Kamusal Akıl Düşüncesi.....	219
2.5.1. John Rawls'ın Kamusal Alan Teorisi: Kamusal Akıl Düşüncesi.....	223
2.5.2. John Rawls'ın Kamusal Alan Teorisine Yönelik Eleştiriler.....	240
3. SAĞLIK GAZETECİLİĞİ.....	245
3.1. Modernitede Tıp Biliminin Politik Anlamı ve Kamusal Yaşamdaki Dönüşümlerin Bireylerin Bedenlerinde Somutlaşması.....	248
3.2. Sağlık Haberciliğinde Kamusal Hizmetin Önündeki Engeller.....	279
3.2.1. İlaç ve Sağlık Endüstrilerinin Sağlık Haberciliğine Etkileri: Halkla İlişkiler, Lobicilik Faaliyetleri ve Reklamın Sağlık Sektörü ve Gazetecilik Açısından Kamusal Anlamı.....	294
3.3. Türkiye'de Sağlık Gazeteciliği.....	326
4. HÜRRİYET, ZAMAN, POSTA, RADİKAL GAZETELERİ VE EKLERİNİN İÇERİK ANALİZİ.....	341
4.1. Bulgular.....	348
4.2. Sağlık Haberlerindeki Eğilimler.....	385
4.2.1. Sağlık Sospo-politik Bağlamından Kopararak Özel Yaşam Bağlamlarında Ele Alınması: Bireyselleşme Eğilimi.....	385
4.2.2. Total Meta/Metalar Yığınyı Yaratma Eğilimi.....	389
4.2.3. Üretimin Kamusal Alanlarının Etkisi ile Tıbbileştirme ve Hasta/Tüketiciye Dönüşüm Eğilimi.....	392

4.2.4. Kamusal Alan Modeli ile Sağlığın Sosyo-politik Bağlamının Kurulması Eğilimi.....	394
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	399
KAYNAKÇA.....	408
ÖZGEÇMİŞ.....	428

TABLolar ve ŞEKİLLER DİZİNİ

Tablo 1: Habermas'ın Burjuva Kamusal Alanı.....	106
Fotoğraf 1: Beş haftada Dr. İbrahim'e hediye edilen promosyonların fotoğrafıdır..	312
Tablo 2: Sağlık haberlerinin gazetelere göre dağılımı.....	348
Şekil 1: Sağlık haberlerinin gazetelere göre yüzdilik dağılımı.....	349
Şekil 2: Sağlık haberlerinin gazetelere göre sayısal dağılımı.....	350
Tablo 3: Sağlık haberlerinin/yazılarının konularına göre dağılımı.....	351
Tablo 4: Sağlık politikası haberlerinin gazetelere göre sayısal dağılımı	352
Şekil 3: Sağlık politikası haberlerinin gazetelere göre yüzdilik dağılımı.....	352
Şekil 4: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" gazetelere göre sayısal dağılımı.....	353
Tablo 5: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" diğer sağlık haberlerine göre dağılımı.	353
Şekil 5: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" 4 gazetede ki toplam sağlık haberleri içindeki yüzdilik dağılımı.....	354
Şekil 6: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" 4 gazetede ki toplam sağlık haberleri içindeki sayısal dağılımı.....	354
Şekil 7: "Sağlık politikaları haberlerinin" Zaman Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki yüzdilik dağılımı.....	355
Şekil 8: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" Zaman Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki sayısal dağılımı.....	355
Şekil 9: "Sağlık politikaları haberlerinin" Posta Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki yüzdilik dağılımı.....	356
Şekil 10: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" Posta Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki sayısal dağılımı.....	356
Şekil 11: "Sağlık politikaları haberlerinin" Hürriyet Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki yüzdilik dağılımı.....	357
Şekil 12: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" Hürriyet Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki sayısal dağılımı.....	357
Şekil 13: "Sağlık politikaları haberlerinin" Radikal Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki yüzdilik dağılımı.....	358
Şekil 14: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" Radikal Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki sayısal dağılımı.....	358

Tablo 6: Sağlık haberlerinin/yazılarının 4 gazetede yayınlandığı sayfalara göre sayısal dağılımı.....	359
Şekil 15: Sağlık haberlerinin/yazılarının 4 gazetede yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı.....	359
Şekil 16: “Sağlık haberlerinin/yazılarının 4 gazetede yayınlandığı sayfalara göre sayısal dağılımı.....	360
Şekil 17: Sağlık haberlerinin/yazılarının Zaman Gazetesi’nde yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı.....	361
Şekil 18: Sağlık haberlerinin/yazılarının Posta Gazetesi’nde yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı.....	362
Şekil 19: Sağlık haberlerinin/yazılarının Hürriyet Gazetesi’nde yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı.....	362
Şekil 20: Sağlık haberlerinin/yazılarının Radikal Gazetesi’nde yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı.....	363
Tablo 7: “Sağlık politikaları haberlerinin/yazılarının” yayınlandığı sayfalara göre dağılımı.....	363
Şekil 21: “Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının” 4 gazetede yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı.....	364
Şekil 22: “Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının” 4 gazetede yayınlandığı sayfalara göre sayısal dağılımı.....	365
Şekil 23: “Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının” Zaman Gazetesi’ndeki yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı.....	366
Şekil 24: “Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının” Posta Gazetesi’ndeki yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı.....	367
Şekil 25: “Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının” Hürriyet Gazetesi’ndeki yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı.....	367
Şekil 26: “Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının” Radikal Gazetesi’ndeki yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı.....	368
Tablo 8: Sağlık haberlerinin haber kaynaklarına göre dağılımı.....	368
Şekil 27: Sağlık haberlerinin 4 gazetede haber kaynaklarına göre yüzdeler dağılımı.....	369

Şekil 28: Sağlık haberlerinin 4 gazetede ki haber kaynaklarına göre sayısal dağılımı.....	370
Şekil 29: Sağlık haberlerinin Zaman Gazetesi'ndeki haber kaynaklarına göre yü zdelik dağılımı.....	371
Şekil 30: Sağlık haberlerinin Posta Gazetesi'ndeki haber kaynaklarına göre yü zdelik dağılımı.....	371
Şekil 31: Sağlık haberlerinin Hürriyet Gazetesi'ndeki haber kaynaklarına göre yü zdelik dağılımı.....	372
Şekil 32: Sağlık haberlerinin Radikal Gazetesi'ndeki haber kaynaklarına göre yü zdelik dağılımı.....	372
Tablo 9: Sağlık haberlerinin aktarana göre dağılımı.....	373
Şekil 33: Sağlık haberlerinin 4 gazetede ki haber aktarıcılar ına göre yü zdelik dağılımı.....	373
Şekil 34: Sağlık haberlerinin 4 gazetede ki haber aktarıcılar ına göre sayısal dağılımı.....	374
Şekil 35: Sağlık haberlerinin Zaman Gazetesi'ndeki haber aktarıcılar ına göre yü zdelik dağılımı.....	375
Şekil 36: Sağlık haberlerinin Posta Gazetesi'ndeki haber aktarıcılar ına göre yü zdelik dağılımı.....	375
Şekil 37: Sağlık haberlerinin Hürriyet Gazetesi'ndeki haber aktarıcılar ına göre yü zdelik dağılımı.....	376
Şekil 38: Sağlık haberlerinin Radikal Gazetesi'ndeki haber aktarıcılar ına göre yü zdelik dağılımı.....	376
Tablo 10: Sağlık haberlerinin/yazılarının türü.....	377
Şekil 39: Sağlık haberlerinin/yazılarının türüne göre 4 gazetede ki yü zdelik dağılımı.....	377
Şekil 40: Sağlık haberlerinin/yazılarının türüne göre Zaman Gazetesi'ndeki yü zdelik dağılımı.....	378
Şekil 41: Sağlık haberlerinin/yazılarının türüne göre Posta Gazetesi'ndeki yü zdelik dağılımı.....	379
Şekil 42: Sağlık haberlerinin/yazılarının türüne göre Hürriyet Gazetesi'ndeki yü zdelik dağılımı.....	379

Şekil 43: Sağlık haberlerinin/yazılarının türüne göre Radikal Gazetesi'ndeki yüzdeler dağılımı.....	380
Tablo 11:Sağlık haberlerinin/yazılarının tıbbi bakışı.....	380
Tablo 12: “Advertorial”ların yayınlandığı sayfalara göre dağılımı.....	380
Tablo 13: Zaman Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu.....	381
Şekil 44: Zaman Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu, yüzdeler dağılım.....	381
Tablo 14: Posta Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu.....	382
Şekil 45: Posta Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu, yüzdeler dağılım.....	382
Tablo 15: Hürriyet Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu.....	383
Şekil 46: Hürriyet Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu, yüzdeler dağılım.....	383
Tablo 16: Radikal Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu.....	384
Şekil 47: Radikal Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu, yüzdeler dağılım.....	384

GİRİŞ

Bu tez çalışmasının konusunu sağlık gazeteciliğinin kamusal alan teorileri açısından ele alınması oluşturmaktadır. Kamusal alan teorileri, sağlık gazeteciliğini demokrasi ve yurttaşlık temelinde ele almamızı sağlamaktadır. Gazeteciliği demokrasi ve yurttaşlık ile ilişkisi açısından değerlendirmek, meseleye çok yönlü yaklaşımın yanı sıra, politik bir çerçeve de sağlamaktadır. Bu politik çerçeveden bakıldığında, geçmişten günümüze gazetecilik ne kadar değişirse değişsin, ne gazeteciler, ne toplum ne de mesleğin hukuki meşruiyeti ve zemini, gazetecilik ve demokrasi arasındaki o temel ilişkiden vazgeçmemektedir. Günümüzde aydınlanma (veya Habermasçı adlandırmayla burjuva) kamusunun mesleğe yüklediği demokratik anlam, hala mesleğin toplumsal, politik ve hukuki meşruiyetini üretmektedir. Aydınlanma kamusunun geç modernitedeki değişimleri ile birlikte, tartışma, yurttaşların politikaya katılımları temelinde hala devam etmektedir. Politik iletişim ve politik katılma, çağımızda yoğun bir biçimde medya dolayımı ile yapılmaktadır. Bu da çağdaş demokrasilerde kamusal yaşam ve politik katılma zemininde, gazetecilik mesleğinin aydınlanmacı özünü, ne kadar değişmiş ve dönüşmüş olursa olsun, tartışmaların odağına yerleştirmektedir.

Çağdaş demokratik ülkelerin hukuklarında gazetecilik mesleği, demokratik rejimdeki rolü ile tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir. Tezin kuramsal temeli olarak kamusal alan teorilerinin seçilmesinin en önemli nedeni, kamusal alan kavramının güçlü demokrasiye ve ortak yaşama yaptığı vurgudur. Medyaya baktığımızda, mesleğe atfedilen önem, duyulan saygı, ihtiyaç ve mesleğe hukuki alanda tanınan özgürlüğün temelini kamu yararı, kamunun bilgilenme ihtiyacı ve özgürlüğü ile kamusal bir araç olarak medyanın işler bir demokrasideki rolü ve önemi oluşturmaktadır. Gazeteciliğin ortaya çıktığı 18. Yüzyıldan günümüze, medya ve demokrasi ilişkisi en çok tartışılan konulardan biridir. 19. Yüzyılda kitlesel üretimin yerleşmesi ile birlikte basının nesnel görünümüne kavuşması ve bu nesnel görünümün ardında reklam ve halkla ilişkilerin haber üretimine etkilerinin de hissedilmeye başlaması ile medya ve demokrasi ilişkisi tartışmaları daha da alevlenmiştir. Nesnelliğin var olup olmaması veya medyanın manipülatif özellikleri

ile ilgili tartişmalara rağmen, medya ve basın günümüzde demokratik toplumlar açısından vazgeçilmez bir kamusal araçtır. Eğlence sektörünün de bir parçası olmasına rağmen medyaya hukuki alandaki özel ve korunaklı yerini veren de bu nedenle kamu yararı ve kamunun bilgilendirme hakkı oluşturmaktadır.

Tezde incelenen Türkiye’de kamusal alan teorileri açısından sağlık ve gazeteciliğe bakmak, öncelikle kamusal alan teorilerinin (birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar) demokrasi ile ilişkisi açısından önemlidir. Değinilmesi gereken ikinci konu da sağlık ve insanın bedeni ile kurduğu ilişki insanın özeline ait olan, mahrem bir konu olmasına rağmen, aydınlanma ve modernite ile birlikte bu konu, iktidar sahiplerinin üzerine politikalar ürettikleri kamusal bir meseleye dönüşmüş olmasındır. Kamusal bir mesele olması ve bütün insanların ilgisini de çekmesi nedeniyle sağlık, medyanın da sürekli ilgilendiği, haber ürettiği, vurgu yaptığı konulardan biridir. Günümüzde sağlık ve güzellik kavramlarının birbirinin içine iyice geçmesi ile birlikte sağlık sadece tıbbın değil, birçok endüstrinin (gıda, ilaç, bitkisel takviye, turizm, kozmetik...) para kazandığı ve yatırım yaptığı alanlardan birine dönüşmüştür. Bu durum, halkla ilişkiler ve reklamın da tıpkı haber endüstrisi gibi sağlık alanında üretimde bulunduğu anlamına gelmektedir.

Demokratik toplumlarda basının görevi, sağlıklı bir kamusal alan oluşmasına katkıda bulunarak kamusal meseleler konusunda insanları bilgilendirmek ve bu meseleler hakkında insanların tartişmasını sağlamaktır. Ancak basının sağlıklı bilgi sunabilmesi için önüne çıkan en önemli engellerden biri de halkla ilişkiler ve reklamın etkileridir. Sağlık alanı da bu engelin çok yoğun hissedildiği alanlardan biridir. Tezin amaçlarından biri de Türkiye’de sağlık ve gazetecilik arasındaki ilişkinin sorunlarını tanımlamanın yanı sıra özellikle küreselleşme ile birlikte etkisi Türkiye’de de yoğun bir şekilde hissedilen neoliberal politikaların sağlık politikalarında da büyük değişikliklere yol açtığı bir dönemde basının değişen politikaları halka duyurarak ve anlatarak işler bir kamusal alana katkıda bulunup bulunamadığını da tespit etmektedir. Bu nedenle tezin kuramsal kısmını oluşturacak olan kamusal alanı tanımlamak ve bu alandaki en önemli teorilere değinmek gerekmektedir.

Sağlık gazeteciliği, gazetecilik pratikleri içinde bulunduğu ara konum nedeniyle dikkate değer bir alandır. Sağlık haberleri, bir taraftan içerdikleri yüksek kamusal önem açısından bir taraftan da okuyucuların doğrudan özel – hatta mahrem alanlarına yönelik olmaları nedeniyle de özel bir noktada yer almaktadır. Sağlık hakkı, sosyal bir haktır ve temel bir insan hakkıdır; bu nedenle de doğrudan demokrasiyle bağlantılıdır. Sağlık anlayışı, kültür ile de yakından ilgilidir. Sağlık; politika ile bilim, kamusal ile özel, ifşaat ile mahremiyet, kültür ile kamu otoritesi, insan ile endüstri arasında yer almaktadır. Bu nedenle haberlere yansımaları da bir o kadar çeşitlidir. Ölümünden yaşama, umuttan korkuya, sağlıktan hastalığa, gelişmelerden hatalara ve başarısızlıklara, başa çıkmadan krizlere, gerçeklerden spekülasyonlara, güvenlikte risklere kadar uzanmaktadır.

Sağlık gazeteciliğinin bu ara konumu, tezimizde örnek olarak bu alanı seçmemizin de temel nedenidir. Sağlık alanı, son dönemde gazetecilik ve iletişim çalışmaları içinde ağırlıklı olarak ele alınan konulardan biridir. Alanın ara konumu, salt bilimsel dil ve yaklaşımlara izin verdiği gibi, duygusal ve insani yaklaşımlara da izin verebilmektedir. Gazetecilik açısından bu durum, haberin daha fazla okuyucuya ulaşması anlamına da geldiği için önemlidir. Ancak gazeteciliğin sağlık haberine yaklaşımı, sansasyon ve magazin ağırlıklı olmakta ve burada bir gerilim hattı oluşmaktadır. Bu gerilim hattını çözümlenebilmek için bir insan hakkı ve kamusal bir hak olan sağlığın ve tıp biliminin metalaşmasının yarattığı sorunları ve yurttaşın demokrasilere katılımının bir aracı olarak tanımlanan haberleri üreten gazetecilerin kapitalist ekonomideki konum ve yerlerini dikkatle incelemek gerekmektedir. Yurttaşlık temelinde ele alınan kamusal alan teorileri, aynı zamanda politik bir zeminde değerlendirmeye de imkan verdikleri için bu ara alanı incelemek için idealdir. Örnek olarak seçilen ve araştırılan sağlık gazeteciliği alanı da, teorik zemini somutlaştırabilecek güçtedir.

Sağlık ve insanın bedeni ile kurduğu ilişki insanın özeline ait olan, mahrem bir konudur. Bu ilişkiyi bireyler toplum içinde ve kültürel olarak öğrenmekte ve öğretmektedirler. Ancak aydınlanma ve modernite ile birlikte sağlık, iktidar sahiplerinin üzerine politikalar ürettikleri kamusal bir meseleye dönüşmüştür.

Kamusal bir mesele olması ve bütün insanların ilgisini de çekmesi nedeniyle sağlık, medyanın da sürekli ilgilendiği, haber ürettiği, vurgu yaptığı konulardan biridir. Günümüzde sağlık ve güzellik kavramlarının birbirinin içine iyice geçmesi ile birlikte sağlık sadece tıbbın değil, birçok endüstrinin (gıda, ilaç, bitkisel takviye, turizm, kozmetik...) para kazandığı ve yatırım yaptığı alanlardan birine dönüşmüştür. Bu durum, halkla ilişkiler ve reklamın da tıpkı haber endüstrisi gibi sağlık alanında üretimde bulunduğu anlamına gelmektedir.

Sağlık ve tıp alanı, otorite ve iktidar mekanizmalarının yoğun biçimde işlediği bir alandır. Halkın bu alandaki bilgiye erişimi çok kısıtlıdır. Hatta çoğu zaman doktor ve sağlık çalışanı kamusunun kendi aralarındaki tartışmalar, halka –bilimsel açıdan kanıtlanana kadar- duyurulmaz. (Bunun nedeni de örneğin tıp bilgisine sahip olmayan bir insanın henüz deney aşamasında olan bir tedavi yöntemini kendi sağlıklarına zarar verecek biçimde uygulamalarını engellemektir.) Bu elbette ki doğru bir uygulamadır ve gerekliliği sorgulanamaz bile. Burada sorulması gereken önemli soru şudur; kendini kamunun eleştirisinden koruyabilen bir dile sahip olan tıp otoritesi, endüstri ile işbirliğine giderek araştırma veya bilgileri endüstrilerin ve kapitalist kar maksimizasyonu çıkarlarının doğrultusunda çarpıtabilir mi? Bu nedenle sağlık konusu, modern toplumlarda kapitalizmden, küreselleşmeden ve güç ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemeyecek bir konudur. Bu alanda bütünlüklü bir bakış açısı ile sistemin sorunlarını, işleyen veya işlemeyen yanlarını bulmak ve halka göstermek, habercilerin bütün hakları ile varlık nedeni ve görevidir.

Gazetecilik ve sağlık alanı arasındaki ilişki, dünyada da, ülkemizde de pek çok açıdan sorgulanmakta ve incelenmektedir. Tıp ve sağlık alanı, gerek dilinin gerek de toplum içinde konumlanışının sonucunda özel alana ya da dar bir doktor ve sağlık çalışanı kamusuna ilişkin algılanmakta ve sunulmaktadır. Ancak sağlığın, dünya ekonomisindeki yerine ve devlet politikalarında kapladığı alana baktığımızda, sağlık konusu kamusal bir mücadelenin meselesidir. Bu alanı –genel anlamda- kamuya açmanın aracı da medyadır.

Tezin temel hipotezlerinden ilki, demokrasinin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi için politik kamusal alan ve yaşama ihtiyaç vardır. Politik kamusal alan için gereken bilgi, enformasyon ve tartışmaların kamusal alana taşınabilmesi, gazeteciliğin temel sorumluluğudur. Ancak sağlık haberlerinin politika ile bağının koparılması, genel eğilim olarak göze çarpmaktadır. Sağlık sorunu bireysel endişeler üzerinden tanımlanmakta, özel yaşam bağlarına sıkıştırılmakta ve kamusal meselelere tercüme edilememekte; bireyselleştirilmektedir. Bireyselleştirme, sağlık, kozmetik ve ilaç endüstrilerinin yaşamı tıbbileştirerek tüketimi artırmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu şekilde de sağlık haberleri bu alanda politik bir kamusal alan oluşturamamakta, tüketim toplumuna eklenmektedir. Temel hipotezlerimizden bir diğeri de, gazetelerin sağlık kategorizasyonu altında ele aldıkları konular, ağırlıklı olarak sağlık, kozmetik, ilaç sektörünün yönlendirmesi ile tüketim ağırlıklı ve bireysel sağlık meseleleridir. Sağlık, bu şekilde sosyo-politik bağlamından koparılmakta ve bireyselleştirilmektedir. Dünyada başlamış olan tıbbi anlayıştaki hasta/tüketici modeli ve bu modelin eğilimleri, Türkiye’de de etkin olmaya başlamıştır.

Tezin teorik kısmı, bu bilgilerin analizini de içermektedir. Çalışmanın metodolojisi, literatür taramasına ve Posta, Zaman, Hürriyet ve Radikal Gazetelerinin ve bütün eklerinin iki aylık sürecinin analizine dayanmaktadır. Sağlık, sağlık gazeteciliği ve kamusal alan üzerine yapılmış olan belli başlı çalışmalar incelenmiş ve teorik altyapı bu incelemelerin üzerine oturtulmuştur. Türkiye’de sağlık gazeteciliği üzerine akademik çalışmalar henüz çok yenidir. Bu alanda bulunabilen az sayıdaki tez, kitap, makale gibi çalışmalar da yine tezin içerisinde ele alınmıştır. Türkiye’de sağlık gazeteciliği üzerine veri toplayabilmek için Eğitim ve Sağlık Muhabirleri Derneği Başkanı olan Ziyneti Kocabıyık ile görüşme yapılmıştır.

Araştırmamız iki aylık bir zamanla sınırlıdır. Araştırma tarihi olarak belirlenen 15 Eylül – 15 Kasım 2011 tarihleri arasındaki iki aylık süreç, dönem içerisinde Türkiye gündemine doğrudan sağlık ile veya sağlık politikaları ile ilgili bir tartışma olmadığı için seçilmiştir. Sağlıkta Dönüşüm, o dönemlerde de tartışılmaktadır; ama tartışmalar ve yasalar yeni değildir. Gündemde herhangi bir grip salgını, aşı, doktora hediye skandalı vs. gibi sağlık politikaları ve ilaç endüstrisi ile ilgili tartışmalar yoktur.

İlkbahar ve yaz aylarında da diyet, egzersiz ve bakım ile ilgili bir gündem olduğu için bu aylar tercih edilmemiştir. Gündemde sağlıkla ilgili büyük bir dalgalanmanın olmadığı bir tarih aralığında, sağlığın gazetelerde nasıl ele alındığını saptamak için bu tarihler seçilmiştir. Araştırma için belirlenen Zaman, Posta ve Hürriyet gazeteleri, Eylül 2011 tarihinde tirajı en yüksek ilk üç gazete oldukları için seçilmiştir. En çok satan üç gazete oldukları için, Türkiye'deki ve gazetecilikteki genel eğilimleri somutlaştırabilecekleri düşünülmüştür. Radikal Gazetesi ise 2010 yılının Ekim ayında, “köşe yazarları yerine sokak yazarları ve pasif değil aktif okuyucular” (Radikal 14.10.2010) şeklinde “radikal devrim” olarak kamuoyuna duyurduğu yeni habercilik anlayışı iddiasından dolayı araştırmaya dahil edilmiştir. Aynı dönemde Radikal tirajı itibarı ile yirmi üçüncü sırada yer almaktadır. Ancak Radikal, kamusal alan teorilerinde önemli yer tutan sorgulayan ve tartışan okuyucu/izleyicileri temel aldığı iddiasından ötürü, tirajı en yüksek olan üç gazetenin yanında, parçalı kamusal alan içinde baskın olamayan eğilimlere dair bulgular sunabileceği için seçilmiştir.

Ayrıca bu iki aylık süre zarfında Posta, Zaman, Hürriyet ve Radikal Gazetelerinin internet siteleri üzerindeki sağlık bölümü de incelenmiştir. Bu incelemenin sonuçları, sayısal veri olarak kullanılmamış, gazetelerin sağlık kategorizasyonu ile ilgili hipotezi analiz etmek için değerlendirilmiştir. Çalışmada toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Dört temel eğilim, on iki kategori üzerinden analiz edilmiştir.

Tezin Gazetecilik, Demokrasi ve Değişen Yurttaşlık Algısı başlıklı ilk bölümü, gazetecilik ve kamusal alan arasındaki ilişkiyi demokrasi ve yurttaşlık üzerinden ele almaktadır. İlk bölümde kamusal alan kavramı ve tezde de kullanılan kamusal alan ile ilgili kavramlar kısaca anlatılmaktadır. İkinci bölümde kamusal alan teorilerinde beş tanesi, ayrıntılı bir biçimde incelenerek tezin teorik çerçevesi kurulmuştur. Üçüncü bölümde Sağlık Gazeteciliği kurulan teorik çerçeve ve doğrudan sağlık alanı ile ilgili teorik çerçeve açısından incelenmektedir. Üçüncü bölüm içinde Türkiye'de sağlık gazeteciliği üzerine Ziyeti Kocabıyık ile yapılan görüşmeden elde edilen veriler de ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde ise, 15 Eylül – 15 Kasım 2011 tarihleri arasındaki 2 aylık dönemde Posta, Zaman, Hürriyet ve Radikal Gazeteleri ile

bütün eklerinde bu süre zarfında çıkan bütün haber, köşe yazısı, makale ve soru-cevaplar, içerik çözümlemesi yöntemi ile analiz edilmiştir. Dördüncü bölüm, bulguların ve incelenen gazetelerdeki temel eğilimlerin saptandığı iki ana bölümden oluşmaktadır.

1.GAZETECİLİK, DEMOKRASİ VE DEĞİŞEN YURTTAŞLIK ALGISI

Yirmibirinci Yüzyıl, enformasyonun dünya çapında dolaşımının hızlandığı, medya teknolojilerinin yakınsadığı, gazetecilik pratiklerinin yeni teknolojilerle sınındığı bir dönemi başlattı. Aynı yüzyıl, 1980’lerde başlamış olan neoliberal dalganın etkisini daha da arttırmasıyla, demokrasi ve demokrasi kuramlarının da sık sık gündeme getirildiği bir dönem oldu. Politikanın, demokrasinin, aydınlanma ve (geç) modernitenin tartışıldığı, sorgulandığı, bir taraftan aydınlanmanın eski tartışmaları (din-bilim; kapitalizm-demokrasi gibi) yeniden gündeme gelirken, diğer taraftan da yeni tartışmaların (sosyal medya, farklı grup ve kültürlerin demokratik talepleri, ekolojik problemler, post-Fordizm gibi) politika ve medyanın gündemine oturduğu bir dönem oldu. Tartışmalara ve değişimlere yakından bakıldığında, kökten kopuş ve değişimlerin değil, birikerek ve çok yavaş ilerleyen değişimlerin yaşandığı görülmektedir. İnsanlığın bugüne kadar büyük bedellerle biriktirdiği (kültürel, bilimsel, toplumsal, demokratik, sanatsal...) deneyim ve bilgiler, büyük bir “geçiş çağı” (Wallerstein, Hopkins: 2000) ile sınanmaktadır.

Hall ve Jacques’ın “Yeni Zamanlar” tezi, bu değişimlerin 1990’lardaki nabzını tutmaya çalışmıştır. Bu teze göre, dünya nicelik ve nitelik olarak bir değişim geçirmektedir. İleri kapitalist toplumlar, bölünmüşlük, parçalılık ve farklılaşmayla nitelenir hale gelmiştir. Modern kitle toplumlarını niteleyen homojenleşme, standartlaşma, uzmanlaşma, işbölümü ve ölçek ekonomileri¹, yerini farklılaşma ve

---

¹ Ölçek ekonomileri, üretilen malın miktarını arttırdıkça, üretim maliyetlerinin düşeceği prensibini temel alan ekonomilerdir. Aynı maldan çok miktarda üretmek (kitlesele üretim) anlamına gelen bu biçim, Fordizm veya seri bant üretimi olarak da adlandırılmaktadır. Kapsam ekonomileri ise, bir maldan çok miktarda üretmek yerine ürün çeşidini artırarak kar elde etmeyi temel almaktadır. İşletmelerin birleşmesi, bu ekonomik anlayışın ve uygulamaların doğal sonucudur. Bu yeni ekonomik gelişmeler, teknolojik gelişmelerle yakından bağlantılıdır ve geç kapitalizm, post-Fordizm, sanayi-ötesi kapitalizm gibi adlarla da anılmaktadır. Bu gelişmeler, yirminci ve yirmibirinci yüzyılları derinden etkilemiştir. Etkileri sadece ekonomik alan ile sınırlı kalmamıştır. Kapsam ekonomileri ile ölçek ekonomilerinin karmaşık biçimlerde iç içe geçmiş olduğu günümüzde, medyadaki değişimler de bu çerçeveden yorumlanabilmektedir. Eskinin mesleği gazetecilik ve tek işi gazete çıkarmak olan gazete patronlarının yerini günümüzde, holding patronları almıştır. Birçok medyanın aynı işletme

esnek üretim, esnek uzmanlaşma, kapsam ekonomileri gibi yeni kavramlara bırakmış görünmektedir. Hall ve Jacques, birdenbire bir dünyadan ötekine taşınmadığımızı vurgulayarak, toplumun ve kültürün ağırlık merkezinin yeni bir yöne doğru kaymakta olduğu niteliksel dönüşümlere tanık olduğumuzu belirtmektedir. Bu değişim, ileri kapitalist toplumları, gelişmekte olan ülkeleri ve üçüncü dünya ülkelerini karmaşık yapılar içinde birbirine bağlarken düzensiz biçimde işlemektedir. Fordizm, Fordizm öncesi zanaatkar üretim biçimleri ve post-Fordizm, bu geçiş döneminde bir arada bulunmaktadır ve algıyı bulanıklaştıran da bu bir aradalıktır. Değişimi reddetmek, eski kuramsal çerçevelerle değerlendirmeye çalışmak sorunlu bir yaklaşım olduğu kadar, belirsizlik ve düzensizlikleri hiç hesaba katmadan yeniyi abartmak ve eskiden toptan bir kopuş olduğunu iddia etmek de bir o kadar sorunludur (Hall, Jacques, 1995: 15 -18).

Bu durumda yeni zamanları anlayabilmek için kullanılacak olan kuramsal çerçeveler, eski ile yeni arasındaki bağlantı noktalarını açığa çıkarabilmeli ve değişimleri de toplumsaldan siyasala, ekonomiden teknoloji ve kültüre kadar geniş bir alan içinde inceleyebilmeleidir. Hem demokrasi, hem de gazetecilik, bu yeni zamanlarda en çok tartışılan, en çok değişen (tartışılmaya ve değişmeye devam eden) kavramlar arasında yer almaktadır. Yeni zamanlar, politika tanımı ile politik olanın yeniden tanımlanmaya çalışıldığı bir dönemi getirmiştir. Bireysel özgürlükler, yurttaşlık kimliği ve kamusal adalet, politik olanın tanımı ile birlikte, demokrasi ve gazetecilik ilişkisi açısından da yeniden tartışılmakta ve tanımlanmaktadır. Bu tartışma, kamusal alan teori ve tartışmaları ile gazeteciliğin ve gazetecilik ile demokrasi ilişkisinin de birbirine bağlandığı kesişimi oluşturmaktadır.

Yirminci yüzyılın sonları, gazeteciliğin krizi olarak da adlandırılan bir yenilenme dönemini gazetecilik pratiklerine getirmiştir. Profesyonel gazetecilik pratikleri ile haber endüstrisi içerisinde iş gören medya, güvenilirliğini ve itibarını büyük ölçüde yitirmiş görünmektedir. Aynı dönem, habere duygusal yaklaşımların ön plana çıktığı;

---

altında birleşmesi ile pek çok açıdan tartışılan medyada tekelleşme olgusu daha da artmıştır. Teknolojik gelişmelerle de açıklanan bu durum, ekonomik gelişmelerle de yakından ilintilidir.

olgusal iddialar ve bunların gerekçelendirilmesinin yerini olaya müdahil olan ve gazetecinin görüşlerini de içeren yeni pratik ve biçimlerin daha fazla okuyucu/izleyici ve itibar kazandığı bir dönemdir. Bu değişimler, teknolojiden ekonomiye, siyasetten küresel kültüre, birçok açıdan temellendirildi ve temellendiriliyor. Bu değişim ve yeniliklerin gazetecilik mesleğinin sonu olduğunu iddia eden görüşlerin yanında artık sosyal medya ve cep telefonlarına kadar girmiş ve insanlara her yerde eşlik etmeye başlamış olan teknolojik yakınsama ile herkesin gazetecilik yapacağı yeni bir dönemi tarif edenler de oldu. Nostaljik ve teknolojik ütopyik yaklaşımların ortak sorunu, değişimin gerçek ve kolay görünmeyen boyutlarını kavramayı daha da zorlaştırmalarıdır (Fuller, 2010: 2 – 4).

Gazetecilik mesleği, ortaya çıktığı aydınlanma döneminden günümüze, demokrasi kuramı ve yurttaşlık kavramı ile yakından ilişkilidir ve mesleğin geçirdiği değişimler, tek başına gazetecilik üzerinden, teknoloji üzerinden, ekonomi, siyaset veya kültür üzerinden doğru değerlendirilemez. Gazetecilik mesleğinin de ortaya çıktığı aydınlanma dönemi içinde haberin tek anlamı, politik, ticari, kültürel veya toplumsal değildi; bunların her birinden bir parçayı içermekte idi (Özgen, 2004: 4 – 5). Tıpkı post-Fordizmi Fordizmden kökten bir kopuş olarak değerlendirmeye çalışmak veya küreselleşmeyi sadece ekonomik açıdan açıklamaya çalışmak gibi, gazeteciliğin kökten dönüştüğünü, hatta öldüğünü iddia etmek, yeni teknolojilerle iç içe geçmiş olan profesyonel gazetecilik pratiklerinin değişimin bütünü içindeki rolünü kaçırmak anlamına gelmektedir.

Bütün bu değişimin içinde gazetecilik mesleği, demokrasi üzerinden kurulan toplumsal anlamından vazgeçmediği gibi, hukuki zeminde de mesleğin meşruiyeti, demokrasi üzerinden kurulmaktadır. Gazeteciliğin politik süreçlerdeki rolü ve işlevi, basının ortaya çıktığı dönemlerden günümüze politik tartışma ve mücadelelerin konusu olmuştur. Demokrasi ile gazetecilik ilişkisinin temellerini oluşturan 18. yüzyıl aydınlanma düşüncesi, basını yurttaşların devleti denetleyebilecekleri bir yapıda bilgilendiren kamusal bir araç ve demokrasinin vazgeçilmez ögesi olarak tanımlamıştı. Demokrasi ve gazetecilik arasındaki ilişki, kapitalizmin etkileri ile dönüşmüştür; ancak buna rağmen gazeteciliğin siyasal, toplumsal ve hukuki

meşruluğu hâlen bu varsayıma dayanmaktadır: “Demokrasinin, enformasyon ve iletişim olmadan varolamayacağı, yaygın bir biçimde kabul edilmektedir. Herhangi bir demokrasinin gelişebilmesi için yurttaşların kamusal etkinliklere katılımını sağlaması gerekir. Başka bir ifadeyle, yurttaşlar ve kurumlar kendilerini kamu önünde ifade edebilmeli ve doğru enformasyon edinebilmelidirler. Böylece, medya aracılığıyla sürdürülen enformasyon ve iletişim, siyasetin alanını genişletir ve siyasetçilerin bu alanı tek başlarına denetlemelerini engeller.” (Encabo, 1997: 283).

Gazeteciler, mesleki anlamda tüm yaptıklarını bu bağlamda görmek istemektedirler. Gazeteciliğin rasyoneli, *bilgilendirilmiş vatandaşlar* üreterek özellikle *seçim* yapma süreçlerine katkısıyla demokrasinin işleyişinde hayati bir noktada durmaktadır. Bilgiler ise, elbette, nesnel olmalıdır ki sağlıklı bir demokrasi işleyebilsin. Bu kilit rol, demokrasi ile gazeteciliği birbirine geleneksel olarak sıkıca bağlaya gelmiştir. Gerçi bu durum, günümüzde, özellikle eğlencelik haber veya siyaset gibi kavramlarla farklılaşmış görünmektedir; ama halen yaygın biçimde tarafsızlığa vurgu sürmektedir. Alexis de Tocqueville durumu şu sözüyle özetlemektedir: “Demokrasi olmadan sizler gerçek bir gazete olamazsınız, gazeteler olmaksızın sizler de demokrasiye sahip olamazsınız.” (Cangöz, 2003: 101).

Demokrasi, iktidarın kaynağının halk veya iktidara tabi olanların iradesinden doğması olarak kısaca tanımlanabilir. Burada iktidarla kastedilen devlet olabileceği gibi, üniversite, özel veya kamu kurumları veya sivil toplum kuruluşları da olabilir. Eğer siyasal anlamda devletin yönetim biçimi, demokrasi ise kurum ve kuruluşların yönetiminde de demokratik olunabilecektir.

İktidarın kaynağı ile ilgili bu düşüncenin yaygınlaşması, 18. Yüzyılda burjuva devrimleri ile yaşanan Aydınlanma Çağı’ndan sonra gerçekleşmiştir. Ancak bu düşüncenin kökeni, burjuva devrimlerinden çok daha eskidir. Örneğin Aristo, Antik Yunan’da halk iradesini iktidarın belirleyicisi olarak kabul eden görüşler ileri sürmüştür. Ancak bu dönemde halk iradesi ile kastedilen, kadın, yabancı ve kölelerin dışında kaldığı seçme ve seçilme hakkı bulunan yirmi yaşını doldurmuş özgür, erkek “yurttaşlar”dır. Burjuva devrimlerinden sonra da demokratik düşünce gelişmeye

devam etmiştir. Siyasi anlamda demokrasi kavramı, 18. Yüzyılda başka, Antik Yunan'da başka, 20. Yüzyılda veya 21. Yüzyılda başka tanımlanacaktır; çünkü durağan olmayan ve içinde yaşanan topluma ve zamana göre değişen bir kavramdır. Siyasi demokrasi, en geniş boyutuna 20. Yüzyılda, kadınların da seçme ve seçilme haklarının tanınması ile ulaşmıştır (Teziç, 2009: 96-97). Demokrasiyi ancak uygulandıkları dönemlere göre tanımlamak mümkündür; çünkü demokrasi Rousseau'nun da isabetli bir biçimde tespit ettiği gibi, durmadan biçim değiştiren ve varlığını da bu biçim değiştirmeye borçlu olan bir yönetim biçimidir. Demokrasinin varlığı, güçlü ve bilinçli yurttaşların varlığı ile mümkündür: "Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi" (Rousseau, 1987: 81).

Yurttaşlık kavramına yapılan vurguyu anlayabilmek için demokrasi kavramını kamusal düşünce ile birlikte ele almak gerekmektedir. Bu şekilde gazetecilik ve demokrasi arasındaki ilişki de somutlaşacaktır. Gazetecilik, kamusal alan ve ulus devlet ilişkisi de bu bağlamda okunabilmektedir. Carey (2007) gazeteciliğin kökenleri cumhuriyetçi ya da demokratik yönetim biçimlerinin kökenleriyle aynıdır – gazetecilik yoksa demokrasi de yoktur, demektir ve tersi de eşit derecede doğrudur; demokrasi olmadan, gazetecilik de olmaz. Demokrasi tökezlerse, gazetecilik de tökezler, gazetecilik sapkın hâle gelirse, demokrasi de sapkınlaşır. Gazeteciliğin, ulus-devletin ve kamusal alanın kaderleri iç içe geçmiştir ve kolayca birbirlerinden ayrılamaz. Modern dünyada, bağımsız gazetecilik çağında, bu çelişik bir varsayımdır, çünkü gazetecilerin bir şeyi savunduklarını itiraf etmeleri anlamına gelmektedir, onların değerli tarafsızlığına gölge düşürmektedir. Carey (2007: 14) şöyle devam etmektedir: "Bu, gazetecilerin her konuda bağımsız ve nesnel olabileceklerini iddia eder ama demokrasi konusunda asla, çünkü bunu yapmak mesleklerini terk etmek anlamına gelir. Gazetecilerin demokratik kurumlar, demokratik yaşam biçimi konusunda kaygısız, tarafsız veya nesnel olmalarına izin yoktur. Bu onların zorunlu tutkularıdır, çünkü mesleklerinin temel koşulunu oluşturur. Demokratik ruh ve kurumlar olmadan, gazeteciler propagandacı ya da şovmenlere indirgenirler. Demokrasi tutkusu, gazetecilerin kamuyla beraber sahip olmaları gereken bir bağdır çünkü onlar beraberce kurucu kurumlardır."

Modern kamu, kamusal bir araç olarak basının ortaya çıkışının da en önemli nedenidir. Yine medyanın hukuksal anlamda sahip olduğu bütün ayrıcalıkların temeli de Habermas'ın burjuva kamusallığında idealize ettiği modern kamuda yatmaktadır. Basın ve demokrasi arasındaki ilişkinin kökenleri modern kamuda ve kamu erki ile mücadelede yatmaktadır.

Basın ve demokrasi arasındaki ilişkinin anahtarı, 18. yüzyılda kullanılmaya başlanan *kamuoyu (public opinion)* kavramıdır. İyi işleyen bir demokraside, kamusal akıl yürüterek tartışan yurttaşlar, kamuoyu oluşturarak kamusal erki etkileyebilir, karar alma süreçlerine katılabilirler. Kamusal erk ile yurttaşlar –sivil kişiler– arasında aracı olan kamusal bir araç konumundaki basındır. Kamusal erkin aldığı kararların meşruluğunun ölçütü, kamuoyudur. Burjuva sınıfının aleniyet ilkesi ile yıktığı eski egemenliğin aksine yeni egemenlik biçimi, halka karşı taşıdığı sorumluluklar üzerinden tanımlanır. Halkı yönetecek ve devlet aygıtını işletecek olanlar, eskisi gibi imtiyazlı ve sınırsız güç sahibi değildir; anayasa ile sınırlandırılmış bir gücü halkın adına ve yararına kullanmakla yükümlüdürler. Basının demokrasinin işleyişi ile ilişkilendirilen sorumluluğu burada başlamaktadır; kamusal erkin denetimi ve eleştirisi için gereken bilgiyi halka basın iletacaktır. Aleniyet ilkesinin işlerliği için parlamentodaki tartışmaları halka duyuracak bir kamusal araç gerekmektedir; basının ortaya çıkışının kamuoyu, kamusallık, burjuva kamusal alanı ve anayasal devletlerin ortaya çıkışı ile aşağı yukarı aynı zamanda oluşu basit bir tesadüf değildir. Yeni kurulan demokratik düzenin işleyebilmesi için basın, en önemli kamusal araçtır. Bu düzende basının iki yönlü bir görevi vardır; basın halkı hem bilgi vererek besleyecek hem de halk bu bilgiler doğrultusunda tartışmaya başladığında oluşmaya başlayan kamuoyunu duyuracaktır (Habermas, 2009 (a): 178-179).

Habermas'ın Kamusallığın Yapısal Dönüşümü'nü yazdığı yıllardan bugüne demokrasi, kamusal alan, gazetecilik ve burjuvazi kavramlarının her biri, dünyadaki dramatik sosyal ve politik değişimlerle birçok açıdan dönüşmüştür. Tezin kuramsal temelinde kamusal alan teorileri üzerinden ele alınan beş düşünür ve onların yaklaşımları etrafındaki tartışmalar, gazetecilik alanında yaşanan değişimleri, eski ve yeni arasında bağ kurarak açıklama çabamız açısından önemlidir. Elbette hakim

sosyal düzen içinde gazeteciliği değerlendirmek için başka birçok kuramsal çerçeve seçilebilirdi. Ancak kamusal alan teorileri açısından gazeteciliğe bakmak, ayağımızı yurttaşlık, demokrasi ve politik katılım üzerine bastıktan sonra, gazeteciliği yeni toplumsal düzen ve politikalar, ekonomi, kültür ve ifade biçimleri gibi bütünü içinde değerlendirme fırsatını vermektedir (Dahlgren, 2005:7).

Gazeteciliği demokrasi ve yurttaşlık ile ilişkisi açısından değerlendirmek, meseleye çok yönlü yaklaşımın yanı sıra, politik bir çerçeve de sağlamaktadır. Bu politik çerçeveden bakıldığında, geçmişten günümüze gazetecilik ne kadar değişirse değişsin, ne gazeteciler, ne toplum ne de mesleğin hukuki meşruiyeti ve zemini, gazetecilik ve demokrasi arasındaki o temel ilişkiden vazgeçmemektedir. Günümüzde aydınlanma (veya Habermasçı adlandırmayla burjuva) kamusunun mesleğe yüklediği demokratik anlam, hala mesleğin toplumsal, politik ve hukuki meşruiyetini üretmektedir. Aydınlanma kamusunun geç modernitedeki değişimleri ile birlikte, tartışma, yurttaşların politikaya katılımları temelinde hala devam etmektedir. Politik iletişim ve politik katılma, çağımızda yoğun bir biçimde medya dolayımı ile yapılmaktadır. Bu da çağdaş demokrasilerde kamusal yaşam ve politik katılma zemininde, gazetecilik mesleğinin aydınlanmacı özünü, ne kadar değişmiş ve dönüşmüş olursa olsun, tartışmaların odağına yerleştirmektedir.

Çağdaş demokratik ülkelerin hukuklarında gazetecilik mesleği, demokratik rejimdeki rolü ile tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir. Mesleğin demokratik rejimdeki rolü, yurttaş kimliği, (ahlaki ve hukuki) görevleri ve hakları ile yakından ilintilidir. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin 1996 yılında vermiş olduğu bir kararın gerekçesinde basın demokratik rolüne vurgu yapılmıştır: “Öte yandan kuşkusuz, basın özgürlüğü de demokrasi için vazgeçilmez öge ve rejim için değil, toplum yararına kamu yararınıdır. O halde, bu özgürlük alanı kamu yararı ile insan haklarının oluşturduğu alanla doğru orantılı artmalı: gereksiz sınırlamalardan ve baskılardan kaçınılmalıdır. Yoksa suskun basın ve bunun korkunç sonuçları ortaya çıkar” (Gedik, 2008: 151).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. Madde kapsamında ele aldığı basın özgürlüğünü, yurttaşların demokratik denetim aracı

olarak anlamlandırmaktadır. 10. Maddede ele alınan özgürlüklerin kullanılması açısından Mahkeme, basına özel bir statü veren bir dizi ilke ve kuralı içeren kapsamlı bir içtihat hukuku geliştirmiştir. “Basın söz konusu olduğunda bu ilkeler özel bir önem taşır. Her ne kadar basın, başka şeylerin yanı sıra, “kişinin şöhretinin korunması” bakımından da konulmuş sınırları aşmamakla yükümlü olsa da, kamu çıkarı ile ilgili olan başka alanlarda olduğu gibi, siyasi konularda da bilgi ve fikirleri açıklamak basının görevidir. Sadece basının bunları açıklama görevi yoktur; halkın da bunlara ulaşma hakkı vardır. ... basının görevi bilgi vermektir, bunun yorumu ise esas olarak okuyucuya bırakılmalıdır...” Aynı kararın devamında mahkeme, basın özgürlüğünün halka siyasi liderlerin fikir ve tavırlarını keşfetme ve bu konularda bir fikir oluşturma açısından en iyi araçlardan birini sunduğunu ve bu nedenle de siyasi tartışma özgürlüğünün demokratik bir toplum fikrinin tam merkezinde yer aldığını vurgulamaktadır (Macovei, ty: 17-18).

Hukuk, medyayı özellikle haber ve haberin demokrasilerdeki rolü üzerinden ele almaktadır. Medya, politik açıdan önemlidir; çünkü “olgun bir demokrasi, eğitilmiş, parlamentodan haberdar olan ve parlamento ile bağlantılı olan bir seçmen kitlesine bağlıdır” (McNair, 2002:1). Böyle bir seçmen kitlesinin yaratılabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi ise, medyanın politik rolünü gerçekleştirebilmesine bağlıdır. Medyanın demokrasi içindeki bu rolü, medyaya normatif yaklaşımlarda korunmaya çalışılan veya yeniden onarılmaya çalışılan demokratik çekirdeği oluşturmaktadır. Kamusal alan teorileri ve yaklaşımları içinde de medyanın politik ve demokratik rolü, merkezdedir. Günümüzde böyle bir alanın medya dolayımı olmadan oluşturulabilmesi, ihtimal dahilinde görünmemektedir.

Yirminci yüzyıl, kitle demokrasisi politikalarının ve kitle iletişiminin ilk çağı olarak tarihe geçti. Kitle demokrasisi politikaları ile kitle iletişimi birbiri ile yakından ilişkili ve bağlantılıdır. Piyasa ve yasal özgürlük koşulları altında, kitle medyası, demokratik politikalar için gerekli olan fikirlerin ve enformasyonun (kimi zaman daha çok, kimi zaman daha az) evrensel dağıtımını, (kimi zaman daha az, kimi zaman daha çok) adilane yol ve biçimlerle yerine getirmiştir. Politik yaşama aktif katılım, kitle

medyasının enformasyon sağlama açısından kullanımı ile güçlü bir biçimde bağlantılı görünmektedir. Bu nedenle hukuktan, politikaya birçok alanda medya, demokratik yaşam ile ilintili görevleri açısından önemsenmekte ve gündeme gelmektedir. Özellikle magazinleşme yönündeki eleştiriler, tek başına medya eleştirisi değildir; aynı zamanda demokratik yaşama dair eleştirilerdir. Bugün sosyal medyanın önemsenmesi de aynı nedendendir; kitlelerin politik yaşama aktif katılımı ve kendilerini ifade edebilmeleri açısından gündeme sık sık gelmektedir. McQuail'ın da vurguladığı gibi, öngörülebilir gelecekte, kitle mediasının olmadığı demokratik yaşam ve politikalar mümkün görünmemektedir. Tersine de eşit dercede doğrudur; kitle medyası olmadan kurumların ve politikaların demokratik olması, mümkün görünmemektedir (McQuail, 2005:541-542).

Ancak medyanın politika ve demokrasi içerisindeki rolü, girişte de değindiğimiz ekonomiden, teknolojiye, kültürden siyasete, yaşanan değişim ve dönüşümlerle tartışmalıdır; ama hala vazgeçilmez görünmektedir. Normatif medya teorisinin kendisi, modernite ile beraber eleştirilmeye başlandı. Medyanın politik ve demokratik rolü üzerinden kurgulanan kamu hizmeti yayıncılığı modeli, elitist olmakla suçlandı. Çünkü bu model, halka tepeden bakmaktaydı, halkı eğitilmesi gereken çocuklar olarak görmekteydi. Karşısına konumlanan özel yayıncılık modeli ise, halkın istediklerini halka getirme ve daha fazla eğlence sözü ile geldi. Yayıncılık modelleri üzerinden örneklediğimiz bu değişim, gazetecilik mesleğindeki, demokrasideki, politikadaki ve politik iletişimdeki dönüşümleri de anlatmaktadır.

Jay Blumler ve Micheal Gurevich, bu durumu “kamu iletişiminin krizi” olarak adlandırmaktadır. Bu kriz, iki fenomenle bağlantılıdır. İlki, politik gazeteciliğin düşüşüdür. Bu düşüş, ticarileşme, tabloidleşme, Amerikanvarileşme olarak da adlandırılan sürecin bir sonucudur. Eğlencelik haber, politikanın ciddi analizlerine, ciddi haber ve röportajlarına karşı itibar ve güç kazanmıştır. Nick Cohen bu durumu, liberal habercilik yaklaşımının krizi olarak nitelermektedir. Liberal habercilik olarak adlandırdığı, kamusal önem taşıyan meselelerin tarafsız bir bakış açısı ile ele alınmasıdır. Bu tarzda habercilik yapanlar, artık sevilmemektedir. Postmodernitenin

baskın, ancak saçma entelektüel modası, bu habercilik türünü sarsmaktadır. Kriz, ikinci olarak, gazetecilerle politikacılar arasındaki ilişkinin değişimi ile de ilgilidir. Bu ilişki, artık profesyonel siyasal iletişim uzmanları, halkla ilişkiler danışmanları, medya danışmanları gibi profesyonel iletişimciler tarafından belirlenmektedir (McNair, 2002:2). Genel olarak tabloidleşme, şu özellikleri ile tanımlanmaktadır:

- Gazetecilik standartlarında genel bir düşüş
- Politika ve ekonomi gibi içerikleri ile **hard newste** bir düşüş; bayağılık, skandal, sansasyon ve eğlence gibi içeriklerin arttığı **soft newste** yükseliş
- Medyanın demokratik vasfı bağlamında, vatandaşların (ve seçmenlerin) “bir kişinin kamusal bir statüye uygun olup olmadığı kararını vermeleri için ne bilmeleri gerekiyor”, sorusunun karşılığının genel bir değişim göstermesi. Yapılan haberlerle, kişinin kamusal alanda yapıp ettiklerinin, özel hayatında yapıp ettiklerinin gölgesinde kalması (Esser, 1999: 293).

Ciddi haberlerin ve politik gazeteciliğin, gazetecilik mesleğinin krizi olarak adlandırılan bu durum, politikanın ve demokrasinin krizini de beraberinde getirmiştir. Sonuçta bir döngü halinde bütün bu yapılar, birbirleri ile iç içe geçmiş ve birbirlerini dönüştürmüştür. Meyer’in Medya Demokrasisi adlı kitabında anlattığı biçimde, medya ve politika arasındaki ilişki, demokrasiyi, medya demokrasisine dönüştürmüştür. Medyanın yapısı, politikayı derinden değiştirmiştir. Politikacılar için medyada daha fazla görünmek ve yer almak, siyasal güç elde etmenin koşullarındandır. İktidarı elde etmeye veya korumaya yönelik bu araçsal yönelim ile, medya endüstrisinin kural ve yapıları, politikaya ve politikacılara da sirayet etmiştir. Meyer’e göre, “medyanın sömürgeleşmiş eyaletine dönüşmüştür” (Meyer, 2002: 146). 25 Nisan 2012 tarihli 5N1K programında gazeteci Cüneyt Özdemir, Başbakan Erdoğan’ın partisinin grup toplantısında 9 belgeyle “CHP’nin iktidar olduğu dönemde camileri satmıştır, bazılarını da ahır olarak kullanmıştır” iddialarından sonra, medya ve siyaset ilişkisi arasındaki bu ilişkiyi ele veren bir yorum yapmıştır.

Özdemir, “bugünlerde siyasetçiler gündemde olmayan meseleleri gündeme getiriyorlar ve biz de bu meseleleri gündeme almak durumunda kalıyoruz. Bu iddiaları, programımızda ele alacağız” demiştir. Özdemir’in “gündemde olmayan meseleler” ile ima ettiği, medya zamanına göre gündemde olmaktır. Medyanın zamanı şimdiki zamandır, oysa politikanın zamanı geçmişten şimdiki zamana ve gelecek zamana kadar uzanır. Medya endüstrisi ile politika arasındaki ilişki, politikayı da medyada yer alabilmek için büyük oranda şimdiki zamana çekmektedir. Bu da kamusal ve politik meselelerin yeterince tartışılmaması tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

Medyanın siyasete etkisi, siyasetin gösteriye dönüşmesine neden olmaktadır. Siyaset, medyada yer alabilmek için, eğlenceye başvurmaktadır. Eğlencelik siyaset (politainment), bu süreci anlatan ve Andreas Dörner tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Siyasetin Amerikanvarileşmesi ile de yakından ilgilidir. Ancak günümüz küresel medya sistemleri aracılığı ile sadece Amerikan siyasetini değil, tüm ülkelerin siyasetini etkilemektedir.

Siyasetin eğlence ile bütünleşmesi, aynı zamanda siyasetçiler ve halkla ilişkiler uzmanları tarafından kullanılan bir siyasal iletişim stratejisidir. Medyada görünür olmak bugün, siyasetçiler için bir başarı ölçütüdür. Kitlelere ulaşma açısından çok önemli olan medya, kitlelerin gündemini ve siyasetin yönünü de belirleme gücüne sahiptir. Medyada kitlelerin ilgisini çekebilmek için kullanılan eğlence ögesi, bu nedenle siyasetin içine de sızmıştır. Tıpkı eğlencelik haber kavramında olduğu gibi, eğlencelik siyasetin de iki yönü vardır. Bir yönü siyasetin halk nezdindeki algılamasını kökten değiştirmesi ve manipülatif olmasıdır. Diğer yönü de siyaseti geniş kitleler nezdinde görünür kılmasıdır.

Dörner’e göre, eğlencelik siyasetin iki yönü vardır. İlkinde siyasal aktörler, eğlence kültürünün araçlarını kullanarak siyasi güç kazanmaktadırlar. İkincisinde ise, eğlence endüstrisi, siyasi figürleri ve olayları daha fazla satış yapabilmek için kullanmaktadır. Hem siyaset eğlenceyi, hem de bir sektör olan eğlence siyaseti kullanmaktadır. Buna siyasal eğlence denilmektedir. Siyasetçi açısından önemli olan

ise medyada görünür olmak üzerinden gündemde kalmak ve kitleler nezdinde var olabilmektir.

Eğlencelik siyasetin işlevleri altı ana başlıkta toplanabilir: a. Siyaseti gündeme yerleştirir. b. Siyasal anlam modelleri oluşturur. c. Siyasal değer ve olayları pekiştirir ve popülerleştirir. d. Kitlelerin ilgisini siyasete çeker. e. Siyasal eylemler modeller halinde kurgulanır ve medyada sahnelenir. f. Siyasi olay ve kavramların akılda kalıcılığını artırır (Tokgöz, 2008:307-309).

Eğlencelik siyaset ile birlikte ele alınması gereken ve gazetecilikteki tabloidleşme ile de yakından ilgili olan eğlencelik haber ise bir yandan okuyucu/dinleyici/izleyiciye haber verirken, diğer yandan da izleyiciyi eğlendirme amacını güden haberlerdir. Magazin haberleri, eğlencelik haberin bir örneğidir. Eğlencelik haber, enformasyon ile eğlenceyi birleştiren bir ara türdür. Eğlencelik haberler, günlük haberleri, röportajları ve magazin haberlerini birbirleri ile harmanlayan bir yayın programı olarak da karşımıza gelmektedir.

Eğlencelik haber, iki yönü ile tartışmalıdır. Bir taraftan haberlerin ciddiyetini yok ettiği ve magazinleşme ile birlikte halkı gerçekten önemli olan kamusal meselelerden uzaklaştırdığı için olumsuzdur. Diğer taraftan ise, eğlence, drama ve duygusal ilişkilene ile birlikte siyasal sorunlara yöneltme amaçlı kullanıldığında, kitleye ulaşabilmenin en etkili yollarından biridir (Tokgöz, 2008:305-307). Habercilik, her zaman bilginin yanında eğlence de içermiştir. Büyük izleyici ve okuyucu kitlelerine ulaşabilmesinin nedeni de budur. Ancak bu konuda uzun zamandır tartışılan mesele, eğlencenin haberi ve ciddi haberciliği yok etmeye doğru gitmesidir. Çünkü insanlar artık eğlencenin veya gösterinin diline tercüme edilmemiş olan hiçbir şeyi okumak, dinlemek veya izlemek istememektedirler. Postman, indirgemeciliğin sonuçlarını özellikle televizyon haberleri üzerinden değerlendirmiştir. Ona göre, televizyon yazının yerine geçtikçe, halkın giderek bilgisizleşmesi kaçınılmazdır (Hargreaves, 2006: 79 -81).

Eğlencelik haber, gerçekten kamusal meselelerin halk tarafından algılanmasını da kökten değiştirmiştir. Postman'ın Huxley'ci uyarısını hatırlamakta fayda vardır:

“Huxley’in bize öğrettiği ise ileri teknoloji çağında ruhsal tahribatların, siması kuşkuculuğu ve nefreti yansıtan birinden ziyade güler yüzlü bir düşmandan kaynaklandığı düşüncesidir. Huxleyci kehanette gardiyanlara, kapılara ya da Hakikat Bakanlıklarına gerek yoktur. Bir halk saçma sapan şeylerle eğlendiği, kültürel yaşam aralıksız eğlence turları şeklinde yeniden tanımlandığı, ciddi kamusal konuşmalar bebeklerin çıkardıkları seslere benzediği ve kısacası halkın kendisi bir izleyici kitlesi, halkın kamusal işleri de bir vodvil temsiline döndüğü zaman, artık ulus riskle yüz yüze gelmiş ve kültürün ölümü açık bir olasılık halini almış demektir.” (Postman, 2010:173) Postman’ın, Huxley’nin Cesur Yeni Dünya’sındaki gibi, eğlence ile aptallaştırılan ve kontrol edilen insanlar yönündeki uyarısını her zaman akılda tutmak gerekmektedir.

Ancak Pippa Norris’in ulusal medya sistemlerinin kurumsal yapılarını bu ülkelerdeki pratik siyasal bilgi dağılımıyla karşılaştırdığında ulaştığı ampirik kanıtlar, medya hastalığı hipotezini desteklememektedir. Kitle iletişim araçlarının etkisi altında siyasal yargı yeteneğinin yok olduğunu destekleyen bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak yurttaşlık bilgisiyle ilgili incelemeler, kamuoyunun bilincinin de gerilediğini göstermiştir. Yüksek kaliteli yazılı medyayı hariç tutan bu araştırmaya göre, medya giderek daha az bilgi, daha çok eğlence içermektedir. Ancak Meyer’e göre asıl sorun siyasalın sahnelenmesi değildir, bu sahnelemenin yalandan ibaret olmasıdır. Sorun sadece medya gösterisine ve eğlenceye dönüşmüş olan bilgi ve siyaset değildir; içeriğin birileri tarafından çarpıtılarak hazırlanıyor olmasıdır (Meyer, 2002:141-142). Burada kısaca bilgi ve enformasyonun medya gösterisi aracılığı ile uğradığı anlam kaybı, temel meseleyi oluşturmaktadır. Bu durum, üç yönden eleştirilmektedir. Bunlardan ilki, eğlence ile harmanlanmış bilgi ve enformasyon sunumunun, kitlenin ilgisini çekebileceği idi. Normalde geniş kitlelerin hiç ilgilenmeyeceği bazı kamusal meseleleri gündeme getirmenin aracı olabileceği vurgulanmaktaydı. İkinci eleştiri, eğlencenin insanların bilinç ve algı düzeyini düşürmesi idi. Üçüncüsü de Meyer’in dikkati çektiği eğlence ile sunumdan çok, problemin sahnelenen gösterinin çarpıtılmış gerçek olmasından kaynaklandığını öne süren eleştiri idi. Bu üç eleştiri de doğrudur; ancak bir yönü eksiktir. Bugünkü medya sisteminde problem, bilgi ve

enformasyonun meta (alınıp satılabilen bir mal) olması ile yakından ilgilidir. Değerlendirmeyi yaparken ekonomi-politik yönünü ve medya gösterisinin arkasındaki üretim biçimini de dikkate almak gerekmektedir. “Gösteri, metanın toplumsal yaşamı *tümüyle işgal etmeyi* başardığı andır. Görülebilir olan sadece metayla kurulan ilişki olmakla kalmaz, ondan başka bir şey de görülemez: Görülen dünya metanın dünyasıdır.” (Debord, 1996: 27)

Gazetecilikte, medyada, politikada ve demokraside yaşanan dönüşümleri, her birini ayrı alanlar olarak kodlayarak çözmeye çalışmak, eksik çözümlere neden olmaktadır. Demokrasinin bütün kurumları, aydınlanmadan günümüze, birbirleri ile bağlantılı yapılar içinde dönüşmüştür ve dönüşmektedir. Gazetecilik mesleğini dönüşümü, tek başına bir dönüşüm değildir; aslında demokrasinin bütün kurumlarının, demokrasi algısının ve yurttaş kimliğinin ve algısının dönüşümü ile birlikte ve karşılıklı etkileşim halinde yaşanmaktadır. Bu dönüşümü tanımlayabilmek ve algılayabilmek için, problemin bütünlüğünü ve kamusal alanın parçalılığını birlikte ele almak gerekmektedir. Gazetecilik pratiklerindeki dönüşüm, politikadaki dönüşümle el ele gider ve beraberinde demokrasi algımızı ve yurttaş kimliğini de dönüştürür. Gazetecilik ve demokrasi arasındaki ilişkiyi ve dönüşümü analiz edebilmek için, tezimizde merkeze aldığımız olgu, yurttaş kimliğindeki ve yurttaşlık kültüründeki dönüşümdür. Bunu yapabilmek için kültürden politikaya, ekonomiden medya çalışmalarına uzanabilecek çeşitli kuramsal çerçeveler vardır. Tezimizde seçmiş olduğumuz kamusal alan çalışmaları, bütün bu alanlara uzanabilmesi açısından merkeze alınmıştır. Gazetecilik alanındaki bütün dönüşümleri gösterebilmek veya tespit edebilmek, elbette mümkün değildir; ancak en azından kamusal kültür, yurttaşlık kültürü ve gazetecilik ve demokrasi çerçevesinden alana bakmaya çalışmak, akademik tartışmaların bir kısmına ışık tutabilmektedir.

Gazetecilik ve demokrasinin bugün güncel ve akademik tartışmalarda bu kadar fazla yer tutmasının nedeni, aydınlanma kültürünün gazetecilik mesleğine ve demokrasinin kurumlarına atfettiği bütün bu görev ve sorumlulukların, günümüzde geç kapitalizmin etkileri ile dönüşmekte olmasıdır. Söylem düzeyinde meşruiyeti

ürettikleri için, bu değerler hala korunmaktadır; ancak gerçekten uygulanabilmeleri, günümüz koşullarında her zaman mümkün olmamaktadır. Söylem ve pratik arasındaki gerginlik, kamusal ile özel karşıtlığı arasındaki dönüşümden, ciddi gazetecilikten eğlencelik haber anlayışını merkeze alan gazeteciliğe dönüşümde veya üretici yurttaştan tüketici-birey yurttaş dönüşümde gözlemlenebilmektedir.

Bu dönüşümün kökenleri, kapitalizm ve demokrasi arasındaki ilişkide yatmaktadır. Karl Polanyi, emekçilerin kendi geçim tarzlarından kopmaları ve emeğin metalaşması sürecini “çağımızın büyük dönüşümü”nün başlangıcı olarak kabul etmektedir. Serbest piyasa ekonomisi, üç adet “hayali meta” üretmiştir; emek, toprak ve para. Bu hayali metalar, üretim unsurlarıdır; ekonomik sistemin hayati önemdeki parçasını oluşturan piyasalar içinde düzenlenmelidirler. Emek, toprak ve para, meta değildirler, alınıp satılan her şeyin satılmak üzere üretilmiş olması, bu durum için geçerli değildir. Emek, aslında yaşamın içinde yer alan insan eylemidir. Emek, yaşamın diğer yönlerinden ayrılmaz, saklanma veya işlenme şansı yoktur. Toprak, doğanın diğer adıdır; insan eliyle üretilmemiştir. Para ise, satın alma gücünün üretilmeyen, ama düzenlenen yüzüdür. Ancak piyasa mekanizmasında üçünün de alınıp satılması, insanı ve doğayı doğrudan kapitalizmin metalarına dönüştürmüştür (Polanyi, 2009:119 -120).

Polanyi'nin 19. yüzyıl için yaptığı bu saptamalar, 20. yüzyılın sonunda başlayan sosyal refah döneminin gerilemesi sonucunda yaşanan neoliberal dönüşümlerle bugün de güncelliğini korumaktadır. Gazeteciliğin demokrasi açısından taşıdığı önem dolayısıyla, gazetecilere hem hukuki, hem ahlaki, hem de etik sorumluluklar yüklenmektedir (Moressi, 2006:30-60; Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC), 2008; Jackson, 1998:120-122). Bütün bu sorumluluğu taşıması gereken gazeteciler (özellikle muhabirler), bugün serbest piyasa içinde iş görmektedirler. Gazetecilerin emeği, geç kapitalist sistemin metalarından biridir. Profesyonel gazetecilik, (yukarıda da bahsettiğimiz) demokrasi aleyhine barındırdığı pek çok riskin yanında, gazetecileri emeklerine de yabancılaştırmaktadır. Profesyonel haber yazım biçimi olan ters piramit haber yazım tekniği ile gazeteciler, metin üzerindeki hakimiyetini kaybetmekte, emeklerinin ürünü olan haberden uzaklaşmaktadırlar. Bu uzaklaşma,

etik ve ahlaki uzaklaşmayı da beraberinde getirmektedir. Piyasanın hayali metalarından biri olarak gazetecilerin emeği, bu durumda gazetecileri mesleğin taşınması gereken kamu yararı ve demokratik sorumluluklardan uzaklaştırmaktadır.

Gazetecilik mesleği, endüstriyel bir örgütlenme içinde² yapılmaktadır. Haber toplama, yazma, işleme, basım, dağıtım ve hatta alımlama aşamaları, büyük boyutlarda uzmanlaşmış ve teknik bir iştir. 24 saatlik yayın döngüsünde (yazılı basın için elbette), tüm bir gazeteyi baştan sona her gün hazır hale getirmek rasyonel üretim olmadan mümkün değildir. Gazetecinin özgürlüğü ve sorumluluğu üzerinden yürütülecek tartışmalar, bu özgürlük ve sorumluluğun gerçekleştirileceği koşulları göz önüne almadan hiçbir yere ulaşamayacaktır. Çünkü endüstriyel üretim koşulları ve bürokratik örgütlenme, yarattığı emir-komuta zinciri içinde gazetecinin sorumluluğunu ve özgürlüğünü ondan alıp bir üst basamağa aktarmaktadır. Sistem içindeki bireylerin sorumluluk duygusu erimektedir, kısaca “ben sadece bana söyleneni yaptım” argümanı geçerlilik kazanmaktadır.

Aslında bu modernizmin yarattığı rasyonel yapıların tümü için geçerlidir. Bauman’a göre (1997: 215), otoriter bürokratik sistemlerde bireylerin yaptıkları eylemlerin

---

²Günümüzde medya da post-endüstriyel özellikler göstermektedir. Ancak tıpkı post-fordist dönemin fordizm ve fordizm öncesi biçimleri de içinde barındırmasında olduğu gibi (Hall, Jacques, 1995: 16 - 17), medyanın post-endüstriyel dönemi de endüstriyel ve endüstri öncesi biçimleri de içinde barındırmaktadır. Bu geçiş, önceki dönemlerden tamamen bir kopuş değildir; eski biçimler ile yeni biçimlerin çok daha karmaşık bir yapı içerisinde bir arada var olduğu bir aşamayı ifade etmektedir. Gazetecilik mesleği bugün, teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan internet ve sosyal medya gibi olanakların etkisi ile endüstriyel örgütlenme olmadan da icra edilebilmektedir. Herhangi bir kuruma bağlı olmadan blog yazarlığı üzerinden yürütülen gazetecilik faaliyetleri bunun örneğidir. Ancak bir kuruma bağlı olarak çalışan gazeteciler, blog yazarlığı yaparken de kurumlarından bağımsız var olamamaktadırlar: “Blog yazarı, kurumunun ilkelerine uygun davranmalı ve gazetede veya televizyon ve radyoda kabul görmeyecek kişisel fikirlerini açıklamaktan kaçınmalıdır” (Medya Derneği, 2011: 34). Bu etik kodda da görüldüğü gibi, bir kuruma bağlı olarak çalışan gazeteci, araç ne kadar özgürleştirici olursa olsun, kurumun hiyerarşik örgütlenmesinden kaçmamaktadır. Dolayısıyla eşik bekliliği mekanizması, geleneksel veya yeni medyada, eğer bir gazetecilik etkinliği söz konusu ise aynen devam etmektedir. Yeni medyanın olanakları ile herhangi bir kuruma bağlı olmayan, bağımsız gazeteciler ise, seslerini geleneksel medyada çalışan gazeteciler kadar duyuramamaktadır. Bu hiyerarşik örgütlenme içinde gazeteci, özgür değildir ve haber üretim süreci de demokratik bir biçimde işlememektedir.

ahlaki açıdan sorgulama olasılıkları çok azdır. Bürokrasi içinde iş görmeye çalışan bireyin dikkati yapılacak işe ve işin yapılışındaki kusursuzluğa kaydırılır. Yapılan eylemden kimlerin nasıl etkilendiği, eylemin yöneldiği kişilerin ne hissettiğinin bir önemi yoktur. Önemli olan tek şey çalışanın, üstlerinin istediği şeyi şık bir biçimde, ustalıklı ve sorgulamadan yerine getirebilmesidir. Bauman'ın otoriter bürokratik sistemler için yaptığı bu saptama, gazetecinin haber ürettiği koşullarla da örtüşmektedir. Haber endüstrisinin bürokratik örgütlenmesi içinde gazeteciden beklenen editörler ve haber müdürlerinin –yani üstlerinin – yönlendirmeleri ile haberini en mükemmel şekilde hazırlamasıdır. Bu süreçte gazetecinin dikkati, kendisine yüklenen etik sorumluluklar ve haberin ahlaki sonuçlarına yönelememektedir. Oysa etik tartışmaların merkezinde gazeteci ve onun seçimleri ile eylemleri yer almaktadır.

Tüm bu güncel etik tartışmaların odağındaki birey gazeteci, kendisine yüklenen etik sorumluluğun gerçekte çok uzağındadır. Bu uzaklık ilk önce, ham haberin yolculuğunun haber organizasyonuna ulaştığında, basım aşamasına değin gerçekte yeni başlamasından ve muhabirin metin üzerindeki hakimiyetinin azlığından kaynaklanmaktadır. İkinci uzaklaşma, gazetecilik “nesnel” haber yazım kodlarının, yani haber metinlerinin kurgusunda yatan yapısal kodlarının muhabire dayattığı biçimsel zorunluluktan türemektedir.

Özellikle profesyonel haber yazım tekniği ters piramit, bilgilerin metin içindeki organizasyonunun yapılmasında dikte ettiği kalıp ile etik değerlerin yoğunlaştığı bir odak olan seçim aşamasında, neyi metne alıp almayacağı noktasında da, haber üreten gazeteciye sınırlamaktadır. Haberın vurucu kısmı olarak değerlendirilen ilk cümle seçimini, bireyin elinden alarak kurumsal politikaya bağlamaktadır. Hatta yazım aşamasından önce, olayları nasıl izleyip algılayacakları konusunda dahi gazetecilere bir zihinsel kalıp vermektedir. Endüstriyel bir yapı içerisinde kamusal bir görev yürütmeye çalışan gazetecilik dünyasının durumu, kapitalist dünyada iş yapmaya çalışan diğer bürokratik endüstriyel örgütlenmelerle özellikle ahlaki sorumluluk konusunda benzerlik göstermektedir. Bu dünyada çalışan bireylerin ahlaki sorumluluk duyarak hareket etmelerini beklemek ne kadar zor bir ihtimalse, *erdemli*

ve *kahraman* gazetecilerin, endüstriyel yapıya ve haberin endüstriyel yapısının ve biçiminin kendisinde ve okuyucusunda yarattığı körleşmeye rağmen gazetecilik etiğini kurtarmalarını beklemek de bir o kadar zordur. Bauman *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri*'nde (2001:339-340) modern örgütlenme ve iş dünyasının bireyleri ahlaki düşünceden giderek uzaklaştırdığını vurgulamaktadır. İş dünyası ahlakı, insanı tamamen görünmez kılarak bir kenara atmaktadır. İş dünyası içinde bireyler, ahlaki bir sorumluluk duy(a)madıkları gibi bireylerin ahlaki özerklikleri de bu süreçte kaybolmaktadır. Bauman'a göre, modern örgütlenme ve modern iş dünyası, ahlaklı olmayı hedefleyen insanların yaşamını güçleştirmektedir. Modern haber örgütlenmesi içinde de ahlak teşvik edilmediği gibi, bu durumu hiç sorgulamadan sadece gazeteciye seslenen etik kodlar, yapı içerisinde işlemez hale gelmektedir.

Gazetecilere bireysel olarak yüklenen etik, bu yapı içerisinde anlamlı olmadığı gibi bir süre sonra gazetecilik etik kodları, mesleğin toplumsal bağlamını ve demokrasi ile ilişkisini unutturmaktadır. Kodlar, gerçekleşmesi imkansız bir yapı içinde gazeteciye yüklendiğinde, gazeteci tıpkı yasaların arkasından dolaşmaya çalışan bir avukat gibi kodları sadece biçim üzerinden algılayacaktır. Haberın biçimi, içeriğinin ve toplumsal bağlamının önüne geçerken gazetecilik kodları da mesleğin toplumsal ve siyasi anlamının önüne geçmektedir. Ya da Marx'ın *meta fetişizmi* kavramına göre yorumlarsak, bir meta olan haberin değişim değeri, kullanım değerinin önüne geçmektedir. Gazeteciye yüklenen erdem ve gazetecilik kodları da okuyucuların ilgi ve dikkatini metanın/haberin üretildiği toplumsal koşullardan alıp haberin kendisine yöneltmesini sağlayan bir çağrışıma dönüşür. Etiğin öznesi olarak gazeteciye konumlayan gazetecilik etik kodları da böylece mesleğin meşruiyetini üreten *toplumsal bir hiyeroglif*e dönüşür.

Ahlakı sadece etik yasalar koymaya indirgemek ve yaşamı her alana yönelik yeni bir etik kod seti ile parçalamak, ahlaki sorumluluğu ön plana çıkarır gibi görünürken tam tersini yapmaktır. Etik kodlara dayalı ahlakı ön plana çıkarmak, aslında kurallara uyma ve itaati vurgulamaktır. Vurgu, sorgulamadan itaat etme üzerine olunca, düşünmek, sorgulamak ve ahlaki sorumluluk hissetmek kaybolup gitmektedir

(Bauman, 2000: 158). Ancak kapitalist sistem içinde ve serbest pazar egemenliğinde medya ve habercilere yüklenen demokratik sorumluluk, yoğun bir biçimde etik kodlarla somutlaştırılmaktadır. Ancak vurgu, sisteme ve sistemin ürettiği problemlere değildir; doğrudan birey gazeteciyedir. Birey gazetecinin bu sorumluluğu taşıması, haber üretim süreçleri göz önüne alındığında olanaklı görünmemektedir. Mesleğin post-endüstriyel döneminin yaşandığı yirmibirinci yüzyıl içinde bile, hakim haber üretim biçimi, endüstriyeldir. Sorumluluğun yüklendiği gazeteci, haber üretim sürecinde ve kurum içinde özgür değildir.

19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında Avrupa ve Kuzey Amerika’da gelişen haber yapma ve yazmanın belli bir tekniği, dünya çapında gazeteciliğin hakim modeline dönüşmüştür. James Carey, bu modeli şöyle tanımlar: “Gazetecilik ... endüstriyel bir sanattır. Ters piramit, 5N 1K ve bunlarla ilgili teknikler; konserve kutusu ne kadar endüstriyel ise, o kadar endüstriyel ürünlerdir.” (Carey, 1974: 246). Ters piramit haber yazma, haberi rasyonel ve endüstriyel olarak üretmeyi hızlandıran ve kolaylaştıran bir tekniktir.

“Her gazete muhabiri Ne? Kim? Nerede? Ne Zaman? Neden? sorularını cevaplamalı ve bunu mümkün olduğunca ilk paragrafta gerçekleştirmelidir. Gazetecilik açısından ilk ve en büyük emirdir bu. Emre itaatsizliğin cezası ise, çöp sepetini boylamak ve çabucak unutulmaktır.” (Manoff ve Schudson, 1986: 3). Emre itaatsizlik ve çöp sepeti, endüstriyel hız kültürüne uyma zorunluluğuyla açıklanmaktadır. Gazetecilerin üzerindeki bu baskı, haber metninin yapısal kurgusunu da doğrudan belirler; metin, mesleki hedefleri yerine getirecek *son üründür*. Okuyucu, tüm gazetecilik etkinliğinin karmaşık doğasını göremez, sadece profesyonel bir anlatı aktaran metinle karşı karşıyadır; ama bu metin, tüm sürecin izlerini –teknoloji, hız, endüstriyel hedefler, iletişimsel, demokratik, hukuki, nesnellik hedefleri vb.- bünyesinde taşımaktadır.

Max Weber’in – ekonomik hayattan hukuka, işletmeden dini etiğe kadar – pek çok alanda kullandığı rasyonelleşme kavramı, bünyesinde, ilişkilerin gayrişahsileşmesi ile (depersonalization) uzmanlaşmış bilgiye artan vurgu, hesap ve ölçme

tekniklerinde gelişmeler ve doğa ve sosyal fenomenler üzerinde artan derecede kontrol gibi anlamlar barındırmaktadır (Knight, 1982). Weber'in "değer temelli rasyonel eylemi" (value-rational action), aktörün bir eylemde bulunurken sonucunda başarıya ulaşmasını hedeflemediğini, eylemin doğasından kaynaklanan bir değerle itkiyle harekete geçtiğini belirtir: Eylemin kendisi değerlidir. Araçsal eylem (amaç temelli rasyonel eylem) ise aktörün, belli bir eyleminin sonucunu, bir başka sonuca ulaşmada kullanılabilecek bir araç olarak düşünmesinden kaynaklanır: Eylemin sonucu ya da bir başka şey açısından önemi, değerli (li)dir. Ayrıca, eylemden önce aktörün ya da aktörlerin öznel beklentileri, uygulamaya konan rasyonelliğin belirlenmesinde çok önemlidir. Örneğin bir gazetecilik ilkesi olarak *nesnellik* değer temelli bir rasyonellik olabilir. Ancak, açıkça dile getirilmiş bir haber değeri olan *tarafsızlığa* bağlı kalmak, basitçe bir başka sonuca ulaşmakta kullanılan bir araç olabilir: Daha yüksek tirajlara ulaşmada kullanılabilecek bir araç; farklı politik düşüncelere sahip okuyucuların rahatsız olmadan satın alıp okuyabilecekleri tek (görünüşte) nötr bir haber ürünü üretmek gibi (Knight, 1982: 22), tersi de mümkün olabilir. Sonucunda tamamen başkalarının aleyhine çalışan, kişisel çıkar amaçlı uygulanan araçsal bir eylem, değer temelli bir nedenle de ortaya çıkmış olabilir.

Ekonomik etkinlik analizinde Weber, maddi ve biçimsel rasyonellik olarak bir ayrım daha geliştirir. Biçimsel rasyonellik durumunda eylem, tekniğe, biçime odaklanır. Maddi rasyonellik durumunda ise, rasyonellik fikri bunlarla sınırlandırılmaz. Daha ziyade, ekonomik eylemin sonuçları, etik, politik, araçsal, hazzı, feodal, eşitlikçi ya da nihai hedeflerin kesin ölçüsü olan herhangi bir şey olup olmamasına göre değerlendirilir. Kısaca, elde edilenin maddi rasyonelliği, belli bir değer yönelimine referansla değerlendirilir (Berry, 1994).

Weber'in biçimsel ve maddi rasyonellik tanımı ile değer ve amaç temelli rasyonel eylem tanımı, gazeteciliğin endüstriyel ticari yapısının mesleğin taşıması gereken kamu yararı ile (görüntüde) çelişmeden nasıl var olabildiğini anlatabilmek açısından kullanışlıdır. Bu teorik çerçeveyi gazeteciliğe ve gazete yönetimine uygularsak, biçimsel ve maddi rasyonelliğin bir gerginlik içinde beraberce var olduğunu görürüz. Geçmişten günümüze gazeteciliğin en önemli meşruiyet kaynaklarından biri halkın

haber alma hakkı olagelmıştır (Berry, 1994). Ki bu, uygulanması durumunda demokrasinin güçleneceğine yönelik motive edici bir etmen olan, gazeteciliğin maddi rasyonel bağlılığını temsil etmektedir. Ancak bu tarz maddi rasyonel yönelimler, geleneksel olarak finansal ve kurumsal zorunluluklarla değişen ölçülerde uzlaşmaya gitmiş, bir ölçüde onlara feda edilmiştir. Pek çok özel sektör yatırımı gibi, haber organizasyonları temel olarak artan büyüme ve refaha yönelmişler, bunu da daha fazla ekonomik verimlilik sağlamayı olanaklı kılan biçimsel rasyonellik yoluyla gerçekleştirmişlerdir. Elbette, biçimsel rasyonellik, eninde sonunda bir çeşit maddi rasyonellik düşüncesine bağlar kendini. Sonuç olarak, biçimsel rasyonellik seviyesini arttırmaya yönelik çabalar, örneğin tek tipleşen kurallar ve yönetmelikleri uygulamaya geçirerek, karar verme sürecindeki keyfilikleri ortadan kaldırmak, sık sık gazeteciliğin maddi rasyonel endişelerine baskın çıkarlar (Berry, 1994). Bu biçimsellikten en fazla etkilenen ürün, haberin kendisi; ters piramit formu ile yazılan haberdir. Editörlerin kolayca, haberin temel anlamına zarar gelmeden metni kolayca alttan kesip kısaltabilmeleri, işlenebilir, kural ve prosedürlere uygun *ürüne* tipik bir örnek teşkil etmektedir. Böylece ters piramit haber, aktardığı bilgidan çok bilgiyi aktarma biçimine odaklanan bir tekniğe dönüşmüştür. Teknik, özellikle sadece uygulamaya yönelik bir kaygıya dönüştüğünde akılcılığın zararına işlemeye başlamaktadır.

“Teknik, her türden etik, estetik veya politik sorumluluğun aklını, bunların kullanımını sınırlı ve parçalı bağlamların içine hapsederek devre dışı bırakır. Mitik ve felsefi aklın kutsal ve doğal yasalar üzerine kurduğu ve doğayla uyumlu bir insani var oluşun gerçekleşmesinin geçerli araçları olarak işaret ettiği değerler öznel hale gelir ve şeylerin akışını etkilemekten tümüyle yoksun etik veya metafizik bir atmosferde çözülürler. Teknolojik evren, olası anlamlandırmaların tümünden sorumlu, aşılabilir bir evren şeklinde biçimlenir. ‘Tekniğin çağında etik kendi iktidarsızlığını kutlar’.” (Moressi, 2006: 56).

Gazeteciliğin temel işlevi olan haberin görevi, modern devlet yapısı içinde aktif olması beklenen yurttaşları bilgilendirmektir. Ancak başta bu bilgilendirmeyi en pratik ve hızlı biçimde yapabilmek adına geliştirilen ters piramit haber yazma tekniği, giderek gazetecinin bu görevi unutmasına neden olmuştur. Teknik, bir araç olması gerekirken bir amaca dönüşmüştür. Asıl önemi taşıması gereken içerik, bilgi, bu endüstriyel yapı içerisinde bir dolgu malzemesine dönüşmüştür. Bu teknik yazım biçimi, aynı zamanda okuyucuya bilgiyi kendilerine taşıyan endüstriyel yapıyı ve bu

aşamada yaşanan süreçleri unutturmaktadır. Nesnel standart olarak sunulan şey, aslında haber seçiminde yaşanan süreçleri örtmektedir.

Walter Lippmann, “Her gazete, okuyucusuna ulaştığında, neyin basılacağı, hangi pozisyonda basılacağı, ne kadar yer kaplayacağı, her birinin hangi vurguyu taşıyacağı gibi birçok eleme ve seçmeye maruz kalan bir sonuçtur” demektedir. Şöyle devam eder: “Burada **nesnel** standartlar yoktur. Bunlar uzlaşımlardır” (Lule, 1989: 30). Ancak bu uzlaşımalar haberlerin üretimi ve dili içerisinde 19. Yüzyıldan itibaren o kadar uzun süredir gizlidirler ki, artık tarihsel olarak verili, mutlak ve *zaten hep öyleydi* şeklinde algılanır hale gelmiş; çeşitli ekonomik, sosyolojik ve kültürel koşulların sonucu olarak evrimleştiği unutulmuş, adeta doğal süreçler olarak gazeteciliğin özüne kazınmışlardır. Ters piramit haber yazım tekniği, haberin son metine dönüşerek yayımlanana kadar maruz kaldığı bütün süreci ve içinden geçtiği endüstriyel yapıyı, haber gazetede okuyucunun karşısına çıktığında gizlemektedir. Gazeteci için de tekniğin uygulanma rutini, düşünmeyi gereksiz kılan bir sürece dönüşür; çünkü ters piramit haber metni olarak kurgulanan her metin *a priori* nesnelidir. Bu ustaca gizlenen uzlaşımalar ve endüstriyel süreç, nesnellik göstergesine dönüşerek etik kodlar içinde meşrulaşmıştır.

Endüstriyelleşme sürecinde belli teknikleri kullanarak uzmanlaşan gazetecilik mesleği, belli avantajları beraberinde getirdiği gibi, belli riskleri de beraberinde getirmektedir. Gazetecilik mesleğinin ticarileşmesi ve uzmanlaşması aşamasında ortaya çıkan ters piramit haber yazım tekniği, yukarıda değindiğimiz birçok süreci gizlediği ve unutturduğu için eleştirilmektedir. Gazetecilik etik kodlarından biri olan nesnellik, ters piramit haber yazım tekniğinde somutlaştırılmıştır. Yukarıda değindiğimiz ters piramit haber yazımı ve gazetecilik etik kodları, mesleğin uzmanlaşması ile yakından ilişkilidir. Uzman gazetecilik, bir anlamda endüstrinin özdenetimini sağlamayı amaçlamaktadır. Mesleklerinde uzman olan eğitilmiş editör ve muhabirler, editoryal kararlarda patronun bağımsız olabileceklerdi. Böylece gazetenin haberleri, patronun politika veya ticari kaygılarına değil, gazeteci ve editörlerin uzman görüşüne dayanacaktır. Bu çerçeveden bakıldığında, basının birkaç elde yoğunlaşmasının da bir önemi kalmayacaktı; çünkü her gazete temelde

aynı ilkelerle işleyecekti. İşte bu gelişmeler, dikkatlerin mesleki ilkeler aracılığı ile gazetecilere çevrildiği dönemi başlatmıştır. Medya sisteminin işleyişi ve demokrasi, gazetecilere emanet edilmiştir ve gazetecilerin istihdamları da sendikal sözleşmeler tarafından korunacaktır.

Ancak gazeteciliğin uzmanlaşması sırasında, mesleki düzenleme düşüncesindeki elitçi ve antidemokratik eğilimler, gözden kaçırılmıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi, uzmanlığın işlevlerinden biri, ideolojik disiplin sağlamaktır. Uygulayıcılar, uzmanlaşma yolu ile işlerinin dayandığı temelleri sorgulamayacaktır; dikkatleri işlerini en mükemmel biçimde yapmaya yönelmiştir. Gazetecilikte uzmanlaşma, kamuoyu eleştirileri bilinçli bir temele dayanmadığı için, halkın eleştirilerinin bir kenara atılmasını da beraberinde getirmiştir. Gazeteciler, uzmanların ilettikleri bilgiyi topluma aktarırlar. Halkın tek rolü ise, dinleyici ve izleyici olmaktır.

Bu noktada gazeteciliğin uzmanlaşması ile ilgili McChesney'nin vurguladığı nokta çok önemlidir: "Uzmanlık asla hukuka ya da tıba uygulandığı yoldan gazeteciliğe uygulanmadı" (McChesney, 2006: 78). Gazeteciler kendi işlerini yapmamaktadırlar, sadece işçidirler. Uzmanlık, haberlerin nasıl üretildiği konusunda bir yanılsama yaratmaktadır. Gazetecilik, zamanla belirli değerleri gazetecilik meslek ilkelerinde somutlaştırdı. Ancak bu değerler, temelde tarafsızlığı desteklemek için oluşturulmuş olsalar da, bir taraftan da gazete sahiplerinin ekonomik ve siyasi ihtiyaçlarına göre tasarlanmışlardır.

Gazetecilik alanındaki akademik çalışmalar, gazetecilik meslek ilkelerinde politik ve ideolojik anlamlar taşıyan üç eğilim belirlemiştir: İlk eğilim, uzman gazetecilerin haber seçimini kolaylaştırmak ve haberleri meşru kılabilmek için resmi kaynakların verdiği bilgileri temel almalarıdır. Bu meşru kaynaklar, ekonomik ve siyasi elitlerdir; örneğin bir araştırma, haberlerde sermayenin 955 temsilcisine karşılık 31 işçi temsilcisinin yer aldığını tespit etmiştir. İkinci eğilim, gazetecilerin yorum yapmaktan kaçınmasıdır. İçerikte yorum yok denecek kadar azdır; gerçekler ve resmi açıklamalar içeriği oluşturur. Bu durumda haber seçiminin ideolojik açıdan tarafsız görünebilmesi için muhabir ve editörlerin "haber

kancalarına” ihtiyaçları vardır. Resmi kaynaklar ve haber kancalarına duyulan ihtiyaç, halkla ilişkiler endüstrisinin yükselişine de yardımcı olmuştur. Sermaye veya siyasetin elitleri tarafından yönlendirilen veya satın alınan uzman kaynakların yanı sıra, halkla ilişkilerin işi, tarafsız gerçekler gibi görünen yönlendirilmiş içeriklerin haberlerde yer almasıdır. Bu medya patronlarının da içine gelmektedir; çünkü halkla ilişkiler ajanslarından gelen haber içeriği maliyetsizdir ve hemen servis edilmeye hazırdır³.

Bu iki eğilimin sonucunda gazetecilik, politik açıdan bilinçli yurttaşlar üretmek yerine kayıtsız insanlar üretmektedir. McChesney uzman gazeteciliğin paradoksunu şöyle değerlendirmektedir: “Gazetecilik hiçbir şekilde, yaşayabilir bir demokrasi olmaksızın ayakta kalamaz. Bu da, gazeteciliğin antidemokratik statükoya karşı saldırgan ve eleştirel tavır takınmasını zorunlu kılar ve bir kez daha “rahatlara sıkıntı ver, sıkıntısı olanları rahatlat” atasözüne sarılmalıdır. Özetle, demokratik olarak kalmak ve var olmaya devam etmek için gazetecilik mutlaka ... amatörleşmelidir” (McChesney, 2006: 84).

Uzman gazeteciliğin üçüncü eğilimi, patronların ve reklam verenlerin ticari amaçları ile büyük sermayenin politik hedeflerini destekleyen değerleri kullanmaktır. Böylelikle de uzmanlaşma eğilimi ile beraber, gazeteciler, otoriteyle uzlaştıklarının farkına varmamaktadırlar. Uzman gazetecilik, mesleki ilkeler yolu ile gelen bu üç eğilimi bünyesinde her zaman barındırır. Ancak McChesney’e göre,

---

³ Bu nedenle iletişim fakültelerinde halkla ilişkiler öğrencilerine basın bülteninin nasıl yazılacağı öğretilirken ters piramit haber yazım biçimi öğretilir. Böylece, gazeteciler gelen bülteni üzerinde çok fazla oynamadan basabilecektir. Basın bültenlerinde kısalık, objektiflik, tanrı anlatıcı/bülteni yazanı metinden yalıtma yöntemi gibi özellikler, mutlaka dikkat edilmesi gereken özellikler olarak öğretilmektedir. “Basın gönderilerinde “ben”, “biz” gibi ifadeler yer almamalıdır. ...yani gazetecilerin kullandığı tarz örnek alınmalıdır. ... Alıntılar yaparak metin daha keyifli bir hale getirilebilir, uzman kişilerden iletilen bilgilerin haber olma olasılığı daha yüksektir...” (Okay, 2007: 187); basın toplantıları sırasında “gazeteciler birer konuk olarak görülmeli ve ona göre davranılmalı, her gazeteciye, onun fark etmeyeceği biçimde konusunda uzman bir çalışan eşlik etmeli” (Okay, 2007: 193). Bu durum, McChesney’in dikkati çektiği haberi meşrulaştırmak için kullanılan resmi kaynaklar ve haber değerinde belirleyici olan haber kancaları ile ilgili uyarılarını somutlaştırmaktadır. Halkla ilişkilerin etkisi, özellikle 3. Bölümde ele alacağımız sağlık gazeteciliği alanında da net bir biçimde hissedilmektedir.

uzman gazetecilik, uysaldır. Bu nedenle yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle veya kitle hareketleri ile de şekillendirilebilir. Örneğin toplumsal hareketlerin yükseldiği dönemlerde, uzman gazetecilik sayesinde haberlerin kalitesi ve sayısı artabilir. 1980'lere kadar olan dönem, uzman gazeteciliğin toplumsal hareketlerdeki canlanmayla altın çağlarını yaşadığı dönem olmuştur. Ancak 80'ler, bu durumu tersine çevirmiştir. Yine McChesney'nin de dikkati çektiği gibi, gazetecilik ilkelerine yerleşmiş olan yapısal eğilimlere rağmen, bazı gazeteciler demokrasiye ve topluma önemli katkılarda bulunabilmiştir. Ancak bu gazeteciler, sistem sayesinde değil, sisteme rağmen var olabilmıştır (McChesney, 2006: 73 – 90).

Haber üretiminin profesyonelleşmesi ve teknoloji geliştikçe profesyonelliğin artması, bu tartışmanın post-endüstriyel dönemde de güncel olduğunu göstermektedir. Profesyonelleşme, meşruiyet ihtiyacının da sürekli artması anlamına gelmektedir. Bu nedenle gazetecilik etik kodları ve mesleğin demokratik anlamı, serbest piyasa ekonomisinde de, devlet kontrolünde de eşit derecede önemli ve tartışmalıdır. Neoliberal politikalarla özelleştirilen medya kuruluşları, politikaların gündeme geldiği 1980'lerden beri, klasik basın özgürlüğü söylemini kullanmaktadırlar. Bu durum, günümüzde de günceldir. Dördüncü güç söylemi, aynı zamanda politik meşruiyet aracıdır (Conboy, 2004: 109). Benzer biçimde neoliberal dönemde, basının devletten bağımsız olmasının önemini vurgulamak, politik (ve ekonomipolitik) bir meşruiyet aracıdır.

Basın özgürlüğü tartışması, özellikle neoliberal politikaların yaygınlaşması ile yaşanan deregülasyon sürecinde, Keane'in deyimiyile "eski basın özgürlüğü" söylemine geri dönmüştür. Bu söylem, yoğun bir biçimde, devlet sansürü, bireysel seçim, deregülasyon, Pazar rekabeti, seçim özgürlüğü gibi kavramlardan beslenmektedir. Rupert Murdoch, eski basın özgürlüğü dilini çok etkili bir biçimde kullanmıştır. Ona göre, serbest piyasa rekabeti, basın ve yayın özgürlüğünün en önemli koşuludur. Bu özgürlük, devlet müdahalesinden özgürleşmedir. Pazar tarafından yönlendirilen medya, bireyleri, devletçe desteklenen Ortodoks değerlerden ve bu değerlerin baskısından kurtaracaktır. Fikirlerini satabilecek olan her girişimci, düşünce pazarına özgürce girebilecektir. Pazar tarafından

yönlendirilen medya, böylece azınlıktaki okuyucu/izleyicilere hizmet ettiği gibi, çoğunluğa da hizmet edecektir (Keane, 1999: 67 – 68).

Ancak neoliberal politikalar bağlamında Pazar ve rekabete dayanan medya, özgürlük, seçim ve rekabet vaatlerini gerçekleştirememiştir. Keane'e göre, "iletişim pazarları kendi kendilerinin felç etmektedir" (Keane, 1999: 79). Söylem bazında sürekli kullanılan açıklık, evrensellik, erişilirlik, özgürlük gibi kavramlar, gerçekte sadece ikilemler üretmektedir. Neoliberal politikalar, küresel anlamda yayılmaya devam ettikçe medyadaki tekelleşme olgusunun giderek güçlendiğini görmekteyiz. Bu durumda da Murdoch'un basın özgürlüğünün anahtarı olarak gördüğü serbest piyasa rekabeti, pazarın içinde başka piyasalarla da iç içe geçmiş birkaç medya patronu arasındaki rekabete dönüşmektedir. Metalaşmış medya, iddia edildiği gibi, demokratikleşmeyi ve özgürlüğü de getirememektedir. Gazeteciliğe yöneltilen klasik "nesnellik mümkün değildir" eleştirisi, metalaşmış medyada televizyonun, görselliğin, eğlencenin, gösterinin –piyasada satılabilir olanlarının- giderek daha fazla ön plana çıkmasına evrilmektedir. Bu duruma Eco, "gazetenin giderek dergi haline gelmesi" adını vermektedir:

"Haftalık dergilere dönüşmek için sayfa sayılarını artırmakta, sayfa sayılarını artırabilmek için reklam pastasından daha fazla pay almaya çalışmakta, daha fazla reklam alabilmek için gene sayfa sayılarını artırmakta ve ekler icat etmektedirler, bütün bu sayfaları doldurmak için bir şeyler anlatmaları gerekmekte, bunları anlatmak için kuru haberin (üstelik televizyonun daha önceden vermiş olduğu) ötesine geçmek zorunda kalmaktadırlar; dolayısıyla, giderek daha çok haftalık dergilere benzemektedirler ve haber uydurmak, haber olmayan şeyi habere dönüştürmek zorundadırlar" (Eco, 2009: 56).

Eco'ya göre, siyaset televizyonla iç içe geçtikçe, basının gündemini de televizyon belirler hale gelmektedir (Eco, 2009: 58-59). Bu durum, yukarıda sözünü ettiğimiz eğlencelik haber ve eğlencelik siyaset arasındaki ilişkinin meta olarak da bir karşılığının olmasından kaynaklanmaktadır. Eco, siyasetin dönüşümü ile basının dönüşümünü birlikte ele almaktadır. Bu nedenle, basının tek başına dergileşme sürecine son vermesini beklemek, olanaklı değildir. Değişim, ancak, ikisinin beraber değişmesi ile mümkün olacaktır (Eco, 2009: 71-72). Garnham da, "Medya ve Kamusal Alan" makalesinde benzer bir bakışı dile getirmektedir. Garnham, kamusal alanın çoğulluğu ve parçalılığını ön gören postmodern bakışa karşı, medya sisteminin ve ekonomik ve siyasal sistemin beraberce demokratik sorumluluk

sistemleri inşa edebilecekleri bir kamusal alanı savunmaktadır. Medyanın ve basının demokratik anlamının yeniden inşası, ancak yeniden işler hala getirilen demokratik bir kamusal alan yolu ile mümkün olacaktır. Özerk kamusal alanlar dizisi, ancak evrensel bir medya sistemi ve siyasal sistem oluşturulabilirse demokratik anlamda işleyecektir. Kısacası, Negt ve Kluge'nin vurguladığı gibi, parçalanmış kamusal alanın parçalarını kesebilecek bir kamusal anlayışının yeniden oluşturulması gerekmektedir. Garnham'a göre, Pazar güçleri küreseldir; bu nedenle işe yarayacak her siyasal yanıt da küreseli hedeflemek durumundadır (Garnham, 1996: 371 – 372)

Geç kapitalizmde parçalı kamusal alanı bütünleştirebilecek bir kamusal alanın yokluğunda, medya ve siyaset sistemi, karşılıklı olarak daha fazla metalaşmaya yol açmakta ve demokratik yapıdan giderek uzaklaşmaktadır. Siyasetçiler, medyayı daha fazla siyasi güç ve popülerlik elde etmek için kullanırken, medya endüstrileri de siyaseti ve siyasetçileri metalaştırmaktadır. Bu durum, pazar liberalizminin çelişkilerinden sadece bir tanesidir.

Ancak kanımızca neoliberal politikaların tehlikesi ile ilgili en önemli uyarı, durmadan bireysel özgürlüklere vurgu yapan pazar özgürlüğünün, aslında birey özgürlüğünü tehdit eden bir siyasal ve kültürel muhafazakarlıktan beslenmekte olduğudur. Neoliberal vizyonun, pazarı “serbestleştirecek” güçte, gerekirse şok ve krizleri kullanacak (Klein, 2011), otoriter bir devlete ihtiyacı vardır. Bu vizyon, merkantilizmden beri üretilen eski devlet egemenliği doktrininden beslenmektedir. Bodin, Althusius ve Hobbes gibi yazarlara göre halk, bir baş bulmak için çırpınan bir vücuttan ibaretti. Hükümdar, bir efendi, bir baba, bir yeryüzü tanrısıdır. Neoliberalizmin ihtiyacı olan devlet, böyle bir devlet erkine ihtiyaç duymaktadır.

Bu erk, ustaca gizlenmeli ve uyruklarına görünmeden onları görebilmelidir. Bu gizliliğin diğer yüzü, gücün sergilenmesidir. Bu sergileme, postmodern dönemde kendi pazarını üretmiş bir meta olduğu için, neoliberal vizyonla birebir örtüşmektedir. Keane, serbest pazar ve sert devleti, “birbirleri ile didişmeden duramayan aşıklara” (Keane, 1999: 114) benzetmektedir. Neoliberalizmin vizyonu,

görünmeyen, hissedilmeyen devlet erki ile bir bütündür. Neoliberalizm ile devlet erki arasındaki bu bağlantı, çelişkilerin ürettiği ana noktadır (Keane, 1999: 112 - 114; Bivins, 2004:108 -112). Medya ve demokrasi arasındaki gerilim hattı, buradan beslenmektedir. Liberal bakışın dördüncü güç söylemi, bu koşullar altında sürekli çelişkiler üretmektedir. Medya ve demokrasi arasındaki ilişkiden bahsederken bu çelişkileri görmezden gelmek, sadece medyanın demokratik anlamının fetişleştirilmesine yarayacaktır (Gezgin, ty:175). Sistem, ürettiği çelişkilere rağmen bu yolla varlığını sürdürebilmektedir.

Gazetecilikteki dönüşümlerin yurttaş kültüründeki dönüşümle kesiştiği nokta, bu çelişkide netleşmektedir. Barber, “Güçlü Demokrasi” adlı kitabında liberalizmin çelişkilerinin nedenlerini çözümlenmiştir. Liberalizm, “cılız demokrasiyi” üretmektedir, liberal demokrasilerde siyaset ise, “hayvan bakıcılığına” dönüşmektedir. Bu durumu, liberal demokrasideki anarşist, realist ve minimalist eğilimler üzerinden somutlaştırmaktadır. Yazara göre, Amerikan sistemi, bu üç eğilimin de bazen uyumlu, bazen çelişkili biçimde var olduğu bir örnektir. Amerikalılar, mahremiyet, özgürlük, bireycilik, mülkiyet ve haklar gibi değerler konusunda anarşisttirler. İktidar, hukuk, zorlayıcı arabuluculuk, egemen hüküm gibi araçlar konusunda realisttirler. Hoşgörü, yönetime ihtiyatlı yaklaşım, çoğulculuk, kuvvetler ayrılığı veya adli temyiz tedbirlerinin kurumsallaşması gibi siyasal mizaçlarında ise minimalisttirler. Bütün bu eğilimler, çatışma karşısındaki siyasal tepkilerdir. Anarşist eğilim çatışmayı inkar ederken, realist eğilim bastırmadan yanadır; minimalist eğilim ise çatışmayı hoşgörür. Bu eğilimlerin her biri, liberalizmin çelişkili doğasını üretmektedir (Barber, 1995: 33-34). Her üç eğilim için de siyaset, ekonomik insanın (homo economicus) maddi mutluluk ve fiziksel güvence arayışında hizmetindedir. Hayvan bakıcılığı metaforu, burada somutlaşmaktadır:

“Doğası gereği yalnız yaşayan, fakat aydınlanmış özçikarı gereği hemcinslerinin ortaklığıyla yaşamaya mahkum bir gereksinim yarattığı olarak insana dair sönük ve itici; fakat “gerçekçi” imaj, bu yaratıklara hizmet eden geçici bir iktidar aracı olarak müstehzi hükümet imajıyla birleşerek genel bir hayvan bakıcılığı olarak siyaset görüşü sunar. Liberal demokratik imge, bir hayvanat bahçesinde biçimlenmiş görünmektedir. Hayvanların ve mahlukların betimleriyle doludur: egemen aslanlar, soylu aslanlar ve tilkiler, meleyen koyunlar ve zavallı sürüngenler, vahşi domuzlar ve hakim balinalar, kurnaz sansarlar, becerikli çakallar, huysuz kurtlar (genelde kuzu postuna bürünmüş) ve

nihayet, Alexander Hamilton'un korkunç benzetmesiyle, bir büyük Hayvan olan tüm insanlığın kendisi" (Barber, 1995: 50 -51).

Bu nedenle liberal betimlemede insan doğası, şizofreniktir. Hem adil, hem değersiz, hem düşünceli, hem de ölçülü olabilir. İnsana ve insan doğasına bakışı dolayısıyla, liberal demokrasinin üç eğilimi bir arada var olmak zorundadır. Özgürlükle iktidar arasındaki liberal arayış, anarşizmden iktidar realizmine, oradan da minimalizme sürüklenmektedir. Bu üç eğilim, birbirinden bağımsız değildir ve hiçbiri tek başına varlığını sürdürmemektedir. Bu üç eğilim, bir anlamda birbirlerini dengelemekte ve tamamlamaktadır. Barber'a göre, Amerika'nın liberal demokrasisine esnekliğini veren şey, bu üç eğilim arasındaki melez ilişkidir. Bir taraftan iktidarı yoğunlaştırırken özgürlüğe açık kalplilikle saygı gösterebilme yeteneği, bu üç eğilimin birbirini dengelemesi ile mümkün olabilmiştir ve sistemin dayanıklılığını sağlayan da yine bu esnekliktir. Dünyanın liberal demokrasi tarihine bakıldığında, Amerika, İngiltere ve Kıta Avrupası ülkelerinde bu melez ilişki, görece başarılı bir biçimde sürdürülmüştür. Ancak üç eğilim arasındaki değişken denge, liberalizmi kimi zamanlarda bozulmaktan kurtaramamaktadır. Tarihte liberal rejimler, Almanya, İspanya, İtalya, Fransa ve başka ülkelerde siyasal erkin zorla ele geçirilmesini veya kötüye kullanılmasını (çok kritik dönemlerde) engelleyememiştir ve karşılığında ödenen bedeller, insanlık tarihi açısından çok büyük olmuştur. Amerika ve İngiltere'de liberal rejimler –zorluklar içinde de olsa- korunmuştur; ama bu korumanın bedeli giderek artmaktadır.

Liberal demokrasinin kalbinde radikal bir bireycilik ideolojisi vardır; bu ideoloji de kapitalizmin özel mülkiyet fikrinden beslenmektedir. Bu yolla özel yaşam, sadece bazı insanlar için güvence altına alınabilmektedir; ancak herkesin içinde yer alabileceği bir kamusal yaşam ve kültür mümkün olamamaktadır. Liberalizmin dağılım ve paylaşım ile ilgili bütün teorileri, bu nedenle verili kabul edilen bir eşitsizlik fikri etrafında şekillenmektedir; üretilen toplumsal yapılar da bu eşitsizlikle tanımlanmaktadır. Milton Friedman'a göre demokrasi, bireysel özgürlüklerin güvence altına alınması anlamına gelmektedir (Barber, 1995: 149 - 150). Bu durumda demokrasi, ortak kamusal yaşam kurgusu olmaktan çıkıp (mülk

sahibi) insanların özel alanlarında yaşadıkları, kamusal yaşamın da yine herkese açık olmadığı bir kurguya dönüşmektedir.

Neoliberalizm, liberal demokrasilerdeki anarşist ve realist eğilimler arasındaki gerginliği artırmıştır. Piyasayı serbestleştirecek güçte bir iktidar arzusu, vaat ettiği bireysel özgürlüklerle sürekli bir çatışma halindedir. Demokrasi kültürü, yurttaşlık kültürüdür; ancak bu kültürü ortak yaşam ile bireysel özerklik arasındaki bir denge üzerinden tanımlamak yerine, birey ve bireysel özgürlükler üzerinden tanımlamak, yurttaşlık algısını da değiştirmektedir. Bu yeni yurttaş, tüketici-birey-yurttaşır. “Kendi kamusal yaşamını ve kültürünü” istediği kişilerle istediği yerde yaşamakta özgürdür. Bu özgürlük, kapitalist sistem içinde bulunduğu yere göre daralacak veya artacaktır. Bu durum, Amerika ve İngiltere gibi, liberal rejimi özgürlükleri çok da fazla daraltmadan sürdürebilen ülkeler için –henüz- otoriter bir tehdit oluşturmamaktadır. Ama Türkiye gibi demokrasi kültürünün tam anlamı ile yerleşemediği ülkelerde, tüketici-birey-yurttaşın özgürlüğünün ancak piyasadaki payı doğrultusunda belirlendiği otoriter bir sisteme doğru evrilme tehlikesini taşımaktadır. Bu noktada Barber’ın yaptığı saptama mantıklıdır; Barber, modern liberal rejimlerdeki bütün zaaf ve bozuklukların sadece liberal felsefedeki eksiklerden kaynaklanmadığını vurgulamaktadır. Kamusal yaşamdaki parçalanma, modern yaşamın bütünü üzerinden değerlendirilmelidir, liberal ruh da bu modern ruhun bir parçasıdır (Barber, 1995: 151). Bauman, moderniteyi “bahçe kültürü” metaforu ile tanımlamaktadır. Tıpkı bir bahçede hangi otların söküleceğine, hangi çiçek ve bitkilerin yetiştirileceğine karar veren ve doğayı şekillendiren ve kontrol altına alan bahçe kültürü gibi, modernitenin kültürü de benzer bir “bahçeciliği” toplumlar üzerinden yapmıştır. Bu kültürün en uç noktası, faşizmdir ve faşizm tehdidi, modern kültürün içerisinde her zaman vardır (Bauman, 1997: 37, 84, 100).

İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı travmalardan sonra, modernite ile hesaplaşan Batı kültürü, post modern olarak da adlandırılmıştır. Ancak modernitenin bir parçası olan liberal ruh, başlarda modernizme ve kapitalizme karşı son derece eleştirel olan post modern ruhun içinde de yer almaktadır. Neoliberal ruhla post modernitenin birleşimi, kamusal yaşamın parçalılığının piyasayla kesiştiği noktayı oluşturmuştur.

Serbest piyasa ekonomisi, modernitenin “tek bahçesine” karşı, her kültürün, her ideolojinin, her grubun, her cemaatin hatta tek tek bireylerin, kendi “bahçelerini” oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. “Bahçe kültürü” ruhu değişmemiştir; şimdilik başarılabilen “bahçe kültürünün ve bahçelerin sayısını” tüketim kültürü ve endüstriler yardımı ile çoğaltmak olmuştur. Böylece tüketici-birey-yurttaş ve onun düşünceleri, demokrasiyi şekillendirmek yerine, endüstrileri şekillendirmektedir.

Modern tüketici, liberalizmin cılız demokrasisinin ideal yurttaşdır. Büyük bir aklın yaratığıdır, ama küçük amaçlara adanmıştır. Seçme özgürlüğünü maddi dünyanın koşullarında karşılaştığı seçenekleri çoğaltmak ya da bu koşulları değiştirmek için kullanır. Ama bu özgürlük, asla kendini dönüştürmek veya hemcinsleriyle ortak bir dünya yaratmak amacı ile kullanılmamaktadır. Cılız demokrasinin tüketici yurttaş, havuçlar ve sopalar dünyasında yaşamaktadır (Barber, 1995: 52 -53).

Bu yurttaşın bireyselleşmesi, kendini gerçekleştirme değildir. Seçme özgürlüğü ve bireysel özgürlükleri, tüketim dünyası içindedir. Ama bu dünyanın sistemik olarak ürettiği risklerle karşılaştığında, bu tüketici-birey-yurttaşın suçu ve sorunudur. Hastalandı ise sağlık rejimine uymamıştır. İşsiz kaldıysa, iletişim becerilerini veya beden dilini doğru kullanamıyordu; ya da yeterince gayretli değildir ve işten kaçmaktadır. Eşini, dostlarını veya müşterilerini kaybediyorsa (liberal palette bunların her biri aynı skalada yer almaktadır) kendini ifade etme ve başkalarını etkileme konusunda iyi değildir. Böylece bireyler, kendilerini suçlamakta ve sistemin çelişkilerini görmemektedir (Bauman, 2005: 63 -64).

Veya Zizek’in iddia ettiği gibi, buna inanmasalar da gönüllü olarak işbirliğine gitmektedirler. Zizek, Marx’ın Kapital’indeki ideoloji tanımından yola çıkmıştır: “Bilmiyorlar, ama yapıyorlar” (Zizek, 2002: 43). Bu “yanlış bilinç” olarak adlandırılan durumdur; ideoloji, toplumsal gerçekliği yanlış tanımadır. Zizek, bu klasik ideoloji anlayışının günümüzdeki durumunu, İdeolojinin Yüce Nesnesi’nde sorgulamaktadır. “Bir İdeoloji Biçimi Olarak Sinizim” bölümünde Peter Sloterdijk’in tezini merkeze alır: “Ne yaptıklarını gayet iyi biliyorlar, ama yine de yapıyorlar” (Zizek, 2002: 44). Bu teze göre, ideolojinin hakim işleyiş tarzı siniktir;

sinik özne, taktığı ideolojik maske ile toplumsal gerçeklik arasındaki mesafeyi gayet iyi bilmektedir, ama yine de maskeyi takmakta ısrar etmektedir. Bu durumu Zizek, “aydınlanmış yanlış bilinç paradoksu” olarak adlandırmaktadır. Kişi, yanlışlığın net bir şekilde farkındadır, ideolojik evrensellik örtüsünün altındaki tikel çıkarı görmektedir, ama yine de onu reddetmemektedir. Zizek’e göre, bu sinik akıl karşısında klasik ideoloji eleştirisi (yanlış bilinç) işlevsizdir. Totaliter ideolojinin artık yalanı gizlemeye ihtiyacı yoktur; egemenliğini sağlayan şey, basit ideoloji dışı şiddet ve kazanç vaadidir. Egemen ideoloji, birebir kabul edilmeyi ya da ciddiye alınmayı beklememektedir (Zizek, 2002: 43-45). Bu okuma biçimi, birey-tüketici-yurttaş toplumsal failliği verdiği için dikkate değerdir. Sistem, bireyler onun işlediğine kendilerini inandırdıkları için işlemeye devam etmektedir. Althusser’in “ideoloji bireylere özne olarak seslenir” (Althusser, 2006: 99 – 108) yönündeki iddiası, Zizek’te ters çevrilmiştir; bireyler ideolojinin yanlışlıklarını ve tutarsızlıklarını görmemek için kendilerine seslenmektedir. Bireyler bunun farkına varabilirse, sistemi sorgulamak daha kolay olabilecektir. Yani aslında bireyler siyasi bir elit tarafından yönlendirilmenin ötesinde, kendi kendilerini yönlendirmektedir ve sistemin suç ortağı olmaktadır. Durum böyleyse, tüketici-birey-yurttaşın kendi kendini yönlendirdiğini fark etmesi ve tekrar toplumsal ve politik bir fail olarak sistemi sorgulaması, siyasi elitler tarafından yönlendirildiği önermesine göre daha büyük bir olasılıktır.

Zizek’in bahsettiği türden bir sinisizm, aşırı ticarileşme sonucu tüketici-birey-yurttaşlarda da oluşmuştur. Örneğin Baran ve Sweezy’nin dikkati çektiği tartışma; insanlar artık reklamlara inanmıyor; bu nedenle reklamcılığın zararlı etkileri çok önemli değildir, yolundaki tartışma, aşırı ticarileşme çağında hala günceldir. Tıpkı Polanyi’nin piyasa ekonomisinin insani olanı yok edebileceği yönündeki uyarısı gibi, reklamcılık da maddi olmayan (ama bugün piyasada meta olan) varlığı parçalamaktadır; insan faaliyetinin anlamlı olduğuna duyulan güven, insan faaliyetinin metalaşması ile parçalanmaktadır. Böylece ticari kültür, Zizek’in bahsettiği ideolojinin hakim işleyiş tarzındaki sinisizmi üretir. Bu sinisizm, kamu yaşamı ve demokratik kültür açısından son derece olumsuzdur. Demokrasi,

özgürlük, bireycilik, eşitlik, sağlık, sevgi gibi en önemli değerlerin her biri piyasanın metalarına indirgenmektedir. İnsani mutluluk, meta tüketimi ile sınırlandırılmaktadır. Aşırı ticarileşmenin arkasındaki şirketleşmiş güç, kültürün içindedir. Bu ticari değerlerle iç içe geçmiş olan kültürün üretebileceği demokrasi, katılımcı demokrasi fikri ile uyuşmamaktadır. İnsanların özgürlüğü, ticari özgürlüklerle tanımlanmaktadır (McChesney, 2006: 212 – 214).

Özgürlüklerin tüketimle tanımlandığı günümüz demokrasilerinde basın özgürlüğü tartışmaları da ticari medyanın özgürlük vaadi üzerinden olacaktır; bu egemen mantığın doğal sonucudur. Ticari medya, tüketici-birey-yurttaşlara istediklerini vermeye gayret edecektir; çünkü karını maksimize etmek isteyecektir. McChesney'e göre, bu teze gücünü veren temel, bir gerçeklik payının olmasıdır. Medya endüstrileri, gerçekten de insanların tüketmek isteyeceği türden haber, program, müzik, film veya şovlar üretmeye çalışmaktadır. Üstelik insanlara istediğini vermek olarak temellendirilen görüş, insanların kendi medyalarını seçme hakkına saygı duymaktadır. Bu da temel bir liberal özgürlüktür. Medya endüstrileri, bu nedenle bütün eleştirilere karşı seçim özgürlüğü argümanını kullanmaktadırlar. Bu argümanı en başarılı şekilde kullanan isimlerden biri, Rupert Murdoch olmuştur. Murdoch, ticarileşen medyayı eleştirenleri, kendi zevklerini herkese dayatmak isteyen elitist snoplar olmakla suçlamaktadır. Temel bir liberal özgürlükten beslenen bu yaklaşım, güçlü ve etkili bir halkla ilişkiler taktiği olarak son derece başarılı olmuştur.

Ancak ticari medya endüstrilerinin insanların istediğini verme yönündeki yaklaşımları, gerçeğin sadece yarısını göstermektedir. Bu yarım gerçek, ticari çıkarları korumak yönündeki gerçeğin diğer yarısını gizlemektedir; McChesney bu yarım gerçeği "ideolojik incir yaprağı" olarak adlandırmaktadır (McChesney, 2006: 256). Özellikle piyasanın tekelleşme eğilimleri göz önüne alındığında, güç tüketiciden çok üreticiye kaymaktadır. Rekabetin azaldığı birleşen piyasada, üretici, en büyük karı elde edebileceği ürünleri tercih edecektir. Tüketici de bu dar alan içinden tüketim tercihlerini yapabilecektir. Medya kültüründeki ticarileşmeyle birlikte, medya ile ilgili sorunlar, piyasanın yapısı ile yakından ilişkili hale

gelmiştir. Piyasalar, demokratik bir işleyişe sahip değildir; çünkü demokrasinin en temel varsayımı, insanlar arasındaki eşitliğe dayanmaktadır. Her insan, iradenin bir parçasına sahiptir. Oysa piyasada bu eşitlik yoktur; piyasa parası olanların güçlü olduğu alandır. Bu durum, özellikle gazeteciliğin ve kültürün kendi kendini yönetebilecek eşitlikçi ve demokratik toplumun temel bilgi ihtiyacını karşılama yönündeki sorumlulukları açısından bir gerilim hattı yaratmaktadır. Belirgin bir eşitsizliğin hakim olduğu toplumda, piyasa tarafından yönlendirilen medya mekanizması, eşitsizliği daha da pekiştirmektedir. Medya, toplumun en avantajlı sınıflarının ve sermayenin çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Bu noktada, medya teorilerindeki aktif izleyici tezi, bu durumu büyük bir problem olarak değerlendirmemektedir; çünkü izleyiciler, ticari veya ideolojik medya mesajlarını çözebilme yeteneğine sahiptir (McChesney, 2006: 256 – 258).

Aktif izleyici tezi üzerine odaklanan kültür araştırmaları⁴, Kellner tarafından kültür araştırmalarının parçası olması gereken birçok aracıyı dışarıda bıraktığı için eleştirilmektedir. Kültürün üretim sistemi, metinlerin ekonomi-politik bağlamındaki üretimi, izleyicilerin ideoloji, pratik, eylem ve sosyal kurumlarla şekillendirilemeleri gibi, kültür araştırmalarının kapsamı gereken alan eksik kalmaktadır. Vurgu sadece metin ve alımlayıcı üzerine yapılmaktadır. İzleyicinin anlam inşa etmesine yapılan bu vurguyu Kellner, “izleyici fetişizmi” olarak adlandırmaktadır. Vurguyu metin ve metin üretim süreçleri üzerinden alıp, sadece okuyucu/izleyicinin anlam ürettiği yolundaki bir vurguya sığmamak, yeni bir dogmatizm doğurmuştur (Kellner, ty: 7).

Medya üretimine odaklanan McChesney, özellikle aktif izleyici tezine de değinmektedir ve burada izleyicinin rolünü de unutmadığını vurgulamaktadır. Yaklaşımı, Kellner’in yaklaşımı ile paralellik göstermektedir. McChesney, Nicholas Garnham’ın izleyicinin rolü ile ilgili çalışmasına atıfta bulunmaktadır. Garnham, özellikle izleyicilerin sosyal bir bağlamda konumlandırılması gerektiğini ve ilgi

---

⁴ Kültürel çalışmaların metin ve alımlayıcıya odaklanan bu geleneği, özellikle Amerikan Kültürel çalışmalarında yaygındır.

duydukları medya tercihlerini ele alırken kullanılabilir gelirleri ile bağlantısının da kurulmasının gerektiğini vurgulamaktadır. Garnham'ın araştırmasının sonucu, aktif izleyici tezi ile güçlü medya bağlantısını çürütmektedir. McChesney, izleyicilerin aktif olarak müdahale yeteneğini sınırlandıran yapı ve kurumların meselenin özünü oluşturduğunu vurgulamaktadır; üstelik bunları değiştirme ve etkileme şansımız da yüksektir.

Bu vurgu, tezimizdeki vurguyla ortaktır, medya, gazetecilik ve demokrasi arasındaki ilişki, toplumun en temel kurumlarına kadar işlemiş olan hukuk, ortak yaşam isteği, kültür gibi kilit öneme sahip değişkenlerle yakından ilgilidir. Bu nedenle yurttaşlık ve kamusal temeli, sağlıklı bir değerlendirme için gereklidir. McChesney, kitabı, 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki medya mülkiyeti ile ilgili tartışmaların demokratik tartışmanın ve politik katılımın nesnesi haline gelmesi ile bitirmiştir. Yazar, bunun medya politikaları alanındaki temel tartışmalara yaygın ve bilgilenmiş halk katılımının sağlanması ile ilgili büyük bir adım olduğunu vurgulamaktadır. Medya politik bir güçtür, bu nedenle medya reformu için yürütülen mücadele, sosyal adalet için yürütülen mücadelelerle birbirine bağlıdır. McChesney'nin dikkati çektiği üzere, medya reformu yönünde yürütülecek mücadele, emek hareketinden, sivil özgürlük hareketinden, feminist hareket veya çevre hareketi gibi politik hareketlerle ortak bir amaca sahiptir ve bütün bu mücadeleleri ortak bir noktadan kesen bir kamusal anlayışının yeniden inşa edilebilmesi, tüm mücadelelerin yönünü belirleyecektir (McChesney, 2006: 395 – 397).

Medya içerisinde gazeteciliğin temel rolü, bu anlamda çok daha kilit bir noktada durmaktadır. Bu nedenle toplumların ve medya yapılarının teknolojik gelişmeler ve küreselleşme gibi etkenlerle yavaş yavaş, ama kökten değiştiği bir dönemi çözümleyebilmek için yurttaşlık kavramı ve algısındaki değişimi de dikkatle ele almak gerekmektedir. Kitle iletişim araçlarının bütün dönüşümlerde kilit bir öneme sahip olduğu açıktır. Yukarıda bu tartışmaların bir kısmına değinmiştik. Ancak bu dönüşümler, modernite ve aydınlanmanın değişimleri ve müphemlikleri üzerinden de okunmadığı ve sınanmadığı takdirde eksik kalmaktadır.

Erdoğan Teziç, “Anayasa Hukuku” adlı kitabında, yürütme erkini incelediği bölümde yürütmenin giderek kişiselleştiğini vurgulamaktadır. Aydınlanma felsefesinin temelini oluşturan erkler arasında ayrılık, bugünkü parlamenter demokrasilerde, erklerin ılımlı işbirliğine dönüşmüştür. Günümüzde hangi hukuki şekilde olursa olsun yürütme erkinin giderek güçlendiğine dikkati çeken Teziç, bu olgudaki asıl önemli değişimin, iktidarın giderek bir kişinin elinde toplanması olduğunu belirtmektedir. İktidarın kişiselleşmesi olarak adlandırılan bu durum, anayasal düzen içinde, hükümet faaliyetlerinin bireyselleşmesidir. Tüm yetkiler, anayasal düzende, belli bir kişi ya da makama tanınmamıştır; ancak yetkileri kullanan kişinin kişiliğinden kaynaklanan nitelikler, o kişiye güç kazandırabilmektedir (Teziç, 2009: 372 – 373). Teziç’in iktidarın kişiselleşmesi olarak anlattığı bu durum, Max Weber’in iktidarın meşruluk temellerini sınıfladığı geleneksel, karizmatik, akli/hukuki iktidar biçimlerinden karizmatik iktidar ile akli/hukuki iktidarın birbirinin içine geçmesini ifade etmektedir (Teziç, 2009: 107 - 109).

Richard Sennett de, Teziç’e paralel bir biçimde, karizmanın aydınlanma ile beraber dinsel anlamını yitirdiği sırada medeni bir güç olmaktan da uzaklaştığını belirtmektedir. Dünyevileşmiş toplumlarda karizma, güçlü bir lidere atfedildiğinde liderin gücünün kaynağı dinsel bir toplumda olduğundan daha büyük bir gizeme bürünmektedir. Dinsel toplumlardaki karizma, daha çok ritüellerle iç içe geçmişti, dinsel hakikatin üstünlüğü ilan edilirken, insana özgü zaafı hoşgörü ile karşılanırdı. Sennett, çözümlemesini Weber ve Freud üzerinden sürdürür ve modern karizmanın her iki düşünürde de bir yanılısama olarak ele alındığını vurgular. Bir anlamda aydınlanma ile dünyevi olanın dışına alınan tanrılar, politikacıların kişiliğinde yeniden doğmaktadır. Yanılısama, rasyonelliğin kendisine ilişkin bir yanılısamadır. Bu yanılısama da aydınlanmanın doğasına içkin hale gelmiştir (Sennett, 1996: 335 -345).

Teziç, iktidarın kişiselleşmesinin sebeplerini kısaca üç maddede toplamaktadır; bunlardan biri de kitle iletişim araçlarının, özellikle de televizyonun yaygınlaşmasının yarattığı etkidir:

“Geçmiş dönemlerde, liderlerin görüşleri, faaliyetleri, basın yolu ile ortaya konurken, aynı zamanda bunlar eleştiri ve yorum yolları ile okuyucuya sunulmaktaydı: Başka anlatımla, liderlerin görüşleri, üstelik sınırlı bir okuyucu kesimine, katıksız olmaktan uzaki, saptırılmış bir biçimde yansıtılıyordu. Oysa, günümüzde, liderin görüşleri, herhangi bir ara süzgeçten geçmeden, üstelik çok daha geniş bir topluluğa, aynı anda televizyon ekranından doğrudan aktarılabilir. Yurttaşlar, liderin görüntüsünü ve görüşlerini doğrudan karşılarında bulmaktadırlar: Böylece herhangi bir değerlendirme, yorum ve eleştiri söz konusu olmaksızın, üzerinde pek düşünme fırsatı dahi bulamadan, kitleler, liderin etkisinde kalabiliyorlar” (Teziç, 2009: 374).

Teziç’in yaklaşımı, bölüm içinde değindiğimiz gazetecilik ve haberciliğin uzmanlaşması ile geçirilen değişime (yorumun haberden giderek ayrılması ve haberlerin nesnellik iddiasıyla okuyucuya ulaştırılmaları ve resmi kaynakların doğrudan haber kaynağı haline gelmesi gibi) ve bu değişimin etkilerine de yaklaşmaktadır. Bu uzmanlaşmaya eşlik eden ticarileşme ve televizyon ile mücadelede, Eco’nun da dikkati çektiği basının televizyonu taklit ederek dergiye yaklaşması da yine aynı bağlamda okunabilmektedir. Anayasa hukuku konusunda yazılmış bir kitapta kitle iletişim araçlarının karşımıza çıkması, gazetecilik mesleğinin, aydınlanma kamusunun politik araçlarından biri olduğunu ve anayasal hak ve özgürlüklerle yakından ilişkili olduğunu işaret etmektedir. Bu nedenle aydınlanmadan günümüze değişen modernite ve kamusalılık, sağlıklı bir analizin anahtarıdır.

Sennett da paralel bir biçimde, elektronik medyanın geniş bir bağlam içinde karizmanın medeniyetsizleşmesi ve kamusal yaşamın parçalanması ile ilişkili olduğunu yazmaktadır. Kitle iletişim araçları, toplumsal etkileşimle, kişisel deneyim arasındaki sınırdır durmaktadır (Sennett, 1996: 351 -352). Bu sınır üzerindeki savaşım, her yeni araçla sınırları yeniden çizmektedir. Bu sınırlar, yurttaşın kimliğini ve politik failliğini de yeniden kurgulama gücüne sahip olduğu için, her yeni çizim, demokrasi kültürünün –iyi ya da kötü anlamda- değişmesi anlamına gelmektedir. Sennett’in karizma, Teziç’in de iktidarın kişiselleşmesi üzerinden geliştirdikleri eleştiri, aynı zamanda aydınlanmanın günümüzdeki krizlerini de işaret etmektedir.

Siyaset üzerinden geliştirilmiş olan bu eleştiri; psikanaliz üzerinden bireylere odaklanarak, toplumsal ilişkiler açısından veya ekonomik açıdan da geliştirilmiştir ve bugün bu eleştiriler büyük ölçüde birbiri ile bağlantılı zeminde ilerlemektedir.

Lacan'ın semptomu Marx'ın keşfettiğini söylemesi, bu bağlantılılığı işaret etmektedir. Aynı zamanda Sennett'in aydınlanma öncesi dinsel karizma ile modern karizma arasında yaptığı ayırım da, aynı kökenden beslenmektedir. Marx'ın feodalizmden kapitalizme geçişi kavrama biçimi, anahtar niteliğindedir. Kapitalizm öncesi toplumlarda, insanlar arasındaki ilişkilerde tahakküm ve kölelik biçiminde görülen bir fetişizm vardır. Kapitalizmle birlikte efendi geri çekilirken bir yer değiştirme yaşanmıştır ve insanlar arasındaki ilişkiler fetişizmden arınırken şeyler arasındaki ilişkide fetişizm –meta fetişizmi- ortaya çıkmıştır. Burjuva toplumunun oturmasıyla birlikte tahakküm ve kölelik ilişkileri bastırılmıştır; ancak eşitsizlik, eşitlik, özgürlük gibi kavramlarla örtülse de hala sürmektedir (Zizek, 2002: 38-41). Zizek bu durumu şöyle özetlemektedir:

“Biçimsel olarak, görünüşte aralarındaki kişisel ilişkiler her türlü fetişizmden arınmış öznelere ilgilendiriyoruz; bastırılmış hakikat –tahakküm ve köleliğin sürmesi hakikati- eşitlik, özgürlük vb. şeklindeki ideolojik görüntüyü bozan bir semptomla ortaya çıkar. Bu semptom, toplumsal ilişkiler hakkındaki hakikatin ortaya çıktığı nokta, tam da “şeyler arasındaki toplumsal ilişkiler”dir; oysa feodal toplumda,

Bu toplumda farklı sınıflardan insanların oynadıkları roller hakkında ne düşünürsek düşünelim, işlerini yapan bireyler arasındaki toplumsal ilişkiler her halükarda kendilerine ait karşılıklı kişisel ilişkiler olarak görünürler ve şeyler arasındaki, emeğin ürünleri arasındaki ilişkiler kılığına bürünmezler. (Marx, 1974:82)

“Bireyler arasındaki toplumsal ilişkiler her halükarda kendilerine ait karşılıklı kişisel ilişkiler olarak görünmek yerine, şeyler arasındaki ilişkiler kılığına bürünürler” – histerik semptomun, kapitalizme özgü “değiştirme histerisi”nin kesin bir tanımıdır bu” (Zizek, 2002: 41).

Kapitalizme özgü değiştirme histerisinin izleri, demokrasi teorisinde de, basın özgürlüğü teorilerinde de benzer biçimde yer almaktadır. Demokrasi teorisinde halk egemenliği anlayışının yerini milli egemenlik anlayışının alması ile benzer bir paradoks yaratmıştır. Egemenliğin kaynağı değişmiştir; Tanrı adına, onun vekili veya temsilcisi olan hükümdar tarafından kullanılmayacaktır artık. Ancak özünde büyük bir değişiklik yaşanmamıştır; çünkü egemenlik, kendinden üstün bir güç kabul etmeyen en üstün iradeye dönüşmüştür. Bu bakımdan yine metafiziktir, hukuk ötesidir ve manevidir (Teziç, 2009: 100).

Bu noktada, gazetecilik ve demokrasi ile ilgili temel tartışmalara değindikten ve post-modern veya neoliberal olarak nitelenen dönemde değişen yurttaşlık algısını da açıkladıktan sonra, son olarak demokrasi ve yurttaşlık kültürü açısından çözüm

olarak tartışılan radikal demokrasi ve politik faillige de değinmek gerekmektedir. Bu arayış, kent çalışmalarından, siyaset bilimine, sosyolojiden kültürel çalışmalara ve bütün bu alanların kesişiminde yer alan kitle iletişimi ve medya çalışmalarına kadar ortaktır. Benjamin Barber'a bölüm içinde değinmiştik; liberal demokrasinin dışında bir güçlü demokrasi tasarımı geliştirmiştir. Barber, son bölümde yurttaşlık tasarımını hayata geçirebilmek için yurttaşlık eğitiminin önemini vurgular ve yurttaş iletişim kooperatifleri oluşturmayı önererek kitle iletişim araçlarına ve elektronik iletişime özel bir önem atfeder (Barber, 1995: 331 -336). Sonuçta Barber'ın önerisi, toptan kamusalığın yeniden inşasıdır. McChesney (2006), medyanın sorununu araştırırken, yine çözümün aynı yerde yattığını vurgulamıştır; kamusalığın yeniden inşası. Arendt, Negt&Kluge, Habermas, Sennett, Rawls, Mouffe&Laclau, Bauman, Zizek; bütün bu düşünürler, farklı bakış açıları ile tartışmaya katılmaktadır; ama hepsinde ortak olan arayış, kamusalığın ve politik yurttaşın yeniden inşasıdır. Kitle iletişim araçları, bu teorisyenlerin her birinde başrolde olmasa bile, mutlaka tartışılan bir noktadadır.

Chantal Mouffe, aydınlanmanın eşitlik ve özgürlük kavramlarının dışında, çoğulculuğu, çoğul hakları içeren bir politik mücadeleyi önermektedir. Bunu yaparken de önerisini, radikal demokratik yurttaşlık üzerinden somutlaştırmaktadır. Mouffe, özel ve kamusal, birey ve yurttaş arasındaki ayrımı sürdürmeyi önermektedir; ama bunları ayrıştırılmış farklı alanlar olarak sunmamaktadır. Bu, liberal yurttaşlık tanımından ayrıldığı noktayı oluşturmaktadır. Radikal ve çoğulcu bir demokrasi projesi, hiçbir zaman sona ermeyecek bir arayıştır özünde (Mouffe, 2008: 106 -111). Sonu yoktur ve asla ideale ulaşamaz; çünkü sorgulayan yurttaşlar tanımı, doğası gereği, her tür egemenlikle çatışacaktır. Kent üzerine çalışan Wacquant da benzer bir yurttaşlık tanımı yapmaktadır. Günümüzde toplumsal eşitsizlik örüntüsü, yazara göre, çok açık biçimde görünmektedir. Yukarıdan yüksek hızlı sermaye akışı, aşağıdan da sanayi işçilerinin çözülmesi ile göçmen akışının da birleşip oluşturduğu akıntı, yurttaşlığın elde edilen ya da herkese aynı anda eşit derecede bahşedilen bir statü olmadığını netleştirmiştir:

“Bunun yerine yurttaşlık, anlaşmazlıklarla dolu, dengesiz şekilde “kurumlaşmış bir süreçtir” (Karl Polanyi’nin diliyle söylemek gerekirse), yurttaşlık için sürekli mücadele verilmeli, bu hak tekrar tekrar güvence altına alınmalıdır” (Wacquant, 2011: 52).

Yurttaşlık hakkının sürekli güvence altına alınabilmesi ve radikal veya güçlü demokrasi için, kitle iletişim araçları ve gazetecilik pratikleri, temel öneme sahiptir. Tıpkı demokrasi ve yurttaşlığın yeniden tanımlanmasına duyulan ihtiyaç gibi, gazeteciliğin ve kitle iletişim araçlarının rolünün de bu projeye uygun biçimde tanımlanmasına ve geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır; ki bunu yaparken de geniş bir çerçeveden ve kamusallıkla bağlantısından başlamak gerekmektedir (Conboy, 2004: 222 -226; Thompson, 2008: 398).

Demokrasilerde politik fail olarak yurttaşın inşası için, gazetecilik mesleği, çok önemli bir yerde tutmaktadır. Bugün siyaset biliminden, kent çalışmalarına, kültürel çalışmalara veya medya çalışmalarına kadar, bu arayış ortak noktayı oluşturmaktadır. Bu nedenle medya ve demokrasi veya gazetecilik ve demokrasi tartışmaları, çağdaş demokrasilerin ilk adımlarının atıldığı 18. Yüzyılda ne kadar önemli ve güncel ise, bugün de eşit derecede günceldir. Demokrasinin temel ilkelerinden biri aleniyet ilkesi idi; bu ilke hesap verilebilir ve tartışılabilir olmayı da güvence altına almaktaydı. Aleniyet ilkesi ve beraberinde getireceği eleştirelilik, asla ideale ulaşamayacak bir süreçtir; yurttaşlık hakkı gibi, daima yeniden ve yeniden kazanılmalıdır. Bu nedenle demokratik toplumlarda, basın ve iletişim özgürlüğü tartışmaları, ilke olarak asla sona ermemelidir. Keane’in de vurguladığı gibi “iletişim özgürlüğü en son ve en eksiksiz haliyle gerçekleştirilebilecek bir şey değil, son çözümlü olmayan, hep süregiden bir projedir” ve bu proje, demokratik tartışma ortamında “sürekli ikilemler ve çelişkilerden oluşan yeni burçlar” üretmeye devam etmelidir (Keane, 1999: 174).

Bu tartışmayı daha iyi anlayabilmek için, kamusal alan kavramını ve teorilerini daha ayrıntılı bir biçimde ele almak gerekmektedir. Bu bölümün devamında bu nedenle kavram, ayrıntılı bir biçimde incelenecektir. İkinci bölümde farklı bakış

açıları sağlayabilecek olan beş kamusal alan teorisi ele alınacaktır. Üçüncü bölümde de tartışmayı çözümleneceğimiz zemin olan sağlık gazeteciliği örneği incelenecektir.

1.1 Kamusal Alan

Tezin kuramsal temeli olarak kamusal alan teorilerinin seçilmesinin en önemli nedeni, kamusal alan kavramının güçlü demokrasiye ve ortak yaşama yaptığı vurgudur. Medyaya baktığımızda, mesleğe atfedilen önem, duyulan saygı, ihtiyaç ve mesleğe hukuki alanda tanınan özgürlüğün temelini kamu yararı, kamunun bilgilenme ihtiyacı ve özgürlüğü ile kamusal bir araç olarak medyanın işler bir demokrasideki rolü ve önemi oluşturmaktadır. Gazeteciliğin ortaya çıktığı 18. Yüzyıldan günümüze, medya ve demokrasi ilişkisi en çok tartışılan konulardan biridir. 19. Yüzyılda kitlesel üretimin yerleşmesi ile birlikte basının nesnel görünümüne kavuşması ve bu nesnel görünümün ardında reklam ve halkla ilişkilerin haber üretimine etkilerinin de hissedilmeye başlaması ile medya ve demokrasi ilişkisi tartışmaları daha da alevlenmiştir. Nesnelliğin var olup olmaması veya medyanın manipülatif özellikleri ile ilgili tartışmalara rağmen, medya ve basın günümüzde demokratik toplumlar açısından vazgeçilmez bir kamusal araçtır. Eğlence sektörünün de bir parçası olmasına rağmen medyaya hukuki alandaki özel ve korunaklı yerini veren de bu nedenle kamu yararı ve kamunun bilgilenme hakkı oluşturmaktadır. Tezde incelenen Türkiye’de kamusal alan teorileri açısından sağlık ve gazeteciliğe bakmak, öncelikle kamusal alan teorilerinin (birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar) demokrasi ile ilişkisi açısından önemlidir. Değinilmesi gereken ikinci konu da sağlık ve insanın bedeni ile kurduğu ilişki insanın özeline ait olan, mahrem bir konu olmasına rağmen, aydınlanma ve modernite ile birlikte bu konu, iktidar sahiplerinin üzerine politikalar ürettikleri kamusal bir meseleye dönüşmüş olmasıdır. Kamusal bir mesele olması ve bütün insanların ilgisini de çekmesi nedeniyle sağlık, medyanın da sürekli ilgilendiği, haber ürettiği, vurgu yaptığı konulardan biridir. Günümüzde sağlık ve güzellik kavramlarının birbirinin içine iyice geçmesi ile birlikte sağlık sadece tıbbın değil, birçok endüstrinin (gıda, ilaç, bitkisel takviye, turizm, kozmetik...) para kazandığı ve yatırım yaptığı alanlardan birine

dönüşmüştür. Bu durum, halkla ilişkiler ve reklamın da tıpkı haber endüstrisi gibi sağlık alanında üretimde bulunduğu anlamına gelmektedir. Demokratik toplumlarda basının görevi, sağlıklı bir kamusal alan oluşmasına katkıda bulunarak kamusal meseleler konusunda insanları bilgilendirmek ve bu meseleler hakkında insanların tartışmasını sağlamaktır. Ancak basının sağlıklı bilgi sunabilmesi için önüne çıkan en önemli engellerden biri de halkla ilişkiler ve reklamın etkileridir. Sağlık alanı da bu engelin çok yoğun hissedildiği alanlardan biridir. Tezin amaçlarından biri de Türkiye’de sağlık ve gazetecilik arasındaki ilişkinin sorunlarını tanımlamanın yanı sıra özellikle küreselleşme ile birlikte etkisi Türkiye’de de yoğun bir şekilde hissedilen neoliberal politikaların sağlık politikalarında da büyük değişikliklere yol açtığı bir dönemde basının değişen politikaları halka duyurarak ve anlatarak işler bir kamusal alana katkıda bulunup bulunamadığını da tespit etmektir. Bu nedenle tezin kuramsal kısmını oluşturacak olan kamusal alanı tanımlamak ve bu alandaki en önemli teorilere değinmek gerekmektedir. Kamusal alan, siyasal bilimler, sosyoloji, felsefe, iletişim bilimleri gibi birçok bilim dalının çalışma alanında yer almaktadır. Bu yüzden kamusal alan kavramı, sosyal bilimlerin farklı alanlarında farklı kavramların yerine de kullanılmaktadır ve bu durum, kavramın ve kamusal alan teorilerinin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Tezde bu kavram karmaşasından kaçınabilmek için öncelikle kamusal alan kavramının tanımı yapıldıktan sonra kamusal alanla ilgili kavramlar da tanımlanacaktır.

Kamusal alan kavramı, soyut bir kavramdır; belirgin bir mekanı ifade etmez. Ya da her kamusal mekan, kamusal alana dönüşmez. Kavram, insanların birbirleriyle iletişime geçtikleri ve fikir alışverişinde bulunup tartışarak kamusal meselelerde bir görüş birliğine vardıkları, kamuoyu oluşturdukları alanları ifade eder. Bu sanal bir mekan olan internet olabileceği gibi kamusal bir mekan olan sokak ya da kahve de olabilir.

“ ”Kamu” terimi birbiriyle yakından ilişkili ama tümüyle özdeş olmayan iki görüngenye işaret eder: Bu görüngenlerden birincisinde, terim kamu (alanın)da gözükken her şey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir ve mümkün olan en geniş açıklığa sahiptir anlamına gelir. ... İkincisi kamu terimi, içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için ortak olan bir dünyayı ifade eder. Ancak bu dünya, insanların üzerinde hareket ettikleri sınırlı bir mekanı ve organik yaşamın genel durumunu oluşturan yeryüzü ya da doğayla aynı değildir. Daha çok, insan eseri bir dünyada birlikte yaşayanlar arasında olup biten meselelerle olduğu kadar, insan elinden çıkma (şeylerle), insani yapıntıyla ilgilidir.

Bu dünyada bir arada yaşamak özünde şu anlama gelir; şeylerden oluşma bir dünya, çevresinde oturmakta olanlar tarafından ortak sahiplenilmekte olan bir masa gibidir, arada olan her şey gibi bu dünya da insanları hem birbirine bağlar hem de ayırır.

Bir araya gelmemizi sağlayan bir ortak dünya olarak kamu alanı tabir caizse birbirimizin üzerine yıkılmamızı önler. Kitle toplumunu katlanılması son derece güç bir şey yapan, en azından aslen, içerdiği insan miktarı değil, aralarını-kuran dünyanın, onları bir araya getirme, ayırma ve bağlantılandırma gücünü yitirmiş olmasıdır. Bu durumun esrarı, ruh çağırma seansında bir masanın etrafında toplanmış insanların aniden bir hokuspokusla masanın sırta kadem başışına tanık olmalarına benzer,; karşılıklı oturmakta olan iki kişi artık ayrı değil, aralarında elle tutulur hiçbir şey bulunmayan tamamiyle ilişkisiz iki kişi durumuna düşerler” (Arendt, 2006: 92-96).

Kamusal alan, Arendt’in de anlattığı gibi ortak yaşamının rasyonel zeminine işaret eder. Doğal olarak verili bir alan değildir, insan kurgusudur. Kolektifliği ve ortak yaşama katılımı ifade eder. Kısaca kamusal alan, sadece basit bir alanı ifade etmez. İnsanların birbirleriyle etkileşime geçebilecekleri sanal mekanı tasvir etmek için kullanılan mecazi bir terim, bir metafordur. Metaforları çoğunlukla etrafımızdaki dünyayı anlamlandırabilmek için, özellikle de soyut şeyleri tanımlarken, kullanırız. Örneğin World Wide Web, gerçekten bir ağ değildir, siber alan bir alan değildir; kamusal alan için de aynısı geçerlidir. İnsanların birbirleriyle konuştuğu, akıl yürüterek ulaştıkları düşünce ve fikirlerini birbirleriyle paylaşabildikleri yerler, kamusal alandır. Habermas’a göre kamusal alan, bir ülkenin yurttaşlarının kamuyu ilgilendiren konularda bir anlaşmaya varabilmek için tartıştıkları ve fikir alışverişinde buldukları sanal mekanlardır. Dahlgren ve Fraser’ın tanımına göre de enformasyonun, fikirlerin ve tartışmaların toplumda sürekli sirkülasyon halinde olduğu, politik görüşlerin biçimlendiği mekanlardır. Her birimizin toplumumuzda neler olduğunu, hangi sosyal, kültürel ve siyasi konularla karşı karşıya bulunduğumuzu öğrenebildiğimiz alanlardır. Toplumun meşgul olduğu sosyal, kültürel ve siyasi konularla ilgili fikir yürütüp onlarla ilgili tartışmalara kendi seslerimizi ekleyebildiğimiz; böylelikle de toplumun bir konsensüse ulaşma veya düşündüklerimiz ve yapılması gerekenlerle ilgili bir uzlaşma yoluna gitme sürecinde rolümüzü oynadığımız alanlardır (Mc Kee, 2005: 18-19). Bu tanımlardan yola çıkarak, kamusal alanların demokratik bir toplumun işleyişi için vazgeçilmez alanlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu alanların doğru işleyebilmesi için sahip olmaları gereken özgürlükçü yapı, ne özel sektörün kar ve pazar mantığının içinde ne de devletin bürokratik ve kurallı örgütlenmesi içinde barınmaz. Bu nedenle kamusal alan,

bireylerin hem devlet bürokrasisinden hem de özel sektörün kar amacından uzaklaşarak, kamunun genelini ilgilendiren konularda özgürce tartışabildikleri alanları ifade eder. Günümüzde bu alanların oluşabilmesi ve enformasyon ve bilgilerin toplumun geneline ulaşabilmesi için medya, en önemli kamusal araçtır. Ancak kapitalist sistemin yarattığı problemler ve yapısal sorunlar, medyanın güvenilir ve kamu yararına işleyen bir kamusal araç olmasını engellemektedir. Bu sorunlara hem kamusal alan teorilerinde hem de sağlık alanında yürütülen gazetecilik pratikleri bağlamında ayrıntılı olarak değinilecektir. Ancak bütün yapısal sorunlara rağmen medya, günümüz demokrasilerinde ideal kamusal alanın oluşabilmesi için sahip olunan en önemli araçlardan biridir.

“ “Kamusal alan” kavramıyla her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alan tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur. Bu tür bir biraradalık durumundaki bireylerin davranışları, ne iş ve meslek sahiplerinin özel işlerini görürken yaptıkları davranışlara; ne de bir devlet bürokrasisinin yasal sınırlarına tabi anayasal bir düzenin üyelerinin davranışlarına benzer. Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar. Bu tür bir iletişimin daha genel bir kamusal gövde içinde gerçekleşmesi, bilginini muhataplarına aktarılmasını ve onların etkilenmesini mümkün kılacak özgül araçları gerektirir. Günümüzde gazeteler, radyo ve televizyon kamusal alanın iletişim araçlarıdır” (Habermas, 2010: 95).

Kamusal alan kavramı, bireyi ve bireyin iradesini merkeze alan aydınlanmacı ve modernist geleneğin eşitlik, özgürlük, adalet gibi değerlerin somutlaştığı ve sosyal ve siyasal hayata nüfuz edebildiği soyut bir alanı işaret eder. Güçlü hiyerarşi, gelenek ve otoriteye saygı gibi feodal değerlerle şekillenen toplumlarda ideal anlamıyla kamusal alandan bahsetmek mümkün değildir. Geleneksel bir imparatorluktan devrimle moderniteye geçen ve devrimi oturtabilmek adına otoriter bir devlet tarafından şekillendirilen bir demokrasiye sahip Türkiye burada iyi bir örnek oluşturabilir; “kamusal alan” kavramından genelde devlet otoritesi ve kamu erkinin alanı anlaşılır ve kavram, kamu gücünün alanları ile devlet otoritesini açıklamak için de kullanılır. Devlet otoritesi ya da kamu otoritesi, kamusal alanın bir özelliğini içinde barındırır gerçekten; devletin görevi, kamu yararını sağlamaktır; devlet tüm vatandaşların genel çıkarından ve ortak yararından sorumlu en üst gücü (ve beraberinde sorumluluğu) ifade eder. Ancak devlet, kamusal alanın bir parçası değildir. Çünkü kamusal alanın

varlık nedeni olan “kamuoyunu oluşturma işlevi”, aynı zamanda devlet biçiminde örgütlenmiş olan egemen gücün ve eylemlerinin de eleştirildiği ve tartışılabildiği zaman anlamlıdır (Habermas, 2010: 95 - 96).

Devletin işleyişi ile ilgili bilgilerin kamuya açılması, halkın sağlıklı bir kamuoyu oluşturabilmesi için gereklidir. Kamusal bilgi ilkesi, tıpkı insan hakları ve devletin gücünü sınırlayan anayasalar gibi, aydınlanma çağının bir ilkesidir. Mahkemeler ve meclis görüşmelerinin halka açık olmasını sağlayan düzenlemeler, bu ilkenin sonuçlarıdır. Örneğin İngiltere’de parlamentonun görüşmeleri, 18. Yüzyıla kadar kamuya açık değildi ve gizli yapılırdı. Oturumların sonucu, basına bir rapor olarak iletilirdi. Ancak 18. Yüzyılda gazeteler, okuyucu sayılarını artırabilmek adına, Avam Kamarası’ndaki tartışmaların kamuya açılması konusunda çaba göstermeye başladılar. Gazeteciler, parlamenterlerden edindikleri bilgileri derleyerek eleştirel yazılar yazmaya başladılar ve para ve hapis cezaları ile karşı karşıya kaldılar. Ancak yaklaşık elli yıl süren bu mücadelenin sonucunda tartışmalarla ilgili bir yazısından ötürü hapsedilen bir gazeteci, Londra Belediye Başkanı’nın müdahalesiyle serbest bırakıldı ve bu durum halk tarafından da büyük bir coşku ile karşılandı. Böylece 18. Yüzyılda İngiltere’de kamusal bilgi ilkesi ve basın özgürlüğü adına verilen bir mücadele kazanıldı (Jeanneney, 2006: 45-46).

Bütün bu mücadelelerin tarihsel örnekleri çoğaltılabilir elbette; ancak kamusal alan, kamuoyu, anayasal devlet, kamusal bilgi ilkesi ve basının içerdiği kamu yararından ötürü özgür olması ve bu özgürlüğünün de yasalarca korunması gerektiği gibi tartışmaların kaynağının 18. Yüzyıl olması oldukça önemli ve anlamlıdır. 18. Yüzyıl, burjuva sınıfının monarşiye, asil ve ruhban sınıflarına karşı mücadelesinin yavaş yavaş kazanılmaya başladığı yüzyıldır. Henüz burjuva sınıfı, 19. Yüzyıldaki gibi kamusal otorite olarak örgütlenmesini tamamlayamamıştı. Bu nedenle de kamusal otorite ile ilgili bilgi edinme ve edinilen bilgiler doğrultusunda da eleştirme ve bunları kamunun siyasal tartışmalarının malzemesi olarak kullanma hakkı, 18. Yüzyılın aydınlanmacı ikliminin bir sonucudur. Ortaçağın feodalitesi ve sınırsız güce sahip olan monarşileri, bu yüzyıldan başlayarak yerini kamusal otoriteye ve bu otoriteyi sağlayacak sürekli bir devlet mekanizmasına bırakmaya başlamıştır. Bundan

önce var olan otorite, doğrudan yöneticinin somut varlığına bağlıydı. Sürekliliği olan bir devlet mekanizmasının kurulabilmesi için, yöneticiye olan bağımlılık sonlandırılmalı ve otorite bir sisteme oturtulabilmeliydi. Bu nedenle 18. Yüzyılda Fransız Devrimi, kralın kişiliği ile kamusal otoriteyi birbirinden ayırmıştır. Böylece Habermas'ın temsili kamusal alan olarak adlandırdığı feodal otoriteleri oluşturan prens, kilise ve soylular yerini kamusal bir otorite olarak örgütlenen devlet aygıtına bırakmıştır. Feodal otorite, kutsal iktidarını halk önünde temsil ederken sürekliliği olan bir sistem olarak kamusal otorite, yetki ve sorumluluklarla hukuki olarak düzenlenen bir kurumu ifade ediyordu (Habermas, 2010: 96 - 99).

Hukuki açıdan bunu anlamı devletin bir tüzel kişiliğe sahip olması ve yönetenlerin yaptıkları işlemlerin devlet adına olduğu, işlemlerin hukuki bağlayıcılığının yönetene bağlı olmadığı ve hukuki olarak yönetenlerin de denetime tabii olduğu anlamına geliyordu. Örneğin 1789 Devrimi'nde anayasa, hem devlet içinde iktidarı, hem de toplum içinde devlet iktidarını sınırlayan bir belge anlamını taşımaktaydı. Batıda ortaya çıkan ve yönetenlerin de hukuk kuralları ve anayasa ile bağlı olması ve bireyin devlete karşı korunmasını içeren “anayasanın üstünlüğü” ilkesi, liberal görüşün temel ilkelerindedir. (Teziç, 2009: 143-145) Böylece kamusal otoritenin idare ettiği, devletin sınırları içinde yaşayan bireyler, modern anayasaların verdiği haklarla, devletten ayrı, ama devlete karşı korunan hakları olan ve iktidarın denetiminde söz sahibi olan kamusal bir gövdeyi oluşturdular. Bu süreçte gazeteler de önemli bir rol oynadılar ki bu role ileride ayrıntılı olarak değineceğiz. İktidar ve otorite kavramının anlamının tamamen değiştiği bu önemli tarihsel süreçte ortaya çıkan kamusal alan kavramı, böylece devletin dışında gelişen, eleştirel ve denetleyici bir mekanizmayı ima etmektedir (Habermas, 2010: 96 - 99): “Burjuva kamusal alanı, kamusal otoriteye karşı resmi olarak düzenlenmiş entelektüel gazetelere hiç vakit kaybetmeden sahip çıkan, kamusal bir gövde olarak toplanmış özel bireylerin alanı olarak anlaşılabilir. Onlar bu gazetelerde ve ahlaki değerleri tartışan eleştirel dergilerde, esas olarak özelleşmiş ama yine de kamusal ilginin nesnesi olan emek ve meta mübadelesi alanı içindeki toplumsal ilişkilerin genel kuralları üzerine, kamusal otorite ile bir fikir mücadelesine (debate) girdiler.” (Habermas, 2010: 98)

18. yüzyılın ürünü olan anayasalar ve hukuk devleti, kamusal alanın oluşumu açısından çok önemlidir. Anayasalar, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almıştır. Bu temel hak ve özgürlüklerin her biri, kamusal alanın varlığını sağlamakta ve kamunun işlevlerini de belirlemektedir. Düşünce ve ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, düşünen ve birbiriyle tartışarak fikir alışverişinde bulunan kamusal topluluğun ön koşuludur. Dilekçe hakkı, seçme - seçilme hakkı ve oy hakkı, bireyleri siyasal açıdan işlevli ve güçlü hale getirir ki kamuoyu oluşturma ve kamusal bir gövde olarak hareket etmeye gücünü veren de bireyin siyasal işlevleridir. Bireysel özgürlük ve konut dokunulmazlığı gibi haklar, bireyin mahremiyetini ve özel alanını güvenceye alır. Bireyin özel alanı aynı zamanda kamusal yaşamdan sonra sığındığı alanı ifade eder ve kamusal yaşamın sağlıklı bir şekilde yürümesi için bireyin kendi özgürlüğünde ve kontrolünde olan bir özel alan şarttır. Yasa önünde herkesin eşit olması ve özel mülkiyet hakkının güvenceye alınması, bireyin burjuva toplumu içerisindeki ilişkilerini düzenler. 18. Yüzyıl anayasaları ve anayasanın üstünlüğü ilkesi ile gelen bu temel hak ve özgürlükler, kamusal ve özel alanları, kamusal topluluğun kurum (partiler) ve araçlarını (basın), bireyin özerkliğini (aile ve mülkiyet), bireylerin vatandaşlar olarak siyasal işlevlerini, mülk sahibi olarak ekonomik işlevlerini, özgür yurttaşlar olarak iletişim işlevlerini hukuksal açıdan düzenler ve güvenceye alır (Habermas, 2009 (a): 169).

Kamusal alan kavramının tarihsel gelişimine baktığımızda hukuk devleti, anayasal düzen, kamuoyu, kamunun bilgi edinme hakkı ve basın özgürlüğü gibi önemli kavram, hak ve özgürlüklerin ortaya çıkışları ile kamusal alanın ortaya çıkışının kesiştiğini görmekteyiz. Ayrıca her birinin varlığı bir diğerine bağlıdır ve her biri ortaçağda burjuva sınıfının ortaya çıkışı ile başlayan sınıf savaşımının getirdiği kazanımlar olarak liberalizmin temel ilkeleridir. Bu nedenle kamusal alanı tanımlayabilmek ve kavramın içeriğini anlayabilmek için 17. ve 18. Yüzyılla Batı'da başlayan modernite sürecini anlamak önemlidir. Sosyal bilimlerin neredeyse bütün disiplinlerinde "Aydınlanma Çağı"nın önemli bir yeri vardır. "Aydınlanma Çağı",

tarihin karanlık çağlarından sonra gelir ve insan aklının ve iradesinin zaferini ifade eder. Aydınlanma çağı düşünürlerinin geliştirdiği aydınlanmanın ilkeleri, yukarıda saydığımız kamusal alanın da temelini oluşturan temel hak ve özgürlüklerin öncülleridir. Eşitlik (bütün yurttaşlar eşit değer ve öneme sahiptir), adalet (herkese adil davranılmalıdır), özgürlük (herkes kendi hayatı üzerinde kontrol sahibi olabilmelidir), refah (herkesin temel seviyede maddi refaha ulaşma hakkı vardır) gibi aydınlanma düşüncesinin temel ilkeleri, değişen toplumu şekillendirmede kullanılmış ve liberal demokrasilerin de temelini atmıştır (Habermas, 2009 (a):171).

Bu ilkelerin ortaya çıktığı dönem, batının feodaliteden yeni yeni çıkmaya başladığı dönemdir. Ortaçağda Batı toplumları feodal ve hiyerarşik bir toplum örgütlenmesine sahipti ve sıradan vatandaşların politikaya hiçbir katkısı yoktu; ne yapılacağına monark karar verir ve yapardı. Sıradan vatandaşın yapılanlarla ilgili ne öncesinde, ne de sonrasında hiçbir söz hakkı yoktu. Ancak eşitlik ilkesinin toplum tarafından kabul edilmeye başlaması ile birlikte bu sıradan vatandaşın politikaya ve siyasi karar alma süreçlerine katılması gerektiği anlamına da geliyordu. Sıradan vatandaşların karar alma süreçlerine katılabilmesi için de gerekli siyasal yapıların oluşturulması gerekiyordu ki anayasalar ve basın burada devreye girdi. Tezin ilerleyen bölümlerinde özellikle üzerinde duracağımız demokrasinin işleyebilmesi için modern toplumlarda kamusal alanın oluşabilmesi ve karar alma süreçlerine etki edebilmesinde basının oynadığı rolün tarihsel sıfır noktası, bizi yine aydınlanma ve moderniteye götürmektedir.

Bütün bunlardan yola çıkarak kamusal alan kavramının modernitenin ve aydınlanmanın dinamikleri ile şekillendiğini söylemek mümkündür. Kamusal alan kavramını birçok disiplinin ve çalışma alanının kesişme noktasına yerleştiren de bu durumdur. Kavram, modern toplumları ve geçirdikleri evrimi anlayabilmek için bir anahtar olmasının yanı sıra modern toplumlarda demokrasiyi geliştirmenin ve güçlendirmenin de anahtarıdır. 1980'li yılların sonlarında gerek akademik gerekse politik tartışmaların merkezinde kamusal alan kavramının yer alması da yine aynı durumun sonucudur. Postmodernitenin (ya da modernizm eleştirisinin) beraberinde getirdiği kimlik ve hak taleplerinin dünyada artması ve neoliberalizmin devlet baskısı

ve tektipleştirmenin karşısına koyduğu çoğulcu söyleminin beklentileri karşılamaması sonucunda dünyada demokrasinin sorgulandığı ve tartışıldığı bir döneme girilmiştir. Kamusal alan kavramı, güçlü demokrasiye ve katılıma yaptığı vurgu ile tartışmaları yönlendirmiştir. Ginev'in kamusal alan kavramının tam da modernitenin sosyal dinamiklerinin bir yapımı olduğu için çeşitli perspektiflerin kesişme alanında yer aldığını anlattığı paragraf, kavramın çok boyutluluğunu da vurgulamaktadır:

“Kamusal alan (modernitenin bir fenomeni olan kamusal alan) üzerine oluşturulmuş literatürün yaygın bir kanısına göre 18. Yüzyılda bireyleri kamuya dönüştüren basılmış ürünlerin kitlesel tüketimidir. Şüphesiz kamusal alan, modernitenin sosyal dinamiklerinin yapımıdır. Yapısal dönüşümlerin çok çeşitli kültürel-tarihsel perspektiflerden incelenbilmesinin nedeni de budur: Ulusların (ve milliyetçiliğin) ve burjuva kamusal alanının birlikte ortaya çıkışı (doğumu), orta sınıfın kamusal otoritesi açısından burjuva ailesinin önemi, kamusal alanın yükselişinin kamusal ve özelin cinsel farklılaşmasına bağımlılığı, demokratik politikaların köklerinin burjuva kamusal alanının iletişimsel kültürüne uzanması, belirli kültürel yaşam biçimlerinin iletişimsel mekanlarının kamusal alanı çoğullaştırması, kamusal alanın tarihsel dönüşümünde modern ideolojilerin doğumu ve ölümü, kamusal tartışmaların giderek araçsallaştırılması ve dünyevileşmenin (laikleşmenin) yeni biçimlerinin yaygınlaşması, sivil toplumun kamusal otoriteden özgürleşmesinde kamusal alanın rolü, kitle iletişiminin devrimleri ve siyasi kontrol ve manipülasyonun değişen mekanizmaları vb.” (Ginev, 2004: 77).

Kamusal alan kavramının modernite ile olan bağı, kavramın hem çok yönlü geçmişini anlayabilmemiz için hem de birçok alanda anahtar kavram olarak bir kesişim noktası oluşturmasının nedenlerini anlayabilmemiz açısından çok önemlidir. Kamusal alan, hiyerarşi, gelenek ve otoriteye saygı gibi feodal değerlerle şekillenen toplumlarda bir anlam ifade etmemektedir. Bu toplumlarda otoritenin eleştirilmesi istenen bir durum olmadığı gibi, aydınlanma geleneğinden gelen liberal toplumlarda olduğu gibi bireyler arasında (görece) eşitlik de söz konusu değildir. Bu toplumların aksine, eşitlik, özgürlük, adalet ve refah gibi aydınlanmanın değerleri ile şekillenen kültürlerde ise kavram, toplumun nasıl örgütlendiğini anlamak adına işlevlidir. Bu durumda kamusal alan kavramı, liberal toplumların nasıl örgütlendiklerini ve bu örgütlenmenin nasıl işlediğini anlamak açısından önemli bir kavramdır. Totaliter toplumların aksine sosyal örgütlenmenin liberal biçimleri, bireylerin üzerinde kontrol sahibi oldukları –devlet müdahalesinden anayasalar yardımı ile korunan- bir özel alana sahip olmaları gerektiği fikri üzerinde şekillenirler. Liberal toplumlarda birey, fikirlerin temel kaynağıdır ve bu nedenle de bu toplumlarda bireylerin fikirlerini

tartışarak bir konsensüse ulaşabildikleri bir kamusal alana ihtiyaç duyulur. Bu alan, devletten ayırılır ve devlet hiyerarşisinin dışında şekillenir.

Burada yurttaşlar toplumun bir konudaki görüşlerini oluştururlar. Devleti yürüten hükümetin görevi de bu toplumun görüşleri ve düşünceleri doğrultusunda politikaları şekillendirmektir. Totaliter toplumlardaki devletten halka dayatılan politikaların aksine burada halktan devlete talepler ve görüşler iletilir ve politikalar, halkın katkısı ile şekillenir. Kamusal alan – siyasi anlamda politik kamusal alan- eşit söz hakkı olan yurttaşlar ile devleti yürüten hükümet arasında bir kanal görevi görür. Totaliter toplumlarda hükümdar ve devlet, eleştirilemez bir noktada kendisini konumlarken liberal toplumlarda devlet, bu eleştiriler yolu ile şekillenir. Kamusal alan da siyasi arenanın ve karar alma mekanizmalarının yurttaşların görüş ve eleştirilerini sağlıklı bir şekilde oluşturulduğu ve duyulur hale getirildiği canlı, yaşayan ve sürekli fikir devriminin sağlandığı bir alanı ifade etmektedir. Bu anlamda kamusal alan ile ilgili en önemli ve dikkat çekici noktalardan bir tanesi, hükümetin yurttaşların eleştirilerinden muaf olmamasıdır. Anayasal düzende devlet karşısında hakları korunan yurttaşların bir görevi de hükümeti ve çalışmalarını denetlemek ve gerektiğinde eleştirmektir. Anayasal düzenin en önemli özelliği, devletin topluma karşı sorumlu olmasıdır. Kamusal alan da devlet ile toplum arasında aracılık yapabilmek ve denge kurabilmek adına devletten bağımsız olmalıdır. Kamusal alan hükümet tarafından kurulmadığı gibi hükümet tarafından da idare edilmez. Bu durum siyaset felsefecilerinin sivil toplum olarak adlandırdıkları alanı akla getirir. Ancak tezin en başından bu yana belirttiğimiz üzere kavram muğlak ve belirsizdir, bunun nedenlerinden biri de farklı geleneklerde birbirinden farklı – kimi, zaman birbiriyle çelişen – anlamlarda kullanılmasıdır.

Bütün bu geleneklerde ortak olan özellik ise kamusal alanın en genel anlamı ile devlet tarafından organize edilmeyen toplumsal örgütlenmeler tarafından oluşturulduğudur. Siyasal düşünce açısından kamusal alana atfedilen yurttaşların eşit ve özgür biçimde düşünme, tartışma ve siyasal süreçler katılma nosyonu çok önemlidir. Kamusal alan, ideal demokratik politikaların genel katılım ile mümkün olacağını vurgular. Bu durumda siyaset, parlamento ya da hükümetten ibaret değildir,

kamusal alanın oluşturulabildiği her yer, politikaların oluşturulduğu alanlardır. Kamusal alana çeşitli çalışma alanlarında atfedilen önemin nedeni de burada saklıdır; kamusal alan sıradan insanlara devletin yönetiminde ve kamusal yaşamın inşasında çok önemli bir rol verir.

Kamusal alanın iletişim çalışmaları açısından önemi de burada gizlidir; medya bütün hukuki ve genel kabul görmüş haklarını ve özgürlüğünü sıradan insanlara bu rolü oynayabilmeleri için gereken bilgiyi taşıyacak araç olmasından alır. Ancak medya halkı ya da kamusal alanı –doğrudan- ifade etmez, sadece kamusal bir araçtır. Bu yanılgıya düşmemek, demokratik açıdan çok önemlidir; çünkü geç kapitalist toplumlarda medya tarafından sunulan gerçekliğin çeşitli çıkar grupları tarafından manipüle edilebildiği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle medyayı kamusal alan olarak tanımlamak, yurttaşların politik katılımına olanak veren alanı, bazı çıkar gruplarının eline vererek sıradan insanları yine politikadan ve karar süreçlerinden dışlamak anlamına gelir. McKee'nin yazdıkları kamusal alan kavramının önemini ve kamusal alan ile medya ilişkisini aydınlatıcı bir biçimde özetlemektedir:

“Üçüncüsü, kamusal alan kavramı, siyasal düşünce açısından kullanışlıdır, çünkü ideal demokratik politikaların resmi olarak siyasi katılıma olanak sağlayan özelliklerle tanımlanabileceğinde ısrar eder. Birlikte yaşama yollarını oluşturmak gibi siyasi uygulamaları daha geniş anlamlarıyla düşünmemizi sağlayarak siyasetin basitçe parlamentoda olanlardan çok daha fazlası olduğunu düşünen yazarlar açısından da kullanışlıdır. Dördüncü olarak kamusal alan, kullanışlı bir metafordur, çünkü bizi sıradan insanların kamusal kültür ve kamusal politikaların oluşumunda ve devletin yönetiminde oynayabileceği rol üzerinde düşündürür. Medyanın siyasi işlevini tanımlayan alternatif metaforlar, en iyi totaliter toplumlarda işlevli olurlar. Bazı yazarlar, medyanın işlevini tanımlamak için ideoloji düşüncesini kullanırlar. İdeolojinin anlamı, güçlü grupların çıkarına uyan dünyanın (ve dünyada olan olayların) yanlış bir yansıması, görünümüdür. Bu görünümü de güçlü gruplar daha az güçlü yurttaşları baskı altında tutabilmek adına onlara dayatırlar. Beşincisi de kamusal alan kullanışlı bir kavramdır, çünkü bize medyanın gerçeklik olmadığını hatırlatır – veya daha akademik bir dille anlatsak, kamusal alan özel deneyim ile aynı şey değildir” (Mc Kee, 2005: 9-11).

Kamusal alan kavramı, modernitenin dinamikleri ile yakından ilişkili bir kavramdır; medyanın ürettiği kültür ve haber endüstrisi, doğrudan kamusal alanın tek nedeni olmadığı gibi, doğrudan kamusal alanın kendisini de ifade etmemektedir. Kamusal alan, birçok dinamiğin etkilediği ve dönüştürdüğü, çok boyutlu ve muğlak bir kavramdır. Batıda kamusal alan üzerine üretilen düşünce ve tartışmaların esin kaynaklarından biri olan Habermas, basılı medyanın erken piyasa ekonomisi yayılımıyla yakın ilişkisini göstermiştir. Habermas, bir anlamda Benedict

Anderson'un "basım/matbaa kapitalizmi" analizini önelemektedir. Uzun mesafeli ticaret, haber trafiğinin de tıpkı metalara benzer bir aciliyete kavuşması anlamına gelmektedir. Tüccarlar, fiyatlar ve talepler hakkında enformasyona ihtiyaç duymaktadır; haber kağıtları bu enformasyonları onlara ulaştırarak bu ihtiyacı karşılamıştır. Kısa bir süre sonra, bu haber kağıtları başka enformasyonları da taşımaya başlamıştır. Aynı süreçler, hem yaygın bir edebi kültürün, hem de basılı kelimeleri halihazırda önemli kamusal enformasyonun kaynağı olarak gören yaklaşımın oluşumunu hazırlamıştır.

Bu gelişmeler, merkantilist dönemde devrim niteliğindedir. Şehir ekonomileri, ulusal sınırlara doğru yayılmaktadır ve bu bölgeleri yönetebilmek için de modern devlet anlayışı ortaya çıkmaktadır. Kalıcı yönetimi sağlayabilmek adına ordularla desteklenen devlet bürokrasisi gelişmektedir. Bu devlet bürokrasi ile beraber, yeni bir kamusal otorite anlayışı ve alanı gelişmektedir. Sürekli hale gelen devlet faaliyeti, meta ve haber ticareti; yani borsa ve basın arasındaki bağlantının devamlılığına denk düşmektedir. Kamusal otorite, somut bir amaçta birleştirilmektedir. Kamusal otorite, artık yönetenin ve eski sınıfların temsili kamusalından ve buradan dışlanmış olan sıradan insanlardan bağımsızdır. Bu dar anlamıyla ele alındığında kamusal, devletle ilgili meseleleri ifade etmektedir. Ancak kamusal alan, yukarıda da ele aldığımız gibi, devlet aygıtı ile bir değildir. Kamusal alan, devletin yönetimi sırasında ortaya çıkan meselelerle ilgili tartışmalara katılmak isteyen herkesi içermektedir. Bu tartışmanın katılımcıları, kamu görevlileri olabildiği gibi, özel yurttaşlar da olabilmektedir (Calhoun, 1996: 8).

Bu nedenle kamusal alan kavramının hem tarihsel, hem de işlevsel olarak medya ile bağlantıları vardır. Habermas'ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nde ele aldığı kamusal alanın temel çekirdeği, daha sonraki çalışmalarının da merkezinde yer alacak bir düşünsel soruyu içermektedir: Kamusal meselelerin akılcı, eleştirel ve gerçekten açık bir biçimde tartışılabilmesi için hangi koşullar gerekmektedir? Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nde Habermas, kamusal alanın tarihsel ve teorik bir kavrayışı için, burjuva kamusal alanı olarak adlandırdığı, 17. ve 18. Yüzyılda ortaya çıkan aydınlanmanın kamusal temellerine dönmektedir. Habermas,

aydınlanma ile ortaya çıkan bu kamusal alanı, yeni tartışma alanları, daha açık ve erişilebilir şehir yaşamı ve kamusalılığı etrafında örülen sosyalleşme biçimleri ile gazeteler, siyasal gazetecilik, romanlar ve eleştiri biçiminde matbaa kültürü etrafında şekillenen bir iletişim dünyası olarak kavramaktadır.

Habermas'ın temel aldığı burjuva kamusal alanı, yukarıda değindiğimiz iki uzun vadeli tarihsel gelişim sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, modern ulus devletlerin ortaya çıkışıdır; ikincisi de kapitalizmin yükselişidir. Habermas, burjuva kamusal alanının açıklık ve eşitliğinin daha en başından itibaren sınıfsal çıkarlarla maskelendiğinin ve 19. Yüzyıldan başlayarak kitlenin tüketim kültürünün içine çekildiğinde eleştirel işlevini kaybettiğinin farkındadır. Ancak, sonraki çalışmalarında da sabit kalacak bir bakış açısıyla, kamusal alanın ideal normlarının kurtarılabileceğine ve açık, eleştirel ve akılcı tartışma için model olarak kullanılabileceğine inanmaktadır (Van Horn Melton, 2011: 15 -16).

Kamusal alanın önemi, toplumsal birleştirme ve ortak yaşam potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Kamusal tartışma, ki Habermas daha sonra kamusal tartışmayı iletişimsel eylem olarak adlandıracaktır; devlet gücü ve piyasa ekonomileri gibi, insan yaşamını düzenlemenin yollarından bir tanesidir. Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı ile çözmeye çalışacağı problem, para ve gücün düzenlemenin tartışmaya açık olmayan yolları olmalarıdır. Para ve güç, egemenlik ve şeyleşme eğilimlerinden muzdariptir. İrade ve aklın tanımlamasına gerçek açılımlar sunmamaktadır. Bu nedenle devlet ve ekonomi, demokratik kamusal alanın çok önemli iki konusunu oluşturmaktadır; aynı zamanda da hem devlet, hem de ekonomi, demokratik kamusal alana muhaliftir (Calhoun, 1996: 6).

Kamusal alan kavramının Habermasçı anlamı, bu durumun net bir teşhisini ortaya koyduğu için çok önemlidir. Habermasçı kamusal alan, modern toplumlarda politik katılımın konuşma ve tartışma ile icra edildiği bir sahneye işaret etmektedir. Kamusal alan, yurttaşların ortak kamusal meseleleri hakkında tartıştıkları ve ilke olarak da devlete muhalif ve eleştirel söylemlerin üretilip dolaşıma girdiği bir alandır. Habermasçı kamusal alan, aynı zamanda resmi ekonomiden de bağımsızdır.

Bu alanda, satın alma ve satmanın yerine, tartışma (debate) ve müzakere (delibarete) vardır. Habermas'ın geliştirdiği kamusal alan kavramı, böylece demokratik kuramın ayrımlarını da içermekte ve göz önünde tutmaktadır. Modern demokrasilerin işlerliğini sağlayan devlet aygıtları, ekonomik pazarlar ve demokratik birlikler arasındaki ayrımlar, kamusal alan kavramında korunmaktadır (Fraser, 2010: 104 - 105).

Kırık, Habermasçı kamusal alan kavramını kavramını kavrayabilmek için liberal düşüncedeki kamu ve özel ayrımından yola çıkmaktadır. Liberal düşünceye göre özel alan, bireylerin günlük hayatlarını sürdürdükleri “ihtiyaçlar” veya “zorunluluklar” alanıdır. Aynı zamanda toplumsaldır. Bir özgürlükler alanı olan kamusal alan ise, siyasaldır. Kırık, siyasallığı devlete ilişkin olma olarak ele almaktadır. Kamusal alanda, temel hak ve özgürlükleri anayasal olarak güvence altına alınmış olan bireyler, kendilerini ilgilendiren ortak kamusal meseleler hakkında karar alma süreçlerine etki etmektedirler. Bu bakış açısıyla kamusal alan, bireylerin ortak çözüm bulma adına bir araya geldikleri her durumda oluşmaktadır. Habermas'ın kamusal alanı salt mekansal değil, söylemsel bir alandır. Görünürlük üzerinden değil, kamusal tartışmayla – sonraki adlandırmasıyla iletişimsel eylemle- tanımlanmaktadır ve amaç temellidir. Ortak anlamayı hedeflediği için siyasaldır; devlete ilişkin olabilir, ama devletin dışında ve ondan bağımsız oluşmakta ve gelişmektedir. Ortak kamusal meseleler etrafında örüldüğü için kamusalılık, toplumsal olanla ilişkilidir. Burada oluşan toplumsallık hali, araçsal rasyonaliteye karşı iletişimsel rasyonaliteyi, stratejik eyleme karşı da iletişimsel eylemi içermektedir. Kamusalılık, devletle toplum arasında, her ikisine de eşit mesafede duran ve ikisi arasında aracılık eden bir ara alan niteliğindedir. Habermasçı kamusal alanın niteliklerini Kırık, dört ana maddede toplamaktadır:

1. Kamusal alan, kamusal meseleden temellenir; sorunsal temellidir. Bireyler, yurttaş kimlikleri ile kendilerini ilgilendiren kamusal meseleler üzerine bir ortak görüş, yani kamuoyu oluşturmak amacıyla bir araya gelmektedir.

2. Kamusal alanda statülere yer yoktur; eşitlikçidir: Bireyler, anayasal hak sahipleri olarak eşittir ve eşit koşullarda bir araya gelmektedir. Bu durumda da, doğal olarak, mevki ve statüler, kamusal alanda herhangi bir güç sağlamamaktadır. Hakim, savcı veya devlet yöneticisi, bu alanda resmi kimlikleri ile değil, yurttaş kimliği ile yer almaktadır. Bu varsayım demokrasi teorisiyle eş değerdir; her yurttaş bir oydur. Statüler, eşit oy hakkını etkilememektedir. Benzer bir biçimde kamusal alanda da her yurttaş, bir argümandır. Argümanın gücü, resmi kimliklerden bağımsızdır; ortak yarar belirleyicidir.
3. Kamusal alan, aydınlanmanın aklından temellenmektedir; akılcıdır: Kamusal alanda müzakere eden bireyler, argümanlarını akılcılık temelinde ortaya koymalıdır. Müzakere, mistisizmden değil, ortak yararı arayan dünyevi akılcılıktan beslenmektedir.
4. Kamusal alan, eleştireldir; bu nedenle de özgürlüktür: Bu alanda tartışan bireyler, içsel ya da dışsal her türlü sınırlamadan muaf olabilmelidir. İşleyen bir eleştirelilik, ancak özgürlüğün olduğu yerde mümkün olacaktır. Bu özgürlük, her türlü duygusallığa, kutsallığa ve otoriteye karşı akılcı bir eleştireliliği mümkün kılacaktır.

Bütün bu nitelikleri bünyesinde barındıran kamusal alan, özel alandan da, devlet alanından da bağımsız, bu ikisini birbiriyle ilişkilendiren işlevsel bir alandır (Kırık, 2005: 134 -136). Habermasçı anlamıyla kamusal alan, moderniteden bağımsız değerlendirilemez; çünkü onu mümkün kılan koşullar, aydınlanma ile ortaya çıkmıştır. Kavramın bu kadar önemli olmasının ve tartışma yaratma gücünün kaynağı da budur; modern demokrasi ütopyası ile iç içe bir kavramdır.

Modern kamusal alan, kendi kendini yönetebilen, bilinçli olarak biçimlendirilmiş insani ortak yaşama modern hümanist bağlılığın geliştirilmiş ve demokratikleştirilmiş bir yorumunu sunmaktadır. Bu alan, kitle toplumunun atomize ve eşit bireylerinin politik hak taleplerinin tarih sahnesine çıkışı ile şekillenmiştir. Karşılıklı etkileşimin bir biçimidir bu alan ve kendi kendine karar verebilen, özerk

bir ortak yaşamı, prensipte eşit, gerçekte ise görece güçsüz olan bireylerin somut bir biçimde şekillendirebileceği umudundan beslenen, öğrenilmiş bir fikirdir. Kamusal alan, bu durumda, rasyonel mutabakat oluşturma süreçlerine atıfta bulunmaktadır. Bu süreçlerin normatifliği, eşitlikçi ve çoğulcu bir çağda, özerk bir geleceğe duyulan özlemin demokratik yorumuna bağlıdır. Kamusal alan, amaçlarının özelliği ile ayırt edilebilen bir ortaklık biçimi önermektedir.

Birlikteliğin özel biçimleri, herkese açık olmayan karakterlerini güçlendirmeye çabaladıkları için, paylaşılan temelleri oluşturma uğraşı, kamunun asıl hedefidir. Bu temeller oluşturulabilirse, birbirine yabancı olan insanların bakış açıları ve ihtiyaçları, karşılıklı olarak anlaşılabilir hale gelecektir. Robert Putnam, sosyalliğin özel ve kamusal biçimlerinin farklı özelliklerini tanımlayabilmek için “birleştirmek” ve “köprü kurmak” kavramlarını kullanmaktadır. Birlikteliğin birleştirici biçimi, içe dönme eğiliminde ve herkese açık olmama niyetinde olmaktadır. Etnik kardeşlik grupları, kilise temelli kadın okuma grupları, sosyetenin golf klüpleri, örnek gösterilebilmektedir. Köprü kurmak ise, tam tersine, kamunun kapsayıcı, dışa dönük amaçlarını tanımlamaktadır. Kamu, farklı sosyal tabakalardan gelen insanları kapsamak eğilimindedir. Yurttaşlık hakları hareketi, belirgin bir örnek olarak bu eğilimi somutlaştırmaktadır.

Karşılıklı olarak birbirine bağımlı olan özel bireylerin kendi kaderlerini tayin edebilmeleri yolundaki çabaları kolaylaştırmak, modern kamunun somut uğraşdır. Bu nedenle, herkesin kendi ihtiyaç ve bakış açısının akla yatkınlığını göstermesine izin verilmesi beklenmektedir. Birlikteliğin kamusal biçimleri, katılan bireylere, endişe, ihtiyaç ve sorunlarının genellenebilir önemini gösterebilme fırsatını vermektedir. Böylelikle kolektif grubun aktif müdahalesi ile bu sorunlar düzeltilebilecektir. Kamusal alan, kendi bakış açıları, deneyimleri ve ihtiyaçlarından yola çıkarak neyin eşit ve müşterek olması gerektiği konusunda karşılıklı müzakereye girmek isteyen herkese açık olmalıdır. Böylelikle kamusal alan, toplumun bütün kesimlerinin politik açıdan önemli gördüğü ve tartışmaya açmak istediği meselelerin toplum geneline açılabilmesini sağlamaktadır. Kamusal alan,

kollektif eylemliliğe dönüşebilecek olan eleştirel tartışma ve müzakereyi mümkün kılmaktadır (Johnson, 2006: 2).

Kamusal alanın toplum içindeki bu özgül yapısı, çoğunlukla sivil toplum kavramı ile kamusal alan kavramının eş anlamlı farz edilmesine veya birbirinin yerine kullanılmasına neden olmaktadır. Calhoun, bu iki kavramın birbirinden farklı olduğunu vurgulamaktadır. Sivil toplum, çok daha genel bir kavramdır. Kamusal alan, sivil toplumun içinden ortaya çıkmaktadır; daha özel bir anlamı vardır. Politik açıdan çok önemli olan etkili rasyonel ve eleştirel söylemlerin gelişmesi, kültürel ve toplumsal örgütlenme alanı olan kamusal alana bağlıdır. Sivil toplum ile kamusal alanın demokratik kuramın gerektirdiği sosyolojik ve kültürel analizin geliştirilmesi açısından farklı sonuçları bulunmaktadır. Sivil toplum ile kamusal alan arasındaki farkı kavrarken, ekonomik sistemin taleplerini ve analizini de toplumsal örgütlenmenin diğer biçimleri ile birbirinden ayırmak gerekmektedir. Calhoun'a göre asıl mesele, toplumsal örgütlenmenin yapıları ile belli bir tür söylem ve politik katılım arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Söylem ya da politikayı salt toplumsal örgütlenmeye indirgemek, kültür ve aktörlerin iradelerini önemsememek anlamına gelmektedir. Benzer biçimde demokratik kamusal yaşamın özgül toplumsal örgütlenme türlerine dayandığını unutmamak gerekmektedir. Kamusal, demokratik politikanın temeli ve koşuludur ve söylem ve eylemin alanına işaret etmektedir. Toplumsal ise, modern toplumlarda mahremiyetin ve mülkiyet ilişkilerinin özel alanlarını, aile ve ekonomiyi kapsamaktadır. (Özbek, 2010: 27 -28)

1.2.Kamusal Alan – Özel Alan Karşılığı

Kamusal alanı tanımlayabilmek için özel alanı da tanımlamak gerekmektedir. Her iki kavram da tarih boyunca sürekli karşılıkları üzerinden tanımlanmış, kapsadıkları alan birinin lehine artarken öbürünün aleyhine daralmıştır. Her iki kavramın anlamı ve ifade ettikleri, tarihsel sürece, kültüre ve dile göre sürekli değişmektedir. Her iki kavram da tarihçelerinde politik mücadeleleri barındırmaktadır.

Burada Iveson'un Warner'den yaptığı alıntı aydınlatıcıdır: “Kamusal ve özel ayrımı her zaman birinin haritada onları ayrı renklerle işaretleyebileceği kadar kolay

değildir – özel için pembe, kamusal için mavi ... Çoğu şey bir anlamda özelken bir anlamda kamusaldır” (Iveson, 2007: 9).

Kamusal ve özel ayrımı, Batı aydınlanmasının kültürde yarattığı temel değişimi anlamak için çok önemli bir yerde durmaktadır. Kamu ve özel karşıtlığı, 17. Yüzyıl sonlarında bugünkü anlamına yaklaşmıştır. Kamusal sözcüğü, herkesin denetimine açık olan anlamına gelirken özel sözcüğü, kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlanan yaşam alanını anlatmaktaydı. Bu ayrım, 1789 devriminde siyasal alanda demokratikleşmenin de anahtarı olmuştur. Kralın kişiliği -özel- ile devlet -kamusal otorite- birbirinden ayrılmıştır. Böylece kamusal otorite ve egemenlik, doğuştan gelen bir hak olmaktan çıkar, denetlenmesi gereken bir yetkiye dönüşür (Teziç, 2009: 143).

Siyasal alanda büyük değişimler doğuran ve demokratikleşme mücadelesini başlatan kamu alanı ve özel alan karşıtlığı, kültürel yaşamda da değişiklikleri beraberinde getirmiştir. 18. Yüzyıl, kamusal ile özel alan arasındaki ayrımın kadın ve erkeğin rollerini de belirginleştirdiği tarih olmuştur. Fransız Devrimi, kamusal ve özel alanları tanımlarken aileye değer kazandırır, siyasete ve kamusal yaşama ait olan erkeklerle özel alana ait olan kadınları birbirinin karşısında konumlandırarak her iki cinsiyete de ayrı roller biçer. Devrim, bu anlamda ataerkil bir ayrım yapar; ancak babanın erki de yasalarla sınırlanır. Örneğin boşanma hakkını kabul eder. Fransız Devrimi, aynı zamanda kamusal hayatla özel hayat arasındaki sınırların sorgulandığı ve eski zeminlerin yerinden oynatıldığı bir dönemi de beraberinde getirdi. Kralın kişiliği ile devleti birbirinden ayırırken amaçlanan şeffaflık ve devlet işlerinin kamuya ve kamunun denetimine açılması gibi ilkeler, yaşamın özel kabul edilen alanlarını kamusalın lehine daralttı. “Özel” olan her şey o dönemde özel çıkarları ifade etmekteydi ve bu da devrime ve yeni ulusa zarar verebilir korkusu ile kamusal hayatın sınırları giderek genişletildi. Arkadaş toplantıları veya salonlar ve derneklerde yapılan toplantılar, devrim karşıtlarının örgütlenmesi olabileceği için ihbar edilebilir ve basılabılırdi. Aynı nedenlerle siyasi toplantıların kamuya açılması, meşruiyeti kazandıran bir artı olmaktadır. Devrim, hiçbir şeyin kamusallık dışında kalmamasını istemiştir. Ancak özel çıkarlarla kamusal yaşamı birbirinden

uzaklaştırma isteği sonunda özel ile kamusal arasındaki sınırların da belirsizleşmesine yol açmıştır. Özelin kamusallıkla iç içe geçmesinin bir örneği olarak Robespierre'in 5 Şubat 1794 tarihli söylevi önemli ipuçları içermektedir: “Biz ülkemizde bencilliğin yerine ahlakı, ünvanların yerine ödevleri, modanın zulmü yerine gururu, kibrin yerine ruh yüceliğini, para aşkı yerine zafer aşkını, kibar çevreler yerine iyi insanları, entrika yerine erdemi, nükte edebiyatı yerine dehayı, dedikodu yerine gerçeği, keyifçiliğin can sıkıntısı yerine mutluluğun büyüsunü, büyüklerin cüceliği yerine insanın yüceliğini geçirmek istiyoruz” (Hunt, 2008: 23).

Robespierre'in sözleri, devrim sonrası yeni inşa edilen ülkede bireylerin çıkarları doğrultusunda değil, kamusal yarar doğrultusunda hareket etmeleri gerektiğini vurgularken, eski monarşinin karşısında yeni cumhuriyetin erdemlerini ve üstünlüğünü göstermektedir. Özel hayat siyasideir ve şeffaf olmalıdır. Fransız yurttaşları, devlette gerçekleşen devrimin bir yansıması olarak özel hayatlarında da bireysel devrimlerini tamamlamalıdır. Bu dönemde özel hayatın siyasileşmesinin ve özel alanın kamusal tarafından daraltılmasının izini pek çok alanda sürmek mümkündür. Örneğin giysiler, siyasi bir anlam kazanmış ve kamusal düzenlemelerin konusu olmuştur. Bu dönemde kadın kulüplerinde kadınların kızıl külahlar takmaları ve diğer kadınlar da bunu ögütlemeleri üzerine kulüpler kapatılmıştır. Çünkü bu kulüpler, giysinin siyasallaşması ve anlam yüklenmesi sonucunda cinsiyetler düzeninin tanımını bozuyorlardı. Siyaset ve kamusal alan erkeklere aitti. Kadın ise siyasal kimliği ile değil, özel hayatın temsili olarak aileyle ilişkilenen (anne, aile kızı gibi) kimlikleri ile tanımlanıyordu. Onları bu kimliklerden özgürleştirmek, doğal düzeni de bozmak anlamına gelecekti. Kadınların kadın olarak kamusal yaşama etkin katılımı, bütün erkekler tarafından reddediliyordu.

Yine Fransız Devrimi, dinin kamusal yaşamdan ayrıldığı ve özel alana ait olduğu dönemi, yani laikleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Kadını özel alana ait olan aile kimliği üzerinden tanımlayan devrim, aynı zamanda aileyi de yasalarla kamusal otoritenin düzenlemelerine tabi tutmuştur. Ailenin oluşumunda resmi nikah düzenlemesi ile birlikte bizzat kamusal otorite etkin olmuştur. Yine boşanma hakkı da bu dönemde verilmiştir. Kadını özel, erkeği de kamusal alana çekerek cinsiyetler

arasındaki farkı ve rolleri belirginleştirmenin izi, devrim öncesinde de sürülebilir. Ancak Fransız Devrimi, kadın ile erkek arasındaki ilişkiler ve aile anlayışı üzerine bu farklılaşmayı iyice belirginleştirmiştir.

Kadın, erkeğin zıttıdır; kas ve akıl açısından zayıftır, bedeni ve cinselliği simgeler. Bu nedenle de kamusal dünyadan korunması gereken kırılgan bir varlıktır. Bu durum da onları çocuk yetiştirmeye en yatkın cinsiyet haline getirir. Kadın artık özel alanın bir simgesine dönüşmüştür. Ancak devlet aile yaşamını düzenleyebiliyorsa – kamusal otorite özel alanı düzenleyebiliyorsa – özel hayat yok olabilirdi. Bu da doğal kabul edilen düzenin istikrarını tehdit ediyordu. Boşanma hakkı ile beraber kadınlar mutsuz olduklarını söyleyip boşanma davası açabilirlerdi veya erkek gibi giyinip siyaset yapmak isteyebilirlerdi. Dönemin kralın, soylunun ya da ruhban sınıfının otoritesini ve onlara duyulan saygının kaynaklarını sorgulayan devrimci ruhu, kocanın ve babanın otoritesini de sorgulayabilir ve sarsabilirdi. Bu durumda devrimciler, aşılmaması gereken sınırları da çizme ihtiyacı hissettiler. 19. Yüzyıl, kamusal ile özel, erkek ile kadın, siyaset ve aile arasındaki ayırımın son derece belirginleştiği bir yüzyıl olmuştur. Bu aşılmaması gereken sınırlar, ancak 1970’li yıllarda hafifletilmiş ve Fransız yasaları aile konusunda ancak bu tarihlerde 1792’nin ilkelerine geri dönmüştür. 11 Temmuz 1975 tarihli boşanma yasası, boşanmayı yeniden 1792’deki kadar kolaylaştırmıştır. 4 Haziran 1970 tarihli yasa da erkeğin aile içindeki üstünlüğünü kaldırarak devrimin ilk yıllarındaki anlayışa geri dönmüştür. 3 Ocak 1972 tarihli yasa ise evlilik dışı çocukların devrimin daha ikinci yılında verilmiş olan haklardan yeniden yaralanabilmesinin yolunu açmıştır (Hall, Perrot, Hunt 2008:9-53) .

Fransız Devrimi, özel – kamusal yaşam arasındaki sınırların muğlaklığını görebilmek adına önemli bir tarihsel dönüşüm olmuştur. Özel yaşam doğal bir gerçekliği ifade etmez, toplumların değişik dönemlerde farklı biçimlerde kurguladıkları bir gerçekliktir. Sınırları kesin ve net olarak çizilmiş bir özel alandan bahsetmek mümkün değildir, özel yaşam anlamını ortak – kamusal- yaşama göre kurgular. Bu anlamda ayırımın insan etkinliğinin niteliklerine göre belirlendiğini söylemek mümkündür (Prost, 2010: 15).

İnsan etkinliği açısından özel alanı tanımlamaya çalıştığımızda özel alanın bir anlamda kamusal alanda sakladıklarımızdan oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda da özel alan gizlidir. Bizim rahat ve doğal olduğumuz alandır. 19. yüzyıl burjuva hayatı, özel alanı dört duvar arasındaki evin alanına kapatmışlardır. Ancak bu duvar, kamusal yaşamla özel yaşam arasındaki mücadeleyi durduramamıştır. Özel alan, kamusal alanın saldırılarını dışarıya, yani kamusal alana uzanarak karşılamak zorunda kalmıştır. Duvarların içerisi de bizzat kamusal mücadelelerin sürdüğü, toplumsal yapının küçük bir parçasını barındırmaktadır. Burada erkeğin kadınlı, yaşlının gençle, hizmetkarın efendileriyle ve ebeveynlerin de çocuklarla atışması - tıpkı kamusal alanda da olduğu gibi- sürmektedir.

Ortaçağdan beri kültürde yaşanan değişimler, kamusal – zel alan ayrışmasını ve çatışmasını daha da keskinleştirmiştir. Giderek güçlenen devletin müdahaleleri daha kapsayıcı hale gelir ve özel alanı daraltırken ekonomik girişimlerin rahatlaması, dinsel tutumların içselleştirilmesi kişiye özgürleştirerek aileden, evden ve başka ortak hayat gruplarından ayrı olarak güçlendirerek özel alanı çeşitlendirmektedir. Böylece zel alan erkekler için (nce kentlerde ve kasabalarda)  kısım halinde ayrıştı: Kadınların çekip çevirdiği ve içeride tutulduğu ev; atölye, dükkan, işyeri, fabrika gibi özelleştirilmiş faaliyet alanları ile erkeklerin dinlenmesine ve kendi aralarında sosyalleşmelerine yarayan kahvehane, pub ya da kulüp gibi kapalı mekanlar (Duby, 2006:8-9). Tarih boyunca izi sürülebilen kamusal ve özel alan arasındaki ayrışma, her iki alanı da politik mücadelelerin kimi zaman nesnesi, kimi zaman da öznesi olarak sürekli değişen ve muğlak bir zeminde somutlaştırmaktadır. Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi bu muğlaklığı daha da artırarak kültürel yaşamda büyük değişimlere neden olurken bir taraftan da devletin denetim ve kontrol araçlarını giderek geliştirerek ve güçlendirerek özel- kamusal alan ayrımını yeniden ve yeniden kurgulamaktadır.

Kamusal ve özel alan, günümüzde de hem gündelik yaşamda hem de siyasi yaşamda özelin nerede bitip kamusalın nerede başladığı konusunda birçok tartışmanın konusu olmaktadır. Kavramlar, tarihsel gelişimleri ve toplumsal yaşamın tümüne etkileri üzerinden soyut ve çok değişken, önemli düşünsel anahtarlardır.

Kamusal ve özel alan ayrımının muğlaklığından bahsederken bu muğlaklığın doğurduğu tartışmalara değinmek faydalı olacaktır. Tartışmaların bir kısmı iletişim araçlarının yarattığı değişimlerle ilgilidir. Kamusal ve özel alan arasındaki ayrımı belirleyen insan etkinliğine baktığımızda “görünürlük” ve “kollektiflik” kriterlerini de bu anlamda ele almak gerekmektedir. Görünürlük, gizlenmiş, görünmez olan ile ortaya çıkan ve erişilebilir olanı birbirinden ayırır. Kollektiflik de bireysel olan ile topluluğun ortaklığını birbirinden ayırarak vurgular (Özbek, 2010: 43-44).

Kamusal ve özel alan arasındaki ayrımı belirleyen kriterlerden kolektiflik halen güncelliğini korumaktadır; ancak görünürlük kriteri iletişim araçları ve kitle iletişim araçları dolayımından ötürü belirleyici bir kriter olmaktan çıkmıştır. Daha doğrusu görünürlük kriterini basit bir şekilde “görünür olmak” üzerinden algılamamak gerekmektedir. Bu kriter daha çok özel alanın aksine kamu alanındaki meselelerin herkese açık olma ve kişilerin de görünür veya işitilir olmaları üzerinden algılamak daha doğrudur. Görünürlük kriteri, mekana yaptığı vurgudan dolayı eleştirilmektedir. Küreselleşme ve iletişim araçlarındaki gelişim mekana bağımlılık mefhumunu parçaladığı için kamusal alanın mekansal tanımı eksik görünmektedir. Don Mitchell’ın 2003 tarihli “The Right To The City” isimli kitabında insanların birey olarak ya da grup olarak temsil edilebilmeleri için bireylerin ve grupların kendilerini “görünür kılabilirdikleri” bir mekana ihtiyaç duyduklarını vurgular. Yurttaşlık, Mitchell’a göre (özelinden kamusalına) birçok mekana muhtaçtır ve temsilin mantığı, bu gerçek kamusal mekanların yapımına ve sosyal olarak üretimine ihtiyaç duyar (Mitchell, 2003: 32-33).

Mitchell, temsilin gerçekleşebilmesi ve toplumdaki demokratik mücadelenin devamının sağlanabilmesi için iki kritere anlam yüklediği görülmektedir; “görünürlük” ve bu görünürlüğün sağlanabileceği “kamusal mekanlar”. Iveson, “Publics and The City” adlı kitabında, kamusal alanın “topografik” tanımına karşı çıkar. Iveson’a göre bu algı sorunludur; çünkü bizim örneğin bir evin yatak odasında- yani özel alanda- bir telefon ve bir radyo aracılığı ile kamuya seslenebileceğimiz veya kamunun da bize sesini duyurabileceği ihtimalini gözden kaçırabilmektedir. Yani artık iletişim araçları ve kitle iletişim araçlarının da etkisiyle nerenin kamusal

nerenin özel (veya neyin özel neyin kamusal) olduğu konusunda kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Üstelik artık görünür olmadan da erişilebilir olmak ve kamu içinde olmak mümkün olabilmektedir (Iveson, 2007: 7 -8). Ancak kanımızca, kamusal ve özelliğin bu muğlaklığına rağmen demokratik temsil ve demokratik mücadele söz konusu olduğunda insanların kitle iletişim ve iletişim araçlarına ihtiyaçları olduğu kadar, kamusal mekanlara da ihtiyaçlarının olduğunu unutmamak gerekir.

Bu durumda görünürlük yerine Arendt'in "en geniş açıklığına sahip olma"yı bir kriter olarak belirlemek daha uygun görünmektedir.

" "Kamu" terimi birbiriyle yakından ilişkili ama tümüyle özdeş olmayan iki görünyeye işaret eder: Bu görünyülerden birincisinde, terim kamu (alanın)da gözüken her şey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir ve mümkün olan en geniş açıklığına sahiptir anlamına gelir. ... İkincisi kamu terimi, içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için ortak olan bir dünyayı ifade eder. Ancak bu dünya, insanların üzerinde hareket ettikleri sınırlı bir mekanı ve organik yaşamın genel durumunu oluşturan yeryüzü ya da doğayla aynı değildir. Daha çok, insan eseri bir dünyada birlikte yaşayanlar arasında olup biten meselelerle olduğu kadar, insan elinden çıkma (şeylerle), insani yapıntıyla ilgilidir. Bu dünyada bir arada yaşamak özünde şu anlama gelir; şeylerden oluşma bir dünya, çevresinde oturmakta olanlar tarafından ortak sahiplenilmekte olan bir masa gibidir, arada olan her şey gibi bu dünya da insanları hem birbirine bağlar hem de ayırır" (Arendt, 2006 :92-96).

Günümüzde iletişim araçları yaşamlarımıza derin bir şekilde etki etmiş, hatta bahsettiğimiz kamusal – özel ayırımında kültürel değişimler de yaratmıştır. Tomlinson'un "kamusal mahremiyet" kavramı, bu kültürel değişimi son derece iyi ifade etmektedir. Kavram, hem örneğin ünlülerin internet veya televizyon aracılığı ile özel yaşamlarını kitleler tarafından izlenir kılmalarını anlatmaktadır; hem de iki kişi arasındaki telefon konuşması eskiden dört duvar arasında veya kapalı telefon kulübelerinde toplum tarafından duyulmadan yapılırken bugün cep telefonları ile kamuya açık ve duyulur yerlerde (duvarlar ya da kulubeler olmadan) yapılabilmesi durumunu ifade etmektedir (Tomlinson, 2004: 226 - 232). Burada sosyal medya ortaya çıkmadan önce sadece yakın çevre ile paylaşılan fotoğraf albümlerinin (yani özel alana ait olan fotoğraf albümlerinin) günümüzde bloglarda kamusal hale gelmiş olması da örnek verilebilir.

Bütün bunlardan yola çıkarak kamusal- özel ayrımını tek bir tanıma hatta tek bir zaman dilimine oturtmak mümkün değildir. Özellikle tezin temel sorunsallarından birini oluşturan sağlık alanını da burada örnek göstermek mümkündür. Bedenimizle kurduğumuz ilişki ve hastalık ya da sağlık hali özel alan kamusal alan çatışmasının tarihte izini sürebileceğimiz politik arenalardır. Aydınlanmadan günümüze gelişen bilimsel bilgi birikimi ve modern tıp, insan bedenini hem tek başına hem de toplu bir nüfus olarak iktidarın ve onun karşısına konumlanacak olan mücadelenin konusu olarak belirlemiştir. Foucault, “biyo-iktidar” ve “biyo-organik beden” kavramları ile modern dönemdeki insan bedeni ve sağlığı üzerindeki iktidar mücadelesini anlatmaktadır. Biyo-iktidarın müdahale zeminini nüfusu yakından ilgilendiren doğumlar, hastalıklar, ölümler, çeşitli biyolojik yetersizliklerin oranı oluşturmaktadır. Biyo-iktidarın konusunu birçok bedenin bir araya gelmesinden oluşan biyo-organik beden, yani nüfus oluşturmaktadır. (Foucault 2008: 255-259).

Foucault’un 19. Yüzyılda iktidar ilişkileri üzerinden anlattığı durum, kamusal-özel kavramlarının değişkenliğinin ve bu değişkenliğin doğurduğu mücadele alanının da bir örneğidir. 17 ve 18. Yüzyıllarda tek tek insan bedenleri cezanın bir nesnesi olarak iktidarın konusu iken, modern tıbbın gelişimi ile insan bedenlerinin bir araya gelmesinden oluşan nüfus, iktidarın düzenleme alanını oluşturmuştur. Nüfus, biyolojik nitelikler taşıyan ve işgücünün daha iyi yönetilebilmesini sağlamak için kontrol altına alınmaya elverişli olan canlı ve birlikte varolan varlıkları anlatmaktadır. Foucault’ya göre, nüfusun keşfedilmesi, Batı’nın politik davranışlarını etkileyen büyük bir teknolojik düğüm oluşturmuştur. Biyo-politik, bu teknolojik düğümün eseridir. Foucault, biyo-politik ile anatomo-politik arasında önemli bir ayrım yapmaktadır. Anatomo-politik, bireylerin tek tek bedenlerine uygulanan disiplindir. Biyo-politikalar ise nüfusa, yani tek tek bedenlerden oluşan büyük bedene, uygulanan toplumsal hekimliktir. Hayatın kendisi, biyo-politikalarla iktidarın düzenleme alanında yer almaya başlar (Revel, 2012: 32 -33).

Sağlıklı yaşam, bugün makro ve mikro iktidarların tek tek insanlara ve bir bütün olarak nüfusa aşıl原因 temel değerlerdendir. Günümüzde tıp, bilim ve kapitalizmin

geldiği son aşamada biyo-politikaları somut biçimde görmek yine mümkündür. Sağlıklı olma, günümüzün fenomenlerinden biridir ve aynı zamanda modern toplumlarda iktidarların dikkatle düzenlediği alanlardır. Sağlıklı yaşam ile çalışan nüfus arasında da istatistik bağlantılar kurulmakta ve bu bağlantılar medya aracılığı ile halka da yansıtılmaktadır. Bedenle kurulan ilişki, bireyin özel ve mahrem alanına ait bir ilişki türü iken, biyo-politikalarla doğrudan iktidarın düzenleme alanına dahil olmuş ve kamusal otoriteler tarafından düzenlenen bir meseleye dönüşmüştür. Örneğin bundan elli yıl önce şişmanlık, insanın bedeni ile kurduğu “özel” ilişkiyi simgelerken, günümüzde “obezite” adıyla bir hastalık olarak tanımlanmıştır ve artık “kamu”nun düzenleme alanındadır ve kamusal bir meseledir. Bu durum, aynı zamanda, yaşamın tıbbileştirilmesinin de örneklerindedir. Tıbbileştirme, daha önce hastalık olarak tanımlanmayan biyolojik meselelerin normal dışı ve hastalıklı bir durum olarak tanımlanması ve tıp biliminin –beraberinde de iktidarın- tedavi ve düzenleme alanına dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, özel ve kamusal arasındaki gerilimi, görüldüğünden çok daha karmaşık hale getirmektedir. Bir taraftan kamusal otorite, nüfus üzerinden biyo-politikalarla iktidar alanını genişletmektedir. Diğer taraftan, nüfusun giderek kilo almasının geç modern kapitalist yaşam biçimi ile ilişkisi kurulmadan, mesele doğrudan bireyselleştirilmekte ve tıp biliminin alanına ve diline sıkıştırılarak sosyo-politik bağlamından tamamen koparılmaktadır.

Burada tıbbi otoritelerin özel hayat üzerindeki yetkilerinden de bahsetmek gerekir. Özel alan ve kamusal alan arasındaki gerilim ve çekişmenin izleri, tıbbın gelişiminin tarihsel seyri de bulunmaktadır. 18. Yüzyıl, siyasi ve kültürel değişimlerin yanında tıp ve sağlık alanında da büyük değişimler yaşanmıştır. Nüfusun kentlerde yoğunlaşması hastalar ve bedenleri üzerindeki denetimi de kolaylaştırdı ve arttırdı. Tıp bir otorite olarak bireylerin özel alanlarına ait olan bedenleri üzerinde söz sahibidir ve bunun ölçütü de yine kamusal yararda gizlidir. Aynı zamanda doktor, hastanın en mahrem anlarına tanıklık edebilir ve onun özel yaşamı ile ilgili yorumlarda ve kısıtlamalarda bulunabilir. 1900’lü yılların başlarında doktorlar, hasta doktorlarından çok aile doktoru gibidirler. Hastanın yaşadığı çevre, koşullar ve özel

yaşamının sınırlarına dair bilgi sahibidirler. Bu durum 1920'lerden sonra yaygınlaşan uzmanlaşma ile değişir. Uzman doktorun hasta ile kurduğu ilişki, sadece muayene odasındaki tetkik ve görüşmelerle sınırlıdır. Hastaların müşteriye dönüşmelerinin başlangıç noktalarından birini de uzmanlaşma oluşturmuştur (Vincent, 2010: 346-348).

Hastanın doktor ile kurduğu ilişkideki otorite, aydınlanma ve moderniteden bu yana sürekli değişmiştir. Hasta – doktor ilişkisi kamusal ve özel alan arasında sürekli çekişen kadın ve erkek ilişkisine benzetilebilir. Her iki ilişkideki mücadele, özel alan ve kamusal alan sınırlarında sürekli değişime neden olurken her iki mücadele de aynı zamanda siyasidir. Doktorun hasta ile kurduğu ilişkinin paternalist olduğu dönemde doktor hastayı bilgilendirmek veya tedavi için hastanın onayını almak zorunda değildi. Hasta, tıpkı baba otoritesinin karşısında hiçbir hakkı olmayan çocuk gibi, doktorun bilgisinden kaynaklanan gücüne ve onun sahip olduğu bilgilerden –ve kamusal bir belge olan diplomasından- ötürü bedeni üzerinde sahip olduğu kamusal otoriteye boyun eğmek durumunda idi. Ancak hasta haklarının da –tıpkı kadın ya da çocuk hakları- gibi çeşitli mücadelelerle elde edilmesi sonucunda ortaya çıkan “aydınlatılmış onam” ile beraber bu durum hasta lehine değişmiştir. Doktor, hastaya uygulamayı düşündüğü tedaviyi ve diğer tedavi olasılıklarını anlatarak kararı hastaya bırakmalıdır. Hasta, özel alanının bir parçası olan bedeni üzerinde söz sahibi olma hakkını –en azından kamu sağlığı tehdit altında olmadığı sürece- kazanmıştır. Özel alan ve kamusal alan ayrımının tanımlanması sırasında her iki alan da politik mücadelenin konusunu oluşturmaktadır.

İki alan arasında süregiden mücadele, birinin lehine öbürünün daralması sonucunu doğurmuştur. Kamusal özel karşıtlığı, kesintisiz süren bir siyasal mücadelenin tarihidir. Bu açıdan Weintraub'un kamusal ve özeli karşıtlığını ayırt edebilmek adına önerdiği dört modele de değinmek faydalı olacaktır. Birinci model, liberal ekonomist modeldir; kamusal – özel ayrımı, devlet idaresi ve pazar ekonomisi olarak somutlaştırılır. Weintraub'a göre Marksist düşüncede de devlet ve sivil toplum ayrımı, liberal ekonomist modeldekine benzer biçimde aile ve yakın ilişkiler alanını

dikkate almaz. İkinci model olan cumhuriyetçi erdem modeli, kamusal alanı, devlet idaresinden de Pazar ekonomisi alanından da ayrılan politik topluluk ve yurttaşlık alanı olarak tarif eder. Bu modelin tarihsel öncülleri, antik çağ Yunan polisi ile Roma kent cumhuriyetidir. Birinci ve ikinci modellerde kamusal alan, doğrudan siyasi bir alanı ifade etmektedir. İlkinde kamusal alan politik kamu otoritesi, yani devlet idaresi; ikincisinde ise politikanın zeminidir. Yani yurttaşların kolektif olarak tartışmaları, müzakereleri, eylemleri politikayı şekillendirir. Böylece ilk iki modelde özel alan, politik alanların dışında kalan alan olarak şekillenir. Üçüncü model, Sosyallik modeli olarak da adlandırılabilir ve toplumsallaşmayı merkeze alır. Yani kamusal, içinde sosyalleşebildiğimiz kamusal yaşamı anlatırken, özel de mahremiyeti ifade eder. Dördüncü model ise feminist modeldir. Bu modelde özel alan, evin içi olarak karşılık bulurken evin dışında kalan her şey, pazar ekonomisi ve politika gibi kamusaldır (Özbek, 2010: 44-46). Burada Özbek'in feminizmin ikinci dalgası ile aşılın politikanın konusunu sadece kamusal alanın konularının oluşturduğu iddiasına yaptığı vurgu bizim başta vurguladığımız her iki alanın da politik olduğu ve her iki alanın da politikanın konusu ve mücadelesi olduğu önermesi açısından önemlidir. İkinci dalga feminist yaklaşım, “kişisel olan politiktir” önermesiyle özel alanı da politikanın alanına eklemiştir (Özbek, 2010: 46).

Feminist kuram açısından özel alan – kamusal alan ayrışması çok önemlidir. Kavramların tarihsel gelişimine baktığımızda, kavramların anlamının günümüzdeki kullanımlarına yakın kullanımı 18. Yüzyıldır ve –aradan yüzyıllar geçmesine rağmen- günümüzde bile kadının özel alana ait cinsiyet olarak tanımlanmasının etkileri hissedilmektedir. Feminist kuram, her bir alanın içinde ve bazen de iki alan arasındaki sürekli devam eden mücadeleyi kadın – erkek karşıtlığı üzerinden somutlaştırmıştır. Kamusal ve özel alanlar, cinsiyetler arası, sınıflar arası, kültürler arası veya doktor hasta ilişkisinde olduğu gibi uzmanlar ve uzman olmayanların arasındaki mücadelelerin arenasıdır. Her iki alan da insan kurgusudur ve bu kurgular üzerinden yaşamlarımızı – bireyler, aileler olarak veya bir arada- sürdürürüz. Özel alandaki davranış kalıplarımız ve değerlerimiz aynı zamanda toplumsal yaşantıyı

kurgulamamızı ve siyasi tercihlerimizi de belirlemesi nedeniyle çok önemlidir ve her iki alan da –feminist kuramın da vurguladığı gibi- politiktir. 2001 yılında çıkan “Kamusal Eylemin Özel Kökleri”, tam da özel alanın ve özel yaşamlarımızı kurguladığımız kurumların kamusal yaşamdaki katılımımızı ve eylemlerimizi ilk bakışta farkına bile varmadığımız alışkanlıklar ve ön kabuller üzerinden şekillendirdiğini anlatmaktadır. Kitap ilk bakışta cinsiyet eşitsizlikleri üzerinde duruyor gibi görünse de ortaya çıkan sonuç, özel alanın kamusal alanı da şekillendirdiği ve belirlediği olmuştur:

“Her ne kadar çalışmada aktif olarak cinsiyet farkları üzerine odaklansak da aslında çok daha geniş açıdan siyasi katılımın özel yaşama bağlı olması ile ilgilendik. Yurttaş katılımındaki cinsiyet eşitsizliği, birçok nedene bağlı saygı ile ilgili eşitsizliklerin bir sonucudur. Bu eşitsizliklerin kökleri, sırasıyla, günlük yaşamın başlıca sosyal kurumlarında –aile, okul, işyeri, gönüllü organizasyonlar ve kilise – uzun, giderek artan şablonlar halinde yaşadığımız cinsiyet farkları deneyimlerimizdedir. Katılımdaki cinsiyet eksikliğinin çoklu nedenlerinin düğümlerini çözdüğümüzde, içinde çocuk yetiştirdiğimiz ve bizim de yetiştiğimiz, öğrendiğimiz, çalıştığımız, oynadığımız ve dua ettiğimiz özel kurumlarla olan bağlantıyı ve bu kurumlarla kamusal yaşama katılım arasındaki bağlantıyı aydınlatmış olduk.” (Burnz, Schlozman, Verba, 2001: 3)

Bu durum, feminist kuramın özellikle vurguladığı “kişisel olan politiktir” önermesini de doğrulamaktadır. Çünkü mücadele tam da neyin özel, neyin kamusal mesele olduğu ve kamu tarafından tartışılmaya hangi meselelerin değip hangilerinin değmediği konusunda düğümlenmektedir. Bu anlamda kamusal alanlar da Gramsci’nin “hegemonya” kavramı ile açıklanabilir. Sınıflar arasında süregiden çekişmeyi anlatan hegemonya kavramı, kamusal alanlarda da süregiden çekişmeyi anlatabilmek açısından işlevlidir. Baskın kamusal alana karşı karşıt kamusal alanlar – burjuva kamusal alanı-işçi kamusal alanı gibi- kurulur ve mücadele sürekli oynayan bir zeminde devam eder. Özel ve kamusal alan arasında değişen dengelerle süren bu tartışma, modern ve postmodern paradigma açısından da yorumlanabilir. Tek doğrunun ve tek iyinin olduğu modern anlatıların çözülüşü ile birden fazla doğru ve iyi üzerine kurgulanan postmodern anlatıların ortaya çıkışı ile karşıt kamusal alan tartışmaları veya neyin özel neyin kamusal olduğu konusundaki tartışmaların arttığı dönem kesişmektedir. Bu tesadüfi bir kesişme de değildir, çünkü farklılıklara ve en önemlisi kimliğe yaptığı vurgu ile postmodernizm, neyin özel neyin kamusal olduğu tartışmalarını da yenide alevlendirmiş görünmektedir.

Feminist yaklaşımların bazılarında kadına özgü, kamusal alana yakışmadığı kabul edilen dedikodu ya da çocuk bakımı gibi kamusal alan açısından “ıvır zıvır” ve önemsiz kabul edilen konuların dahi kamusal alana taşınması gerektiği savunulmuştur. Bu tartışma, aynı zamanda akla politik kamusal alanın tarihin herhangi bir döneminde “tamamen kamusal” meselelerden oluştuğu bir dönem yaşanmış mıdır, sorusunu da getirmektedir. Bu soru, bu bölümde özel –kamusal kavramlarının birbirlerine göre konumlanması ve bu konumlanmanın da çeşitli etkenler göre sürekli değişimi üzerinden yanıtlanabilir. Feminist kuramın mücadelesini verdiği “kişisel olan politiktir” yaklaşımı, aslında Fransız Devrimi’nin ilk yıllarında kamusal alan lehine özel alanı daraltma girişimi ile bir benzerlik taşır. Devrimin başlangıcında özel hayat siyasettir ve bu nedenle de şeffaf olması gerektiğine inanılır. Benzer biçimde siyasi tartışmaların kamuya açılması veya meclis tartışmalarının kamuya açılması gibi kazanımlar da belli mücadeleler sonucunda gerçekleşmiştir. Feminist kuramın önermesi de bu açıdan okunmalıdır. Kadını özel alanla tanımlayan erkek kamusalına karşı elde edilen kazanımlar, özel alanın kamusal alanı daraltması olarak okunmamalıdır; aksine tıpkı Fransız Devrimi’nin ertesinde olduğu gibi kamusal alanın lehine bir gelişme olarak okunmalıdır. Buradan yola çıkarak “tamamen kamusal” meseleler dediğimiz zaman akla gelen ilk soru da “kime göre kamusal” sorusu olmaktadır.

Neyin özel, neyin kamusal mesele sayılacağı konusu da tıpkı özel ve kamusal kavramlarında olduğu gibi sürekli bir mücadelenin konusudur. Baskın olan kamusal alan bu sorunun kabul gören yanıtını üretirken karşıt kamusal alanlar da kendi yanıtlarını duyurmaya çalışacaktır. Neyin özel neyin kamusal mesele olduğu tartışması günümüzde de çok yaşanan bir tartışmadır. Özellikle magazin basını ve ünlülerin özel yaşamları etrafında yapılan tartışmalar sık sık gündeme gelmektedir. Bu konu hukuk davalarında da sıkça yaşanan “kamuya mal olmuş kişilik”lerin özel alanlarının sınırı meselesinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne göre politikacılar kaçınılmaz olarak kamuoyunun ilgisini isterler. Bu nedenle de politik tartışma özgürlüğünü de koruyabilme adına politikacılara yönelik eleştiri sınırı, diğer insanlara oranla daha geniş olmalıdır (Cankaya, Batur Yamaner;

2006: 48). Veya benzer bir hukuki örnek de kamuya mal olmuş kişilerin özel alan ve yaşam tanımlarının normal insanlara göre daha kısıtlı var sayılmasıdır.

Burada önemli olan bir diğer konu da politik kamusal alanda dedikodu ve sansasyon meselesidir. Mc Kee bu konuda Fransız Devrimi dönemindeki gazetecilik örneğini verir ve 18. Yüzyıl siyasi gazeteciliğinde politikacılarla ilgili cinsel dedikoduların siyasi bir araç olarak kullanıldığını işaret eder.

“Bu argümanı takiben kabul etmek gerekir ki önemsiz dedikodular kamusal alanın modern formu ile ortaya çıktığı günden beri bu alanda gerçekten önemli bir rol oynamıştır. Kamusal alanın ya da resmi kamusal alanın sadece kamusal olduğu bir dönem hiçbir zaman yaşanmadı: her zaman bir miktar ıvır zıvır veya dedikodu işin içine karışmıştı. Bunun en açık örneği 18. Yüzyılın sonlarında Fransız devrimi döneminde yapılan –cinsel dedikodu ve kinayeleri temel siyasi araçlarından biri olarak kullanan - siyasi gazeteciliktir. Tarihi Robert Darnton 18. Yüzyıl Fransa’sında “haber”in bir tür olarak ortaya çıkmasını detaylı olarak incelemiştir. Britanya’da, Hollanda’da ve Almanya’nın bazı bölgelerinde halihazırda var olan “gazete”nin modern versiyonu, 18. Yüzyıl Fransa’sında uzunca bir dönem yasaklanmıştır. Modern gazete yerine roman yazarları tarafından yazılan ve sonradan toparlanıp kitap - chroniques scandaleuses- olarak da basılan haber kağıtları- nouvelles `a ala main – bulunuyordu. Bu kağıtlar, özel yaşamlar aracılığıyla siyasi manevra ve politikaları tartışıyor; “özellikle kral...kötü bakanlar, büyüleyici saray efradı, eşcinsel psikoposlar, ahlakı bozuk metresler ve sıkılmış, aciz muhafazakar partililer...” ... Bu özel yaşamlara ve cinsel maceralara dair önemsiz, skandalvari hikayelerin önemli bir siyasi amacı vardı – Fransa’nın kamusal figürlerinin doğası ve davranışları ile onların birbirleriyle olan ilişkileri üzerine yorum yapmak.” (Mc Kee, 2005: 38-39)

Ancak özel cinsel yaşam tartışmalarının ve dedikoduların yanı sıra bu önemsiz ıvır zıvır şeylerin kamusal olarak kınanması da söz konusuydu. Yine 18. Yüzyıl yazarları, bu tarz feminen söylemlerin kamusal alanın dışında bırakılması gerektiğini tartışıyorlardı. Bu dönemlerde akıl, mantık ve rasyonalite, feminenlik ve ciddiyetsizliğin karşısında konumlandırılıyordu. 1970’li yıllarda feminist yazarlar önemsiz ve feminen addedilen konuları kamusal alana getirebilmek için mücadele ettiler: “Ve bu projenin bir anlamda başarılı olduğunu söylemek mümkündür – ciddi gazeteler şimdi eskisine oranla daha fazla dedikodu ve ünlülerin skandallarını içeriyor. Ancak bunun iyi mi yoksa kötü mü olduğuna karar verme aşamasında modern ve postmodern paradigma bu duruma farklı yaklaşıyor” (Mc Kee, 2005: 42).

Tezin ilerleyen bölümlerinde bu konu, gerek “Habermas”çı anlamıyla kamusal alan konusunda gerekse “Sennett” açısından tekrar ele alınacaktır. Kamusal alanın çöküşünü Sennett, yakın ve mahrem ilişkilerin yüceltilmesi ile ilişkilendirmektedir. Kadınların kamusal alana çıkmak için verdikleri mücadele ile kamusal bir araç olarak

basının magazinleşmesi arasında bağlantılar olabilir; ancak burada unutulmaması gereken bir de kapitalizm ile metalaşma bağlantısıdır. Bu bağlantı tezde sağlık ve gazetecilik açısından da benzer bir şekilde ele alınacaktır. Sağlık alanında da bireyselliğin bir ideoloji olarak yükselmesinin ardından basında sağlık konusunun da aynı magazinleşmenin bir devamı olarak yer aldığını görmekteyiz. Sağlık alanında da neyin kamusal neyin özel olduğu meselesi, süregiden bir mücadelenin ve tartışmaların konusudur.

Özel ve kamusal karşıtlığında değinilmesi gereken son konu, özel alan ayrımının da tıpkı kamusal alan gibi liberal demokratik toplumların bir ayrımı olmasıdır. Bu ayrımın tarihsel kökenleri Antik Yunan ve Roma'dadır. Weintraub'un kamusal- özel ayrımını somutlaştırmak adına kategorize ettiği dört modelden biri olan Antik Yunan ve Roma'da kamusal olan doğrudan siyasal olanla, özel alan da günlük yaşamla ilişkilendiriliyordu. Ortaçağ'ın feodal döneminde özel-kamusal ayrımı yok olmuştur. Bu dönemde monarşi ve kilisenin mutlak gücü dolayısıyla bireyin yaşamının herhangi bir alanında kontrol sahibi olması düşünülemezdi. Habermas'ın 18. Yüzyılda kamusal alanın oluşumunun nedenlerinden biri olarak gösterdiği özel alan, monarşi ve kilisenin gücünün kısıtlanmaya başladığı 17. Yüzyıl sonlarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Benzer bir bakışla günümüzde de otoriter rejimlerle yönetilen ülkelerde özel alanın oluşumu zor görünmektedir. Devlet otoriterliğinin arttığı durumlarda özel-kamusal ayrımı mümkün olmamaktadır. Bu nedenle her iki kavram da demokratik geleneğin kavramlarıdır ve iki kavram arasındaki ayrımı yapmak için insanların öncelikle bireysel ve toplumsal haklarının anayasal bir hukuk devleti ile garanti altına alınmış olması gerekmektedir.

““Özel” ve “kamusal” kavramlarının anlamı açıktır. Elbette herkesin özel bir alanda özel bir yaşama ihtiyacı vardır. Elbette hepimizin genel konuları konuşmak için bir araya geldiğimizde kamusal mekana ihtiyacımız var. Ancak bütün toplumlar bizim aşına olduğumuz şekilde insanların yaşamlarını özel ve kamusal görünüşler olarak ayırmazlar. Sadece gerçekten liberal demokrasilerde bu ayrım yaygındır. “Kamusal ve özel insan arasındaki ayrım”, Antik Roma ve Yunan'da geliştirilmiştir. Yaşamın kamusal kısmı, haklar görevler ve imtiyazlarla tanımlanmış olan bir yurttaş olarak politikayla ilgilendiğin zamanları kapsıyordu. Yaşamın özel kısmı ise günlük yaşamın zorunlulukları ile (yemek, barınak, seks ve yeniden üretim) uğraştığın zamanları kapsıyordu.” (Mc Kee, 2005: 34)

Kamusal alan ile özel alan arasındaki tarihi ayrıma ve bu ayrım etrafında örülen tartışmalara kısaca değindikten sonra, kamusal alan alanında yazarken yaşanan bir zorluğa değinmek yerinde olacaktır. Kamusal alan ile ilgili temel kavramların çeşitli geleneklerde veya farklı yazarlar tarafından birbirinin yerine ya da birbirinden farklı anlamlarda kullanılması, teorik çerçevede bir kavramlaştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. Tezde bu zorluğu aşabilmek adına her bir kavram tanımlanacak ve tezin ilerleyen bölümlerinde bu kavramlar, aşağıdaki bölümde tanımlandığı anlamda kullanılacaktır.

1.3.Kamusal Alan İle İlgili Temel Kavramlar

Bu bölümde ele alacağımız kamusal alan ile ilgili kavramların bazıları gündelik yaşamda da kullanılan, ama genellikle birbirine karıştırılan kavramlardır. Ele alacağımız kavramların bir kısmı ise kamusal alan üzerine çalışan düşünürlerin kullandığı özel kavramsallaştırmalardır. Bu kavramların her biri birçok yerde birbirinin yerine kullanılmakta veya bazen farklı yazarlarca farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Matematikte “Pi Sayısı” ifadesini kullandığımızda bu herkes için aynı sayıyı ifade edecektir. Ancak kamusal alan konusunda kullanılacak bu kavramlar, bu konuda çalışan yazarlar da dahil olmak üzere, çoğu zaman farklı anlamlarda kullanılırlar. Kamusal alanla ilgili tartışma ve makalelerde sık sık kullanılan bu temel kavramların tezde hangi anlamda kullanılacağına açıklık getirmek ve farklı yazarlar tarafından çeşitli kullanılış biçimlerini gözden geçirmek yerinde olacaktır.

1.3.1. Kamusal Otorite/ Kamu Erki

Kamusal otorite veya kamu erki kavramları (public authority), doğrudan devleti ve devletin alanını işaret etmektedir. Kamusal otorite kavramının bugünkü anlamı, anayasa hareketlerinin başladığı 18. Yüzyılla yakından ilgilidir. Kamusal otorite, devletin “resmi gövdesi”ne gönderme yapmaktadır (Avcı, 2008: 36). Modern devlette otorite, egemenlik ve iktidar kavramları ile yakından ilişkilidir. Modern

hukuk teorisinde devletin iki niteliği vardır; hukuki kişiliği ve egemenliği. Devlet, tüzel bir hukuk kişisidir. Bunun anlamı, devletin onu oluşturan kişilerden ve yönetenlerin kişiliklerinden ayrı bir varlığının olmasıdır (Teziç, 2009: 123 -124). Devletin hukuki kişiliği, aynı zamanda kamusal/özel ayrımının bugünkü anlamına benzer bir anlama kavuştuğu burjuva devrimleri ve anayasanın ortaya çıkışı ile yakından ilişkilidir. 1789 Devrimi ile devlet ile kralın kişiliği birbirinden ayrılır ve anayasa kavramı ortaya çıkar: “1791 Fransız Anayasası’na göre, kral artık “Fransızların” değil, “Fransa’nın” kralıdır. Devletin tüzel kişiliğinin bütün hukuki sonuçları ortaya konur. Bundan böyle, yönetenlerin yaptıkları işlemler, devlet adına olur ve iktidarlarını yitirdikleri zaman devletin özerkliği nedeniyle, bu işlemler bağlayıcılıklarını korurlar” (Teziç, 2009: 143).

Anayasa, devletin statüsünü belirten bir hukuki belge olmasının yanı sıra, 1789 Fransız Devrimi, anayasanın monarkın iktidarını sınırlamasını hedeflemekteydi. Anayasa, böylece, devlet içinde iktidarı ve toplum içinde de devlet iktidarını sınırlayan bir belgeye dönüşmüştür. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi’nin 16. Maddesi, anayasanın politik anlamını somutlaştırmaktadır: “İnsan haklarının sağlanmadığı ve kuvvetler ayrılığının belirlenmediği bir toplumda anayasa yoktur” (Teziç, 2009: 144). Kamusal otorite kavramı, modern devlet yapısı ile beraber, feodal otoriteden çok başka bir biçimde kurumsallaşmıştır. Ancak bu kurumsallaşma, içinde bazı çelişkileri de barındırmaktadır. Devletin hukuki kişiliğinin yanında ikinci niteliği, klasik hukuk doktrinine göre, egemenlik kavramıdır. Klasik doktrinde egemenlik, hukuki, asli, yüce, kayıtsız şartsız bir iktidardır. Devletin egemenliği, iç veya uluslar arası hukuk düzeninde hiçbir denetim kabul etmeyen bir iktidar ve güç olarak devleti vurgulamaktadır. Ancak bu kavrayış, burjuva devrimleri ile ortaya çıkan “anayasanın üstünlüğü” ilkesi ile çelişmektedir ve modern kamusal otoritenin temel çelişkilerinden birini ortaya koymaktadır (Teziç, 2009: 125 – 126; 144 - 145).

Bu çelişki, modern kamusal otoritenin, feodal otoritelerden farklı olarak, meşruiyetini kamuoyu nezdinde üretmesi gereken bir iktidar türü olması ile de bağlantılıdır. Bu otorite biçimi, Foucault’nun da vurguladığı gibi, basitçe şiddet uygulama ve baskı ve zor kullanma olarak kavranamaz. Modern iktidar, Foucault’ya

göre öldüren değil, yaşatan iktidardır (Bernauer, 2005: 245 – 249). Modern kamusal otorite, anayasanın üstünlüğü ilkesi ile bağlantılı biçimde, iktidarın ve gücün kamu yararına ve hukuki sınırlar içinde kullanılması anlamına gelmektedir. Bu da kamusal otorite ile kamuoyu kavramlarının birbiri ile bağlandığı nokta ile medya ve siyaset arasındaki ilişkinin sıfır noktasını oluşturmaktadır.

Kamusal otorite kavramı, kamusal alan ile karıştırılmaması gereken bir kavramdır. Ancak bütün bu kavramların tarihsel kökenlerinin 18. Yüzyılda düğümlenmesi, bazen kavramların birbiri ile karıştırılması sorununu da beraberinde getirmektedir. Devletin otoritesini simgeleyen bina, kurum ve kişilerin kamusal olarak nitelenmesi, bu ayrımları daha da muğlaklaştırmaktadır. Habermas'ın kavramsallaştırması ile kamusal alan kavramı, eleştirel söylem ve demokratik katılım alanını somutlaştırmaktadır. Bu nedenle kavram, devletten, kamusal otoriteden ve bu otoritenin hiyerarşik kurumsallaşmasından bağımsızdır. Kamusal otorite, yurttaşların kamusal alana özgürce katılımlarını sağlayabilmekten, yani onların anayasal haklarını güvence altına almaktan sorumludur. Kamusal otoritenin hukuksal denetimi ise aleniyet ilkesi ile mümkün olmaktadır:

“Her ne kadar sözün gelişi olarak devlet otoritesi için kamusal alanın yürütücüsü deniyor olsa da, devlet aslında kamusal alanın bir parçası değildir. Kuşkusuz devlet otoritesi genellikle “kamu” otoritesi olarak ele alınır; ama bu kabul, kamusal alanın özelliğinden, yani devletin tüm yurttaşların selametiyle ilgilenmesi görevinden türetilmiştir. Politik kontrolün uygulanması, olan bitene ilişkin bilginin halka açık olması gerektiğine ilişkin demokratik talebe etkin bir biçimde bağımlı kılınabildiği zaman ancak, politik kamusal alan yasakoyucu Orhanlar aracılığıyla yönetim üzerinde kurumsallaşmış bir etkileme gücü kazanabilir. “Kamuoyu” ifadesi, yurttaşların oluşturduğu kamusal gövdenin devlet biçiminde örgütlenmişegemen yapıya karşı, enformel olarak (ve tabii seçim dönemlerinde de formel olarak) yürüttüğü eleştiri yapma ve onu kontrol edebilme görevlerine işaret eder. Devlete ait bazı işlerin “alenî” olması gerektiğine dayanan düzenlemeler de (Publizitaetsvorschriften), mahkemelerin halka açık olmasını sağlayan düzenlemeler gibi örneğin, kamuoyunun bu işleviyle ilişkilidir. Toplum ve devlet arasında arasında aracılık eden ve içinde kamunun kendisini kamuoyunun oluşturucusu olarak örgütlediği bir alan olarak kamusal alan ilkesi, böylece, “kamusal bilgi” ilkesiyle uyum içindedir. Bir zamanlar monarşilerin gizli saklı politikalarına karşı uğruna mücadele verilerek kazanılan kamusal bilgi ilkesi, o zamandan bu yana devlet etkinliklerinin demokratik kontrolünü mümkün kılmıştır” (Habermas, 2010: 95-96).

1.3.2. Kamu Hizmeti

Kamu hizmeti (public service), ilk anda devletin ve kamu tüzel kişilerinin halkın gereksinimlerini karşılaması olarak anlaşılabilir. Ancak kamu hizmeti, verilen hizmetin niteliği ile ilgilidir ve bu hizmeti veren kurumların mülkiyet yapısı önemli

değildir. Örneğin Türkiye’deki yasal düzenleme gereği kamu kurumu, özel ya da ticari tüm radyo ve televizyon yayınlarının kamu hizmeti ilkelerine göre yayın faaliyeti yapma zorunlulukları vardır. Toplumun gereksinimini karşılayan bir hizmetin kar amacı güden özel kuruluşlar tarafından veriliyor olması, “kamu hizmeti” niteliğini ortadan kaldırmaz (Avcı, 2008: 37).

Burada tezin ilerleyen bölümlerinde karşımıza çıkacak olan bir diğer kavrama, kamu hizmeti yayıncılığına da (public service broadcasting) değinmek faydalı olacaktır. Kamu hizmeti yayıncılığı, radyo ve televizyon kanallarının özel metalar olarak değil, kamuya ait olarak düzenlenmesi ve ulusal kültür kurumlarının kamusal enformasyon, kültür, eğitim ve eğlence kaynaklarını geliştirmesidir. İdeal anlamıyla kamu hizmeti yayıncılığı, Habermas’ın burjuva kamusal alanı kavramsallaştırmasına paralel biçimde, hem siyasi iktidardan, hem de özel ticari çıkarlardan bağımsız, doğrudan kamuya ve kamu yararını maksimize etmeye yönelik bir yayın politikası gütmelidir (Avcı, 2008: 38). Negt ve Kluge, Kamusal Alan ve Deneyim’de, kamu hizmeti yayıncılığını, doğrudan (klasik) burjuva kamusal alanının yeni teknolojiye tercümesi olarak ele almakta ve burjuva kamusal alanının çelişkili kurumsallaşmasının izlerini kamu hizmeti yayıncılığı üzerinden televizyonda da somutlaştırmaktadır (Negt&Kluge, 1993: 96 – 130).

1.3.3. Kamu Yararı/Kamu Çıkarı

Toplumun tümünün ortak olarak yararlanabileceği, herkesin erişim şansına sahip olabileceği, herkesin kullanabileceği hizmet ve edimlerin varlığının kamu yararına uygun olduğu söylenebilir. Kamu yararı (public interest) bu anlamda toplumdaki herkesin ortak paydadaki menfaatlerini içerir. Kamu yararı kavramının çağdaş hukuktaki yeri, tıpkı kamu otoritesi veya kamuoyu kavramlarında olduğu gibi, burjuva devrimleri ile ortaya çıkan modern iktidar kavramı ile yakından ilintilidir. Modern kamu otoritesi, kendini kamu yararı üzerinden meşrulaştırmakta ve yine, kamu yararı üzerinden denetlenebilmektedir: “Kamu yararı kavramı devletin doğrulamasını yapmak için kullanıldığı gibi, kamusal işlerin hukuka uygunluğunu ölçmede de kullanılır. Temel hakların sınırlandırılmasında başvurulan başlıca

nedenlerden biridir. Yasama faaliyetlerinin ana amacı ve sonucudur. Yargıcın yetkilerinin belirlenmesinde temel alınan bir kavramdır. Bir faaliyetin kamu hukukuna uygunluğunun bir ölçütüdür” (Saraç, t.y.: 1).

Çağdaş demokratik ülkelerde gazetecilik mesleğinin ve basın özgürlüğünün anlamı da kamu yararı kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin 1996 yılında vermiş olduğu bir kararın gerekçesinde basının demokratik rolüne vurgu yapılmıştır: “Öte yandan kuşkusuz, basın özgürlüğü de demokrasi için vazgeçilmez öge ve rejim için değil, toplum yararına kamu yararınadır. O halde, bu özgürlük alanı kamu yararı ile insan haklarının oluşturduğu alanla doğru orantılı artmalı: gereksiz sınırlamalardan ve baskılardan kaçınılmalıdır. Yoksa suskun basın ve bunun korkunç sonuçları ortaya çıkar” (Gedik, 2008: 151).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. Madde kapsamında ele aldığı basın özgürlüğünü, yurttaşların demokratik denetim aracı olarak anlamlandırmaktadır. 10. Maddede ele alınan özgürlüklerin kullanılması açısından Mahkeme, basına özel bir statü veren bir dizi ilke ve kuralı içeren kapsamlı bir içtihat hukuku geliştirmiştir. “Basın söz konusu olduğunda bu ilkeler özel bir önem taşır. Her ne kadar basın, başka şeylerin yanı sıra, “kişinin şöhretinin korunması” bakımından da konulmuş sınırları aşmamakla yükümlü olsa da, kamu çıkarı ile ilgili olan başka alanlarda olduğu gibi, siyasi konularda da bilgi ve fikirleri açıklamak basının görevidir. Sadece basının bunları açıklama görevi yoktur; halkın da bunlara ulaşma hakkı vardır. ... basının görevi bilgi vermektir, bunun yorumu ise esas olarak okuyucuya bırakılmalıdır...” Aynı kararın devamında mahkeme, basın özgürlüğünün halka siyasi liderlerin fikir ve tavırlarını keşfetme ve bu konularda bir fikir oluşturma açısından en iyi araçlardan birini sunduğunu ve bu nedenle de siyasi tartışma özgürlüğünün demokratik bir toplum fikrinin tam merkezinde yer aldığını vurgulamaktadır (Macovei, ty: 17-18).

Kamu yararı kavramı, aynı zamanda modern iktidarın bireylerin özgürlüklerini sınırlayabileceği yetkinin de kaynağıdır. Bu nedenle liberal düşünürler, bireylerin

özgürlüğünün sınırları ve kamu yararı üzerine çalışmışlardır. Örneğin John Stuart Mill, bireylerin istediklerini yapabilecekleri bir alanın, toplumun baskı uygulamayacağı, gerek yasaların gerekse de kamuoyunun baskısını dayatmayacağı bir alanın sınırlarını açıkça çizmeye çalışır. Mill, bu sınırı oluşturmak için ki ilkeye başvurmuştur: İlki, bireysel özgürlük ilkesidir; bu ilke bireye geniş bir eylem alanı tanımaktadır. İkinci ilke ise “duruma özgü koşullar ilkesi”dir. Bu ilke, toplumun zorlama hakkına sahip olduğu özgül etkinlik zeminlerini belirlemektedir. Bu etkinlik zeminini belirleyen ise kamu yararı kavramıdır. Liberallere göre, en fazla kamu yararına ulaşmanın en iyi yolu, bireylerin özgürlüğünü arttırmaktır. Kendi çıkarı ve mutluluğu peşinde koşan birey, topluma da en üst düzeyde faydayı sağlayacaktır. Mill’e göre de, bireye hareket serbestisi tanımak, bireyi kontrol etmeye çalışmaktan daha fazla kamu yararı getirecektir (Vergara, 2006: 85). Fransız Devrimi ile ortaya atılan modern iktidar kavramı, bireysel yararın her zaman kamu yararı ile aynı şey olmadığını kabul edilmesidir. Modern iktidarlarda kamu yararı, tek tek bireylerin veya devleti yönetenlerin çıkarlarından ayrılarak yasa koyucunun iradesine bağlanmaktadır. Bu durum, 1789 Fransız Devrimi ile Fransız kamu hukukuna yerleşmiştir ve çağdaş kamu hukuku tarafından da benimsenmiştir: “Yasa, kamu yararadır” (Saraç, t.y.:2). Modern iktidarla beraber, kamu yararı, anayasal olarak düzenlenebilen bir kavrama evrilmiştir.

Kamu yararı kavramı, aydınlanma ile birlikte çelişkili bir biçimde kurumsallaşan modern devlet iktidarı ve beraberinde birçok çelişki üreten kamuoyu, kamusal alan, kamusal otorite ve kamu hizmeti kavramları ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Modern devlet iktidarının hukuki ve söylemsel meşruiyetini ürettiği kamu yararı kavramı ve bu meşruiyeti somutlaştıran kamuoyu kavramı, günümüzde profesyonel bir biçimde üretilebilmektedir. Siyaset, halkla ilişkiler ve medya, bütün bu kavramların çeşitli ideolojik veya maddi çıkarlar doğrultusunda manipüle edilerek yeniden üretildiği endüstrilerden beslenmektedir. Geç kapitalizmin ve geç modernitenin teorileri ile beraber ele alınması gereken bu durum, tezimizde sağlık gazeteciliği örneği üzerinden ele alınmaktadır. Sağlık gazeteciliği örneği, içerdiği yüksek kamu yararı

nedeniyle seçilmiştir. İçerdiği kamu yararı yüksek olduğu için, ürettiği çelişkiler de bir o kadar fazla ve görünür hale gelmektedir.

Kamu yararı ve çıkarı, doğrudan devletin yararına anlamına gelmemektedir. Ancak kamuyla ilgili bütün kavramlarda olduğu gibi, Türkiye’de sıklıkla devlet ile karıştırılmaktadır. Bu durum, aydınlanmanın demokratik ideallerinin yeterince benimsenmemiş olmasının bir sonucu olarak da okunabileceği gibi, burjuva devrimlerinin Türkiye’ye yansımalarının tarihsel bir süreçte halktan (ve kapitalizmin yerleşmeye başlaması ile paralel oluşan bir burjuva sınıftan) gelen bir hareket olmaması ile de bağlantılıdır. Geç kapitalizmde ticari ve siyasi meşruiyet, yoğun bir biçimde kamu yararı kavramı üzerinden üretilmektedir. Türkiye’de kavramın doğrudan devlet yararı ve çıkarı ile karıştırılması, kimi zaman ticari çıkarların siyasi çıkarlarla iç içe geçerek meşrulaştırılmasının ideolojik zeminini de hazırlamaktadır. Devletin klasik hukuk doktrinindeki çelişkili anlamı, burada da bir gerilim hattı oluşturmaktadır. Fransız Devrimi ile anayasal statüye ve hukuki kişiliğe sahip olan modern iktidar, anayasal açıdan kamu yararına çalışmakla ve kamu çıkarını gözetmekle yükümlüdür. Bunun hukuksal denetimi, Habermas’ın da çok üzerinde durduğu aleniyet ilkesi ile mümkün olmaktadır. Ancak örneğin klasik hukuk doktrininden gelen devlet egemenliği kavramı etrafında anlam kazanan “devlet sırrı” kavramı, bu ilke ile ve modern iktidarın yasal statüsü ile çelişmektedir. Avcı’ya göre, neyin kamu yararına ve çıkarına uygun olduğu konusunda yapılacak her değerlendirme, olaylar bazında yeniden tanımlanmak durumundadır (Avcı, 2008: 39 – 40).

Tam bu noktada gazetecilik faaliyetlerinin ideal anlamı da berraklaşmaktadır. Basın özgürlüğüne kamu yararı kavramı üzerinden atfedilen önem, olaylar bazındaki değerlendirmeyi kamuya ve kamusal tartışmaya açabilecek güçte olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak modern iktidar kavramı ile beraber doğmuş olan gazetecilik mesleği ve mesleğin yeni iletişim teknolojilerine tercüme edilmiş biçimleri, modern iktidar kavramına benzer çelişkileri üretmektedir. Bu çelişkilere ve çelişkilerin doğurduğu müphemlikten kaynaklanan potansiyele tezimiz içinde ayrıntılı olarak değinilmektedir.

1.3.4. Kamusal Mekan

Kamusal mekan (public place) kavramı, mülkiyeti ağırlıklı olarak devlete ait olan, kamunun ulaşımına ve kullanımına açık olan kentsel veya kırsal mekanları nitelendiren kavramdır (Vural, Yücel, 2006: 98). Kamusal mekan coğrafi ve mimari bir anlama sahiptir. Özellikle kamusal alan kavramının kültürel boyutuna ve bu boyutun kent yaşamındaki mekansal yansımalarına odaklanan çalışmalarda önemli bir yer tutmaktadır.

Don Mitchell'ın 2003 tarihli "The Right To The City" isimli kitabında insanların birey olarak ya da grup olarak temsil edilebilmeleri için bireylerin ve grupların kendilerini "görünür kılabilirdikleri" bir mekana ihtiyaç duyduklarını vurgular. Yurttaşlık, Mitchell'a göre (özelinden kamusalına) birçok mekana muhtaçtır ve temsilin mantığı, bu gerçek kamusal mekanların yapımına ve sosyal olarak üretimine ihtiyaç duyar. (Mitchell, 2003: 32-33) Mitchell, temsilin gerçekleşebilmesi ve toplumdaki demokratik mücadelenin devamının sağlanabilmesi için iki kritere anlam yüklediği görülmektedir; "görünürlük" ve bu görünürlüğün sağlanabileceği "kamusal mekanlar".

Tezin kuramsal temelinde ele alınan düşünürlerden biri olan Sennett, Kamusal İnsanın Çöküşü'nde (1996) kapitalizm ve kamusal coğrafya arasındaki ilişkiyi şehir yaşamı üzerinden ele almaktadır. Habermasçı kamusal alan kavramının mekansal değil, söylemsel karakterde olduğuna yukarıda da değinmiştik. Ancak kamusal mekanlar, insanların bir arada olabildiği mekanlar olduğu için, kamusal kültürün üretimi açısından önemlidir. Günümüzde özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle beraber, somut coğrafi mekanların kamusal kültür açısından önemi, literatürde tartışmalıdır. Ancak özellikle şehir yaşamının kamusal kültür açısından önemi birçok kültür teorisyeni tarafından ele alınmaktadır. Avcı, Habermas'ın teorisi açısından kamusal mekanın anlamını şöyle anlatmaktadır: "Sonuç olarak Habermas'ın kavramında kamusal alan = kamusal mekan+normatif ilkeler ve ideallerdir. Kamusal mekan ancak ve ancak normatif davranış ilkelerini ve ideallerini içerirse kamusal bir alana dönüşebilir. Bu anlamda kamusal mekanların kamusal

alanlara dönüştürülmesi güçlü demokrasi mücadelesinin temel bir düsturudur” (Avcı, 2008: 41).

1.3.5. Kamuoyu

Türk Dil Kurumu'nun (TDK) internet sözlüğünde, kamuoyu (public opinion) kavramının tanımı, bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi, halkoyu olarak verilmektedir. Yine aynı sözlükte “Toplumsal yaşamın olay ve olguları konusunda toplumsal kümelerin ya da toplumun ortaklaşa yargısını yansıtan düşünce ve kavramların toplamı” ve “Bir insanın eylemleri konusunda çevresindekilerin onaylayıcı ya da kınayıcı tutumları” tanımları da yer almaktadır.

Bu kavram, siyaset bilimcileri, siyasal iletişimcileri ve propagandacıları çok yakından ilgilendiren bir kavramdır. Yine aydınlanma felsefesi ile birlikte yaşanan demokratik dönüşümden sonra gündeme gelen kavramlardandır. “Kamuoyu” (1922) adlı kitabında Walter Lipmann, kamuoyunu, insanların davranışlarının birbiri ile kesiştiği, birbirine bağımlı olduğu veya birbirini ilgilendirdiği ölçüde birbiriyle ilgili olan ve kabaca kamu sorunları olarak tanımladığımız dışımızdaki dünyanın özellikleri olarak tanımlamaktadır. Lipmann'a göre, kamuoyunu, bu insanların algı ve kanıları oluşturmaktadır (Tokgöz, 2008:182).

Kamuoyu kavramı, demokratik rejimlerde çok önemli ve gündemdedir. Demokrasi, bir anlamda kamuoyunun egemenliğidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken konulardan bir tanesi, demokrasiler, çoğunluğun iktidarı olduğu gibi, azınlık haklarını da gözeten iktidarlardır. Bu nedenle kamuoyunu halkın (çoğunluğunun) genel düşünce ve kanaati olarak tanımlarken, toplum içinde farklı kamusal meseleler etrafında birikmiş farklı kamuoyları olabileceğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Buna örnek olarak Bergama'da siyanürlü altın aramaya muhalefet eden Bergama köylülerinin oluşturduğu kamuoyunun yanında, Türkiye'nin bu mesele hakkındaki genel kamuoyunun farklı olabileceği verilebilir. Aslında siyasal iletişim ve propaganda çalışmaları, kamuoyu oluşturma çalışmalarıdır. Şu ana kadar ele aldığımız kavramların hepsinde olduğu gibi, kamuoyu kavramını net tanımlamak zordur. Günümüzde medyanın kamuoyunu temsil ettiği ve yansıttığına inanılır. Bu

algı, yukarıda değindiğimiz gibi, kamuoyunun her zaman bir bütün olarak oluşamayacağını göz önüne aldığımızda, demokratik açıdan sorunludur. Özellikle medyanın günümüzdeki tekelleşmiş yapısında bu durum, belirli çıkarlar doğrultusunda kamuoyunun manipüle edilmesi anlamına gelmektedir.

Bugün küresel eğilimlerin hepimizi etkilediği bir dünyada yaşamaktayız ve demokrasileri şekillendiren ana element, kamuoyu gibi görünmektedir. 1922 yılında Walter Lipmann'ın belirttiği gibi, temsili hükümetlerin başarılı bir şekilde işleyebilmesi için, açıkça görünmeyen gerçeklerin karar alanlar –siyasi otoriteler- tarafından tartışılmasını ve düşünülmesini sağlayacak bağımsız ve uzman bir örgütlenme gerekmektedir. Lipmann'ın burada vurguladığı, kamuoyunun oluşmasında anahtar kurumun özgür basın olduğudur. Bu durum, bugünkü tekelleşmiş medya yapılarında, her zamankinden daha doğru görünmektedir. Medya, günümüzde kamuoyunun oluşumunda kilit rol oynamaktadır (Carballo, Hjelmar 2008:1-2).

Yukarıda kamusal otorite ve kamu yararı kavramlarını ele alırken, kamuoyu kavramının da bu kavramlarla bağlantılı biçimde 18. Yüzyıl burjuva devrimleri ve bu devrimlere bağlı olarak ortaya çıkan modern iktidar kavramı ile ilişkisine değinmiştik. Kamuoyu (public opinion) kavramı, 18. yüzyılda kullanıma girmiş bir kavramdır. Bu durum rastlantısal değildir; çünkü bu kavram anlamını somut tarihsel durumdan, yani aydınlanma felsefesi ve burjuva devrimlerinin tarihsel durumundan almaktadır. Kamuoyu kavramı, ancak insanların düşünüp yargılayabildiği ve seçim yapabildiği zaman asıl anlamını kazanmaktadır. Bu nedenle kavram, 18. yüzyılın bir kavramıdır (Habermas, 2010: 95-96). Habermas, bu ilişkiyi şöyle özetlemektedir:

“Toplum ve devlet arasında arasında aracılık eden ve içinde kamunun kendisini kamuoyunun oluşturucusu olarak örgütlediği bir alan olarak kamusal alan ilkesi, böylece, “kamusal bilgi” ilkesiyle uyum içindedir. Bir zamanlar monarşilerin gizli saklı politikalarına karşı uğruna mücadele verilerek kazanılan kamusal bilgi ilkesi, o zamandan bu yana devlet etkinliklerinin demokratik kontrolünü mümkün kılmıştır.

Kamusal alan ve kamuoyu kavramlarının ilk kez sadece 18. Yüzyılda ortaya çıkması bir rastlantı değildir. Bu kavramlar, özgül anlamlarını somut bir tarihsel durumdan alırlar. “Kanaat” (opinion) teriminin “kamuoyu” (public opinion) teriminden ayrıştırılması da o zamana denk gelir. Kültürel varsayımlar, normatif tutumlar, kolektif önyargılar ve değerler anlamına gelen salt kanaatler tarihin bir tür tortusu olarak doğal biçimlerini zaman içinde değişmeden sürdürüyor görünseler de, kamuoyu

tanım itibariyle sadece muhakeme eden bir kamunun öncüllüğü altında varlık kazanabilir.” (Habermas, 2010: 95-96).

Modern devlet iktidarının hukuki ve söylemsel meşruiyetini ürettiği kamu yararı kavramı ve bu meşruiyeti somutlaştıran kamuoyu kavramı, günümüzde profesyonel bir biçimde üretilmektedir. Siyaset, halkla ilişkiler ve medya, bütün bu kavramların çeşitli ideolojik veya maddi çıkarlar doğrultusunda manipüle edilerek yeniden üretildiği endüstrilerden beslenmektedir. Ancak modern iktidarın meşruiyeti kamuoyu ile bağlantılı olduğu için, modern iktidar, kamuoyu kavramından vazgeçememektedir.

Burada son olarak kamuoyu yoklamalarına değinmek gerekmektedir. Demokrasilerde seçmenlerin genel eğilimlerini ölçmek amacıyla, özellikle seçim dönemlerinde çok sık başvurulan bir araçtır. Seçim zamanları dışında da partiler, medya kuruluşları veya üniversiteler, çeşitli kamusal meseleler konusunda halkın genel eğilimi ve algısını ölçebilmek için kamuoyu araştırmalarına başvurmaktadır. Bu araştırmalar, gündem belirleme niteliğine de sahip olduğu için önemli ve tartışmalıdır.

Kamuoyunun ölçülmesi anlamına gelen kamuoyu araştırmaları, modern iktidarın çelişkili kurumsallaşmasının sonuçlarından biridir ve manipülatif etkileri tartışılmaktadır. “L’opinion publique n’existes pas” (Kamuoyu yoktur) adlı çalışmasında Bourdieu, kamuoyu araştırmalarını üç nedenle eleştirmektedir. İlki bu anketlerin, kanaat üretimini, eleştirel boyutundan sıyrarak herkesin her konuda eşit biçimde kanaat üretebileceğini varsaymasıdır. Bu varsayım yanlış olduğu gibi, bu yolla yanıt vermeyenler de yok sayılmaktadır. Tüm kanaatleri eşdeğerde farz etmek, bu araştırmaların ikinci sorunudur. Bourdieu’ya göre, bu “sınıf ethosu”nu gözden kaçırmaktır. Son eleştiri de bu araştırmalarda herkese aynı soruların yöneltilmesi, sorulara ilişkin bir anlaşma olduğunu varsaymasıdır ki böyle bir anlaşma yoktur (Avcı, 2008: 42).

1.3.6. Kamusal Akıl

“Aklın kamusal kullanımı”nın tanımı için, tıpkı kamusal alanın özel alan üzerinden tanımlanabilmesi gibi karşıtı olan “aklın özel kullanımı”nın tanımlanması da gereklidir. Kant’ın “Aydınlanma Nedir?” sorusuna 1784’te verdiği yanıt, aklın kamusal kullanımını aydınlanma ile ilişkilendirmesi açısından önemlidir. Kant’a göre aydınlanma için özgürlük gereklidir ve özgürlük de bireyin aklın kamusal kullanımını sağlayabilmesi ile yakından ilişkilidir. Aklın kamu yararı için kamusal amaçlarla ve kamu içinde kullanılması, Kant’a göre ancak filozofların başarabileceği ideal bir kullanımdır. Aklın özel kullanımı ise bireyin üstlenmesi gereken sorumluluklar ve ödevlerle ilgilidir (Çiğdem, 2010:508).

“Bu aydınlanma için, özgürlükten başka hiçbir şey gerekli değildir ve özgürlük olarak adlandırılacak şeylerin içinde en zararsız da aklın her konuda kamusal kullanımıdır. Ama her taraftan “Tartışma!” haykırışlarını duyar gibiyim. Memur “Tartışma, del!” diyor; vergi memuru “Tartışma da öde!” diyor; rahip “Tartışma sadece inan” diyor (Dünyada sadece tek hükümdar “İstedğin kadar ve istediğin konuda tartış, ama itaat et!” diyor). Ancak hangi koşulda aydınlanma engellenir ve hangi koşul aydınlanmayı engellemek yerine destekler? – Yanıtlıyorum: aklın kamusal kullanımını her zaman özgür olmalıdır, sadece bu insanlara aydınlanmayı getirebilir, yalnız bununla birlikte aklın özel kullanımının aydınlanma sürecini engelleyen doğası zar zor kontrol edilebilir. Birinin aklını kamusal kullanmasından ben okuyucular dünyasının bütün kamusu önünde bir bilge olarak kullanmasını anlıyorum. Benim aklın özel kullanımı olarak adlandırdığım ise, aklın bazı memuriyet işlerinde veya kendisine emanet edilen bir ofiste kullanımınıdır.” (Kant, 1996:18)

Kant’a göre aklın kamusal kullanımını -en baskıcı toplumlarda bile- başarabilecek, kendini var olan durumdan soyutlayarak bir üst düşünme durumuna geçebilen birkaç bilge insan bile, toplumun -doğası gereği- çok yavaş işleyen aydınlanma sürecine girmesi açısından önemlidir ve umut vericidir.

Aklın kamusal ve özel kullanımları, kamusal ve özel kavramlarının farklı geleneklerde farklı biçimlerde ele alınması gibi, her geleneğe göre farklı tanımlanabilir. Örneğin Antik yunan ve Roma geleneğine göre kamusal alan politik olanla ilişkilendirildiği için aklın kamusal kullanımı da yurttaş olan ayrıcalıklı bireylerin görevlerini yerine getirerek siyasal iradelerini kullanmaları olarak

tanımlanabilir. Aklın özel kullanımı ise bireylerin günlük yaşamın zorunlulukları içerisinde karşılaştıkları sorunlar için akıl yürütmeleri olarak tanımlanabilir.

Habermas ise kamusal akıl (public reason), -Kant'a benzer biçimde- aydınlanma ile ilişkilendirerek ele alır. Ancak Kant'ın "aklın filozofça kullanımı" da diyebileceğimiz aklın kamusal kullanımı tanımından farklı olarak Habermas, bu eleştirel akıl yürütmeyi toplumu oluşturan bireylerin geneline yayarak 18. Yüzyılda yaşamış ancak bugün paramparça olmuş kamusal alanı yeniden onarmanın yollarını aramaktadır. Kamusal akıl yürütme kavramı, burjuva kamusunun bir aracı olarak 18. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu akıl yürütme biçimi, yine 18. Yüzyılda edebi ve siyasi kamuların oluşumunda önemli olmuştur. Tarihsel süreç içinde kamusal akıl yürütme de tıpkı kamusal alan ve özel alan ya da kamuoyu kavramlarında olduğu gibi değişen anlam ve anlayışları kapsar (Habermas, 1993: 31-38). Habermas'ın birçok çalışmasının temel sorunsalı, doğru işleyen eleştirel bir kamusal alanın yeniden oluşturulması olmuştur. Bunun için de kamusal akıl yürütmenin iletişimsel eylem içinde yeniden tanımlanması gerekmiştir. Aydınlanmanın temel ilkelerine bağlılık ile yeniden kurgulanabilecek olan kamusal alan, tıpkı aydınlanma sürecinin kendisi gibi rasyonaliteye bağlıdır. Ancak bu rasyonalite, modernitenin dayatmacı rasyonalitesinden kurtarılmış, eleştirel akıl tarafından sürekli sorgulanan ve yeniden kurgulanabilen bir rasyonalite olabilirse yeniden meşruiyet kazanacaktır. Habermas'ta aklın kamusal kullanımına atfedilen önem, insan toplulukları olarak bir arada yaşayabilmemizin zeminin durmadan yenilenerek üretilmesine atfedilen önemdir.

Kamusal akıl, bir anlamda ortak akıl, yani –bir arada yaşayabilmek için - uzlaşmayı ifade eder. Ancak bu uzlaşma, modernist dönemin "aklın yolu birdir" anlayışından farklı olarak aklın çokluğunu temel alan ve sürekli tartışma eylemi ile değişen bir zemini ima eder. Kamusal akıl kavramı, Rawls'un siyasal liberalizm kuramının da anahtar kavramlarından biridir. Rawls'a göre kamusal akıl düşüncesinin biçimi ve içeriği, demokrasi fikrinin bir parçasıdır. Yani kamusal akıl konusundaki düşüncelerimiz ve algılarımız, aynı zamanda demokrasi algımızla ilgili de ipuçları içerir. Kamusal akıl, özgür ve eşit vatandaşların aklısıdır, yani kamunun aklısıdır. Bu aklın konusu, siyasal

adalet ve kamu yararadır. Kamusal akıl kavramı, tartışmacı demokrasinin (deliberative democracy) bir kavramıdır. Tartışmacı demokrasi, eşit ve özgür vatandaşların kamusal akıl yürüterek kamusal konularda tartışarak sürekli fikir ürettikleri bir demokrasidir. Buradaki kilit kavram, “sürekli fikir üretmek”tir; yani kimse tek bir görüşe saplanıp kalmaz. Tartışmacı demokrasi, aynı zamanda herkesin değişime açık olduğu, tek bir siyasal görüş ya da adalet ideali tarafından sınırlanmamış bir demokratik anlayışa işaret eder. Kamusal akıl böylece, birçok siyasal adalet anlayışını ima edebilir (Rawls, 2006:143 -161). Anayasal hukuk düzeninde hakları ve özgürlükleri garanti altına alınmış olan birbirleri ile eşit düzeydeki vatandaşların, kamusal akıl yürütüp tartışarak ideal bir siyasal alan oluşturmaları, Rawls’un “Siyasal Liberalizm” ve “Halkların Yasası”nda temel argümanlarındandır.

Kamusal akıl kavramı ile ilgili önemli noktalardan biri de, kavram insan yaşamının tüm öğelerini merkeze almaz, sadece kamusal konularla sınırlıdır. Kamusal akıl, demokratik bir toplumda, bireysel özgürlük, siyasal eşitlik ve ekonomik adalet gibi konularda görüşler üretmemize ve bu görüşleri toplum içinde tartışmaya açmamıza yarayan bir düşünme biçimidir. Rawls, aklın çokluğundan doğabilecek muğlaklık veya tartışma zeminin kaybolması gibi sorunları çözebilmek için de kamusal akıl ile beraber “örtüşen görüşbirliği” kavramını kullanır. Eğer aklın yolu çok ise, bir siyasal adalet anlayışını doğru olarak benimseyen bir birey, bunu farklı düşünce ve inanç sistemleri ile ilişkilendirmenin çeşitli yolları ve gerekçelerini de bulabilir.

Örneğin ekonomik adaletsizlik konusunda sosyalist görüşü benimsemiş bir birey ile liberal görüşü benimsemiş bir birey, kendi doğrularından yola çıkarak farklı çözüm yolları önerirler. Ancak, her ikisi de ekonomik adaletsizliğin çözülmesi gereken bir toplumsal sorun olduğu konusunda bir kabule sahipse, işte bu örtüşen görüşbirliğidir (Özbank, 2009: 23-30). Kamusal akıl yolu ile tartışarak demokratik yollarla adil bir çözüme ulaşmak, bu şekilde mümkün olabilecektir. Rawls’un kamusal alan ile ilgili teorileri, ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ancak şu saptamayı yapmak burada doğru olacaktır, kamusal akıl kavramı da tıpkı kamusal alan kavramı gibi, ancak demokratik ve asgari müşterekler zemininde uzlaşmış toplumlarda işleyebilecek bir

kavramdır. Ve yine kamusal alan teorilerinin her birinde olduğu gibi, her bir kamusal aklı tanımı ve kavrayışı birbirinden farklı görünmekle birlikte hepsi aynı ideali ifade etmektedir: İnsanca bir arada yaşayabileceğimiz bir toplumun inşası için akıl yürüterek çözüm üretmek.

1.3.7. Burjuva Kamusal Alanı

Burjuva kamusal alanı (bourgeois public sphere), Habermas'ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nde ele aldığı, 17. ve 18. Yüzyılın aydınlanmacı kamusu içinde ortaya çıkan yeni tartışma alanları, daha açık ve erişilebilir kentsel kamusal kültür ve bu kültür etrafında örülen sosyalleşme biçimlerini somutlaştıran kavramdır. Habermas'ın ele aldığı biçimiyle burjuva kamusal alanı, gazeteler, siyasi gazetecilik, romanlar ve eleştiri biçiminde matbaa kültürünün damgasını vurduğu bir iletişim dünyasıdır (Van Horn Melton, 2011: 15). Habermas'ın çalışmasında burjuva kamusal alanının eleştirelliği, feodal iktidarın modern iktidara evrilmesinin nedenleri arasında ele alınmaktadır.

Habermas, 18. Yüzyılda yükselen burjuva kamusal alanını anlatabilmek için ortaçağın baskın kamusunu oluşturan soylular, saray ahali ve ruhban sınıfından oluşan kamuyu temsili kamu olarak adlandırır (Habermas, 2009 (a): 62). Avrupa'nın ortaçağdan çıkışında Aydınlanmanın ilkeleri etrafında örülen tartışan ve düşünen edebi ve siyasi kamular da burjuva kamusal alanını oluşturmuştur (Habermas, 2009 (a): 93 -127). Tezin ikinci bölümünde kavram, ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

1.3.8 Proleter Kamusal Alan

Habermas'ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nde ele aldığı burjuva kamusal alanı üzerinden Oscar Negt ve Alexander Kluge, proleter kamusal alan (proleterian public sphere) kavramını geliştirmiştir. Burjuva kamusal alanının değerleri, evrensel; yani sadece burjuva sınıfının çıkarlarını temsil etmemektedir. Habermas'ın da sahiplenip onarmaya çalıştığı, bu evrensel karakterdeki değerlerdir. Ancak bu değerler, post-endüstriyel koşullar altında ve post-burjuva kamusal alanında, saptanması çok zor bir biçimde çeşitli çıkarlarla iç içe geçerek fetişist bir karaktere

bürünürler. Böylelikle de işlemelerinin imkansız olduğu bir yapı içerisinde bu yapıyı aklayan bir mekanizmaya dönüşmektedirler. Negt ve Kluge'ye göre, burjuva kamusal alanının bütün biçimlerine özgü karakteristik bir zayıflıktır bu. Bu durumun nedeni onlara göre, burjuva kamusal alanının çelişkili yapısıdır. Bir taraftan yaşamsal çıkarları dışlarken (aile ve iş yaşamındaki çıkarlar örneğin), diğer taraftan da evrensellik iddiasında bulunması, burjuva kamusal alanını sürekli çelişkili bir varoluşa sürükler. Burjuva kamusal alanının değerleri, yaşam çıkarları ile örtüş(e)mediği için, bu değerler, kapitalist üretimin somut çıkarları ile birleşmektedir (Negt&Kluge, 1993: xlvii).

Negt ve Kluge'nin Habermas'tan belirgin biçimde ayrıldıkları nokta da burasıdır. Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü, erken burjuva medyasının kurumlarının ortaya çıkışının tarihçesini, felsefi ve hukuksal temelleri ile birlikte anlatıyordu. Bu perspektif, Habermas'ın ilerleyen dönem çalışmalarında da korunmuştur. Habermas'a göre burjuva devrimleri döneminin değerleri evrenseldir ve bu değerleri, yalnızca burjuva sınıfının çıkarları ve ideolojisi açısından değerlendirmek yanlış olacaktır. Habermas'a göre bu değerlerin yetersizlikleri ve çelişkileri, yapısal değildir; bu çelişki ve yetersizlikler, burjuva devrimci sürecinin, tarihsel açıdan engellenmesi sonucunda tamamlanmamış ve gerçekleşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu perspektif, Negt ve Kluge tarafından paylaşılmamaktadır. Onlara göre kamusal alanın modern zamanlarda kapitalist çıkarlarla işbirliği, burjuva kavramı olan kamunun sınıfsal işlevi ile ve bu kavram çerçevesinde ortaya çıkan kurumların doğası ile çok yakından ilişkilidir. Onlar bunun yerine, "proleter kamusal alan" dedikleri kolektif açıklık ve iletişimin radikal biçimde farklı bir türünü önermekte ve desteklemektedirler (Jameson, 1988: 156). Negt ve Kluge'nin kamusal alana yaklaşımları, kamusal alanın parçalı yapısını vurgulamaktadır. Yazarlar, proleter kamusal alanı, bu parçalı yapı içerisinde baskın/hegemonik kamusal alanın karşısında, bir karşıt kamusal alan olarak oluşturma yollarını aramaktadırlar. Kamusal alanın parçalılığını ön gören kamusal alan çalışmaları, Gramsci'nin hegemonya kavramından beslenmektedir. Negt ve Kluge dışında, Mouffe ve

Laclau'nun çalışmaları da Gramsci'den beslenmektedir. Negt ve Kluge'nin bu kavramı, ikinci bölümde ayrıntılı biçimde incelenmektedir.

1.3.9 Üretimin Kamusal Alanları

Üretimin kamusal alanları (the public spheres of production) kavramı, Negt ve Kluge'nin çalışmasının tezimiz açısından da an önemli kavramsallaştırmalarından biridir. Üretimin kamusal alanları, klasik burjuva kamusal alanının evrensellik iddiasını ve bu iddianın yarattığı yüzeysel illüzyonu yeniliyor gibi görünmektedir. Ancak aslında yapıları ve içerikleri, özel (kapitalist) politik ve ekonomik çıkarlar tarafından belirlenmektedir. Temelde bu alanlar, burjuva kamusal alanından, endüstriyel üretim biçimleri ile ve insan yaşamını ve niteliklerini (çok daha geniş biçimde) kapsamlarına almaları ile ayrılmaktadır. Üretimin kamusal alanları, bireylerin özel alanlarını kaplamakta ve bu alanları bizzat üretimin ve yeniden üretimin nesnesine dönüştürmektedir. Üretimin kamusal alanları, özel nefse düşkünlükten beslenmektedir. Kamusal alanda ise, bu nefse düşkünlük, kapitalist kar amacı ile birebir örtüşmekte ve birleşmektedir. Yazarlar, üretimin kamusal alanlarını kabaca üç boyutta ele almaktadır:

1. Fabrikaların, bankaların, şehir merkezlerinin ve endüstriyel bölgelerin nefse düşkünlüğü açığa vuran ve teşvik eden kamusal alanları
2. Tüketim ve reklamcılığı da içeren bilinç endüstrisi
3. Şirketler, kurumlar, devletler ve partiler tarafından yürütülen halkla ilişkiler faaliyetleri (Knödler-Bunte, 1975: 59-60).

Negt ve Kluge'nin bu kavramı, ikinci bölümde ayrıntılı biçimde incelenmektedir.

2. KAMUSAL ALAN TEORİLERİ

Kamusal alan kavramını tanımlarken vurguladığımız gibi, kamusal alan, pek çok bilim dalının çalışma alanlarının kesiştiği bir konudur. Bu nedenle de her yıl değişik alanlardan düşünür ve akademisyenlerin kamusal alan ile ilgili çalışmaları yayınlanmaktadır. Kamusal alan etrafında örülen kuramsal çalışmaların her biri çok önemli olmakla beraber, tezde her birine değinmek mümkün olamayacağı için bu alanda tartışmaları belirleyici öneme sahip olan Habermas, Arendt, Sennett, Negt ve Kluge ile Rawls'un teorileri ele alınacaktır. Bu düşünürlerin her birinin yaptıkları çalışmalar, siyaset biliminden iletişim bilimine, sosyolojiden hukuka kadar birçok alanda sayısız araştırmaya ve kuramsal çalışmaya ilham vermiştir. Beş ayrı alt başlıkta ele alınacak olan bu düşünürlerin her birinin alana yaklaşımları farklı olmakla beraber, kamusal alanla ilgili birçok tartışmayı da başlatmış olan bu yaklaşımlar, bize kamusal alan, demokrasi ve medya üzerine düşünebilmek adına yeni bakış açıları da sağlayacaktır. İletişim alanında kamusal alan üzerine yapılan çalışmalarda genelde Habermas'ın kamusal alan yaklaşımı temel alınmaktadır. Bunun en önemli nedeni, Habermas'ın kamusal alan kavramsallaştırmasının söylemsel temelli olması ve Habermas'ın "İletişimsel Eylem Kuramı" adlı yapıtında kapitalizmin kamusal alanda yarattığı tahribatı onarabilmek adına "yaşam dünyası", sistemler dünyası" ya da "ideal iletişim durumu" gibi iletişim alanında çok önemli ve kullanışlı olan kavramlarla iletişimsel bir çözüm aramasıdır. Bizim çalışmamızda da Habermas'ın görüşleri önemli bir yer tutmaktadır; ancak kamusal alana daha geniş bir perspektiften bakabilmek, alanın soyutluğu ve genişliği ile baş edebilmemizi sağlayacaktır. Tezin kuramsal dayanağını oluşturan kamusal alan, aynı zamanda medya ve demokrasi ilişkisinin de düşünsel zeminidir. Bu nedenle her bir düşünürün yaklaşımı farklı kapılar için anahtarlar da verse kapıların her biri aynı yere açılmaktadır. Düşünürlerin teorilerinin genel çerçevesi çizildikten sonra kamusal alan, sağlık ve gazetecilik arasındaki ilişki, bu teorilerin ışığında kurgulanarak ele alınacaktır.

2.1 Jürgen Habermas Ve Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü

Habermas'ın 1962 yılında yayımlanan "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü" adlı kitabı, İngilizce'ye 1989 Türkçe'ye de 1997 yıllarında –otuz yıldan fazla bir gecikmeyle- çevrilmesine rağmen, kamusal alan konusundaki pek çok çalışmaya ilham vermiş, en çok tartışılan ve eleştirilen eserlerden biri olmuştur. Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nün merkezinde 18. Yüzyılda altın çağını yaşayan ve 19. Yüzyılda Sanayi Devrimi'nin de etkisi ile kapitalizmin yerleşmesi ile dönüşüme uğrayan "burjuva kamusal alanı" yer almaktadır. Habermas, burjuva kamusal alanının yükseliş ve düşüşünü ayrıntılı bir şekilde anlatırken aynı zamanda günümüz demokrasilerinde yaşanan yapısal sorunların köklerinin 19. Yüzyıldaki dönüşümde bulunabileceğini de göstermektedir. Kamusal alan kavramı, aydınlanmanın ilkeleri ile yakından ilgilidir ve bu ilkelerin somutlaştığı ve yaşama geçirilebileceği bir alanı ifade etmektedir. Kitapta ayrıntılı bir şekilde anlatılan kamusal alanın dönüşümü, aynı zamanda Aydınlanma Çağı'nın ve Modernitenin çelişkilerinin ve başarısızlıklarının bir tarihçesi olarak da okunabilir (Finlayson, 2007: 31-32). 1929 doğumlu olan Jürgen Habermas, Frankfurt Okulu geleneğinin ikinci kuşak üyesidir. Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nde Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Kuramının karamsar çıkarımlarını kabul eder; ancak bir dönem aydınlanmanın ilkelerinin hayata geçirilebildiği kamusal alanın yeniden onarılabilmesinin demokratik açıdan kötüye giden bu süreci tersine çevirebileceğini savunur. Bu nedenle de Frankfurt Okulu geleneğine göre daha iyimser bir noktada durmaktadır. (Finlayson, 2007: 38-39) Habermas, ilerleyen dönem çalışmalarından olan "İletişimsel Eylem Kuramı"nda aydınlanmanın ilkelerinin yeniden hayata geçirilebilmesi adına kamusal alanın onarımı için bir teori geliştirmeye çalışmıştır. Yine bir başka çalışması olan 1992 tarihli Between Facts and Norms'da da kamusal alan ve demokrasi sorunu üzerinde çalışmaya devam etmiştir (Kellner, t.y.:1).

Habermas'ın doçentlik tezi olarak sunduğu "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü" adlı eseri, basının kamusal alanın oluşumunda ve dönüşümünde oynadığı rol açısından iletişim çalışmaları açısından da çok önemli olmuş, yine bu alandaki pek çok çalışmanın da ilham kaynağı olmuştur. Habermas'ın kamusal alan üzerine

çalışmaları, kendisinin de içinden geldiği Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisinin izlerini taşımaktadır. Frankfurt Okulu'nun eleştirel teori geleneğinin temellerinde Max Weber'in araçsal rasyonalite kavramı yatmaktadır. Weber'in bakışına göre, Batı'nın karakteristik işareti olan araçsal rasyonalite, bürokratik kapitalist toplumların sağlam "demir kafes"ini yaratmıştır. Bu bakıştan ve gelenekten yola çıkarak Habermas, rasyonalitenin "gerçek ve anlamlı" açılarını kurtarmaya çalışmaktadır. Rasyonalite, eyleme ilişkin akılcılığı ve politik müzakereyi etkin hale getirmek için kullanışlıdır. Weber'in etkisiyle, Batı Marksizmi geleneğinin, Batı rasyonalitesinin esas boyutunu gözden kaçırdığını düşünmektedir. Habermas, bu müphemliği, Batı Almanya'yı var olmayan ideal bir Batı'yla bağlantılandırarak çözmeye çalışmaktadır. Bu var olmayan batı ütopyası, kamusal müzakere ve hukukun üstünlüğünün hüküm sürdüğü Aydınlanma Avrupası'nın idealize edilmiş bir portresinden temellenmektedir (Specter, 2011: 2-3).

Postmodernite konusundaki tartışmalarda da Habermas, modernitenin özgürlükçü temellerine ve rasyonalitenin araçsallaştırılmadığı takdirde ulaşılabilecek olan demokratik toplumla bağına odaklanmayı sürdürmüştür. Modernite, Habermas'a göre, tamamlanmamış ve devam eden bir projedir (Habermas, t.y.: 3 – 15). Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü Habermas'ın en tarihi eseridir. Bir yandan da filozof ve kültür teorisyeni olarak ilgi alanlarının temelini oluşturan sorunun ilk kez ortaya çıktığı eserdir. Kamusal meselelerin akılcı, eleştirel ve gerçekten açık biçimde tartışılmasını mümkün kılacak koşulların ne olduğu ve nasıl sağlanacağı sorunu, Habermas'ın çalışmalarının sabitidir. Bu sorunun teorik ve tarihsel analizi için "burjuva kamusal alanı" olarak adlandırdığı 17. ve 18. Yüzyılın aydınlanma kamusunun matbaa kültürü ile şekillenen iletişim dünyasına dönmüştür. KAYD'da daha baştan sınıfsal çıkarlar tarafından maskelenen ve 19. ve 20. Yüzyılda kitle-tüketim kültürü tarafından massedilen burjuva kamusal alanının eleştirel işlevini yitirdiğini saptamaktadır. Ancak burjuva devrimlerinin başında ortaya çıkan ve kamusal alanın normlarını oluşturan eleştirel ve her türlü iktidarı sorgulayabilecek olan nüvenin kurtarılabilmesine inanmaktadır. Bu nüve, açık, eleştirel ve akılcı tartışmanın modeli olabilecektir (Van Horn Melton, 2011: 15). Habermas'ın

çalışmalarının tümünde Kamusalın yapısal Dönüşümü ile temelleri atılan bu arayışın izi yer almaktadır.

Moressi, Habermas'ın çalışmalarını üç dönemde ele almaktadır. Birinci Habermas, iletişimin özgün anlamını kaybedişini, kamusalın dönüşümü üzerinden ve Frankfurt Okulu'nun bakışı ile aynı çizgide ele alır. İkinci Habermas, bizim tezimizde de kısaca değinmeye çalıştığımız ideal iletişim durumu olarak adlandırdığı söylem etiği (iletişimsel etik) üzerine yoğunlaşır. Üçüncü Habermas'a geçiş, 1980 ve 1990 yılları arasında gerçekleşir. *Between Facts and Norms* (Olgular ve Normlar Arasında) adlı kitapta Habermas, söylemsel bir hukuk ve demokrasi kuramına odaklanır. İşlevsel rasyonalitenin ekonomi ve bürokratik devletle (alt-sistemler) işbirliği sonucunda toplumsal olan çözülmüştür. Alt-sistemler, birbiriyle sürekli iletişim halinde görünür; ancak bu bir yanılsamadan ibarettir. Alt-sistemlerin çoğulluğu içinde de toplum çözülmüştür. Habermas'a göre, ekonomiye ve devlete mesafesini koruyacak düzeyde bir politik kamusal alan (politische Öffentlichkeit) oluşturmak, demokrasinin anahtarıdır. Habermas'ın ısrarla üzerinde durduğu politik kamusal alanın gerekliliği, tezimizin sağlık gazeteciliği açısından üzerinde durduğu hipotezi desteklemektedir. Demokrasi, işleyen politik bir kamusal alan ve yaşam gerektirir (Moressi, 2006: 62 - 66).

İşleyen politik kamusal alan sorunsalının Habermas'ın çalışmalarındaki başlangıç noktasını, Kamusalın Yapısal Dönüşümü (KAYD olarak kısaltılacaktır) oluşturmaktadır. Oldukça zengin ve etkileyici olan KAYD, çok çeşitli disiplinler üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Birçok farklı disiplin tarafından ayrıntılı bir biçimde eleştirilmiş ve liberal demokrasi, sivil toplum, kamusal yaşam, 20. Yüzyılın sosyal değişimleri ve yeni iletişim teknolojilerinin kamusal potansiyeli gibi birçok üretken tartışmanın da başlangıç noktasını oluşturmuştur. 20. Yüzyılın ikinci yarısında çok az kitap, bu kadar çeşitli alanlarda ciddi bir biçimde tartışılmıştır. Kamusalın Yapısal Dönüşümü, 1962 yılında yayımlanmasından günümüze kadar tartışılmaya ve üretken tartışmalar ve kavrayışlar doğurmaya da devam etmiştir. Habermas'ın düşünceleri, geçen zaman içinde farklı kaynaklar ve eleştirilerden beslenerek gelişmiştir ve 1990'larda Kamusalın Yapısal Dönüşümü üzerine

ayrıntılı bir yorum yazarak tekrar *Between Facts and Norms* adlı kitabında kamusal alan ve demokratik teoriye geri dönmüştür. Kamusal alan ve işleyen demokrasi arayışı, Habermas'ın bütün çalışmalarına içkin bir arayıştır (Kellner, t.y.:1). *Between Facts and Norms*, Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü ile başlayan politik kamusal alanla şekillendirilen müzakereci demokrasi projesinin bütünleyenidir. Bu kitapta Habermas, demokrasi ile hukuksal yapılar arasındaki bağlantıları ele almaktadır. Geç modernitede hukuk ve toplum kuramı arasındaki mesafeyi aydınlanmanın eleştirel nüvesi ile aşmanın yollarını aramaktadır. Hukuk ve toplum kuramlarının farklı disiplinlere bölünmüş olması, bu sorunun başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Habermas, 1996: 293). Bu çalışma, Habermas'ın aydınlanmanın temellerini oluşturan anayasanın ve hukukun üstünlüğü arayışını politik kamusal alan arayışı ile birleştirmektedir.

Birçok toplumsal ve politik teorisyen, politik sistemleri eleştirel olarak yönlendirebilecek rasyonel kamuoyunun oluşumu için yurttaşların müzakere edebileceği bir kamusal alanın güçlü demokrasinin temel koşulu olduğunu tartışmaya devam etmektedir. Bu teorisyenlerin büyük çoğunluğunun kamusal alan kavrayışlarının başlangıç noktası Jürgen Habermas olmuştur; çünkü kamusal alan kavramının sistematik olarak geliştirilmiş eleştirel bir teorisini oluşturmaya devam etmektedir. Tezin içinde ele aldığımız Negt&Kluge'nin teorisi, Habermas'ın burjuva kamusal alanı kavramının üzerine temellendirilmiştir. Habermas, yine tezde yer alan –Arendt'in öğrencisi olan ve teorisinde Arendt'in de izleri olan- Sennett ve Rawls ile tartışmış ve ilerleyen çalışmalarına bu tartışmalarla katkıda bulunmuştur. Habermas, kamusal alanı, iletişimsel rasyonalite yolu ile çoğaltılabilen öznelarası bir alan olarak ele almaktadır. İletişimsel rasyonalite, müzakere veya tartışmanın rasyonel - eleştirel temelidir. Böylesi bir rasyonellik, katılımın başarıya ulaşma hesapları yapan egosantrik güdülerle değil, mutabakata ulaşmayı hedefleyen güdülerle yönlendirildiği durumlarda var olabilmektedir. Bu rasyonellik kavrayışının temelleri, 17. Yüzyıl sonları ve 18. Yüzyılın Avrupa Burjuva kamusal alanının tarihsel analizini yaptığı *Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü*'nde atılmıştır (Dahlberg, 2005:111-112). Aşağıdaki bölümde, Habermas'ın çalışmalarının ve başka birçok

teorisyenin çalışmasının temellerini atan ve Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümünde geliştirilmiş olan kamusal alan teorisi ele alınmaktadır.

2.1.1 Habermas'ın Kamusal Alan Teorisi: Bir İdeal Olarak Burjuva Kamusunun Yükseliş Ve Düşüşü

Habermas'ın kamusal alanı, Benhabib tarafından söylemsel kamusal alan olarak adlandırılmaktadır; çünkü Habermas'ın modeli, her bir bireyin yurttaş olarak karar alma süreçlerine söylemsel katılımını merkeze alır (Benhabib, 1996: 73, 85). Bu model, aynı zamanda aydınlanmanın özünde içerdiği –ancak sonradan çarpıtılan– eşitlik ve özgürlük ilkelerini, eşit katılım ve eleştirel denetim mekanizmalarının uygulanması ile ön plana çıkarması açısından çok önemlidir.

Habermas'ın modelinde kamusal alan, bireylerin, kamusal akıl yürüterek tartışmak ve sonuca ulaşmak istedikleri her alanda ve her an oluşabilir. **Bu nedenle sadece mekan üzerinden tanımlanmaz, söylemsel karakterdedir.** Mesele kamusal mekanlarda görünür olmak değildir, esas olan eylem iletişimidir ve kamusal alan bu iletişimin gerçekleşebildiği her yerde oluşabilir; evin salonu, kafeler, publar veya sokağın bir köşesi-ya da günümüzde sosyal medya. **Habermas'ın kamusal alanı politiktir, çünkü Rousseau'nun halk egemenliğine benzer şekilde demokratik meşruiyetin yeniden kurulabilmesi için eşit yurttaşlar olarak her bir bireyin sesini duyurabildiği, tartışarak ortak anlamaya ve uzlaşmaya varabildiği bir alandır.** Bu kamusal alan toplumsal olanla yakından ilişkilidir, ancak modernitenin araçsal rasyonalite ile kurduğu toplumsallıktan farklı bir toplumsallık halindedir. **Kamusal alan devletle toplum arasında aracı olarak araçsal rasyonaliteyi iletişimsel olanla değiştirmek amacını güder.**

Kırık'ın kamusal alanın nitelikleri olarak ortaya koyduğu özellikler, Habermas'ın kamusal alanının niteliklerini ortaya koyması açısından kullanışlıdır. Bu sınıflamaya göre Habermas'ın kamusal alanının nitelikleri dört maddede toplanır:

1.Kamusal mesele temellidir: Bireylerin yurttaşlar olarak kamuyu ilgilendiren herhangi bir konuda tartışarak kamuoyu oluşturmak amacıyla bir araya gelmiş olmaları gerekir. Bireyler, kamusal bir meselenin etrafında bir araya gelirler.

2. **Eşitlikçidir:** Bireyler anayasa tarafından hakları güvenceye alınmış eşit yurttaşlar olarak bir araya gelirler. Kamusal alanda mevki, statü ya da ünvanlar önemli değildir, herkes eşittir ve eşit söz hakkına sahiptir.

3. **Akılcıdır:** Kamusal alanda bir araya gelen yurttaşların, tartışmaları akıl temelinde yürütmeleri beklenir.

4. **Özgürlüktür:** Kamusal alana katılan bireylerin amacı tartışarak ve eleştirerek doğruya ulaşmaktır. Dolayısıyla bu alan, herhangi bir sınırlamaya tabii olmamalıdır (Kırık, 2005:134-136).

Son madde, Habermas'ın ve kamusal alan üzerinde çalışan düşünürlerin kamusal alanın ancak ve ancak demokratik toplumlarda oluşabilecek bir alan olduğunu vurgulamalarını açıklar niteliktedir. Bu niteliklere sahip kamusal alan, Habermas'ın KAYD'da anlattığı üzere 18. Yüzyılın koşullarında burjuva kamusal alanında oluşmuş, ancak gelişen kapitalizmin etkileri ile 19. Yüzyıldan itibaren dönüşmeye başlamıştır. KAYD, bu dönüşümün öyküsünü ve nedenlerini anlatırken, Habermas'ın ilerleyen dönemlerdeki eserleri –İletişimsel Eylem Kuramı, Between Facts and Norms gibi- bu ideal kamusal durumuna geri dönüşün yollarını aramıştır.

Habermas, 18. Yüzyılda yükselen burjuva kamusalını anlatabilmek için ortaçağın baskın kamusunu oluşturan soylular, saray ahalisi ve ruhban sınıfından oluşan kamuyu temsili kamu olarak adlandırır. Avrupa'nın ortaçağdan çıkışında Aydınlanmanın ilkeleri etrafında örülen tartışan ve düşünen edebi ve siyasi kamular da burjuva kamusal alanını oluşturmuştur. Ancak bu geçişi anlayabilmek için önce ortaçağın kamularına ve kamusalına bakmak gerekir. Habermas'ın ortaçağ kamusalının 18. Yüzyıla baştan sona değişen yapısını anlatabilmek için öncelikle bu dönemde özel şahısların dahil olabilecekleri hukuksal bir statü olmadığı için özel-kamusal alan karşıtlığının bu dönemde olmadığını anlatır. Bu karşıtlık çok önemlidir; çünkü tezin başında da değindiğimiz gibi bu iki kavramın anlamı, birbiri üzerinden ve birbirleri ile mücadele sırasında belirlenmektedir. Bir alanın yokluğu, diğerinin de olmamasına yol açacaktır. Kaldı ki ortaçağa baktığımızda, kavramların tanımladığımız anlamlardan çok uzakta olduğu görünmektedir. Ortaçağda kamusal, toplumsallıkla ilişkili değildir, bir statü belirtisidir. Ortaçağda

fermanlarda “kamusal” kavramı, hükmetme ile ilgilidir. Herkese açık olma, aleni olma durumu da imtiyazlardan ve kamusal (yani hükmedenlerin olduğu) konumdan dışlanmış olma durumunu da içerir. Bu durumda “temsili” terimi de bugün anladığımız anlamdan uzaktır. Bugün örneğin mecliste halkı temsil edenler, hukuksal metinlerle halka karşı sorumludurlar. Ortaçağ’ın temsili ise sadece gücün ve statünün temsili anlamındadır. Örneğin kralın tacı, onun -Tanrıdan aldığı – sonsuz gücü temsil eder. Ortaçağın temsili kamusu, gücün ve statülerin – beraberinde gelen ayrıcalık ve imtiyazların da- temsildir. Ortaçağ kamusalılığı dışlayıcıdır; örneğin ayinler halkın dilinde değil, Latince yapılır. Halk, bu kamudan dışlanmıştır; ancak varlığı temsilin gerçekleşebilmesi açısından önemlidir. Temsili Kamunun dışında kalan sıradan insanların kendilerine ait bir özel alan geliştirmeleri de düşünülemez; çünkü Tanrı ve kral evlerine girip kapılarını kapattıkları zaman da bireyin üzerinde aynı güce ve iktidara sahiptir. 15. Yüzyılda coğrafi keşiflerin ticareti canlandırarak bir sınıf olarak burjuvaziyi ortaya çıkarmaya başlaması ile iki kamunun bir arada var olduğu ara bir dönemden geçilmiştir. Temsili kamunun aksine, burjuva kamusu, izleyiciye muhtaç değildir; burjuvaların davetleri kapalı kapılar ardında yapılır. Saray şölensel ve her mekanı temsilin ve gösterinin ağırlığını taşıırken burjuvazinin evleri hatta salonları bile gündelik kullanıma elverişlidir. İki kamunun bir arada var olduğu bu özgül dönem, temsili kamunun yavaş yavaş saraya çekilmesi ve devletten ayrılan toplumun içerisinde ara bir alana ait yeni yeni oluşmaya başlayan burjuva kamusunun varlığı, özel ve kamusal alanların – modern biçimleri ile- ayrılmaya başlamasının ilk işaretlerini verir. Bu durumun bir sonucu olarak kamusal devleti ve devlet aygıtını temsil eder hale gelirken özel olan da bu alanın dışında kalan alan olarak şekillenir (Habermas, 2009 (a): 57 -74). Ortaçağda yaşanmaya başlanan erken dönem kapitalizm, bir taraftan -merkantilizm ve fizyokrasinin temel bakışı olarak- güçlü krallık ve hükümdar vurgusu ile var olan feodal düzeni ve egemenliği güçlendirirken bir taraftan da bu düzenin çözülüşüne yol açacak koşulları oluşturur. Habermas burada çözülüşe yol açan unsurlar olarak mal ve haber dolaşımına önem verir. Ticaretin gelişimi –her ne kadar var olan egemen krallık veya güç tarafından koyulan kurullarla işlese de- feodal sistemin kapalı ekonomisini ve kapalı yapısını sarsmaya başlamıştır. Başlangıcında temsili kamuyu bu yeni gelişmeler rahatsız etmemiştir;

çünkü eski üretim ve bu üretimden beslenen egemenlik henüz bu yeni oluşmaya başlayan sermayeye bağımlı değildir. Haber dolaşımı da bu yeni oluşmaya başlayan ekonomik sistem için en az mal ve evrak dolaşımı kadar önemlidir. Ancak ilk dönemde kapitalizmi geliştiren bir unsur olarak ortaya çıkan haber dolaşımı, merkantilist dönemde siyasal ve toplumsal düzenin içinde eski sistemi alt üst edecek bir güç olacak basına evriliyordu. İlk gazeteler –siyasi gazete olarak adlandırılıyorlardı- başlangıçta haftalık olarak çıkarken 17. Yüzyılın ortalarında günlük çıkmaya başladılar. Kapitalizmi güçlendiren haber dolaşımı, aleniyetle ilgilenmezdi; bu haberler sadece tüccarlar içindi, halk için değil. Siyasal gazetelerle dünya ile ilgili her şey – meclis, savaş, ticari dolaşım- aleniyet kazanmaya başladı (Habermas, 2009 (a): 74 – 80; Van Horn Melton, 2011: 13 -17). Bu süreçle ilgili olarak Habermas’ın yaptığı saptama, özellikle iletişim ve gazetecilik alanı açısından çok önemlidir. Haber dolaşımı başlangıçta olduğu gibi mal dolaşımına bağımlı olmaktan çıkıyor, haberin kendisi bir metaya dönüşüyordu. Habercilik mesleği, ortaya çıkışını sağlayan pazar ile aynı düzeneğe ve işleyişe sahipti- ki günümüzde ekonomik sistemin kapitalizmin başlangıcından itibaren geçirdiği büyük değişimlere ve üretim araçlarındaki ve iletişim alanındaki dönüşüme karşın haber hala çok önemli bir metadır. Merkantilist dönem, devletin karşısında ayrı bir alan olarak burjuva kamusal alanının yükselişini getirir. Çünkü yönetimin ticaret üzerinde uyguladığı önlemler veya aldığı vergiler, özel çıkar ile kamusal çıkarı karşı karşıya getirirken bir taraftan da devletin özel alana da müdahalesi –örneğin tahıl darlığında Cuma akşamları ekmek tüketiminin yasaklanması gibi müdahaleler- devleti ve işleyişini de eleştiriye açık hale getirmiştir. Hane ekonomisini ilgilendiren konuların aynı zamanda kamusal çıkar alanına giren bir meseleye dönüşmesi ile kapitalizmin bu başlangıç evresinde hem devlet karşısında özel alan, hem de akıl yürüten kamusal topluluğun eleştirerek ve tartışarak oluşturduğu kamusal alan ortaya çıkmıştır. Yine kamusal bir araç olarak basın da bu dönemde çok önemli bir rol oynamıştır. Böylece kamusal alan, kamusal bir topluluk olarak bir araya gelmiş özel kişilerin, kamu erkini kamuoyunun önünde şeffaflaşmaya ve meşrulaşmaya zorladıkları bir alan olarak dönüşüyordu. Kamusal alan ve bu alanla ilgili kavramların 17. Yüzyılın ortaları veya 18. Yüzyıl civarında bugün de kullanılan modern anlamları ile kullanılmaya

başlanmış olması, tesadüfi değildir ve bu dönüşümü sözcüklerin tarihi üzerinden de somutlaştırmıştır (Habermas, 2009 (a): 77 – 91).

Kamusal akıl yürütme, burjuva kamusalının önemli bir aracı olarak KAYD’da karşımıza çıkar. Ortaçağın katı egemenlik yapısı, kapitalist sistemin öncülü olan merkantilizm ile zenginleşmeye başlayan burjuvazinin iktidara ortak veya talip olmasını engelliyordu. Burjuvalar özel kişilerdir ve bu nitelikleri ile o dönemde egemen olmaları mümkün değildir. Bu nedenle iktidarın kurulmasını sağlayan temel ilkeleri hedef alırlarsa; egemenlik biçimini tümden değiştirirlerse ancak o zaman egemen olabileceklerdir. Ortaçağ egemenliğinin temel ilkelerine karşı burjuva kamusunun ortaya koyduğu ilke, “aleniyet” ilkesi olmuştur. “Açık” olma, “açıklık” anlamına gelen bu sözcük, “kamuya açık olma” durumunu anlatır. Ortaçağın kapalı iktidar yapıları, bu ilkenin karşısında zamanla çözülmeye başlamış; Aydınlanmanın “akıl” ölçütünü temel alarak başlattığı devrimlerle burjuvazi, bu kapalı yapıların “aleniyet” ilkesine göre, anayasalar ve yasalar çerçevesinde yıkıldığı yeni bir çağı başlatır. 18. Yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan bu yeni durum -eski sistemin katı egemenleri ile yeni sistemin egemeni olacak olan burjuva sınıfının bir arada var oluşu- ortaya çıkmaya başlayan ve Habermas’ın aydınlanmanın ilkelerine dayanarak idealize ettiği burjuva kamusal alanını- ve kısa bir süre sonra bu alanın dönüşümünü- anlamının da anahtarıdır. Burjuvazinin ortaya çıkışı, birey adına devletten koparılan bir özel alanın da ortaya çıkışını sağladığı için, ortaya çıkmaya başlayan yeni kamusal alan, hem günümüzdeki bölümlenmeyi anlamak adına hem de burjuva kamusal alanını anlamak adına önemlidir (Habermas, 2009 (a): 93 – 98) . Bu durumu Habermas bir şema ile şöyle anlatır:

Özel Alan	Burjuva Kamusal Alanı	Kamu Erkinin Alanı
Burjuva Toplumu (Mal dolaşımı ve Toplumsal Emek)	Siyasal Kamu	Devlet
Çekirdek Aile (Burjuva entelijansiyası/aydınlar)	Edebi Kamu (Kulüpler, Basın) (Kültürel mal pazarı)	Saray (Soylu ve saraylılar)
	Şehir	

Tablo 1: Habermas'ın Burjuva Kamusal Alanı (Habermas, 2009 (a): 97; Habermas 1993: 30).

Tabloda da açıkça görülebildiği gibi, burjuva kamusal alanı, özel alan ile kamu erki alanı arasında, ikisine de eşit mesafede ayrı bir alan olarak ortaya çıkıyor. Burjuva kamusal alanına tarihsel özgüllüğünü de veren bu arada olma durumu ve arada olmanın getirdiği özgürlük, kamusal alana devlet ve işleyişi ile ilgili eleştirel niteliğini de kazandırmıştır. Yine tablodan da görülebildiği gibi, burjuva kamusal alanı “şehir”le de yakından ilgilidir. Şehir sadece ekonomik anlamda bir merkez değildir burada, burjuva aydınlarının birbirleriyle ve saraylı soylu toplumun aydınları ile bir araya geldiği kültürel ve siyasal bir merkezdir. Burjuva kamusal alanında saray ve şehir arasındaki ilişki de önemli bir bağlantıdır.⁵ Habermas'ın KAYD'de burjuva

⁵ Burjuva kamusal alanı, edebiyat ve sanat tartışmalarını, bir anlamda sarayın kültürel işlevlerini şehre taşıdı. Böylece kahvehaneler ve salonlar aristokrat topluluklarla burjuva aydınları arasında önce edebi olarak başlayan daha sonra da –gazete ve dergiler aracılığı ile- siyasal nitelik de kazanan eleştirel tartışmaların merkezi olmuştur. Şehir, aynı zamanda burjuva kamusal alanında “herkesin erişilebilir olması” durumunu da açıklar. Sarayın kültürel işlevleri, ilke olarak kapalıdır; sadece saray eşrafı

kamusallığı açısından önemli olan bir araya gelme mekanları, kahvehaneler, salonlar, yemek davetleridir. Bu mekanlarda bir araya gelen kamusal topluluklar, daha önce konuşulmayan ve tartışılmayan konuları da tartışmaya açtılar. Bu dönemde bilgi ve kültür, kilise ve saray kamusunun tekelinden çıkarak ticari mal olarak herkes tarafından ulaşılabilir hale gelmiş ve akılcı tartışmaların konusunu oluşturmuştur. 18. Yüzyılda sanat ve kültür eleştirilerine yer veren dergiler (Journals), kamusal toplulukları besleyen ve aynı zamanda da bu toplulukların tartışmalarından beslenen bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Tezimiz açısından büyük önem taşıyan bu durumun tarihsel koşullar, 17. Yüzyıl sonunda oluşmaya başlamış, 18. Yüzyılda olgunlaşmıştır. Edebi kamuyu besleyen ve ondan beslenen kamusal araçlar olarak dergiler, yarattıkları eleştirel ortamla bir süre sonra siyasi kamudan beslenen ve onu besleyen siyasi gazetelere de yol açacaktır. Bu siyasi gazeteler, burjuvazinin siyasette “aleniyet” talebini devlete ileten organlar olarak önemli bir rol oynayacaktır. Kamunun kurumlarının en önemli araçlarıdır gazete ve dergiler. Burjuva kamusallığının dönüşümü ve çöküşünde de gazete ve dergiler önemli bir rol oynamaktadır (Habermas, 2009 (a): 98 -117; Van Horn Melton, 2011: 15 -17).

Tezin içinde de üzerinde sıkça durduğumuz kamu – özel karşıtlığı, Habermas’ta da önemli bir yer tutmaktadır. Habermas, ancak devletten ayrı bir özel alanda kendilerini ve kamusal kimliklerini kurgulayabilen bireylerin varlığı ile kamusal alanın varlığı arasındaki bağlantıya dikkat çekmiştir. Bu özgül zaman, kralın (monarkın) kişiliği ile devlet aygıtının birbirinden ayrılmaya başladığı 17. Yüzyıl sonlarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bireylerin gerek devletten ayrı üzerinde güç sahibi olabilecekleri bir özel alanlarının oluşması ile gerekse kapitalizmin etkileri ile değişen aile kurumu, Habermas’ın idealize ettiği burjuva kamusallığının öznel kaynağını oluşturur. Ataerkil çekirdek aile, aynı zamanda burjuva kamusallığının temelini oluşturur. Bu yeni aile, hem halkın kırsal kesimdeki kalabalık ailesinden

---

içindedir. Halk, en iyi ihtimalle “seyirci” olarak dışarıdan bakabilir. Kültürün ve sanatın ticari mal olarak herkesin erişimine açılması sonucunda saraydan şehre taşınan tartışmalar ise ilke olarak kapalı kalmaz; bu tartışmalar kültür ve sanatı tüketebilecek parası ve anlayabilecek eğitimi olması halinde herkese açıktır.

hem de aristokrasinin ailesinden farklıdır. Ataerkil çekirdek aile, aileye sağladığı mahremiyet ile kamusal ve özel ayırımına izin verir. Aristokrat ailenin oturma salonunda uşaklar ve komşular önünde evi temsil ettiği kamusalılık, çekirdek ailenin evin çalışanlarından yalıtıldığı oturma salonu ile yok olur. Oturma odasının yanında evlerde -burjuva ailesinin ortaya çıkışı ile birlikte- en büyük alanı kaplamaya başlayan salon, özel alan ile kamusalılık arasındaki çizgiyi, evin içine taşır. Özel kişilerin mahremiyetlerinden çıkıp dahil oldukları kamusalılık, evlerin salonlarında yaşanan kamusalılıktır.

Aristokrat ailede ise salon, bir anlamda ailenin birbiri ile ilişkiye girdiği alandır. Bu ailenin mahremiyete ihtiyacı yoktur; çünkü aristokraside her şey bir temsil amacı –ve değeri- taşımaktadır. Ataerkil çekirdek aile, burjuva kamusalılığında mahremiyet alanını temsil eder. Bu alanın varlığı, burjuva kamusalılığının kurucu ögesi olmuştur.⁶ Bireyin öznellik üzerinden kamusalılığı kurguladığı bir alandır bu anlamda çekirdek aile. Habermas bu özneliğin izini, 18. Yüzyılın “mektup çağı” olarak adlandırılması üzerinden üzerinden de sürer. Mektup, mahremiyet alanının, insani ilişkinin özneliğinin edebi yansımasıdır bu anlamda. Bu öznellik, kamusalılıkla bağlantıya geçtiği zaman, aynı zamanda kendi kendini de sınamaktadır. Burjuvazi, edebi alanda kendisi hakkında yazarak ve okuyarak kendi kendisini de sürekli - aslında kamusal düzlemde - akıl yürüterek aydınlatmaktadır. Bu nedenle ataerkil çekirdek ailenin de belirginleştiği 18. Yüzyıl, kamusal kitapçıların kurulduğu, roman, gazete ve dergi okumanın burjuvazi içinde bir alışkanlığa dönüştüğü bir dönemdir. Burjuva kamusalılığının aydını bir anlamda, kendi özneliğinden yola çıkarak kamusalı

---

⁶ Habermas’ın idealize ettiği burjuva kamusalılığı, ataerkil çekirdek aileye yaptığı vurgu dolayısıyla feminist açıdan eleştirilmiştir. Ataerkil çekirdek aile, kadının duygusalılık, doğallık ve sezgiselliği; erkeğin ise mahrem ve özel alanların hakimi olarak akli, mantığı ve eleştirel düşünmeyi temsil ettiği düşüncesinin başlangıç noktasıdır. Böylece kadın mahrem alana kapatılarak kamusal yaşamdan dışlanırken erkek, kamusal yaşama aittir. Van Horn Melton, Marksist gelenekten gelen Habermas’ın burjuva aile ideallerindeki tutarsızlığın temellerini mülkiyet ilişkilerinde aradığını belirtmektedir. Habermas, burjuva aile normlarını ideolojik bir kurgu olarak görmeyi reddetmektedir; çünkü bu normların evrenselliği, eski rejimin meşruiyetini sarsabilecek aşkın kamu idealinin ahlaki temellerini oluşturmaktadır (Van Horn Melton, 2009: 18). Habermas, kadını dışlayan bir anlayış üzerinden şekillenen burjuva kamusalılığını idealize ettiği için feminist açıdan eleştirilmiştir; bu eleştiriler kadın kamusalılığı üzerine çalışna teorisyenlerin temel kaynaklarından olmuştur.

kurgularken, yine aynı kamusallık içinde kendini de eleştirerek hem mahremiyet alanında hem de kamusal alanda kamusal akıl yürütme yolu ile sürekli yenilenmektedir (Habermas, 2009 (a): 117 – 127; Van Horn Melton, 2011: 17 -19). Dönemin devrimci ruhu, edebi kamunun kazandırdığı öz-kavrayış ile siyasi kamunun –başlangıçta- nesnel olan işlevi, burjuvazinin çıkarı ile bireysel özgürlüğü birbirine yaklaştırır. Bu da aleniyet ilkesi sayesinde. Kültürün, sanatın ve siyasetin bire bir yaşamın içinden çıktığı; aydınlanmacı yorumla akıl yürüten insanlardan beslendiği ve akıl yürüten insanları beslediği bu devrimci yıllar, burjuva kamusallığının idealize edilmesinin de nedenidir. Tezimiz açısından da - ilerleyen bölümlerde ayrıntılarıyla ele alınacak olan – çok önemli bir noktayı işaret etmektedir; kamusal akıl yürütmenin en önemli aracı olan basın, bu dönemde burjuva devrimlerinin de önünü açmıştır.

Habermas, bu dönemi edebi kamunun siyasal kamu ile ilişkisi üzerinden anlatır. Edebi kamu, burjuva aydınına kahvehane, salon ya da yemek davetleri gibi kamunun kurumlarında ortaya çıkan tartışma zeminini kazandırmıştır. Kültür ve sanat üzerine okuyup, tartışma yoluyla da burjuvazi arasında aydınlanmayı yaymıştır. Burjuva kamusallığına özgüllüğünü kazandıran en önemli nitelik, toplumsal alanın nasıl düzenleneceği konusunda kamu erki ile çekişen, hatta kamu erkini etkileyebilen kamuoyunun oluşumu, kamu erkinden ayrılan bir toplumsallığın varlığı ile mümkün olabilmıştır. Bu alan da ticaretin ve aile mahremiyetinin özel alanında ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Habermas, modern kamunun antik kamudan farklı olduğunu vurgular. Antik kamuda yurttaş olma ayrıcalığına sahip aile reisleri, bu ayrıcalıkları karşılığında siyasal ödevlerle yükümlüdürler. Burjuva kamusunun ödevleri ise, sivil toplumun düzenlenmesi ile ilgilidir. Antik kamunun yurttaşlarının ayrıcalıklı konumu, özgürlüğe dönüşebilecek bir potansiyel olarak mücadele içermeyen bir egemenlik doğurur. Bu anlamda Antik kamu, yurttaşlar ile kamu erki arasında ortaya çıkabilecek çıkar ve görüş ayrılıklarından yoksun bir kamudur (Habermas, 2009 (a): 127 – 133). Modern kamu ise bir mücadele alanıdır. Tezimizin kuramsal temelinin kamusal alan teorileri üzerine kurulmasının en önemli nedeni de modern kamunun bu özgüllüğüdür. Modern kamu, kamusal bir araç olarak basının ortaya çıkışının da en önemli nedenidir. Yine medyanın hukuksal anlamda sahip olduğu bütün

ayrıcalıkların temeli de Habermas'ın burjuva kamusallığında idealize ettiği modern kamuda yatmaktadır. Basın ve demokrasi arasındaki ilişkinin kökenleri modern kamuda ve kamu erki ile mücadelede yatmaktadır.

Basın ve demokrasi arasındaki ilişkinin anahtarı, 18. Yüzyılda kullanılmaya başlayan kamuoyu (public opinion) kavramıdır. İyi işleyen bir demokraside, kamusal akıl yürüterek tartışan yurttaşlar, kamuoyu oluşturarak kamusal erki etkileyebilir, karar alma süreçlerine katılabilirler. Kamusal erk ile yurttaşlar – özel kişiler- arasında aracı olan kamusal bir araç olan basındır. Kamusal erkin aldığı kararların meşruluğunun ölçütü, kamuoyudur. Burjuva sınıfının aleniyet ilkesi ile yıktığı eski egemenliğin aksine yeni egemenlik biçimi, halka karşı taşıdığı sorumluluklar üzerinden tanımlanır. Halkı yönetecek ve devlet aygıtını işletecek olanlar, eskisi gibi imtiyaz ve sınırsız güç sahibi değildir; anayasa ile sınırlandırılmış bir gücü halkın adına ve yararına kullanmakla yükümlüdürler. Basının demokrasinin işleyişi ile ilişkilendirilen sorumluluğu burada başlamaktadır; kamusal erkin denetimi ve eleştirisi için gereken bilgiyi halka iletacaktır. Aleniyet ilkesinin işlerliği için parlamentodaki tartışmaları halka duyuracak bir kamusal araç gerekmektedir; basının ortaya çıkışının kamuoyu, kamusalılık, burjuva kamusal alanı ve anayasaların (günümüzdeki anlamıyla) ortaya çıkışı ile aşağı yukarı aynı zamanlı oluşu, basit bir tesadüf değildir. Yeni kurulan demokratik düzenin işleyebilmesi için basın, en önemli kamusal araçtır. Bu düzende basının iki yönlü bir görevi vardır; basın halkı hem bilgi vererek besleyecek hem de halk bu bilgiler doğrultusunda tartışmaya başladığında oluşmaya başlayan kamuoyunu duyuracaktır. Kamuoyunun temelini, Habermas'a göre sınıf çıkarı oluşturur. 18. Yüzyıl, sınıf çıkarının genel çıkarla ortak hale geldiği bir dönem olmuştur; çünkü kamuoyu, kamusal nitelikte, kamusal topluluğun akıl yürütmesi ile ortaya çıkmış ve bu özelliği ile de akli sayılmıştı (Habermas, 2009 (a): 166 – 178). Burjuva sınıfının egemenliği tarih sahnesine çıktığında, kamusalılık ilkesi ve bu ilkenin her türlü egemenlikle sürekli çatışan doğası sayesinde hemen baskıya dönüşmemiştir:

“...Şayet kamusal topluluk, egemen sınıf olarak kendi içine kapanmak ve kamusalılık ilkesinden vazgeçmek durumunda kalsaydı, daha o zamandan baskıya dönüşürdü: akıl yürütme, dogmaya dönüşür; artık kamusal olmayan oy’un muhakemesi de emir haline gelirdi. Zikredilen varsayımların verili olarak kabul edilebildiği, kamusalılık bir alan olarak varolduğu ve bir ilke olarak işlediği sürece; kamusal topluluğun, bizatihi olduğu ve olduğunu sandığı şey, bir ideoloji, aynı zamanda basit bir ideolojiden fazla bir şey olurdu. Bu (ideoloji), yine de, bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde sürüp giden egemenliği temelinde, kendilerinin ortadan kaldırılması fikrini kendi nesnel anlamları olarak inandırıcı bir biçimde içeren siyasal kurumlar geliştirdi: *veritas non auctoritas facit legem*, egemenliğin, artık bir kamu oyunun amir kanaati biçiminde hayata geçecek olan ince bir baskı içinde çözülmesi fikri. ... Şu da var ki, gelişmiş burjuva kamusalılığı, toplumsal şartların karmaşık bir bileşimine bağlıdır; bu şartlar kısa bir süre sonra ve derinden değiştiler ve bu değişiklikte birlikte burjuva hukuk devletinde kurumsallaşmış olan kamunun çelişkisi ön plana çıktı: kamunun, doğası gereği her türlü egemenliğe karşıt olan asli ilkesinin yardımıyla, toplumsal altyapısı egemenliği hiç de gereksiz hale getirmeyen bir siyasal düzen inşa edildi.” (Habermas, 2009 (a):178-179)

Kamuoyu kavramı ve kavramın 18. Yüzyıldan sonraki gelişimi, burjuva kamusalılığının dönüşümünü de yansıtmaktadır. Ekonomik liberalizmin giderek yaygınlaştığı 19. Yüzyılda liberallerin kamuoyu ve burjuva kamusalılığına bakışları, çelişkili hale gelmeye başladı. 19. Yüzyılda sanayi devriminin etkilerinin iyiden iyiye hissedilmesi ile şehirlerde nüfus katlanarak artıyordu. Sanayi devrimi ile kitlesel üretimin başlaması, artık yerleşmeye başlayan burjuva devrimlerini dönüştürmekteydi ve burjuva egemenliğini siyasal araçları ile beraber yerleştirmekteydi. “Kitle” kavramının 19. Yüzyıla damgasını vurması bu açıdan önemlidir. Kitlelerin çağıdır 19. Yüzyıl, seri üretimle yayılan kitle kültürünün yarattığı, birbirine benzeyen kalabalıklar içinde kaybolan bireyin çağıdır. Aynı zamanda kitle, genel oy hakkı tartışmalarının da gündeme gelmesi ile kamusal topluluğa katılmak isteyen mülksüz, eğitimsiz kesimi de ifade eder. 18. Yüzyıl kamusalılık ilkesinin devrimci bir ruha sahip olduğu ve her türlü egemenliğe eleştirel yaklaştığı bir yüzyıl olarak burjuva kamusalılığının ideal dönemidir. Ancak 19. Yüzyıl, kitlenin yükselişi ile burjuva kamusalılığının dönüşümünü başlattı. Kendi kendini tartışan kamuoyu, giderek eleştirel işlevinin kaybetti, rasyonel tartışmanın yerini çoğunluğun hakim görüşü almaya başladı. Tıpkı kitle gibi kitlenin ve ortalama insanların egemenliğini sağlayan kamuoyu kavramı da liberal düşüncede korkulan, istenmeyen ve yönlendirilmesi gereken bir sürece dönüştü. Bu süreç kamuoyunun ve kamusalılığın parçalandığı süreçtir. Birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan birçok çıkarın çatıştığı bir alanda kamuoyu (public opinion), kanaatlere (opinion) dönüşür. Kamunun siyasal işlevi olan eleştirelilik uzlaşma adına yerini hoşgörüyeye bırakır.

Kamuoyu ortalama insanın egemenliği ise, siyasal temsil bir toplumsal hiyerarşiyeye dayanmalıdır. Tocqueville'e göre kültürlü ve güçlü vatandaşlar, soya dayalı aristokrasinin artık olmadığı yeni düzende, elit bir kamu oluşturarak kamuoyunu yönlendirmelidir. Bu bakışla yeni bir baskı aracı olarak tanımlanan kamuoyu, Habermas'a göre kamusalılığı düşürülmüş bir kanaate dönüşmüştür. 19. Yüzyıl bir baskı aracı olarak kamuoyunun yükseliş ile bürokratik bir aygıt olarak örgütlenen devlet erkinin giderek güçlenmesine de yol açmıştır. Liberaller kamuoyu kavramını 19. Yüzyılda ortalama çoğunluğun egemenliği olarak ele alırken bilimsel sosyalizmin kurucusu Marx'a göre kamuoyu, yanlış bilinçtir. Burjuva sınıfının çıkarını genel çıkarla karıştırmaktır. Kamuoyu sosyalist doğrultuda özgürleşmelidir. Devlet aygıtının giderek büyümesi ve her alanı-özel alanı da- düzenlemeye başlaması liberallerin de sosyalistlerin de eleştirdiği bir duruma dönüşmüştür. İlk başta Komünist Manifesto liberalizmin sınırlı devlet erki ve müdahalesi anlayışını eleştirmişti. Ancak 1852'de Marx'ın Üçüncü Napolyon'un hükümet darbesi üzerine yazısında işçi sınıfının devlet aygıtını bürokratik askeri aygıtını parçaladıktan sonra devralması gerektiğini vurgular.

Kapitalizmin örgütlenmesini tamamladığı 19. Yüzyıl, Habermas'a göre burjuva kamusalılığının kamusal alanla özel alan arasındaki ilişkinin çözülmesiyle kaybolduğu yüzyıldır. Hem liberal hem de sosyalist model, "iki konum arasında askıda kalan kamusalılığı teşhis etmede" başarısız olmuştur. Burjuva kamusalılığının eleştirel ve özgürlükçü kamusalılığı, siyasal işlevini yitirmiş; Marx'ın da işaret ettiği gibi bir ideolojiye dönüşmüştür. Kamusallaşmış olayları kamusal bir topluluğun eleştirel denetiminden geçirmek ideali – kamunun siyasal işlevi- modernitenin ideolojisinde yok olmuştur. Kamusalılık, özel alanı yutarak genişlemiş ve eleştirel aleniyet ilkesi kaybolmuştur (Habermas, 2009 (a): 181 – 259).

Habermas, kamusalılığın çöküşünün nedenlerini üç ana eğilimde toplamaktadır:

1. Kamu alanının özel alanla iç içe geçmesi ve iki alanın sınırlarının da muğlaklaşması eğilimi.

2. Toplumsal alan ile mahremiyet alanının birbirine karşıt gelişmesi; aile özelleşirken, çalışma dünyasının kamusallaşması eğilimi.
3. Kamusal topluluğun burjuva kamusundaki eleştireliliğinin yitmesi sonucunda kültürel akıl üreten kamunun tüketiciye dönüşmesi eğilimi.

İlk eğilim, yani kamu ve özel alanların arasındaki ayrımın muğlaklaşması ve iki alanın da birbirine karışması eğilimi, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan devlet müdahaleciliğinin bir sonucudur. Habermas bu müdahaleciliğe karşıdır; çünkü siyasal işlevi olan burjuva kamusu, kurumlaşarak burjuva toplumunun çıkarlarıyla uyum içinde bir devlete dönüşmüştür. Bu durumda da kamu erkinin özel kişiler arasındaki ticari ilişkilere müdahalesi, o kişilerin özel alanlarından kaynaklanan çıkarlarına aracılık etmiş olur. Kapitalizmin hızla gelişmesi sonucunda sadece özel alanda çözülemeyecek kadar büyümüş olan çıkar çatışmaları, siyasal alana taşmış ve bir anlamda bu müdahaleciliği çağırmıştır. Burjuva kamusuna devlet ile toplum arasındaki ayrışmadan kaynaklanan özgürlük alanı, kamusal ile özel alan arasındaki ayrımın dönüşmeye başlaması ile kaybolmuştur. Bu ilk eğilim, ikinci eğilimi de açıklar niteliktedir. Burjuva kamusunun özel alanı, 18. Yüzyılda aile ve yakın ilişkilerle, mal mübadelesi ve toplumsal emekten oluşuyordu. Çalışma yaşamı, insanın özel alanına aitti. Ancak 19. Yüzyıldan itibaren çalışma yaşamı giderek kamusal yaşama dahil edilirken aile de giderek daha fazla özelleşti. Aile başlangıçta kapitalist tarzda işleyen bir aile mülkiyeti üzerine kuruluydu. Bireysel gelir, aile mülkiyetinin yerini aldıkça bu zemin yitirildi; burjuva ailesinin yüklendiği riskler, kamusal erk tarafından karşılanmaya başlandı. Böylece daha önce özel olan ve devletin müdahale etmediği alanlar da sosyal politikalar ve önleyici tedbirlerle müdahaleye açılmış olmaktadır. Tezimizin ilgilendiği sorunlardan biri olan sağlık alanı da buna örnektir. Aile giderek boş zaman ve tüketicilik faaliyetleri alanına sıkışmıştır. Mimari gelişmeler de bu yeniden feodalleşmenin izlerini taşımaktadır. 19. Yüzyıl, bu açıdan kamunun kitleye dönüştüğü yüzyıldır. Blok apartmanlar ve siteler, mekansal anlamda özel alanı korumazlar; tıpkı ortaçağdakine benzer bir gözetim söz konusudur bu mekanlarda. Özel alana çekilme ve kişisel anlamda da gelişerek derinleşme yetisini kaybeden bireyler, aynı eksikliklerin yapısını

değiştirmiş olduğu kamusalığa kapılırlar. Ancak bu kamusalılık da mahremiyeti yaşayamayan bireylerin mahremiyetlerini yansıttıkları bir alana dönüşür. Şehir hayatında yaşanan bu değişim, 19. Yüzyılda ailenin mahremiyet ve ahlakın merkezi olarak yüceltilmesinde ifade bulur. Kamusal yaşam ise korkutucu kitlelerin ve yabancıların dolaştığı tehlike dolu bir yaşam olarak algılanır. Edebi kamunun yerini de boş zaman alanı, yani tüketim ile yağmalanan alan alır (Habermas, 2009 (a): 255 – 308; Van Horn melton, 2011: 20 – 24). Böylece üçüncü eğilim, kültür üreten kamusal toplulukların kültür tüketicilerine dönüşmesi eğilimi gerçekleşir. Habermas'ın kamusalığın yapısal dönüşümünü gerçekleştiren eğilimlerden biri olarak tanımladığı bu çalışma zamanına yapışık olarak tanımlanan boş zaman, eski kamusal toplulukların akıl yürütme faaliyetini tüketime evirir. Habermas'ın bakışı, Adorno ve Horkheimer'in "kültür endüstrisi" tezini anımsatmaktadır. Habermas'a göre kitle iletişim araçlarının yarattığı dünya, ancak görünüşte kamusal olabilir. Kitle iletişim araçlarının yapısı, kamusal topluluğu sadece dinleyen ve izleyen; ancak karşılık veremeyen bir topluluğa dönüştürmüştür. Kamusal topluluğun eleştirel işlevi, tüketicilerin zevk ve keyif işlevi ile yer değiştirmiştir. Tüketim üzerine konuşmak, kamusal topluluğu yine tüketimin bir parçası haline getirmektedir. Edebi kamu, siyasi kamunun oluşumunu sağlayan eleştirel akıl yürütmeyi burjuva sınıfına öğretmesi açısından önemliydi. Ancak bu işlev ortadan kalktığı için edebi kamuyu özel alana dahil ederek onun yerini kaplayan boş zaman faaliyetleri, politikadan da tamamen uzaklaşmıştır (Van Horn Melton, 2011: 20 – 21).

Bu üç eğilimin sonucunda kamusalılık bütün yapısı ile dönüşürken başlangıçta çok önemli bir kamusal araç olarak kamunun siyasi işlevinin gerçekleşmesinde büyük bir rol oynayan gazetecilik de siyasi işlevinin yitirerek dönüşmüştür. Tezimiz açısından da modern kamunun ortaya çıkışını ve kamusal alan teorilerini çok önemli kılan bu potansiyel, KAYD'da kamunun toplumsal yapısının dönüşümü ile beraber kaybolmuş görünmektedir. Habermas'ın ilerleyen dönem çalışmalarında kamusalılığı onarmaya ve aydınlanmanın ilkelerini yeniden hayata geçirmeye çabalaması, bu potansiyelin önemini vurgulamaktadır aslında. İdeal anlamda işleyebilecek demokratik bir toplum için medyanın hala en önemli araç olduğu açıktır. Her yeni

iletişim teknolojisi ve aracına bu potansiyeli canlandırabilecek bir kurtarıcı araç olarak bakmak da bu potansiyelin canlanması umudunun hala var olduğunu kanıtlamaktadır.

Habermas, KAYD’da kamusallığın işlevsel değişimini basın dönüşümü üzerinden somutlaştırır. 18. Yüzyıl, tıpkı burjuva kamusallığının altın çağı olduğu gibi kamusal topluluğun bir kurumu olan yazılı basının da altın çağı olmuştur. Bu çağda basın, akıl yürüten kamuyu güçlendiren bir araçtı ve henüz tüketim kültürüne eklenmemişti. 19. Yüzyıl ise gazetelerin ticari işletme karakteri kazandığı ve birçok gazete işletmesinin anonim şirket olarak örgütlendiği yüzyıl oldu. Bu ticarileşme ile beraber iletişim araçlarında yaşanan teknolojik gelişmeler, medyayı ciddi bir güce dönüştürdü. Liberal kamu modelinde başlangıçta kamusal topluluğun kurumu olan basın, devlet erkinin müdahalesinden korunabilmek için özel ellerde örgütlenmişti. Ancak 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla geçişte basında yaşanan yapısal dönüşümler sonucunda yayıncılığın özel ellerde kalması, eleştirel işlevi hızla yok etmeye başlamıştır.

Burada Habermas’ın özellikle dikkat çektiği dönüşüm, burjuva kamusallığının dönüşümünü de açıklar niteliktedir. Burjuva kamusallığının bir aracı olarak basın, kamusal bir topluluk olarak bir araya gelmiş özel kişilerin akıl yürütme faaliyetlerini aktararak yeni tartışmaların çıkmasına aracılık ediyordu. Ancak kamusallığın ve beraberinde basının yapısal dönüşümü sonucunda akıl yürüten kamunun yerini çeşitli özel çıkarların baskısına açılmış olan basın alır. Basının ticarileşmesi ile kamuoyunun reklamın aracına dönüşmesi, kamusallığın yapısal dönüşümü ile yakından ilintilidir. Ancak reklamın siyasal bir işlev kazanması, halkla ilişkilerin ortaya çıkışı ile gerçekleşir. Halkla ilişkiler (public relations) terim ve pratik olarak ABD’de ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı’nın sonunda, siyasal propagandanın gücü, piyasaya siyasal propagandayı pazara uyarılma fikrini vermişti. Reklam, tüketici olarak özel kişilere ulaşmayı hedefler. Halkla ilişkiler ise doğrudan kamuoyunu, özel kişilerden oluşan kamusal topluluğu hedefler. Halkla ilişkilerin varlık amacı, ticari amaçları kamu yararı kavramı ile gizlemektir. Böylece halkla ilişkiler faaliyeti,

sadece ticari amacı gerçekleştirmekle kalmaz, toplum nezdinde siyasal bir onaylamaya, bir saygıya dönüşür. Basını ve haber yapma faaliyetlerini etkilemek, halkla ilişkilerin bu amaçla başarılması gereken önemli bir basamaktır. Özel çıkarların kamu yararı kavramı ardına gizlenmeleri, kamu yararı kavramını da parçalar ve bu yolla sağlanacak uzlaşma da akılcılıktan ve eleştirelilikten tamamen uzaklaşır. Kamusallığın dönüşümü ile burjuva devrimlerinin önünü açan ve ortaçağın kapalı iktidar yapılarının şeffaflaşmasını sağlayan aleniyet ilkesi de dönüşmüştür. Yayıncılık aracılığı ile sağlanan aleniyet, saygınlık ve otoriteyi, tıpkı temsili kamusallığın halka törensel bir biçimde sunduğu gibi, akılcılıktan uzak, doğaüstü bir temsile büründürerek sunuyor.

Halkla ilişkilerin ortaya çıkışına siyasi propaganda ilham vermişti; benzer bir biçimde piyasada işe yarayan halkla ilişkilerin siyasi amaçlarla da kullanımı gündeme gelmiştir. Benzer şekilde siyaset, kitle iletişim araçları ve halkla ilişkileri kullanarak dönüşmüştür (Habermas, 2009 (a): 309 – 336). Seçim dönemlerinde sıkça başvurulan kamuoyu yoklamaları, kamusal olmayan kanaatlerin ölçümü ve halka sunumu, bu durumu özetlemektedir:

“Bir vakitler aleniyetin, monarkların gizlilik politikasına karşı kabul ettirilmesi için uğraşmak gerekmişti: Aleniyet, şahsı veya meseleyi kamusal akıl yürütmeye tabi tutuyor ve siyasal kararları kamu oyu mercii önünde değiştirilebilir kılıyordu. Bugünse tersine aleniyet, çıkar sahiplerinin gizlilik politikası aracılığıyla hayata geçiriliyor: Bir şahsa veya meseleye kamusal prestij temin ediliyor ve böylece kamusal-olmayan bir oy ve görüş ortamında destek bulabilmesini sağlıyor. “Kamu oyu çalışması” kelimesi bile, bir vakitler temsilcilerinin konumuyla birlikte verili olan ve sürekliliği sağlam bir geleneğin simgeselliğiyle güvencelenmiş buluna kamusallığın, artık ancak gereklikçe ve vakadan vakaya imal edilmesi gerektiğini ele veriyor. ... “Kamusallık yapılmalıdır”, artık kendiliğinden “olan” bir şey değildir o” (Habermas, 2009 (a):336).

Habermas’ın kamusal alan kavramlaştırmasının tezimiz açısından çok önemli olmasının en önemli nedenlerinden biri, halkla ilişkiler, gazetecilik, kamuoyu ve aleniyet arasındaki ilişkide yatmaktadır. Sağlık alanında yapılan gazeteciliğin önündeki en büyük yapısal sorunlardan biri, ekonomik açıdan büyük birer güç olan ilaç firmaları ve onların halkla ilişkiler faaliyetleridir. Habermas’ın idealize ettiği burjuva kamusallığı, güçlü demokrasiye ve aydınlanmanın ilkelerine yaptığı vurgu açısından çok önemlidir. KAYD, demokrasinin geleceğine karamsar yaklaşırsa da,

Habermas ilerleyen dönem çalışmalarında kapitalizmin etkileri ile dönüşen aydınlanmanın ilkelerini sahiplenmiş ve kamusal iletişimsel düzlemde yeniden onarmaya çalışmıştır. Habermas'ın KAYD'daki saptamaları, bize de günümüzde sağlık alanında yapılan gazetecilik faaliyetlerinin sorunlarını kavramakta ve onları ortaya koymakta yol gösterirken, Habermas'ın KAYD'dan sonra moderniteyi tamamlanmamış bir proje olarak ele aldığı çalışmaları ve özellikle kamusal alanı onarabilmek adına İletişimsel Eylem Kuramı'nda ortaya koyduğu "ideal iletişim durumu" bize sorunları analiz etmede yol gösterecektir.

Sağlık alanı, modern toplumlarda sürekli kamusal düzenlemelere tabi olması açısından politikanın konusudur. Bu açıdan sağlık alanındaki gazetecilik pratikleri de politika ile yakından ilintilidir ve sağlık alanında politik bir kamusal alanın kuruluşuna öncülük edebilecek güçtedir. Oysa sağlık alanında gazetelerde çıkan haberlerin çok büyük bir kısmının sağlık politikalarından uzak, sansasyona veya tüketimi artırmaya yönelik haberler olduğu göze çarpmaktadır. Son yıllarda birçok tezde ve akademik çalışmada sağlık haberleri konusu, sansasyon, etik ya da tüketim kültürü bağlamında ele alınmıştır. Kanımızca sağlık alanındaki gazetecilik pratiklerini politik alanla bağlantısını kurarak ele almak ve kuramsal temelini de kamusal alan teorileri üzerinden kurgulamak, bu alanda yaşanan sorunların temelini ortaya çıkarmak açısından faydalı görünmektedir. Habermas'ın teorisi, birçok açıdan eleştirilen sorunlarına rağmen, kamusal alan teorilerinin kuramsal temelinde hala çok önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda Habermas, *Towards a Rational Society* veya *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim* adlı çalışmalarında tekniğin ve bilimin modernitenin baskı araçları olarak kullanıldığına dikkat çekmiştir. Habermas'ın yaklaşımı, bir açıdan Foucault'nun otorite yapılarını ortaya çıkardığı söylemsel kazılarına benzetilebilir. Habermas, sürekli çözüme yönelik teoriler üretmesi açısından dikkate değer bir düşünürdür. Sağlık alanı, tıp dilinin yapılanmasından ötürü benzer bir otorite ilişkisini içinde barındırmaktadır. Bu anlamda sağlık gazetecisinin iki yönlü bir görevi ortaya çıkmaktadır; tıp dilinde konuşan doktorları anlayıp onların anlattıklarını gündelik dile çevirerek kamuyu bilgilendirmek.

Habermas'ın söylemsel etiği, tezimiz açısından gazetecilerin karşılaştığı sorunları netleştirebilmek açısından da işlevlidir.

2.1.2 Habermas'ın Kamusal Alan Teorisine Eleştiriler

Metnin içinde Habermas'a yönelik eleştirilere değindiğimiz için bu bölümde bu eleştirileri ve Habermas'ın bu eleştirilere yanıtlarını genel anlamda toplamakla yetineceğiz. Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü, kamusal alan çalışmalarında birçok eleştiri ile farklı yönlerdeki birçok yeni çalışmaya ilham vermiştir. Bu eleştirileri, genel başlıkları ile kronolojik, Marksist, liberal, feminist eleştiriler başlığı altında toplamak mümkündür. Medya çalışmaları özelinde, Habermas, Frankfurt Okulu geleneğine paralel biçimde izleyiciyi pasif homojen bir kitle olarak ele aldığı için de eleştirilmektedir.

Medya çalışmaları bağlamındaki eleştiri, Habermas'ın Frankfurt Okulu'nun karamsar bakışından çok etkilenmiş olması ve kitle iletişim araçları karşısında izleyici/okuyucuyu pasif ve homojen bir kitle olarak ele almış olmasıdır (Polan, 1990: 261 -263). Bu bakış medya çalışmalarının eski bakışlarından ve Habermas'ı da belli bir dönemi idealleştiren bir yükseliş ve düşüş kavrayışına sürüklemiştir. Habermas'a bu bağlamda yapılan eleştirilerin başında kitle iletişim araçlarını mutlak anlamda manipüle edici araçlar olarak ele aldığı, kamunun kitle iletişim araçlarına karşı eleştirel duruşunu tamamen göz ardı ettiği eleştirisi gelir.

Polan, Habermas'ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nün medya teorisinin kusurlarını taşıdığını belirtmektedir. Medya teorisinde, bilinçdışı kavramı neredeyse hiç ele alınmamaktadır. Medya teorisinin temellendiği psikolojik yaklaşım, Pavlovyendir; Freudiyen değildir. Kullanımlar doyumlar yaklaşımı, Pavlovyan yaklaşıma örnektir. Bu bakımdan, proleter bilincin yitimi konusundaki post-Lukacsçı teori de Freud öncesinde kalmıştır. Frankfurt Okulu'nun insanların kendi çıkarlarına aykırı tercihlerini açıklayabilmek için Freud'a dönmesinde bile, aynı bakış hakimdir. Arzu, burada negatiftir; medya dolayımı ile insanlara zorla empoze edilen bir şeydir. Kültürel çalışmalar ise arzu ve fantezinin hem gerici hem de ilerici rolünü ve

kültürün arzu ve fanteziyi biçimlendirmesi konusunda daha temkinlidir. Bu açıdan ele alındığında Habermas'ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, hala bir medya teorisidir. Habermas, ilerleyen dönem çalışmalarında sosyal değerlerin rasyonel yeniden yapılanması için kamusal alanın değeri giderek artan bir yer tutmaktadır. Bu çalışmaları sırasında Freud'la da açık bir biçimde ilgilenmiştir. Habermas, Freud'u yalnızca yorumbilimsel açıdan ele almıştır; yani Freud'u gelecek odaklı fantezilerin değil, geçmiş deneyimlerin bir teorisini olarak yeniden yazmıştır. Bu durumda, Polan'a göre, Habermas'ın yaklaşımında günlük yaşamda, kapalı kapılar ve ince pencereler ardında olup bitenler, rastlantısal olarak ele alınmaktadır. Kültürel alanın yeni pratikleri, insan doğasının gerçekleri değildir; insan doğasını rasyonel yolundan saptırmaktadır. Oysa Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nde Habermas, rasyonel yeniden yapılanmanın izlerini, günlük yaşam ve kültür içinde aramaktadır. Trajik yükseliş ve düşüş öyküsü içinde medya ve kültür, insanların rasyonel doğalarını ve açık ve rasyonel iletişim biçimlerini yozlaştırmak için empoze edilmektedir (Polan, 1990:262-263).

Thompson da benzer bir yaklaşımla, kamusal alanı görünürlük üzerinden tanımlayan eski modellerin idealleştirilmesine karşı çıkmaktadır ve yeni medya teknolojileri ile beraber "dolayimli kamusal alan" adını verdiği yeni bir dönemin, mekânın ötesindeki görünürlük ile beraber ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Thompson, özellikle Habermas'ın kamusal alana yaklaşımında, hem Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü özelinde burjuva kamusal alanı özelinde, hem de İletişimsel Eylem Kuramı'nda felsefi yaklaşımla ele aldığı pratik söylem modeli özelinde, mekansal ve söylemsel kavrayışa karşı çıkmaktadır. Her iki model de, bireylerin yüz yüze iletişimin eşit katılımcıları olarak, birbirleriyle diyalog kurmak üzere paylaşılan bir mekânda bir araya gelmeleri üzerinden şekillenmektedir. Oysa günümüzde gittikçe yaygınlaşan eylem ve iletişim türleri, mekân ve zaman içinde çok geniş ölçeklere dağılmış bireyleri etkileyebilmektedir. Bu modeller, Thompson'a göre, medyanın yarattığı farklı kamusal alan biçimlerini içerebilmektedir (Thompson, 2008: 368 -394). Tezin ikinci bölümünün dördüncü kısmında ele alınan Negt & Kluge'nin kamusal alan kavrayışları, kanımızca bu eksikliği tamamlamaktadır.

Habermas bu eleştiriyi KAYD'ın 1990 tarihli baskısına yazdığı önsözde cevaplamıştır. Bu önsözde İngiliz Kültürel Araştırmaları'na da atıfta bulunarak “kültürel akıl üretenden kültür tüketen” kamusal topluluğa doğru düz çizgisel bir gelişme olduğu doğrultusundaki teşhisinin yetersizliğini belirtmiştir. Habermas, özeleştirisinde KAYD'de fazla karamsar bir değerlendirme yaptığını kendisi de yinelemiştir. 1981 tarihli İletişimsel Eylem Kuramı'nda (Communicative Theory of Action) kitle iletişim araçlarına yönelik değerlendirmesini bu eleştiriler ışığında yeniden kurguladığı göze çarpmaktadır. Kitle iletişim araçlarının “çift değerli gizil güçleri”nden bahsettiği bu kuramsal çalışmasında, kitle iletişim araçlarının iletişimsel anlamda aynı anda hem otoriter gizil güce hem de özgürlükçü gizil güce sahip olduğu değerlendirmesini yapmıştır (Habermas, 2001:846-847). Bu değerlendirme ile Habermas'ın, Stuart Hall'un “Kodlama/Kodaçımama” (Coding/Decoding) makalesindeki okuma biçimlerinde öne sürdüğü gibi, izleyicinin/okuyucunun pasif, homojen bir kitle olduğu görüşünden uzaklaştığı görülmektedir (Hall, 2005: 85 – 99). Habermas, Frankfurt Okulu'nun aydınlanma ve moderniteye getirdikleri eleştirelliği bir parça korumakla beraber, modernite ve aydınlanmanın tamamlanmamış bir proje olduğunu söyleyerek Frankfurt Okulu çizgisinden farklı bir noktaya gelmiştir. Habermas'a göre aydınlanmanın başarıları ve ilkeleri küçümsenmeyecek kadar önemlidir ve çalışmalarını bu projenin özgürleştirici mirasını sahiplenerek sürdürmüştür (Habermas, t.y.:3 – 15).

Habermas'ın kitle iletişim araçlarını doğrudan manipülatif araçlar olarak ele almasının eleştirilmesinin yanında, belli bir dönemin kamusal alanını idealize eden bakışı da yoğun biçimde eleştirilmiştir (Goode, 2005: 29 -31). Habermas'ın yaklaşımındaki kronoloji, örneğin eleştiri ve tartışma temelli kamusal alanın ilk kez edebiyat dünyasında ortaya çıkıp sonra da siyasallaştığı görüşü, Van Horn Melton'a göre hatalıdır (Van Horn Melton, 2011:21). Benzer biçimde bir dönemi idealize etme de sorunlu bir yaklaşımdır. Kamusal alan, muğlaklıklarla dolu bir alandır. Bu alanın bir dönemine kurtarıcılık atfetmek veya doğası gereği baskıcı olduğunu savunmak, iflah olmaz biçimde erkekçi olduğunu iddia etmek veya mutlak anlamda feminist olduğunu öne sürmek, hep aynı kaderi paylaşacaktır. 18. Yüzyıl kamusal alanı

muğlaktır ve bugün bu yüzyıldan kalan miras, daha da muğlaklaşmıştır (Van Horn Melton, 2011: 26 – 27). Bu da Habermas'ın çalışmasının bugün dahi tartışılıyor olmasının nedenlerindedir.

Van Horn Melton'a göre, Habermas'ın çalışmasındaki bir diğer sorun, 18. Yüzyılda oluşan kamusal alanı “burjuva” olarak nitelendirmektir. Mutlakiyetçiliğin ve feodal düzenin hegemonyasını kırmak için mücadele eden bir sınıf imgesini devreye sokmak, belli açılardan teleolojik bir yaklaşımdır. Aydınlanmacı kamusal alanın muhalif özelliklere sahip olduğu bir gerçektir, sosyalleşme pratikleri, feodal döneme göre daha kucaklayıcıdır ve egemen kurum ve elitlerin kapalı yapısını sarsmaktadır. Ancak sadece aydınlanmacı/burjuva kamusal alanının bu boyularına odaklanmak, kamusal alanın iletişim potansiyelini kabul etmeye uygun olan Eski Rejim'in toplum ve kurumlarının esnekliğini göz ardı etmektir. 18. Yüzyıldan başlayarak sadece muhalif gruplar değil, saray eşrafı ve diğer geleneksel kurumlar da kamuoyuna başvurmaktadırlar. Salon ve mason localarındaki sosyalleşme pratikleri, soylularla burjuvaları ayıran sınırları kaldırma eğilimindedir. Ama bu eğilim, toplumun mülk sahibi kesimlerini yeni bir elit sınıf olarak tanınmasının da başlangıç noktasıdır. Burjuva kamusal alanının temel paradoksu bu dönemde ortaya çıkmaktadır; soylularla soylu olmayanlar arasındaki toplumsal ve kültürel uçurum kapanırken, mülk sahipleri ile plebler arasındaki mesafe açılmaktadır. Habermas, bu paradoksu kamusal alanın evrensel insanlık ideali ile içinden çıktığı mülkiyet ilişkileri sistemi arasındaki gerilime atfetmektedir (Van Horn Melton, 2011: 22 -23).

Tam bu noktada Habermas'ın burjuva kamusal alanını idealize etmesine yönelik Marksist eleştiriler anlam kazanmaktadır. Habermas'ın 18. Yüzyıl burjuva kamusal alanını idealize etmesi ve bu kamusal alanı herkese açık, rasyonel tartışmalarla şekillenen bir yapı olarak göstermesi, buradan dışlanan işçi, köylü gibi sınıfları ve kadınları hesaba katmaması, ciddi biçimde eleştirilmiştir. Habermas'a Marksist açıdan yöneltilen eleştirilerden biri, yine çalışmamızda ele alacağımız Negt ve Kluge'nin karşıt bir kamusal alan olarak proleter kamusal alan ile gelir. Burjuva kamusal alanı, Negt ve Kluge'ye göre soyut bir genellik ilkesi üzerine kurulmuştur ve farklılıkları dışlar niteliktedir (Negt & Kluge, 1993). Negt ve Kluge'nin Habermas'ın

önce bir tür saf, cennetten düşüş öncesi koşul olarak görür” (Van Horn Melton, 2011: 23).

Habermas’ın çalışmasına feminist açıdan da birçok eleştiri yöneltilmiştir. Kadınlar, burjuva çekirdek ailesinde özel alana ait olarak tanımlanmış, erkekler ise kamusal yaşamın aktif özneleri olarak her iki alanda da var olabilmıştır. Habermas, 1990 tarihli önsözde, kadınların burjuva kamusundan dışlanışının işçi, köylü ve ayaktakımının dışlanışından daha farklı görüldüğünü vurgulamıştır. Kadınların dışlanışı ve özel alana hapsedilişi, burjuva kamusal alanının kurucu ögesi olarak tanımlanmıştır. (Habermas, 2009 (a): 22). Mary Ryan’a göre, Habermas, sadece kadınların kamusal alanlarını görmezden gelmemektedir; ironik bir biçimde tam da kadınların politik güç kazanmaya başladıkları anda, kamusal alanın düşüşünü ilan etmektedir (Kellner, t.y.:5). Nancy Fraser, “kamu (public)” ve “kasık (pubic)” kelimeleri arasında bir etimolojik bağ bulunduğuna dikkat çekmektedir. Antik dünyada bir penise sahip olmak, kamuda konuşmanın bir gerekliliğidir, kasık da bunun grafik bir işaretidir. Ayrımcı Atina kamu alanı bu durumda, burjuva kamusal alanı ve onun filantropik kurumları için bir modeldir. Sennet, da Arendt’i izleyerek özel alanı aile hayatının bir kısıtlayıcı koşulu olarak ikincil bir konuma düşürmektedir. Arendt de, Sennett da, Habermas da bu açıdan ele alındığında, kamu/özel ayırımındaki cinsiyetçi vurguyu gözden kaçırmaktadır (Miles, 2007: 21 - 22). Fraser’a paralel biçimde Benhabib de, Arendt’in agonistik modelini ve Habermas’ın burjuva kamusal alanı modelini bu açıdan eleştirmektedir. Ancak Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı ile giriştiği söylem etiği ile şekillenen kamusal alan modelinin, feminist eleştirel kuram açısından da kullanışlı olduğunu vurgulamaktadır (Benhabib, 1996: 74 -81; 85 -95).

Habermas’a yöneltilen liberal eleştiriler, kapitalizme sosyalist bir alternatifi tartışmaya açmanın ütopyacı olmakla eşdeğer sayılması etrafında örülmektedir. Peter Glotz ve Wolfgang Jaeger, Habermas’ın teorisini gerçeklikten uzak olarak nitелеmektedir; bu nedenle de bu teori, çağdaş kitle demokrasilerine hakkını verememektedir. Liberal eleştirilerde de Habermas, tarihi gerçekleri çarpıttığı, yanlış

yorumladığı ve okuduğu için eleştirilmektedir. Niklas Luhmann, Habermas'ın kavramsallaştırma ve çıkarımlarına büyük oranda katılmaktadır; örneğin devlet ile kamusal alan arasında bir mesafe olması gerektiğini o da savunmaktadır. Ancak, Habermas'ın kamuoyunun oluşum için kolektif toplumsal çözüm arayışını ütopyik bulmaktadır. Luhmann'a göre, bu kadar uzmanlaşmış ayrı sistemler halinde bölünmüş toplumsal yapı içerisinde bu arayış, gerçekleşmesi olanaklı olmayan bir arayıştır (Hohendahl, 2001: 95 – 99). Liberal eleştirmenlere göre Habermas, burjuva kamusal alanı kavramsallaştırmasında kamusal alanın kapitalizmle doğuşunu doğru bir biçimde saptamaktadır. Ancak hem kamusal alanın doğuşunda, hem de kamusal alanın dönüşümü olarak adlandırdığı döngüde, reklamın ve kapitalizmin yatay ve özgürleştirici güçlerini hafife almaktadır (Jones, 1996: 14, 38, 39).

2.1.3. Kamusal Alanı Onarmak: İdeal İletişim Durumu

Habermas, aydınlanmanın temel değerlerini sahiplenerek modernitenin eleştirel bir kuramını geliştirmeye çalışmaktadır. 1981 tarihli iki ciltlik İletişimsel Eylem Kuramı, iletişimsel düzlemde kamusal alanı yeniden onarmanın yollarını arar. 1992 tarihli *Between Facts and Norms*'da ise, hukuk ve haklar teorisi üzerinden kamusal alanı yeniden onarmak, politize etmek ve gerçek anlamda işleyen bir demokrasi için sistematik bir biçimde eleştirel teoriler geliştirmektedir. Habermas'ın çalışmalarında kamusal alan ve ideal demokrasi arayışı, her zaman merkezi oluşturmuştur. Çalışmaları, aynı zamanda modernite ve kapitalizmin günümüz toplumlarına etkilerini eleştirerek, bu etkileri tersine çevirmenin yollarını aramıştır (ve aramaktadır).

Habermas'ın yaklaşımı, diğer eleştirel yaklaşımlardan bir özgürleşim aracı olarak insani akılcılığı ve aydınlanmanın rasyonalitesini onarma yönündeki sistematik çabaları ile ayrılmaktadır. Çalışmalarının büyük bir kısmı, dilin işbirliği ve mutabakata dayalı eylemleri koordine etme yeteneği üzerinden temellenmektedir. Bu yetenek, modernitenin aydınlanmacı özü ile de uyumludur. Ancak teknik rasyonalite ile bu yetenek, eylemleri zor kullanarak veya manipüle ederek istenen noktaya getirmeye dönüşmüştür. Habermas, erken dönem çalışmalarından başlayarak aklın

yeni bir kavrayışını da geliştirmeye çalışmaktadır. Bu yeni akıl kavrayışı, araçsal/ teknik akla veya gerçekte tek, bireysel bir öznenin stratejik hesaplarına indirgenemez olmalıdır. Postmodern teorisyenler aydınlanma projesinin kutarılamayacak kadar kusurlu ilan ederken Habermas, bu projenin yeni baştan inşası için sistematik biçimde çalışmaktadır (Koerber, Arnett, Cumbie, 2008:371).

Habermas'a göre, kapitalizmin günümüz toplumlarına ve demokrasiye en büyük zararı, "teknokratik rasyonalite" olmuştur. Aydınlanmanın temel ilkelerinden olan eleştirel akılcılığın yerini bürokratik ve teknolojik akılcılık almıştır. Teknokratik rasyonalitenin hakimiyetindeki dünyada yurttaşlar, karar alma süreçlerinden dışlanmış, önemsiz hale getirilmiştir. Yurttaşların eleştirel akıl yoluyla sorgulayarak kontrol edebildiği, yönlendirebildiği "aleniyet" ilkesi ile işleyen iktidar mekanizması, teknokratik rasyonalite yoluyla tıpkı ortaçağdaki iktidar yapısı gibi mistifikasyona uğramış ve yeniden feodalleşmiştir. KAYD'da bu yeniden feodalleşmenin nedenlerini anlatan Habermas, İletişimsel Eylem Kuramı ve Between Facts and Norms gibi kamusal alana yeniden döndüğü çalışmalarında, yeniden feodalleşmeyi tersine çevirmek için hukuksal ve iletişimsel düzlemde teoriler geliştirmiştir. Bu çalışmalardan İletişimsel Eylem Kuramı, iletişim süreçlerini ve kitle iletişim araçlarını merkez aldığı için tezimiz açısından da önem taşımaktadır. "Normlar ve Olgular Arasında" da, politik kamusal alanın yeniden inşasına yaptığı vurgu ile tezimiz açısından önemlidir.

Habermas, kamusal alanı, iletişimsel rasyonalite yolu ile çoğaltılabilen öznelarası bir alan olarak ele almaktadır. İletişimsel rasyonalite, müzakere veya tartışmanın rasyonel - eleştirel temelidir. Böylesi bir rasyonellik, katılımın başarıya ulaşma hesapları yapan egosantrik güdülerle değil, mutabakata ulaşmayı hedefleyen güdülerle yönlendirildiği durumlarda var olabilmektedir. Bu rasyonellik kavrayışının temelleri, 17. Yüzyıl sonları ve 18. Yüzyılın Avrupa Burjuva kamusal alanının tarihsel analizini yaptığı Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nde atılmıştır. Sonraki çalışmalarında ise biçimsel pragmatik (edimibilim) yöntemine yönelmiştir. Biçimsel pragmatik, iletişimsel etkileşime giren katılımcıların mantıken varsayabilecekleri, müzakerenin normatif koşullarının tanımlanabilmesine ve açıklanabilmesine

yardımcı olmaktadır. Bu koşullar, problematik geçerlilik iddialarının gerekçeli eleştirisini, düşünümselliği, (tarafsızlık ve saygıyla dinlemeyi birleştirerek) ideal rol üstlenmeyi, içtenliği, biçimsel kapsamı, söylem eşitliğini ve devletten ve şirket çıkarlarından özerk olmayı içermektedir. Bu koşullar bir araya geldiğinde ideal ve normatif bir kamusal alan kavramını oluşturmaktadır; aynı zamanda da günlük söylemsel pratiklerdeki demokratik niteliği değerlendirme açısından da kullanışlıdır (Dahlberg, 2005:111-112).

Habermas'ın savı, dilin baskı ve otoriteyi eleştirme normlarını içerdiği yönündedir; bu nedenle toplumsal demokratikleşmeyi temellendirecek gücü de içermektedir. Bir başkasını anlama, daha iyi bir argüman oluşturma ve konsensüse ulaşma yeteneğinde Habermas, “iletişimsel eylem” olarak adlandırdığı, gerçek rasyonelliğin temelini bulmaktadır. İletişimsel eylem, toplumsal otorite ve manipülasyon süreçleri içinde çarpıtılmış olan iletişimi eleştirebilmek için normlar oluşturabilmekte ve rasyonel ve tartışmacı ırde oluşumu sürecini geliştirebilmektedir. Habermas, geliştirdiği “ideal konuşma durumu” (ideal speech situation) kavramıyla toplumsal eleştirinin yarı aşkın temellerini ve toplumsal iletişim ve etkileşimin çok daha demokratik bir modelini ortaya koymaktadır (Kellner, t.y.:7).

İletişimsel Eylem Kuramı'nda Habermas, bürokratik ve teknolojik akılcılığın hakim olduğu, güç ve iktidar ilişkilerinin yoğunlaştığı modern yaşamın yanlış örgütlenmesi ile yeniden feodalleşmiş bölümünü “Sistem Dünyası” olarak ayırır. Bu dünyanın karşısında “Yaşam Dünyası” vardır. Bu iki dünyayı birbirinden ayıran en önemli süreç ise, eylem biçimlerimizdir. Bireyler ya sistem dünyasının gerektirdiği araçsal eylemde bulunurlar ya da-bireyin içinde benliğini oluşturabileceği- yaşam dünyasının gerektirdiği iletişimsel eylemde bulunurlar. Ancak aydınlanmanın temel ilkesi eleştirel akılcılık, bürokratik ve teknolojik akılcılığa dönüştüğü andan itibaren, sistem dünyası ve araçsal akıl, yaşam dünyası ve iletişimsel akı adeta yutmuş ve sömürgeleştirmiştir. Habermas'ın KAYD'da basitçe şematize ederek anlattığı kamu erki alanından ve aile ve yakın çevre ile birlikte toplumsal emek ve mübadele alanının da yer aldığı özel alandan ayrılan edebi ve siyasi kamu, ancak bu iki dünyanın yeniden birbirinden ayrılabilmesi ile mümkün olacaktır. Edebi ve siyasi

kamunun oluşturduğu kamusal alan onarılabilirse, aydınlanmanın vaat ettiği demokratik potansiyel ve özgürlükçü kamusal yaşam yeniden hayata geçebilecektir. Habermas, yaşam dünyasının altında hem bireyin kendini özgürce gerçekleştirebileceği özel alanı, hem de kamusal alanı onarabilmek adına söylemsel bir etik geliştirmiştir. Bu söylemsel etik içerisinde iletişimsel eylem ve yaşam dünyası çok önemli bir yerdedir (Avcı, 2008: 62 -63):

“İletişimsel eylem, anlaşma görünümünden, geleneğe ve kültürel bilginin yenilenmesine yarar; eylem koordinasyonu görünümünden, toplumsal bütünleşmeye ve dayanışmanın kurulmasına yarar; iletişimsel eylem son olarak, toplumsallaştırma görünümünden de kişisel kimliklerin oluşturulmasına yarar” (Habermas, 2001:571).

Habermas, toplumsal eylemleri, ikiye ayırarak ele almaktadır; iletişimsel eylem ve stratejik eylem. Stratejik eylemler, modern yaşamın yanlış örgütlenmesi sonucunda ortaya çıkan “Sistem Dünyası”ndan beslenmektedir. Stratejik eylemler, başarıya yönelmiş eylemlerdir; iletişimsel eylemler ise anlaşmaya yönelmiş eylemlerdir. Stratejik eylemler de ikiye ayrılmaktadır; örtülü veya açık stratejik eylemler. Açık stratejik eylemlerde taraflar, birbirlerini yanıltmadan açıkça başarıya yönelmiş olarak hareket etmektedir. Örtük stratejik eylemlerde ise taraflardan en az birisi, başarıya yönelmiş olarak hareket etmektedir. Ancak etkileşimin taraflarını, iletişimsel, yani anlamaya yönelik eylemin koşullarını gerçekleştirdiğine inandırmaktadır. Eğer başarıya yönelmiş olarak hareket eden taraf, bu yanıltmayı bilinçli olarak yapıyorsa, bu manipülasyondur. Ancak psikanalizde savunma stratejileri yoluyla açıklanan, çatışmalarla bilinçdışında başa çıkma durumu söz konusu ise yanıltan kişi, kendi içinde ve kişilerarası düzlemde iletişim bozukluğu yaşamaktadır. Bu durumda katılanlardan en az birisi, iletişimsel eylemin sadece görüntüsünü koruyarak başarıya yönelmiş olduğu konusunda kendisini yanıltmaktadır. Bu iletişimi Habermas, dizgesel olarak bozulmuş iletişim olarak adlandırmaktadır. Dizgesel olarak bozulmuş iletişim, taraflardan birini bilinçsiz bir biçimde diğer tarafları yanıltmaya ve örtülü stratejik eyleme yöneltmektedir (Habermas, 2001: 351).

Örtülü stratejik eylemler, sistem dünyasının yaşam dünyasına nüfuz ederek onun özünde iletişime ve anlamaya yönelik doğasını bozmaktadır. Bu bozulma sonucunda

da yanlış örgütlenen ve yeniden feodalleşen modernite içinde, sistem dünyası, yaşam dünyasını sömürgeleştirmektedir. Habermas'ın söylem etiği, yaşam dünyasını sömürgeleştirmiş olan sistem dünyasını iletişimsel eylem ve iletişimsel akıl yolu ile elimine ederek rasyonel iletişim ve toplumsal örgütlenmenin yollarını aramaktadır. Yaşam dünyası, bireylerin özgürleşme arzuları üzerine kuruludur. Birey benliğini bu dünyada iletişimsel eylem ve iletişimsel akıl ile kurgulayacaktır. Bu dünyada iletişim, en önemli etkinliktir; çünkü sosyal bir varlık olan insan, kendini ancak karşılıklı iletişim yolu ile özgürce kurgulayabilir ve çok daha önemlisi, aydınlanmanın bize öğrettiği gibi, sistem üzerinde de bu yolla etkin olunabilir. Burjuva kamusal alanında eleştirel akıl yolu ile tartışarak kurgulanan "aleniyet" ilkesinin, eski sistemin temeline saldırarak sistemi yeniden kurması, bu ideal özgürlük durumunun yeniden oluşturulabileceğinin kanıtıdır. Yaşam dünyası, ilk örgütlenişinde özgürleşme üzerine kurulmuştur; ancak araçsal akıl ve dilin bu akıl yolu ile bozulan kullanımı, bu potansiyeli gizlemiş, anlamayı zorlaştırmıştır. Buradan yola çıkarak iletişim eylemini yeniden kurgulamamız ve bu eylemi sistem dünyasının gerektirdiği araçsal akıl ve eylemden özgürleştirmemiz gerekmektedir. Bu yeniden kurgulama, karşılığını ideal iletişim/konuşma durumunda (ideal speech situation) bulur (Avcı, 2008: 63).

Habermas'ın söylem etiği, normatif ideal toplum vizyonunu besleyen ana teoriyi oluşturmaktadır. Habermas'a göre, her dil yapısı gereği, insanların özerk karar verme kapasitelerini gerçekleştirebilecekleri rasyonel bir toplum ihtimalini içinde barındırmaktadır. Sınırlanmamış bir tartışma ve konsensüs, rasyonel, baskı ve otoriteden bağımsız toplumsal bir varoluşun her konuşma ediminde mevcuttur. Habermas'ın Kant'tan temellendirdiği bakış açısıyla, bu iletişim ihtimalinin yarı aşkın şartı olarak verilir (Falzon, 2001: 126). İdeal konuşma durumu etrafında örülen söylem etiği temelli uygulamalı söylem modeli, radikal biçimde prosedüralisttir. Bu model, normatif diyalogu, ideal konuşma durumu koşulları altında gerçekleşen gerekçeli bir konuşma olarak ele almaktadır. İdeal konuşma durumunun prosedüralist koşulları, her katılımcının iletişimi başlatma ve sürdürme konusunda eşit koşullara sahip olması; herkesin sav, öneri ve açıklama öne sürme

konusunda eşit şansının olması; herkesin arzu, dilek ve duygularını ifade etme şansının olması; konuşmacıların diyalog sırasında fikirlerin ve pozisyonların tamamen özgürleşmesini engelleyen güç ilişkilerinden özgürleşmiş olmasıdır. Bu koşullar bir araya geldiğinde eşitlikçi karşılıklılık olarak adlandırılabilir olan bir iletişim normu oluşturmaktadır (Benhabib, 1996: 89).

İletişimsel eylemde stratejik eylemin aksine, anlama ve akılcı bir temelde mutabakata varmak esastır. İletişimsel eylem kuramı, ideal konuşma durumu olarak adlandırılan iletişim normları ile konuşma eylemlerini değerlendirebilme imkanı vermektedir. Buna göre, bir konuşma eylemi, ancak eylem katılan tarafların ifadelerin geçerliliğini sorgulayabilmesi ve eleştirebilmesi sonucunda başarılı sayılmaktadır. “Burada ortaya konan şekliyle iletişimsel akılcılık, Held’in dediği gibi “bozulmuş iletişimin eleştirisi için normatif bir standart olarak kullanılabilir olan ... söylemsel çerçevede başarılı uzlaşmadır.” Bu normatif boyutu dolayısıyla Habermas, uzlaşma arayışı-konuşma eylemini, “ideal konuşma ortamı” olarak oluşturmuştur ki, ona göre, “anlamayı başarmak” insan konuşmasında içkin “telos”tur.”⁷ (Kırık, 2005:71-72)

---

⁷ Habermas’ın anlamayı başarmayı ve ideal iletişim durumunu insan dilinin doğasında var olduğuna dair önkabulü, post-yapısalcı açıdan çok eleştiri almıştır. Post-yapısalcı kurama göre dil ve iletişim mevcut sosyal sistemde iktidar ilişkileri ile iç içedir. Post yapısalcılık bir açıdan dilin dünyayı yansıtmayacağı, kaydedemeyeceği ve gerçekliği herhangi bir biçimde yansıtmayacağı düşüncesi üzerine kuruludur. Bu özelliğinden dolayı dil ve iletişimin iktidarın ve sosyal çıkarların bir aracı haline gelme ihtimali üzerinde sıklıkla durur. Dil aracılığıyla hakikate ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılmasının kuşkulu olduğunu savunan post-yapısalcı kuramcılar, dil ve iletişimin Habermas’ın kavramsallaştırdığı biçimiyle “bir anlaşma ve uzlaşma alanı” olamayacağını savunmaktadırlar. Habermas, Habermas and The Public Sphere adlı kitabın sonuna koyulmuş olan söyleşide, kendisine yöneltilen Foucault’un “söylem”e bakışı ile kendisinin “söylem”e bakışı arasındaki fark konusundaki soruya post-yapısalcı eleştirileri de karşılayacak bir yanıt vermiştir. Foucault’un kavramsallaştırmasını saklı hiyerarşik asimetrisi ve güç yapılarını ortaya çıkarmak açısından çok faydalı bulunduğunu; ancak Foucault’un radikal analizinin bir çıkmaz sokak olduğunu söylemiştir (Tartışma için Bkz. (Calhoun, 1996: 477-480; Best,2005:178-188).

Habermas’ın moderniteyi her zaman eleştirmesine karşın onun başlangıçtaki değer ve başarılarını benimsemesi de aynı tavrın bir yansımasıdır aslında. Çalışmalarında her zaman bir çözüm yolu

İdeal konuşma durumunun, yani söylemsel anlamda başarılı uzlaşmanın koşulları şunlardır:

1. Konuşma ve eylem geçme yetisine sahip her öznenin konuşmayı başlatma, soru sorma, tartışma, sorgulama ve konuşmayı başlatma ve öneri yapma şanslarının eşit olmalıdır.
2. Her öznenin konuşulan konuyu sorgulama hakkının olması ve yeni varsayımlar önerme hakkına sahip olmalıdır.
3. Her özneye kendi arzu, istek ve davranışlarını ifade etmede eşit şans verilmelidir.

Öznelere, kendilerini ifade ederken içten veya dıştan hiçbir baskıya maruz kalmamalı ve söylem usulünü kendileri belirleyebilmelidir. (Kırık, 2005:72; Benhabib, 1996: 89).

Habermas'ın ideal konuşma durumu kavramı, her türlü enformasyon değişiminin özgür, açık ve tartışmayı bencil amaçlardan veya verili olan sosyal, teknik veya politik sistemin müdahalelerinden arınmış olması gerektiğini varsaymaktadır. İletişimsel eylem kuramına göre, bir tartışmanın en ideal halinde, taraflar, hiçbir zorlamaya ve baskıya maruz kalmadan neyin iyi, uygun olduğu ve ne yapılması gerektiği konusunda diyalektik temelinde bir konsensüse ulaşmaktadır. Bu ideal tartışma, modern toplumlarda dış koşulların tartışmaya etkileri sonucunda engellenmiştir; Habermas'ın kavramıyla "çarpıtılmıştır" (Koerber, Arnett, Cumbie, 2008:364-365).

Habermas, çarpıtılmış iletişimlere ideal konuşma durumu ile sistem dünyasının etkilerinden kurtarmaya çalışmaktadır. İdeal konuşma durumu kavramı, Habermas'ın önceki çalışmalarının da temelinde yatan modernite eleştirisinden beslenmektedir. Habermas, iletişimsel eylem kuramı ile idealize ettiği bireyler arasında akla dayalı

önermeye çalışmış, karamsar eleştireliliğe kapılmamıştır. Habermas'ın post-modern düşünceye yönelttiği eleştiri de düşünce sisteminin aşırı karamsar çıkışsızlığına dayanmaktadır.

konsensüsü hedefleyen iletişimi merkeze almaya başlamıştır. İdealize ettiği eleştirel burjuva kamusal alanını tekrar kurmanın yolu, çarpıtılmış iletişimi iletişimsel eylem yolu ile düzeltmekten geçmektedir. Bu vurgu ile ideal konuşma durumu kavramı ve ilgili olduğu iletişimsel eylem kavramı ortaya çıkmıştır. Politik kamusal alanı onarmanın ve yeniden feodalleşen moderniteyi gerçek rasyonelleşme ve akılcılık yolu ile demokratikleştirmenin yolu, iletişimsel eylemden geçmektedir. İletişimsel eylem yoluyla, herkesin katıldığı özgür, açık ve rasyonel tartışmalarla desteklediği müzakereler sonucunda en iyi argümanın hüküm süreceği bir ortam oluşturulacaktır. Habermas'a göre, iletişimsel eylemin bir ideal olarak gerçekleşebilmesi için, herkesin katılımına açık olacak biçimde şekillendirilmelidir. İletişimsel eylemin koşullarının oluşabilmesi için Habermas dört geçerlilik kriteri belirlemektedir: Anlaşılabilirlik, gerçeklik, samimiyet, hakkaniyet/uygunluk. Bu dört kriter, ideal konuşma durumuna ulaşabilmenin ön koşuludur. Bu ön koşullardan herhangi biri ihlal edilmişse, iletişim çarpıtılmış kabul edilecektir (Koerber, Arnett, Cumbie, 2008:372).

Habermas'ın söylem etiğini temellendirdiği dilin anlamaya yönelik olduğu ön kabulü ve birlik ve konsensüs kavramları, birçok açıdan eleştirilmektedir. Ancak Habermas'ın kurduğu teorik çerçeve, ulaşılmayacak bir ideali temsil etse de otorite ve baskı mekanizmalarını ortaya çıkarmak açısından önemli bir potansiyele sahiptir (Koerber, Arnett, Cumbie, 2008:377). Aslında taban tabana zıt görünen Foucault'nun söylem etiği ile de bu noktada paralel ilerlemektedir. Foucault'nun söylem etiği, bütün konumların sonlu ve kısmi olduğunu, hiçbir konumun mutlak tarzda hakimiyet kurmadığını, sosyal hayat içinde rekabet halinde olan konumların agonizmini, sürekli ve açık uçlu çatışmalarını temel almakta ve vurgulamaktadır. Söylem pratikleri, hiçbir koşulda güç ve iktidardan bağımsız değildir. Bu nedenle Foucault'da birlik ve konsensüs arayışını temel alan bir söylem etiği yoktur; sosyal pratikler, onun söylem etiğinde güçlere direniş sürecidir. Direniş, diyalogun harekete geçirici gücüdür. Bu nedenle de normatif bir doğrulamaya ihtiyaç duymamaktadır; kapatma ve baskı biçimlerine karşı sürekli ortaya çıkan ve değişken olan bir şeydir.

Foucault'nun söylem etiği, diyalogun evrensel normlara göre bilinçli bir şekilde organize edilmesi ve idealleştirilmesini içermemektedir (Falzon, 2001: 137 – 139).

Bu noktada hem Habermas, hem de Foucault, modernitenin baskıcı yapılarına karşı diyalogu temel alan bir söylem etiği anlayışı ortaya koymaktadır. Her iki düşünürün de yöntemi, temelde birbirinden çok farklı olmakla beraber, otorite ve baskı mekanizmalarını ortaya çıkarmak adına işlevlidir. Tezimizde her iki düşünür de, sağlık gazeteciliği alanında işleyen otorite ve baskı mekanizmalarını ortaya çıkarmak ve değerlendirmek için kullanılmaktadır. Foucault'nun tıp biliminin modernitedeki iktidar mekanizmalarıyla bağını ortaya çıkaran çalışmaları, tezin üçüncü bölümünde ele alınmaktadır. Buradan yola çıkarak da sağlık gazeteciliğinin en temel sorunları değerlendirilmekte ve bu sorunların çözümüne dair kamusal alan teorileri temelli yaklaşımlar ele alınmaktadır.

Habermas'ın “ideal iletişim ya da konuşma durumu” kavramını tezimiz açısından önemli kılan nokta, mevcut toplumsal kurumların ve medya ortamının eleştirel analizleri için önemli ölçütler sunmasıdır. Özellikle sağlık alanında haber toplamanın en çok kullanılan yollarından olan basın toplantıları ve uzman kaynaklarla görüşme gibi haber toplama pratikleri, sistem dünyasının para ve güç ilişkileri çerçevesinde yapılan ilişkilerinden -farkında olarak veya olmadan- birebir etkilenmektedir. Oysa yurttaşların sağlık politikaları ile ilgili en önemli bilgi kaynağı, medyadır. Bu nedenle haber toplama ve haberi yansıtma, yurttaşların bu alanda yapacakları kamusal tartışmayı birebir etkileyecektir. Yurttaşların siyasal sorunlar üzerinde kamusal muhakeme yapabilmeleri için “ideal iletişim ortamı”nın gerçekleşmesini sağlayan normların hem medyadaki haberlerde, haber programlarında ve tartışma programlarında geçerli olması hem de bu normların haber toplama ve yapma pratiklerine de yansıtılması gerekmektedir.

2.2. Hannah Arendt Ve İnsanlık Durumu

Hannah Arendt, 20. Yüzyılın önemli politika felsefecilerindendir. Başlıca eserleri, “The Origins of Totalitarianism” (Totalitarizmin Kaynakları), “The Human Condition” (İnsanlık Durumu), “Between Past and Future” (Geçmişle Gelecek

Arasında), “On Revolution” (Devrim Üzerine), “Eichman in Jerusalem” (Eichman Jerusalem’de), “Men in Dark Times” (Karanlık Zamanlarda Erkekler), “Crises of the Republic” (Cumhuriyet’in Krizi), “On Violence” (Şiddet Üzerine)’dir. Totalitarizmin Kaynakları, Arendt’i Amerikan akademisine tanıtan eseridir. 1952’de Princeton Üniversitesi’nde Christian Gauss üzerine ders veren ilk kadın akademisyendir. Arendt Guggenheim bursu almıştır ve 1956’da Chicago Üniversitesi’nde ders vermeye başlamıştır. 1958 tarihli –tezimizde ele aldığımız- İnsanlık Durumu kitabının temelini, Chicago Üniversitesi’nde verdiği dersler oluşturmaktadır. Bu kitap, aynı zamanda Arendt’in politika felsefesinin temel kavrayışını da yansıtmaktadır (Mc Gowan, 1998:9).

Arendt, 20. Yüzyılın en önemli politik düşünürlerinden biridir ve aynı zamanda da en önemli kamusal alan teorisyenlerindedir. Amerikan politik ve toplumsal düşünce tarihinde kamusal alan kavramı üzerine çalışan Walter Lippmann, C. Wright Mills, John Dewey, Jean Elshtain ve Richard Sennett ile beraber Arendt, kamusal alan tartışmalarında ele alınan önemli isimlerdendir (Hansen, 1993: xi). Arendt’in çalışmaları, politik düşünceni kaybedilmiş geleneklerini ve modernitenin koşullarında yitirilen kamusal alanı temel almaktadır. Arendt’in teorisinin merkezinde de Habermas ve Sennett ile paralel biçimde kamusal alana dair bir düşünüş ve politik değerleri yitirme teması vardır. Ancak Arendt ideal model olarak aydınlanmayı değil, Yunan polisini merkeze almaktadır. Aydınlanmayı merkeze alan teoriler de elbette Batı kökenli düşüncenin temelinde yatan Yunan geleneğinden de beslendiği için, Yunan modelinin karşıtı değildir. Atina polisinde kamu önünde konuşabilmek için 6000 drahmiye sahip olmak ve erkek olmak gerekiyordu. Fraser’a göre, Atina kamu alanı, burjuva kamusal alanı için bir modeldi (Miles, 2007: 21 – 22).

Hannah Arendt’in en önemli eserlerinden olan İnsanlık Durumu, genellikle modernite karşıtı bir politik çalışma olarak ele alınmaktadır. Benhabib’e göre, bu çok da haklı bir tanımlama değildir. İnsanlık Durumu, yoğun bir modernite eleştirisi içermektedir; hatta Frankfurt Okulu’nun eleştirel geleneğine yakın bir kitle toplum eleştirisinden de beslenmektedir. Arendt’in eleştirisinin merkezinde “toplumsalın

yükseliş” vardır. Modern toplumların kurumsal ayrışmasıyla beraber, bir tarafta dar anlamda bir politik alan, diğer tarafta da ekonomik pazar ve aile kalmıştır. Arendt bu durumu toplumsalın yükseliş kavramı ile anlatmaktadır. Bu büyük toplumsal dönüşümün bir sonucu olarak ekonomik süreçler, hane halkının alanına eklenmiş, kendilerinin özgürleştirerek kamusal meselelere dönüşmüştür. Aynı tarihsel süreçte modern hukuk devleti ve toplum ortaya çıkmıştır. Toplum, toplumsal etkileşimin alanı olarak hem hane halkı hem de politik devlet arasında yer almaktadır. Bir yüzyıl önce, Hegel aynı süreci etik yaşamın ortasında bir ihtiyaçlar sisteminin doğuşu olarak adlandırmıştır. İhtiyaçlar sistemi, meta değişimi ve ekonomik çıkar tarafından idare edilen ekonomik eylemlerin alanıdır. Bu alanın genişlemesi, evrenselin, politik birlik ve *Res Publica*’ya ortak bağlılığın yitimi anlamına gelmektedir. Arendt, aynı süreci politik olanın toplumsal tarafından yutulması olarak değerlendirmektedir. Toplumsalın yükseliş ile politikanın kamusal alanı, bireylerin artık eyleme geçmek yerine, ekonomik üretici, tüketici veya şehir sakinleri olarak davrandıkları sözde bir etkileşim alanına dönüşmüştür (Benhabib, 1996: 74-75).

Hannah Arendt, toplumsalın yükseliş ile modern toplumlarda politikanın çöküşünü ele almaktadır. İkinci Dünya Savaşı travmasını geçirmiş düşünürlerden biri olarak aynı zamanda politikanın şiddete dönüşümü, onun temel meselelerinden biridir. Modernliğin belirleyici olgusu, zoe’nin polis’in alanına girmesi; yani yaşamın politikleştirilmesidir. Bu değişiklik ile modernlik, klasik düşüncenin politika felsefesinden en önemli kopuşunu gerçekleştirmektedir. Agamben, tam bu noktadan yola çıkarak, tezimiz açısından da çok önemli bir vurguya sahip olan bir Arendt okuması yapmaktadır.

Agamben, insanın biyolojik varoluşunu çıplak/yalın hayat kavramı ile ele almaktadır. Bu kavram üzerinden de Foucault ile Arendt’in düşüncelerini birbirine bağlamaktadır. Agamben’e göre, her iki düşünürün de ayrı ayrı okumaları eksik kalmaktadır. Foucault, biyopolitika kavramını iyi bir şekilde analiz etmiş; ama kavramın izini toplama kamplarına kadar sürmemiştir. Arendt ise totalitarizmi iyi bir biçimde ele almış, ama biyopolitika kavramı ile bağını kuramamıştır. Agamben’e göre, çıplak/yalın hayatın politikleştirilmesinin sonucu biyopolitika ve

totalitarizmdir. Nazizm ve Stalizm dönemini açıklamak için, totalitarizmi bu şekilde okumak gerekmektedir (Kalaycı, 2007: 179).

Çıplak/yalın hayatın politikleştirilmesi sonucunda iktidarın hayatın işleme ve doğru biçimde gelişmesi için normlar belirlenmesi gerekmektedir; bunu gerçekleştirebilmek için de hayatın doğal işleyişini inceleyen ve potansiyelini tamamen gerçekleştirmek isteyen bir toplum projesini destekleyecek bilgi alanları gerekmektedir. Yaşam kalitesi teması ve tıp söyleminin politik anlamlar kazandığı nokta, biyoiktidarın işleyişine düğümlenmiştir. Canlı bir varlık olarak insanın varoluşunu sorunsallaştıran bir siyaset üretilmiştir; üstelik bu siyaset, kar makinelerinin inşasına da çok elverişlidir. Modern dönemde, toplumun yaşam kalitesini hedeflerken, bir yandan da kıyım politikaları planlayıp uygulayabilen iktidar, modern iktidarın iki yüzüdür (Bernauer, 2005: 245 – 249). Modernite ve Holocaust'ta Bauman'ın belirttiği gibi, “bahçecilik ve tıp, aynı etkinliğin, yani yaşaması ve gelişmesi uygun görülen yararlı öğeleri, yok edilmesi gereken zararlı ve öldürücülerden ayırtetme ve ayırma işinin farklı biçimleridir” (Bauman, 1997: 100). Bu nedenle Arendt'in toplumsalın yükselişi ile politikanın yitirilişi ve özel alana ait bir duygu olan şiddetin kamusal alana dahil olması kavrayışı, tezimiz açısından da önemlidir.

Sağlık gazeteciliğini de önemli biçimde etkileyen tıp biliminin modernitedeki yerini, üçüncü bölümde Foucault'dan temellendirerek incelemekteyiz. Gazeteciliğin demokrasi ile ilişkisini de kamusal alan teorileri üzerinden teorik bir çerçeveye oturarak ele almaktayız. Bu açıdan Foucault ve Arendt'in bir arada okunması, modernitede tıp biliminin etkilerinin önemini göstermektedir. Sağlık gazeteciliği örneği de hem tıp bilimi ile bağlantıları açısından, hem de politika, kültür ve ekonomi arasındaki ara konumu ile endüstri ile bağlantıları açısından zengin teorik okumalara açıktır. Kamusal alan teorilerinin düşünce zenginliği, gereken zemini sağlamaktadır. Aşağıdaki bölümde Arendt'in kamusal alan teorisi tezimizle olan bağlantıları ile beraber ele alınmaktadır.

2.2.1. Hannah Arendt'in Kamusal Alan Teorisi: Toplumsal Yükselişi İle Politik Olanın Yitimi

Hannah Arendt'in kamusal alan teorisinin merkezinde Eski Yunan polislerinin kamusalılığı yatmaktadır. Polis ve hane arasındaki ayrım, toplumsal ve politik alanların birbirine karışmadan var olmalarını sağlamaktaydı. Kamu alanı ile özel alan arasındaki ayrım, Antik dönemde hane ile politik alanın ayrımını simgelemektedir (Arendt, 2006: 65 – 76). Arendt'in kamusal alan teorisi, Habermas ve Sennett'in teorileri ile belli açılardan paralellik göstermektedir. Modernitenin yapısında dönük saptamalar, üç düşünürde de benzerdir. Her üç düşünürde de kamusalın yitirilmesi, mahrem ve özel alanların da eş zamanlı çözülüşünü beraberinde getirmektedir: “Toplumun doğuşundan, hane ile ev idaresine ait etkinliklerin kamu alanına girişinden itibaren bu yeni alanın en belirgin özelliklerinden biri, daha yakın bir zaman içinde kurulan mahremiyet alanının yanı sıra, eskinin siyasal ve özel alanlarını aşındırma ve yutma yönünde karşı konulmaz bir eğilimin serpilip gelişmesi oldu. En azından son üç yüzyıldır hızını hiç kesmeden sürekli artıran bu eğilim, gücün bizzat yaşam sürecinin toplum aracılığıyla şu ya da bu biçim altında kamu alanına akıtılmasından alır” (Arendt, 2006: 86 -87).

Kamusal ile özeli eş zamanlı çözülüşü, Arendt'te üst bir kavram olan politikanın da yitimidir. Arendt'in ele alış biçimi ile politika, basitçe iktidar ilişkileri alanı değildir. Politika, Antik Yunan'da olduğu gibi, insan yaşamının daha üst ve yüksek potansiyellerinin gerçekleştirildiği felsefi bir alandır. Arendt'te kamusal alan, politikanın alanıdır ve bu alan şiddetten arınmış bir yerdir. Şiddet, özel alana ait bir duygu biçimidir; oysa kamusal alanda bu alana ve oradan kaynaklanan duygulara yer yoktur. Kamusalılık, politikanın merkezidir. Kamusal alan farklılıkların ortaya çıkmasını sağlayan alandır ve bu farklılıklarla bu alanda karşılaşma, insanları ortaklık arayışına götürmektedir. Politik eylem, çoğullukla ve ortak yaşamın inşası ile yakından ilintilidir. Kamusal alanda bu yaşamın inşası, anlama, diyalog ve eylem yolu ile mümkün kılınmaktadır; bu inşa süreci, politikanın temel konusudur.

Arendt, Aristo'nun "zoon politicon"unun (politika yapan hayvan) Seneca ve Thomas Aquinas aracılığı ile "animal socialis"e (toplumsal hayvan) dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bu dönüşüm Arendt'te toplumsal olanın politik olanı bilinçdışı bir ikamesi olarak ele alınmaktadır (Arendt, 2006: 58 -59). Modernite, politik olanın toplumsal olan tarafından yutulduğu çağı getirmiştir; Arendt bunu "toplumsalın yükselişi" kavramı ile vurgulamaktadır. Toplumsalın yükselişi, düşünen ve eyleyen politik insanların yitirildiği ve kitlenin yükseldiği dönemi anlatmaktadır. Baudrillard'ın Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu (2006), Arendt'e paralel biçimde modern çağda politikanın düşüşünü ilan etmektedir. Baudrillard, "politik olanla toplumsal olanı birbirinden ayırabilmek artık imkansızdır. Çünkü Fransız Devrimi'nden bu yana ekonomi denilen (ister belirleyici olsun, isterse olmasın) göstergeyle birbirlerine göbekten bağlanmışlardır. Oysa bugün onların birlikte çöküşlerine tanık olmaktayız" yazmaktadır (Baudrillard, 2006: 22). Baudrillard ve Arendt, burada birbirlerine paralel bir Marksizm eleştirisi geliştirmektedirler. Baudrillard da ekonomi temelli yürütülen sınıfsal hareketin politikayı çözdüğünü vurgulamaktadır. İşçi hareketi, iktidarı yaşamsal ihtiyaçların giderilmesine çağırılmış ve bu yolla da iktidarın toplum üzerindeki nüfuz alanı genişlemiştir. İşçi sınıfı, başlangıçta toplumun ve sistemin dışından, hakim norm ve kimliklerin dışından konuşabilme özgürlüğüne sahipti ve bu özgürlük, kendi içinde yeni bir politik paradigma yaratma potansiyelini korumaktaydı. Ancak işçi sınıfının kazanımları, onları giderek normalleştirdi ve iktidar tarafından yutuldu. İktidar emeğin temsil ettiği yaşam-merkezci bir modele oturdu. Arendt'in bu çözümlemesi, Foucault'nun biyopolitika çözümlemesi ile önemli ortak vurgulara sahiptir. İhtiyaç üzerinden politika yapmak, ihtiyacın giderilmesine yönelik teknik ve idari mekanizmaları daha da güçlendirdi ve sonuç daha da güçlenen bir iktidar ve yükselen tüketim toplumu oldu:

"Marx emeği "insanın doğal metabolizması" olarak tanımlarken - ... - "fizyolojik bakımdan konuşmakta" olduğunu ve emek ile tüketimin, biyolojik yaşamın sürekli yinelenen çevrimindeki iki evreden başka bir şey olmadığını açıkça belirtmiştir. Bu çevrimin tüketim yoluyla sürdürülmesi gerekir ve tüketime de araçlarını verecek olan emek etkinliğidir. Emek yoluyla üretilen herşey neredeyse dolaysız olarak insani yaşam sürecini besleyecek demektir ve yaşam sürecini yenileyen bu tüketim (işlemi), bedeninin varlığını sürdürmesi için gerekli yeni "emek gücü"nü üretir- ya da daha doğrusu yeniden üretir (Arendt, 2006: 156 – 157).

Politik olanın çözülüşü, politikanın içinde anlam kazandığı kamusal alanı da çözmüştür. Kamusal alan, düşünce ile eylemin birleştiği alandır. Düşünme pratiği ve politik pratik, Arendt'e göre, birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Eylem ve düşünce, insanın insani bir yaşamı yaratabilmesinin yoludur. Politik yaşamın merkezi kategorisi, doğum metaforudur. Doğum ve başlangıç, yabancılaşmanın panzehiridir. Politika, insanların doğumla beraber kendilerinde var olan özgürlük potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri zemini sağlamaktadır ve bu zemin, kamusal alanda var olmaktadır. Özgürlük, ancak kamusal alanda ortaya çıkabilir ve ancak bu alanın varlığı ile yeniden üretilebilir. Kamusal alanda gerçekleştirilebilecek eylemlilik ve insani etkileşim, bir araya gelme ve ortak yaşamı kurma sanatıdır (Gökgöz, t.y.:5-6).

Arendt'in politik süreci doğum metaforu ile açıklaması, Thomas Jefferson ve John Locke gibi, yasalarla ilgili liberal geleneğe de önemli bir katkıda bulunmaktadır. Liberal gelenek, yasaların dengesiz olması gerekliliğine dayanmaktadır. İnsanların düşünerek koyduğu kurallar, koşullar değiştikçe kuşku yaratacak ve insanlar yeniden düşünmeye başlayacaktır. Böylece yeni geçici kurallar ortaya çıkacaktır. Arendt bu döngüyü doğum metaforu ile somutlaştırmaktadır. Politik süreç, yetiştirilen çocukların doğumuna yol açan ve ardından büyüdüklerinde gitmelerine fırsat tanıyan insanlık durumuna paralel gelişmektedir. Arendt, politikadaki doğum, biçimlenme ve ayrılma sürecini anlatırken doğum oranı kavramından söz etmektedir. Hayatın temel döngüsü, her şeyin bir sonunun olması, hiçbir şeyin devamlı olmamasıdır. Politika yolu ile insanlar, kendilerini yönlendirmeyi, anın karışıklıklarının üstüne çıkarmayı ve dünyayı daha geniş bir açıdan ele alabilmeyi denemektedir (Sennett, 2009: 15 – 16). Doğurganlık, yaşamın ve politikanın gücü ve esnekliğidir:

“Acılı bir tükeniş ile zevkli bir yeniden doğuşun önceden belirlenmiş döngüsü dışında kalıcı bir mutluluk yoktur ve bu döngünün dengesini bozan her şey – tükenişi, yeniden doğuş yerine bitişin verdiği burkuntunun izlediği yoksulluk veya sefalet ile tükenişin yerini can sıkıntısının aldığı; güçsüz insan bedeninin zorunluluk, tüketim ve sindirim taşları altında acımasızca öğütüldüğü, yavan ve kısır bir ölüme gittiği, hiçbir mesai gerektirmeyen zenginlik halleri gibi – herşey, yaşıyor olmaktan kaynaklanan temel mutluluğu yok eder. Doğurganlık, yaşamın kuvvetidir. Canlı organizma kendi yeniden üretimini sağladıktan sonra tükenmez, onun “artığı” potansiyel çoklaştırmacılığında yatar” (Arendt, 2006: 169).

Arendt, İnsanlık Durumu'nda emek, iş ve eylemi birbirinden ayırmaktadır. Bu ayrımı politik olanın ayırt edici içeriğini ve politik olandan kaynaklanan insan eylemlerini

belirleyebilmek için kullanılmaktadır. Politik olanın alanı, kamu alanıdır. Arendt'in politik olanı ele alışı, kamusal alan ile yoğun bir biçimde bir aradadır; bu nedenle iki kavram arasındaki sınırlar muğlaklaşmaktadır. Arendt'in kamusal alan kavrayışı, politik olarak nitelendirilebilecek olan eylemlerin gerçekleştiği alan biçiminde somutlaştırılabilmektedir (Mc Gowan, 1997: 38).

Arendt kamu alanı ve kamusal alanı şöyle tanımlamaktadır:

“Kamu” terimi birbiriyle yakından ilişkili ama tümüyle özdeş olmayan iki görüme işaret eder: Bu görümlerden birincisinde, terim kamu (alanın)da gözüken her şey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir ve mümkün olan en geniş açıklığa sahiptir anlamına gelir. ... İkincisi kamu terimi, içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için ortak olan bir dünyayı ifade eder. Ancak bu dünya, insanların üzerinde hareket ettikleri sınırlı bir mekân ve organik yaşamın genel durumunu oluşturan yeryüzü ya da doğayla aynı değildir. Daha çok, insan eseri bir dünyada birlikte yaşayanlar arasında olup biten meselelerle olduğu kadar, insan elinden çıkma (şeylerle), insani yapıyla ilgilidir. Bu dünyada bir arada yaşamak özünde şu anlama gelir; şeylerden oluşma bir dünya, çevresinde oturmakta olanlar tarafından ortak sahiplenilmekte olan bir masa gibidir, arada olan her şey gibi bu dünya da insanları hem birbirine bağlar hem de ayırır.

Bir araya gelmemizi sağlayan bir ortak dünya olarak kamu alanı tabir caizse birbirimizin üzerine yıkılmamızı önler. Kitle toplumunu katlanılması son derece güç bir şey yapan, en azından aslen, içerdiği insan miktarı değil, aralarını-kuran dünyanın, onları bir araya getirme, ayırma ve bağlantılandırma gücünü yitirmiş olmasıdır. Bu durumun esrarı, ruh çağırma seansında bir masanın etrafında toplanmış insanların aniden bir hokuspokusla masanın sırta kadem basışına tanık olmalarına benzer; karşılıklı oturmakta olan iki kişi artık ayrı değil, aralarında elle tutulur hiçbir şey bulunmayan tamamiyle ilişkisiz iki kişi durumuna düşerler.” (Arendt, 2006: 92-96)

Modernite, her iki anlamıyla da kamu alanının yavaş yavaş yok oluşuna tanıklık etmiştir. Bu yokoluş, sadece görünürlüğün kamusal alanlarına zıt olarak var olabilecek olan mahremiyetin özel alanını da parçalamıştır. Kamusal ve özel birbirine bağlıdır. Kamusal ve özeli simbiyotik ilişkileri, birinin diğerinden mutlak olarak ayrılmasına dayanmaktadır. Arendt'in toplumsal yükselişi kavramı ile anlattığı kitle toplumu, kamusal/özel ayrımını yok etmiştir; beraberinde iki alana özgü eylemler de tehlikeye girmiştir. Arendt'in teorisinde kamusal ve özel zıtlığı, iki kavramın simbiyotik ilişkisi nedeniyle temel önemdedir (Mc Gowan, 1997: 39). Kamu alanının varlığı, aynı zamanda insani ölümlülüğün dünyevi bir biçimde aşılması anlamına da gelmektedir: “Eğer dünyada bir kamusal mekân bulunacaksa bu bir nesilliğine kurulamaz ve sadece yaşayanlar için planlanamaz; ölümlü insanların yaşam sürelerini aşması gerekir. Açık konuşursak, potansiyel bir yeryüzü ölümsüzlüğü yönünde bu aşkınlık olmadan ne siyaset, ne ortak dünya ne de kamu

alanı mümkün olabilir. ... İnsanların zamanın doğal yıkımından kurtarma iradesini gösterdikleri her şeyi soğurup yüzyıllar içerisinde aydınlatan, kamu alanının bu açıklık özelliğidir” (Arendt, 2006: 98 – 99).

Arendt’in kamusal alan teorisinde kamu düşüncesi, aynı zamanda kimlik kazanımı ile de yakından bağlantılıdır. Kamu alanı, sadece paylaşılan ortak bir dünyayı değil, aynı zamanda da insani kimliği de oluşturmaktadır. Kamusal ve politik olan Arendt’te neredeyse eş anlamlıdır; çünkü kamu alanını herkes tarafından görülebilir olan alan olarak politik olanı da onun aracılığı ile ayırt edici kimliklerimizi yarattığımız ve sergilediğimiz eylemler olarak da tanımlasak, hangisinin diğerinin öncülü olduğunu belirlemek mümkün değildir. Bir anlamda yanıtı olmayan tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan sorusuna benzemektedir. Politik eylemlerimiz aracılığı ile yabancılarla ilişkilerin kurulduğu ve bu ilişkiler aracılığı ile ayırt edici bir kimlik de edinilen ortak bir dünya oluşmaktadır. Halihazırda var olan bir ortaklık da insanlara, politik eylemler için bir mekan sağlamaktadır. Bunu somutlaştıran en iyi analogi dildir. Dil de benzer bir çözülemeyen köken problemi yaratmaktadır. İnsanlar kendilerini ifade etmek için var olan bir dili kullanmaktadır. Dil de bu kullanımlar sonucunda durmadan değişmektedir. Dil ile kendini ifade etme arasındaki ilişki, politika ile kamu alanı arasındaki ilişki ile benzerdir. Dilin veya kamusal dünyanın dönüşümünü veya ölümün düşünmek ve algılamak kolaydır. Ancak insani eylemin dili veya ortak dünyayı, ortada herhangi biri yokken, inşa ettiğini düşünmek, kolay değildir. Arendt de bu nedenle kamunun ve kamusalın kökenlerine değil, onun modern dünyada güçsüzleşmesinin nedenlerine eğilmektedir (Mc Gowan, 1997:39-40).

Arendt’in politikayı, eylemi ve konuşmayı kamusal alan üzerinden birleştirerek ve birarada kavrayışı, tezimiz açısından da temel öneme sahiptir. Arendt, İnsanlık Durumu’nda, insanın ve insani olanın değerinin birbirleriyle açıkça, dürüstçe konuşmalarında yattığını vurgulamaktadır. Konuşma ve eylem aracılığı ile insanlar, birbirlerine nesne olarak değil, insan olarak görünürler. Bedensel varlığın ötesine geçilebilen böyle bir görünüm, insani bir insiyatife dayanmaktadır. Konuşma ve eylemin olmadığı bir hayat, dünya karşısında gerçekten ve tamamen ölüdür. Kamusal

dünyada insanlar teknik ve teknolojiler konusunda da tartışarak karar vermelidir. Arendt'tin kurgusunda ortak yaşamın temel kurucusu olan bu üst tartışma, politik olan ve kamusal olan ile bağlantılı eylem ve konuşma yolu ile mümkün kılınmaktadır (Sennett, 2009: 14 – 115): “Konuşma ve eylemin bu ifşa edici niteliği insanlar ne onlara karşı ne de onlar adına değil, başkaları ile birlikte olduklarında gün yüzüne çıkar -yani salt insani biraradalık durumunda. ... Eylemde faili(ni) açığa vurmaya gibi içkin bir eğilim bulunduğundan eylemin, tam anlamıyla bir tezahür olması için bir zamanlar görkem dediğimiz ve sadece kamu alanında mümkün olabilen aydınlatıcı ışığa ihtiyaç vardır” (Arendt, 2006: 263 – 264).

Arendt'in konuşmaya ve eyleme verdiği önem, Habermas ve Foucault'nun söylem etiği ile paralel bir anlamdadır. Kamusal alan, konuşma ve anlama yolu ile politik bir yaşamı, ortak anlamaya dayalı bir dünyayı yaratabilecek güçtedir. Tezimizde örnek olarak ele aldığımız sağlık gazeteciliği, sağlık ve tıp ile ilgili sosyo-politik bağlamı kurduğu takdirde bu üst tartışma alanını yaratabilecek güçtedir. Tıp alanı, özellikle tıbbi/medikal otorite modelinde, tartışmaya kapalı, tamamen tıbbi otoritelerin insiyatifinde olan bir alandı. Tıp bilimi, dili ile de toplumdaki ayrılmaktadır ve insan hayatı ile kurduğu kırılmalı ilişki nedeniyle de bu alan, tıp dışından otoritelerin veya sıradan insanların sorgulamasına kapalıdır. Ancak günümüzde tıbbi otorite modeli, hasta/tüketici modeline evrilmiştir. Bu model, bugün yoğun bir biçimde endüstriler tarafından tüketimi artırma amacı ile kullanılmakta ve teşvik edilmektedir. Ancak kamusal tartışma adına da içinde küçük de olsa bir umut ışığı barındırmaktadır⁸. Bu nedenle sağlık gazeteciliği alanını sosyo-politik bağlamı üzerinden temellendirebilmek için Arendt'in politik olan kavrayışı, içinde önemli ve doğru bir teorik zemini barındırmaktadır.

Arendt, politik ve kamusal olan kavrayışını Yunan modelini temel alarak geliştirmektedir. Arendt'in teorik temeli, Aristoteles'in politika tanımındaki ayrımlardan beslenmektedir. Aristoteles, politikayı tanımlarken bazı ayrımlar yapmaktadır; özel alan ile ortak/kamusal alan ayrımı, yaşam ile iyi yaşam ayrımı, ses

---

⁸ Üçüncü bölüm içinde bu modeller ayrıntılı bir biçimde ele alınmakta ve tartışılmaktadır.

ile akla dayalı konuşma ayrımı, iş/uğraş ile erdem ayrımı. Politika, ortak alanda yapılıdır. Politikanın amacı, iyi yaşamı sağlamaktır ve bu da akla dayalı konuşmaya ve erdemli yaşayışa bağlıdır. Aristoteles'te ses, yaşam ve iş, politikanın ön koşullarıdır. Politika yapmak için insanın duygu, acı ve hazlarını paylaştığı sestem (özel alana ait olan sestem), akla dayalı konuşmaya; yaşamın zorunlu koşullarını sağlamaktan (işten) iyi yaşama yükselmesi gerekmektedir. Aristoteles'in kavrayışında politika, akla dayalı konuşma (leksis) ve eylemden (praksis) oluşmaktadır. Bunlar Antik Yunan'da yurttaş olmanın, politikaya katılmanın, kamusal alanda yer almanın gereklilikleridir. Arendt'in konuşma ve eylem arasında kurduğu bağlantı ve ikisinin de kamusal alana bağlı oluşu, insanı ve insani etkinlikleri bedensel ve ölümlü varlıklar olmaktan dünyevi bağlar aracılığı ile çıkarmaktadır. Kamusal alan arayışı, bu anlamda aşkın bir arayıştır. Konuşma ve eylem aracılığı ile bir araya gelen insanlar, özgür ve eşit yurttaşlar olarak birlikte olmayı seçmektedir ve bu birliktelik, kamusallık aracılığı ile yaşayan nesillerin ötesinde bir arayışa dönüşmektedir.

“Konuşma ile eylem, insanların birbirleri karşısına salt fiziksel nesnelere olarak değil ‘insan’ olarak çıkma halleridir; insan kendini onlar aracılığıyla tamamlar ve entelekeia olarak varolur. Konuşma ve eylem aracılığıyla sağlanan bu varoluş, yalnızca da bedensel varoluştan farklıdır (Arendt 2006: 259). Öte yandan konuşma ile eylem insanları bir araya getirir. Üstelik bu bir araya getiriş yaşamın zorunluluklarından ve zorlamalarından kaynaklanmaz; özgür ve eşit yurttaşlar arasındaki birlikteliktir bu. Yunan polisi, insanların birlikte eylemde bulunmaları ve konuşmaları ile yakından bağlantılı olan bir kamusal mekandır (Kalaycı, 2007: 185 – 186):

“Yunanlıların kendileri hakkındaki değerlendirmelerine göre, siyasal alan, doğrudan birlikte eyleyor olmaktan, “sözleri ve edimleri paylaşmak”tan doğmaktadır. Bu anlamda eylem, hepimizce ortak olan (bir) dünyanın kamusal yanıyla en sıkı ilişkide olmakla kalmaz, bizzat kamu alanını kuran bir etkinliktir de. ... Elbette tarihsel olarak değil ama metaforik ve teorik olarak söylersek, Truva Savaşından geriye dönenler edimleri ve çileleriyle dolu eylem mekanını kalıcılaştırmak, “evli evine köylü köyüne” döndüğünde bu mekanın da kaybolup gitmesini önlemek ister gibidirler. Tam olarak söylersek polis, fiziki konum itibarıyla kent-devlet değildir; insanların, birlikte eylemde bulunmalarından ve konuşmalarından doğan bir örgütlenmedir ve (polisin) gerçek mekanı, başlarına ne gelirse gelsin bu amaçla birarada yaşayan insanların arasında yer alır” (Arendt 2006: 289 - 290).

Arendt'in kamusal alan teorisi, Yunan polisinin agonistik politik alanını model almakta ve bu alanı idealize etmektedir (Benhabib, 1996:75). Arendt, Aristo'yu ve Yunan politik alanını izleyerek emek, iş ve eylemi birbirinden ayırmaktadır. Bu ayrımla Arendt, fiziksel emek ile maddi üretimde bulunan insanlara, bu fiziksel emeğin üzerinde olan politikanın yol göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu insanlar, çalışmalarının ve üretimlerinin sonucunun kendi kendilerine veya insanlığa zarar verip vermeyeceğini anlayamayabilir. Bu anlayış, kamunun alanındaki politik tartışma ve eylemlerle mümkün kılınabilecektir. Sennett, bu durumu "Pandora'nın kutusu" metaforu ile açıklamaktadır. Batı kültüründe kendi kendine zarar veren materyalin icadı karşısında duyulan korkunun izleri, Yunan mitolojisindeki Pandora'ya uzanmaktadır. İcat Tanrıçası Pandora, Prometheus'un günahlarını cezalandırmak için Zeus tarafından dünyaya gönderilmiştir ve kutusunu/kavanozunu açtığı anda insanlar arasına acı ve kötülük salıyordu (Sennett, 2009: 10). Sennett, Arendt'in bu korkusunu, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım ile açıklamaktadır:

"Arendt'in kuşağı kendi kendine zarar verme korkusunu rakamlarla dile getirebiliyordu; çünkü bu rakamlar insan zihnini dumura uğratacak denli büyüktü. En az yetmiş milyon insan, yirminci yüzyılın ilk elli yılı boyunca savaşlarda, toplama kamplarında ve gulag'larda yok olmuştu. Arendt'e göre, bu rakamlar bilimsel körlüğün ve bürokratik gücün bileşimini temsil eder; bürokratlar da sadece görevin ifasıyla ilgilenirler. Arendt'in gözünde işte bu zihniyet, "kötülüğün sıradanlığı" olarak tanımladığı Nazi ölüm kamplarının örgütleyicisi Adolf Eichmann'ın şahsında somutlaşmıştı" (Sennett, 2009: 11).

Arendt'in çalışma ve eylem arasında yaptığı ayırım, çalışan insanların yarattıkları insanların ortak sorunu haline geldiğinde politikanın; akla dayalı konuşma ve eylemin bu sorunun çözümü olabileceğini de vurgulamaktadır. Emek, iş ve eylemi ayırarak Arendt, üç farklı politika biçimi tanımlamaktadır. Emek paradigması, tüketim toplumu ve bugünkü neoliberal düzenin mantığı ile işlemektedir. İş paradigması, egemen devletin sahiplendiği araçsal mantığı anlatmaktadır. Teknik rasyonalite, iş paradigmasına içkindir. Eylem paradigması ise farklılıkların bir arada var olabileceği ortak yaşamı kuran politik ve kamusal olanı vurgulamaktadır. Emek, insanın biyolojik varlığına, iş, insan yapımı olan maddi dünyaya, eylem ise anlam dünyasına ait faaliyetleri somutlaştırmaktadır. Gambetti, Arendt'in emek ve iş mantığı üzerinden yapılacak politikanın iktidar mekanizmalarını yeniden üreteceği yönündeki uyarısının, ciddiye alınması gereken bir uyarı olduğunu vurgulamaktadır. Arendt'in politik eylem için önerdiği alternatifi, dağılmış öznelliklerin bir araya

getirilmesi ve iktidar karşısında kalıcı bir varlık kazanmasına yönelik bir ortak yaşam projesi olarak değerlendirilmektedir (Gambetti, 2007: 46).

Arendt, İnsanlık Durumu'nda animal laborens (çalışan hayvan) ile homo faber (araç yapan insan) arasında bir ayrım yapmaktadır. Animal laborens ve homo faber, çalışana insanın iki görünümüdür. Animal laborens, yük taşıyan bir yaratığa, sıradan işlere mahkum olan birini anlatmaktadır. Eichmann'ın gaz odası saplantısında olduğu gibi, çalışma faaliyeti dışında hiçbir şeyi dikkate almaz. Çalışmanın kendisi bir amaç haline gelmiştir; yapılan işin anlamı yitirilmiştir. Homo faber ise ortak bir yaşamı inşa eden kadın ve erkeklerin imgesidir. Arendt, basitçe imalatçı insan anlamına gelen homo faber deyimini, politikaya uyarlamıştır. Homo faber, maddi emek ve pratiğin hakimidir; animal laborens'ten üstündür. Arendt'in teorisine göre, insanlar iki boyutta yaşamaktadır. İlk boyutta ilkesiz bir biçimde belli bir göreve boyun eğmiş durumdadırlar. Ancak üretimin ötesine geçip tartışmaya ve akıl yürütmeye başladıkları anda daha yüksekte olan ikinci boyuta geçmektedirler. Animal laborens, nasıl sorusuna odaklanırken, homo faber neden sorusunun yanıtını aramaktadır (Sennett, 2009: 16 – 17).

Arendt'in emek kavramsallaştırması, Marx'ta olduğu gibi toplumsal bir duruma işaret etmez, tamamen tüketilebilir, harcanabilir, geçici olan faaliyetleri anlatmaktadır. Bu nedenle Arendt'e göre, işçiyi emek gücüne sahip bir varlığa indirgemek, kapitalizmin ideolojik tuzağına düşmek anlamına gelmektedir. Örgütlenen işçi, artık politik bir aktördür. Dünyayı değiştirecek olan emek değil, eylemdir. Arendt, politik olana Gramsci gibi, temel bir anlam yüklemektedir. Arendt'in emek kavramsallaştırması, Marx'ın yeniden üretim kavramına denk gelmektedir (Gambetti, 2007: 47 – 48). Bu durumda Arendt'teki anlamıyla emek, tezimizde Negt ve Kluge'den temellendirdiğimiz üretimin kamusal alanları⁹ dolayımı ile aynı vurguya sahiptir.

Emeğin modern çağda değer kazanmasını Arendt, John Locke ve Adam Smith'in düşünceleri üzerinden temellendirmektedir. Rurinleşen emek faaliyeti, modern çağın

---

⁹ Kavramın anlamı için bakınız ilk bölüm S. 95

tüketim toplumunu yaratmış ve toplumsalın yükselişini başlatmıştır (Arendt, 2006: 171 – 205).

Arendt'in modern toplumla ilgili saptamaları, “toplumsal olanın yükselişi” adı altında anlatılır. Toplumsal olanın yükselişi, Habermas'ın kamusal alanın yapısal dönüşümüne denk bir modernite eleştirisi içermektedir. Örneğin toplumsal emek ve çalışma alanının özel alandan ayrılarak kamusal yaşama dahil edilmesi, hem Habermas'ta hem de Arendt'te toplumsal olanın yükselişi/kamusal alanın yapısal dönüşümü sürecinin bir parçası olmuştur:

“Daha önce toplumsal olanın yükselişi adını verdiğimiz şey tarihsel bakımdan, özel mülkiyete yönelik özel ihtimamın bir kamusal mesele haline dönüşmesi ile çakışır. Toplum kamu alanına ilk olarak mülk sahipleri kılığında ve servetlerinin kendilerine kamu alanına girme hakkını verdiği gibi bir iddiadan ziyade, servet birikimi için kamudan korunma talep ederek girdi” (Arendt, 2006:116).

“Liberal dönemin burjuvaları özel hayatlarını prototipik olarak mesleklerinde ve ailelerinde yaşarlardı; mal mübadelesinin ve toplumsal emeğin alanı, tıpkı ekonomik işlevlerden sıyrılmış olan “ev” gibi, özel alandı. O zamanlar aynı mantıkla yapılanmış olan bu iki alan, sonradan birbirlerine zıt bir gelişme gösterdiler: “öyle ki, ailenin gittikçe daha özel, çalışma ve örgüt dünyasının gittikçe daha “kamusal” hale geldiği söylenebilir”” (Habermas, 2009 (a):270).

Kamu alanının geri alınması çabası, Hannah Arendt'in politika felsefesi ile Habermas'ın eleştirel teorisinin ortak ana amacıdır. Hem Habermas, hem de Arendt, kamusal alanı, devlet ve ekonomiden ayrılmış politik bir alan olarak kavramaktadır. Yurttaşların tartıştığı, müzakere ettiği ve eylediği bir alandır politik/kamusal alan. Ancak modernitenin insanları politik bağlamdan uzaklaştıran yapı ve eylemleri, bu alanı çöküşüne sürüklemektedir. Arendt'te bu toplumsalın yükselerek kamusal/özel ayrımını ve yaşamsal gereklilikler ile özgürlük arasındaki dengenin bozulmasını tetiklemiştir. Ekonomik yeniden üretim ve yaşamın sürdürülmesi kaygısı ile öne çıkan aile ve özel alan, kamusal alanı yok etmektedir. Politika da sadece bu özel alanın ve hane halkının idaresine indirgenerek devletin bir işlevine dönüştürülmüştür. Arendt ve Habermas, modern çağın bu eğilimlerine karşı kamusal alanı yeniden onarmanın ve geri almanın yollarını ortak bir arayışla, ama farklı açılarla teorik zeminde somutlaştırmaktadır. Her iki düşünür de bu arayışı somutlaştırabilmek adına, belli dönemlerin kamusal alanını idealize etmektedir. Bu idealize alanlar, asimetrinin, baskının, şiddetin ve halihazırda kamu alanımızı karakterize eden iletişimsel çarpıklıkları aydınlatma amacı ile kullanılmaktadır (Villa, 1992: 712).

Habermas'ın ve Arendt'in farklılıkları, sessiz bir mutabakattan çok daha üretken bir tartışma zeminini oluşturmaktadır. Agonistik politik eylemler, görece dengeli ve güvenli alanların varlığı ile ilişkilidir. Politik eylemler, bu alanlarda gerçekleştirilebilir. Ancak bu alanların demokratik ve politik kalabilmeleri için, çekişmeli ve birbirine zıt politik eylemleri de içermeleri gerekmektedir. Bu eylemlerin varlığı da bu alanların dengesini tehdit etmektedir. Bu denge ve hassas uzlaşım arayışı, Markell'e göre teorinin alanından çoğulcu politikanın mücadele alanına terüme edilmelidir (Markell, 1997:379). Bunu, Habermas'ın Arendtçi okuması olarak niteleyebiliriz. Tezimiz açısından da bu okuma, önemlidir. Sağlık alanı, sosyo-politik bağlamından koparılmıştır ve bu nedenle sağlık haberleri üzerinden yapılacak çözümlenin teorik zemininin, politik bir bakışa ihtiyacı vardır. Bu anlamda Arendt'in agonistik politik kamusal alanı, anlamlı bir zemin oluşturmaktadır.

Arendt, İnsanlık Durumu'nun giriş bölümünde tezimiz açısından da çok önemli olan bir saptamada daha bulunur: Modern bilim ve teknik, diliyle, üretimiyle ve toplum içinde konumlanması ile giderek siyasetin ve beraberinde de kamusal tartışmaların konusu olmaktan hızla uzaklaşmıştır.

“Ancak, hatta bu son ve belirsiz sonuçlar da bir yana, bilimin sebep olduğu durum büyük bir siyasi önemi haizdir. Sözün mevzu-u bahis olduğu her yerde meseleler tanım gereği siyasidir, çünkü insanı siyasi bir varlık yapan sözdür. Eğer (bugünlerde) sıkça üzerimize yıkılan kültürel tutumlarımızı bilimin bugün kaydettiği başarılarla uydurma yolundaki tavsiyeyi izleyecek olursak, sözün artık hiçbir anlamının kalmadığı bir yaşam tarzını bütün kalbimizle desteklemek durumunda kalacağız demektir. Çünkü bugün bilim, aslında köken olarak sadece sözel ifadelerin birer kısaltması anlamını taşımakla birlikte, şimdilerde hiçbir suretle yeniden gerisin geri söze tahvil edilemeyecek olan matematik sembollerden oluşma bir “dil”i benimsemek zorunda kalmıştır. Bilimcilerin siyasi yargılarına güvensizlik durmayı bilgece kılan sebep, bilimcilerin bu sıfatla aslen “karakter” fukarası olmaları olmadığı gibi-örneğin atom silahları geliştirmeyi reddetmediler-, bölükleri de değildir-örneğin bu (atomik) silahlar bir kez geliştirildiğinde, bu silahların kullanılmalari hakkında görüşü alınacak en son kişinin kendileri olacağını bir türlü fark edemediler. Bu sebep, bilimcilerin içinde yaşadıkları dünyanın sözün gücünü yitirdiği bir dünya olması gerçeğinden ileri gelmektedir. **İnsanlar neyi yapar ya da bilir veya tecrübe ederlerse etsinler, onları, yalnızca haklarında söz edebildikleri ölçüde anlamlı kılabilirler**” (Arendt, 2006:30-31).

Arendt, İnsanlık Durumu'nda modern dünyayı- ki bu dünya 20. Yüzyılda atom bombalarının atılışı ile başlayan çağdır- ve bu dünyanın yarattığı yabancılaşmayı Antik Yunan'dan günümüze yiten politika ve kamusallık arasındaki bağın ışığında anlamaya ve modern toplumun doğası hakkında bir bakış geliştirmeye çalışmıştır.

Kamusal olanı politik olanla eş anlamlı kabul eden bir anlayışla Arendt, Aristo'nun "zoon politicon"unu, kamusal teorinin temel çerçevesine yerleştirir. Arendt'in teorisine göre, özel ve kamusal arasındaki ayrım da- tıpkı emek, iş ve eylemi ifade eden "Vita Activa"nın önemini kaybetmesi ve yitilmesi gibi- modern dünyada yitirilmiştir. Arendt'in teorisi de tıpkı Habermas'ın teorisi gibi çeşitli tartışma ve eleştirilere konu olmuştur ve elbette her teori gibi çeşitli düşünsel zaaflara ya da çıkmazlara sahiptir. Bu tartışmaların genel çerçevesi, Arendt'in teorisine eleştiriler bölümünde ana hatları ile verilecektir. Ancak Arendt, modern dünyayı eleştirir ve Antik Yunan'dan günümüze yitirilenleri düşünsel bir pratikle değerlendiren tezimiz açısından da çok önemli iki çıkarımda bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yukarıdaki alıntıda da anlatılan bilimin politikadan ve kamusal tartışmadan uzaklaşmasının sonuçlarıdır. Diğeri de kamusal politikada politikadaki bağın önemine yaptığı vurgudur.

Arendt'in politikayı ele alış biçimi, politikanın dar anlamda "iş" zihniyeti ile düşünülmesinin ötesinde bir kavrayıştır. Egemen anlayışta politika, araçsal ve stratejiktir; iktidarı kurma ve koruma eylemleridir. Arendt'te politika, insani yaşamın ve ortaklığın kurgulanabildiği bir üst insan faaliyetidir (Gambetti, 2007: 50). Bu eylem, insanın gerçek kimliğini bulabildiği kamusalıktır. Arendt'te kimlik, bugünkü kimlik politikalarından farklı ele alınmaktadır. Kimlik, ona göre, doğanın bize verdiklerinin çok ötesinde (kadın/erkek; zenci/beyaz; eşcinsel/heteroseksüel ...), eylemlerimizle şekillenmektedir. Zorunlu kimliklerin ötesinde, onları aşarak ortaklıklar kurulabilen bir zeminde kimlikler, performatif bir biçimde belirlenmekte ve dönüşmektedir. Bunu başarabileceğimiz alan da politik kamu alanıdır (Gambetti, 2007: 52). Tezimizde sağlık alanına ve haberlerine yaklaşımımızın temelinde de bu kavrayış yatmaktadır; sağlık haberlerinin sosyo-politik bağlamına oturtulabilmesi için gazeteciliğin taşıdığı kamusal potansiyeli.

Sağlık ve tıp alanı, Foucault'un da daha önce vurguladığı üzere, otorite ve iktidar mekanizmalarının yoğun biçimde işlediği bir alandır. Halkın bu alandaki bilgiye erişimi çok kısıtlıdır. Hatta çoğu zaman doktor ve sağlık çalışanı kamusunun kendi aralarındaki tartışmalar, halka –bilimsel açıdan kanıtlanana kadar- duyurulmaz.

(Bunun nedeni de örneğin tıp bilgisine sahip olmayan bir insanın henüz deney aşamasında olan bir tedavi yöntemini kendi sağlıklarına zarar verecek biçimde uygulamalarını engellemektir). Ancak sağlık konusu, modern toplumlarda kapitalizmden, küreselleşmeden ve güç ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemeyecek bir konudur. Bu alanda bütünlüklü bir bakış açısı ile sistemin sorunlarını, işleyen veya işlemeyen yanlarını bulmak ve halka göstermek, medyanın bütün hakları ile varlık nedeni ve görevidir. Kamusal alan teorilerinde ele aldığımız Habermas'ın kamusal alan anlayışı bu bağlantıyı göstermesi açısından çok önemlidir. Yine Habermas'ın teorisi, halkla ilişkilerin mesleki pratiklerinin gazeteciliğe verebileceği zararı göstermesi açısından da çok önemlidir. (Sağlık alanında dünyada gazetecilerin yaygın olarak karşılaştıkları sorunlardan biri halkla ilişkilerin etkisidir. İlerleyen bölümde bu bağlantı ve etki ayrıntılı olarak ele alınacaktır). Gazetecilere halkın ulaşamayacağı yer, kişi ve belgelere erişim hakkı, hukuksal açıdan sıradan bir insana göre çok daha geniş tanımlanmıştır. Mesleğe tanınan bütün haklar ve özgürlükler, kamusal bir araç olan basının kamu yararını gözetmek ve kamuyu bilgilendirmekle meslek etiği ve hukuk kuralları gereği görevli olmasından kaynaklanmaktadır.

Gazetecilik ve sağlık alanı arasındaki ilişki, dünyada da, ülkemizde de pek çok açıdan sorgulanmakta ve incelenmektedir. Tıp ve sağlık alanı, tam da Arendt'in yukarıda değindiği gibi, gerek dilinin gerek de toplum içinde konumlanışının sonucunda özel alana ya da dar bir doktor ve sağlık çalışanı kamusuna ilişkin algılanmakta ve sunulmaktadır. Ancak sağlığın, dünya ekonomisindeki yerine ve devlet politikalarında kapladığı alana baktığımızda, sağlık konusu kamusal bir mücadelenin meselesidir. Bu alanı –genel anlamda- kamuya açmanın aracı da medyadır. Tezimizin incelediği sağlık alanındaki gazetecilik pratikleri, bu açıdan bakıldığında halkın tıp ve sağlık alanındaki uygulamaları ve bu uygulamaların dünya ve ülke politikasındaki yeri ile ilgili bilgi alabilecekleri tek kamusal araçtır. Bu anlamda bilimi siyasal olanla ilişkilendiren bütünlüklü bir bakışa ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle tezin kuramsal temeli kamusal alan teorileri olarak seçilmiştir. Kamusal alan teorileri, demokrasiye ve insanların demokratik katılımına

yaptıkları vurgu açısından çok önemlidir. Bu ideal duruma ulaşmanın en önemli aracı da kanımızca halen medyadır.

Kamusal alan teorileri, medya ve sağlık arasındaki sorunlu ilişkiyi incelemek ve onarabilmek adına önemli bir kuramsal temel sağlamaktadır. Tezde bu bağı gösterebilmek için bu alanda çok tartışılan ve eleştirilen beş teori seçilmiştir. Bu teorilerin sadece ikisi –Negt&Kluge ile Habermas’ın teorisi- doğrudan basın ve medyayı ele almaktadır; diğerleri ilk bakışta ilgili görünmemektedir. Ancak her bir teorinin kamusal bir araç olan medya ile ilgili önemli bir düşünme zemini yarattığını göstermek, kanımızca kuramsal açıdan anlamlı bir tartışma zemini oluşturacaktır. Gerek basında, gerek bilimsel çalışmalarda spekülatif, bilimsel açıdan çok doğru olmayan, güzellik veya sağlıklı olma gibi özel veya mahrem alanlarımıza dair sağlık haberlerinin gazetelerde en fazla rastlanan sağlık haberleri arasında olduğu vurgulanmaktadır (bkz. Demir 2010; Kaya, Yüksel, Ögüt t.y.)

Sağlık haberlerinin sorunlu yapısına kamusal alan teorileri açısından baktığımızda ortaya çıkan kuramsal zemin, düşünsel açıdan da, çözüme yönelik ipuçları içermesi açısından da önemlidir. Sağlık alanı ve bu alandaki politikalar, özel ve kamusal arasında süregiden bir mücadeleyi işaret etmektedir. Sağlık alanında neyin haber olduğu kadar, neyin haber olmadığı veya neyin nasıl ve ne kadar haber olduğu da, önemli bir veridir. Sağlık alanı, bilimsel bir alandır diyerek bu alanı kamusal tartışmalardan ve siyasal olandan ayrı tutmak veya sosyo-politik bağlamından koparmak, kanımızca bu alandaki en büyük problemdir. Sağlık haberleri, ancak bu bağı ve bütünlüklü bakış açısını yeniden kurabilirse, iyi işleyen demokratik bir toplumda kamusal tartışmaları tetikleyebilecek ve gerçekten kamu yararına işleyen bir kamuoyunun oluşumuna katkıda bulunabilecektir. Bu nedenle Arendt’in siyasi olanla kamusallık arasında bağlantı kuran ve Antik Yunan’daki kamusallığı idealize eden teorisi, tezimiz açısından önemlidir. Habermas’ın kapitalizmin yarattığı sorunları merkez alarak kamusallığı yeniden onarmaya çalışması, sağlık haberleri açısından da önemli düşünsel araçlar sağlamaktadır. Negt & Kluge’nin karşıt kamusal alanlara ve kamusal alanlar arasındaki mücadeleye dikkat çeken çalışması, Rawls’un kamusal akıl ve tartışmaya verdiği önem, Sennett’in kapitalizmin etkileri

ile dönüşen ve kişidişliliğini kaybeden kamusal insanı, bize aynı sorunu değişik bakış açıları ile düşünmek için yararlı ipuçları sağlamaktadır.

Arendt'in modern çağın geldiği durum ile ilgili "İnsanlık Durumu" adlı kitabında yaptığı "düşünme" çağrısı, kanımızca çok anlamlıdır:

"Bu tasa ve endişelere elinizdeki kitabın vereceği bir yanıt yoktur. Yanıtlar gündelik yaşamda verilir ve kitlenin mutabakatına konu olan pratik siyasal mevzulardır; güya burada haklarında tek bir çözümün mümkün olduğu birtakım sorunlarla uğraşmış gibi görünüyor, ama yanıtlar asla teorik mütalaalarda ve tek kişinin görüşünde bulunamaz. Benim ilerleyen sayfalarda önerdiğim şey, en yeni deneyimlerimiz ve yakın dönem korkularımızı çıkış noktası olarak alarak insanlık durumunu yeniden düşündürmektir. Burada sözkonusu olan şey, kesinlikle düşündürmektir ve bana öyle geliyor ki düşünmeme hali –gaflet içindeki umursamazlık ya da dumura uğramış bir zihin ya da koflaşmış "doğrular"ı tasasızca terennüm eden bu hal- zamanımızın en bariz özellikleri arasındadır. O nedenle önerdiğim şey aslında çok basittir: Hiçbir şey yaptıklarımızı düşünmekten daha önemli değildir" (Arendt, 2006: 33).

Kamusal alan teorileri, sağlık haberleri üzerinde düşünmek için son derece işlevli teorik anahtarlardır. Arendt'in Foucault ile beraber okuması da, sağlık haberlerinin değerlendirmek adına önemlidir. Emek mantığı, modern toplum yapısını belirleyen temel mantık olmuştur. Emek mantığının politik anlamı, tüketim toplumu ve onu oluşturan temel iktidar mekanizmalarını nitelemektedir. Gambetti, Arendt'in Foucaultcu okumasını net bir biçimde özetlemektedir: "Toplumun sağlığını, mutluluğunu, güvencesini, yaşam kalitesini temel kaygı haline getiren siyaset anlayışı, "meta fetişizmi"ne benzer bir etki yaratır dolayısıyla. İnsana amacı sadece tüketerek kendini yeniden üretmekten ibaret olan döngüsel bir yaşam dayatır" (Gambetti, 2007: 49). Sağlık haberleri, sağlığı sosyo-politik bağlamına oturtulmadığı sürece, Arendt'in emek mantığı olarak kavramsallaştırdığı tüketim döngüsüne hizmet etmektedir.

2.2.2. Arendt'in Kamusal Alan Teorisine Eleştiriler

Arendt'in kamusal alan teorisinin eleştirileri, Habermas'ın eleştirileri ile paraleldir. Hem Habermas, hem de Arendt, kamusal alan çalışmalarını bir dönemin kamusal alanının idealize edilmesi üzerinden geliştirmişlerdir. Kurt Iveson da *Public and The City* (2007) adlı kitabında bir dönem yaşanmış ve yitirilmiş olan kamusal alan algısının sorunlu bir algı olduğuna dikkat çeker. Şehirlerin ve şehir sokaklarının bir dönem herkese açık bir kamusal alana sahip olduğunu öne sürmek, hatalı bir

düşüncedir. Şehirler, sokaklar ve parklar bir zamanlar kamusaldı dersiniz, kime göre kamusaldı, sorusunu da bu noktada sormak gerekecektir. Iveson'a göre, bu düşünce biçiminde eksik olan, şehrin ve sokakların, her dönem bir mücadelenin aracı olduğunu unutmaktır. Hiçbir zaman coğrafi anlamda kamusal mekanlar, her kesime açık olmamıştır; ancak mücadele her dönem var olmuştur. Yani asıl mesele, bu alanların herkese açık olması değildir – ki hiçbir dönemde bu ideal duruma ulaşamamıştır – asıl mesele; bu alanların alandan dışlanan grupların aktif kamunun bir parçası olarak haklarını tartışabilmeleri ve bu alanlardaki varlıkları ve hakları için mücadele edebilmeleridir (Iveson, 2007: 2-7).

Arendt'in Antik Yunan agonistik kamusal alanını idealize etmesi, Iveson'un da vurguladığı gibi problematiktir. Yunan politik yaşamı ve kamusalılığı, Arendt tarafından oldukça ideal olarak tarif edilmektedir. Ancak Benhabib bu bakışın özellikle polislin agonistik politik alanını mümkün kılmış olan durumu tamamen görmezden geldiğini vurgulamaktadır. Yunan polislinin bu ideal politik/kamusal alanı, oradan dışlanmış olan kadınlar, köleler, çocuklar, işçiler, yurttaş olmayan polis sakinleri ve Yunan olmayanların, politika yapabilen yurttaşların günlük gereksinimlerini karşılayacak emeği onların adına yapması sonucu mümkün olmuştur. Benhabib'e göre, bütün bunları görmezden gelen bir bakışla Antik Yunan kamusallığını idealize etmek, son derece sorunludur (Benhabib, 1996: 75).

Nancy Fraser da Benhabib'e benzer biçimde, Antik Yunan'ı idealize eden Arendt'i feminist ve sınıfsal açıdan eleştirmektedir. Atina'nın dışlayıcı kamusal alanı, burjuva kamusal alanı ve onun filantropik kurumları için bir model olmuştur. Antik Yunan'da da kamusal alana dahil olup politika yapabilmek için erkek olmak ve 6000 drahmiye sahip olmak gerekmektedir. Bu model, erkek olmayan ve mülkü olmayanları kamusal alandan dışlayan burjuva kamusal alanına model olmuştur. Hem Fraser hem de Benhabib, Arendt'in model aldığı Antik Yunan kamusal alanı ile Habermas ve Sennett'in ele aldığı burjuva kamusal alanı modellerinin kamu/özel ayrımını merkeze almalarını eleştirmektedir. Kamu/özel ayrımı, cinsiyetçi bir bakıştan beslenmektedir

ve kadınların kamusal alandan dışlanması nedeni bu ayrımın mantığında yatmaktadır (Miles, 2007: 21 -22).

Arendt'in merkeze aldığı geleneksel kamu/özel ayrımı, aynı zamanda özel ve mahrem alanın kamusalı belirleme gücünü de hafife almaktadır. Feministlerin vurguladığı "kişisel olan politiktir" sloganı, bu bakışın politik olanın ne olduğuna karar verdiğini anlatmaktadır. Benhabib, neyin kamusal gündeme oturacağı konusundaki mücadelenin adalet ve özgürlük mücadelesi olduğunu vurgulamaktadır. Toplumsal olan ve politik olan ayrımı Benhabib'e göre, bu nedenle modern dünyada bir anlam ifade etmemektedir. Bunun nedeni Arendt'in düşündüğü gibi, politikanın sadece yönetsel meselelere indirgenmiş olması ve ekonominin en önemli kamusal mesele haline gelmiş olması değildir. Nedeni, bir şeyi kamusal hale getirebilmek adına yürütülen mücadelenin bir adalet mücadelesi olmasıdır.

Benhabib Arendt'in düşüncesindeki bu çıkmazı, Arkansas Little Rock'taki ırk ayrımı üzerinden somutlaştırmaktadır. Arendt, siyahi ailelerin eskiden sadece beyazların kabul edildiği okullara kendi çocuklarının da kabul edilmesi için Amerikan Yüce Mahkemesi'ne kabul edilmesi yönündeki talebini politik olarak nitelememektedir. Çünkü bu konu, siyahi ailelerin toplumsal kabul görme isteği ile bağlantılıdır; toplumsal bir taleptir. Ancak Arendt'in kör noktası, eğitim hakkı eşitliği konusundaki bu kamusal adalet mücadelesini toplumsal tercihlerle birbirine karıştırmasıdır. Bu mücadele, akşam yemeğe kimi davet edeceğimiz veya kiminle arkadaş olacağımız konusunda bir mücadele değildir. Benhabib'e göre, Arendt'in konuya yaklaşımındaki bir diğer problem de, onun fenomenolojik özcülüğüdür. Özcü çıkarımlarla kamusal alan, belli eylemlerle tanımlanmaktadır. Ancak bu yaklaşım, çıkmaz sokaktır; çünkü kamusal alan bu kadar net ve kolay tanımlanabilecek bir alan değildir. Kamusal meseleyi de bu şekilde tanımlamak, aynı probleme yol açmaktadır (Benhabib, 1996: 78-81).

Arendt'in animal laborens ve homo faber ayrımları, Marksist açıdan eleştirildiği gibi, Sennett tarafından da eleştirilmektedir:

“Böyle bir ayrım bana yanlış görünüyor; çünkü çalışan yaralı kadın ve erkeği küçümsüyor. Animal laborens olan insan-hayvan düşünme becerisine sahiptir; üretenin yaptığı tartışmalar diğer insanlarla olmaktan ziyade muhtemelen zihinsel olarak kullandığı malzemeyledir; birlikte çalışan insanlar elbette birbiriyle konuşurlar. ...Kendinde şeyler hakkında meraklı olan kadın ya da erkek, dinsel, toplumsal ya da politik değerleri nasıl üretebileceğini anlamayı arzular. Animal laborens, bu şekilde, homo faber'e kılavuzluk edebilir. ... O zamanki genç halimle Arendt'e diyemeyeceğim bir şeyi şimdi söyleyebilirim: İnsanlar kendi yaptıkları şeyler sayesinde kendileri hakkında da fikir sahibi olabilirler; yani maddi kültürün bir anlamı vardır” (Sennett, 2009: 17 – 19).

Villa, Arendt ve Habermas'ın kamusal alan teorilerine postmodern teoriden gelen eleştirileri üç temel ve güçlü eleştiri başlığı ile özetlemektedir. İlki Foucaultcu eleştiridir; Villa bunu iktidar/güç eleştirisi olarak adlandırmaktadır. Bu eleştiri, baskıdan arındırılmış bir konuşma /tartışma ortamı varsayımını modern iktidar teorisi üzerinden sorgulamaktadır. İkinci itiraz epistemolojiktir. En güçlü ifadesini Lyotard'ın çalışmalarında bulmuştur. Lyotard, meta anlatıların meşrulaştırılmasının ölümüne tanık olunan bir çağda bütünleştirilmiş ve konsensüse yönelik (tek) kamusal alanın olasılığını sorgulamaktadır. Üçüncü eleştiri, ontolojiktir. Deleuze'un ve Baudrillard'ın çalışmalarında bu eleştiriye görmek mümkündür. Bu itiraz da kamusal alanın görünürlüğün ortak alanı olarak tanımlanmasına gelmektedir. Arendt'in “görünüm ... gerçekliği oluşturur” iddiası, Deleuze ve Baudrillard'a göre, kayıp bir dünyaya duyulan bir gerçeklik nostaljisini ele vermektedir (Villa, 1992: 712 -713).

2.3. Richard Sennett Ve Kamusal İnsanın Çöküşü

Sennett'in 1977 tarihli “Kamusal İnsanın Çöküşü” adlı kitabı, kamusal alanı tarihten sosyolojiye hatta psikolojiye kadar uzanan çok yönlü bir bakış açısı ile ele almaktadır. Sennett, kitabında modern kamusal yaşamı sorgularken, kamusal ile özel arasındaki ayrımı toplumsal davranış açısından çözümlenmektedir. Richard Sennett'in çalışma alanı, şehir sosyolojisi ve kültürel çalışmalardır. 1990'ların ortalarından başlayarak geç kapitalizmin çalışanlar üzerindeki etkileri konusuna eğilmiştir. The Corrosion of Character (Karakter Aşınması-1998), Respect in a World of Inequality (Saygı, Eşit Olmayan Bir Dünyada- 2002), The Culture of New Capitalism (Yeni Kapitalizmin Kültürü- 2006), The Craftsman (Zanaatkar-2008) adlı eserleri, değişen kapitalizmin

insan ve insan yaşamı üzerindeki olumsuz etkileri üzerine çeşitli çözümler ve bakış açıları sunmaktadır. Kamusal İnsanın Çöküşü, kent kültürü hakkındaki kitap üçlüsünün ilkidir. İkincisi, Palais Royal adlı romanı, üçüncüsü de 1990 tarihli The Conciense of the Eye (Gözün Vicdanı)'dır.

Kamusal İnsanın Çöküşü, Kamusalın Yapısal Dönüşümü ile paralel bir biçimde 18. yüzyıl kamusal yaşamını idealize eder. Modern yaşamın kapitalizmin etkileri ile beraber 19. yüzyıldan başlayarak kamusal insanını dönüştürmesinin hikayesini, mahremiyetin tüm kamusal yaşamı ve şehirleri ele geçirmesi üzerinden anlatır. Sennett'in çalışması, kamusal alan, kent çalışmaları ve kültürel çalışmalar açısından önemli olmuş ve kamusal yaşam ve şehir ilişkisini tartışmaya açmıştır. Sennett kısaca, aydınlanmanın en önemli başarılarından olan uygar kamusal yaşamı, uygarlığı modernitede yitirilişimizi tartışmaktadır. Dönüşümün başlangıcı, 19. yüzyıldır (Halloran, 1981:322).

Habermas'ın KAYD'da merkeze aldığı burjuva kamusal alanı, kamusal yaşamın şehirle ve modern şehir yaşamı ile bağlantısının da başlangıç noktasıdır. Kentli insan, kentin mekanları ve kentin diğer sakinleri ile karşılıklı bir ilişki içinde kendi kimliğini kurgular ve kentle birlikte kentliler de değişir. Kent yalnızca günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir mekan değildir, aynı zamanda dünyanın uzak noktalarından insanları kendine çeken, bölgeleri, insanları ve etkinlikleri biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın merkezidir (Wirth, 2002: 78-81) Kamusal yaşamın kent ile olan ilişkisi, hem Sennett'in çalışmalarında hem de kent ve/veya kamusal alan üzerinde çalışan birçok düşünür (Habermas, Wirth, Lefebvre, Bauman, Iveson, Gibson-Graham, Gottdiener...) tarafından çeşitli yönleri ile incelenmektedir.

Sennett, kent yaşamı ile kamusal yaşam arasındaki güçlü bağı merkeze aldığı Kamusal İnsanın Çöküşü'nde özel alan ve kamusal alan arasındaki ilişkinin bozulmasını anlatmaktadır. Özel alan ile kamusal alan arasındaki denge, 19. Yüzyıldan itibaren özeline ve mahremine lehine bozulmuş; "insani deneyim yerleşmiştir". (Sennett, 1996: 419) Sennett, kitabında özel alan, mahrem duygular

ve ilişkilerin kamusal karşısında –kapitalizmin etkileri ile- kazandığı zaferin tarihçesini, 18. Yüzyıldan 19. Yüzyıla geçerken kaybedilen kamusalılığı anlatır. Habermas, kamusalılığı iletişimsel düzlemde onarmaya ve canlandırmaya çalışırken Sennett, kamusalılığın şehir yaşamını yeniden canlandırarak onarılabileceğini anlatır. Ancak günümüz kentleşmesinin güvenli ve huzurlu bir yaşam uğruna mahremiyeti ve “yabancıya” duyduğumuz korkuları beslemesi sonucunda şehrin –“bu uygar imkanın”- günümüzde “uykuya yattığını” vurgular. (Sennett, 1996:418 - 422)

Mahremiyetin kamusal karşısında yükselişi, hem kamusalılığı hem de mahremiyeti ve mahrem duyguların ait olduğu özel alanı tahrip etmektedir:

“Çağdaş toplumun kamusal sorunu iki yönlüdür: Kişisel olmayan davranışlar ve meseleler güçlü bir heyecan uyandırmazlar; davranışlar ve konular ancak insanlar yanılıp da onları kişilik sorunlarıymış gibi ele aldıklarında heyecan uyandırılır. Ne ki, bu iki yönlü kamusal sorunun varlığı özel yaşamda sorun yaratır. Mahrem duygular dünyası sınırlarını yitirmektedir. Mahrem alan, insanların kendileri için alternatif ve dengeleyici yatırım sahası haline getirdiği kamusal dünya tarafından sınırlanmıyor artık. Bu yüzden, güçlü bir kamu yaşamının aşınması, içtenlikle ilgi duyulan mahrem ilişkileri deforme etmektedir. Son dört kuşak boyunca, bu bozulmanın en canlı örneği, kişisel ilişkiler içinde en mahremi olan fiziksel aşta görüldü” (Sennett, 2010:20).

Sennett’in kamusal algısı, özellikle Kamusal İnsanın Çöküşü’nde Arendt ve Habermas’ın çalışmaları ile paralel bir çizgide ilerlemektedir. Ancak Arendt’in agonistik, Habermas’ın da söylemsel kamusal alanından farklı bir çizgide, şehir yaşamı ve kültürü içinde oluşturulabilecek performatif bir kamusal alan kavrayışını içermektedir. Ortak noktaları, üç teorinin de geleneksel kamu/özel ayrımından beslenmesidir. Üç teori de belli bir dönemin kamusalılığını idealize eden bir yükseliş ve düşüş öyküsü anlatmaktadır. Habermas ile Sennett’in yükseliş ve düşüş tarihleri de ortaktır. Aşağıda Sennett’in şehir yaşamı üzerinden kurguladığı performatif kamusal alan teorisi, ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

2.3.1 Richard Sennett’in Kamusal Alan Teorisi: Kişidışılığın Yitimi İle Kaybedilen Kamusalılık

Sennett’in Kamusal İnsanın Çöküşü’nde ele aldığı kamusalılığın kapsamı oldukça geniştir. Sennett’a göre kamusal ve özel yaşam, toplumun bir molekülüdür. Kamusal ve özel yaşam birbirlerinin alternatifidir. Kamusal alan, insan yaratımı iken, özel alan insanlık durumunu ifade eder. Kamusal ile özel arasındaki dengeyi kuran ise –

Sennett'in ifadesi ile- kişidişiliktir. Kişidişilik, en dar anlamıyla, kamusal yaşamda yabancılarla ilişki kurarken aramıza koyduğumuz mesafeyi ifade etmektedir.

Kişidişiliğin, yani ötekilere karşı mesafemizin yitimi, toplumun molekülü olan kamusal ve özel arasındaki ayrımı, özelin lehine bozmuş görünmektedir. Ancak bu bozulma, kamusal yaşama olduğu kadar özel yaşama da zarar vermektedir. Sennett'ta kişidişiliğin yitimi, aynı zamanda 18. yüzyılda en ideal ve "uygar" anlatım biçimini 18. yüzyıl kentlerinde bulan kozmopolitin de yitimidir. 18. yüzyılın ideal kamusal insanı, kozmopolit şehir sahnesinde kamusal rollerini icra eden bir "oyuncu"dur.

"Teatrallik, mahremiyetle kendine has, düşmanca bir ilişki içindedir; teatrallik, kamusal yaşamla aynı şekilde kendine has, ama dostça bir ilişki içindedir. ... Güçlü kamusal yaşam süren bir toplumda sahne ve sokak arasında benzerlikler olması gerektir; her iki alanda da insanların kendilerini ifade etme biçimlerinde karşılaştırılabilir bir şeyler olmalıdır. Kamusal yaşam zayıfladıkça bu benzerlikler silinecektir. Sahne ve sokak arasındaki bu ilişkiyi incelemek için en uygun mekan büyük şehirdir. Yabancıların kalabalıklar içinde yaşamasının en belirgin olduğu ve aralarındaki ilişkilerin de özel önem kazandığı ortam şehir ortamıdır. Özetle, kamusal ve mahrem yaşamlar arasındaki ağırlığın değişmesi konusu, kişisel olmayan, burjuva, seküler bir topluma dayalı modern kamusal yaşamın ilk kez kök saldığı mekanda, yani kozmopoliste, sokaktaki ve sahnedeki rollerin değişiminin karşılaştırmalı ve tarihsel incelemesiyle aydınlatılmalıdır" (Sennett, 2010:60).

Sennett kamusal alan teorisinde bir aktör olan kamusal insana ve onun sahnesi olan şehir yaşamına temel önem atfeder. Richard Sennett, şehir kamusu ile rasyonellik arasındaki bağları, kamusal ve performatif arasındaki ilişki ile değiştirmeyi denemiştir. Kahve evleri Sennett için önemlidir; çünkü şehir tiyatrolarına benzer biçimde performans sahneleridir. Konuşmacılar farklılıklara rağmen günün konuları ile ilgili konuşabilmektedir. Bunu mümkün kılan ise farklı sınıf ve altyapılardan gelen konuşmacıların teatral biçimleri kullanarak iletişim kurma yönündeki genel eğilimi benimsemiş olmaları ve dinleyiciler önünde duygusal performanslar sergilemeleridir. Bedenin jestlerine odaklanan söylemsel olmayan iletişim ve duygusal güç, iletişim biçimleri olarak eşit önemdedir. Oyundaki geçerlilik göstergesi inandırıcılıktır. Konuşmacılar kendi endişelerini aşarak kamuyu oluşturmaktadır. Ama bunu sağlayan, geçerlilik iddiaları ve rasyonel açıklamaların dolayımı değildir, daha geniş bir performansla etkin bir biçimde iletişim kurmaları ve kendilerini aşmalarıdır. Haber kağıtları ve gazeteler, dönüştürücü performanslar için ortak bir senaryo sağlamaktadır (Bridge, 2008:1).

Sennett, kitabına “Kamusal Problemi” belirleyerek başlamaktadır. Ölü kamusal alanların yer aldığı yitirilmekte olan bir şehir yaşamı ve kamusal kültür, ilk bölümde ele alınmaktadır. Bunun nedeni, kamusal ve özel arasındaki karşıtlığı yitirmekte oluşumuzdur. Kamusalın anlamı da, mahremiyetin ve özeline giderek önem kazanması sonucunda yok olmaktadır. Bu problem kendisini, mahrem yaşamlarımız içindeki narsistik karakterlerimiz, modern kamu mimarisindeki sterillik ve en önemlisi de modern rol anlayışımızda göstermektedir. Dört ana bölümünün ikinci yarısında Sennett, 18. yüzyıldaki şehir yaşamını Paris ve Londra örnekleri üzerinden incelemektedir. Onun tanımına göre, şehir basitçe yabancıların tanışma ihtimalinin olduğu bir insani sözleşmedir. 18. yüzyılda Londra ve Paris’e göçlerin modeli, bu iki şehir, bu tanımın somutlaşması haline getirmektedir. Sennett için, 18. yüzyıl Londra ve Paris’i için en önemli gerçeklik, sokaklarının yabancılarla dolu olmasıdır. Kişinin kıyafetleri, takıları veya konuşması, radikal biçimde sembolik olmaktan uzaktır. Bu dönemde kıyafetler, gösterdikleri biçimin ötesinde içeriden gelen veya gizli bir gerçekliği göstermekten uzaktır. Birinin giyimi ve kamu içindeki konuşmaları kendi içinde bir değerdir ve kişilik veya kendilik hakkında ipuçları değildir. Belirtiler ve semboller arasındaki ayrım, Sennett’in tartışmasında önemlidir. Belirtiler, kendilik içinde anlamlı olan dışavurumcu biçimlerdir. Semboller ise iç gerçekliğe referans veren erdemlerin anlam yüklenen biçimidir (Halloran, 1981:323-324).

Sennett’in teorisinde semboller ve belirtiler üzerinden tartışılan, aynı zamanda kamusal ile özel arasındaki denge unsurunu sağlayan kişisizlik, en iyi ifadesini “yabancı” kavramında bulmaktadır. Modern şehir yaşamı, bir yaşam biçimi olarak – koşulların da bu yönde gelişmesiyle- “yabancı” ile karşılaşılacak ve “yabancı” ile karşılaşmanın içerdiği tehlikenin yanı sıra yeni fırsatlar ve yeni dünyalar potansiyelini de beraberinde yaşatan bir yaşam biçimidir. Bauman’a göre şehir, kötü karşılaşmaların yeridir (Clark, 1997: 222). Şehir yabancıların karşılaştıkları bir ortamdır (Sennett, 1996, S:71).

Bauman, dost ve düşman kavramlarını ve yabancı kavramını birbirinden ayırmaktadır. Dostlar ve düşmanlar birbirinin karşıtıdır; bu karşıtlık üzerinden şekillenirler. İçeri ve dışarı arasındaki ana karşıtlığın bir çeşitlemesidir dost/düşman

karşıtlığı. Yabancı ise bu karşıtlığın dışında yer almaktadır; ancak yabancıların taşıdığı tehdit, düşmandan fazladır. Yabancı, ne dost ne düşmandır; karar verilemeyendir. Karşıtlıklar, bilgiyi ve eylemi mümkün kılar. Karar verilemezler ise bu karşıtlığın bilgisini felç eder. Karar verilemezler, karşıtlıkların en yaşamsal olanının bile yapaylığını, sahteliğini ve kırılabilirliğini ifşa etmektedir. Dışarıyı içeriye getirmektedir ve düzenin rahatını kaosun kuşkusu ile bozmaktadır. Bauman'a göre, yabancıların yaptığı tam da budur (Bauman, 2003: 74). Bu anlamda dost ve düşman özel alanın ilişki biçimleridir. Kamusal alan için bu iki kategoriye de ait olmayan, arada bir ilişki biçimi gerekir. Yabancı, kamusal ilişkilerdeki mücadeleyi, tartışmayı ya da uzlaşmayı gerçekleştirebilecek yegane mesafeyi ifade eden metafordur. Bauman'a göre, modernitenin müphemliğini veren yabancı, kamusal yaşamın müphemliğinin de garantisidir. Şehir yaşamının kültürel ve demokratik zenginliğini, ancak yabancı metaforu ile kurgulayabilmekteyiz: “‘Şehir’ ve ‘medeniyet’ (‘city’ ve ‘civility’) etimolojik olarak ortak bir medeniyete sahiptir. Medeniyet başkalarına yabancıymış gibi davranmak ve bu toplumsal uzaklığa uyan toplumsal bağ dokumaktır. Şehir yabancılarla karşılaşmanın kuvvetle muhtemel olduğu, insani yerleşim alanıdır. Bir şehrin kamusal coğrafyası, kurumlaştırılmış medeniyettir.” (Sennett, 1996, S: 330)

Kent yaşamı, bireylerin günlük yaşamlarını sürdürürken kentsel hayata özgü toplumsal yaşamın içinde ekonomik, kültürel ve siyasal açıdan her gün kendilerini yeniden ürettikleri bir yaşamdır. Bu yaşam ve yaşam içinde edinilen deneyimler ne kadar zengin ve çeşitliyse, bireyin siyasal ve kültürel yaşamdaki rolü de o kadar zenginleşecektir. Bireye bu zenginliği kazandıracak deneyimler, şehir yaşamının içinde kurulabilecek aktif bir kamusal yaşamla ilgilidir; ki bu aktif kamusal yaşamda, yabancıların rolü çok önemlidir. Kamusal yaşam ne kadar canlı ve zenginse, deneyimler o kadar fazla olacaktır. Kent yaşamı, tarihsel süreçte kazandığı anlamla, kamusal yaşamı ve kamusalılığı üretebilecek potansiyelle sahiptir; ancak bu potansiyel, kapitalizmin kent yaşamına yüklediği ekonomik anlamla tüketimin aracı olarak görülen şehir imgesi içinde kaybolmaktadır.

Yabancınn korkulana dönüşmesi ve kişidışılığın yitilmesi sonucunda, bireyler, kitleye dönüşür. Sennett, kitabın üçüncü bölümünde kamusalığın cemaatle yer değıştirini anlatır. 19. yüzyılda yaşanan kültürel değışimler ve özellikle endüstrileşmenin baskısı altına eski rejimin kamusal yaşamı, büyük ölçüde zorlaşmaktadır. Bir önceki yüzyılda insanların kamu içinde dışavurumcu davranmaları mümkündür ve kamusal yaşamın rolleri içinde tatmin olmaları mümkündür. Özel yaşam, basitçe başka bir alandır. Özel yaşam, birinin kamusal eylemlerinden daha az veya daha çok tatmin edici değıldi. 19. yüzyılda, kamu alanı ahlaki açıdan kötü, hatta tehlikeli addedilmeye başlandı. Özel alan ve bu alana ait olan aile, kamusal alana karşı bir sığınağına dönüştü. Giderek özel ilişkiler, kişilerin daha dışavurumcu davranabileceğı bir alana dönüştü. Kamusal eylemlerin inandırıcılığı ve güveni ise mahrem kişinin kamusal eylemlerindeki yansıması ile ölçülmeye başlandı. 18. yüzyılda izleyiciler tarafından belirti olarak okunan eylem biçimleri, sembol olarak okunmaya başlandı. Sennett, 19. yüzyıl üzerinden yaptığı bu analizi Dreyfus Olayı ile tamamlamaktadır. Bu olay, ona göre, inanılırlığın modern biçiminin somutlaşmasıdır (Halloran, 1981: 324).

Sennet (1996), kalabalıklarla özdeşleştirilen şehrin ortak alanlarının cemaatçi algı tarafından parçalandığını vurgulamaktadır. Cemaatler, düzenlenebilir ve kontrol altında tutulabilirler. Bireyler kendi yerlerinin ve ötekilerinin konumlarından haberdardırlar. Düzen bozucu davranışlar, gürültü, her tür cemaat değıerleri dışı marjinallik, komşuların bilgisi dahilindedir. Kalabalıklar ise - tam da 19. yüzyılda kamusal alanının gerilemesine denk gelen dönemde, -Gustave Le Bon'un büyük katkıda bulunduğu- azgın, insan dışı (bilinç-dışı) özelliklerin dışı vurulduğu bir imgeleme dönüşmüştür. Ki bu imgelem halen yerini büyük ölçüde korumaktadır. Zengin, farklılıklara açık, yabancı olmanın bir hak ve sorgulanmaksızın yaşama alanı bulduğu ideal kamusal alanlar, kişi dışılığına açıktır. Cemaat ise, aileye benzer şekilde, bireysel ilişkilerin kişisel yakınlık ve açıklık temelinde olduğu varsayılan, Sennetçi anlamda kişi dışılığın en büyük günah olduğu, benlik ve görünüş arasındaki mesafenin korku üretmesi sonucunda yasaklandığı bir topluluk ve mekan paylaşımı üretmektedir. Tüm yakın ve sıcak ilişkiler, toplumsal alana aktarılmıştır ki

kalabalıkların korkunçluğu karşısında, bu ilişkiler tıpkı ailenin özel alanı, mahremiyeti gibi sığınılacak alanlardır. Cemaatler ne kadar güçlenirse, kamusal mekanlardaki yabancı kalabalıklar, değerlerin o kadar dışında kalır ve korkutucu hale gelirler. Siteler, gettolar, hemşerilik, dini, etnik vs. temelinde kurulan cemaatler, hep bir öteki konumunu yaratmaktadırlar. Sennett, günümüz şehirlerinin güvenli sitelerini cemaatleşmeye benzetmektedir. Benzer bir yaklaşımla –ama farklı bir bakış ve farklı nedenlerle- Habermas'ta da aynı durum yaşamın yeniden feodalleşmesi olarak yorumlanmaktadır. Çünkü grubun bakışı ve grup yaşamı, mahremiyet alanını çözmektedir; böylece özel alan –kamuya açılabilme için bireyin kendini yenilediği ve ürettiği alan- yitirilmektedir. Özel alan yitirildikçe aynı eksikliğin ürettiği yeni kamusal yaşam –kurucu ögesi olan mesafenin ortadan kalkmasıyla-mahremiyet üretir ve kamu da kitleye dönüşür (Habermas, 2009 (a):276-280). Mesafenin ortadan kalkması Sennett'ta kişidışılığın yitirilmesi olarak adlandırılır. Bu yeni güvenli, komşuluk ilişkilerinin yüceltiği siteler, dış dünyaya duyulan korkuyu azaltıyor gibi görünseler de ödenen bedel -kamusal yaşamın özgürleştirici pratiğinden ve kişidışılığın insan yaşamına katabileceklerinden vazgeçmek- yüksektir (Sennett, 1996: 421).

Sonuç, mahremiyet ideolojisi ile şekillenen mahrem bir toplum olmuştur. Son bölümde Sennett, mahrem toplum olarak adlandırdığı toplum biçimini bugünkü toplum yaşamı ile bağlamaktadır. Analizine göre, bizler bütün insani etkileşimi, politika dahil, psikolojik kavramlara indirgeyerek kamusal yaşamı yok etmekteyiz. Sonucu, radikal biçimde uygarlaşmanın karşıtıdır. Karizmatik politik liderler ve getto mantığı gibi olgular, bu medeniyetsizleşmenin göstergeleridir. Sennett, kamusal yaşamda kamusal bilgi ve dramının birbiriyle ilgili olduğu fikrini savunmaktadır. Şehirleşmiş toplumlarda, örneğin 18. yüzyılda, tiyatro, kamusal yaşamın daha büyük sahnesinde bir eylem modeli olarak analımlanmaktadır (Halloran, 1981: 324-326).

Bu sahnenin silinişini Sennett şöyle anlatmaktadır:

“Mahremiyet bir görüş biçimi ve insan ilişkilerinde bir beklentidir. İnsani deneyimin yerleştirilmesidir; öyle ki, yaşamın dolaysız şartlarına yakın olan, en yüce olandır. Bu yerleşme ne denli hüküm sürerse, insanlar da içtenliğin ve karşılıklı açıklığın karşısına çıkan görenek, tavır, jest engellerini yıkmak için o kadar çok çalışır, birbirlerine o denli baskı yaparlar. Beklentileri, ilişkilerin yakınlaştıkça sıcaklaşmasıdır; insanların mahrem bağların önüne çıkan engellerden kurtulma

çalabalarıyla bulmak istedikleri yoğun bir sosyalliktir. Ne var ki, bu beklenti eylem tarafından yenilgiye uğratılmaktadır. İnsanlar birbirlerine yakınlaştıkça sosyalliklerini yitiriyorlar, ilişkilerinde de daha sancılı ve kardeş katline daha eğilimli oluyorlar. ...

Benim düşünceme göre, mahrem ilişkinin sosyalliğe yenik düşmesi insane doğasına ilişkin terimlerin, "kişilik" diye adlandırdığımız o bireysel, istikrarsız ve kendine dönük fenomene dönüştüğü uzun tarihsel sürecin sonucudur.

Bu tarih, toplumu ayakta tutan nazik bir dengenin seküler ve kapitalist varoluşun ilk dalgalarında yitirilişinin tarihidir. Bu denge, kamusal yaşam ile özel yaşam arasındaki dengeydi; insanların tutkunun bir türünü besledikleri kişisiz bir alan ile, tutkunun başka bir türünü besledikleri kişisel bir alan arasındaki dengeydi. Bu toplum coğrafyasına doğal bir insane karakteri fikrinde temellenen insane doğası egemendi; bu karakter yaşam boyu edinilen deneyimlerden doğmayıp, bu deneyimlerde ifade ediliyordu. Doğaya aitti ve insanda yansıtılıyordu. Hem sekülerlik hem de kapitalizm geçen yüzyıl içinde farklı biçimlere ulaşıncaya, bu aşkın doğa fikri giderek anlamını yitirdi. ... Gizemli, tehlikeli bir güç olan benlik, adım adım toplumsal ilişkileri tanımlamaya başladı. Toplumsal bir ilke oldu. Bu noktada da, kişisiz anlamları kapsayan kamusal alan ve kişisiz eylem zayıflamaya başladı. Bugün içinde yaşadığımız toplum bu tarihin sonuçlarına katlanmaktadır; yani, toplumsal anlamların birey olarak insanların duygularıyla yaratıldığı inancıyla res publica'nın silinmesinin." (Sennett, 2010:433-435)

Çağımızda kişiler arasındaki yakınlık, ahlaki bir değer olarak benimsenir; başkalarıyla yakınlaşma ve samimiyetin kişilgi geliştirdiğine inanılır; toplumdaki kötülüklerin tümü ise kişisizlikte ve yabancıda vücut bulmuştur. İşte bu üç inanış, Sennett'e göre mahremiyet ideolojisidir. Sennett, mahremiyetin bir ideolojiye dönüşerek kamusal yaşamı yutmasının çözümünün şehir yaşamında yattığını düşünür. Sorun, şehir yaşamı ile başlamıştır, bu uygar imkan ile çözülebilir.

Sennett, kamusal alanı, mekanın çok ötesinde tanımlamaktadır; örneğin bugün iletişim teknolojileri bu mekansallık algısını ciddi biçimde değiştirmiştir. Kamusal alanla ilgili en önemli nokta, ona göre, bu alanda ne olduğudur. Yabancıları bu alanda bir araya toplamak, mahrem alanda yaşanmayan veya orada da yaşanan eylemlere yol açabilmektedir. Kamu içinde insanlar, bilinmeyen ve tanınmayan bilgilere ulaşabilirler. Bilgi ve enformasyon ufuklarını genişletirler. Piyasalar bu genişleyen enformasyon ufuklarına bağlıdır. Kamu içinde insanlar kendileri ile aynı görüşleri paylaşmayan insanlarla tartışabilir. Demokratik yönetim, yabancılar arasındaki bu değişime bağımlıdır. Sennett'a göre, modern zamanlarda kamusal alanı anlamlandırmaya çalışan üç okul bulunmaktadır. İlki Hannah Arendt'in İnsalık Durumu ile ortaya attığı teoridir. Arendt, kamusal alanı politikayla anlamlandırmaktadır. Arendt'in ideali açıktır; insanların kökeni, cinsiyeti, yaşam tarzı, sınıfı ne olursa olsun yurttaş olarak eşit bir sese sahip olmalıdırlar. Kamusal

alandaki özel olan hiçbir şeye yer yoktur. Nazi Almanyası'nın nasyonalizmine bu idealden meydan okumuştur Arendt. Ancak bugünkü Batı demokrasilerinde, kimlik politikalarının düşmanı olarak okunmaktadır. Kör noktaları bir kenara koyulursa, Arendt'in bakış açısı, bu alandaki birçok çalışmaya ilham vermiştir. Sennett'a göre ikinci okul, Habermas'ın kamusal alan ekolüdür. Onun kavrayışı, Sennett'a göre, Arendt'in kavrayışından daha zengindir. Üstelik Habermas'ın teorisi mekansal tanımın ötesindedir; yabancıların etkileşime girdiği her alan kamusal alana dönüşebilir. Ancak Habermas ekolü de Arendt ile benzer bir ideali paylaşmaktadır. Arendt'ten farklı olarak Habermas, kamu içindeki insanların ekonomik, etnik ve kültürel durumlarını göz önüne almaktadır. Ancak tıpkı onun gibi, kamunun bütün bu koşulları aşmasını istemektedir. Sennett, üçüncü okulu antropolog Clifford Geertz, sosyolog Erving Goffman ile birlikte kendi çalışmalarının oluşturduğunu belirtmektedir. Akademik literatürde performatif okul olarak anılan bu ekol, insanların kendilerini yabancılar karşısında nasıl ifade ettiklerine odaklanmaktadır. Bu ekol, Arendt ve Habermas'a göre daha az politik; daha çok kültürel (Sennett, t.y).

Sennett'in çalışmasında medya çok az yer tutmaktadır; ancak çalışmanın son bölümü olan "Mahrem Toplum"da elektronik medyaya değinir. Sennett'a göre, medyanın kamusal yaşamın yükselişi ve çöküşü ile özel bir ilişkisi vardır. Elektronik iletişim, kamusal yaşam fikrini yok eden araçlardan biridir. Sennett, medya üzerine yazarken özellikle radyo ve televizyonun bireyin katılımına izin vermeyen tek taraflı yayın mantığı üzerinde durur. Bu araçlar, doğaları gereği bireyi pasifleştirmektedir.

"Medya" kamusal yaşamın iki ilkesi olan çeşitlilik deneyimine ve toplumun mahrem halkadan belli bir uzaklığı olan bir bölgesinde yaşanan deneyime aykırıdır. Bunu söylerken, formülün kendine yeterli oluşundan rahatsızlık duyuyorum. Çünkü kamusal yaşamdan çekilmeye ilişkin etkiler bu aletlerin ortaya çıkışından çok önce başlamıştı; teknolojinin bir canavar olduğu şeklindeki alışılmış senaryodan yola çıkıp bunların da cehennem aygıtları olduğunu söylemek doğru değildir. Bunlar, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yine insanlarca bulunmuş aletlerdir. Elektronik medyanın karşıladığı ihtiyaçlar, geçen 150 yıl boyunca oluşmuş, kendini bir kişi olarak daha fazla bilmek ve hissedebilmek için toplumsal etkileşimlerden çekilme yönündeki kültürel etkilerdir. Bu aygıtlar, toplumsal etkileşimle kişisel deneyim arasındaki savaşımın silahlarından biridir. Öncelikle elektronik medyanın en başta ele aldığımız boş kamusal alan paradoksunu yani yalıtım ve görülebilirlik paradoksunu ne şekilde somutlaştırdığını görelim ...

Pasiflik bu teknolojinin "mantığıdır". Kitlesele medya, geçen yüzyılda tiyatrolarda ve konser salonlarında biçimlenmeye başlayan kalabalık halinde sessiz kalma tarzlarını pekiştirir; E.T.A

Hoffmann'ın şehrin sokaklarında gözlediği, zahiri bir seyirci, pasif bir tanık fikrini güçlendirir” (Sennett, 2010: 363-365).

Sennett'a göre bu araçlar, kamusalılığı yok eden tek araç değildir, sadece onlardan biridir. Bu anlamda medya, Sennett'ta Negt&Kluge ya da Habermas'ın KAYD'ında olduğu gibi kamusalılığın düşmanı değildir. Ancak kamusalılık kültürü, bu araçlardan önce aşınmaya başladığı için bu araçlar da yeni mahrem kültürün araçları olmuştur.

Sennett'ın kamusal alan teorisi, daha çok performatiftir; şehir yaşamının üretebileceği (ve bir zamanlar ürettiği) kamusal yaşam ve kültür üzerine temellenmiştir. Sennett'ın teorisinde merkeze oturan kavram, “kişidışılık (impersonality)” kavramı olmuştur. Bu kavram, “bireysellik” ile şekillenmiş olan günümüz toplumlarında yaşanan problemleri anlamak ve çözümlmek için önemli bir kavramdır. Kişidışılığın kaybı ile giderek mahremiyete ve bireyselliğe gömülen toplumlarda, kamusal kültür ve onun üretebileceği demokrasi de yitirilmektedir. Kamusal alan teorilerinin her biri, demokrasi ve demokrasi kültürüne yaptığı vurguda kesişmektedir.

Kişidışılığın yitimi sonucunda kaybedilen kamusalılık, bize sağlık ve gazetecilik ilişkisindeki problemlerden birini anlayabilmek ve çözümlenebilmek adına da kuramsal bir yaklaşım sunmaktadır. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nın 1993 yılında Mayıs ayı içinde tirajı en yüksek üç günlük gazete üzerinde yaptığı araştırmanın sonucuna göre, basında çıkan sağlıkla ilgili haberlerin %40'ı, doğrudan sağlığın korunması için alınması gereken önlemlerle ilgili çıkmıştır. %20,9'u da beden sağlığı konularında, daha çok gazetelerin hafta sonu eklerinde çıkmıştır (Demir, 2010:248- 251). Sağlık haberlerinin medya tarafından ele alınışında en çok şikayet edilen konu, bu haberlerin magazin (diyet, zayıflama, güzellik gibi) veya hastalıklardan korunmak adına bireysel önlemlere ve (mucize) tedavilere yer veren haberler olmasıdır. Bu haberler genellikle bilimsel bilgiye uygunluk ve (yanlış yönlendirme sonucu) halk sağlığını tehdit edip etmemeleri açısından değerlendirilmektedir. (bkz. Müge Demir 2010; bkz. Kaya, Yüksel, Ögüt t.y.).

Kanımızca sağlık haberleri konusundaki rahatsızlık, -kamusal bir mesele olan- problemi tesbit edememekten kaynaklanmaktadır. Sağlık haberlerinin ele alınış biçimi, içinde yaşadığımız bireyselleşmiş toplum ve neoliberal süreç ile ilgili ipuçları içermektedir. Yazılı basın ve medya, sağlığı genellikle endüstriyel yapılardan, siyasi sistemden ve kamu politikalarından soyutlayarak ele almaktadır. Kanserden, obeziteden, kalp ve damar hastalıklarından korunmak için bireysel olarak alınabilecek önlemler, geniş yer bulur ve ilgi çekerken, bütün bu hastalıkların kapitalizmle ve sağlık politikaları ile ilgisi adeta görünmez hale gelmektedir. Tüm hastalık riskleri toplumsal- hatta küresel- olarak üretilmektedir; ancak bu risklerin bireysel önlemlerle çözülmesi beklenmektedir. Medyada da bu şekilde ele alınan sağlık konusu, bireylerin kamusal politikalar üretilmesi konusunda kamuoyu oluşturabilmeleri için yeterli bilgiyi içermemektedir. Sağlık konusu, bireylerin sorunlarına sıkışıp kalmakta, siyasi alana taşınmamaktadır.

Bireylerin bireysel endişe, korku ve arzularının kamusal alana ve söyleme taşınması, kamusalın mahremiyet ideolojisi ile yok edilmesi anlamına gelir. Kamusal çıkar ya da kamusal meseleler, ancak mahrem duygulara ya da özel hayatlara dokunabildiği ölçüde ilgi çekicidir, haber yapmaya ve –sözde- kamusal tartışmalara taşımaya uygundur. Mahrem duygulara ya da özel hayatlara tercüme edilemeyen kamusal meseleler ise anlaşılmaz hale gelir. Bu nedenle artan obezitenin gıda endüstrisi ile ilgisi, artan kanser hastalığının kozmetik, gıda, ilaç endüstrileri ile bağı anlaşılmazken hangi bitkisel çayın kanseri önleyebileceği ya da kilo vermeye yardımcı olan besinler haber olarak geniş yer bulabilmektedir.

Sennett'in kamusal yaşamı yok ettiğini teşhis ettiği mahremiyet ideolojisi, sağlık haberlerindeki eğilimi anlayabilmek için işlevli bir bakış açısı vermektedir. Tocqueville'in "birey yurttaşın en büyük düşmanıdır" sözü, sağlık haberciliğindeki eğilimi açıklamaktadır. Sağlık haberleri, bu haliyle bireylere hitap etmektedir; yurttaşlara değil. Bu durumda da siyaset ile sağlık arasındaki bağlantı kopmakta, basın da kamusal bir araç olarak kamuoyunu besleyememekte ve sağlık politikaları konusunda kamusal tartışma başlatamamaktadır. Bu durumda mahremiyeti paylaşmak, sağlık konusunda da tek kamusal ilişki kurma biçimine dönüşmektedir.

Böylece yaşamlar tıbbileştirilirken (medikalize edilirken), sağlık bireysel bir meseleye indirgenmektedir.

“Hastalanmaları halinde bunun sebebi sağlık rejimine uymakta karalı ve yeterince gayretli olmamalarıdır. İşsiz kalmaları halinde bunun sebebi, bir iş görüşmesinden başarıyla çıkma becerilerini öğrenememeleri ya da bir iş bulmak için yeterince gayret göstermemeleri ya da tek kelimeyle işten kaçmalarıdır. Kariyer beklentilerinden emin olmamaları ve geleceklerini düşünerek acı çekmeleri halinde, bunun sebebi, dost kazanma ve insanları etkileme konusunda yeterince iyi olmamaları ve kendini ifade etme ve başkalarını etkileme sanatlarını öğrenmeyi başaramamış olmalarıdır. Onlara söylenen ve inanmaları söylenen şey budur. Dolayısıyla, “sanki” bu durum gerçeğin ta kendisiymiş gibi davranırlar. Beck’in yerinde ve etkileyici biçimde belirttiği gibi, “kişinin nasıl yaşadığı sistemsel çelişkilere biyografik bir çözüm haline gelir.” Riskler ve çelişkiler toplumsal olarak üretilmeye devam eder; bu tam da bireyselleştirilmekte olanlarla başa çıkma görevi ve zorunluluğudur.

Uzun bir öyküyü kısa kesmek gerekirse şu söylenebilir: Kader olarak bireysellik ile pratik bir kendini kabul ettirme yeteneği olarak (kendi kendini geçindiren ve ileriye iten bireyi sadece “bireyselleşmiş” bireyden, yani bireyselleşme sanki elde edilmiş gibi davranmaktan başka hiçbir seçeneği olmayan bir insandan ayırmak için Beck’in seçtiği terimle, “bireyleşme” olarak) bireysellik arasında büyüyen bir gedik vardır; ve en önemlisi, bu gediği aşmak o yeteneğin rolü değildir” (Bauman, 2001: 63-64).

2.3.2 Sennet’in Kamusal Alan Teorisine Eleştiriler

Habermas, Sennett’in teorisini temsili kamunun tipolojisi ile burjuva kamusu arasındaki farkı ayırt edemediği için eleştirmektedir:

“(Plebyen kamusalılık, bir anlamda toplumsal önkoşulları ortadan kalkmış bir burjuva kamusudur) (Plebyen kamunun burjuva kamusundan dışlanmasından farklı biçimde) Halkın temsili kamunun geleneksel biçimlerinden dışlanması başka bir biçimde cereyan eder. Burada halk kulistir; egemen zümreler, soylular, paye sahibi kilise mensupları, krallar vs. bu kulisin önünde kendilerini ve statülerini temsil ederler. Halk, temsil olunan egemenlikten dışlanmakla, bu temsili kamunun tamamlayıcı koşullarından biri olur.

Eskiden olduğu gibi şimdi de, (2. Bölümde sadece eskizi çizilen) bu kamu tipolojisinin, kamusal iletişimin modern biçimlerinin arkaplanını oluşturduğu kanısındayım. Bu tezati saptamak, Richard Sennett’i, burjuva kamusunun çöküşü ile ilgili teşhisini yanlış bir modele dayandırmaktan alıkoyabilirdi. Zira Sennett temsili kamuya özgü eğilimleri klasik burjuva kamusuna taşıyor; derunilikle kamusalılık arasındaki, burjuva mahremiyet alanının kamusal toplulukla ilişkili özel niteliği aracılığıyla 18. yüzyılda edebi yönden de geçerlilik kazanan diyalektiği ıskalıyor. Kamu tipolojilerini birbirinden yeterli ölçüde ayırmadığı için, “Kamusal Kültür”ün bitişi ile ilgili teşhisini, mesafeli bir gayrişahsiliğe ve merasimleştirmeye dayanan, kendi kendini temsile dönük estetik rol oyununun biçimsel çöküşü ile kanıtlayabileceğini zannediyor. Oysa, özel duyguları, aslında öznel olan her şeyi gözlerden kaçırarak maskelilik hali; daha 18. yüzyılda burjuva özel şahıslar bir kamusal topluluk olarak ve dolayısıyla yeni tip bir kamunun taşıyıcıları sıfatıyla ortaya çıktıklarında an’aneleri yıkılan temsili kamunun azametli çerçevesine aittir” (Habermas, 2009(a):20).

Halloran, Sennett’in Kamusal İnsanın Çöküşü’nde retorik geleneğe hiç değinmemesini en önemli kusuru olarak nitelemektedir. Sennett’in kamusal yaşam algısı miyop denecek kadar moderndir ona göre. Bu modern gelenek içinde, Antik

Roma ve Yunan'dan miras kalan retorik geleneğini fark edememiştir. Ayrıca Avrupa ve Amerikan kültürel gelenekleri arasındaki ayrımı fark edememiştir. Çöküş analizini, Londra ve Paris üzerinden temellendirmektedir. Ancak başlangıcı ve sonu 20. yüzyıl Amerikan şehirleri ile yapmaktadır. Eğer kamusal problem Sennett'in göstermeye çalıştığı gibi tarihsel bir süreçte oluşmuş ise, bu sürecin Amerika'ya nasıl transfer edildiği belli değildir. Halloran'a göre Sennett'in pusulası yeterince geniş değildir. Ayrıca Sennett, teşhis ettiği problemin çözümünü önermemektedir. Tam bu noktada Halloran, Sennett'in daha önceki çalışmasına dönmeyi önermektedir. Otorite, Halloran'a göre, problemi daha üretken bir biçimde ele almaktadır (Halloran, 1981:326-328).

Yine Sennett'in kamusal alan teorisi, Habermas ve Arendt'inkine paralel biçimde, hem bir dönemi idealize ettiği için, hem de aynı cinsiyet körlüğüne sahip olduğu için eleştirilmektedir (Bkz. Fraser, Benhabib).

2.4.Oscar Negt&Alexander Kluge: Kamusal Alan Ve Deneyim

Negt ve Kluge'nin kamusal alan üzerine çalışmaları olan "Kamusal Alan ve Deneyim" 1972'de yayımlanmıştır. Oscar Negt, sosyoloji eğitimi almıştır ve işçi sınıfı üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Aynı zamanda 1962'den 1970'e kadar Jürgen Habermas'ın da asistanlığını yapmıştır. Alexander Kluge ise, hukuk alanında doktora yapmış bir yazar, yönetmen ve yapımcıdır. Çeşitli filmlere yönetmenlik ve yapımcılık yapmanın haricinde 1988 yılından itibaren RTL ve SAT 1'e programlar da yapmıştır. Aynı zamanda Adorno ile arkadaşlığı, onun da Frankfurt Okulu ve Eleştirel Kuram ile ilgilenmesini sağlamış ve Oscar Negt ile çalışmalarının başlangıcını oluşturmuştur. Negt, işçi sınıfının örgütlenme pratiğinde kültür ve eğitimin rolü üzerine odaklanmıştır. Kluge ise sinema üzerine çalışırken-politik, ekonomik ve hukuki anlamda- alternatif medya üzerine odaklanmıştır. Böylece Negt ve Kluge, toplumsal deneyimin üretimi üzerine çalışmaya başlamıştır. Kamusal alan da toplumsal deneyimin üretildiği bir alan olarak anlamlıdır ve bu bağlamda da kamusal meselesi, toplumsal deneyim ile beraber ele alınması gereken bir meseledir (Hansen,1993: x-xi).

Negt ve Kluge, deneyim kavramına özel bir önem atfederler; çünkü bugün politik örgütlenmeden demokrasinin işleyişine kadar ele alınan birçok problemin kaynağında, insani deneyimin ve ilişkilerin doğasının geç kapitalizmin koşulları ile beraber değişmiş olması yatmaktadır. İnsani deneyim, geç kapitalizmin koşulları altında temelden değişmiştir. Koşulları daha farklı olan eski dönemlerin kuramları ve politik bakışları ile yeni toplumsal deneyimi açıklamaya çalışmak sonuç vermemektedir. Marxizmin krizinin esas sebebi de budur. Negt ve Kluge, Kamusal Alan ve Deneyim ile geç kapitalizmin koşullarına uyarlanmış bir Marxist analiz için altyapı oluşturmaya çalışmışlardır (Knödler-Bunte, 1975: 51).

Negt ve Kluge'nin çalışmaları, iletişim alanında önemlidir; çünkü toplumsal deneyimin üretilmesinde birebir medya da rol oynamaktadır. Bu bağlamda Negt ve Kluge'nin yaklaşımlarında, özellikle “üretimin kamusal alanları” olarak da sınıfladıkları yeni medyanın insan yaşamına ve insani deneyimin oluşumuna etkileri, çok önemli bir yer tutmaktadır. Negt ve Kluge'nin medyaya bakışları tıpkı Adorno ve Horkheimer'da veya Habermas'ta (erken dönem çalışmalarında) olduğu gibi olumsuzdur; ancak medyanın alternatif kullanımları üzerinde de durmaktadırlar. Kluge'nin Hans Ulrich Obrist ile televizyon programcılığının koşulları üzerine konuştukları bir söyleşide söylediği “biz kitap yazmak, film çekmek ya da televizyon programları yapıcılığı arasında bir ayrım yapmıyoruz; çünkü bugünlerde kendini nasıl ifade edeceğini seçemiyorsun” sözü, bu bakışı yansıtmaktadır. Medya, kendini ifade edebilmenin bir yoluna dönüşmüşse, bu ifade yolunu alternatif biçimde kullanmanın da yolları olmalıdır. Çünkü medya, bugün küresel anlamda toplumsal deneyimin hammaddelerini insanlara sunmaktadır. Ancak buradan yeni politikalar üretilemiyorsa, Negt ve Kluge'ye göre yeni politikaları üretmenin aracı olarak medyayı kullanabilmenin yolları aranmalıdır.

“Kamusal Alan ve Deneyim/Öffentlichkeit und Erfahrung” ile Negt ve Kluge, bir anlamda Habermas'ın “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü”nde anlattığı, kapitalizmin Sanayi Devriminden sonra olgunlaşan aşaması ile farklılaşmış olan kamusal alanı ve bu alanın yeni özelliklerini ayrıntılı biçimde betimlemiştir. Kamusal alan çalışmasını

bir adım daha ileri götüren ise bir taraftan kamusal alan kavramının çoğulluğunu vurgulamaları olmuştur.

Negt ve Kluge, 1972’de yazdıkları “Kamusal Alan ve Deneyim” (*Öffentlichkeit und Erfahrung*) kitabından sonra, “Tarih ve İnat” (*Geschichte und Eigensinn*, 1981) ve “Politiğin Kitleleşmesi” (*Massverhaeltnisse des Politischen*, 1992) kitaplarında da geç kapitalizm koşullarında kamusal alan ve politik örgütlenme sorunu üzerine birlikte çalışmayı sürdürmüşlerdir. Negt ve Kluge’nin Kamusal Alan ve Deneyim’inin İngilizce’ye çevirilmesi, 1993 yılını bulmuştur. Habermas’ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü de İngilizce’de 1989’da yayımlanmıştır. Ancak 1990’ların kültürel yapısı ve yeni medya ortamında bile çalışma, bir tarafıyla günceldir. Kültür, Habermas’ta medyanın bir türevi olarak sunulurken, medya gösterilerinin insanları neden bu kadar etkilediğine dair hiçbir çözümlenmeye yer vermemiştir. Bu nedenle bir tarafıyla da eksik kalmaktadır (Polan, 1990:260-261). Yine 1990’larda İngilizce’ye çevirilmiş olan Negt ve Kluge’nin Kamusal Alan ve Deneyim’i ise, onların medyaya bakışları ile birleştiğinde bu eksikliği bir parça aşabilmektedir. Özellikle başlıklarında da kamusal alan ile birleştirdikleri deneyim kavramı ve bu kavramı, geç kapitalizm ve yeni medyanın da etkileri ile birlikte analiz etmeleri, 1990’lar için bile tamamlayıcı ve önemli bir bakıştır. Hatta sosyal medyayı tartıştığımız 2010’lar için bile hala geçerli ve açıklayıcıdır. Jameson’a göre onların deneyim kavramını ele alış biçimleri, bazı farklılıklar olmasına rağmen, E.P. Thompson, Raymond Williams gibi kültürel araştırmalar geleneğinden Sartre’a kadar uzanan gelenekte sayılabilir (Jameson, 1988:156).

1990’larda İngilizce’ye çevirilmiş olan Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Kamusal Alan ve Deneyim, o yıllarda şiddetli bir biçimde sürdürülmüş olan kamu hizmeti yayıncılığı tartışmalarına da kaynaklık etmiştir. 90’lı yıllar, Batı Avrupa’da deregülasyon sonrası giderek artan ve güçlenen özel yayıncılık karşısında kamu hizmeti yayıncılığının ve bu anlayışın yoğun bir biçimde tartışıldığı yıllar olmuştur. Hatta bugün de yürütülen kamu hizmeti yayıncılığı tartışmalarında halen Habermas ve kamusal alan teorisi, en önemli kaynaklardan biridir (Collins, t.y.; Keane:1999 Tsekeris: 2008; Ramsey: 2010). Kamusal Alan ve Deneyim, kamu hizmeti

yayıncılığına ve bu yayıncılık biçiminin burjuva kamusal alanı ile bağlantısına da bir bölümü ile değinmiştir. Batı Alman televizyonu, üretimin (endüstriyel) kamusal alanı ile burjuva kamusal alanının birbirlerini sürekli sekteye uğratan bir uzlaşmasına dayanmaktaydı. Ancak kamu hizmeti yayıncılığı, dengeli programlama yükümlülüğü ile bağlı olduğu için, yapısal ve zamansal anlamda ticari televizyonun bütün engellerini içermesine rağmen, izleyiciye onlar kadar ulaşamıyordu. Ticari televizyon, izleyiciye kendi deneyimlerine dair çok daha fazla şey bulabilecekleri bir mecra sunabilmekteydi (Hansen, 1993: xxiv). Negt ve Kluge'nin bu erken tespitleri, kamu hizmeti yayıncılığı tartışmaları açısından hala önemini ve aciliyetini koruyan meselelerdendir.

Yine her iki kitabın da İngilizce çevirisinin denk geldiği 90'lı yıllar, kamusal alan tartışmalarının hem akademik hem de entelektüel çevrelerde yaygınlaştığı yıllardır. Kamusal alan çalışmaları, çok daha uzun bir geçmişe sahip olmakla beraber, 1980 sonrası postmodernitenin de etkisiyle iletişim ve kültürel çalışmalardan, feminist çalışmalara, cinsel kimlik çalışmalarından etnik kimlik çalışmalarına uzanan yeni bağlamlarda çok daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Negt ve Kluge'nin Kamusal Alan ve Deneyim'i, kamusal alan çalışmasını ve insanın toplumsallaşması ile bağlantısını, postmodern dönemin açmazlarını da açıklayabilecek biçimde geliştirmiştir. Proleter kamusal alan, burjuva kamusal alanı ve üretimin kamusal alanı biçiminde yaptıkları üçlü ayırım ve bu alanların her birinin birbiri ile ilişkililiği, 2000'li yıllar için bile hala pek çok soruya yanıt verebilecek niteliktedir. Burjuva kamusal alanının kurumları, daha fazla insana ulaşabilmek adına üretimin kamusal alanları ile iç içe geçmektedir. Gazetelerin tablet bilgisayarlarla internet üzerinden okunması veya meclisteki tartışmaların twitter üzerinden iletilmesi, bu iç içeliğin örneklerindedir. Üretimin kamusal alanları da meşruiyet ve saygınlık için burjuva kamusal alanının değerlerinden vazgeçmemektedir. Sosyal medya üzerinden yapılan gazeteciliğin de, hala burjuva kamusal alanının değerlerinden olan basın özgürlüğünün demokrasi ile bağlantıları üzerinden bir dil kurması, buna örnektir (Hansen, 1993: xxix-xxx). Negt ve Kluge'nin kamusal alan kavramsallaştırmaları, İngilizce'ye çevirildiği yıllarda olduğu gibi, hala güncel sorulara uyarlanabilmekte ve

yeni yanıtlar arayabilmek adına kullanılabilir. Bu nedenle de kavramsallaştırmaları, tezimiz için olduğu kadar, pek çok güncel tartışma için hala çok önemlidir.

Aşağıdaki bölümde, Negt ve Kluge'nin kamusal alan teorisinin ana hatları çizilirken onların kamusal alan kavramsallaştırmalarının tezimiz açısından önemli olan noktaları da vurgulanacaktır.

2.4.1 Oscar Negt&Alexander Kluge'nin Kamusal Alan Teorisi: Farklı Deneyimlerle Örülen Çoğul Kamusal Alanlar

Negt ve Kluge'nin kamusal alan teorisinin altyapısını, Kamusal Alan ve Deneyim (bundan sonra bazen KAD olarak kısaltılacaktır) adlı çalışmaları oluşturmaktadır. Yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, çalışmalarının odak noktası, insani deneyimin örgütlendiği kamusal alandır. Ancak kapitalist üretim biçiminin dönüşümü ile birlikte, kültürel olarak yaşanan ve üretilen insani deneyim ve insanın kendisini ve dünyayı anlamlandırma biçimleri de kökten değişmiştir. Kamusal alan da bu yeni koşullar altında, geç kapitalizmin (veya başka bir adlandırma ile postfordizmin) yeni biçimleri ile kültürler arasında bir ara alan, her ikisinin de kesiştiği ve etkileşime girdiği bir alandır. Negt ve Kluge, KAD'da kapitalist toplumsal ilişkilerin dönüşümünü analiz edebilecekleri bir teori oluşturmaya çalışmışlardır. Marksizmin yaşadığı sorunlardan biri, çağdaş koşulları, geç kapitalist koşullardan önceki politik veya kavramsal çerçevelerle değerlendirmektir. Negt ve Kluge, bu çalışmaları ile bu sorunu aşabilecek yeni bir Marksist analiz için bir başlangıç yapmaya çalışmışlardır (Knödler Bunte, 1975: 51-52).

KAD, deneyimi mümkün olduğunca geniş bir bakış açısı ile ele almaktadır. Yazarlara göre, çocuk bakımı, fabrikada çalışmak ya da evin içinde televizyon seyretmek gibi eylemler, özel; olimpiyat töreni veya tiyatro galası düzenlemek gibi eylemler ise kamusal olarak nitelenmektedir. Ancak gerçek toplumsal deneyim, bu nitelendirmelerin çok ötesindedir (Negt&Kluge, 1993: xliii). Diğer teorilerde ve tezin "Kamusal Alan-Özel Alan Karşıtlığı" bölümünde de kısaca değindiğimiz gibi, neyin kamusal neyin özel olduğunu belirlemek, oldukça zor ve tartışmalı bir alana adım

atmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle yazarların başlıkta kamusal alanın/Öffentlichkeit'in yanına deneyim/Erfahrung kavramını dahil etmiş olmaları önemlidir. Bireyler, toplumsal yaşam içinde gündelik yaşam ve çalışma koşullarını deneyimlerken, bu ayrımlar, kağıt üzerinde olduğundan çok daha fazla muğlaklaşmaktadır. Bu nedenle kamusal alanı, insani gündelik deneyimler ile geç kapitalizmin yeni biçimleri ve kurumları arasında bir alan olarak düşünmek, bu muğlaklığı giderebilecek yeni bir analiz için zihin açıcı bir adımdır. Böylece kapitalizm içinde üretilen toplumsal deneyim ile kamusal alanı beraber düşündüğümüz zaman, burjuva kamusal alanı, baskın kamusal alanı temsil etmektedir. Yazarlar, giderek kapitalist üretim sürecinin bir parçasına dönüşen burjuva kamusal alanının karşısında etkili olabilecek ve yeni bir dil ve bakış üretebilecek karşıt bir kamusal alan/Gegenöffentlichkeit arayışındadırlar. Burjuva kamusal alanının diyalektiği olarak proleter kamusal alanın karşıt kamusal alan olarak oluşturulma potansiyeli, yazarların araştırdıkları sorulardan bir tanesidir.

Tıpkı özel ve kamusal kavramları gibi, burjuva ve proleter kavramları da müphemlik içeren kavramlardır. Tanımları ve içerikleri, tarihe, yoruma veya kuramsal bakışa göre değişebilmektedir. Negt ve Kluge, burjuva kavramını, özellikle egemen burjuva kamusal alanı üzerine eleştirel düşünme edimini başlatabilmek amacı ile kullandıklarını belirtmektedirler. Onlara göre, post-burjuva kamusal alanının¹⁰ kurum, değer ve görünümünü halen devrim sürecinde burjuvazinin yarattığı meşruiyet görüntüsü belirlemektedir. KAD'da baskın burjuva kamusal alanının fetişist karakterini gösterebilmek, karşıt ve materyalist bir kamusal alanı geliştirmenin ilk adımı kabul edilmiştir (Negt&Kluge, 1993: xliv).

Burada yazarların anlatmak istedikleri, 17. ve 18. yüzyıllar sırasında, burjuva devrimleri henüz devam ederken oluşturulmuş olan burjuva kamusal alanının temel değerleri, bugün o dönemde içerdikleri anlamı kaybetmiştir, mistifikasyona uğramıştır. Bu değerler, geç kapitalizmde üretimin kamusal alanları ile

---

¹⁰ Yazarların post-burjuva kamusal alanından kasıtları, burjuva kamusal alanı ile endüstriyelleşmiş üretimin kamusal alanlarının bütünleşmiş halidir. Post-burjuva kamusal alanı, Habermas'ın dönüşmüş olan kamusal alanına denk gelmektedir.

birleştiklerinde tıpkı *Marx'ın meta fetişizmi* kavramı gibi işlemektedir. Üretimin kamusal alanları ile birleşmiş olan post-burjuva kamusal alanının meşru görünümünü korumaktadırlar. Bu durumu, nesnel haber ve gazetecilik mesleğinin demokrasi bağlantısı üzerinden bir örnekle somutlaştırmak yararlı olacaktır. Gazetecilik mesleği, demokrasi ile güçlü bağlantısı üzerinden toplumsal ve hukuki meşruiyetini kurmuştur. Burjuva kamusal alanının değerleri arasında sayabileceğimiz basın özgürlüğü, yine devrimci burjuva sınıfının temel değerlerinden olan demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerle birbirine bağlanmıştır. Ancak günümüzde, yani post-endüstriyel dönemde gazetecilik mesleği, üretimin kamusal alanları ile iç içe geçmiştir. Örneğin gazeteciliğin nerede bitip halkla ilişkilerin nerede başladığını saptamak, bugün çok zordur. Mesleğin endüstriyelleşmesi ile yakından bağlantılı olan nesnel haber yazım biçimi, adeta mesleğin toplumsal ve siyasal anlamını taşıyan bir göstergeye dönüşmüştür. Nesnel yazım, tarafsızlığın göstergesi ve demokrasinin işleyişi için gerekli bir yazım biçimi olarak sunulmaktadır. Ancak aslında nesnel görünüm, haberin değişim değerini belirleyen bir biçimdir ve haberin içeriğinin ve toplumsal bağlamının önüne geçmektedir. Ya da Marx'ın *meta fetişizmi* kavramına göre yorumlarsak, bir meta olan haberin değişim değeri, kullanım değerinin önüne geçmektedir. Nesnel haber yazımı, böylece tarafsızlığı ve demokratik tavrı simgeleyerek mesleğin meşruiyetini üreten *toplumsal bir hiyeroglif*e dönüşmektedir (Marx, 2003: 76-78).

Burjuva kamusal alanının değerleri, evrenseldir; yani sadece burjuva sınıfının çıkarlarını temsil etmemektedir. Habermas'ın da sahiplenip onarmaya çalıştığı, bu evrensel karakterdeki değerlerdir. Ancak bu değerler, post-endüstriyel koşullar altında ve post-burjuva kamusal alanında, saptanması çok zor bir biçimde çeşitli çıkarlarla iç içe geçerek fetişist bir karaktere bürünürler. Böylelikle de işlemlerinin imkansız olduğu bir yapı içerisinde bu yapıyı aklayan bir mekanizmaya dönüşmektedirler. Negt ve Kluge'ye göre, burjuva kamusal alanının bütün biçimlerine özgü karakteristik bir zayıflıktır bu. Bu durumun nedeni onlara göre, burjuva kamusal alanının çelişkili yapısıdır. Bir taraftan yaşamsal çıkarları dışlarken (aile ve iş yaşamındaki çıkarlar örneğin), diğer taraftan da evrensellik iddiasında

bulunması, burjuva kamusal alanını sürekli çelişkili bir var oluşa sürükler. Burjuva kamusal alanının değerleri, yaşam çıkarları ile örtüş(e)mediği için, bu değerler, kapitalist üretimin somut çıkarları ile birleşmektedir (Negt&Kluge, 1993: xlvi).

Negt ve Kluge'nin Habermas'tan belirgin biçimde ayrıldıkları nokta da burasıdır. Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü, erken burjuva medyasının kurumlarının ortaya çıkışının tarihçesini, felsefi ve hukuksal temelleri ile birlikte anlatıyordu. Bu perspektif, Habermas'ın ilerleyen dönem çalışmalarında da korunmuştur. Habermas'a göre burjuva devrimleri döneminin değerleri evrenseldir ve bu değerleri, yalnızca burjuva sınıfının çıkarları ve ideolojisi açısından değerlendirmek yanlış olacaktır. Habermas'a göre bu değerlerin yetersizlikleri ve çelişkileri, yapısal değildir; bu çelişki ve yetersizlikler, burjuva devrimci sürecinin, tarihsel açıdan engellenmesi sonucunda tamamlanmamış ve gerçekleşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu perspektif, Negt ve Kluge tarafından paylaşılmamaktadır. Onlara göre kamusal alanın modern zamanlarda kapitalist çıkarlarla işbirliği, burjuva kavramı olan kamunun sınıfsal işlevi ile ve bu kavram çerçevesinde ortaya çıkan kurumların doğası ile çok yakından ilişkilidir. Onlar bunun yerine, "proleter kamusal alan" dedikleri kolektif açıklık ve iletişimin radikal biçimde farklı bir türünü önermekte ve desteklemektedirler¹¹ (Jameson, 1988: 156).

---

¹¹ Negt ve Kluge'nin KAD'ı, Habermas'ın kamusal alan üzerine ilk dönem çalışmaları ile tartışma üzerinden şekillendirilmiştir. Habermas, ilerleyen dönemdeki çalışmalarında erken dönemdeki perspektifinin (burjuva devrimleri tam anlamıyla gerçekleşmemiştir savı gibi) bazı noktalarını koruyarak, KAYD'ın eleştirilen yönlerinin birçoğuna yeni çalışmalarla yanıt vermiştir. Moressi, Habermas'ın çalışmalarını üç dönemde ele almaktadır. Birinci Habermas, iletişimin özgün anlamını kaybedişini, kamusal alanın dönüşümü üzerinden ve Frankfurt Okulu'nun bakışı ile aynı çizgide ele alır. İkinci Habermas, bizim tezimizde de kısaca değinmeye çalıştığımız ideal iletişim durumu olarak adlandırdığı söylem etiği (iletişimsel etik) üzerine yoğunlaşır. Üçüncü Habermas'a geçiş, 1980 ve 1990 yılları arasında gerçekleşir. Tezimizin ilgili bölümünde kısaca değindiğimiz Between Facts and Norms (Olgular ve Normlar Arasında) adlı kitapta Habermas, söylemsel bir hukuk ve demokrasi kuramına odaklanır. İşlevsel rasyonalitenin ekonomi ve bürokratik devletle (alt-sistemler) işbirliği sonucunda toplumsal olan çözülmüştür. Alt-sistemler, birbiriyle sürekli iletişim halinde görünür; ancak bu bir yanlısamadan ibarettir. Alt-sistemlerin çoğulluğu içinde de toplum çözülmüştür. Habermas'a göre, ekonomiye ve devlete mesafesini koruyacak düzeyde bir politik kamusal alan (politische Öffentlichkeit) oluşturmak, demokrasinin anahtarıdır. Habermas'ın ısrarla üzerinde durduğu politik kamusal alanın gerekliliği, tezimizin sağlık gazeteciliği açısından üzerinde durduğu hipotezi desteklemektedir. Demokrasi, işleyen politik bir kamusal alan ve yaşam gerektirir (Moressi,

Negt ve Kluge -çelişkili olan ve yaşamsal çıkarları dışlayan- bu değerleri sahiplenmek yerine, yeni deneyimler etrafında örülebilecek olan ve burjuva kamusal alanının karşısında etkili olabilecek karşıt bir kamusal alan potansiyeli taşıyan proleter kamusal alanın imkanını aramaktadır (Negt&Kluge, 1993: xlv- xlv). Proleter kavramını en genel ve bilinen anlamıyla ele almaktadırlar. Yazarlar, proleter kamusal alanı, proleter kavramının içerdiği muğlaklığa rağmen, kavram baskın söylem tarafından yutulmuş olduğu için yeni bir arayış amacı ile kullanmaktadırlar. Proleter kamusal alan kavramı yeni değildir; ancak yazarların onu kullanma biçimiyle, -burjuva kamusal alanının bütün değer ve deneyimlerinden başka bir varoluş biçimiyle ve bu alana alternatif olarak- yenidir.

Burada yazarlar özellikle proleter (karşıt) kamusal alanın doğrudan burjuva kamusal alanının karşıtı olmadığını en baştan vurgulamaktadırlar. Yapılması gereken işçi sınıfının politik ve toplumsal deneyimlerini burjuva kamusal alanının dar kalıplarına sıkışmadan tanımlayabilmektir. İşçi sınıfı hareketinin temel kaygısı, çıkarlarını kendi deneyimleri ve kamusallık biçimleri içinde egemen sınıfın devleti onların adına, ama onlara karşı bir araç olarak kullanmasına karşı koyacak bir politik ifade ve hareket üretmektir. Burada burjuva kamusal alanını doğrudan hedef alarak kamusal alanın gücü ile bütünleşmiş iktidara karşı savaşmaya çalışmak, aynı zamanda kendi kendine de savaş açmaktır.

Bu durumu kavrayabilmek için yukarıda da bahsettiğimiz burjuva kamusal alanının değer ve kurumlarının fetişist karakterini anlayabilmek gerekmektedir. Burjuvazi, 17. Ve 18. Yüzyıllarda, kendi devrimci deneyim ve ideolojilerinden burjuva kamusal alanını oluşturdu. Bu ilk ortaya çıkış sırasında, meta değişiminin ve özel mülkiyetin

---

2006: 62 - 66). Negt ve Kluge'nin kamusal alana bakışları ile Habermas'ın bakışı arasındaki farklar ve benzerlikler üzerinde bölüm içerisinde durulacaktır. Ancak burada şunu belirtmekte fayda vardır; Habermas, ikinci dönem çalışmalarındaki iletişimsel ve felsefi bakış, onun da kamusal alan ve deneyim konusunda Negt ve Kluge ile benzer bir yaklaşımı olduğunu göstermektedir. "Erken dönem çalışmalarında Habermas, kamusal alanı, yeni oluşmakta olan medyanın (gazeteler, kamuoyu, "temsili" veya parlamenter müzakereler, ve diğerleri) görece uzmanlaşmış kurumlarına indirgeme eğiliminde idi. Daha sonraki çalışmalarındaki felsefi gelişim ile (konuşma eylemleri, iletişimsel eylem) onun da deneyim gibi olgusal/fenomenolojik kavramlar konusunda en az Ren Nehri'nin öteki yakasındaki herhangi biri kadar şüpheli olduğu açıktır" (Jameson, 1988:156).

dışında, evrensel değerler üzerine kurulmuş görünmekteydi. Ancak burjuva kamusal alanı, bu idealleri gerçekleştirmekten giderek uzaklaştı ve meta üretimi, özel mülkiyet ve özel çıkarlarla karışarak girift bir yapıya büründü. Burjuva kamusal alanı ile tüm toplumu kaynaştırma ve demokratik bir toplum yaratma kurgusu, başlangıcından itibaren çift değerli ve fetişist bir karakterdedir. Bu karakter, kamusal alanın bölümlere ayrılması veya bu bölümlerle ortaya çıkan biçimlerin kendisinde görülebilmektedir. Güçler ayrılığı, kamusal ve özel ayrımı, politika ve üretim alanı veya gündelik yaşam ayrımı, bilim, eğitim, sanat ayrımları veya çıkar ve deneyim arasındaki ayrım gibi kamusal alanın biçim, değer ve kurumları, yurttaşlara bir ifade alanı açar gibi yapmakta; ancak aslında bu ifadeyi, eleştiriyi baştan sakatlamakta ve karşıt bir varoluşun dile getirilmesini bile engellemektedir. Böylece doğrudan kitlelerin gücü ile iktidarı besleyen burjuva kamusal alanına saldırmak, bir anlamda bu alana karşı çıkarı/çıkanları da ikiye böler. İçinde kendisinin/kendilerinin de yer aldığı bir yapıya karşı savaşmak, bir paradokstur. (Negt&Kluge, 1993: xlvi- xlvii).

Demokraside yurttaşlar, iradelerini genel iradeye eklerler. Rousseau'ya göre egemenlik, genel iradenin kullanılmasıdır. Burjuva demokrasisi yurttaşlara iradelerini, çoğunluğun iradesi karşısında koruyabilecekleri ve ifade edebilecekleri araç ve kurumları, burjuva kamusal alanında vaat etmiştir. Ancak bu vaat, burjuva kamusal alanının çift değerli fetişist karakteri tarafından sekteye uğratılmıştır. Böylece Rousseau'nun egemen varlığa iradesini ekleyerek katılan yurttaşın özgürlüğünün devlet büyüdükçe azalacağı yönündeki uyarısı, burjuva kamusal alanında da benzer bir tuzak oluşturur (Teziç, 2009: 98). Burjuva kamusal alanı, her yurttaşı temsil ettiği yönündeki iddiası ile meşrulaşır ve güçlenirken, burjuvazinin çıkarları ile bütünleşerek birey yurttaşı, kendini ve çıkarlarını ifade edemediği bir yapıya sıkıştırır. Burjuva kamusal alanı ve demokrasinin bu fetişist karakteri, sürekli tekrarlanan paradokslara yol açar.

Negt ve Kluge'nin kamusal alana bakışları, böylece, Habermas'ın kamusal alanındaki kurumları televizyon gibi çağdaş biçimlerinde içerirken, kamusal alanı sosyal deneyim imkanını gerçekleştirecek biçimde genişletmeye odaklanmaktadır (Knödler-Bunte, 1975:52; Jameson, 1988:156). Kamusal alan yapısı, deneyimi teşvik

eder gibi yaparken, bu deneyimi sakatlayan ve sınırlayan bir yapıya dönüşmektedir. Burjuva kamusal alanının kamusal ve özel ayrımı ile deneyim de adeta parçalara ayrılmıştır. Ancak bu bölünme eşit ve dengeli bir bölünme değildir; parçalar, bir taraftan kamusal ifade ve temsilden sorumludur. Deneyimin parçaları, kamusal ve politik alan karşısında bir sığınak olan kişisel ve özel alandan sorumludur. Aynı zamanda kendisi de kamusal ve politik alanda üretilmiş bir sosyal gerçekliktir. Sosyal deneyimi bu parçalı yapısı ile kavramak ve gündelik yaşamda sürdürmek, sürekli müphem bir zemine doğru sürüklenmeye dönüşmektedir. Bu durumda da kamusal alan, kavramlar arasında bir kavram olarak yer almaktadır. Parçalanmış deneyim, dilin ve kavramların da parçalanmasını beraberinde getirmiştir. Kamusal alan kavramı, politik, kültürel veya sosyal biçimlerinde örneğin Freud'un bilinçaltı veya konuşma terapisi kavramları veya demokrasi kavramı gibi birçok başka kavramla tartışmakta ve mücadele etmektedir (Jameson, 1988:156-157).

Böylece klasik burjuva kamusal alanı, baştan kırılmış olan kamusal ve özel ayrımı ile beraber modernitenin müphem ve ikircikli varoluşunun temelini atar. Bauman'ın Modernlik ve Müphemlik'te (2003) anlattığı gibi, klasik burjuva kamusal alanının müphemliği, bu alanın dışında, yeniden kurgulanmış ve alternatif bir varoluşun da kurgulanabilirliğini müjdelir. Negt ve Kluge, bu alternatif varoluşu, proleter kamusal alan kavramında billurlaştırmaya çalışmaktadır. Bu çaba, aynı zamanda kavramlar ve alanlar arasındaki parçalılığı ortak bir kamusal dil ve tartışma zeminine çekmeyi de içermektedir. Örneğin Jameson'ın örneklediği işyeri demokrasisi kavramı veya aile içi demokrasi kavramı, proleter kamusal alanın temel niteliklerini oluşturabilir (Jameson, 1988:157). Negt ve Kluge'nin alternatif ve yeni bir varoluş, deneyim ve ifade biçimi olarak önerdiği proleter kamusal alan, böylece bir üst kavrama dönüşebilir.

Negt ve Kluge'nin kamusal alan çalışmalarındaki yaklaşımı ve bu çalışmalar içerisinde (ve başka bağlamlarda da) birçok kez ele alınmış temel problemleri ele alma biçimi, akademik ve politik yaklaşımların bir kesişimidir. Kamuoyu oluşum süreci, kitle iletişimi veya siyaset bilimi, siyasi uygulama ve pratikte yaşanan sorun ve sorularla (örneğin örgütlenme, sınıf bilinci veya sınıfsal hareketler) yakından

bağlantılıdır. Ancak bu siyasi soruların her biri, akademik dünyada tartışmalar etrafında örülen kuramsal gelişmelerle de bağlantılıdır. “Bu nedenle Negt ve Kluge’nin kitabı, dar bir alanda uzmanlaşmış akademik araştırmalarla, praksis tarafından yönlendirilen devrimci teoriyi birbirinden ayıran emeğin ölümcül bölünmesini eleştirmektedir. Dahası Negt ve Kluge’nin kitabı, hem akademik hem de devrimci teorilerin içindeki bölünmelere de karşı çıkmaktadır” (Knödler Bunte, 1975: 52).

Negt ve Kluge’nin bu çabası, tezimizin akademik düzlemde, medyada ve tıp alanında da tartışılan sağlık gazeteciliğinin sorunlarını, üst bir kavram olarak kamusal alanın içinde tanımlama çabası ile örtüşmektedir. Yine tezimizin temel savlarından biri olan sağlık haberlerinin politika ile bağının kopartılması ve bireysel endişeler üzerinden endüstrinin (üretimin kamusal alanlarının) sömürüsüne açık hale getirilmesi yönündeki hipotezimizi de desteklemektedir.

Yazarlara göre, burjuva kamusal alanı, müphem ve ikircikli yapısı ile bir dönüşüm olasılığının tohumlarını da ekmiştir. Çünkü bu bir bütün görüntüsü vermeye çalışan parçalı yapı, aynı zamanda alternatif bir karşı çıkışın da olasılığını güçlendirmektedir. Bu bakış ile Bauman’ın modernitenin ürettiği müphemliğe bakışı arasında bir paralellik vardır. Bauman’ın “postmodernlik, kendi imkansızlığını kabul eden, kendisine dışarıdan bakan, gördüklerinin tamamını sevmeyen ve değişme gereksinimi hissedilen modernlik” (Bauman, 2003:348) tanımına göre Negt ve Kluge’nin çabasını, kamusal alan çalışmalarının postmodern dönüşümü olarak yorumlamak mümkündür. Ancak Kluge, Liebman’ın 1986 ve 87 tarihlerinde yaptığı söyleşilerde, düşünce ve pratiklerini “postmodern” etiketi ile tanımlamaya karşı çıkar. Kluge, postmodernizmi iki farklı yaklaşım üzerinden niteler; ilk yaklaşım materyallere hükmetmek, ikinci yaklaşım ise onlara saygı göstermektir. Birinci yaklaşım, amaçları uğruna materyalleri kullanır. İkinci yaklaşım ise yaşayan materyallerin özerkliğini kabul eder. Kluge’ye göre, postmodern yaklaşım, materyale hükmetme yaklaşımıdır. Bunu mimari üzerinden bir örnekle somutlaştırır. Bir yapı inşa edip önüne sütunlar dikmek, postmodern yaklaşımdır. Ancak yapı, aynı betondandır, mimari işlevselcidir, sadece süslenmiştir. Kluge’ye göre, süsleme, her

zaman iktidarın işareti, hükmetmenin sembolüdür. Bu nedenle Kluge, düşünce ve pratiklerini modernizmle yakından ilişkilendirmektedir. Modernite, Habermas'ın söylediği gibi, devam eden bir projedir. Ancak Kluge'ye göre modernite, ilerlemeci bir tarihsel model değildir. Modernist sanat, tarihini çok sayıda ve farklı zamanlara ait unsurlardan oluşur, bu tarih ilerlemeci değildir, sürekli yer değiştirmektedir. Bu nedenle Kluge, “postmodern”dense modernist “avangard”ı tercih ettiğini söylemektedir (Liebman, 2010: 648-649).

Tezimizin içinde ele aldığımız beş kamusal alan teorisi de, aslında günümüzde parçalanmış olan kamusal söylemi ve kamusal alan içinde oluşturulabilecek olan insani ve demokratik bir yaşamı onarmanın çeşitli yollarını önermektedir. Negt ve Kluge de bu nedenle, KAD'da karşıt bir kamusal alan ihtimali olarak proleter kamusal alanının temellerini atmaya çalışmaktadırlar. Bunun nedenini kitap içinde birçok defa tekrarlamaktadırlar; burjuva kamusal alanının çift değerli fetişist karakteri, tarih içinde de birçok kez ele geçirilmiştir. Burjuva kamusal alanı, eğer Naziler tarafından ele geçirilebildiyse, karşıt kamusal alanlar (counter public sphere/gegen öffentlichkeit) üzerine düşünmek ve çalışmak, burjuva kamusal alanının başlangıçtaki ideal özellikleri üzerinde durmaktan daha önemlidir. (Liebman, 2010:630-631) Negt ve Kluge, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nü temel alırlar; çünkü kitapları burjuva ve işçi sınıfı kamusal alanlarının diyalektiği üzerine kuruludur.

“Aslında başlangıçta kamusal alan ve kitle medyası üzerine bir kitap yazmaya niyetliydik. Bu, kamusal alan ve kitle medyası ve özellikle de medya kartelindeki son yapısal değişimleri incelemek ve açıklamak adına önemli bir adım olacaktı. Solun çeşitli kesimlerindeki kamusal alanların kaybı ve beraberinde işçilerin varolan örgütleri içindeki iletişim kanallarına sınırlı erişimi, giderek bizi burjuva kamusal alanının karşısında etkili olabilecek karşıt kamusal alan biçimleri olabilir mi sorusuna yöneltti. Böylece çok farklı bir deneyim isteğini barındıran proleter kamusal alan kavramına ulaştık. Burjuva ve proleter kamusal alanlarının diyalektiği, kitabımızın konusunu oluşturmaktadır.” (Negt& Kluge,1993: xlili)

KAYD, burjuva kamusal alanının tipolojisini ayrıntılı olarak çizmiştir. Ancak Negt ve Kluge, aydınlanmanın değerlerinin idealize edilmesi konusunda Habermas'tan net bir şekilde ayrılırlar. Onlara göre burjuva kamusal alanın çelişkileri, bu alanın çöküşünden sonra ortaya çıkmaz, zaten başlangıçtan beri burjuva kamusal alanı ve bu kamusal alanın üzerine inşa edildiği aydınlanmanın ilke ve değerleri, çelişkili ve sorunludur. Burada Kluge'nin Liebman ile söyleşisinde Habermas'ın kamusal alan

kavramı (Öffentlichkeit) ile kendi kamusal alan kavramları arasındaki ilişkiyi özetlediği sözleri açıklayıcıdır. Kluge, kendi kamusal alan kavramlarının, Habermas'ın kavramının üzerine düşünerek ve o kavramla tartışarak ortaya çıktığını söylemektedir.

“... Bizim kavramımız Habermas'la girdiğimiz tartışma sürecinde onun kavramına verdiğimiz yanıtı gösteriyor. Biz kendisiyle aydınlanma sürecinin gerekliliği ve yeni bir ansiklopediye olan gereksinim hakkında tamamen aynı fikirdeyiz. Bununla birlikte Habermas bizden biraz daha tedbirli ve kendini tümevarımsal bir yöntemle ifade etmiyor. Habermas, yalnızca söylemsel bir yöntemle çalışabiliyor. Negt'in ve benim *Öffentlichkeit* fikri, üretim alanından yola çıkıyor. Bunu hukuk ilminden alınan bir örnek yoluyla yorumlayacağım. Biz, bir üretim yasası olduğunu söylüyoruz. Bir işçi bir şey üzerinde çalıştığında o şey kendisine aittir. Birinin elinden üzerinde çalıştığı bir şeyi almak haksızlıktır. Bu çeşit bir yasayı masalarda görüyoruz ve bu insanların gerçekten anlayabildiği yasadır. Bununla beraber toplumumuzda dağıtım ilkelerine dayanan Roma hukuku var ve burada önemli olan bir şeyi kimin *yaptığı* değil de, kimin *sahip* olduğu. Habermas'ın *Öffentlichkeit*'i dağıtımsal *Öffentlichkeit* iken, bizim bahsettiğimiz üretimsel *Öffentlichkeit*'dir. Bizce üzerinde aslı çalışılması gereken, özel yaşamın en mahrem anlarında bile işleyen bu üretim alanıdır; çünkü 1933'teki çöküşün kökenleri onun içinde mevcut. Bizim kalkış noktamız her zaman Nasyonal Sosyalistlerin fethedemediği 1933'ün kamusal alanı olagelmıştır. Bu nedenle kamusal alan çeşitli yollarla öyle güçlendirilmeli ki, fethedilemesin. Eğer politikanın kabı olan kamusal alan yetersiz olduğu için Naziler tarafından fethedildiyse, o zaman Habermas'ın yaptığı gibi 18. ve 19. yüzyılın başarıları üzerinde çalışmak, kamusal alan üzerine eski düşünceleri yinelemek ve savunmak yarasızdır. Çünkü, bu fethedilebilen kamusal alanda nesnel olarak hiçbir ahlaki direniş mümkün olamamıştır. Bu nedenle bir direniş potansiyelinin saklı bulunduğu üretim alanını incelemeliyiz” (Liebman, 2010:630-631).

Negt ve Kluge'nin Kamusal Alan ve Deneyim'i, burjuva kamusal alanını, proleter kamusal alanın zeminini oluşturabilmek adına sistematik bir şekilde eleştirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle onların kamusal alan kavramsallaştırmaları, Habermas'ın devlet ve toplum arasında bir ara alan olarak burjuva kamusal alanı kavramsallaştırmasından farklıdır. Proleter kamusal alan, maddi üretim ve yeniden üretim zemininde ortaya çıkmaktadır. Proleter kamusal alan, üretimle yakından ilişkilidir ve yaşamsal deneyimle üretilir.

Negt ve Kluge, KAD'da kamusal alanı idealize eden ve eleştiren bakış açılarının birbirinin arkasına eklememesinin diyalektik değil, müphem bir sonuca yol açtığını söylemektedirler. Habermas, erken burjuva kamusal alanının değerlerini idealize edip, geç burjuva kamusal alanının da düşüşünü tasvir ederken tam da bunu yapmaktadır. Bir an kamusal alan yararlı görünürken bir an sonra tam tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle burada yapılması gereken, her iki tarihçedeki özdeş mekanizmaları aydınlatabilmek için kamusal alanın ideal tarihi ile çöküş tarihini, bir arada araştırmaktır (Negt&Kluge, 1993:3).

Negt ve Kluge, KAD'ın ilk bölümünde, "kolektif deneyimin örgütlendiği kamusal alan" başlığı ile deneyim kavramı ve insani deneyimin geç kapitalizm koşullarındaki dönüşümü incelenmektedir. Negt ve Kluge, kamusal alanı, toplumun bütünlüğü ile ilişkilendirerek tanımlamaktadırlar. Kamusal alan, insani deneyimin örgütlendiği alandır. Kamusal alan, insani nitelikler ve hislerin kültürel yansıması ile gelişmekte olan kapitalist üretimin birbirlerini sürekli etkileyerek ürettikleri değişken bir alandır. Negt ve Kluge'nin çalışması, kamusal alan ile deneyim kavramını yan yana getirmektedir. Çünkü kamusal alan ancak toplumsal deneyim onun aracılığı ile örgütlenebiliyorsa kullanım değeri kazanmaktadır. Burjuvazinin kurguladığı yaşam ve üretim pratiklerinde, deneyim ve örgütlenme, toplumun bütünlüğü ile ilişkisinden kopuktur; daha çok teknik ile ilişkili kullanılmaktadırlar. Oysa bu kurgu, üretim biçimleri ve deneyimin oluşumu ile ilgili temel karar ve düşüncelerin tarihinin, burjuva üretim biçiminin tarihinden çok daha eski olduğunu unutmaktadır. Bugün özel olarak niteleyip koruduklarımız, yalnızca kamusal olabildikleri ölçüde özel kalabilir. Örneğin doğal kaynaklar, aletler, para ve işçiler, aslında kamusal alanın bir parçasıdır. Zenginliği kamusal olarak denetlemeden, sermayeyi özel olarak nitelenmek ve korumak mümkün değildir. Aile yaşamını özel olarak niteleriz. Bu kurgu, yani özel alan kurgusu, doğrudan kamusal ve politik kurgu tarafından üretilen ve korunan bir kurgudur. Aile, toplumun devamını sağladığı ve ailenin her bir bireyi, toplumun bir üyesi olduğu için aile yaşamı özel olarak korunabilmektedir. Benzer biçimde, piyasada bireyler olarak hareket edebiliyor, satın alabiliyor ve satabiliyorsak, bu, piyasanın toplumsal bir gerçeklik olmasından kaynaklanmaktadır (Negt&Kluge, 1993:3-4)

Bu durumda proleter kamusal alanın inşası için ilk adım, deneyim ve örgütlenmenin toplumsal olanla ilişkisini bütünlük içinde onarmaktır. Ancak bu yolla kamusal alanın kullanım değerini yeniden onarmak- veya hatırlamak- mümkündür. Herkesin "kendi deneyimleri" vardır. Ancak bu deneyimler, bugün geç kapitalizmin mistifikasyon etkisi ile "üretilmektedir". Bireylerin bunu kavrayabilmesi ise yalnızca felsefi düşünce yolu ile ve toplumu bir bütün olarak algılayabilmesi ile mümkündür. Oysa yaşam ve toplum bize bugün parçalanmış halde sunulmaktadır. Bu parçalı yapı

içerisinde deneyimin oluştuğu her biçim, dilden, ruhsal yapıya, sosyal etkileşimden kamusal alana kadar her biçim, kitle iletişim araçları aracılığı ile meta fetişizminin mistifikasyon etkisi bağlamında oluşmaktadır. Deneyime ve deneyimler aracılığı ile toplum yaşamına yayılmış olan mistifikasyon etkisini bir bütün olarak kavramak, kolay değildir. Çünkü bireye her an yaşamı boyunca eşlik etmiş olan kendi başına deneysel olarak tecrübe ettiği anlarına ve yaşamına sinmiştir. Birey kendi aracılığı ile toplum yaşamında ve üretim sürecinde neler olup bittiğini görememektedir. Neler olduğunu kavraması halinde ise elinde olan tek şey, neden deneyimi olmadığını analiz edebilmekten ibarettir. Negt ve Kluge'nin sözleri ile vurgularsak, "filozoflar bile bireysel düzeyde sosyal deneyimi üretemezler" (Negt&Kluge, 1993:6).

Birey, yaşamındaki eksikliğin farkına tam varamadan veya bu eksikliği ifade edebilecek kadar kavrayamadan önce, deneyim kavramının doğa bilimlerinden devşirilmiş bir yorumu ile karşılaşmaktadır. Bu yoruma göre, sosyal pratiğin asıl ve öncelikli amacı, doğa üzerinde egemenlik kurmaktır. Sosyal pratiğin bu iyice daraltılmış biçimi, doğa, kendi ölümlü doğası ve diğer insanlarla ve doğayla kurduğu ilişkide yaşadığı sürekli mahrumiyet arasında sıkışmış olan insan (Freud, 2011: 53-172) için kışkırtıcıdır. Deneyimin bilimsel yöntemler aracılığıyla teknik açıdan planlanmış bu biçimi, deneyimi güvence altına alabilecektir. Ancak çalışan sınıfın hangi grubundan olduğuna veya somut emeğinin diğer gruplardan farkına bağlı olmaksızın, dünyanın çok büyük bir çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfının herhangi bir üyesi için bu biçim, sadece onun kaderini deneyim yolu ile değiştiremeyeceğini anlamasını sağlayacaktır. Çünkü doğa üzerinde egemenlik kurmayı amaç edinen ilerlemeci düşünce, emeğin yabancılaşmasının da tamamlanmasıdır. Deneyimin bu biçimi, üretim ve tüketimin egemenliği yeniden üretmesi ve aklamasına içkindir. Doğayı kontrol altına almaya çalışan bu bilimsel ve teknik yöntemler ve planlama, montaj zincirinin düzeneklerinin, büro ve çalışma rutininin, satın alma ve satma eylemlerinin insani deneyim ve potansiyel ile bütün bağlarını koparmıştır. Çalışma ilişkileri, bilimsel yönetimin, (iletişim, halkla ilişkiler, insan kaynakları gibi) etkililik uzmanlarının pazarlanabilir veya takas edilebilir nesnelere durumundaki kişilerarası ilişkilere indirgenmiştir (Marcuse, 1998: 84-85). Kamusal alanın bu biçimi, proleter

yaşam bağlamının çok uzağındadır. Bu biçim, tekil toplumsal güçlerin işlemlerini sağlamak için yoğun miktarda teknik deneyim içermektedir.

Kamusal alanın teknik, teknoloji ve üretim sürecinin çeşitli biçim ve basamakları ile dolaylanılmış bu biçimi, geç kapitalizmde de benzer mekanizmalarla işlemektedir. İşçi sınıfı, bu alanda “deneyim” edinse de bu deneyimler ile kendi (gerçek) deneyimlerinin engellenmesi aynı süreci ifade etmektedir. İşçi sınıfının üyesi, klasik burjuva kamusal alanında kendini ifade etmeye çalıştığında da benzer bir çelişki ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu işçi sınıfı hareketi deneyiminin evrensel sonucudur. İşçi, burjuva kamusal alanına katılıp seçimler kazandığında, sendikal harekette insiyatif aldığında veya herhangi bir şekilde çıkarlarını savunmak için girişimde bulunduğunda hep aynı çelişki ile karşılaşmaktadır. Burjuva kamusal alanı kurgusu, kamusal alanı devlet ile toplum arasında bir ara alan olarak tanımlamaktaydı. Bu durumda da bir ara alan olarak kamusal alan, ancak “özel” kullanıma açıktır. Bunu şu şekilde açıklamak mümkündür, burjuva kamusal alanı, işçi sınıfının deneyimlerinin ve çıkarlarının örgütlendiği kurallara göre işlememektedir. Burjuva kamusal alanında işçi sınıfının çıkarları, “özel çıkarlar” olarak algılanmakta ve etiketlenmektedir. Bu çıkarlar, üretimin kolektif biçimi, kamusal alanın farklı nitelikte yeni biçimleri veya kamu bilinci olarak algılanmamaktadır (Negt&Kluge, 1993:6-7).

İşçi sınıfının burjuva kamusal alanında yaşadığı çelişik durum, feministlerin, travestilerin, gay veya lezbiyenlerin, çevrecilerin, ya da kısaca burjuva kamusal alanından dışlanmış olan her grubun karşılaştığı bir durumdur. Özellikle burjuva kamusal alanının feminist eleştirisi, bu alanın kadınları dışlayıcı doğasını vurgulamaktadır. Burjuva kamusal alanının baskın söyleminin ve kurgusunun dışında kalan her şey, “özel” olarak etiketlenip bu alandan uzaklaştırılabilmektedir¹².

---

¹² Burjuva kamusal alanının kamusal/özel ayrımı ile yarattığı ikircikli doğası, bugünkü kamusal alan çoğulluğunu da açıklayabilmektedir. Özel olarak nitelendirilip burjuva kamusal alanından uzaklaştırılan her grup, kendi karşıt kamusal alanını inşa etmiştir. Bütün karşıt kamusal alanlar, baskın kamusal alan haline gelmeye çalışmaktadır ve bu amaçla da diğerlerini bastırmaya çalışmaktadır. Bu durum, Gramsci'nin “hegemonya” kavramı ile paralel bir işleyişi ifade etmektedir. Sonuçta birbirini anlamadan birbiri ile yarışan çok sayıda kamusal alan vardır. Kluge'nin bir röportajında söyledikleri,

Negt ve Kluge'nin kamusal alanın parçalı yapısını kavrayabilmemiz adına klasik burjuva kamusal alanı ile üretimin endüstriyel kamusal alanları sınıflandırması, sağlık gazeteciliği alanındaki rahatsızlığı ve tezin hipotezlerinden biri olan sağlık haberlerinin tüketim toplumu ile ilişkisini değerlendirebilmek adına da önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Sağlık haberi olarak sunulan haberler, ağırlıklı olarak üretimin endüstriyel kamusal alanlarının bağlamından gelmektedir. Üretimin kamusal alanları bağlamında, klasik burjuva kamusal alanından özel olarak tanımlanarak dışlanmış olan bireysel sağlık veya güzellik endişeleri, gazetelerin sağlık sayfalarında meta fetişizminin mistifikasyon etkisi ile üretilmekte ve yeniden üretilmektedir. Sağlık politikaları ile ilgili haberler ise, genellikle klasik burjuva kamusal alanının çelişkili ve müphem doğasının bağlamında “ciddi” (hard news) haberler olarak gazetelerin siyaset, gündem veya Türkiye sayfalarında kendine yer bulmaktadır. Haberlerin sunumundaki bu bölünme, klasik burjuva kamusal alanının müphem özel/kamusal ayırımından beslenirken, sağlık haberleri kurgusunu politikadan uzak ve mistifikasyon etkisi ile endüstrinin yararına (sağlık, kozmetik, ilaç endüstrileri) yeni ihtiyaçların üretildiği bir biçime sıkıştırmaktadır.

---

bu durumu özetlemektedir: “...Öyle ki, artık bir kamusal alana sahip değiliz; daha çok, birbirini anlamadan birbiriyle yüksek sesle yarışan kamusal alanlarımız var: bilim için bir tane, endüstri için bir tane, politikacılar için bir tane, kültür için bir tane ve benzeri... Bir tür Babil’iz sanki. Sözümona evrensel bir köyde yaşıyoruz” (Liebman, 2010:633). Aynı röportajda Kluge, (klasik) burjuva kamusal alanının da artık karşıt kamusal alanlardan birine dönüştüğünü söylemektedir. Burjuva kamusal alanı, hem ekonomik hem de siyasi anlamda hala çok güçlüdür; ama artık sadece bütünü oluşturan parçalardan birine dönüşmüştür. Gramsci'nin ve diğer post-Marksistlerin Marksist anlayıştaki altyapı, üstyapıyı belirler, savının artık geçerli olmadığını söylemesi ile benzer bir noktadır burası. Çünkü üretim araçlarına sahip olanlar, yani burjuva sınıfı, hegemonik bir düzlemde çarpışan birçok ideolojiden sadece bir tanesi olan ideolojiyi ve kamusal alanı üretmektedirler. Ancak üretimin kamusal alanları (ve bu alanlar aracılığı ile yayılan meta fetişizmi), bütün bu kamusal alanları keserek üretim araçlarına sahip olan sınıfın çıkarları ile örtüştürebilmektedir. Bu durumun yarattığı rahatsızlık, kamusal alan çalışmalarında (bütün karşıt kamusal alanları kesecek ama doğrudan kapitalist çıkarlarla işbirliğine gitmeyecek) ortak bir kamusal alanı yeniden kurabilme çabasını da açıklamaktadır.

KAD'da klasik burjuva kamusal alanı ile üretimin endüstriyel kamusal alanları dışında, yeni bir kamusallık biçiminin aranma nedeni, her iki alanın da farklı ifade biçimlerini değişik mekanizmalarla, ama benzer biçimde imkansız hale getirmesidir. Karşıt kamusal alan olarak proleter kamusal alan, bugüne kadar işçi sınıfı hareketini bu alanlar arasında düştüğü tuzaklardan kurtararak, yaşam bağlamının bir bütün olarak yeniden kavranmasını hedeflemektedir. Geç kapitalizmin değişmiş ve teknik dolayımı eskisine oranla büyük oranda artmış koşulları altında, Marksist analiz için de yeni kavramsal çerçeveler gerekmektedir. Kendini ve çıkarlarını klasik burjuva kamusal alanında ifade edemeyen, ifade ettiğinde ise “özel” olarak algılanıp bu alanın dışına itilen işçi sınıfı, üretimin kamusal alanlarında ise giderek kendi yaşam bağamlarına yabancılaşmaktadır. Bu yabancılaşmaya karşı tek direniş, bu dünyadan kaçış için hayal ve fantezi dünyasına sığınmaktır. Böyle bir direniş ise, üretimin bir nesnesine dönüşerek sistemin yeniden üretimine girmektedir (Knödler Bunte, 1975: 51-52). Hayal ve fantezi dünyası, üretimin kamusal alanlarında çeşitli metalar, sanat yapıtları veya her türlü ifade biçimi ile sürekli üretilmektedir. Kapitalizm karşıtı ifade biçimleri de, üretimin kamusal alanlarında üretilmektedir. “Sanatçı, yapıtları pazarlanabilir olduğu sürece nefret kusabilir” (Haraszti'den aktaran Bauman, 2003:357).

İngiliz Channel Four tarafından hazırlanmış üç bölümlük mini dizi “Black Mirror” (2011), ileri teknoloji ile dolayımlanmış üretimin kamusal alanlarının insani deneyim ve ifade biçimlerini nasıl değiştirdiğini ve nasıl değiştirebileceğini 21. yüzyılın iletişim teknolojileri üzerinden sorgulamaktadır. Negt ve Kluge'nin kavramsal çerçevesi, bugünün iletişim teknolojilerini ve geleceği sorgulayabilmek adına önemlidir. (“The National Anthem”) Ulusal Marş adlı ilk bölüm, günümüzde geçmektedir ve twitter çağında klasik burjuva kamusal alanının değer ve kurumlarının (yazılı ve görsel medya, hükümet ve siyasi karar vericiler gibi) üretimin kamusal alanları tarafından dönüştürülmüş kitlelerce nasıl algılanıp kullanıldığı üzerine bir taşlama olarak okunabilir. Dizinin ilk bölümü, Kluge'nin burjuva kamusal alanının da artık karşıt kamusal alanlardan birine dönüştüğü savını somutlaştırmaktadır.

(“15 Million Merrits”) 15 Milyon Ödül adlı ikinci bölüm ise, distopik bir gelecekte geçmektedir. Doğa ve doğal yaşamdan tamamen yalıtılmış orta sınıf adeta teknolojik bir hapishanede yaşamaktadır. Attıkları her adımda etrafları üretimin kamusal alanları ile – özellikle de görsel olanları ile- çevrilmiştir. Üstelik bu endüstriyel alanları besleyen enerjiyi de hergün pedal çevirerek üretmektedirler. Bu yaşamın tek çıkış yolu, “Hot Shots” isimli bir yetenek yarışmasını kazanmaktır. Bu dünyaya yabancılaşmış olan bir bireyin hissedebildiği tek duygunun da (kadın kahramana duyduğu aşk) yine üretimin kamusal alanları tarafından elinden alınmasından sonra, kahraman yarışmaya çıkabilmek için her şeyi yapar. Sonunda ekrandan herkese ve sisteme boğazına bir bıçak dayayarak nefretini kumar. Ancak yukarıdaki paragrafta Haraszi’nin vurguladığı durum gerçekleşir; kahramana bu duygularını düzenli olarak televizyon programı formatı ile ifade etmesini teklif ederler. Kahraman teklifi kabul eder ve dizi, ilk defa kahramanın evinin penceresinden dış dünyayı ve doğayı görebildiği bir sahne ile kapanır. Arka fonda ise televizyonda boğazına bıçak dayamış ve sisteme nefret kusan görüntüsü ve sesi vardır. Üretimin kamusal alanları tarafından kuşatılmış insanlar, kendilerini bu alanlar yolu ile ifade etmeye devam ettiklerinde bir fasit daire oluşmaktadır. İnsanların kendi ifade etme isteği, sistemin devamını sağlayan bir araca dönüşmektedir. Bu nedenle de bireyler, gerçek anlamda kendilerini ifade edememektedirler. Bu kısırdöngü, Negt ve Kluge’ye göre, karşıt bir kamusal alanın oluşturulabilir olduğunun ispatıdır.

Dizinin son bölümü olan (“The Entire History of You”) “Senin Bütün Hikayen” ise, tam da Negt ve Kluge’nin deneyim kavramına yaptıkları vurgu ile örtüşmektedir. Geleceğin dünyasında insanlar, kulaklarının arkasına takılan bir çip aracılığı ile gördükleri ve yaşadıkları her şeyi kaydedebilecek, istedikleri zaman dönüp izleyebileceklerdir. Bu, özellikle sosyal medya çağında her şeyin kayıt altına alınarak izlenebilir hale getirilmesinin bir adım ötesidir. Panoptikonun zirve noktasıdır¹³.

¹³ Foucault, modern toplumlarda gözetim yolu ile kurulan iktidarı, Bentham’ın panoptikon metaforu ile somutlaştırmaktadır. Jeremy Bentham, 18. Yüzyıl sonlarında, okullar, akıl hastaneleri, yoksul evleri, hastanelerde, ama özellikle hapishanelerde uygulanabilecek endüstriyel bir bina tasarımı yapmıştır. Tasarım, daire şeklinde, merkezinde bir gözetleme kulesinin yer aldığı bir yapıdan oluşmaktadır. Her bir mahkum/hasta/yoksul/öğrencinin koyulacağı hücre, merkezdeki kulenin etrafına

Dizi, izlenme ve izlemenin siyasi anlamına değil, bireysel düzlemde deneyime yaptıkları ile ilgilenir. Deneyim, günlük yaşantılarımızda bir araya geldiğimiz insanlarla doğal bir biçimde ürettiğimiz bilinçli ya da bilinçsiz kişisel edinim ve yaşantı değildir artık. Dizinin ismi, Facebook'un bir uygulamasına da göndermedir, Facebook'ta birey, yaşantısının "zaman tüneli"ni (timeline) yapabildiği gibi, duvarının "bütün hikayesine" veya zaman tüneli ile "hayatının bütün hikayesine" ulaşabilmektedir. Dizinin son bölümü, Negt ve Kluge'nin deneyimlerimizi üretimin kamusal alanları dolayımı ile edinmekte olduğumuz yönündeki iddiasını görsel olarak da somutlaştırmaktadır. Teknik, teknoloji ve üretim sürecinin çeşitli biçim ve basamakları ile dolayımlanmış olan sosyal medya, geç kapitalizmle yakından ilintilidir. Sosyal medyayı kamusal bir ifade aracı olarak incelerken ve yeni kamusal alan olup olmadığını sorgularken, bu teknolojinin kapitalist sistem içinde geliştirildiğini ve üretimin kamusal alanları ile de iç içe olduğunu unutmamak gerekmektedir. Birey, bu alanda "deneyim" edinse de bu deneyimler ile kendi (gerçek) deneyimlerinin engellenmesi, aynı süreci ifade etmektedir.

---

dairesele olarak sıralanacaktır. Her hücre ikişer pencere barındıracaktır; bir tanesi kuleye bakacak; diğeri de dışarıdan ışık alacak ve hücreyi aydınlatacaktır. Böylece her hücre, merkez kule tarafından sürekli görülebilir ve izlenebilir olacaktır. Bentham'cı tasarımla gerçek panoptikon hapishane yapılmamıştır. Ancak, tasarımın izini modern/postmodern toplumlarda teknolojiden plazalardaki cam bina ve oda tasarımlarına kadar sürmek mümkündür: "Görünürlük bir tuzaktır" (Foucault, 2000:296).

Foucault, panoptikon hapishane metaforunu, sürekli görünür olmanın zihinlerde iktidarın sürekli pekişmesi ile bağlantılı olarak kullanmıştır. Panoptikonda mahkum, görülmekte, ama görememektedir. Sürekli gözetlendiğini bilmek, tutuklunun zihninde iktidarın sürekli işlemlerini sağlayacak bir mekanizmaya dönüşecektir. Böyle bir modelde zor kullanmaya gerek kalmayacaktır; çünkü hasta tedaviye uygun davranmaya, akıl hastaları sakin ve normal görünmeye, mahkum iyi davranmaya, yoksul, işçi veya öğrenci çalışmaya –izlendiği bilinci ile- kendi isteği ile başlayacaktır. Foucault'ya göre, Aydınlanma Çağı, özgürlükle beraber disiplin ve gözetimi de keşfederek, demokratik bir biçimde – kişiler sürekli izlendikleri zaman iktidarla gönüllü işbirliğine gitmektedir- özgürlüğü yok edebilmektedir (Foucault, 2000:289-302).

KAD'da Negt ve Kluge, klasik burjuva kamusal alanı ile üretimin kamusal alanı arasındaki ayrımı, her iki alanın yarattığı müphemliğin açtığı çatlağın nedenini ve potansiyelini vurgulayabilmek için kullanmaktadır. İnsani nitelikler, kapitalist üretim sürecinin soyut karakterine direnmektedir. Bu durum da sürekli yeni ihtiyaçları doğurmaktadır. Her yeni ihtiyaç, bir taraftan kapitalist üretim biçimi ve üretimin kamusal alanları tarafından yeni bir üretimle karşılanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu ihtiyaçlar, özünde insani ihtiyaçlar olduğu için bu yolla tatmini aslında mümkün değildir; işte bu da gerçek ihtiyaçları politik açıdan örgütleyebilecek proleter bir kamusal alanın oluşturulabilmesi için gereken zemini hazırlamaktadır. Bunu Marx'ın *meta fetişizmi* kavramı üzerinden bir örnekle somutlaştırabiliriz. Örneğin başka insanlar tarafından sevilme ihtiyacını metalara yüklenmiş anlamlar üzerinden ve bu metalarla gidermeye çalışan bireyin gerçek anlamda tatmin olmasına olanak yoktur. Bu durumun iki sonucu olacaktır; bir sonuç bireyin şizofrenik bir var oluşa sürüklenerek kendini tüketmesi olacaktır. Diğer sonuç ise, “gerçek” ihtiyacının farkına varması ve bu “gerçek ihtiyacını” tatmin etmenin “gerçek” yollarını aramak olacaktır.

Metalara yüklenen anlam, aynı zamanda hem kapitalizmin başarısıdır hem de zayıf noktasını oluşturmaktadır. Yüzüklerin Efendisi kitapları (Tolkien, 1998, 1999, 1999) ve filmleri (The Lord of The Rings, 2001, 2002, 2003), Marksist bir okuma ile bu tezi somutlaştırmaktadır. Orta Dünyanın efendisi Sauron, güç yüzükleri yaptırır ve insan krallarına, elf kral ve kraliçelerine, cüce krallara bu yüzükleri hediye eder. Emeğin toplumsal biçimdeki üretimini Marx, metaların gizeminin açıklamak için kullanır. Meta fetişizminin kökeni, emeğin toplumsal biçimdeki üretiminin metaya anlam olarak yansımadaştır (Marx, 2003: 76-77). Yüzüklerin Efendisi'nde emeğin toplumsal biçimdeki üretimi ile metalara yansıyan anlamı, yüzüklerin dışında cüceler tarafından dokunmuş zırh (Mitrill), Frodo'nun (ona da Bilbo tarafından hediye edilen) özel yapım kılıcı (Sting), Elendil'in kılıcı Narsil, Narsil'in kırık parçalarının elfler tarafından yeniden dövülerek yeniden birleştirilmesi ve Kral'ın dönüşünü müjdelemesi gibi birçok örnekte görülebilmektedir.

Yüzükleri Orta Dünya kamusunun hükümdarlarına hediye eden Sauron, bu yüzüklerin hepsine hükmedebilecek bir yüzük daha yapar. Böylece bütün Orta Dünya, Sauron'un güç yüzüğü ile pekiştirdiği iradesine yenik düşecektir. Güç yüzüğünün öyküsü, ilk kitapta bir şiirde anlatılmaktadır ve her kitabın girişinde ve üç filmde de yer almaktadır: “Üç yüzük göğün altında yaşayan Elf Kralları'na Yedisi taştan saraylarında Cüce hükümdarlar'a, Dokuz yüzük ölümlü insanlar'a, ölecekler ne yazık ki Bir yüzük gölgeler içindeki Mordor Diyarı'nda Kara tahtında oturan Karanlık Efendisi'ne Hepsine hükmedecek Bir Yüzük, hepsini o bulacak hepsini bir araya getirip karanlıkta birbirine bağlayacak Gölge içindeki Mordor Diyarı'nda” (Tolkien, 1998: 71- 72).

Klasik burjuva kamusal alanı, yurttaşlara politik karar alma süreçlerine katılma ve yönetimi kontrol edebilme yolunda kurum ve araçlar vermiştir. Sauron'un Orta Dünya kamusunun yöneticilerini güç yüzükleri ile cezbetmesi gibi, burjuvazi de eski iktidarı devirirken aleniyet ilkesi ile yurttaşlara yönetimde ve karar almada güç vaat etmiştir. Ancak, kapitalizm, ileri teknoloji ile de birleşerek üretimin kamusal alanlarını yaratmış ve bu yolları kısırdöngülerle kapamıştır. Üretimin kamusal alanları, tek yüzüğe dönüşmüş ve sistemi kapitalist çıkarlar etrafında döndürmeye başlamıştır. Marksist ve Negt Kluge'ci bir okuma ile Sauron ve tek yüzük, burjuvazi (klasik burjuva kamusal alanı) ve üretimin kamusal alanlarını temsil etmektedir. Güç yüzüğünün son büyük savaş sırasında insan krallarından birinin oğlu tarafından parmağı ile beraber kopararak alınması ile Sauron, yüzüğü ve gücünün büyük kısmını kaybetmiştir. Bu durum 19. Yüzyılda birbiriyle rekabet eden karşıt kamusal alanların ortaya çıkışı ile birlikte burjuva kamusal alanının kendisinin de bir karşıt kamusal alana dönüşmesine benzemektedir. Sauron ve tek yüzük arasındaki ilişki, burjuva kamusal alanı ile üretimin kamusal alanları arasındaki ilişkiye benzemektedir. Sauron dışında hiç kimse, yüzüğü tam anlamıyla kullanamamaktadır. Kendisinin yaptığı ve gücünün büyük bir kısmını aktardığı yüzük de sürekli ona dönmeye çalışmaktadır. Bu nokta, Negt ve Kluge'nin Habermas'ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'ne yanıtlarını aydınlatmaktadır. Üretimin kamusal alanları, burjuva kamusal alanından bir kopuşu veya dönüşümü ifade etmemektedir. Bizzat

burjuva kamusal alanı tarafından (teknik ve bilim kullanılarak) üretilmiş bir gerçekliktir.

Tek (güç) yüzüğünü şans eseri ele geçiren ve onun kölesi olarak kendini fiziksel ve ruhsal anlamda tüketen Gollum karakteri ise, metalara yüklenen anlam etrafında hayatını kuran ve yaşamaya çalışan insanın (Negt ve Kluge'nin inşa etmeye çalıştığı anlam içinde proleteryanın) bedenen ve ruhen çöküşü olarak okunabilmektedir. Burjuva kamusal alanı ile iç içe geçmiş olan üretimin kamusal alanlarının vaat ettiği deneyim, şizofrenik bir tükenişe götüren deneyimdir. Tek güç yüzüğünün Sauron dışında taşıyan, saklayan ve kullanan herkeste bedenen ve ruhen bir iz bırakması gibi, bu alanların sunduğu deneyim de gerçek deneyimden çok uzaktır.

Metalara yüklenen anlam, sistemin devamını sağlayacak ihtiyaçların sürekliliğini sağladığı gibi, Sauron'un kendi yokoluşunu da hazırlayan tek yüzüğe benzemektedir. Çünkü sistemin devamı, metalara anlam yüklemenin devamı ile birbirine bağlanmıştır. Yüzüklerin Efendisi'nde tek yüzüğü yok etmek amacı ile birleşen Orta Dünya halklarının temsilcilerinden oluşan "Yüzük Kardeşliği", Negt ve Kluge'nin kuramsal anlamda inşa etmeye çalıştıkları bütün karşıt kamusal alanları ortak olarak kesebilecek bir proleter kamusal alan arayışı ile ortak okunabilmektedir. Tek yüzük, sonunda Sauron'un yok edilmesini hazırlamıştır; Negt ve Kluge'ye göre de üretimin kamusal alanları dolayımı ile değişen insani deneyim, sistemin gücü olduğu gibi yok edilebileceği zayıf noktadır da.

Üretimin kamusal alanları, klasik burjuva kamusal alanının (Habermasçı veya Sennettçi anlamda) düşmesi veya (Negt ve Klugeci anlamda) post-burjuva kamusal alanında karşıt kamusal alanlardan birine dönüşerek eski gücünü kaybetmesi ile birlikte ortaya çıkmış olan tek tek, karma yapı ve görünümdeki kamusal alanları anlatmaktadır. Üretimin kamusal alanları kavramı, Negt ve Kluge'nin çalışmasının tezimiz açısından da an önemli kavramsallaştırmalarından biridir. Üretimin kamusal alanları, klasik burjuva kamusal alanının evrensellik iddiasını ve bu iddianın yarattığı yüzeysel illüzyonu yeniliyor gibi görünmektedir. Ancak aslında yapıları ve içerikleri, özel (kapitalist) politik ve ekonomik çıkarlar tarafından belirlenmektedir. Temelde

bu alanlar, burjuva kamusal alanından, endüstriyel üretim biçimleri ile ve insan yaşamını ve niteliklerini (çok daha geniş biçimde) kapsamlarına almaları ile ayrılmaktadır. Üretimin kamusal alanları, bireylerin özel alanlarını kaplamakta ve bu alanları bizzat üretimin ve yeniden üretimin nesnesine dönüştürmektedir. Üretimin kamusal alanları, özel nefse düşkünlükten beslenmektedir. Kamusal alanda ise, bu nefse düşkünlük, kapitalist kar amacı ile birebir örtüşmekte ve birleşmektedir. Yazarlar, üretimin kamusal alanlarını kabaca üç boyutta ele almaktadır:

4. Fabrikaların, bankaların, şehir merkezlerinin ve endüstriyel bölgelerin nefse düşkünlüğü açığa vuran ve teşvik eden kamusal alanları
5. Tüketim ve reklamcılığı da içeren bilinç endüstrisi
6. Şirketler, kurumlar, devletler ve partiler tarafından yürütülen halkla ilişkiler faaliyetleri (Knödler-Bunte, 1975: 59-60).

KAD ile Negt ve Kluge, meta fetişizmi tarafından işgal edilmiş ve birbiri ile iç içe geçmiş olan klasik burjuva kamusal alanı ile üretimin kamusal alanları dışında oluşturulabilecek olan proleter kamusal alanın (böylece felsefi bir çaba olarak da kamusal bir dil imkanının) temellerini atmaktadır. Bunu yaparken, kamusal alanın yeni biçimlerini yaratan televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarını da araştırmaktadırlar. Var olan medyanın içeriklerine, yine medya yolu ile meydan okumanın olanaklarını sorgulamaktadırlar (Knödler Bunte, 1975:52)

Negt ve Kluge'nin yaklaşımını incelerken buraya kadar kamusal alanın tekil değil, çoğul bir yapıda olduğunu vurguladık. İnsani deneyim söz konusu olduğunda birbiri ile sürekli etkileşim halinde olan çoklu kamusal alanlar ortaya çıkmaktadır. Negt ve Kluge, üç farklı kamusal alan ayrımı yapmaktadır: **(Klasik) Burjuva kamusal alanı, proleter kamusal alan ve üretimin kamusal alanları**. Bu kamusal alanları birbirinden ayırarak kavramaya çalışmak yanlış olacaktır; çünkü toplum içinde ürettiğimiz kamusal yaşam, bu alanların her biri ile ilintilidir. Bireylerin yaşadıkları gündelik hayat deneyimleri, bu alanların her biri ile ilişki içinde oluşmaktadır. Bu nedenle proleter kamusal alan, baskın burjuva kamusal alanının dışında oluşur; ancak

her iki alan da birbiri ile bağlantılıdır ve birbirlerini üretmektedirler. Burjuva kamusal alanının anahtarı, demokratik müzakere sürecidir. Burjuva ve proleter kamusal alanlar arasındaki temel fark ise, üretim ile ilişkilerinde yatmaktadır. Bu nedenle Negt ve Kluge, KAD'da demokratik müzakerenin üzerinde pek durmazlar. Farklılık, üretimin kamusal alanları ile kurulan ilişkide yatmaktadır.

Burjuva kamusal alanı, üretimi hem kontrol etmektedir; hem de ona bağımlıdır. Bu durum, burjuva kamusal alanının yumuşak karnıdır; çünkü bağımlılık ve kontrolün birlikte varlığı, mutlak bir kontrolü imkansızlaştırmaktadır. Proleter yaşam ise oluşumunu engellemek isteyen veya onu dışlayan mekanizmalar tarafından üretilmektedir aslında, bu yaşamı bir arada tutan yapıtaşları burjuva kamusal alanında oluşturulmaktadır bir anlamda. Bu nedenle de proleter kamusal alan, burjuva kamusal alanından bağımsız değildir (Negt& Kluge,1993: 54-58).

Negt ve Kluge'nin Kamusal Alan ve Deneyim'i, ağırlıklı olarak burjuva kamusal alanının sınırlılığını eleştirmektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi, yazarlar, Habermas'ın kavramsallaştırdığı burjuva kamusal alanı ile kitap içinde sürekli tartışmaktadırlar. Bu bağlamda Habermas'ın yaklaşımı ile Negt ve Kluge'nin yaklaşımı arasındaki farkları kısaca toparlayan Knödler-Bunte'nin sınıflandırmasına değinmek, faydalı olacaktır. Knödler-Bunte, Habermas'ın KAYD'daki yaklaşımı ile Negt ve Kluge'nin yaklaşımı arasındaki farkları üç maddede toplamıştır:

1. Habermas KAYD'da burjuva kamusal alanını kavramsallaştırır ve incelerken, Negt ve Kluge'nin KAD'daki akademik ve siyasi ilgisi, burjuva/kapitalist ve proleter kamusal alanlar arasındaki bağlantılara yönelmiştir. Kamusal alanın yeni yapısal özelliklerini anlayabilmek için de burjuva olmayan, pre-kapitalist, proleter, alt kültürel ve hatta faşist kamusal alanları, tarihsel ve sistematik araştırmalara tabii tutmuşlardır. Habermas ise kendisini kitabının başında sadece burjuva kamusal alanının analizi ile sınırlamıştır.

2. Habermas, erken burjuva kamusal alanını idealize ederken Negt ve Kluge ise kamusal alanı, toplumun Marksist analizi bağlamında ele almaktadırlar.

3. Negt ve Kluge'nin başlangıç noktası, kamusal alanın çeşitli biçimleri ve günlük yaşamın sosyal praksisine somut olarak bağlı olan insani deneyim ve çıkarlar arasındaki ilişkidir. Bütün bu insani deneyimler (kültürel varsayımlar, normatif davranışlar, kolektif önyargılar ve değerler) Habermas'ta önemsiz görüşler ve tarihin katmanları olarak sınıflandırılır; çünkü Habermas'a göre burjuva kamusal alanı bütün bu insani deneyimden tamamen arındırılabilir. Negt ve Kluge ise kamusal alanı insani deneyimin örgütlendiği ana unsur olarak tanımlamaktadır (Knödler-Bunte, 1975:53-55).

Geleneksel (burjuva) kamusal alanın karakteristik zaafı, Negt ve Kluge'ye göre, kamusal – özel ayrımıdır. Bu ayrımın müphemliğine ve bu müphemliğin doğurduğu olumlu ve olumsuz durumlara yukarıda da değinmiştik. Bu ayrımı yapmak artık hiç kolay değildir. Çünkü geleneksel kamusal alan bugün üretimin endüstrileşmiş kamusal alanları ile kaplanmıştır. Bu yeni kamusal alanlar, üretim süreci ve yaşam bağlamı gibi özel alanları da (private realms) bünyesinde bulundurmaktadır. Üretimin kamusal alanlarının etrafında örülen yeni yaşam biçimleri, insanlara burjuva kamusal alanı kadar “kamusal” görünmektedir (Negt& Kluge,1993: 12-13). Yukarıda bu durumu, Marx'ın *meta fetişizmi* kavramı üzerinden somutlaştırmıştık. Bu kavramsal çerçeve, bugün teknoloji ve sosyal medya ile dolayımlanmış olan yaşamlarımızdaki eksikliği tam olarak adlandırabilmek ve tanımlayabilmek açısından önemlidir.

Bu çerçeve, sağlık gazeteciliği üzerinden yaptığımız sağlık haberlerinin politikadan ayrıştırılarak özel yaşam bağlamlarında (ve üretimin kamusal alanları ile kaplı olarak) ele alınmasını çözümlmek için de çok elverişlidir. Özel yaşam bağlamı, politik olanın karşısında önemsiz değildir. Ancak bunların iki kategoriye ayrılması, klasik burjuva kamusal alanının kamusal/özel ayrımındaki problemi beraberinde getirmektedir. Tezin kuramsal çerçevesinde ele alınan Habermas, Arendt, Rawls'un yanında Sennett ve Negt&Kluge'nin seçilmiş olma nedeni de bunu vurgulayabilmektir. Tezimizin amacı, sağlık gazeteciliğinin politik haberciliğin bir biçimi olarak tanımlarken, özel yaşam bağlamından sağlık gazeteciliğini koparmak değildir. Burada Foucault'un iktidarın toplumu kolektif bir beden olarak ele alıp

disiplin altına aldığı yönündeki uyarısını da unutmadan¹⁴, politika ile özel yaşam bağlamı arasında dengeyi kurabilecek ve her türlü iktidarı açığa çıkarabilecek ve eleştirebilecek bir gazetecilik pratiği önerilmektedir.

Bu pratiği oluşturabilmek için yararlanılacak olan “politik” ve “kamusal” üst kavramları, Habermas, Rawls ve Arendt’ten temellendirilebilir. Bu üst “politik ve kamusal” kavramının özel yaşam bağlamını yutması ve baskı altına almasını önlemek için de Negt&Kluge’nin deneyim, Sennett’in edimsel/performatif kamusal alan, Habermas’ın da iletişimsel eylem ve yaşam dünyası kavramlarından faydalanılabilir. Kamusal alan gnosis ile praxis’in, teori ile pratiğin bir araya geldiği alandır. Bu alanı, sürekli farklı kavram ve düşüncelerle sınamak, zor ama kaçınılmaz bir süreçtir. Kuramsal alanda bu sorgulamayı yaparken birden fazla düşünürün kavramları arasında dolaşmak da bu yüzden önemlidir. Böylece iktidar indirgemeciliğinden, ekonomik indirgemecilikten ya da normatif indirgemecilikten kaçınmak mümkün olabilir.

Negt ve Kluge’nin kamusal alan ile ilgili en önemli tespitlerinden bir tanesi, kamusal alanın çoğulluğunu vurgulamalarıdır. Bir diğeri de, yine daha önce de vurguladığımız gibi, geç kapitalizm koşullarını açıklamak açısından çok önemli bir perspektif sunan üretimin (endüstriyel) kamusal alanları kavramlaştırmalarıdır. Yazarlara göre, aslında her ikisinin de temelinde klasik burjuva kamusal alanı ve

---

¹⁴ Foucault, “Toplumunu Savunmak Gerekir” adlı kitapta, *biyo-iktidar* ve *biyo-organik beden* kavramları ile iktidarın insan bedeni ve kolektif bir beden olarak da toplum ile ilişkisini sorgulamaktadır. Biyo-iktidar, nüfusu ilgilendiren doğum, hastalık, ölüm gibi biyolojik yetersizlikleri kontrol altına almakla ilgilenir. Bunu yaparken de teknik ve tıptaki gelişmelerden yardım alır. Medya da üretimin kamusal alanları ve klasik burjuva kamusal alanı arasına sıkışmış anti-demokratik yapısı ile biyo-iktidarı pekiştirir. Biyo-iktidar, bugün *meta fetişizmi* bağlamında, kapitalist çıkarlarla da iç içe geçmiştir. Biyo-iktidarın hakim olmaya çalıştığı da, toplumu oluşturan nüfusun bedenlerinin bir araya gelmesi ile oluşan biyo-organik bedendir (Foucault, 2002: 255-259). Karşıt bir kamusal alanı oluşturabilecek olan yeni bir kamusal dil ve onun etrafında örülebilecek olan gazetecilik pratikleri, biyo-iktidarı ortaya çıkarıp sorgulayabilir. Bunu yaparken biyo-iktidarı pekiştirecek bir üst “politik olan” kavramlaştırması, kaçınılmaz değildir.

onun çelişkili yapısı yatmaktadır. Burjuva kamusal alanı, bir bütün görüntüsü vermiş olmakla beraber, pek çok farklı element ve yapının bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Negt & Kluge'ye göre kamusal alan, birbirine aitmiş izlenimi yaratan birçok elementten oluşmaktadır. Bu elementler, gerçekte kamusal alana dışarıdan katılmaktadır ve birbirinden farklı karakterdedir ve hepsi farklı kökenlere sahiptir. Kamusal alan, hiçbir zaman homojen bir yapıda olmamıştır. Bu nedenle klasik kamusal alan, burjuva çevresinin yaşamından kaynaklanmasına rağmen kendini 19. Yüzyıldan itibaren dönüşen kamusal alandan ve üretim sürecinden ayrı tutmaktadır. Oysa üretimin yeni kamusal alanları, üretim alanının doğrudan ifadesidir (Negt&Kluge, 1993: 13).

Negt ve Kluge, klasik (burjuva) kamusal alanla endüstrileşmiş kamusal alan (üretimin kamusal alanı) arasındaki farkı bir metaforla somutlaştırırlar. Onlara göre gazetelerin, parlamentoların, kulüplerin, partilerin klasik kamusal alanı, üretimin zanaatkar biçimine benzeyen bir modele dayanmaktadır. Bu modele kıyasla bilgisayarlar, kitle medyası, medya karteli, finans ve çıkar gruplarının halkla ilişkiler ve yasal departmanları ve bir kamusal alan olarak dönüşmüş olan gerçeğin kendisinden oluşan endüstrileşmiş kamusal alan ise, üretimin çok daha organize ve üstün bir seviyesini temsil eder (Negt&Kluge, 1993: 14).

Klasik burjuva kamusal alanının yanında, tarihsel süreç içinde üretim biçimindeki gelişmelerle bağlantılı olarak, burjuva toplumunun yeni kamusal alanları, üretimin kamusal alanları ortaya çıkmıştır. Bu iki alan, yazarlara göre, gerçekte beraber işlemektedir. Bu iki alanın birbiri ile bağlantısını, Yüzüklerin Efendisi'nin tek güç yüzüğü ve Sauron metaforu üzerinden somutlaştırmaya çalışmıştık. Bu iki alanın bir arada sinerjik işleyişi, üretimin kamusal alanlarının meşruiyet için sürekli klasik burjuva kamusal alanının değerlerine dönmesi ile de somutlaşmaktadır¹⁵. Negt ve Kluge'nin üretimin kamusal alanları ile klasik burjuva kamusal alanı arasındaki ilişkiyi açıklama çabaları, sağlık gazeteciliği ile ilgili temel eleştirileri açıklayabilmek adına da önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

---

¹⁵ Bu durumu da Marx'ın meta fetişizmi kavramından faydalanarak çözümlenmiştir.

Klasik burjuva kamusal alanının özel olarak niteleyip dışarıda bıraktığı burjuva yaşam bağlamının dışında kalan bütün yaşam bağlamları, özel alana itilen insani nitelik, çıkar ve arzular ile üretim alanı, üretimin kamusal alanları ile tekrar kamusal alana çıkarılmıştır. Böylece klasik burjuva kamusal alanının dışlama mekanizmaları aşılmıştır. Ancak dışlama mekanizmalarının aşılması, sadece insani yaşam bağlamının doğrudan pazarlanabilir olması veya meşrulaşma ihtiyacına yanıt verir nitelikte olması ile işleyebilmektedir. Bunun dışında kalanlar, üretimin kamusal alanları tarafından dışlanmak yerine özümsemektedir. Burada da devreye pazarın meta fetişizminden faydalanma biçimi girmektedir. Doğrudan pazarlanamayan veya üretimin kamusal alanlarının meşrulaşma ihtiyacına da yanıt veremeyen bütün insani ifade biçimleri ve ihtiyaçlar, endüstriler tarafından üretilen başka anlam ve ifade biçimleri ile ikame edilmektedir. Üretimin kamusal alanlarının temel karakteristiği, yazarların tabiri ile, “dışlama ve şiddetli özümseme arasındaki dalgalanmadır” (Negt&Kluge:1993:14). Klasik burjuva kamusal alanının temel karakteristiği ise özel ve kamusal ayrımıydı. Yazarların bu çerçevesi, her ikisi de burjuva toplumunda doğmuş olan kamu hizmeti yayıncılığı ile özel yayıncılığı açıklayabilmek için de faydalıdır. Yazarlar, kamu hizmeti yayıncılığını klasik burjuva kamusal alanının modern teknolojiye tercümesi olarak ele almışlardır (Negt&Kluge, 1993: 96-130). Özel yayıncılık ile oluşan medya kartelleri ise üretimin kamusal alanlarından ve yaşam bağlamı da bu kartellerin üretim nesnesidir (Negt&Kluge, 1993: 149). Burada Rupert Murdoch’ın *The Century of The Self* (2002) belgeselinin dördüncü bölümünde BBC’yi “elitist” olarak nitelemesi, halkı ve halkın ihtiyaçlarını anlamamakla suçlaması, klasik burjuva kamusal alanının dışlama mekanizması ile netleşmektedir. Murdoch, üretimin endüstriyel kamusal alanlarından olan medya karteli ile, daha önce dışlanan insani ihtiyaç ve deneyimleri özümseyerek, özel alandan endüstriyel kamusal alana (malzeme olarak) taşıyacaktı.

Yazarlar, KAD’ın 3. Bölümü’nde televizyon örneği üzerinden kamu hizmeti yayıncılığını ele almaktadır. Bu örnek üzerinden de yeni medya teknolojilerini ve bu teknolojilerin klasik burjuva kamusal alanının medyası ile arasındaki farkları tespit etmeyi hedeflemişlerdir. Televizyon örnek seçilmiştir; ama örneğin ortaya çıkacak

yanıtlar ve yeni sorular, farklı teknolojilere de uyarlanabilecektir. Negt ve Kluge'nin kamusallık yaklaşımında medyanın önemli bir yer tuttuğuna daha önce de değinmiştik. Kitle iletişim araçları, insanların kendilerini kamusal olarak ifade edebilecekleri araçlardır. Kültürel toplumsallaşmada bu araçlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu araçların, gelişen teknoloji ile birlikte toplumu ve insanları değiştirme gücü sorgulanmalıdır. Negt ve Kluge, yeni medyayı analiz ederken bir taraftan da yeni medyanın geleneksel burjuva kamusal alanının medyasından nasıl ayırt edilebileceğini belirlemek adına çeşitli ölçütler geliştirmeye çalışmaktadır. Medyanın üretim yapısı ve bu yapıdaki değişiklikler de mercek altındadır (Knödler-Bunte, 1975: 67).

Yazarlar, televizyon örneğinden yola çıkarak yeni medya ve kitle iletişiminin yeni biçimlerine odaklanmaktadır; çünkü post-burjuva kamusal alanındaki değişimler, bireylerin bu teknolojilerle kurduğu ilişki ile yakından bağlantılıdır. Radyo ve televizyon, yeni kitle iletişim araçlarıdır ve örneğin gazetede olduğu gibi burjuva devrimlerine kadar uzanan bir geleneğe sahip değildirler. Bu nedenle de özgür yurttaşlar, bireyler arasındaki iletişim veya yurttaşların tartışmalarını duyuracak ve karar alma mekanizmalarını denetleyecek araçlar olarak algılanmazlar. Bu araçlar, farklı bir toplum ve üretim yapısı içinde şekillenmiştir. Televizyon dolayımı ile yapılan kitle iletişimini ele aldığımızda örneğin, televizyonu işleten kurumlar, izleyicilerini birebir tanımazlar. Ancak bu kurumların ürettiği ifade biçimleri, televizyondan yayılır. Büyük, heterojen izleyici grupları da aşağı yukarı eş zamanlı olarak bu ifade biçimlerine kendi kendilerini maruz bırakırlar. Radyo ve televizyonun yansıttığı ifade biçimleri, aslında kamusal alan ile birey arasındaki ilişkidir. Ancak bu ilişki, post-burjuva toplumunun bir ürünüdür ve erken burjuva idealleri tarafından belirlenmiş olandan da oldukça farklıdır. Bu ilişki, kapitalist toplum gerçekliği tarafından yönetilmektedir. Kitle iletişiminin bu yeni sesli ve görüntülü biçimleri, o kadar güçlü ve itibarlı hale gelmiştir ki, bireyler arasındaki ilişkiler önemini kaybetmektedir. Toplumsal önem açısından kıyasladığımızda, radyo ve televizyon yayını, insanlar arasındaki ilişki ve sohbetten çok daha ileridedir. Bu durum, ifade özgürlüğünü kısıtlayan durumlarda, yasaların kitle iletişim araçları yolu

ile suçun işlenmesi durumunda daha büyük cezalar öngörmesinde de açıktır. Radyo ve televizyonun kitle iletişimindeki önemi ve potansiyeli, birçok ülkede 1920 ve 1930'lu yıllarda fark edilmiş ve bu araçlar devlet regülasyonuna tabii tutulmuştur (Negt&Kluge, 1993: 99-100).

Kamu hizmeti yayıncılığı, kapitalist çıkarların televizyona tamamen hükmetmesini engellemektedir. Bu yayıncılık biçiminde esas olan kamu yararına program yapmaktır ve bu da program yapma ile ilgili kural ve yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir. Bu yükümlülüklerle beraber televizyon, özel bilinç ve kültür endüstrisinin yaptığı gibi iletişim potansiyelini sömüremeyecektir. Kamu hizmeti yayıncılığında televizyon, herkese hitap edebilecek, genel programlar yapmalıdır. Böylece, burjuva kamusal alanının, insanların birincil yaşamsal çıkarlarını asimile etmesini önleyen ve burjuva kamusal alanında hüküm sürmüş olan bir kuralı televizyonda da yaşatmaktadır. Ancak televizyonun bu yapıyı benimsemesinin nedenleri, burjuva kamusal alanı geleneğinde bulunamaz. Bunun nedenleri, postburjuva kamusal alanında aranmalıdır (Negt&Kluge, 1993:100).

Kamu hizmeti yayıncılığı, post-burjuva toplumunda biçimsel olarak burjuva kamusal alanı geleneğini temsil etmektedir. Uygulanan regülasyon ve denetlemeler yolu ile televizyonun kamuya hizmet etmesi ve özel çıkarların egemenliğinden uzak tutulması amaçlanmıştır. Ancak, sonuçta programların dengeliliğini gözeticeğini temin eden ve kamuya hizmet eden bir sosyal grubun televizyonu düzenlemesi, tıpkı burjuva kamusal alanının herkese açık bir alan olması gibi, sadece sosyal çıkarlar arasında sürekli değişen bir denge kurabilmektedir. Üstelik bu zemin, burjuva kamusal alanının görüşler etrafında örülen ve uzlaşmaya varmaya çalışan toplum fikrinden daha zayıftır; çünkü burada uzlaşma değil, sadece bir denge vardır. Kamu çıkarı ve iyiliği etrafında şekillenen bu yayıncılık biçimi, denge ve uyumu kurabilmek için çıkarların somut içeriğini gizlemek durumundadır. Bu durumda da izleyicilerinin tamamını asla tatmin edemeyecektir.

Üstelik kamu hizmeti için koyulan kurallarla program yapma aşamasındaki kural ve yükümlülükler arasında da çelişkiler vardır. Reyting skorları, orijinallik, üretimin

ekonomisi, teknik kalite, güncellik, estetik inovasyon, eğlence değeri, vs. gibi yükümlülükler ve ilkeler, tıpkı meta üretimine benzer biçimde sermayenin uzun vadeli çıkarlarını da içermektedir. Bu çelişkili yapılanma, programlar bazında elementlere ayırarak görmezden gelinmektedir. Örneğin programın eğlence değeri, eğitim değerinden bağımsızdır veya haber değeri ile kültürel veya eğitim değeri birbirlerini yadsır. Bütün bu çelişkiler, aracın teknoloji ile iç içe üretim yapısından da kaynaklanmaktadır (Knödler-Bunte, 1975: 68- 69).

Yazarların değindiği bu çelişkiler, günümüz medyasında da geçerlidir. Bugün yakınsama ile birlikte medyanın içerik üretme biçimleri, aracın doğasını aşarak birbirine benzemekte ve endüstriyel ve hiyerarşik bir yapı, medya sektörünün tamamına hakim görünmektedir. Post-endüstriyel dönem olarak da adlandırılan bu dönem, endüstriyel dönemden tamamen kopuş olmadığı gibi, anaakım medyanın endüstriyel yapısını ve sermayenin uzun vadeli çıkarlarını içeren yükümlülük ve ilkeleri, daha da yaygınlaştırmaktadır. Örneğin bugün endüstriyel bir örgütlenme olmadan sosyal medya üzerinden televizyon içerikleri üretilebilir. Ancak bir kuruma bağlı çalışan televizyoncular, sosyal medyada da kurumun ilke ve yükümlülüklerinden bağımsız değildir¹⁶. Bunun dışında sosyal medyayı bireysel kar elde etme amacı ile kullanmak isteyen tekil yayıncı veya gazetecilerin kullanma biçimi, üretimin kamusal alanları ile kaplanmaktadır. Kar amacı gütmeyen çabalar önemlidir; ancak anaakım medyanın ulaştığı kadar geniş bir kitleye ulaşmaları çok zor görünmektedir.

---

¹⁶ “Blog yazarı, kurumunun ilkelerine uygun davranmalı ve gazetede veya televizyon ve radyoda kabul görmeyecek kişisel fikirlerini açıklamaktan kaçınmalıdır.” (Medya Derneği, 2011:34); “The Guardian, Sky News ve BBC’nin de aralarında bulunduğu dünyanın önde gelen basın kuruluşlarının çalışanları için ‘sosyal medya ağı’ kılavuzu hazırlamaları tartışmaları da beraberinde getirdi. Sky News, rakip basın kuruluşlarında çalışan gazetecilerin mesajlarının yeniden gönderilmesini (retweet edilmesini) yasaklarken, BBC, haber paylaşmadan önce bu bilgiyi ofistekilere bildirme zorunluluğu getirdi. AP, çalışanlarından siyasi ya da diğer kutuplaşma yaratan çevrimiçi konuları savunmamalarını istedi. Washington Post, The Guardian, ABC ve NPR’nin de çalışanlarının sosyal medya kullanımını belirli kurallara bağlayan kılavuzları bulunuyor.” (Radikal, 10 Şubat 2012; Gazetecinin Twitter’la İmtihanı)

Yazarların ele aldığı bu çelişkiler ve Knödler-Bunte'nin tartışmaları, tezimiz açısından da önemlidir. Sağlık haberlerinin üretimi de bugün aynı çelişkilerle yapılmaktadır. Bir taraftan sağlık gibi yüksek kamu yararı içeren bir alanda haber yapmak, çeşitli kamusal yükümlülükleri beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan da ilgi çekicilik, eğlence değeri, üretimin ekonomisi gibi çeşitli yükümlülükler de gazeteciye yüklenmektedir. Kozmetik, ilaç ve sağlıklı yaşam sektörlerinin endüstriyel ve teknik yönlendirmeleri ile halkla ilişkiler şirketlerinin bu endüstriler adına servis ettikleri haberlerin arka planını görebilmek ve haberlerde yansıtabilmek, usta gazetecilik pratikleri ve araştırmacı gazetecilik geleneğini gerektirmektedir. Ancak Türkiye'de –şu anki koşullarla- sağlık gazeteciliği alanında bu mümkün görünmemektedir. İkinci ve son bölümlerde bu konuya daha ayrıntılı değinilecektir; ancak kısaca sağlık alanında uzmanlaşan gazeteci sayısının Türkiye'de çok az olduğunu belirtmek gereklidir. Ayrıca tezimizin temel hipotezlerinden bir tanesi olan sağlık haberlerinin politikadan bağımsız, bireylerin özel yaşam bağlamlarında ve üretimin kamusal alanları ile kaplı bir biçimde ele alınması, gazetecinin sektörün dayatmalarından ve çalıştığı kurumun sermayenin uzun ve kısa vadeli çıkarları ile iç içe geçmiş hiyerarşik yapısından kaçınmaması ile de yakından ilişkilidir.

Negt ve Kluge, Televizyon ve Eleştiri adlı bölümlerinde yapımcıların ve editörlerin ortak karar alma için mücadelelerine de değinmektedir. “Ortak karar alma haklarını talep ederken, yapımcılar bir taraftan da televizyonun bir özeleştirisini de geliştirmektedirler”(Negt&Kluge,1993:125). Karar alma süreçlerinin demokratikleştirilmesi yönündeki bu talep, kanımızca dikkate alınması gereken bir taleptir. Knödler-Bunte, yazarların bu talepleri, yalnızca planlama aşamasındaki etkinliğini artırmak isteyen ekonomik çıkarların bir birlikteliği olarak ele almalarını eleştirmektedir. Knödler- Bunte'ye göre, bu hareket, kendi ekonomik çıkarlarının çok ötesine geçmiştir ve radyo televizyon kanallarının da dikkate alınması gereken bir özeleştirisine dönüşmüştür (Knödler-Bunte: 1975: 69-72).

Bu, tezimiz açısından da önemli bir saptamadır; yukarıda da belirttiğimiz gibi, sağlık üzerine çalışan muhabir ve editörlerin karar alma süreçlerinde demokratik bir şekilde söz sahibi olabilmeleri, medya endüstrisi yapısının ve sağlık haberlerinin üretim

biçiminin de kökten değişimi anlamına geleceği için oldukça önemli bir adımdır. Bu yöndeki talepler de, ister istemez sağlık alanındaki gazetecilik pratiklerinin bir özelleştirilmesini de içerecektir. Benzer bir öneri, medyanın kamusal mülkiyetini öneren Raymond Williams'tan da gelmiştir. Williams, hem devlet müdahalesini hem de özel piyasanın kar amacını reddeden sanatlar ve medya için bir öneri getirmişti. İlgili alanlara aktif biçimde üretici olarak katılanlar ve katkıda bulunanlar, kendi ifade ve iletişim araçlarını denetleyebileceklerdi. Böylece radyo istasyonları, televizyon ağları, gazete büroları gibi medyanın atölyeleri, kamu mülkiyetinde olacak ve yönetimleri de demokratik biçimde seçilmiş kurullar tarafından yürütülecekti. Bu kurullarda kamunun ve medya kuruluşunun temsilcileri yer alacaktı. Bu yolla da medyanın çalışma ve üretim alanı, hem devlet düzenlemeleri ve baskısından hem de piyasanın kar ve kapitalist çıkarlar baskısından özgürleşmiş bir alan olabilecektir (Eagleton, 2011: 43-44).

Bu konuda bir öneri de, 1990'lı yıllara ilişkin olarak John Keane'den gelmiştir. Keane, kamu hizmeti modeli adını verdiği bu model önerisinde, kamu hizmetinin kamu tekelinden farklı olduğuna dikkati çekerek hem devletten hem de pazar liberalizminden özgürleştirilmiş pazar-dışı, devlet-dışı medya kurumları önermektedir. Meta üretimi ve değişimine dayanan medyalar da, bu modelin içinde yer alabilecektir; ancak demokratik devlet kurumları ve her türlü tekelden özgürleştirilmiş olan medya kurumları ile çevrili olarak (Keane, 1999:142-153). Bütün bu öneriler, gazetecilik ve sağlık gazeteciliği pratiklerinin gerçekleştirildiği medya yapıları açısından da, sorunu doğru saptama ve çözüm geliştirebilme açısından kullanışlıdır.

Yazarlar, kamu hizmeti yayıncılığında sonra, 4. Bölümde, medya yoğunlaşmasını ele almaktadırlar. “Tekil Meta ve Bilinç Endüstrisi’ndeki Metalar Yığı” başlığını taşıyan bölümde, metalar ve meta fetişizmi üzerinden post-burjuva kamusal alanı üzerinden geliştirdikleri eleştiriyi, post-burjuva kamusal alanının bir aracı olan televizyon üzerinden geliştirmektedirler. Bu bölümde geliştirdikleri eleştiri ve post-burjuva kamusal alanında metalarla kurulan ilişkiye dair çizdikleri çerçeve, sağlık haberlerini ve günümüzde bu alandan doğan etik rahatsızlıkları çözümlenmek adına da

kullanışlıdır. Yazarlar, günümüzde, “yaşam tarzı pazarlaması” olarak da adlandırılabilir olan durumun medya ve medya yoğunlaşması ile ilişkilerini çözümlemektedirler.

“...Gerçekten satılık olan, medya karteli tarafından önceden organize edilen yaşam ve öğrenme bağlamlarıdır. Medya karteli bir makro metadır. Eğitim, eğlence, enformasyonun tekil metalarını kapsamlı bir blok içinde birleştirmektedir. Bu makro meta olmadan, tekil metalar, meta olarak nitelikleri ve kullanım değerleri ile ilgili olan değer biçiminin erken dönemlerine geri dönmektedir” (Negt&Kluge:1993:131).

Knödler-Bunte, post-fordist dönemin üretim koşullarına yanıt veren medya yoğunlaşması ile ortaya çıkan metaları, total meta olarak adlandırmaktadır. Medya yoğunlaşması ile meta üretiminin bu oldukça gelişmiş aşaması, birbirini üreten iki gerçekliktir. Medya yoğunlaşması, şirketlerin yoğunlaşmasının yanı sıra, endüstriyel üretim ve dağıtımın yeni yollarını da mümkün kılan teknolojilerin de ortaya çıkması ile ilgilidir. Negt ve Kluge, medya yoğunlaşmasının çok yeni olduğu 1970’lerde, sadece başlangıcı gözlemleyerek, bu yoğunlaşmanın insanları nasıl değiştireceği üzerinde düşünmüşlerdir. Özellikle dikkati çektikleri makro/total metanın medya yoğunlaşması ile ilgisi ve insanların özel yaşam bağlamlarının üretimin nesnesine dönüşmüş olması, medyanın yakınsadığı günümüz için de geçerlidir. Fordist dönem ve postfordist dönemdeki üretim biçimlerinde görülen belirgin farklar gibi, insani algı ve nitelikler de geç kapitalizmin koşulları altında kökten değişmiştir.

“Program yapımındaki büyük özgünlüğü ile medya yoğunlaşması, izleyicinin değişmiş algı yapılarına hitap etmektedir. İzleyicinin değişen algı yapısı ile üretimin alanlarının (sphere of production) beraberinde getirdikleri de değişmektedir. Walter Benjamin’i izleyerek Negt ve Kluge, medyadaki değişimlerin, etki alanı çok daha geniş olan, insanın algı yapısındaki değişimlerle ilgili olduğunu kabul etmektedirler. Geleneksel medya, bireysel insan algılarını birbirinden görece bir yalıtım içinde – bir anlamda Taylorizmin gerektirdiği emeğin uzmanlaşması ve bölünmesine benzer biçimde-geliştirmekte idi. Medya yoğunlaşması ise, uzmanlaşma ve sentez arasındaki karşılıklı etkileşimle şekillenen algının bir biçimine dayanmaktadır. Algının bu yeni biçimi, üretim tarafındaki benzer değişikliklere karşılık gelmektedir” (Knödler-Bunte: 1975: 72-73).

Bu çerçeve, sağlık haberlerini geç kapitalist dönemde çözümleyebilmek adına da çok aydınlatıcıdır. Sağlık haberleri, medya dolayımı ile üretilen total metanın bir parçasına dönüşmüştür. Kozmetik, ilaç ve sağlık endüstrilerinin üretim nesnesi doğrudan insani nitelik ve özelliklerdir. Bu endüstriler, bilim, teknik ve medya

aracılığı ile güzellik, sağlık ve genç kalma kaygısını, bir taraftan üretimin nesnesi durumunda olan, diğer taraftan da tüketen özne konumunda olan insanların algılarına yerleştirmektedir. Tezimizin hipotezlerinden biri olan sağlık sayfaları altında ağırlıklı olarak bireylerin özel yaşam bağamlarına hitap eden haberlerin yer alması, bu çerçeveden çözümlenebilmektedir. Bu sayfalardan taşan metalar, örneğin sağlık için bitkisel tedaviler, sağlıklı ve güzel bir beden için spor, güzel ve genç kalabilmek için kozmetikler ve estetik ameliyatlar gibi metalar, tek tek kullanım değerlerinin çok ötesinde, bir bütün olarak yaşam tarzını ifade etmektedir. Aynı zamanda örneğin eğlence, kültür-sanat, yaşam, spor sayfalarındaki başka metalarla da bir ilişki içindedir ve onlarla da bütünleşme eğilimindedir. Böylece endüstrilerin hem üretim nesnesi, hem de tüketim öznesi konumundaki insanların insani nitelik ve algılamaları da, bir blok olarak karşısına çıkan metalar bağlamında değişmektedir. “Medya kartelinde metaların bir araya toplanması, üretim tarafında girişimlerin bir araya toplanmasına karşılık gelmektedir” (Negt&Kluge:1993:133).

Yazarlar, gelişen teknoloji ile beraber, dönüşen burjuva kamusalının iki biçimi olan klasik burjuva kamusal alanının ifadesi olan kamu hizmeti yayıncılığını ve üretimin kamusal alanlarından bir olan özel yayıncılığı ve medya yoğunlaşmasını çözümlemişlerdir. Her iki biçim de, insanların gerçek deneyim edinebilmelerinden ve bu yolla kendilerini tatmin edebilmelerinden uzaktır. Ve her iki biçim de, sermayenin (uzun veya kısa vadeli) çıkarları ile toplumsal olan arasında yaşanan çelişkilerden muzdariptir.

Yazarlara göre, klasik burjuva kamusal alanı da, üretimin kamusal alanları da aslında geçici çözümler üretebilmektedir. İnsani ihtiyaç ve yaşam bağamları, sınıfsal durumda hiçbir değişim sağlamayan ürünler olarak sunulmaktadır. Bu da insani olanı ve insani deneyimi yok eden yapaylık ve dolayım ile mümkündür. Sınıfsal durumun değiştirilememesi ve endüstrilerce başka biçimlerde tatmin edilmesi, kültür endüstrisinin yetersizliği ve yoksulluğunun da temelidir. Baudrillard’ın Simülakrlar ve Simülasyon’da hipergerçek toplumsal olarak adlandırdığı, gerçekte mediumun birbirine karıştığı toplumsal durum, üretimin kamusal alanlarının insani yaşam bağlamı ile ilişkisini anlatmaktadır (Baudrillard, 2005: 53). İnsanın deneyimleri,

bilinci ve nitelikleri, kısaca yaşam bağlamı, artık üretimin kamusal alanlarının hammaddesidir. Baudrillard, Negt ve Kluge'yle benzer bir biçimde, simülasyon kuramının başlangıcını, klasik burjuva kamusal alanını mümkün kılan aydınlanma düşüncesine kadar götürmektedir. Baudrillard'a göre, gerçeğin yerini alan simülakrlar çağı, demokrasi simülakrı ile birlikte başlamıştır. İktidarın Tanrı'dan alınıp halka verilmesi ile beraber iktidar, gücünü bir yerlerden alan iktidar yerine, yeniden canlandırmanın iktidarına dönüşmüştür (Baudrillard, 2005: 56)¹⁷. Baudrillard'ın, özellikle televizyon üzerinden verdiği örneklerle anlattığı televizyon ile gerçek yaşamın sınırları arasındaki muğlaklaşma, Negt ve Kluge'nin üretimin kamusal alanlarının insani yaşam bağlamına yönelerek deneyimi yok etmesi ile aynı süreci ifade etmektedir. Yazarlara göre, bu durum, sınıf mücadelesi bağlamını tamamen değiştirmemektedir; sadece bu bağlamı anlaşılması ve görülmesi güç bir seviyeye taşımıştır. Üretimin kamusal alanlarının tümünde, ama en çok da bilinç ve kültür endüstrisinde, ideoloji ve güç yeniden üretilmektedir; hammadde ise işçinin bilinci ve yaşamıdır. Üretimin kamusal alanları, böylece insan üzerinden kendini gerçekleştirmektedir. Klasik burjuva kamusal alanından dışlanmış olan ve üretim alanı içinde de doğrudan değer biçilmemiş olan yaşam bağlamının parçaları, toplum içinde anlaşılmaz kılınmış ve özel alana itilmiştir. Kalan parçalar ise, üretimin kamusal alanlarına karıştırılmış ve endüstrilemiştir. Bunlar, yaşamın proleter bağlamının iki yarısıdır (Negt&Kluge, 1993: 17-18).

---

¹⁷ Baudrillard'ın sessiz çoğunluğun kökeni olarak gösterdiği bu durum, Aydınlanma Çağı'nda geliştirilen iki demokratik düşünce arasındaki fark ile daha net anlaşılabilir. Rousseau'nun halk egemenliği düşüncesinde egemenlik, bireylerin iradelerinin toplamından oluşuyordu. Halk egemenliği anlayışı, 1793 tarihli Fransız Anayasası'nda temel alınmıştır; ancak 1793 Anayasası, hiç uygulanamamıştır. Onun yerine geçen milli egemenlik anlayışı, bir taraftan krallığın gücünü azaltmaya yönelirken, diğer taraftan da Devrim sırasında gücünü ispatlamış olan halk yığınlarının gücünü azaltmaya yönelmiştir. İktidar, halkın iradesinden değil, atalardan doğacak çocuklara kadar uzanan manevi bir varlıktan kaynaklanmaktadır. Bu durumda da egemenliğin kaynağının değişmesi, gerçek anlamda rasyonelleşmesi anlamına gelmemiştir. İktidarın kaynağı yeniden mistifiye edilmiştir (Teziç, 2009: 99- 100). Böylece iktidar, gücünü "sessiz çoğunluğun" iradesinden aldığını söyleyecektir. Bugün yaşamla üretimin kamusal alanlarının iç içe geçerek yaşamın nesneye dönüşmesinin izini, iktidar ile halkın söylemde iç içe geçerek halkın söylemde "yöneten", gerçekte ise "yönetilen"e dönüştüğü aydınlanma çağına kadar sürmek mümkündür. Habermas'ın "temsili kamu" olarak adlandırdığı, gücünü ve görkemini halk önünde sürekli sergileyen saray eşrafı, ruhban sınıfı ve soylulardan günümüze, iktidarın halk önünde temsili, bir anlamda değişmeden kalmıştır.

“Sonuç olarak, meşrulaştırmanın altyapısı veya üretim süreci için doğrudan gerekli olmayan insan eylemleri ile ilişkili olan alanlar, örgütlü bir fakirleşirmeye maruz kalmaktadır. Aynı zamanda kamusal alan faaliyetleri, ideoloji üretimi, günlük yaşamın “yönetimi” – sonuncusu özellikle çoğul biçimde dengelenmiş boş zaman ve bilicinin programlanması biçiminde – hem insanın anlamlı bir yaşam için duyduğu arzunun hammaddesi olarak hem de programlama ve meşrulaştırmanın endüstrileşmiş cephesini oluşturabilmek için onların bilinçlerinin parçası olarak da sahiplenilmektedir. Gerçek deneyim, sınıfsal kavramlarla açıklarsak, biri diğerine karşıt olan iki parçaya bölünmüştür” (Negt&Kluge, 1993:18).

Deneyimin bu bölünmüşlüğü, klasik burjuva kamusal alanından uzaklaştırılmış olan parçalarını üretimin kamusal alanları ile kuşatmış ve kalanları ise ifadeden yoksun bırakmıştır. Klasik burjuva kamusal alanı, özel/kamusal ayrımından beslenen rasyonalitenin dışlayıcı söylemi ile işlemektedir. Negt ve Kluge, buradaki kamusal kurgusunun, dışlama ve susturma mekanizması olarak işlediğini göstermektedir. İletişimsel rasyonaliteden beslenen bu kamusal algısı, somut ihtiyaç, çıkar, çatışma, güç ilişkilerinin bağlamını yok saymaktadır. Bu durumda da politika, sadece devlet politikalarını yönlendirme meselesine indirgenmiş olmaktadır. Yazarlar, politik kamusalılığı, üretim ve yeniden üretimin bütün toplumsal boyutlarını kapsayacak biçimde yeniden formüle etmeye çalışmaktadır. Klasik burjuva kamusal alanı, toplumsal açıdan ilgili konular etrafında bir konsensüs oluşturulabileceği illüzyonunu ve toplumun bütün üyelerinin de bu sürece katılabileceği yönündeki illüzyonu temsil etmektedir (Scholle, 1995: 24 – 25). Bugün, parçalanmış kamusal algısı ile burjuva kamusal alanının kendisi bir karşıt kamusal alana dönüşmüştür.

Klasik burjuva kamusal alanından dışlanan yaşam bağlamları, üretimin kamusal alanlarının kapsamına alınmıştır. Üretimin kamusal alanları doğrudan bireylerin özel alanlarındaki yaşam deneyimlerini hedeflemektedir (Negt& Kluge,1993: xlvi). Klasik burjuva kamusal alanı, yaşamın en önemli iki alanını-endüstriyel üretim alanı ve ailenin alanını- dışarıda bırakmıştır. Her ne kadar Negt ve Kluge, çalışmalarında kadın üzerinde pek durmasalar da bu bakışları, feministlerin kişisel olan politiktir yaklaşımına benzer bir yaklaşımdır. Yine Liebman’la Kluge’nin söyleşisinden bir alıntı bu durumu açıklamaktadır:

“ ‘Kamusal’ kavramını *Glasnost* olarak çevirebilirsiniz. *Öffentlichkeit*, tecrübeyle doldurulmuş bir kamusal alana, ahlaki olan ve bağımsız bir vicdan içeren, tözel bir kamusal alana işaret eder. Terimle anlatmak istediğimiz şey bu. Bir fenomen olarak *Öffentlichkeit*, özel olanın karşıtıdır. Özel olmayan her şey *Öffentlich* ya da kamusaldır. Kamusal olan ile özel olan arasındaki bu ayrım Roma’nın kurulduğu günden beri ve Avrupa’nın Romalı *res publica* modeliyle oluşmasından bu yana hep

varolmuştur. Kamusal alan değerler için bir tür pazardır. Söyleyebileceğim şeyler ve utandığım için asla söyleyemeyeceğim şeylerin pazarıdır. Böylece *Öffentlichkeit*, bir kendine güven işaretidir. Eğer kendimi bir kolektif içinde anlaşılır kıldığıma inanıyorsam, bu kamusaldır. Eğer ne hissettiğimi ya da tecrübelerimi başkalarına anlaşılır kılabildiğime inanmıyorsam, işte bu mahremdir. Kendimi kamusal olarak ifade edememem, mahremiyetin tiranlığıdır. Kamusal alan, ancak mahrem alanın özgür ve gelişmiş olması oranında özgürdür. Bu yüzden kamusal yaşamın ne manaya geldiğini anlamak için, örneğin aile politikası gibi, mahremiyet alanındaki patikaları incelemek zorundasınızdır” (Liebman, 2010:630).

Burada Kluge, mahremiyeti iki anlamda kullanmıştır; bir tanesi mahremiyetin tiranlığı olarak ifade ettiği, başkalarına söylenemeyen veya açıklanamayan, yani gizli olan anlamındadır. Diğeri de mahrem alan, yani bireysel yakın ilişkilerimizi kurduğumuz ve kendimizi toplumsal olarak kurguladığımız aile alanı. Burada feministlerin kişisel olan politiktir bakışına yaklaşan anlayış, Kluge'nin kamusal yaşamı mahremiyet alanından bağımsız ele almanın olanaksız olduğunu vurgulamış olmasıdır. Aile içi ve arkadaşlarla kurulan yakın ilişkilerin alanı olarak mahremiyet alanı, bireylerin toplumsallaştıkları alandır. Bu anlamda kamusal yaşama çıktığımız anda bu alanda oluşturduğumuz benliğimiz, buradaki davranışlarımızı da belirleyecektir. Bu nedenle aile yaşamında özgür olamayan bir birey, kamusal yaşamda da demokrasi veya özgürlük üretmez. Bireyin bir birey olarak oluşumu, mahremiyet alanına bağlıdır. Yurttaş olarak kamusal insanın oluşumu da bu durumda yine mahremiyet alanına bağlıdır. Giddens'in "Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm" adlı kitabında mahremiyetin dönüşümüne odaklanması da benzer bir bakışı içerir. Giddens, mahremiyetin sürekli bir duygusal yakınlık isteği olarak tanımlanması halinde baskıya ve –Sennett'ta da olduğu gibi- demokrasi kültürünü yok eden bir şeye dönüşebileceğini söyler. Ancak mahremiyeti, iki eşit insan arasındaki kişisel bağların müzakeresi olarak ele aldığımızda mahremiyet, modern kurumları dönüştürebilecek demokratik bir güce dönüşebilmektedir. Bu durumda mahremiyet, kamusal alandaki demokrasiyle uyumlu bir biçimde bireysel ilişkilerin ve kişiler arası alanın da demokratikleştirilmesini sağlar. Böylelikle modernitenin kamusal yaşamının araçsal bir biçimde kurguladığı azami ekonomik büyüme hedefinin yerini de duygusal doyum alabilecektir (Giddens, 2010:9). Yukarıda Kluge'nin "mahremiyetin tiranlığı" olarak adlandırdığı durum, yani bireyin kendisini kamusal olarak ifade edememesi, Sennett'in Kamusal İnsanın Çöküşü'nde anlattığı mahremiyet

ideolojisine benzer bir durumdur. Sennett, mahremiyeti burada sürekli bir duygusal yakınlık isteğinin ve bireysel korku ve arzuların kamusal yaşamın ve kamusal ifade biçimlerinin yerini alması olarak ele alır.¹⁸ Bu kamusal yaşamı yok ettiği gibi, Giddens'in tarif ettiği duygusal doyumunu sağlayabilecek olan mahremiyet alanını, yani aile ve arkadaşlarla kurulan yakın ilişkiler alanını da çözmekte ve tahrip etmektedir. Habermas da kamusal alanın yok oluşunu, mahremiyet alanının da çözümlüşüne yol açan bir durum olarak ele almıştır. Bu konuda Kluge'nin bakışı da iki alanın çözümlüşünün- iki alan sürekli birbirini ürettiği için- eş zamanlı olduğu yönündedir:

“... Bizim parçalanmakta olan toplumumuzda kamusal alan ve mahremiyet alanı aynı zamanda dumura uğradı. Mahremiyet alanıyla kastettiğim yer ailedir. Ailede, mahremiyet niteliği giderek daha çok yoksullaştırılıyor ve bu durum kamusal alanı da aynı derecede yoksullaştırıyor. Bu süreçler, kamusal alan çoğulluğu üretiyor. Öyle ki, artık bir kamusal alana sahip değiliz; daha çok birbirini anlamadan birbiriyle yüksek sesle yarışan kamusal alanlarımız var: bilim için bir tane, endüstri için bir tane, politikacılar için bir tane, kültür için bir tane ve benzeri... Bir tür Babil'iz sanki. Sözümona evrensel bir köyde yaşıyoruz.

Öte yandan bu fenomen yeniden bir kamusal alan inşa etme olasılığı üretiyor. Bilinçli bir burjuvazi ya da aristokrat sınıf tarafından önümüze çıkarılacak bir engel yok.. Bunun yerine, geleneksel olandan farklı koalisyonların içine girebilen kısmi güçlerle karşı karşıyayız. CDU (Hristiyan Demokratlar Birliği) ile Yeşillerin birleşmeyeceğini kimse söyleyemez. Bu olasılık, kültür ve endüstri, üreticiler ve kitap yayıncıları gibi diğer her çeşit birbiriyle 'ayarsız' alan için de geçerli. 'Babilik' safhasında çatışmanın bu derece şiddetli olmasının nedeni budur” (Liebman, 2010:632-633).

Kluge'nin vurguladığı kamusal alanların çoğulluğu, bir anlamda Arendt bölümünde de değindiğimiz bilimin politikadan kopması örneğine benzemektedir. Arendt, kamusalılığı tıpkı Antik Yunan modelinde olduğu gibi doğrudan politik olanla ilişkilendirip çoğulluktan kurtarmaya çalışmıştır. Kluge ise bu çoğulluğun, bir taraftan kamusal alan ve yaşamı felce uğrattığını vurgularken diğer taraftan da kamusal alanın yeniden inşası için bir olasılığı da içinde barındırdığına dikkati çekmektedir. Bu vurgu, tezimiz açısından da çok önemlidir. Çoğul kamular ve kamusalıklar arasındaki bağlantıları kurabilmek, gazetecilik pratiği açısından da

---

¹⁸ Bu durum, kapitalizmin etkileri ve kamusal yaşama dahil olan metalarla daha da yoğunlaştırılmaktadır. Negt ve Kluge, bunu üretimin kamusal alanları ve insani nitelik ve yaşam bağlamlarının bu alanların nesnesine dönüşmesi ile insanın değişmesi biçiminde ele almaktadır. Sennett ise, yine kapitalizmin ve meta fetişizminin etkilerini, 19. yüzyılda çöken kamusalılık üzerinden anlatmakta ve ele almaktadır.

hem özgürleştirici bir pratiktir, hem de gazeteciliğin –veya geniş anlamda medyanın- kamusal hizmet veren araçlar olarak sorumlulukları arasındadır.¹⁹

Tezin ilerleyen bölümlerinde incelenecek olan sağlık gazeteciliği örneği de bu anlamda çok önemlidir. Kamusal bir mesele olarak sağlık alanı, bugün ekonomiden siyasete, kültürden bilime kadar pek çok alanın kesişiminde yer almaktadır. Ancak sağlık kategorizasyonu altında verilen haberlerin büyük çoğunluğu, bireysel düzlemde ve çoğunlukla da sağlık, kozmetik, ilaç sektörü gibi üretimin kamusal alanlarının yönlendirmeleri ile ele alınmaktadır. Bu hipotezimiz, dördüncü bölümdeki araştırma ile de sınanacaktır. Negt ve Kluge, benzer bir bölümlemeyi kamu hizmeti yayıncılığı örneği üzerinden eleştirmektedir. “İzleyicilerin dikkatini toplumdaki tamamen ayrıştırılmış bir alana çekmek” adlı bölümde, gerçekliği yansıtmaya iddiasında olan televizyonun, izleyicilerini toplumdaki tamamen uzaklaştırılmış, ayrıştırılmış bir alana çektiğini ve izleyicinin tüm dikkatini istediğini anlatmaktadır. Politika, sağlık, ekonomi, eğlence, kültür gibi ayrımlar da bu durumun göstergesidir. Yine yazarlara göre, haberlerin karmakarışık sunumu da aynı etkiyi yaratmaktadır. Tren kazası, bir ülkeden grev haberi, bir sanatçının ölümü, hava durumu gibi haberlerin hepsi, gerçek enformasyon içermektedir. Ama bu enformasyon, gerçek toplumsal kökeninden koparılmıştır (Negt & Kluge, 1993:119).

Sağlık haberleri açısından sorun, bir taraftan kamusal bilginin parçalanmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bir taraftan da sağlık haberleri altında ele alınan

---

¹⁹ Aslında gazetecilik mesleğindeki parçalanma da bir anlamda çoğul kamusalılıkların temsiline benzemektedir. Haberler, kamusal bilgiyi parçalayarak sunarlar (Dursun, 2003: 75). Ekonomi, kültür, politika, sağlık, magazin gibi kategorizasyonlar, bütün bu olguların birbirleriyle bağlantılarını görmemizi zorlaştırmaktadır. Gazetecilik mesleğinin bir endüstriye dönüşmesi ile beraber, kamusal bilgilerin farklı başlıklar altında parçalanması, gazetecilerin de bu alanlarda uzmanlaşmasını beraberinde getirmiştir. Uzmanlaşma, bir taraftan gazetecinin de körleşmesi ve bağlantıları kuramaması riskini taşıırken bir taraftan da gazetecinin derinleşerek bağlantıları kurabilmesi ve kamusal bilgiyi yeniden bir bütün haline getirebilmesi potansiyelini de yaratır. Türkiye’de özellikle sağlık alanında bu uzmanlaşmanın çok yetersiz olduğu görülmektedir. Bu duruma, üçüncü bölümde ve araştırmada tekrar değinilecektir.

haberlerin büyük kısmı, bireysel düzleme indirgenmiş ve üretimin kamusal alanlarının etkisine tamamen açılmış görünmektedir²⁰. Sağlık, ekonomi, politika, kültür, bilim gibi alanların hepsi ile yakından ilgilidir. Oysa sağlık sayfaları içinde verilen haberler, okuyucunun dikkatini ve algısını bundan tamamen koparmaktadır. Bu alanların birbiriyle bağlantılarını kurabilen bir gazetecilik anlayışı, kamusal alanın yeniden inşası için de en önemli adımlardan biridir. Tezimizin sağlık gazeteciliği örneği üzerinden somutlaştırmaya çalıştığı temel meselesi de budur.

Bu açıdan Negt ve Kluge'nin Kamusal Alan ve Deneyim'i, kamusal alan çalışmalarına "karşıt kamusal alan" kavramı ile beraber kamusal alanın parçalanmış bir mücadele alanı olduğunu göstermesi açısından önemli olmuştur. Kamusal Alan ve Deneyim'de net bir biçimde karşıt kamusal alanların çoğulluğu üzerinde durmasalar da bölümlerinde yer verdikleri işçi kamusalılığı, çocuk kamusalılığı gibi farklı kamusalılık biçimleri ile bu durumu işaret etmişlerdir. 1970'lerde postmodernite ve kültürel çalışmalarla birlikte önem kazanmaya başlayan kimlik çalışmaları ile kamusal alan arasında da -karşıt kamusal alanlar sayesinde- bir anlamda bağlantı kurmuşlardır. Geschichte und Eigensinn (Tarih ve İnat) adlı kitaplarında ise kamunun tek bir karşıt kamunun kapsayamayacağı kadar parçalandığından söz etmişlerdir. Hansen'in de vurguladığı gibi, karşıt kamuların çoğalması, bunların arasında işbirliğini engelleyen baskın çıkarın yanı sıra bu kamuların birbirleriyle iletişiminde yaşanan problemlerdir. Bütün kamuları birleştirebilecek kapsayıcı bir kamusal alan için günümüz dünyasında en etkili kamusal ifade araçları, medyadır. Burada Hansen'in dikkati çektiği başka bir duruma daha değinmek de faydalı olacaktır; yaşanan kamusalılık çoğulluğu içinde her kamusalılık, muhalif ya da baskın değildir. Örneğin Hansen'in "kısmi kamular" (partial publics) olarak adlandırdığı endüstriyel ticari yolla çalışan kamuları (üretim kamusal alanlarını) da vurgulamış olması önemlidir. Bu kamuların karşıt kamularla ortak meselelerde kesişmesi halinde ortaya çıkabilecek geniş kamusalılık, ciddi bir dönüştürücü potansiyel içermektedir. Negt ve Kluge'nin de ısrarla üretimin kamusal alanları ve bu alanların gücü üzerine odaklanması ve üretimin kamusal alanları ile iç

---

²⁰ Bkz. Makro/total meta ve medya yoğunlaşması

içe geçmiş olan medyayı önemsemesinin nedeni de budur. Hansen'in verdiği Magic Johnson ve AIDS örneği, bu durumu net bir şekilde göstermektedir. Magic Johnson'un HIV Pozitif testi yaptırdıktan sonra güvenli sekse dikkat çekebilmek için istifa etmesi, endüstriyel ticari spor kamusal alanı ile AIDS etrafında sürdürülen karşıt kamusal mücadeleler (geyeler gibi) arasında müzakereyi mümkün kılan ortak bir söylemsel alan yaratmıştır (Hansen,1993: xxxviii-xxxix). Bu kesişmeyi mümkün kılabilen medya ve müzakereyi başlatabilecek bir gazetecilik anlayışı, bütün kamusal alanların kesişebileceği bir genel kamusal alanı oluşturabilmek adına çok önemlidir.

Bu nedenle bizim açımızdan Negt ve Kluge'nin çalışmalarının bir diğer önemli vurgusu, kamusal alanın medyatik niteliği olmuştur. Bu durum, sadece karamsar bir biçimde ele alınmamış; aksine buradan yola çıkarak mücadeleyi de medya üzerinden kurmuşlardır. Medyanın yayılımını olumluamazlar; ancak toplumsal deneyimin örgütlenmesi bağlamında en önemli mücadele alanı olarak medyayı görürler. Toplumun yeniden üretimi için kamusal bir araç olan medya, alternatif anlamda da kullanılabilir olan güçlü ve etkili bir araçtır. Negt ve Kluge'nin medya ve kamusal alan arasında kurduğu bu bağlantı, tezimiz açısından da önemlidir. Tezimizin temel vurgularından olan sağlık alanında oluşturulabilecek bir kamusal alanın yolunun medya ve sağlık haberlerinden geçtiği kabulü, Negt ve Kluge'nin medya üzerine düşünceleri ile de desteklenmektedir.

Son olarak yazarların kamusal alan kavramsallaştırmalarında önemli bir yer tutan karşıt bir kamusal alan olarak proleter kamusal alanın görünümüne değinmek faydalı olacaktır. Bu alan, daha önce de değindiğimiz üzere, klasik burjuva kamusal alanına da bu alanın geç kapitalizmde dönüştüğü yeni biçimler olan üretimin kamusal alanlarına da bir karşıt duruş olacaktır. Proleter kamusal alan, tarih sahnesine münferit örneklerde ve zayıf bir suret olarak çıkmıştır; Negt ve Kluge'nin "Proleter kamusal Alan Kavramına Yorumlar" başlığı altında kitabın sonunda ele aldığı 19. Yüzyılda İngiliz İşçi sınıfının girişimleri, Lenin'in "kitlelerin kendini ifade etmesi kavramı" veya 1968 hareketinde olduğu gibi. Yazarlar, Kamusal Alan ve Deneyim'de proleter kamusal alanın yeniden bir karşıt kamusal alan olarak yapılandırılması yolundaki ilk

adımları atmaktadırlar. Daha sonra Tarih ve İnat (Geschichte und Eigensinn) ve Politğin Kitleleşmesi (Massverhaeltnisse des Politischen) adlı kitaplarında, bu ilk adımları sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. Yazarlara göre, proleter kamusal alanın karşıt bir kamusal alan olarak ortaya çıkabilmesi için, öncelikle üreten sınıfın çıkarı itici güç olmalıdır. Üretim alanına ait deneyim, çıkar ve eğilimler, burjuva kamusal alanının ideal ve değerlerinde yapıldığı gibi, tek bir sınıfa ait olmaktan çıkmalı ve evrenselleşebilmelidir. Üretim alanı ile toplumun geri kalanı arasında bağlantı kurabilecek bir etkileşim biçimi oluşturulmalıdır. Kendisi de bir karşıt kamusal alana dönüşmüş ve eski etkinliğini kaybetmekte olan burjuva kamusal alanının olumsuzluklarını, proleter kamusal alandan uzak tutmak gerekmektedir. Böylece yazarlara göre, proleter kamusal alan, Marksist geleneğin “öznel faktörler” olarak nitelediği ve dışladığı; klasik burjuva kamusal alanının “özel” olarak yaftaladığı ve dışladığı veya post-burjuva kamusal alanının bir parçası olan üretimin kamusal alanlarının özümseyerek meta fetişizmi bağlamında yeniden ürettiği, yeniden üretime giremeyen her unsurunu yok saydığı bütün proleter deneyim ve yaşam bağamları ile toplum arasında aracılık edecektir (Knödler-Bunte: 1975: 55 -56).

Negt ve Kluge, kamusal alan teorilerini geliştirirken hem geç kapitalist koşulları çözümlemişlerdir; hem de Marksist teorinin ve ekonomi politiğin gerçek deneyim kavramı ile bir eleştirisini geliştirmişlerdir. 1960'lara kadar olan dönemde Marksist teori, Ekim Devrimi'ni örnek alarak, oradaki deneyimi gelişmiş Avrupa işçi hareketine uyarlayarak, bu deneyimi evrenselleştirmenin yollarını aramıştır. Ancak Ekim Devrimi'nin koşul ve deneyimleri, gelişmiş ve endüstriyelmiş toplumlardan çok farklıdır. Bu uyarlama sonucunda sınıf çözümlemesi, politik güç mücadelesini merkeze alan bir konuya dönüşmüş ve pratikle bağı kopmuştur. Gerçek proleter deneyim, yaşam koşulları veya yaşam bağlamı gibi konular, “öznel faktörler” veya “burjuvazi özentiliği” olarak yaftalanmış ve Marksist teoriden dışlanmıştı. Bu konular, 1960'ların sonunda ortaya çıkan hareketlerle yeniden canlanmış ve post-Marksist teoride yeniden ele alınmaya başlanmıştı (Knödler-Bunte: 1975: 57 -59).

1968 Hareketlerinde öğrenci hareketlerinin fraksiyonlara bölünmesi ile, öznel faktörler, yeniden Marksist teorinin ve örgütlenme sorununun dışına itilmiştir. Bu

nedenle, Negt ve Kluge'nin KAD ile başlattıkları tartışma, politik ve teorik ara konumu nedeni ile çok önemlidir. Oscar Negt'in "Rakamlara Göre Değil, Çıkarlarınıza Göre Örgütlenin" adlı makalesindeki yaklaşımı, bu ara konunun neden önemli olduğunu da vurgulamaktadır. Negt, değişmiş olan nesnel koşul ve deneyimlerle birlikte işçi sınıfı hareketinin yeni bir örgütlenme tartışması üzerinden, daha önce dışarıda bıraktığı öğrenci, kadın veya entelektüeller gibi toplumun karşıt bütün unsurları ile bağlantı kurmasının gerekliliği ve önemini anlatmıştır (Negt, 1973: 46). Bu vurgu, Negt ve Kluge'nin kamusal alan teorisinin temel vurgusu ile aynıdır: Yazarlar, kamusal alan çoğulluğu içinde toplumun tamamını kapsayabilecek ve bütün kamusal alanları teğet olarak kesebilecek bir karşıt kamusal alanın temelini atmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle KAD, hem yaşanmış olan deneyimleri içermektedir, hem de bu deneyimler ile akademik tartışmalar arasındaki bağlantıları kurmaya çalışmaktadır.

Knödler-Bunte, Negt ve Kluge'nin çalışmasındaki bu bağlantı ve ilişkilerarasılığın izlerini, temel tartışmalarının 4 ana basamağında somutlaştırmıştır:

"1.Negt ve Kluge, kitaplarına klasik burjuva kamusal alanının giderek insan yaşamının kendisini üretimin bir nesnesine dönüştüren "üretimin yeni kamusal alanları"na dönüştüğü süreçle başlarlar. Bu süreçte aynı zamanda proleter kamusal alanın yeni biçimlerine dönüştürülebilir direniş potansiyelleri de doğmuştur.

2.Yazarlara göre, kültürel toplumsallaşmanın çelişen eğilimleri, insanın ruhsal bünyesinde bir kriz olduğunu ima eden "gerçek yaşam bloğu"nu kabul ederek kavranabilir. Bu kriz;

3.Meta üretimindeki ve modern kitle mediasındaki gelişmeler sayesinde ortaya çıkan ikincil sömürünün genişleyen biçimleri ile derinleşmiştir. Krize bağlı olarak yaşanan insani özellikler ve duygulardaki bu endüstriyel dönüşüm;

4.Sosyalizm için örgütlenme kapasitesini içinde barındıran sosyal deneyimin parçalanmış elementlerinin bütün biçimlerini de değiştirmiştir. Bu yüzden örgütlenme sorununun yeniden ve farklı bir biçimde tanımlanması zorunlu hale gelmiştir. Sosyalist örgütlenmeler, politik praksislerinde birey proleterin tikel çıkarların ötesinde ve üzerinde kolektif olarak örgütlenebileceği kurgusunu artık sürdürmezler" (Knödler-Bunte: 1975:59-60).

Negt ve Kluge, çalışmalarında, Marksist teorinin ve işçi sınıfının pratikteki örgütlenme deneyiminin kavramakta ve açıklamakta zorlandığı ilişkilerarasılığı kamusal alan teorisi ile onarmaya çalışmaktadır. Geç kapitalizmde, üretimin kamusal alanlarının temel hedefinde olan insan ve insani deneyimin bütün biçimleri parçalanmış ve kökten değişmiştir. Bu nedenle eski örgütlenme biçimlerinin

hedeflediği bireylerin çıkarlarını aşan kolektif örgütlenme, artık mümkün değildir. Negt'e göre, geleneksel örgüt ve partiler, bu "bütün" insanı aramaktadır; sayılar doğrultusunda örgütlenmektedir ve partiye/örgüte bağlılık yemini edecek ve parti disiplinini deneyimleyecek üyeler aramaktadır. Ancak geç kapitalizm koşullarında, bu artık mümkün değildir. Sınıf mücadelesinin bugünkü şartları ve yeni görünüşleri altında örgütlenme sorununu çözebilmek için, Negt'e göre öncelikli iki mesele vardır: İlki, insanların belli yaşamsal ihtiyaç ve çıkarlarının birleştirilmesi ve politize edilmesidir. İkincisi ise, kapitalizmin genelde aleni biçimde antagonizmalara sevk ettiği bu çıkarların parçalanmasını ve rekabetini engellemektir (Negt, 1973: 47). Marksist teori ve klasik örgütlenmenin varsaydığı bütünlük, bir illüzyondur. Çünkü insanların yetenekleri, ilgileri, ihtiyaçları ve deneyimleri, kapitalist üretim ve tüketim tarafından parçalanmıştır. Negt'e göre bu illüzyon, Marksist teori ve klasik örgütlenmenin devrimin ancak sonunda var olabilecek "bütün" insanı, mücadelenin başında aramalarından kaynaklanmaktadır (Negt, 1973: 49).

"Bütün" insanın parçalanmasının nedeni, kapitalist üretim ve tüketimdir. Kapitalizmin ikincil sömürüsü, bu parçalanmayı daha da artırmıştır. Kapitalizmin birincil sömürüsü, kar amacı güden üretim içinde üreten sınıfların sömürülmesi idi. Ancak, geç kapitalizmin ve post burjuva kamusal alanının meta üretiminin yeni biçimleri ve medyanın gelişen teknolojik imkanları ile insani duygu ve özellikler, yani bir varlık olarak insan, kapitalizm tarafından sömürülmektedir. Bu da ikincil sömürüyü oluşturmuştur. Birincil ve ikincil sömürü, geç kapitalist koşullarda birleşmiş ve insan doğasını da endüstriyellemiştir (Negt ve Kluge, 1993: 180-181).

İkincil sömürü, metalara yüklenen anlam ve meta üretiminin her şeyi içine alan seviyesinde gelişmiş kurumlar sistemine de bağlıdır. Negt ve Kluge, KAD'da metalara yüklenen anlamı, Wolfgang Haug'un meta estetiği çalışmasına referans vererek ele almaktadırlar (Negt&Kluge, 1993: 172 – 175). Meta üretiminin bütün sosyal alanlara yayılması ile birlikte metanın kullanım değerinin "görünen yüzüne" verilen önem, giderek artmıştır. Metanın görünümü, aslında kendisini somut üründen ve gerçek kullanım değerinden ayırmaktadır. Kapitalizmin erken

dönemlerinde bu durum, seri üretim içinde üretilen ürünleri birbirinden farklılaştırılmak için başvurulan bir yöntemdi. Geç kapitalizmde, meta üretiminin bu yeni seviyesinde ise, metanın görünümünü gerçek kullanım değeri ve somut üründen ayırmak, çok daha fazla başvurulan bir yöntemdir. Artık pazarlanan sadece ürün değildir, yaşam tarzları ve dünya görüşleridir. Metalar, gücünü sosyal deneyim ve insan ilişkileri ile birleştirmektedir. Meta “nefsi-duygusal” bir şeye dönüşerek, nesnelere birer fantezi ürününe çevirmektedir. Metalar artık kamusal alanın bir parçasıdır²¹. Metalara yüklenen anlamla ortaya çıkan hayali tüketim, metaların kendilerine yüklenen anlamda taşıdığı dünya görüşlerini de beraberinde getirmektedir. Metaların yanında meta görünümünün örgütlü üretimi, emperyalizmin yoğunlaşması ile birleşmiş ve insanın sosyal doğasını sömürmeye başlamıştır. Bu da kapitalizmin ikincil sömürsünün karakteristiğidir (Knödler-Bunte, 1975: 63).

İkincil sömürü, metaların yoğun bir biçimde dahil olduğu yaşamın ve üretimin eskiden özel veya kamusal olan birçok kısmının yerini alan gelişmiş bir kurumlar sistemini de beraberinde getirmiştir. Devlet ve yarı-kamu kurumları, kitle işgücünün eğitim-öğretimi, geçim refahı, boş zaman değerlendirme gibi işlevleri devralmaya başlamıştır. Yazarlar, bu yeni kamusal alan biçimlerini oluşturan kurumları, Marx’ın sermayenin gerçek ve biçimsel kapsamı kavramları ile açıklamaktadırlar. Kamusal alanın bölgeleri, sermayenin kontrolü altındadır ve onun çıkarına işlemektedir (Negt&Kluge, 1993: 178). Bu kurumlar, kapitalist üretim süreci ile doğrudan bağlantılı görünmemektedir. Bu durum, sermayenin biçimsel kapsamına uygun düşmektedir. Ancak kamusal alanın bu biçimlerinin kullanım değeri, yani bu alanlar tarafından üretilen ideoloji ve enformasyon, yine doğrudan kapitalist kar amacı ile bütünleşip var olan iktidarı sağlamlaştırmaktadır. Bu da sermayenin gerçek kapsamı ile açıklanabilmektedir (Knödler-Bunte, 1975: 63-64). Gerçek kapsam, yazarlar

---

²¹ Kapitalizmin kamusal alana etkileri, şu ana kadar ele aldığımız bütün düşünürler tarafından farklı yönleri ile ele alınmıştır. Ancak Negt ve Kluge’nin burada ele aldığı metaların kamusal alandaki dönüştürücü etkisi, Richard Sennett tarafından da “Kamusal Metalar” başlıklı bölümde, Marx’ın meta fetişizmi kavramı kullanılarak ele alınmıştır. Sennett ve Negt&Kluge’nin saptamaları, burada örtüşmektedir.

tarafından, planlama, kamu yararına kullanım değerleri üretme, bilinç endüstrisi içindeki entelektüel faaliyetlerin kapsamı, entelijensiyanın emeğinin gerçek kapsamı vb. örneklerle somutlaştırılmaktadır (Negt&Kluge,1993: 179).

Kapitalizmin ikincil sömürsünü engelleyebilecek bir kamusal alan kurgusu, Negt ve Kluge'nin çalışmalarının kuramsal temelini oluşturmaktadır. Bunu da “gerçek yaşam bloğu” kurgusu ile somutlaştırmaktadırlar. Kapitalizmin kullanım ve değişim değerleri üzerinden oluşturduğu çıkarlara, proleter bir kamusal alanda gerçek yaşam bloğunu oluşturan işçi sınıfı karşı koyabilecektir (Negt&Kluge, 1993: 57). Bu durum, daha önce meta fetişizminin zayıf noktası olarak da ele aldığımız zaaftan kaynaklanmaktadır. Kapitalizm, üretimin kamusal alanları aracılığı ile üretim ve yeniden üretimin nesnesi olarak insani ihtiyaç ve deneyimlere yönelmiştir. Ancak bu ihtiyaçları, tam anlamıyla tatmin etmesi mümkün görünmemektedir; bu da gerçek yaşam bloğunun ortaya çıkabileceği zemini hazırlamaktadır.

“Eğer (işçilerin ihtiyaç ve çıkarları) doğrudan bastırılmışsa, yani eğer toplumun kar maksimizasyonu süreçlerinde kullanılmıyorlarsa, bu ihtiyaç ve çıkarlar, yaşayan emek, hammadde olarak kalırlar. Ekstra-ekonomik çıkarlar olarak, fantezinin yasaklanmış bölgelerinde, tabularla örülü bir alanda, proleter yaşamın temel koşullarının ilkel örgütlenmesinin stereotipleri biçiminde var olurlar. Asimile edilemezler. Bu açıdan iki karakteristiğe sahiptirler: Toplum içinde ve topluma karşı savunma tutumlarında, muhafazakarlıkları ve alt kültürel karakterleri içinde, sadece birer nesnedirler. Ancak aynı zamanda kar maksimizasyonu çıkarlarına karşı çıkan gerçek yaşam bloğunu oluşturmaktadırlar” (Negt&Kluge, 1993: 57).

Negt ve Kluge, KAD ile gerçek yaşam bloğunu oluşturabilecek karşıt kamusal alan potansiyeli için ilk adımı atmışlardır. Bu ilk adım, kamusal alan teorileri için de yeni kavramlar geliştirirken, hem burjuva kamusal alanının, hem geç kapitalizm ve post burjuva kamusal alanının, hem de var olan işçi sınıfı hareketi ve örgütlenme biçimlerinin eleştirisini geliştirmiştir (Knödler-Bunte, 1975: 65-66).

Knödler-Bunte'ye göre, Negt ve Kluge'nin yaklaşımları, Adorno ve Horkheimer'in kültür endüstrisi tezini daha da ileriye götürmüştür. Yazarlar, kültür endüstrisinin sistemik karakterini doğrularken, meta üretimi bağlamındaki kısa ve uzun vadeli çıkarlar arasında bir ayırım geliştirmişlerdir. Bu da kültür endüstrisi tezinin göremediği insani deneyimin sosyal üretimine kadar varmış olan çelişkilerin yeni seviyesini de açıklamaktadır (Knödler-Bunte, 1975: 73-74).

Negt ve Kluge, karşıt kamusal alan ve deneyim üzerine çalışmalarını çeşitli biçimlerle (kitap, makale, televizyon programı, sinema) sürdürmüştür. Kamusal alanın tartışmalarla örülen doğasına verdikleri önem, Tarih ve İnat ile ilgili yazarların kendi açıklamalarından anlaşılmaktadır. Yazarlar, okuyucuların kitaba tekrar tekrar dönerek kendi yaşam ve deneyimleri ile örtüşen bölümlerini yaşam boyu yeniden okuyacaklarını ummaktadırlar. Her okuyucu ile yeni bir kurgu oluşacaktır ve çalışma, geçici sonuna sadece okuyucuların elleri ve “kafasında” ulaşacaktır²² (Pavsek, 1996:140). Yazarların proleter kamusal alan kavramı ile somutlaştırmaya çalıştıkları bu karşıt kamusal alan, sadece çalışan sınıf için değildir aslında. Bastırılan ve ifade edilemeyen her ilişki, çıkar ve deneyim içindir. Bu nedenle de proleter kamusal alan, verili bir alan değildir, planlanabilen bir alan da değildir. Negt, özellikle karşıt kamusal alanın bir süreç olduğunu vurgulamaktadır; amacı da normalde birbiri ile çok farklı düşüncelere sahip olan insanlar arasında bir dayanışma yaratabilmektir²³. Bu nedenle burada oluşturulacak teori de, bağlam ve ilişki yaratma işlevindedir. Negt’e göre, teori, yorumun politik bağlamının üretimidir. Teorinin önemli bir elementi de, parçalılığın eleştirilmesidir. Bu da halihazırda yeni bağlamların üretiminin bir sürecidir. Parçalanmış sosyal gerçekliğin yerine ne koyulabilir veya bütünlüğü yeniden oluşturmak mümkün müdür sorularının her biri, bu süreci başlatmaktadır (Krause-Negt Interview, 2006:121-122).

Negt ve Kluge’nin kamusal alan teorilerinin tezimiz açısından önemli noktalarına değindik. Özellikle sağlık gazeteciliği örneği ile gazeteciliğin ve medyanın sosyal gerçekliği parçalayarak vermesi ve bunun geç kapitalizmdeki anlamı üzerinde ve yine gazetecilik pratiklerinin, insanların politik deneyimi ve dayanışmayı

---

²² Buradaki yaklaşımları, Umberto Eco’nun Açık Yapıt’ındaki tamamlanmamış yapıt anlayışı ile örtüşmektedir. Açık Yapıt, Eco’da tek bir anlamın algılama süreci sırasında kendini okura dayatmaktan kaçındığı yapıttır (Eco, 2001: 16). Yazarların vurgusu ise, metinden çok kamusal alan ve deneyimdir.

²³ Negt ve Kluge’nin karşıt kamusal alan arayışları, John Rawls’un “örtüşen görüşbirliği” fikrine bir anlamda yaklaşmaktadır. Rawls da, Negt ve Kluge de, insanların demokrasi çerçevesi içinde insanların yeniden anlaşabileceği bir zemin, bir kamusal alan arayışındadır.

üretebilecekleri bir karşıt kamusal alan için de en önemli araç olduğu fikri, araştırmanın sonunda yeniden ele alınacaktır. Kanımızca yazarların geliştirdikleri bakış, günümüzde gazetecilik ve medyayı çözümlmek için işlevli ve açıklayıcı bir kuramsal temel oluşturmaktadır. Sağlık gazeteciliği örneğinin bilimsellikten endüstriye, sağlık politikalarından devlete ve bireye uzanan geçişliliği ve geç kapitalizmde bu alanın nasıl ele alındığını çözümlmek için de yazarların geliştirdiği düşünceler, bir zemin oluşturmaktadır.

2.4.2 Negt ve Kluge'nin Kamusal Alan Teorisine Eleştiriler

Burada Negt ve Kluge'nin kamusal alan teorisine eleştiriler, sadece Kamusal Alan ve Deneyim bağlamında ele alınacaktır. Yazarlar, teorilerini bu kitaptan sonra da geliştirmeye devam etmişlerdir; ancak biz tezimizde ağırlıklı olarak Kamusal Alan ve Deneyim'i ele aldığımız için, sadece ilk kitaba yönelik eleştirileri burada ele alacağız. Bu eleştirilerin de bir kısmı, yukarıdaki bölümde ele alındığı için, bunların dışında kalanlara değinilecektir.

Jameson, Kamusal Alan ve Deneyim'i özellikle kullandığı klasik söylemsel biçimin kısıtlamaları açısından eleştirmektedir. Proleter kamusal alanın bir teorisini oluşturmak amacı ile yola çıkan kitap, altı ana bölümde de burjuva kamusal alanının temelleri ve yetersizlikleri ile uğraşmaktadır. “Burada her şey çoktan dipnotlarda ve eklerde uçuşmaya başlamıştır: 3 “ek bölüm” ve 20 kadar ayrı “yorumlar” bölümü içinde birkaç örneklerle açıklamanın da belirlemeye başladığı 500 sayfalık cildin 300'ünü doldurmuştur” (Jameson, 1988: 51). Kamusal Alan ve Deneyim, vaat ettiği proleter kamusal alanı anlatma açısından başarısız olmuştur; çünkü proleter kamusal alandan çok, burjuva kamusal alanının sınırlılıkları ve eleştirisi, kitapta ele alınmaktadır. Ancak, Jameson, kamusal alanın, özellikle ikinci kitapları, Kamusal Alan ve Tarih'te, tarihin kendisi ile birlikte tanımlanan “ticari-endüstriyel kamusal alan” (üretimin kamusal alanı) kavramında geri döndüğünü de belirtmektedir (Jameson, 1988:157).

Knödler-Bunte'ye göre, Kamusal Alan ve Deneyim'in hem eksik ve zayıf kalan yönleri, hem de güçlü yönleri, benimsediği yöntemden kaynaklanmaktadır; yazarlar,

hem akademik tartışmaları, hem de işçi sınıfının ve tarihin çeşitli deneyimlerini bağdaştırmaya çalışan bir ara pozisyondadırlar. Bu nedenle de örneğin, metanın görünümünde yola çıkarak kurumların oluşturduğu kamusal alan üzerine Marx'ın gerçek ve biçimsel sermaye kavramları üzerinden geliştirdikleri eleştiride, Claus Offe, Joachim Hirsch ve diğer ilgili çalışmaları, ancak tematik olarak değerlendirebilmişlerdir. Sistematik bir değerlendirme geliştirememişlerdir (Knödler-Bunte, 1975: 64)

Yukarıdaki bölümde, Knödler-Bunte'nin özellikle yapımcı ve editörlerin ortak karar alan mücadelesi üzerinden yazarlara getirdiği eleştiriye değinmiştik. Knödler-Bunte, burada yazarların politik açıdan makul bir öneri getirmediğini eleştirmektedir:

“Kodlaştırılmış editoryal politika için mücadeleyi, yalnızca planlama aşamasındaki rolünü arttırmak isteyen ekonomik çıkarların örgütlenmesi olarak değerlendirmişlerdir. Bu nedenle de birinin çalışmasının içeriğine karar verme hakkını talep etmesiyle doğan çatışmaların kapsamını da hafife almışlardır. Yazarlar, nitel konuların, bireysel planlamacının pozisyonunda verimli bir biçimde sürdürülemeyeceğini doğru algılamışlardır. Ama “izleyici ihtiyaçlarının bütünlüğü” (S. 268), “iletişimdeki temel çıkarların doğasına bağlı olarak” (S. 180) televizyon kurumu tarafından özümsemiş olmalıdır; veya “karşılıklı iletişimsel ilişkiler” yatay bir düzlemde oluşturulmalıdır; tarzı düşünceleri sürdürmektedirler. Bu da yazarları, kaçınılmaz biçimde Hans Magnus Enzensberg'in yeni-romantik blok yapı teorisine (*building –block theory*) yaklaştırmaktadır. Enzensberg, işçi sınıfının halihazırdaki örgütlenmesi üzerine teknik ütopyalar formüle etmiş ve üretimin kapitalist ilişkileri dahilindeki kurumların değişiminin gerekliliğini göz ardı etmiştir. Negt ve Kluge, “ancak devlet tarafından regüle edilen televizyonu kapsamlı kamusal eleştirinin konusu haline getirme görevi, dıştan eleştirilerin meselesi olarak kalmıştır” (S. 219) sonucuna vardıklarında, politik bölgeyi makul bir alternatif geliştirmeden terk etmektedirler” (Knödler-Bunte, 1975: 69-70).

Negt ve Kluge'nin kamusal alan teorileri, çok erken bir tarihte parçalılığa ve geç kapitalizmin yarattığı ve yaratabileceği sorunlara dikkati çekmiştir. Hansen'in de dikkati çektiği bu tarihsel bağlam önemlidir. Çünkü bu tarihsel bağlam, kitabın 1970'lerde Almanya'da karşı kamusal alan kavramının neden önemli olduğunu açıklamaktadır (Hansen, 1993: xvi). Yine Knödler-Bunte'nin de vurguladığı üzere, kitabın yazıldığı 1970'lerde, henüz geç kapitalizmin bir teorisi oluşmamıştır (Knödler-Bunte, 1975:75). Kitabın tespit ettiği pek çok sorun, bugün geç kapitalizmin teorisi ve neoliberalizmin eleştirisi bağlamında veya –yine yukarıdaki bölümde de vurguladığımız üzere- yeni medya teknolojileri ile beraber ele alındığında, halen güncelliğini korumaktadır.

Polan, Negt ve Kluge'nin kitabını, Habermas ile paralel biçimde medyayı çok karamsar bir biçimde ve "canavarlaştırarak" ele almasını eleştirmektedir. Polan'a göre, bu vurgu, kültürel çalışmaların ön gördüğü arzu ve fantezinin hegemonya ve karşıt-hegemonyadaki muhalif potansiyelini gözden kaçırmaktadır. Ancak, Kluge'nin Liebman'la yaptığı söyleşide medyaya attığı önemi açılarak ve onun dönüştürücü potansiyeli olduğunu da vurgulayarak Kluge, medyanın kültür açısından önemini doğru tespit etmektedir (Polan, 1990:265-266).

Aslında bu durum, Negt ve Kluge'nin karşıt kamusal alanın oluşumunu, net bir öneri ve tekil bir plan ya da verili bir alan olarak ele almamasından kaynaklanmaktadır. Onlara göre, önemli olan bağlantılılık ve dayanışmadır; diğer kamularla ve farklı kamusal alanlarla bağlantı kurabilmektir (Downey, Fenton, 2003:195). Bu nedenle Negt ve Kluge, bir taraftan medyayı eleştirirken, diğer taraftan da karşıt kamusal alanlar açısından önemini de vurgulamaktadırlar. Negt ve Kluge'nin sorduğu sorular ve vurguladığı konular, alternatif medya projeleri açısından da çok önemlidir (Scholle, 1995: 24).

Hansen'in Negt ve Kluge'ye yönelttiği eleştirilerden biri, yine Habermas'a yöneltilen eleştirilerle paralellik taşımaktadır. Negt ve Kluge, klasik burjuva kamusal alanının dışlayıcı mekanizmaları doğru analiz etmişlerdir; ancak feminist açıdan Habermas'la aynı körlüğü paylaşmaktadırlar. Habermas, kadının aile içinde ve özel alana ait olarak tanımlanmasının burjuva devrimleri ile ilişkili tarihsel ve ideolojik bir kurgu olduğunu vurgulamıştır. Ancak Negt ve Kluge, "kadın üretici gücü" kavramını, anne ve çocuk arasındaki ihtiyaca dayalı ilişkide temellendirmişlerdir. Bu şekilde de kadının bireyliğinin, annelik ve aile üzerinden tanındığı ve idealleştirildiği kurguyu benimseyip sürdürmüşlerdir. Ancak yine de ortaya attıkları kamusal alan teorisi, feminist, gey, lezbiyen, etnik gruplar gibi bütün karşıt kamusal alanlara katkıda bulunabilecek kavramsal bir çerçeve ve kuramsal bir altyapı sunmaktadır (Hansen, 1993: xxviii).

2.5 John Rawls: Halkların Yasası, Siyasal Liberalizm Ve Kamusal Akıl Düşüncesi

1921 doğumlu olan John Rawls, siyaset felekesesi üzerine çalışmış olan Amerikalı bir profesördür. 2002’de hayatını kaybeden düşünürün liberal siyaset kuramı ve siyaset felekesesi üzerine çalışmaları, tüm dünyada eleştiri ve tartışmalara konu olmuştur. 1971 yılında yayımlanan “Bir Adalet Kuramı” (A Theory of Justice), “hakkaniyet olarak adalet” adını verdiği kavramsallaştırmanın ilkelerini geliştirmeye başladığı kitabı olmuştur. Bu kitapta, adil bir toplumu düzenleyebilecek temel siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumların nasıl olması gerektiği sorusunu yanıtlamaya çalışmıştır. Hakkaniyet olarak adalet kavramsallaştırmasına gelen eleştiriler ışığında bu kavramı geliştirir ve 1993’te yayımlanan “Siyasal Liberalizm”de (Political Liberalism) çağdaş demokratik toplumlarda siyasal adaletin nasıl sağlanabileceğinin yanıtlarını arar. Birey ve toplulukların farklı dini, felsefi, ahlaki ya da kültürel ayrılıkları sonucunda toplum içinde yaşanabilecek uyumsuzluk ve çatışmaların, toplumsal işbirliğin bozmadan adil bir biçimde nasıl çözümlenebileceği üzerine bir kuramsal temel oluşturmaya çalışmıştır. Rawls’a göre, toplum içindeki farklı dünya görüşlerinin bazıları tamamen makuldür. Siyasal liberalizm, makul öğretilerin çeşitliliğini, özgür kurumların ve özgür kurumların yardımı ile gelişen insan akli ve yeteneklerinin doğal sonucu olarak görmektedir. Rawls’un sorguladığı temel problem, makul dini, felsefi veya ahlaki öğretiler etkisiyle birbirinden farklılaşmış özgür ve eşit yurttaşlardan oluşan bir toplumun, adil bir biçimde ve istikrar içinde yaşamasının yollarıdır (Rawls, 2007: 49 -50).

Rawls’un siyaset felekesesi ve ahlak üzerinden kuramsal bir temele oturtmaya çalıştığı bu sorular, özellikle kamusal alan çoğulluğunun yaşandığı bir dönemde hayati sorulardır. Rawls, medya veya gazetecilikle ilgili çok az göndermede bulunmuştur; ancak bu az sayıdaki gönderme, tezimizin gazetecilik mesleği ve pratikleri ile ilgili temel kavramsallaştırmalarla örtüşmektedir. Tezimizin kuramsal temelinde ele alınmasının nedenlerinden biri, ilk bölümde de vurgulamış olduğumuz, gazetecilik mesleği ve pratiklerini, kamusal bir araç olarak demokratik ve toplumsal rolleri üzerinden anlamlandırma çabamızdır. Tezimizin bu kuramsal

temelini sınamak adına seçmiş olduğumuz sağlık gazeteciliği örneği, içinde barındırdığı kamusal anlam ve önem açısından temellendirilmektedir. Sağlık gazeteciliği üzerinden hem akademinin hem de medyanın gündemine sık sık gelen etik problemler, gazeteciliğin temel etik problemleri ile paraleldir.

Rawls'un siyaset felsefesi, özellikle Siyasal Liberalizm'de, toplumların ideal ve adil bir demokrasiye ulaşabilmeleri için, toplumun temel meselelerinin "kamusal akıl" kavramıyla anlatılan bir alanda, diğer bütün değerlerden yalıtılarak ele alınmasını içerir. Yurttaşlar, herkes için eşit adalet ilkesi etrafında birleşerek, politik alanın kendi kimlik ve benliklerinin olduğu metafizik alandan ayrılmasını kabul ederler (Moressi, 2006: 67-68). Halklar arasındaki eşitlik, hakkaniyet olarak adalet ilkesi, kamusal akıl yoluyla gerçekleştirilebilirse, toplumun gönüllü ve adil birlikteliği sürdürülebilecektir. Rawls, siyasal kavramını ahlaki, felsefi, dini, vs. bütün değerlerden ayırarak ele almaktadır. Bunu yaparken amacı, bu değerleri içeren öğretilerin çatışmalarını siyasal alanın dışına taşımayı amaçlamaktadır. Hakkaniyet olarak adalet kavramı da, ahlaki öğeleri içerse bile, siyasal bir kavramdır. Siyaset, bu tanıma göre, toplumun anayasal, toplumsal, ekonomik, siyasal kurumlarını ve bu kurumların birbiri ile ilişkilerini kapsayacaktır. Siyasal alan, anayasal rejimin esaslarını oluşturan meselelerden oluşmaktadır.

Siyasal alanı şekillendiren ise, siyasal ahlak anlayışıdır. Bu anlayış, çağdaş demokratik toplumların "kamusal siyasal kültürü" ve bu kültürün değerleri ile oluşur. Kamusal siyasal kültürü, toplumun siyasal gelenekleri, kurumları, ortak siyasal geçmişi ve önemsendiği metinler ve uzlaşmalar beslemektedir (Borovalı, 2006:xv-xvi). Burada tezimiz açısından son derece önemli olan ana düşünce de şekillenmiştir. Rawls, siyasal liberalizm idealini kuramsal açıdan temellendirirken, özellikle kurumlara vurgu yapmaktadır. Bu vurgu, bizim tezimizde gazeteciliği toplumsal ve demokratik işlevi ile kamusal alanın anlam ufkuyla temellendirmemizle uyumludur. Gazetecilik mesleği, toplumun ve demokrasinin temel kurumlarından bir tanesidir. Daha önceki bölümlerde de değindiğimiz üzere, liberal burjuva toplumu içerisinde doğup gelişmiş olan gazetecilik mesleği, burjuva demokrasinin temel kurumlarından biridir. İletişim teknolojilerinin bugün ulaştığı noktada gazetecilik

mesleği, erken burjuva döneminden çok daha farklı bir boyutta yapılmaktadır. Post burjuva demokrasileri içinde gazetecilik, birçok teknolojinin yakınsamasıyla, sadece kağıda basılı gazetede değil, televizyon ve internet üzerinden de yapılmaktadır. Ancak medya ve gazetecilik, hala hukuki ve söylem düzeyindeki meşruiyetini demokratik işlevinden almaktadır. İlk bölümde de değindiğimiz üzere, demokrasi ve gazetecilik, birbiri ile ayrılmaz biçimde bağlantılıdır. Demokrasi algımızı şekillendiren kurumlardan bir tanesi, gazeteciliktir.

Burada Rawls'un adil siyasal ve toplumsal kurumlara yaptığı vurgu, bu nedenle çok önemlidir. Rawls'a göre, insanlar, yeterli derecede adil siyasal ve toplumsal kurumların çatısı altında büyüdüklerinde, bu kurumlar kalıcı olacaktır. "Bu bağlamda insanın doğasının iyi olduğunu söylemek demek, yeterli derecede adil kurumlarda –adaletin makul liberal siyasal kavramlar ailesinden herhangi birini karşılayan kurumlar içinde- büyüyen vatandaşlar bu kurumları onaylayıp, onların yer aldığı toplumsal dünyanın varlığını sürdürmesini sağlamak için çalışacaklar demektir" (Rawls, 2006: 6).

Rawls'un liberal kuramı, yaşadığı dönemde görüşlerini ve "makul görüş ayrılıklarını" karşılıklı tartışmalarla geliştirdikleri, Habermas'ın özellikle "Gerçekler ve Olgular Arasında" da (Between Facts and Norms) iyice olgunlaştırdığı müzakereci demokrasi ve hukuk devleti modeli ile beraber, siyaset felsefesinde önemli bir yer tutmaktadır. Her iki düşünür de bilinçli bir şekilde Kantçı geleneği sürdürmektedir. Aklın eleştirel kullanımı için aklın yeterlilikleri ve sınırlılıkları üzerine kuramsal açıdan temellendirilmiş bir sezginin gerekliliği konusundaki ilkeye bağlıdırlar. Her iki düşünür de, erken dönem felsefecilerinin ele aldığından farklı olarak, modern dönemde aklın daha az otoriter ve betimleyici olduğu fikrine dayanmaktadırlar. Ancak yine de her ikisi de siyaset felsefesinin kapsam açısından karşılaştırılabilir olan ve 18. ve 19. yüzyılların sistematik projelerini hedefleyen projeleri üstlenmektedirler. Ancak bu projelerde akıl kavramının köşeleri azaltılmıştır. 18. ve 19. yüzyılların projeleri, aklın evrensel kavramsallaştırılmasını benimsemektedir; böylece bütün olarak değerlendirilen siyasi düzenlerin normatif evriminin tarafsız bir perspektifini ifade edebileceklerdir.

Hedrick'e göre, Rawls ve Habermas'ı değerlendirirken, neo-Kantçı bakış açılarındansa, müzakereci demokrasi teorisyenleri olmaları üzerine de odaklanılabilir. Ancak bu odaktan, düşünürlerin çağdaş politik düşünce açısından eşsiz olan önemleri veya birbirleri ile bağlantıları gözden kaçabilmektedir. Hedrick'in yorumuna göre, iki düşünürün neo-Kantçılığı, farklı nedenlerle Kant'ın rolü üzerindeki vurguyu azaltmaktadır. Hedrick iki düşünürü, Hegelci bakış açılarını vurgulayacak biçimde yorumlamaktadır. Rawls'u ele aldığımızda örneğin, onun kamusal akıl düşüncesine verdiği önem, birbirine karşı olan özel dünya görüşlerini yüksek bir siyasi adalet seviyesinde uzlaştırma arayışından kaynaklanmaktadır. Özellikle aklın monolojik olarak gerçekleştirilemeyeceğini savunarak Kant'a karşı Hegel'in tarafını tutmaktadır. Aklın gerçekleştirilebilmesi ancak sosyal faaliyetlerin dolayımından geçmesi ile mümkündür. Bu, Habermas'ın meşruluğun gerçek söylemlerin düzenlenmesine gerek duyduğu yönündeki ısrarının ve bunun sonucu olan prosedüralizminin merkezinde yatmaktadır. Hem Habermas, hem de Rawls, akıl kavramı, kavramın gücü ve sınırları, siyasi gücün ve sunabileceği ilkelerin gerekçelendirme biçimleri, bağ kurma ve uzlaştırma yeteneği, var olan toplumsal ve politik koşulların eleştirilmesi, siyasi pratiği biçimlendirme ve ona rehberlik etme üzerine düşünceler üretmiştir (Hedrick, 2010: 2-3).

Biz de tezimizde Rawls'u bu bakış açısı ile ele almaktayız. Kanımızca Rawls'un siyaset felsefesinde vurguladığı ortak yaşam ve kamusal akıl düşüncesi, gazeteciliğe ve medyaya da çok önemli bir rol vermektedir. Bu vurgu, bizim tezimizde ele aldığımız sağlık gazeteciliği örneği üzerinden göstermeye çalıştığımız etik problemlerin politikadan uzak, bireysel düzlemde ele alınmasından kaynaklandığı yönündeki iddiamızla da örtüşmektedir. Habermas, sosyalizmin toplumsal eşitlik ve adalet vurgusunun bireyi yutmasını engellemek için liberal geleneğin bireysel özgürlüğü ile dengelemeye çalışmaktadır. Rawls da, liberalizmin bireysel özgürlüğünü sosyalizmin toplumsal adalet ve eşitliği ile dengelemeye çalışmıştır (Özbank, 2009: 3). İdeal sağlık gazeteciliği pratiği, kamusal ve politik bir mesele olan sağlık alanını, bu ortak vurguyu atlamadan yansıtabilmelidir. Ancak bunu yaparken de Foucaultcu biyo-iktidar uyarısını unutmadan, bireyin devlet ve toplum

karşısındaki özgürlük alanını da gözetebilmelidir. Bu nedenle Rawls'un kamusal akıl düşüncesi, tezimizin temel hipotezleri açısından önemlidir.

Aşağıdaki bölümde, Rawls'un kamusal akıl düşüncesi ile tezimiz açısından önemli olan kavramları incelenecektir.

2.5.1 John Rawls'un Kamusal Alan Teorisi: Kamusal Akıl Düşüncesi

John Rawls'un kamusal alan teorisi, liberal kamusal alan geleneğinde yer almaktadır. Liberal gelenek, bireyi merkeze alan gelenektir ve bunu yaparken de adil bir toplum varsayımını saf bir tarafsızlığa dayandırmaktadır. Bu bakış, net bir kamusal /özel ayrımı ile desteklenmektedir. Bu net ayrım ise, bastırılmaya çalışılan bütün hareket ve düşünce sistemlerinin “özel”, “kamuyu ilgilendirmeyen”, “politika ile ilgisi olmayan” ve “kamusal olmayan” olarak nitelenmesi tehlikesini içinde taşımaktadır (Benhabib, 1996: 84).

Rawls'un kamusal alan teorisi de aynı kusuru barındırmaktadır. Rawls'ta da kamusal olan, siyasaldır ve onunla sınırlıdır. “Yurttaş” kimliği ile “birey” kimliği arasında net bir ayrım yapılabilir ve yurttaşlar kamusal kültürde birey olarak destekledikleri “makul doktrinler” arasındaki “makul anlaşmazlıkları”, örtüşen görüş birliği yolu ile anlaşarak çözebilirler. Rawls'un kamusal ve özel arasındaki ayrımı ve saf tarafsızlık veya adalet ilkesi, kişisel ve toplumsal olan ile politik olan arasında ayrım yapma zaafına sahiptir. Ancak geliştirdiği teoride, bireyi, saygınlığını ve özgürlüğünü gözetecek bir ortak yaşam vurgusu; bu ortaklığın ancak toplum içindeki temel kurumlar yolu ile sağlanabileceği ve serbest pazarın adil eşitlik ve fırsat ilkesi için politik ve yasal kurumlar tarafından denetlenmesi gerektiği yönündeki saptamaları, önemlidir (Rawls, 1971: 73).

Rawls'un kamusal akıl düşüncesini ele almadan önce, kısaca “Bir Adalet Kuramı”, “Siyasal Liberalizm” ve “Halkların Yasası” kitaplarında ele aldığı düşüncelerin kısa bir özetini ele almak faydalı olacaktır. Rawls'un geliştirdiği bütün düşüncelere ve adil bir toplum ve siyasal liberalizm için geliştirdiği bütün süreçlere bakmak,

mümkün olmayacaktır. Bütün bu düşünce ve süreçler çok kapsamlıdır. Ancak kısaca Rawls'un geliştirdiği kavramlara ve özellikle tezimiz içinde ele aldığımız diğer kamusal alan kavramları ile örtüşen kavram ve düşüncelerine bölüm içinde değinilecektir.

Rawls, “Bir Adalet Kuramı” adlı kitabında adil bir toplumun nasıl kurulup işleyeceği üzerine ilkeler geliştirmeye çalışmıştır. Amacı, toplumda yaşayan kişilerin tarafsız hareket edebilmelerini sağlayacak bir kuramsal model geliştirmektir. Önemli olan doğru adalet ilkelerini belirlemek değildir; adalet ilkelerinin belirlenmesini sağlayacak usül ve süreci doğru geliştirmektir. Süreç adilse, ortaya çıkan ilkeler de adil olacaktır. Bu, Rawls'un “hakkaniyet olarak adalet” kavramı ile anlattığı süreçtir. Hakkaniyet içeren bir süreç sonucunda geliştirilecek ilkeler, adil olacaktır (Rawls, 1971: 3-46). Bu yaklaşımının merkezine iki yeni kavram yerleştirir: Başlangıç durumu (original position) (Rawls, 1971: 17, 118) ve bilgisizlik peçesi (veil of ignorance) (Rawls, 1971: 118, 136). Başlangıç durumunda kişiler, bilgisizlik peçesinin arkasındadır ve toplumdaki yerlerine, donanımlarına, iyi anlayışlarına ve yaşam ile ilgili temel bilgilere (cinsiyet, dini inanç, etnik köken, zeka, sağlık, ahlaki idealler...) hakim değildirler. Rawls'a göre, temel ilkeleri en adil biçimde başlangıç durumundaki kişiler belirleyebilecektir (Patterson, 2004: 716 -717).

Bilgisizlik peçesi, katılımcıların genel gerçekleri görme veya bilmesini engelleyemeyecektir. Bu kişiler, nasıl bir iyi yaşam anlayışına sahip olursa olsun, temel bazı değerler herkes için sabittir. Bu temel değerler, birincil toplumsal değerlerdir (social primary goods). Birincil toplumsal değerler, temel hak ve özgürlükler, gelir, kendine saygının kaynakları gibi toplum içindeki kurumlar tarafından paylaşılan değerlerdir. Başlangıç durumunda bilgisizlik peçesi arkasındaki kişiler de, kendi çıkarlarını düşünerek birincil toplumsal değerlerin dağıtımında kendileri için en iyi olan seçeneğe yönelecektir. Bu seçenek de, herkes için en iyi olan seçenektir.

Rawls'a göre, başlangıç durumundaki kişiler, kendi çıkarlarını da gözeterek toplumun temel yapısının belirlenmesinde iki ilke üzerinde anlaşacaklardır. İlk ilke, özgürlüklerle ilgilidir. Temel özgürlükler en geniş aralıkta tutulmalı ve her birey eşit özgürlük hakkına sahip olmalıdır. İkinci ilke ise, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler ile ilgilidir. Bu eşitsizlikler, en kötü konumdakilerin yararına düzenlenmelidir (fark ilkesi) ve toplumdaki pozisyonlar, fırsat eşitliğini gözeterek herkese eşit açıklıkta olmalıdır (Rawls, 1971: 60-65; Patterson, 2004:717)). Rawls'a göre, ilk ilke, ikincisinden daha önceliklidir. Temel özgürlükler, hiçbir zaman daha fazla sosyal veya ekonomik getiri için sınırlandırılmamalıdır. Bu çatışmayı önlemek adına bir öncelik kuralı eklenebileceğini savunur (Borovalı, 2006: xi-xiii). Burada Rawls, liberalizmin bireye ve bireyin özgürlüğüne yaptığı vurguyu korumaktadır. "Her insan, bir bütün olarak toplumun refahının bile çığneyemeyeceği dokunulmazlıklara sahiptir" (Nussbaum, 2011:2).

Böylelikle, Rawls'un kuramında birbiriyle ilişkili iki düşünce ön plana çıkmaktadır. Bir tanesi saygıdır, bir tanesi de ortak yaşamın adil ilkeleridir. Buna Rawls'un yukarıdaki sözünden yola çıkarak insanlık onurunu da eklemek mümkündür. Rawls için de Kant için olduğu gibi, saygılık ve onur, saygı ile yakından ilişkilidir. Toplumsal yaşamı kurgularken saygıya önem atfetmek bu nedenle önemlidir; çünkü insanların bir saygınlığı vardır. Genel iyi için veya daha yüce amaçlar için bu saygınlığı ihlal etmek veya insanları sadece bir araç olarak görmek yanlıştır. Saygı, hem saygınlığı hem de insanların eşitliğini kabul eden bir kurgudur. Rawls'un bu vurgusu, Kant'ın ahlak felsefesinde olduğu gibi, insan hakları düşüncesinin de temelinde yer almaktadır (Nussbaum, 2011:2).

Rawls'un insan ve insan saygınlığına vurgusu, tezimizin ideal sağlık gazeteciliği pratikleri kurgulanırken, biyo-iktidar karşısında insanı ve insani olanı da gözetebilecek bir gazeteciliğe yaptığı vurgu ile de kesişmektedir. Kamusal alanın kuramsal alt yapısından beslenen ve ortak iyi anlayışı üzerinden şekillenen, ama bunu yaparken de insani olan ile bağımlı her zaman koruyan bir gazetecilik anlayışının kuramsal temelleri, kamusal alan teorileri içinden alınabilmektedir.

Rawls'un saygı ve ortak yaşamın adil ilkeleri üzerine düşünceleri, bu bağlamda okunduğunda son derece önemlidir.

Toplumların bir arada yaşamayı sürdürebilmesi için toplum içinde yaşayan insanların birbirine saygı duyması gerekmektedir. Ancak bu kurguyla, ortak yaşamın herkes için adil olabilecek ilkelerini geliştirmek mümkün olacaktır. Hem Bir Adalet Kuramı'nda hem de Siyasal Liberalizm'de başlangıç durumu ve doğru işleyen süreç sonucunda ulaşılan siyasi ilkeler, bu adalet fikrini şekillendirmektedir. Hakkaniyet olarak adalete, başlangıç durumu ve bilgisizlik peçesi aracılığı ile doğru işleyen bir süreç sonunda ulaşılabilecektir. Bilgisizlik peçesi, tarafsızlığı ve herkese eşit yaklaşabilmeyi garanti altına almaktadır.

Rawls'un geliştirdiği bu modelde, ikinci ilkenin içindeki fark ilkesi çok eleştirilmiş ve tartışma yaratmıştır; çünkü gelir dağılımındaki eşitsizliği meşrulaştırmaktadır. Rawls, ekonomik eşitsizlikler herkesin ve en kötü konumdakinin yararına düzenlendiğinde meşru olduğunu savunmaktadır (Borovalı, 2006: xiii-xiv). Rawls, "İkinci Prensibin Yorumları" bölümünde (Rawls, 1971: 65), "herkesin avantajına" veya "herkese eşit açıklıkta" gibi tabirlerin müphemliği dolayısıyla, ikinci ilkenin dört farklı yorumu olabileceğini tartışır. "Herkesin avantajına" kavramı, eşit açıklıkta, verim prensibi ve fark prensibi üzerinden okunabilir. Bu okuma sonucunda da, iki tür eşitlik algısı ve dört farklı yorum karşımıza çıkmaktadır: Mesleklerin yeteneklere açık olması açısından eşitlik ve adil fırsat eşitliği açısından eşitlik. Mesleklerin yeteneklere açık olması açısından eşitlik, doğal özgürlük sistemi ve doğal aristokrasi üzerinden yorumlanabilmektedir. Adil fırsat eşitliği açısından eşitlik de liberal eşitlik ve demokratik eşitlik açısından okunabilmektedir. Verim prensibi, doğal özgürlük sistemi ve liberal eşitlik üzerinden farklı okumalara açıktır. Fark prensibi de doğal aristokrasi ve demokratik eşitlik üzerinden iki farklı biçimde okunabilmektedir.

Adil toplumun kuruluş ilkeleri olarak belirlenen özgürlükler ve sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle ilgili tartışmalar sonucunda, iki ilkenin adil bir biçimde işleyebilmesi

için Rawls, serbest piyasa sisteminin denetlenmesi gerektiği sonucuna ulaşır. Bunu ispatlayabilmek için ekonomide “Pareto Optimality” olarak bilinen, bir kişinin bir başkasına zarar vermeden kar etmesinin mümkün olmadığı durum üzerinden bir analiz geliştirir. Bu prensip şöyle işlemektedir; eğer bir yapıyı değiştirdiğinizde en az bir kişi bu değişimle daha kötü duruma düşüyor ve en az bir kişi de daha iyi duruma kavuşuyor ise, var olan yapı, verimlidir. Yani amaç, kimsenin durumunda bir bozulma olmadan herkesin durumunu düzeltmektir.

Bu prensip, örneğin feodal dönemde senyörler ile serfler arasındaki dağılımın verimli olduğunu söyleyecektir. Veya iki kişi arasında bir dağıtım yapılacağı zaman bir kişinin dağıtılanın tamamını alması halinde, yeniden dağıtım mümkün olmayacaktır; çünkü her şeyi alan kişi, yeniden dağıtımda olduğundan daha kötü duruma düşecektir. Bu durumda da dağıtım, ilk hali ile verimli bulunacaktır. Bu noktada da verimlilik prensibinin tek başına bir adalet kavramı olarak işleyemeyeceği açıktır. Bu prensibi, toplumda en kötü durumdaki kişinin yararına olacak şekilde düzenleyebilecek adalet ilkeleri ile beslemek gerekmektedir. Bu ilkeler de, Rawls’a göre, ancak uygun kurumlarla yapılabilmektedir. Adil eşitlik, ancak seçeneklerin toplumun tüm kesimlerine eşit biçimde açık olması ile sağlanabilecektir. Örneğin eğitim hakkı, sınıf farkı gözetmeksizin herkese kültürel birikime ve yeteneklere ulaşma yolunu açmalıdır. Bütün bunları sağlayabilmek için de serbest piyasa sistemi, politik ve yasal çerçeveden denetlenmelidir (Rawls, 1971: 66 -73).

Rawls beklentilerdeki eşitsizliklerin, adeta birbirlerine zincirle bağlı olduğunu söylemektedir. Örneğin girişimcinin beklentilerinin yüksek olması, vasıfız işçilere yaradığı gibi, kalifiye işçilere de yarayacaktır. Eğer, beklentilerin birbiri ile bağlantılı olduğunu var sayarsak, fark ilkesine uygun davranmak herkesin yararına olacaktır, sonucuna ulaşırız. Yani sistemi en kötü durumdakinin koşullarını iyileştirmek üzere düzenlemek, herkesin faydasına olacaktır. Rawls, bu koşulların her durumda sistemden daha fazla pay alanların yararına kalamayacağını da farkındadır. Ancak bu durumda, iyi durumda olanlar, kötü durumdakilerin faydasına olacak biçimde düzenlemeleri veto etme hakkını kaybedeceklerdir (Rawls, 1971: 80).

“Hakkaniyet olarak adalet” fikri, “Bir Adalet Kuramı”nda ortaya atılmıştır ve bu fikir, Rawls’un “Siyasal Liberalizm” adlı kitabında geliştirilmiştir. Bir Adalet Kuramı’nda Rawls, amacının geleneksel sözleşme doktrinini daha genel ve soyut bir çerçevede yeniden geliştirmek olduğunu belirtmiştir. Siyasal Liberalizm’de ise Rawls, hakkaniyet olarak adalet çerçevesinde iyi düzenlenmiş bir toplumun en büyük zaafı üzerine gitmektedir. Modern demokratik toplumlar, birbiri ile uyuşmayan ancak makul olan doktrinlerin çoğulculuğuna sahiptir. Bu da Bir Adalet Kuramı’nın ele almadığı bir sorundur. Makul çoğulculuğun ve makul görüş ayrılıklarının olduğu bir toplumda hakkaniyet olarak adalet anlayışı, nasıl gerçekleştirilebilir? İşte Rawls, ikinci kitabında bu sorunun yanıtı olarak hakkaniyet olarak adalet anlayışını, bir siyasal adalet anlayışı olarak yeniden kurgulamaktadır (Rawls, 2007: 3-5).

Siyasal Liberalizm, çağdaş demokratik toplumların adalet anlayışını “kapsamlı doktrinler”den (comprehensive doctrines) bağımsız ve bu doktrinleri savunan bireylere karşı tarafsız bir biçimde temellendirmeye çalışmaktadır. Hakkaniyet olarak adalet, ahlaki öğeler içerse de siyasal bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Böylece siyasal kavramı, ahlaki, felsefi veya dini değerlerden ve bu değerler arasındaki çatışmalardan ayrılacaktır. Bu ayrım, ahlaki ile siyasal olan arasındaki ayırmadan daha öteye gitmektedir. Liberalizm, bireylerin bağımsız bir düzlemde kendileri ve yaşamları ile ilgili seçimlerini özgürce yapmalarına dayanır. Siyasal liberalizm ise, yurttaşların yasalar önündeki eşitliğine ve siyasal gücün kullanımının tarafsız ve eşit paylaşımını ön görür. Bu durumda bireyler, özel yaşamlarında kabul ettikleri doktrinlerin makul görüş ayrılıklarına rağmen, yurttaş kimlikleri ile kamusal yaşamda siyasal liberalizmi ve adalet anlayışını benimseyeceklerdir²⁴ (Borovalı, 2006: xv- xvii). Rawls, bu düşünceleri “Siyasal Adalet Anlayışı” başlıklı bölümde ayrıntılı olarak ele alır ve tartışır. Burada kamusal kültürü, “bir anayasal rejimin siyasal kurumlarını ve bunların geleneksel kamusal yorumlama biçimlerini (yargı

---

²⁴ Bu kurgunun eleştirisi ve yarattığı problemler tezin farklı bölümlerinde ele alınmıştır. Rawls bölümü içinde de Rawls’un Kamusal Alan Teorisi’nin başında tekrar edilmiştir.

dahil) ve benimsenmiş olan tarihi metin ve belgeleri” içeren kültür olarak tanımlar (Rawls, 2007: 59). Bunun dışında kalan her şey, Rawls tarafından “arka plan kültürü” veya “toplumsal olanın kültürü” olarak adlandırılmaktadır. Kamusal siyasal kültür, toplumdaki kurumlar yardımı ile yurttaşların benimsediği ortak siyasal fikirlerden oluşmaktadır. Özgürlük, eşitlik, karşılıklılık, hakkaniyet, saygı ve hoşgörü gibi değerler, liberal değerlerdir. “Siyasal liberalizm, herhangi bir hakikat iddiasına sahip olmayan makul bir kurgu olduğundan, birbirleri ile ihtilaf içindeki farklı dünya görüşlerine karşı tarafsız”dır (Habermas, 2009 (b): 44).

Yurttaşların kamusal siyasal kültürde anlaşabilecekleri pratik bir zeminin kurgusunu, Rawls “kamusal akıl düşüncesi” ve “örtüşen görüşbirliği” kavramları ile kuramsal zemine taşımaktadır. Kamusal akıl düşüncesi ile yazar, Siyasal Liberalizm’de geliştirdiği model ile beraber, “çoğulcu demokrasiler için gerçekçi bir ütopya” yaratmaktadır (Koukouzelis, 2009:842). Kamusal akıl, bir anlamda adalet anlayışını oluşturan teori ile kamusal dünyayı şekillendiren pratik arasında bir köprü görevi görmektedir²⁵. Bu düşünce, Immanuel Kant’ın ilkelerinin temelinde de vardır. Rawls’un teorisinin Kantçı kökenleri pek çok kaynakta vurgulanmaktadır (Koukouzelis, 2009; Hedrick, 2010; Nussbaum, 2011; Patterson, 2004; Boettcher,

---

²⁵ Rawls, kamusal akıl düşüncesinde, kamusal akli tek bir siyasal adalet kavramına oturtmamaktadır. Aksine, her türlü görüş –dini, felsefi veya ahlaki olanlar da dahil- siyasal değerler bağlamında ele alındığı takdirde siyasal liberalizm içinde kamusal akıl yürütme ve tartışma kapsamında ele alınmaktadır. Burada Rawls, kendisini eleştiren Benhabib’e de yanıt vermiştir (Rawls, 2007:475). Benhabib, kadın hareketi gibi yeni toplumsal hareketlerin beklentilerini en iyi karşılayacak modelin karşılıklı tartışma modeli olduğunu öne sürmüştür. “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition and Jürgen Habermas” adlı makalede de Benhabib (1996:73-99), benzer bir vurgu ile kadın hareketinin eleştirel bir teoriye ihtiyacı olduğunu ve Habermas’ın müzakereci kamusal alan modelinin bu amaçla kullanılabilirliğini vurgulamıştır. Rawls ise, Benhabib’in görüşleri ile kamusal akıl biçimleri ve siyasal liberalizm arasında aslında fark olmadığını söylemektedir. Benhabib’in kamusal alandan kastı, Rawls’a göre, Habermas’ın kamusal alanı ile, yani siyasal liberalizmin sivil toplumun arka plan kültürü veya toplumsal olanın kültürüdür. Rawls’a göre bu alanda kamusal akıl uygulanmamaktadır. Ancak siyasal liberalizmde kamusal akıl, toplumsal olan ile politik olan arasında aracılık yapmaktadır. Yani, Benhabib’in ve diğer eleştirenlerin düşündüğü kadar kısıtlayıcı değildir. Rawls, Benhabib’in kamusal akıl kapsamındaki doğruluk ve adalet ilkelerinin kadın hareketinin sorunlarını çözmek için yorumlanıp yorumlanamayacağı üzerine eğilmemesini de eleştirmiştir. “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”nda, kadınlara yapılan tarihsel haksızlığı çözebilmek adına adalet ilkelerinin devreye sokulabileceğini belirtir (Rawls, 2007:493-494).

2000; Kırık, 2005; Özbek, 2009); ancak (girişte) belirttiğimiz gibi, Rawls'un farklı okumaları da yapılmaktadır ve düşüncelerinin Kant'tan ayrıldığı birçok nokta da vardır. Kant ve Rawls, özünde aynı amaçları paylaşırlar; ama akıl ve kamusal kavramsallaştırmaları birbirinden temelde ayrıdır (Koukouzelis, 2009:843).

Kant'a göre, aklın kamusal kullanımı için bireylerin özgür olması ve aydınlanması gerekmektedir. Aklın kamu yararı için kamusal amaçlarla ve kamu içinde kullanılması, Kant'a göre ancak filozofların başarabileceği ideal bir kullanımdır. Aklın özel kullanımı ise bireyin üstlenmesi gereken sorumluluklar ve ödevlerle ilgilidir. (Çiğdem, 2010:508)

“Bu aydınlanma için, özgürlükten başka hiçbir şey gerekli değildir ve özgürlük olarak adlandırılacak şeylerin içinde en zararsız da aklın her konuda kamusal kullanımıdır. ...Aklın kamusal kullanımı her zaman özgür olmalıdır, sadece bu insanlara aydınlanmayı getirebilir ... Birinin aklını kamusal kullanmasından ben okuyucular dünyasının bütün kamusu önünde bir bilge olarak kullanmasını anlıyorum..” (Kant, 1996: 18). Kant'a göre aklın kamusal kullanımını -en baskıcı toplumlarda bile- başarabilecek kendini var olan durumdan soyutlayarak bir üst düşünme durumuna geçebilen birkaç bilge insan bile toplumun -doğası gereği- çok yavaş işleyen aydınlanma sürecine girmesi açısından önemlidir ve umut vericidir.

Rawls'a göre ise, kamusal akıl düşüncesi, iyi düzenlenmiş anayasal demokratik topluma aittir. Bu aklın biçimi ve içeriği, demokrasi algısıyla yakından ilişkilidir ve bu algı doğrultusunda da değişmektedir. Rawls'un ele aldığı biçimiyle kamusal akıl düşüncesi, herhangi bir doktrinden bağımsız, yurttaşları yurttaş olarak gören siyasal makullük fikrinden temellenmektedir²⁶. Bireylerin iyi yaşam anlayışları

---

²⁶ Rawls'un siyasal makullük fikri, yani yurttaşların yurttaşlar olarak ele alınması, sağlık gazeteciliği pratiği içinde biyo-medikal otorite-hasta veya hasta-tüketici biyo-iletişim modelleri dışında, bireylerin yurttaşlar olarak ele alındığı ve kamusal alandan temellendirilen modeldeki temel düşünce ile uyumaktadır. Foucault'cu düşünceden beslenen biyo-politika ve biyo-toplumsallık fikrinde tıp ve kamu sağlığının yurttaşlık fikrini nasıl şekillendirdiği ele alınmıştır. Briggs ve Hallin'in önerdiği kamusal alan modelinde ise, bireyler hasta veya tüketici yerine yurttaş olarak ele alınmaktadır. Bu modelde, enformasyonun anlamı, hem yurttaşlar hem de politika üreten ve karar alanlara kamu

doğrultusunda seçtikleri ve özel yaşamlarını şekillendirdikleri bu doktrinler, kamusal akıl ve demokratik yönetim biçimi ile çelişmedikçe, bu düşünce sistemleri eleştirilmemekte ve onlara karşı çıkılmamaktadır. Yazara göre, demokratik toplumların tümü, uygun bir kamusal akıl düşüncesi bulma sorunu ile karşı karşıyadır (Rawls, 2006: 143-144).

Kamusal akıl düşüncesinden beslenen siyasal liberalizmin, tüm gerçeği kapsamak gibi bir amacı yoktur. Rawls, kamusal akıl düşüncesi, üç yönden kamusaldır. Özgür ve eşit yurttaşların akli olarak kamunun akıdır; konusu temel siyasal adalet sorunları ile ilgili kamu yararadır; doğası ve içeriği gereği kamusaldır, çünkü karşılıklılık ilkesi gereği makul siyasal adalet görüşlerinden beslenen kamusal akıl yürütme ile ifade edilmektedir. Yazar, kamusal akıl düşüncesini beş yönü ile ele alır:

1. İlgili olduğu temel siyasal sorunlar
2. İlgili olduğu kişiler (hükümet yetkilileri ve milletvekili adayları)
3. Makul siyasal adalet kavramları kümesinde belirlenen içeriği
4. Makul siyasal adalet kavramlarının demokratik bir halka ait meşru yasaları oluşturacak zorlayıcı normların tartışılmasında kullanılışı
5. Yurttaşların kendi adalet anlayışlarından gelen ilkelerin karşılıklılık kriterini karşılayıp karşılamadığı konusunda dikkatli olmaları.

---

yararını ilgilendiren konularda kolektif karar alma yolunu açmasıdır. Ancak biyo-iletişimin kamusal alan modeli, Habermas veya Rawls'un eşitlikçi modellerinden farklıdır. Kamusal alanın parçalılığını ön görür (Negt ve Kluge'de olduğu gibi). Sağlık haberciliği, tıpkı politik habercilik gibi, hiyerarşik bir düzlemde işlemektedir. Politik habercilik ile bilimsel habercilik arasında yer alan sağlık haberciliği, bu açıdan mutlaka geç kapitalizmin bu alana olumsuz yansımalarını ve bu alanda çok sık görülen politik veya ekonomik yolsuzluğu da açığa çıkaracak güçte olmalıdır. Kamusal model, bütün bu hiyerarşik düzlemde, bu özel yapılanmayı tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Burada, halkın sesi yoksa bile, en azından erişimi olmalıdır (Briggs, Hallin, 2010: 149-155). Bu da demokrasinin en temel göstergelerinden olan aleniyet ilkesi gereği olması gereken bir durumdur. Bu alanın kamusal akıl aracılığı ile politikanın gündemine taşınabilmesinin en demokratik yolu budur. Tezimizde sağlık gazeteciliği örneği üzerinden temellendirilen kamusal alan modeli, Rawls'un siyasal makullük ve kamusal akıl kavramlarından bu anlamda beslenmektedir.

Rawls, özellikle kamusal akıl kullanıldığı yerin sadece siyasal arena olduğunun altını çizmektedir. Siyasal arena üç bölümde ele alınmaktadır; yargıçların kararlarındaki söylemler (özellikle yüksek mahkeme yargıçlarının söylemleri), hükümet yetkililerinin, yasama ve yürütme makamlarının söylemleri, milletvekili adaylarının, bu adayların seçim kampanyalarını yürütenlerin, halkın önünde, parti programlarında ve siyasal demeçlerdeki söylemleri. Kamusal akıl, bu üç örnekte farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Bu üç bölüm, Rawls'un kamu siyasal forumu olarak adlandırdığı ve doğrudan kamusal akıl ile bağdaştırdığı alandır.

Rawls'a göre, kamusal akıl yürütmenin alanı, doğrudan kamu erkinin alanıdır. Bu alan, Habermas'ın, Sennett'in, Arendt'in veya Negt&Kluge'nin kamusal alan kavramsallaştırmasından farklıdır. Rawls'un toplumun arka plan kültürü veya toplumsal olanın kültürü olarak adlandırılan alan, Habermas'ın kamusal alanı ile örtüşmektedir. Toplumsal olanın kültürü, kamusal siyasal foruma dahil değildir ve bu alanda "kamusal olmayan akıllar" kullanılır (Patterson, 2004: 717 -718). Kamusal olmayan akıl, toplumsal akıldır²⁷. Burada Rawls'un kavramsallaştırması, klasik kamusal/özel karşıtlığından farklıdır. Yazar, bir anlamda siyasal alanı, toplumsal alandan tamamen ayırmaktadır. Bu iki alan arasında aracılık yapacak olan, kamusal olmayan siyasal kültürdür. Kamusal olmayan siyasal kültürü üreten de, her türlü medya, gazete, dergi, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıdır (Rawls, 2007: 254-255; Rawls, 2006: 144-146).

---

²⁷ Rawls, üç tane farklı akıldan bahsetmektedir; kamusal akıl, (kamusal olmayan) toplumsal akıl, hane –ailenin –aklı. Kamusal akıl, siyasal alanda kullanılan ve her türlü farklı doktrini benimsemiş toplumsal akıllara karşı adil ve tarafsız akıldır. Kamusal akıl tektir (ancak biçimleri farklıdır ve değişime açıktır), toplumsal akıllar ise birden fazladır. Kamusal olmayan ile, siyasal alan ve yurttaşların tamamı için kamusal olmayan kast edilmektedir. Her türlü akıl yürütmenin belli ortak öğeleri vardır; yargı, çıkarım ilkeleri, kanıt kuralları gibi. Eğer bu ortak öğeler yoksa, bu bir akıl yürütme değil, ikna ya da retoriktir. Kamusal olmayan akıllar ve kamusal akıl arasındaki ayırım, Rawls'a göre, önemlidir; çünkü demokratik toplumlarda kamusal olmayan iktidar, özgürce kabul edilir (örneğin herhangi bir dini toplulukta). Oysa devletin kamusal iktidarı ve gücü, hepimizin üzerindedir. Bu nedenle de kamusal akıl, hakkaniyet olarak adaletin asli ilkeleri ile aynı temeli paylaşmaktadır. Yurttaşlar her üç akla da katılırlar ve bunu yaparken de eşittirler. Rawls'a göre, bu ayrımlar kamusal/özel karşıtlığı gibi değildir, ona göre özel akıl diye bir şey yoktur (Rawls, 2007:254-259).

Rawls, toplumsal olanın kültürünü ve kamusal olmayan siyasal kültürü de son derece önemsemektedir. Yazara göre, siyasal alanı toplumsal alandan ayırştırmak, toplumsal alandaki makul görüş ve doktrinlere karşı tarafsız bir siyasal kültür oluşturabilmek için gereklidir. Bu da hakkaniyet olarak adalet ilkelerini benimsemiş, demokratik kültüre sahip bir siyasal liberalizm anlayışının temelini oluşturmaktadır. Yazar, kamusal akıl kavramının yanında bir de “kamusal akıl ideali” kavramını kullanmaktadır. Yasa koyucular, yargıçlar, milletvekilleri veya devlet yetkilileri, kamusal akla dayanarak ve kamusal akla uygun davrandıklarında, bu ideale ulaşılmış olmaktadır. Burada yurttaşlara da siyasal değil, ama ahlaki bir görev düşmektedir. Yurttaşlar, demokrasinin denetleme mekanizmalarının çalışması açısından önemli bir göreve sahiptir. Kendilerini ideal yasa koyucu yerine koyarak, devlet yetkililerini denetler ve onların kamusal akıldan ayrılmamalarını sağlayacaklardır. Bu yasal veya siyasal değil; ama ahlaki bir yurttaşlık görevidir (Nussbaum, 2011: 11-12).

Yurttaşların bu ahlaki görevlerini yerine getirebilmeleri için, kamusal olmayan siyasal kültürü üreten kitle iletişim araçlarının siyasal alan ile toplumsal alan arasında aracılık görevini en iyi şekilde yerine getiriyor olması gerekmektedir. Rawls, bu ideal duruma, iyi düzenlenmiş anayasal demokrasi olarak tartışmacı demokrasi (deliberative democracy) ile ulaşılabileceğini düşünmektedir. Yurttaşlar, birbirleri ile kamunun siyasal sorunları ve bunların nedenleri üzerinde tartışarak görüş alışverişinde bulunurlar. Bu yolla, siyasal görüşler, değişebilir ve bu da onları özel ya da kendi siyasal olmayan çıkarlarının ürünü olmaktan öteye taşımaktadır. İşte yurttaşların anayasa esasları ve temel adalet konusunda akıl yürütmelerini, kamusal akıl tanımlamaktadır.

Rawls, bu noktada, böyle bir akıl yürütmenin, yurttaşların anayasal demokrasinin temel özellikleri konusunda geniş kapsamlı bir eğitim sağlanmadan ve acil sorunların ne olduğu konusunda halka bilgi verilmeden, tartışmacı demokrasi modelinin işlemeyeceğinin farkındadır. Bilgilendirme ve yeterli eğitim olmadan, siyasal liderler, gerçekten olumlu ve kamunun çıkarına reformlar yapmak isteseler bile, halkı ikna edemeyecektir. Bugünkü sistem, bu sorundan muzdariptir. Doğru siyasal eylemlere destek bulabilmek için sürekli kampanyalar yapmak ve insanları rasyonel

olmayan (ve akıl yürütmeyle ilgisi olmayan) biçimlerde ikna yöntemleri kullanmak, bugünkü sistemin temel özelliklerindedir. Ancak kampanyaları yürütebilmek için sürekli para ihtiyacında olan sistem, artık işlememektedir ve tartışma gücü de felç olmuştur. Rawls, mevcut siyasal sistem ve var olan anayasa açısından rahatsızlıklarını, Habermas'a verdiği yanıt üzerinden de netleştirmektedir. Ona göre, mevcut siyasal sistem, seçimlerin kamusal finansmanı konusunda başarısızdır. Adil siyasal özgürlükler dengesizdir, eğitim ve iş konusunda adil fırsat eşitliğini zayıflatan son derece dengesiz bir gelir ve varlık dağılımına izin vermektedir; ki bu nedenle ekonomik ve toplumsal eşitlik zarar görmektedir (Rawls, 2006: 146-155; Rawls, 2007: 431).

Rawls, yurttaşların akıl yürütmeleri ile zenginleşecek olan tartışmacı demokrasi modelini, kendi ideal kuramında temel almıştır. Yurttaşlara ahlaki bir yükümlülük olarak verilmiş olan kamusal akıl idealini koruma görevi için iyi işleyen demokratik bir kamusal siyasal yapı ve kültürün yanı sıra, kamusal olmayan siyasal kültüre de ihtiyaç vardır. Bunun için Rawls, özgür siyasal ifadeye ve basın özgürlüğüne, temel bir önem atfeder (Rawls, 2007:367 -374; Moressi, 2006: 68-69). Yazarın ideal kuramı, bu temeli bakımından iletişim çalışmaları açısından da önemli bir konuma oturmaktadır.

Bu noktada, Rawls'un siyasal liberalizminin temel kavramlarından bir diğeri olan "örtüşen görüşbirliği fikri" (overlapping consensus) de kitle iletişim araçlarına, yani kamusal olmayan siyasal kültüre, önemli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Kamusal akıl düşüncesi ile örtüşen görüşbirliği fikri, siyasal liberalizm düşüncesinin kalbinde yer almaktadır. Hakkaniyet olarak adalet anlayışı, makul kapsamlı doktrinlerden herhangi birini yansıtmayan ve onlara eşit mesafede duran kamusal akıl yürütme ve yurttaşlar arasındaki makul çoğulculuğa rağmen, yurttaşlar tarafından sistemin desteklenmesi yolu ile hayata geçirilebilir. Bu destek, Rawls'a göre, örtüşen görüşbirliği ile mümkün olacaktır. Farklı ve kapsamlı doktrinlerin, her birinin farklı gerekçelerle de olsa, destekledikleri ortak nokta, örtüşen görüşbirliğini oluşturmaktadır (Borovalı, 2006: xvii). Rawls, burada yurttaşların iki görüşe sahip olduğunu düşünmektedir; kapsamlı görüş ve siyasal görüş. Siyasal görüş, yurttaşların

özgürce seçtikleri ve destekledikleri makul kapsamlı doktrinlerden beslenmektedir. Kapsamlı görüş ise, yurttaşların kamusal akıl yürütmenin ilkeleri ile ulaşabildikleri kamusal aklın değerlerinden beslenmektedir. Yurttaş özel ve kamusal kişilik olarak ikiye bölen bu yaklaşım, bireyin desteklediği siyasal görüşler ne olursa veya nereden beslenirse beslensin, bireyin kamusal olarak kendini ifade edebildiği ve hakkaniyetli olduğuna inandığı sistemi destekleyeceği ve ortak saygı ve karşılıklılık ilkeleri doğrultusunda yurttaş kimliğini sahipleneceği varsayımına dayanmaktadır (Rawls, 2007: 176-177). Bu durumda toplumsal olan ile siyasal olanı birbirinden soyut, ama birbiri ile ilişki halinde iki alan olarak kavramak kolaylaşacaktır.

Ancak tam bu noktada, istikrar sorunu ortaya çıkmaktadır. Canlı bir kamusal siyasal kültür ve tartışmacı demokrasinin iyi işlemesi, makul çoğulculuğu doğuracaktır. Makul çoğulculuk ile siyasal istikrar bir arada var olabilir mi, sorusunun yanıtı, örtüşen görüşbirliği kavramında yatmaktadır. Her biri birbirinde farklı, ahlaki, dini, felsefi öğeler içeren ve birbiriyle çatışan makul kapsamlı doktrinleri benimsemiş olan yurttaşlar, bu doktrinlerden farklı olan ve doktrinlerden herhangi birini yansıtmayan siyasal liberal adaleti desteklemek için kendi öğretileri içinden farklı gerekçeler bulduklarında, kalıcı siyasal istikrar mümkün olacaktır (Borovalı, 2006: xvii; Patterson, 2004: 720). Örneğin sosyalist görüşlere sahip bir yurttaş, “özel ve özerk birey” kimliği ile bu siyasal görüşlerini korur ve ifade edebilir. Ancak kapsamlı görüşü, siyasal liberalizm olduğunda, yani Marksist teorinin güçlü demokrasi fikri ile uyumlu olduğuna dair inancı sonucunda “kamusal yurttaş” kimliği ile kendi görüşünü (veya diğer kapsamlı makul doktrinleri) yansıtmayan siyasal liberalizmi benimsediğinde, siyasal istikrar sağlanmış olacaktır. Bu, geniş anlamda siyasal toplum tarafından yapılan siyasal gerekçelendirme değildir. Siyasal liberalizmin üç arayışı vardır; makul örtüşen görüşbirliği, doğru gerekçeler için istikrar ve meşruiyet. Yukarıda örnekle somutlaştırdığımız durum, kamusal gerekçelendirme örneğidir. Kamusal gerekçelendirme, siyasal toplumun tüm makul üyelerinin, ortak siyasal anlayış ve ilkeleri, kendi makul kapsamlı görüşleri içine dahil etme süreçleridir. Siyasal anlayışın kamusal gerekçelendirilmesi, yurttaşların her birinin kendi makul kapsamlı doktrinlerinden temellendirilse bile, yurttaşlar, siyasal sınırlar içerisindedir.

Çünkü burada, makul örtüşen görüşbirliğini önemsemektedirler (Rawls, 2007: 411-412; Nussbaum, 2011:6).

Siyasal istikrarın sürdürebilmesi için örtüşen görüşbirliği fikrinin Rawls'a göre, iki aşaması vardır. İlki, anayasal görüşbirliğidir, ikinci aşama ise örtüşen görüşbirliğidir. Anayasal görüşbirliği derinlikli değildir; çünkü buradaki ilkeler sadece ilke olarak kabul edilmiştir, toplumun veya kişilerin siyasal anlayışına, ya da ortak kamusal anlayışa dayanmamaktadır. Anayasal görüşbirliği, devletin demokratik siyasal prosedürlerini kapsamaktadır. Anayasal görüşbirliği, ilk aşamada, liberal adalet ilkelerini –gönülsüzce de olsa- yerleştirmektedir. Bu ilkeler, yurttaşların kapsamlı doktrinlerine de etki etmekte ve bu doktrinlerin en azından liberal bir anayasanın ilkelerini kabul etmelerini sağlamaktadır. Anayasal görüşbirliği yolu ile anayasaya yerleştirilen liberal adalet ilkeleri, temel siyasal hak ve özgürlükleri güvence altına alır ve demokratik prosedürleri belirler. Yurttaşlar, kendilerini bu demokratik prosedürler yolu ile ifade ettiği sürece, yurttaşların kapsamlı doktrinleri makul sayılmaktadır. Anayasal görüşbirliğinin önemi budur. Bu yolla basit çoğulculuk makul çoğulculuğa dönüşmekte ve anayasal görüşbirliğine ulaşılmaktadır (Rawls, 2007: 194 – 200).

Anayasal görüşbirliğini takip edecek olan ikinci aşama, örtüşen görüşbirliğidir. Örtüşen görüşbirliği, siyasal istikrar sorusunun en ideal yanıtıdır. Yurttaşlar, siyasi anlayışın kendilerine, kendi özgürlük ve olanaklarına, kapsamlı doktrinlerine saygı duyduğunu gördüklerinde, gönülsüz bir yurttaşlık bağı ve sadakatinden çok daha fazlasını bu anlayışa vaat edeceklerdir. Böylece bir zamanlar gönülsüz ve bu nedenle de istikrarsız olan geçici anlaşma (modus vivendi), gönülden onaylanan bir anlaşmaya dönüşecektir (Nussbaum, 2011:6). Demokratik kamusal kültürün temel düşüncelerine dayanarak doğru biçim ve süreçlerle ortaya konulan liberal anlayış ve yaklaşımlar, birbirine karşıt siyasal ve ekonomik çıkarlar tarafından destekleniyorsa, bu tam bir örtüşen görüşbirliğidir. Bireylerin kamusal akla duydukları saygı ve bağlılık, anayasal düzenlemelere uygun davranmalarını teşvik etmektedir. Ayrıca başka bireylerin de kendileri gibi davranacağını bilmek, makul bir güvenceyi de

beraberinde getirmektedir. Siyasal işbirliği ve istikrar sürdükçe, yurttaşların birbirine ve siyasal sisteme güvenleri artacaktır.

Örtüşen görüşbirliği ve bu yolla yerleşecek olan siyasal liberalizm, Rawls'a göre ütöpik değildir; gerçekleştirilebilir bir ütopya'dır. Siyasal Liberalizm kitabında gerçekleştirme yollarını süreçler halinde anlatmaktadır. Tıpkı kamusal akıl düşüncesinde olduğu gibi, örtüşen görüşbirliği için de toplumun arka plan kültürü ve kamusal olmayan siyasal kültürü çok önemlidir. "Liberal halkların özsaygıları kendi vatandaşlarının özgürlüğü ve bütünlüğünden ve kendi iç siyasal ve toplumsal kurumlarının adil ve düzgün olmasından kaynaklanır. Bu özsaygı aynı zamanda onların kamusal ve yurttaşlık kültüründe elde ettikleri başarılar üzerine kuruludur" (Rawls, 2006: 50). Örtüşen görüşbirliğinin hayata geçebilmesi için, kamusal olmayan siyasal kültürü oluşturan ve toplumun ardalını ile kamusal siyasal alan arasında aracılık eden kitle iletişim araçlarına önemli bir görev düşmektedir.

Makul çoğulculuğa rağmen, örtüşen görüşbirliği ve kamusal akıl düşünceleri yolu ile siyasal istikrarını sağlayan liberal demokratik bir toplumu siyasal prosedürlerle kurguladıktan sonra, Rawls, bu düşünceleri uluslararası adalete uyarlar. Adil liberal demokratik bir toplumun diğer ülkelerle ilişkisinin nasıl olması gerektiği sorusu, "Halkların Yasası" adlı kitabının temel sorunsalıdır. Burada ilk iki kitaptaki yurttaş/bireylerin yerini halklar alır. Başlangıç durumunun yerini (bilgisizlik peçesini de içerir), uluslararası başlangıç durumu alır. Rawls, Bir Adalet Kuramı ve Siyasal Liberalizm'de belirlediği ilkelere burada da sahip çıkmaktadır; ama onları uluslararası alanda "halkların yasası" nı oluşturma amacı ile kullanmaktadır. Rawls, özgür ve demokratik toplumların uluslararası ilkelerini şu başlıklarda toplamakta ve tartışmaktadır:

1. Halklar özgür ve bağımsızdır; diğer toplumlar da buna saygı göstermelidir.
2. Halklar antlaşma ve taahütlere uymakla yükümlüdür.
3. Halklar eşittir ve onları bağlayan anlaşmalara taraftır.
4. Halklar, içişlerine müdahale etmeme sorumluluğunu taşır.

5. Halkların kendilerini savunma hakkı vardır; ancak kendilerini savunma hakkı dışında savaş çıkarma hakları yoktur.
6. Halklar, insan haklarına uymalıdır.
7. Savaş esnasında belli sınırlamalara uymak, zorunludur.
8. Halkların adil veya düzgün siyasal koşullara sahip olmalarını engelleyen koşullar altında yaşayan diğer halklara yardım etme yükümlülüğü vardır (Rawls, 2006: 38).

Rawls, özellikle devlet yerine halk kavramını kullanmaktadır. Bunun nedenini, Halkların Yasası'nda devlet karakteri ile halk karakteri arasındaki farka odaklanması olarak belirtmektedir. Devletler, birçok uluslararası politika kuramının aktörleridir. Burada çoğunlukla akılcılık hakimdir; ancak devletleri yönlendiren ana unsur, kendi çıkarlarıdır. Yazara göre, bu uluslararası ilişkilerin günümüzde de değişmeden kalan tipik görüşüdür. Devletler ve halklar arasındaki temel fark, akılcılığın, iktidar kaygısı ve devletin temel çıkarlarının nasıl kurgulandığında yatmaktadır. Hakim kurguda akılcılık, makul olanı dışlamaktadır; bu da devletler ile halklar arasındaki farkı açmaktadır. Rawls'un gerçekçi ütopyasına göre ise, liberal bir halk yurttaşlarına karşı adil olduğu gibi, bütün halklara makul bir adalet sağlamaya gayret eder. Liberal bir halk, adalet ve barışı gözeterek diğer halklarla bir arada yaşayabilir (Rawls, 2006: 28-31).

Halkların yasasının belirleneceği başlangıç durumuna, yeryüzündeki her halkın temsilcisi katılmamaktadır. Uluslararası başlangıç durumuna, Rawls'un "iyi düzenlenmiş halklar" (well-ordered people) olarak adlandırdığı toplumların temsilcileri katılır. İyi düzenlenmiş halkların örneği, liberal demokrat toplumlardır. B utoplumlar, "düzgün halkları" (decent peoples) "hoşgörür" (Rawls, 2006: 63-67) ve halkların yasasının oluşturulacağı başlangıç durumuna hem liberal demokrat halkların hem de düzgün halkların temsilcileri katılır. Düzgün halklar, liberal ya da demokrat değildir; ancak toplumsal işleyişleri, "ortak iyi fikrine dayalı adalet anlayışı" (common good idea of justice) ile şekillenmiştir. İyi düzenlenmiş halklar,

bu durumda liberal demokrat halklar ve düzgün halklardan oluşmaktadır; halkların yasasını da onlar oluşturacaktır. Halkların yasasının oluşumuna katılamayacak olanlar, yani iyi düzenlenmemiş halklar, Rawls'a göre üç başlıkta ele alınır. "Yasatanıma devletler", "olumsuz koşullar altına ezilen toplumlar" ve "hemen bütün insan haklarını tanıyan, fakat kendi üyelerini anlamlı siyasal karar verme hakkından yoksun bıraktıkları için iyi düzenlenmemiş olan yardımsever mutlakiyetçiler", iyi düzenlenmemiş halkları oluşturur ve onların temsilcisi uluslar arası başlangıç durumuna katılmaz. Rawls, düzgün halklarda da iki ayrım yapmaktadır; düzgün hiyerarşik halklar (ki danışma hiyerarşisi tanımı ile bu halkları tarif eder), diğeri de öteki tür düzgün halklardır. Yazar, bu ikinci kategoriye açık bırakmaktadır; danışma hiyerarşisi tanımına uymayan, ama halklar topluluğuna üye olmayı hak eden başka düzgün halklar için bu kategoriye ayırmaktadır (Rawls, 2006: 62-75; Borovalı, 2006: xviii-xx).

Halkların yasasının oluşumu, siyasal liberalizmin temel ilkelerinin oluşumu ile aynı sürece sahiptir. Başlangıç durumuna katılan iyi düzenlenmiş halkların temsilcileri, halklarının liberal ya da düzgün olduğunu bilirler; ancak bilgisizlik peçesi altına toplumlarının güçlü veya zayıf yanlarını ve çıkarlarını bilmezler. Temsilciler, birbirleri ile ilişkilerini barışçıl ve adil bir biçimde düzenleyeceğine inandıkları yukarıda verdiğimiz sekiz ilkedен oluşan halkların yasasını kabul ederler. Böylece, liberal toplumların yurttaşları arasındaki adalet, halklar arasında da benzer biçimde kurulur. Burada da temel ilke, karşılıklı saygı ilkesidir. Rawls, "Halkların Yasası"nda da kamusal akla, karşılıklı saygıya ve siyasal kültüre ciddi bir önem atfetmektedir (Rawls, 2006:63 -97; 133-140; Borovalı, 2006: xx- xxi).

Rawls'un küresel adalet yaklaşımı, düzgün halklar sınıflaması ve halkların yasasının ilkelerinin özellikle sekizinci ilkesi, halkların yasasındaki evrensellikten uzak yaklaşımı, insan hakları yaklaşımının sınırlılığı eleştirilmiştir (Pettit, 2006: 38- 39; Buchanan, 2006: 150-167; Doğan, 2004: 135-152; Beitz, 2004:1-25; Borovalı, 2006: xxi – xxiii). Rawls'a eleştirilerin tezimizi de ilgilendiren bir kısmına ayrıntılı olarak bu bölümde de değindik; değinemediklerimizi aşağıda kısaca özetleyeceğiz.

2.5.2 John Rawls'un Kamusal Alan Teorisine Eleştiriler

Rawls'un teorisi, bütün kamusal alan teorilerinde olduğu gibi, birçok düşünür tarafından birçok yönü ile eleştirilmiştir. Bu eleştirileri, kısaca aşağıda ele almaktayız. Rawls, bu eleştirilerin bir kısmına çalışmasının içinde yanıt vermiş ve kuramını da eleştiriler doğrultusunda geliştirmiştir. Özellikle Habermas'ın eleştirilerine, Rawls Siyasal Liberalizm kitabında "Habermas'a Yanıt" başlıklı bölümünde yanıt vermiştir. Yine yukarıda değindiğimiz bir eleştiri olan Benhabib'in feminist eleştirisine de "Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması" adlı makalede yanıt vermiştir (Rawls, 2007: 475; Rawls, 2006: 154 -155).

Rawls'un çalışması, "gerçekçi ütopyasının" gerçekleştirilebilme potansiyeli açısından eleştirilmiştir. Bu noktada özellikle, Rawls'un politik olan ile politik olmayan arasında yaptığı ayırım ve bu ayırımın gerçekçiliği eleştirilmiştir. Politik olan ile politik olmayan arasında ayırım yaparken, kamusal olan ile olmayan arasında da benzer problemlerden muzdarip ayırımlar yapmaktadır. Feministlerin "kişisel olan politiktir" yaklaşımı ile karşı çıktıkları kamusal/özel ayırımına benzer problemler, Rawls'un politik olan/olmayan ve kamusal olan/olmayan ayırımında da vardır. Patterson, Rawls'un ve gerçek dünyanın politik aktörlerinin aynı zamanda birer insan olduklarına dikkat çeker. Eğer aktör insan ise, eylemi aynı zamanda "bir kişinin eylemidir"; "kişisel bir eylemdir". Politik olan ve olmayan eylemler, bir insan tarafından hayata geçirildikleri sürece, aynı durum geçerlidir. Birinin kamusal veya politik eylemleri, onun aynı zamanda kişisel eylemleridir.

Burada Rawls, bu ayırımı yapabilmek için, siyasal liberalizmi ahlaki liberalizmden ayırmaktadır. Bireylerin ahlaki düzlemde yaptıkları iyi yaşam seçimleri ve bu yaşamları temellendirdikleri makul kapsamlı doktrinleri ne olursa olsun, siyasal liberalizm onlara karşı nötr olacaktır. Ancak siyasal liberalizmin tarafsızlık iddiası, tıpkı politik/politik olmayan ve kamusal/kamusal olmayan ayırımları gibi, sorunludur. Kamusal akıl, yurttaşların ahlaki seçimleri olan makul kapsamlı doktrinlerini politik alana çıktıklarında siyasal liberalizmin (yani politik olanın) diline tercüme etmelerini istemektedir. Yurttaşlar, siyasal liberalizmi politik bir kavram olarak benimser ve

savunurken, ahlaki olarak benimsedikleri makul kapsamlı doktrinlerin içinden siyasal liberalizmi desteklemek için nedenler bulacaktır. Patterson'a göre, Rawls'un bu iddiası kendi içinde çelişmektedir. Herhangi birinin siyasal liberalizmi politik bir kavram olarak benimserken, kendi makul kapsamlı görüşlerini reddetmeden veya iyi ihtimalle engellemeden bunu başarmaları mümkün değildir. Bu da siyasal liberalizmin tarafsızlık iddiasının kendi standartları ile çeliştiği anlamına gelmektedir. Makul çoğulculuk olgusu, siyasal tarafsızlıkla Rawls'un iddiasındaki kadar bağdaşmamaktadır (Patterson, 2004: 724 -725).

Rawls'un siyasal tanımı ve siyasal kavramını kullanma biçimleri, bireysel ve kamusal arasındaki ayrımı ile birlikte, Habermas tarafından da eleştirilmektedir. Habermas, Rawls'un "siyasal" kavramını, üç anlamda kullandığını vurgulamaktadır. Adalet kavramsallaştırması, birbirine aykırı dünya görüşlerine karşı tarafsızsa, siyasaldır. Siyasal kavramının ikinci anlamı, kamusal meseleleri, yani kamu çıkarını ilgilendiren konuları sınıflamakta karşımıza geliyor. Rawls, siyasal kavramını üçüncü bir anlamda daha kullanmaktadır; siyasal, hem yurttaşlar tarafından paylaşılan vicdani kanaatleri, hem de bir konu alanının sınırlarını belirleyen bakış açılarını içeren ortak kaynağa, kamusal akıla, işaret etmektedir. Böylelikle Rawls, ahlaki kişiliği, yurttaşların sahip olduğu kamusal kimlik ile öznel iyilik ve iyi yaşam kavramsallaştırması ile şekillenmiş olan özel kimlikten oluşan iki parçaya ayırmaktadır. Bu ayrım, siyasal değerler yardımı ile yapılmaktadır. Bireyin kamusal kimliği, siyasal katılım ve iletişim haklarından oluşan, özel kimliği de temel liberal haklar tarafından korunan iki farklı alanın başlangıç noktası olmaktadır. Siyasal değerler bağlamında belirlenen özgürlükler alanı ile siyasal alan arasında da bir ayrım yapılmaktadır.

Habermas'a göre, bireysel ve kamusal özerklik arasında bu şekilde bir ön sınır çizmek, halk egemenliği ile insan haklarının aynı kaynaktan beslendiğine ilişkin cumhuriyetçi sezgilerle çelişmektedir. Bu sınır, tarihsel deneyimlere ve –Benhabib'in de uyardığı- özel ile kamusal alan arasındaki tarihsel açıdan değişken olan sınıra normatif yaklaşımın sorunlu olduğu gerçeğine aykırıdır. Yine refah devletinin gelişimi de yurttaşların bireysel ve kamusal özerklikleri arasındaki sınırın değişken

olduğunu göstermiştir. Bu süreçte, yurttaşların özgürlükleri ile ilgili yasal hak talebinde bulunma fırsatına, ancak özel ve kamusal ayrımlarını kendi aralarında ortak irade oluşturma süreçleri içinde ele alabilmeleri halinde ulaşabildikleri görülmüştür. Bu durumu aşabilecek bir adalet kuramı, siyasal kavramını yasal düzenleme ölçütü uyarınca ayrıştırmalıdır. Ancak Rawls, bundan pek bahsetmemiştir.

Yurttaşlar, ancak kendilerini bireysel olarak uymakla yükümlü oldukları yasaların ortak yazarı olarak görebiliyorlarsa, siyaseten özerktirler. Yasa yapma yetisiyle donatılmış yurttaşların bu statüsü, ancak yaptırım gücüne sahip yasalarla kurumsallaştırılabilir. Bu da Habermas'a göre, bireysel ve kamusal özerklik arasındaki diyalektik ilişkidir. Bireysel haklar ve bireysel özerklik olmadan, yasal statü de verilemeyeceği için, bireysel ve kamusal özerklik birbiri ile bağlantılıdır. Habermas, hukuka bu şekilde yaklaşıldığında ortaya çıkan usüle odaklanan ahlak kuramı ile Rawls'un kuramı arasındaki farklara da değinmektedir. Usüle odaklanan ahlak kuramı, daha fazla konuyu akılcı görüş ve irade oluşturma süreçlerine bırakır ve böylece daha çok sorunun yanıtı açık kalır. Habermas, felsefenin kendisini ahlaki bakış açısını ve demokratik meşrulaştırma süreçlerini açıklığa kavuşturacak ve akılcı tartışma ve müzakerelerin koşullarını çözümleyecek şekilde sınırlandırmasını önermektedir. Böylece, yapıcı bir biçimde ilerlemek yerine, yeniden kurgulayıcı bir biçimde ilerleyebilmektedir.

Rawls ise, siyasal liberalizmin tarafsızlık ve nötrlük iddiasını, felsefi etkinliğin kendisine de uyarlamaktadır. Habermas, bunu "kaçınma yöntemi" olarak kadlandırmaktadır. Siyasal adalet soruları üzerinde örtüşen bir görüşbirliğine ulaşabilmek için kaçınma yöntemini kullanmaktadır ve bunu felsefi etkinliğe de uyarlamak istemektedir. Kaçınma stratejisi ise, kendi içine kapalı bir kurama yol açmaktadır. Habermas'a göre, Rawls, kuramını kendi başına ayakta durabilecek biçimde kurgulamaya çalışmaktadır; ama bu mümkün görünmemektedir. Siyasal tarafsızlık iddiası, gerçeklik ve rasyonalite açısından sorgulanmaktadır. Siyaset felsefesinin sınırları içinde kalmak istemesine rağmen, kişi kavramı, bu sınırların dışına taşmaktadır. Habermas'a göre, konu doğası gereği, bazen yararlı biçimde, komşu alanlara taşmaktadır (Habermas, 2009 (b): 70 – 74).

Rawls'un kuramının yine aynı kamusal/özel ayrımı, kişisel/politik ayrımı üzerinden feminist eleştirisine yukarıdaki bölümde değinmiştik. Habermas ve Patterson'un eleştirileri, feminist açıdan da benzer nedenlerle yinelenmektedir.

Rawls'un kamusal alan teorisine eleştirilerden biri de post-Marksist olarak nitelendirilen politik teorisyen Chantal Mouffe'den gelmiştir. Mouffe'nin kamusal alan ve politikaya bakışı, agonistik temellidir. Rawls'un kamusal alan teorisi, çoğulcudur; ama Mouffe'ye göre bu çoğulculuk, Foucault, Deleuze, Habermas ve Arendt'te olduğu gibi, antagonizmden yoksundur. Mouffe'ye göre, çoğulculuk, çatışma ve antagonizmi gerektirmektedir. Demokratik politika, uzlaşmış ve barışık bir toplum yaratmaya çalışmak veya toplumda var olan bütün farklı görüşleri bir araya toplamak değildir. Bu, aslında politikasız bir toplumu ima eder. Demokratik politika, çatışmaların antagonizme dönüşüp dönüşmediklerine bakmaksızın, agonistik kavramlarla kendilerini ifade edebilmeleri için uygun koşulları hazırlamalıdır (Mouffe, 2008: 67 – 93). Rawls'un örtüşen görüşbirliği fikri, bu bakış açısından, toplum içindeki çatışmaların veya farklı bakışların farklılıklarını ifade edebilmelerinden çok, Patterson'un da belirttiği gibi, bu farklılıkların terk edilmesi ya da eksilmesi anlamına gelmektedir.

Mouffe, politik olan ile kültürel olan veya kişisel olan arasındaki ayrımlara da karşı çıkmaktadır. Politika, sadece devlet veya partilerle sınırlanamayacak kadar geniş bir alanı ifade etmektedir. Toplum içinde cereyan eden her şey, politiktir. Mouffe, sanatsal, kültürel, teknolojik, iletişimsel ve politik ifade biçimleri arasındaki ayrıma karşı çıkmaktadır. Hegemonya, bu ifade biçimlerinin hepsinin içindedir. Rawls'un yapmaya çalıştığı politik/politik olmayan ayrımı, bu bakışa göre, mümkün değildir. Mouffe, kamusal alanın ve politik alanın tekilliğini değil, çoğulluğunu vurgulamaktadır. Bu bakış, Rawls'un kamusal akıl aracılığı ile evrensel bir değer olarak siyasal liberalizmde örtüşecek bir kamusal ve politik alanı öngören kamusal alan teorisinden, net çizgilerle ayrılmaktadır (Carpentier, Cammaerts, Mouffe, 2006: 974-975).

Rawls'un kamusal alan teorisi, sosyal adaleti sağlamak adına önerdiği fark ilkesi dolayısı ile de eleştirilmektedir. Bu ilke ve Rawls'un bakışı, iki yönden okunabilmektedir. Bir tanesi, Rawls'un sosyal adalet ve serbest pazar için kamusal denetimi öngörmesi ile neoliberal görüşten ayrıldığı yönünde bir okuma olacaktır. Ancak bir diğer okuma ilke Rawls ve Rawls'çu liberalizm, neoliberalizmin eşitsiz politikalarını meşrulaştırmaktadır. Neoliberal teorinin önemli isimlerinden Hayek'in kendisinin de John Rawls ile fikir ayrılıklarının daha çok sözel olduğu ve çok önemli olmadığı yönündeki açıklamaları, ikinci okumayı doğrular görünmektedir (Lister, 2011: 1-30; O'Neill & Williamson, 2012: 1-11; Armstrong, 2006: 1-22).

3.SAĞLIK GAZETECİLİĞİ

Sağlık gazeteciliği, gazetecilik pratikleri içinde bulunduğu ara konum nedeniyle dikkate değer bir alandır. Sağlık haberleri, bir taraftan içerdikleri yüksek kamusal önem açısından bir taraftan da okuyucuların doğrudan özel – hatta mahrem alanlarına yönelik olmaları nedeniyle de özel bir noktada yer almaktadır. Sağlık hakkı, sosyal bir haktır ve temel bir insan hakkıdır; bu nedenle de doğrudan demokrasiyle bağlantılıdır. Sağlık anlayışı, kültür ile de yakından ilgilidir. Sağlık; politika ile bilim, kamusal ile özel, ifşaat ile mahremiyet, kültür ile kamu otoritesi, insan ile endüstri arasında yer almaktadır. Bu nedenle haberlere yansımaları da bir o kadar çeşitlidir. Ölümünden yaşama, umuttan korkuya, sağlıktan hastalığa, gelişmelerden hatalara ve başarısızlıklara, başa çıkmadan krizlere, gerçeklerden spekülasyonlara, güvenlikte risklere kadar uzanmaktadır. Sağlık alanında haber yapan muhabirler, tıbbın ve sağlığın bilimsel, politik, ekonomik ve etik yönleri ile ilgilendikleri gibi, hastaların, hasta yakınlarının ve sağlık profesyonellerinin hastalıklarla savaşımı ile ilgili olan duygusal boyutu ile de ilgilenmektedirler (Levi, 2001: 3) .

Sağlık gazeteciliğinin bu ara konumu, tezimizde örnek olarak bu alanı seçmemizin de temel nedenidir. Sağlık alanı, son dönemde gazetecilik ve iletişim çalışmaları içinde ağırlıklı olarak ele alınan konulardan biridir. Alanın ara konumu, salt bilimsel dil ve yaklaşımlara izin verdiği gibi, duygusal ve insani yaklaşımlara da izin verebilmektedir. Gazetecilik açısından bu durum, haberin daha fazla okuyucuya ulaşması anlamına da geldiği için önemlidir. Gazetecilerin ve medyanın sağlığa yaklaşımı, sansasyon, yanlış bilgilendirme veya yönlendirme, umut verme veya korkutma gibi açılardan yoğun biçimde eleştirilmektedir (bkz. Demir 2010; Çınarlı, 2008; Sezgin, 2011; Schraeder, 2003; Abramson, 2003; McMasters,2003; Larsson, Oxman, Carling, Herrin, 2003). Eleştiriler yerindedir ve alanın ürettiği bir gerilim hattına işaret etmektedir. Bu gerilim hattını çözümleyebilmek için bir insan hakkı ve kamusal bir hak olan sağlığın ve tıp biliminin metalaşmasının yarattığı sorunları ve yurttaşın demokrasilere katılımının bir aracı olarak tanımlanan haberleri üreten

gazetecilerin kapitalist ekonomideki konum ve yerlerini dikkatle incelemek gerekmektedir. Yurttaşlık temelinde ele alınan kamusal alan teorileri, aynı zamanda politik bir zeminde değerlendirmeye de imkan verdikleri için bu ara alanı incelemek için idealdir. Örnek olarak seçilen ve araştırılan sağlık gazeteciliği alanı da, teorik zemini somutlaştırabilecek güçtedir.

Sağlık ve insanın bedeni ile kurduğu ilişki insanın özeline ait olan, mahrem bir konudur. Bu ilişkiyi bireyler toplum içinde ve kültürel olarak öğrenmekte ve öğretmektedirler. Ancak aydınlanma ve modernite ile birlikte sağlık, iktidar sahiplerinin üzerine politikalar ürettikleri kamusal bir meseleye dönüşmüştür. Kamusal bir mesele olması ve bütün insanların ilgisini de çekmesi nedeniyle sağlık, medyanın da sürekli ilgilendiği, haber ürettiği, vurgu yaptığı konulardan biridir. Günümüzde sağlık ve güzellik kavramlarının birbirinin içine iyice geçmesi ile birlikte sağlık sadece tıbbın değil, birçok endüstrinin (gıda, ilaç, bitkisel takviye, turizm, kozmetik...) para kazandığı ve yatırım yaptığı alanlardan birine dönüşmüştür. Bu durum, halkla ilişkiler ve reklamın da tıpkı haber endüstrisi gibi sağlık alanında üretimde bulunduğu anlamına gelmektedir.

Sağlık ve tıp alanı, otorite ve iktidar mekanizmalarının yoğun biçimde işlediği bir alandır. Halkın bu alandaki bilgiye erişimi çok kısıtlıdır. Hatta çoğu zaman doktor ve sağlık çalışanı kamusunun kendi aralarındaki tartışmalar, halka –bilimsel açıdan kanıtlanana kadar- duyurulmaz. (Bunun nedeni de örneğin tıp bilgisine sahip olmayan bir insanın henüz deney aşamasında olan bir tedavi yöntemini kendi sağlıklarına zarar verecek biçimde uygulamalarını engellemektir.) Bu elbette ki doğru bir uygulamadır ve gerekliliği sorgulanamaz bile. Burada sorulması gereken önemli soru şudur; kendini kamunun eleştirisinden koruyabilen bir dile sahip olan tıp otoritesi, endüstri ile işbirliğine giderek araştırma veya bilgileri endüstrilerin ve kapitalist kar maksimizasyonu çıkarlarının doğrultusunda çarpıtabilir mi? Bu nedenle sağlık konusu, modern toplumlarda kapitalizmden, küreselleşmeden ve güç ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemeyecek bir konudur. Bu alanda bütünlüklü bir bakış açısı ile sistemin sorunlarını, işleyen veya işlemeyen yanlarını bulmak ve halka göstermek, habercilerin bütün hakları ile varlık nedeni ve görevidir.

Gazetecilik ve sağlık alanı arasındaki ilişki, dünyada da, ülkemizde de pek çok açıdan sorgulanmakta ve incelenmektedir. Tıp ve sağlık alanı, gerek dilinin gerek de toplum içinde konumlanışının sonucunda özel alana ya da dar bir doktor ve sağlık çalışanı kamusuna ilişkin algılanmakta ve sunulmaktadır. Ancak sağlığın, dünya ekonomisindeki yerine ve devlet politikalarında kapladığı alana baktığımızda, sağlık konusu kamusal bir mücadelenin meselesidir. Bu alanı –genel anlamda- kamuya açmanın aracı da medyadır. Sağlık ve tıp konularında insanların ana bilgi kaynaklarından bir tanesi kitle medyasıdır (Lupton, 1999: 260; Caburnay ve arkadaşları, 2003: 709). Tezimizin incelediği sağlık alanındaki gazetecilik pratikleri, bu açıdan bakıldığında halkın tıp ve sağlık alanındaki uygulamaları ve bu uygulamaların dünya ve ülke politikasındaki yeri ile ilgili bilgi alabilecekleri tek kamusal araçtır. Bu anlamda bilimi siyasal olanla ilişkilendiren bütünlüklü bir bakışa ihtiyaç duyulmaktadır.

Bütün bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde, sağlık gazeteciliği, ciddi oranda uzmanlaşma isteyen bir gazetecilik türüdür. İlk bölümde de değindiğimiz üzere, uzmanlaşma, aynı zamanda ideolojik bir disiplin sağlamak üzere de kullanılabilir. Halkın anlamadığı bir dili konuşan uzmanlar, aynı zamanda birçok kamusal karar alma mekanizmasını da etkilemektedir. Bu nedenle sağlık gazeteciliğinde uzmanlaşmanın nasıl olması gerektiği sorusu, çok önemli bir sorudur. Bu alanda uzmanlaşacak olan gazeteci, tıp diline hakim olduğu gibi, alanı bütün boyutları ile değerlendirebilecek kamusal bir bakışa da sahip olabilmelidir. Sağlık gazeteciliği, araştırmacı gazetecilik pratiklerinin uygulanması gereken bir alandır. Ancak günümüzde, araştırmacı gazetecilik geleneğinin önemli ölülerde gerilediğine tanık olmaktayız. Bu alan, gazetenin önemli bir btce tahsis etmesi gereken bir alandır. Editoryal bağımsızlık, btce, yetişmiş muhabir ve zaman, araştırmacı gazetecilik için çok önemli kavramlardır. Ancak bunlar bir araya geldiğinde, eleştirel sağlık haberciliği yapmak mümkün olacaktır. Birinci bölümde gazetecilik alanındaki değişimleri, “Gazetecilik, Demokrasi ve Değişen Yurttaşlık Algısı” bölümünde, ele almıştık. Sağlık alanında yapılan habercilik de bu değişimlerden bağımsız değildir. Bu değişimleri daha geniş bir perspektifle analiz edebilmek için kamusal alan

kavramını merkeze almıştık; benzer bir yaklaşımı bu bölümde de uygulayacağız. Sağlığın modernite ve geç modernitedeki değişimleri, kamusal ve özel arasındaki değişen tanımlar ile yakından ilişkilidir. Önce bu değişimleri ve modernitede tıp bilim ve otoritesinin anlamını aşağıdaki bölümde ele aldıktan sonra, sağlık gazeteciliğinin kamuya bilgi ve tartışmaları sağlıklı bir biçimde iletmesinin önündeki engelleri ele almak, faydalı olacaktır.

3.1 Modernitede Tıp Biliminin Politik Anlamı Ve Kamusal Yaşamdaki Dönüşümlerin Bireylerin Bedenlerinde Somutlaşması

Bedenimizle kurduğumuz ilişki ve hastalık ya da sağlık hali özel alan/kamusal alan, iktidar/birey, doğa/insan çatışmasının tarihte izini sürebileceğimiz politik arenalardır. Beden ile kurulan ilişki, kültürle, politikayla, doğa ile kurulan ilişkilerle beraber tarih ve tıp tarihi boyunca değişen bir yapıya sahip olmuştur (Lupton, 2003: 22 – 53). Beden ve beden sağlığının nasıl algılandığı hem bireylerin özel hayatına hem de dönemin kamusal anlayışına dair ipuçları taşımaktadır. İlkel toplumlarda sağlık ve hastalık, büyüyle iç içedir. Tıp ile din biraradadır; temel amaç hastalıkları iyileştirmektir. İlkçağlarda hastalıkların nedeni olarak doğaüstü güçler sorumlu tutulmaktaydı, kötü ruhlar, günahlar ya da tanrılar hastalıkların sebebi olarak görülmekteydi. Zaman içinde hastalıklar ve tedavi yöntemleri ile ilgili elde edilen ve biriken bilgi, efsane, deneyim ve söylentiler, yazının bulunması ile beraber sağlık, güzellik veya tedavi reçetelerine aktarılmıştır.

İlyada ve Odyssea destanlarında hastalık doğaüstü bir ceza, şeytani güç veya doğal sebeplerin bir sonucu olarak meydana gelebilmektedir. Susan Sontag, Yunan geleneğinde hastalığın hak edilmiş bir kötülük olabildiği gibi gereksiz ve haksız yere de ortaya çıkabildiğini belirtmektedir. Yunan geleneğinden gelen Hipokrat Yemini, tıbbi kural ve uygulamalarda uzmanlaşmanın evriminin temelini atmıştır. Hipokrat tıbbında insanın yaşadığı bölgenin coğrafi özellikleri, beslenme alışkanlıkları ve

kişiliği ile sağlığı arasında bağ kurulmuştur. Hipokrat, hastalıktan doğaüstü olayları ayırmış ve tıp ve doktorluğu dünyevileştirmiştir²⁸ (Sezgin, 2011: 40 – 42).

Ortaçağ ve feodal dönemde özel hayatın ve mahremiyetin izini süren Braunstein, bedenün doğal işlevleri, beslenme, boşaltım, cinsellik ve bedenün yönetimi üzerinden dönemin insanların bedenleri ile ilişkilerini antropoloji, resim ve heykeller, edebi metinler ve reçeteler üzerinden anlatmaktadırlar. Ortaçağ'ın sonları, tahıl üretiminin artması, kentlerde görülen yüksek düzeyde et tüketimi, 13. ve 14. Yüzyıllar arasında Gaskonya'dan Baltık Denizi'ne ve Orta Avrupa'ya kadar bira ve şarap tüketimindeki hissedilir artış gibi göstergeler, belirli bölgelerde daha iyi maddi hayat koşullarının oluşmaya başladığını işaret etmektedir. İnşaatlarda ödenen gerçek ücretler, hastanelerde yatan hastaların günlük yemekleri, 15. Yüzyıl ortasında Arles'de Stouff'un incelediği kalori bakımından dengeli beslenme, bütçelerin biraz rahatladığı ve yiyeceklerin besin değerinin ön plana alındığını göstermektedir. Ancak elbette bir taraftan sefaletin de yoğun yaşandığı ve en iyi beslenenlerin bile salgın hastalıklardan kurtulamadığı gerçeği de unutulmamalıdır. Yeme içme, Ortaçağ'da evde veya handa, başkalarıyla birlikte yapılan bir şeydir. Ortaçağ'ı Emmanuel Le Roy Laduri, "sıkışıklık kültürü" metaforu ile anlatmaktadır. Sıkışıklıktan kurtulmak, kısa bir süre yalnız kalınabilecek bir tuvalete sahip olmaktır. Zorunlu sıkışıklık, mahremiyete izin vermemektedir. Kudüs'e yapılan hac yolculukları, gemi yolculukları, zorunlu olarak mahremiyetin askıya alındığı yolculuklardır (Braunstein, 2006: 602 – 606).

Ortaçağ'ın sonları, Aydınlanmanın temellerinin atıldığı dönemdir. Bedenler, günlük hayatta değilse bile sanatta serbestleşmeye başlamıştır. Bedenün bakımı, bu dönemlerde pratik bir ahlaki anlayışla birleşmiştir. 14. Yüzyıldan itibaren yaygınlaşan yeni ibadet biçimleri çilecilik geleneğinden izler taşımaktadır.

---

²⁸ Antik çağlarda da hastalık, sağlık ve ölümlerle kurulan ilişki ve sağlık alanında üretilen bilgiler, toplum arasındaki sınıf farkı ve eşitsizliklerden bağımsız değildir. Bu çağlarda sağlık ve temizlik, maddi yozlaşmadan kaynaklanabilecek olan ruhsal kirlenme tehlikesini önlemeye yardımcı olurken, en yüksek sınıfların refahını da sağlamaktaydı. Kendilerini, aksi takdirde barbar kalacak bir dünyada, medeniyetin taşıyıcıları olarak gören yöneten sınıfların yaşam tarzlarını ve sosyal statülerini arttırmaktaydı. Antik Roma ve Yunan'da da, kamu sağlığı politikanın konusuydu. Kamu sağlığı politikaları, medenileşme sürecinin ideolojisiyle ilişkiliydi (Porter, 1999: 10).

Kutsallığın en ileri aşaması, bedenın terk edilmesinden geçmektedir; ama yine de müritler halkın arasında yaşayan İsa'yı taklit etmeye özendirilmektedir. Aziz Antoninus ve Geiler von Kaiserberg, bedene karşı değil, kişiyi manevi hayattan uzaklaştıran bedene aşırı ilgiye karşı vaazlar vermişlerdir. Tıp ve ahlak, bu dönemde bir bütündür; birlikte ölçü kavramını egemen kılmaktadır. 14. Yüzyılda Konrad von Megenberg'in Doğa Kitabı, içsellikle bağdaşan bir bedensel yaşam önermektedir; perhiz, hareket, açık hava, sık yıkanma, kısaca "sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" ilkesi hakimdir (Braunstein, 2006: 609 – 610).

Ortaçağın sonlarında hayat reçetelerinin saklanmış olması, bireylerin bedenleri ile ilişkilerine dair bir ipucudur. Aile reislerinin tuttuğu defterlere aktarılarak hesap ve duaların arasına fasiküller halinde saklanmış reçeteler, sağlık kurallarına biçilen değeri göstermektedir. Şifalı bitkilere dair aile geleneklerinden ve deneyimlerden aktarılanlar ile üniversite mensuplarının yaydığı bilimsel tıbbi uygulamalardan çıkan bilgi ve deneyim birikimi, söylenti ve abartılarla beraber, aktarılmıştır. 15. Yüzyıl, bebek bakımına dair bir söylemin oluştuğu ve doktorların kitaplarında bu konuda annelere açıklama ve önerilerde bulunduğu bir yüzyıldır. Kitaplar, değerli taşlara dair bilgiler, anatomi, burçlar, ilaç yapımı, adak formülleri ve insan bedeni konusunda Antikçağın tıbbi bilgilerine eklenen bilgilerle doludur. Bağışıklığı güçlendirmek ve perhiz yapmak, halkın bilincine yerleştirilmiştir. 16. Yüzyılda berber ve tellak sağlık personeli arasında yer almaktadır. Berberler müşterilerinin başını yıkar, sakal ve saçlarını keser, yakı ve pansuman yapar, kan alırlar. Tellaklar hastalarını masaj yapıp burkulmaları tedavi ederler. Bir yüzyıl önce iki mesleğin arasındaki farklar daha da belirsizdir; ama süs ve hijyenin sınırlarını o zaman da aşmaktadırlar.

Ortaçağın sonları ve Aydınlanma Çağının başları, salgın hastalıkların çok yaygın görüldüğü ve hastalık sonucu ölümlerin yaygın olduğu dönemlerdir. Özel hayat, doğüstü güçlerin yer aldığı hastalıkla savaşta sona ermektedir. Can çekişme, tek başına verilen bir mücadele olsa da kamusal kişilikler, hem kendilerine hem de çevrelerine karşı soğukkanlı bir vakar sergilemekle yükümlüdürler. Kırılgan genç beden yüceltilirken, yaşlı beden, bakıma layık değildir, güzelleşmenin bir yaşı vardır. Gençliğin doğal güzeliğinin ön plana çıkarılması hoş görülmektedir. Vücut

bakımının tedavi edici özellikleri de vardır ve en ciddi tıp kitaplarında bile güzelliğin korunmasına ilişkin bölümler bulunmaktadır. Salgın hastalıkların taşıyıcısı olan asalaklar ve onlarla mücadele de aynı dönemin tıbbi sorunlarından. Vücut bakımı ve temizlik, bu nedenle de önemlidir. Ortaçağ'ın sonlarında güzelleşme ve vücut bakımına ilişkin kaynak bolluğu, beden ile kurulan ilişkinin değişmekte olduğunun işaretlerini barındırmaktadır. Hipokrat'a göre iyi bir doktor, bedene ilişkin her soruya yanıt verebilmelidir. Bu nedenle cerrahlık kitapları bile, çeşitli güzellik formüllerine, makyaj malzemesine, tüy dökücü karışımlara, saç boyalarına ve kremlere yer vermektedir. Kilisenin eleştirilerine aldırmayan yapay bir kadın imgesi, yavaş yavaş belirmeye başlamıştır (Braunstein, 2006: 611 – 616). Bedene ve güzelliğe dair kaygılar, çok erken tarihlerde tıbbi anlayışa eşlik etmektedir; ancak modern kapitalist toplumlardaki “normal” anlayışını merkeze alan anlayıştan ve kapitalist üretim biçiminin ihtiyaçları doğrultusunda toplumlara düzenleme ile beraber edindiği merkezi konumdan henüz uzaktır.

17. Yüzyıl, bilimde ve tıpta önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Tıp, hastalık tedavisinde objektif kriterler belirlemeye başlamıştır. Hastanın doktora anlattığı şikayetlerle belirlenen tedaviden ölçümlerle, testlerle objektif bir biçimde belirlenen tedavilere geçilmiştir. Böylece hastalık ve tedavi, hastanın öznel deneyimi ile belirlenen bir tıbbi anlayıştan, nesnel bir tıbbi anlayışa evrilmiştir. Aydınlanma Kültürü, insanı merkeze alan düşüncüyü yaygınlaştırmıştır. Tıp ve tıp etiğine ilgi, bu dönemde canlanmıştır (Sezgin, 2011: 42 -43). Bu dönemde hastanelerin ve kliniğin doğuşunu, Foucault (2002), ayrıntılı bir biçimde incelemiştir.

Foucault, tıp biliminin gelişiminin modernite ile özel bir bağı olduğunu düşünmekteydi. Tıbbi ilerlemenin modernitede insanın siyasal, ekonomik ve entelektüel özgürleşiminin bir parçası olduğu ve hastane kliniklerinin de tıp biliminin nesnelleşmesi ve deneyselleşmesine katkıda bulunduğu savı, düşünürüne göre, üç açıdan şüphelidir. Birincisi, 18. Yüzyıl'daki ilk klinikler, yüzyıl sonunda ortaya çıkan ve bu ilk kliniklerin sonucu olduğu düşünülen klinik tipinden farklıydı. İlk kliniklerdeki hastalar, bilinen bilgi ve gerçeklerin örnekleri olarak kullanılıyordu ve bu kliniğin işlevi, keşfetmek değil, göstermekti. İkincisi, klinik tıp, baştan beri

sahiplenildiği düşünölen siyasaı liberalizm tarafından uzun süre dışıanmıştı. Fransız Devrimi'nin yasaları ile hastalar aile ortamına aitti. Yasaların amacı, hastaların hastaneden çıkarılması idi; hastalığın uzamı, özgürdü; henüz tek mekanda denetim altına alınmamıştı. Bunun nedenleri arasında Devrim'in her türlü ayrıcalıklı sınıfın doğuşunu engellemek istemesiydi. Radikal özgürlük taraftarları, üniversiteleri bilim ve sanatın öğretiminin özgürce yapılabilmesi için kapatmaktaydı. Bu nedenle başka bir ayrıcalıklı bilgi kurumu görünümü ile yeni bir doktorlar sınıfının doğmasına karşıydılar. Üçüncü şüpheli nokta ise, yeni tıp ruhunun gelişiminde patolojik anatomiye atfedilen roldür. Geleneksel tarihe göre, kadvralar üzerinde çalışmanın, kliniğin doğması ve bilimsel bir statüye kavuşması adına tıbbın atması gereken zorunlu bir adımdır. Bu adımın atılabilmesi için, dinin, geleneksel ahlakın yasaklarının aşılması gerekmektedir. Ancak bu düşünce hatalıdır; çünkü kadvralar, kliniğin doğuşundan önceki yüzyıldan beri anatomik amaçlarla kullanılmaktadır (Bernauer, 2005: 100 – 101; Foucault, 2002: 7 – 17).

Kliniğin ilk dönemi, Foucault tarafından mekansallık ekseninde “türler tıbbı” olarak adlandırmaktadır. Türler tıbbı, ancak hastalığın bir kurum olarak uzamlaşması ile kaybolacaktır ve bu Fransız Devrimi'nde kliniğin öğretim amaçlı kullanılmasından çok farklı bir yapı ve tıbbi anlayışı beraberinde getirecektir. İlk dönem klinik anlayışı ile beraber, mekansallık üç boyutta tanımlanabilmektedir. Hastalığın bir hasta ile öteki hastalıklarla ve toplumsal bünye ile olan ilişkilerin coğrafyası, türler tıbbının üç boyutunu oluşturmaktadır. Ayrı türler olarak hastalıkların haritasının çıkarılması, ilk dönem kliniklerini şekillendiren tıbbi anlayışın merkezindeydi. Bu anlayış, sınıflandırıcı bir tıptı ve hastalığın niteliksel görüntülerinin betimlenmesinde birey, belirleyici bir rol oynamaktaydı. Türlerin tıbbı, hastalığın doğal seyrini ve özünü açıkça göstermesini engelleyecek kurumlardan uzak, hastalığın doğal olarak ortaya çıkıp gelişebileceği toplumsal bir alanı gerektirmekteydi. Bu durumda hastanın doğal çevresinde yapılacak tedavi, dönemin tıbbi anlayışını yansıtmaktaydı. Üstelik hastanede hastaya başka hastalıklar da bulaşabilmekteydi; bu durum hastanın sağlığını daha fazla tehlikeye attığı gibi, hastalığın ne olduğunu teşhis etmeyi de

zorlaştırmaktaydı. Dönemin tıbbi bakışı, yardım sorunu ile ilgili ekonomik ve siyasi bakışla da örtüşmektedir (Bernauer, 2005: 102 – 103).

Uzun bir süre için hasta bakımı, yaşamın doğal yeri olan ailenin içinde kalır. Doktorlar evde bakım vermektedir. Hastalığın uzamı, henüz özgürdür. Hastalık ortaya çıktığı yerde, geldiği gibi kaybolmaktadır. Hastalığı tıbbi olarak hazırlanmış bir yerde tutmamak, hastalığın kendi ile baş başa kalması anlamına gelmektedir; bu yer de aile ocağıdır. Bu durum, hastanın hastaneye yatırılması halinde, topluma çifte yük olmasını da engellemektedir. Devletin yaptığı yardımdan sadece o yararlanacak ve aile, sefalet ve hastalığa terk edilmiş olacaktır. Hasta evde bakıldığı sürece, devlet yardımından bütün aile yararlanacaktır ve yoksulların sürekli yoksullaşması zinciri kırılabilecektir. Bu şekilde tıp bilimi, toplumun özgür uzamında devletten bağımsızdır ve tıbbi deney, bir süre için yoğunluğunu yitirir (Foucault, 2002: 34 - 36).

Hastane vakıflarının geliri, hastaların yaşamlarını birlikte sürdürdükleri aileler için oluşturulacak genel yardım sistemine devredilir. Böyle bir yardım sisteminin oluşturulabilmesi ve hastalara doğru tedavinin uygulanabilmesi ve uygulanan tedavinin gözlemlenebilmesi için önemli boyutta devlet müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlayışla beraber tıp, bir bütün olarak toplum üzerinde genel bir bilinci hedefleyen, kolektif olarak denetlenen bir yapıya dayandırılan ulusal bir meseleye dönüşmeye başlamıştır. Tıbbi kaygının toplumsal alana nüfuzu, devrimin öncesi ve sonrasındaki yüksek siyasi bilinçle de bağlantılıdır. Tıbbın siyasal öneminin yanında, doktor da çağın siyasal figürlerinden biri olmuştur. İnsanla meşgul olan doktorlar, devrimle önem kazanan insan ve aklın da simgesidir ve yoksul ve zengin bütün kesimleri evlerinde tedavi ederken kötü yönetimin sonuçlarını da yakından gözlemlemektedirler. Doktorun görevi, bu durumda siyasaldır. “Hastalıklara karşı mücadele, kötü hükümetlere karşı savaşa başlar: İnsan öncelikle özgürse, tam ve kesin olarak iyileşmiş olacaktır” (Foucault, 2002: 51).

Fransız Devrimi'nin başlarında, parası din adamlarının gelirlerinden aktarılacak ücretsiz hasta bakımı düşü kurulmaktaydı. Tıp, devletin kalıcı ve genel bir yardım

politikası uygulayabilmesi için, devlete bağı bir uğraşa dönüşmekteydi. Devrimin başlarında, eşitsizliklerin olduğu toplumda önemli bir siyasi rol üstlenen tıbbın rolünün geçici olacağı düşünölmüştü. Eşitsizlikler yok edildiğinde özgür bir toplumda, hastane ve akademilere gerek kalmayacaktır. Basit perhiz ve disiplin yasalarıyla hastalıklar önlenebilecek, masraflar düşecek ve doktorun önemi yavaş yavaş azalacaktır. Devrimin düşü gerçekleşmemiştir; ama tıbbın kazandığı olumlu toplumsal anlam ve devlet ile biraradalığı, tıbbın modernitede oynayacağı rol açısından belirleyici olmuştur (Foucault, 2002: 51 -52).

Devrim sonrasındaki siyasi rolü ile beraber klinik, bir anlamda, zenginler ile yoksullar arasında bir sözleşmeyi simgelemektedir. Yoksullar, klinikler aracılığıyla tıbbi olarak korunacaklardır. Yardım sistemi ile birlikte çalışmadan yaşayabilecek yoksul sayısı ve bu sistemin siyasal suistimallere uğraması yönündeki korkular sonucunda klinik aracılığı ile yoksullar, bilimin nesnel çıkarlarının ve zenginlerin hayati çıkarlarının nesnelere dönüşmekteydi. Böylece tıp, insani ve toplumsal sorunlarla teorik olarak yüzleşecek yeni bir bilgi tipinin önünü açmıştır. Klinik ortaya çıktığında, insan ve doğanın ansiklopedik bilgisinin mekanı olmuştur (Bernauer, 2005: 104 – 105).

Türler tıbbından klinik tıba geçişin izini Foucault, mekansallık eksenini dışında, dil ve ölüm ekseninde de ele almaktadır (Bernauer, 2005:102, 105). Tıbbi anlayıştaki değişimler, tür-nitelik perspektifinden vazgeçmiştir ve tıba matematiksel ve dilbilimsel yaklaşımı mümkün kılmıştır. Klinik deneyimin başlangıcında, semptom ile gösterge arasında bir ayırım yapılmaktaydı. Semptomlar, hastalığın sabit biçimini ortaya koyarken, göstergeler, henüz özü anlaşılmamış bir süreci göstermekteydi. Ancak yüzyıl sonunda bu ayırım ortadan kalktı ve göstergeler, semptom anlamına gelmeye başladı. Bu ayırımın ortadan kalkması ile hastalığın kapsamlı, açık ve tam olarak okunabilmesi olasılığı belirlemiştir. Böylece tıp, artık kendilerini tıbbi gözlem ve tasvirde saklayan suskun türler tanımayacaktır. Hastalığın gerçekliği, dil modeli temel alınarak kavranabilecektir. Matematiksel ve dilbilimsel modeller, başta tıbbi anlayış ile örtüşen siyasal anlayışın gerektirdiği toplumsal mekanı, geri plana atmaktadır. Önceleri hastalığın teşhis edilebilmesi için gerekli olduğu düşünölen

doğal toplumsal ortam, önemini kaybetmiştir. Hastaların patolojisinde meydana gelen değişimler, artık matematiksel olarak ölçülebilmektedir. Tıbbi bilgi, bundan sonra nötr bir alana ihtiyaç duyacaktır. Hastane ve öğretimi bünyesinde birleştiren klinik, gözlemin ve öğretimin gücünü bir araya getirmektedir. Bu klinik deneyimi, konuşan göz simgesi ile kavranabilmektedir. Kliniğin gücü, gözlemin ve öğretimin gücünden temellenmekteydi ve klinik, görülebilen her şeyin dile dökülebileceğini ve bu nedenle, yani dile getirilebileceğine göre görülebilir olacağını varsaymaktaydı (Bernauer, 2005: 106 -107; Foucault, 2002: 105 - 143).

Ölüm eksenini, bütün bunların üzerine oturtulduğunda, klinik deneyimin bir tıp modeli olarak kavranabilmesini sağlayan son adımı oluşturmaktadır. Bu adım, klinik düşünceye patolojik anatominin yerleşmesi ile atılmıştır. Foucault'ya göre, Batı tıp tarihindeki büyük kırılma, semptomun ve hastayı gözlemenin yanına, kadavraların da eklenmesi ile görünmeyen derinliklerin de görünür hale gelmesidir. Bu iki açıdan çok önemli bir kırılmadır. Birincisi, bu kırılma, ölüm, hastalık ve hayat arasındaki ilişkiyi net bir biçimde tanımlanabilmesini sağlamıştır. Bu açıyı aşağıda ayrıntılı olarak ele alacağız. İkinci olarak, ölüm, bilginin, bilimsel söylemin bireye uygulanmasını engelleyen Aristotelesçi yasağı aşmasını sağlamaktadır. Ölüm ile özne, bilimin nesnesine dönüşebilmektedir. Böylece somut birey, Batı tarihinde ilk defa, rasyonalitenin diline açılmaktadır (Bernauer, 2005: 107 – 108; Foucault, 2002: 143 – 169).

Klinik deneyimin gösterdiği bir diğer önemli değişim, tıbbi arayışın sağlıktan normalliğe yönelmesidir. Tıp, sadece iyileştirme ve bilginin gerektirdiği tekniklerin derlenmesinin ötesindedir. Artık sağlıklı insan bilgisini ve örnek insan tanımını içermektedir. Tıp, doğal ve toplumsal insanın tanınmasına dönüşmektedir. 18. Yüzyıl sonlarına kadar, tıp bilimi, normallikten çok, sağlığı aramaktadır. Hastalık nedeniyle kaybedilen sağlamlık, esneklik ve alışkanlık gibi niteliklere yönelmekteydi. Organizmanın düzenli işleyişinin çözömlenmesi, henüz tıbbi anlayışın merkezine yerleşmemiştir. Uygulamada rejim ve perhiz gibi, kişinin kendine koyduğu yaşam ve beslenme kurallarına, daha fazla yer veriliyordu. 19. Yüzyılda bu tıbbi anlayış yerini normalliğe odaklanan anlayışa bırakmıştır (Foucault, 2002: 53).

Sağlığı değil, normalliği merkezine yerleştiren tıbbi anlayış, modernitedeki “panoptikon” anlayışı ile ve disiplin sistemleri ile yakından ilgilidir. Foucault, tıptaki bu anlayış değişikliğinin izini psikiyatride (Deliliğin Tarihi ile), hapisane ve disiplin anlayışlarında (Hapishanenin Doğuşu ve Büyük Kapatılma ile), cinsellik ve cinsel yaşam üzerinden oluşturulan disiplin anlayışında (Cinselliğin Tarihi ile) sürmeye devam etmiştir. Araştırmalarının sonucunda, modern, sanayici ve kapitalist topluma özgü bir panoptimizmin, bireylerin yaşamını ve bedenlerini çevreleyen kurumlara, günlük yaşama ve bireysel varoluş düzeyine kadar yayılmış olduğu sonucuna varmıştır. Foucault’nun çalışmaları ve yazıları, modern (ve modern ötesi/postmodern) toplumların bütününe yayılmış olan tıbbi anlayış ve metalaştırmanın, görüldüğü kadar basit olmayan ve insanların beden ve yaşamlarını kuşatmış olan bir iktidar düzeneği ile bağlantısını göstermektedir. Bu vurgu, tezimizde sağlık gazeteciliği alanının örnek olarak seçilmesini ve alanın son derece karmaşık olan doğasını açıklama çabamızı netleştirmektedir²⁹.

Kliniğin Doğuşu çalışması ile Foucault, tıbbi anlayış ile kişinin modern yorumlarının bağlantılı olduğunu göstermekteydi. Yazara göre, birey üzerinde çalışan ilk bilim klinik tıptı. Normallige odaklanan anlayışla beraber, ölüm ve hastalık metafizik

---

²⁹ Kliniğin Doğuşu’nda Foucault, sağlık gazeteciliği pratikleri açısından da çok önemli bir noktada duran, tıp biliminin kapalı karakterinin 19. Yüzyıldaki oluşumunu da incelemektedir. Direktuvar Anayasası’nın 356. Maddesi, yasanın yurttaşların sağlığını ilgilendiren meslekleri gözetim altında tutmasını güvence altına almaktadır. Tıp mesleği, insan hayatı ve toplum sağlığı ile ilgisi nedeniyle, sadece iki taraf arasındaki karşılıklı anlaşma ile değerlendirilemez. Bu nedenle Cabanis, doktorların, cerrahların, eczacıların, bilgi, yetenek ve ahlaklarının gözetim altında tutulmasını önermiştir. Bu denetleme, Adam Smith’den esinlenen bireyin özgürlüğünü temel alan liberal değerlerle çelişeceği için öneri kabul edilmemiştir. Ancak tıba serbest meslek statüsü kazandıran, ileride benimsenecek ve korunacak olan çözümü göstermektedir. Tıp mesleği eğitimi, sınav, stajlar yolu ile edinilen kamusal belge ile icra edilir hale getirilecektir. Yasal yollar dışında tıp mesleğinin icrası, para ve hapis cezaları ile cezalandırılacaktır. Böylece eski lonca modeli örnek alınmamıştır; ekonomik liberalizmin hoşlanmadığı kamusal denetimden kaçınma da sağlanmıştır. Bu yolla doktorların seçimi ve denetlenmesi, yetki kavramına dayandırılmaktadır. Doktorun kişiliğini oluşturan gizlilikler bütünü, bilgi, deneyim ve dürüstlük, doktorun yetkisinin kaynağı olmaktadır. Adam Smith’den açıkça esinlenen bir ekonomik liberalizm içinde hem liberal, hem de kapalı bir meslek, böylece kendini tanımlamaktadır (Foucault, 2002: 98 -99). İlerleyen bölümde ele alacağımız konulardan biri olan tıp mesleğinin kapalı yapısının liberal bir toplumdaki oluşumu, bu şekilde olmuştur. Ancak tıp mesleğinin bu yapısı ve doktorların yetkisi ve güvenilirliği, endüstriler tarafından yoğun bir biçimde kullanılmaktadır.

anlayıştan kopup kişinin kimliğini belirleyen unsurlara dönüşmüştür. Böylece kişinin bireyselliğinin ve tekil anlaşılabilirliğinin inşasında ölümün oynadığı rol, tıp biliminin ayrılmaz parçası haline gelmiştir.

Hayata saldıran ve onu öldüren hastalık fikri, sağlık arayışını merkeze alan tıbbi anlayışın temelini oluşturuyordu. Oysa ölümün bireylerin canlı bedenlerinde somutlaşması anlayışı ile bireylerin ölüme mahkum oldukları için hastalığa yakalandıkları anlayışına evriliyordu (Foucault, 2002: 176). Böylece ölüm, insan hayatının temel gerçeği olduğu için, bireysel hayatın anlamına ilişkin sorgulamalar, tıbbi bir anlayışla karşılaşmaktadır. Bu anlayış, bir taraftan insana ölümlü yüzünü gösterirken, diğer taraftan da belli tekniklerle bu yüzden kurtulma vaadini sunan bir anlayıştır. Foucault'nun çözümlemesine göre, ölümlü olan ve ölüme mahkum olan modern benlik hakkındaki her türlü bilgi, bilginin nesnesini oluşturan benlik tarafından tedavi hizmetini temel alan bir gerçeklik arayışına yönlendirilmektedir.

Tıbbi paradigmanın yolunu açan ve modern kültürde tıbbi düşüncenin neden felsefi anlam kazanmış olduğunu açıklayan şey, ölümlü ve bireysel benliklerimiz hakkında üretilen bilgidir. Modern kültürün temelini oluşturan Freudcu düşüncede tıp ile psikanaliz arasındaki ilişki etrafında süren tartışmalar, modern düşüncenin vazgeçilmez unsurlarındandır. Freud ve tıbbi düşüncenin kazanmış olduğu felsefi anlamın varlığı, ölümlü ve bireysel varoluş hakkında üretilen bilgidir. Kliniğin Doğuşu'nda klinik tıp, birey üzerinde çalışan ilk bilimdir. Bu bilimin temel unsuru, kişinin bireyselliğinin ve birey olarak anlaşılabilirliğinin kurulmasını sağlayan ölümü kavrayışıdır.

Ölüm ve hastalık, kimliğin temel unsurlarına dönüşürken, metafizik anlayıştan kopmuştur. Ölüm, bireylerin bedenlerinde somutlaşmaktadır. Ölümün metafizik anlayıştan uzak bir gerçeklik olarak tanımlanması ile bireyin varoluşu çerçevesinde tanımlanabilen ve incelenebilen bir patolojik hayat algısı gelişmiştir. Ölüm insanın temel gerçekliğidir ve bireysel hayatın anlamına dair sorgulamaların tıbbi bir anlayış ile karşılaşması doğaldır. Bu tıbbi anlayış, insana ölümlü yüzünü göstermektedir, ama aynı zamanda belli teknik ve yöntemlerle bu yüzden kurtulmanın yollarını da

sunmaktadır. Foucault'ya göre, ölümlü ve ölüme mahkum modern insan hakkındaki her türlü bilgi, bilginin nesnesi de olan benlik tarafından, tedaviyi içeren bir gerçeklik arayışına yönlendirilmektedir. Tıbbi düşüncenin ve Freudcu düşünce ile psikanalizin felsefi anlamı, ölümlü ve bireysel modern insan hakkında üretilen bilgidir. Bu bilgiler, kaçınılmaz olarak insanları, ölümü geciktirmeyi vaat eden tıbbi anlayışa yönlendirmektedir (Bernauer, 2005: 292 -293). Bu tıbbi anlayış ise modern kapitalist toplumun iktidar düzeneklerinin temelinde yatmaktadır. İktidar biçimleri ve düşüncesi, tıbbi anlayış yoluyla bireylerin bedenlerine ve zihinlerine işlemektedir; bu yolla da modern disiplinci toplum yapısı, tek tek bireylere ve kurumlara yayılmaktadır. Foucault'ya göre, tıbbi iktidar, doktorla ve tıpla ilişkimizde var olan itaat sistemini yerleştirmektedir. İktidar ağları, Aydınlanma öncesinde ruhtan geçerken, moderniteyle birlikte bu ağlar, beden ve sağlıktan geçmeye başlamıştır (Foucault, 2007: 134). İktidar ilişkileri, artık insanların “tenlerinden, bedenlerinden ve sinir sistemlerinden geçmektedir” (Foucault, 2005 (a): 273).

Bu nedenle Foucault'ya göre, Batı kültüründe önemli bir yer tutan psikanaliz ve Freudcu düşünce, modern bilgi-iktidar ağı ile tutarlı ve bağlantılıdır. Psikanaliz, tıbbi anlayışla bağlantılı biçimde, normalleştirmeyi merkeze almaktadır. Bu nedenle iktidar ilişkilerinin imhası için psikanaliz içinde gösterilen çabalara rağmen psikanaliz, genelde normalleştirme yönünde rol oynamıştır. Bu da psikanalizi ve Freud'un teorisini – bu teoriyi bir karşı çıkış aracı olarak kullanan Freud-Marksistlere rağmen – modern bilgi-iktidar ağına bağlamaktadır (Foucault, 2005 (a): 274). Psikanalitik kişi imgesinde cinselliğin oynadığı merkezi rol, bunun göstergesidir. Psikanaliz, modernliğin cinsellik rejiminde işlemektedir ve bunu yaparken de bu rejimi güçlendirmektedir. Psikanaliz, cinselliğin temel bir güdü olduğu ve baskıcı iktidarlarla sürekli mücadele ettiği yönündeki anlayışı desteklemektedir. Bu nedenle cinsel alan olarak adlandırılanı ve bu alandaki temaları üreten bir şey olarak iktidarın pozitif işlevini gizlemektedir. Psikanaliz ensest arzuyu bireyin cinsel yaşamının temeline yerleştirerek aile sistemi ile modern cinsellik alanını bütünleştirmektedir. Cinsel felaketlerin kaynağı olarak aileyi gösteren

Freudcu düşünce, ailenin siyasi yönetimin ana müdahale alanı olmasına yardımcı olmaktadır.

Psikanaliz, modernlikteki iktidar dönüşümünün en çarpıcı örneğini, günah çıkarmanın tahtına el koyup bu pratiğin tekniklerini devralarak vermektedir³⁰. Foucault, ölümlülük ile yüzleşen insanın ve psikanalizin arkeolojisi ile modern insanın temel açmazını saptamaktadır. Bu açmaz, tıbbi anlayışa ve denetime yol açan politik duruma çıkmaktadır. İktidar düzeneklerine esnekliğini veren, yine bu açmazdır. Modernliğin kendilik bilgisi, teknolojilerin hedefi pozitif bir kendiliğin yaratılmasını desteklemektedir. Modern anlayış, Yunan ve Roma döneminden ve Hıristiyan anlayıştan farklı olarak özneyi, etik ve estetik kaygılardan izole ederek biçimlendirmektedir. Modern bireyler, kendi öz bilgilerinin kurbanı olmaktadır. Bu durumun politik anlamı çok önemlidir; bu kurbanlaştırma ile bireylerdeki ihlal potansiyeli, denetimin unsurlarından birine dönüşmektedir (Bernauer, 2005: 292 – 302).

Foucault'da denetim ve denetleme kavramları, 1970'li yıllardaki çalışmalarında yoğunlaşmaktadır. İlk dönem çalışmalarında, normal dışı davranış ve sapkınlıkları cezalandırmak yerine bu davranışları düzeltme ve önlemeyi temel alan bir gözetleme mekanizmalarının ağı belirmeye başlamıştır. Bu mekanizmalar, 18. ve 19. Yüzyıllar'da modernitenin normalleştirme anlayışını toplumun geneline yaymaya başlamıştır. Normalleştirmeyi merkeze alan toplumsal denetim ve bu denetim biçimlerinin genişlemesi, sermayenin dağıtımına uygun biçimde ilerlemektedir. Nüfusun gözetimi ve denetleme mekanizmaları, kapitalizm ile beraber ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Üretimi ve piyasaları gözeterek emeği ve emeğin uzamsal dağılımını toplumsal olarak denetleme zorunluluğu, kapitalist toplum biçiminin gerekliliğidir (Revel, 2012: 44-45). Foucault, toplumsal denetleme, disiplin ve iktidar mekanizmalarını negatif biçimde işleyen hukuki modelden çok daha geniş bir

---

³⁰ Bu örnek, Foucault'da iktidar ağlarının yönünü ruhtan beden ve sağlık üzerinden oluşturulan normalliğe çevirmesinin bir göstergesi olarak okunabilmektedir. “Kesin olan şey, iktidar ağlarının günümüzde sağlık ve bedenden geçiyor olmasıdır. Eskiden bu “ruhtan” geçiyordu. Şimdi bedenden...”(Foucault, 2007: 134)

bağlamda ele almaktadır. Modernitedeki iktidar düzenekleri, sadece –ve basitçe- baskı yoluyla işlememektedir. Düşünüre göre, bu iktidarı fazlasıyla hafife almaktır ve çok indirgemeci bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, Modern toplumlarda iktidarın geçerliliğini ve sürekliliğini korumasını da açıklamamaktadır. İktidar, bir baskı aracı olarak kullanılabilmesinin yanında, toplumsal hayatın tamamına, hümanist insan bilimlerinin ürettiği bilgiler aracılığıyla insan bedenlerine ve ilişkilerine işlemiştir; bir şeyler üretmektedir,-en azından kimi insanlar için- zevk yaratmaktadır, bilgi oluşturmakta ve söylem üretmektedir. İktidar, negatif kavranışının çok ötesinde, “bütün toplumsal bünyenin içinden geçen üretken bir ağ”dır (Foucault, 2005 (b): 70).

Toplumsal denetleme, adalet kurumlarının yanı sıra, psikolojik, psikiyatrik, kriminolojik, tıbbi, pedagojik kurumlarda, bedenlerin yönetilmesi ve sağlık politikalarının oluşturulmasında, yardım mekanizmalarında yatay olarak da işleyen iktidar düzenekleri yoluyla toplumun her alanına, bedenlerin içine kadar yayılmaktadır. Toplumsal denetim, ikili bir biçimde işlemektedir; bir yandan topluluklar denetlenir ve yönetilirken, diğer yandan da bireyselleştirerek yönetme sürmektedir (Revel, 2012: 45). Hapishanenin Doğuşu’nda Foucault, 17. Ve 18. Yüzyıllarla beraber, iktidarın teknolojik açılımlarla bu ikili işleyişi özümsemesinin izini sürmektedir. Bu yüzyıllarda klasik dönemin monarşileri, ordu, polis, maliye ve hukuk örgütü gibi büyük devlet aygıtlarını geliştirdiler. Ancak bu dönemde bir taraftan da iktidarın etki alanının toplumsal bünyenin tamamına yayılabileceği, sürekli, kesintisiz, uyarlanmış ve bireyselleşmiş süreçler ve prosedürlerle modern sistem yerleşmekteydi. Bu yeni iktidar teknikleri, ceza veya baskı gibi tekniklere kıyasla hem daha etkili ve ekonomik, hem de sonuçları bakımından riski düşük, kaçma veya direnme yollarına daha kapalı tekniklerdir (Foucault, 2005 (b): 70).

Foucault’nun iktidar teorisinde, disiplin bir kurum veya aygıtla özdeşleşmez. Disiplin, iktidarı icra etmenin bir tarzıdır ve aletler, teknikler, yöntemler ve uygulama düzeylerini içermektedir; disiplin bir teknolojidir. İktidar ve disiplinin işlediği bütün kurum ve ilişkilere (hapishane, hastane, ıslahevleri, eğitim kurumları, aile içi ilişkiler...) –adeta toplumun ve bireylerin kılcal damarlarına- kadar yayılmıştır. İktidarın uygulama biçiminde bir değişim olarak disiplinci iktidar, 18.

Yüzyıl sonlarında yerleşmeye başlamıştır. Bu iktidar, tutum, davranış ve bedenleri kuşatarak bireyselleştirme teknikleri ile işlemektedir. Disiplin, 18. Yüzyıldan çok öncesinden beri manastırlarda veya ordularda işlemektedir. Bu yüzyıldaki iktidar biçimini farklılaştıran, insana ve insan bedenine ilişkin bilgi birikimini çoğaltan bilimlerle –ki tıp biliminin burada özel bir yeri vardır- bireylerin disipline, gözetime, iktidara gönüllü katılımlarının sağlanmış olmasıdır (Revel, 2012: 58 -59).

Modern kapitalist toplum, 18. Yüzyıldan başlayarak, toplumsal karantina olarak adlandırılabilir olan kapalı disipline, “panopticon tarzı” disiplini topluma, bireylere ve toplumun ve bireylerin bedenlerine yaymıştır (Foucault, 2000: 316 – 317). Foucault, modern toplumlarda gözetim yolu ile kurulan bu disiplinici iktidarı, Bentham’ın panoptikon metaforu ile somutlaştırmaktadır. Jeremy Bentham, 18. Yüzyıl sonlarında, okullar, akıl hastaneleri, yoksul evleri, hastanelerde, ama özellikle hapisanelerde uygulanabilecek endüstriyel bir bina tasarımı yapmıştır. Tasarım, daire şeklinde, merkezinde bir gözetleme kulesinin yer aldığı bir yapıdan oluşmaktadır. Her bir mahkum/hasta/yoksul/öğrencinin koyulacağı hücre, merkezdeki kulenin etrafına dairesel olarak sıralanacaktır. Her hücre ikişer pencere barındıracaktır; bir tanesi kuleye bakacak; diğeri de dışarıdan ışık alacak ve hücreyi aydınlatacaktır. Böylece her hücre, merkez kule tarafından sürekli görülebilir ve izlenebilir olacaktır. Bentham’cı tasarımla gerçek panoptikon hapishane yapılmamıştır. Ancak, tasarımın izini modern/postmodern toplumlarda teknolojiden plazalardaki cam bina ve oda tasarımlarına kadar sürmek mümkündür: “Görünürlük bir tuzaktır” (Foucault, 2000:296).

Foucault, panoptikon hapishane metaforunu, sürekli görünür olmanın zihinlerde iktidarın sürekli pekişmesi ile bağlantılı olarak kullanmıştır. Panoptikonda mahkum, görülmekte, ama görememektedir. Sürekli gözetlendiğini bilmek, tutuklunun zihninde iktidarın sürekli işlenmesini sağlayacak bir mekanizmaya dönüşecektir. Böyle bir modelde zor kullanmaya gerek kalmayacaktır; çünkü hasta tedaviye uygun davranmaya, akıl hastaları sakin ve normal görünmeye, mahkum iyi davranmaya, yoksul, işçi veya öğrenci çalışmaya –izlendiği bilinci ile- kendi isteği ile başlayacaktır. Foucault’ya göre, Aydınlanma Çağı, özgürlükle beraber disiplin ve

gözetimi de keşfederek, demokratik bir biçimde – kişiler sürekli izlendikleri zaman iktidarla gönüllü işbirliğine gitmektedir- özgürlüğü yok edebilmektedir (Foucault, 2000: 289-302).

Foucault, panoptikonu klinik tıbbın kökenlerini incelerken hastane mimarisinde tıbbi bakışın nasıl kurumlaştığını, yeni tür bir bakışın yeni hastane biçiminin hem sonucu hem de dayanağı haline gelmesini incelerken keşfetmiştir. İlerleyen çalışmalarında, hapishanelerin düzenlenmesine yönelik tüm büyük projelerin de aynı temayı ele aldıklarını görmüştür; bu kez Bentham'ın imzasına başvurulmaktadır. Hapishanelerle ilgili, 19. Yüzyılın ilk yarısında Bentham'ın panoptikonunun bulunmadığı metin ve proje yoktur. Bentham'dan çok önce de aynı kaygı görülmektedir. Tecrit edici görünürlüğün ilk modellerinden biri, 1751'de Paris'te bir askeri okulun yatakhane için uygulamaya koyulmuştur. Fikir Bentham'dan önce gelse de, bu fikri ifade ederek adını koyan Bentham olmuştur (Foucault, 2007: 85 – 87).

Fransız Devrimi'nin bazı düşünürleri ve devrimin kamusal denetime açma fikri nezdinde de panoptik projenin yansımaları görülebilmektedir. Foucault, Bentham'ı Rousseau'nun tamamlayıcısı olarak nitelermektedir. Rousseaucu düş, her bir parçasında görünür ve şeffaf olan bir toplum düşüydü. Bu düş, karanlık hiçbir bölge, kraliyet iktidarına özgü ayrıcalıklar veya herhangi bir topluluğun imtiyazı kalmamasını, bakışların engelle karşılaşmamasını, kamuoyu hakimiyetini içermektedir. Aydınlanma çağı, adeta insandaki ve toplumdaki bütün loş yerleri ortadan kaldırmak istemektedir. Bentham'ın metni, caydırmanın önemini merkeze almaktadır; sürekli denetçinin gözü önünde olmak, kötülük yapma gücünü ve kötülük isteme düşüncesini yok edecektir. Devrimin kaygısı, insanların kötülük yapmasını engellemek ve suç işleme arzusunu ortadan kaldırmaktır.

Panoptikte herkes bulunduğu yere göre, diğerlerinin tümü, ya da bazıları tarafından gözetlenmektedir. Mutlak nokta yoktur; yani monarşik iktidarda krala ait olan yeri, kimse doldurmayacaktır. Yönetimin sorumluluğu, tek kişide değildir; mutlak nokta yoktur; mükemmel gözetleme vardır. Foucault, üstyapı olarak iktidar fikrine karşı çıkmaktadır; çünkü iktidar altyapıda da işlemektedir. İktidar düzenekleri, üretici

güçlerin bir parçasıdır. Panoptik düzeneğin yayılması, sermaye birikiminin sanayi teknolojisi sayesinde ve tüm bir iktidar aygıtının yerleşmesi ile gerçekleşmektedir. Bu durum, kapitalist toplumlarda olduğu gibi, Sovyetik tarzdaki sosyalist toplumlarda da görülmüştür. Perrot'ya göre Stalinizm, sermaye birikimi ve güçlü bir iktidarın inşası evresine denk düşmektedir. Bu noktada Foucault, burjuvazinin deha örnekleri arasında kar dolaşımını sağlayan iktidar makineleri inşa etmekteki başarılarını saymaktadır. Kar dolaşımı da, karşılığında iktidar düzeneklerini güçlendirip değişikliğe uğratmaktadır. Burjuva iktidarına esnekliğini veren de budur; burjuva iktidarı dönüşümlerle sürmüştür.

Ancak Bentham'ın bakışın gücüne olan inancı, Fransız Devrimi'nin kamusalılığın ve aleniyet ilkesinin gücüne inancı gibi, iktidarın yanılması da içermektedir. Aynı yanılma, 18. Yüzyılda kamu görüşüne önemli bir güç atfetmiş olan aydınlanmada da görülmektedir. Devrimciler, kamu görüşünün tüm toplumsal gövdenin doğrudan bilinci olarak iyi olacağına inandıkları için insanların da bakışın etkisi altında erdemli olacaklarına inanmışlardır. Ancak Foucault'ya göre, kamu görüşünün gerçek koşullarını, medyayı öngörememişlerdir. Basın, yayın, sinema ve televizyon biçimleri altında iktisat ve iktidar mekanizmalarına dahil edilmiş bir maddesellik yatmaktadır. Medya, kaçınılmaz olarak iktisadi- siyasi çıkarların emrindedir. Devrimciler, kamu görüşünün bu maddi ve iktisadi bileşenlerini fark edemedikleri için, doğası gereği doğru olacağını, kendine özgü bir biçimde yayılacağını ve bir tür demokratik gözleme olarak işleyeceğini düşünmüşlerdir. Düşünüre göre, bu bakış siyasetinin ütöpik karakteri, 19. Yüzyılda gazetecilikle ortaya çıkmıştır.

Bir anlamda monarkın iktidarını yıkmış olan aleniyet ilkesi, panoptikonun içinde iktidarı yaymaya yarayan bir araca dönüşmüştür. Foucault'ya göre, iktidara direniş mümkündür; iktidar mekanizmalarının analizi, iktidarın anonim ve muzaffer olduğunu göstermeye yönelik değildir. Bentham'ın panoptik ütopyası, sadece ütöpik değildir; aynı zamanda var olan özel mekanizmaları da tanımlamaktadır. Bu nedenle merkezi kuleyi ele geçirmek, nihai anlamın ele geçirmeyle sınırlı kalmaması ile bir anlam ifade edecektir (Foucault, 2007: 85 – 105).

Panoptikon, antikitenin gösteri toplumunun tersine çevrilmesidir. Kamusal yaşama duyumsal yakınlık ve gösteri ile hakim olunan bu toplumlarda, bayram veya gösterilerle toplum yeniden güç kazanmakta ve bir anlığına da olsa, tek bir büyük beden oluşmaktadır. Klasik çağda ise bu sorun tersine dönmüştür; büyük kalabalıkların anlık görünüşünü az sayıda, hatta tek bir kişiye sağlamak. Bu yolla başlıca belirleyeni kamusal yaşam ya da cemaat olmayan bir toplumda, bir yanda bireyler, diğer yanda da devletin yer aldığı bu biçimde, gösteriden çok gözetleme yer alacaktır. Modern çağda devlet, toplumsal hayatın bütün ayrıntı ve ilişkilerine nüfuz edecektir. Bu kuşatma altında bireyin bütünlüğü bozulmuş veya sakatlanmış değildir; ama birey, bütüncül iktidar ve bedenler taktiği ile imal edilmiştir (Foucault, 2000: 317 -318).

Bedeni işkence ve cezanın nesnesi ve hedefi olarak belirleyen bir iktidar biçiminden, bedene biçim vermeye, düzeltmeye ve yeniden biçim vermeye çalışan başka bir iktidar biçimine geçilmiştir. Bedenin toplumsal denetimi, 18. Yüzyıl sonuna kadar cezalandırma ve kapatma yoluyla gerçekleşmiştir. Ancak 19. Yüzyıldan itibaren denetleme, işgücünün bedeninin gözetlenmesi ile endüstriyel çalışmanın veriminin yönetilmesine evrilmiştir. Mikroiktidarlar, bedenleri politik olarak kuşatmıştır. Foucault, bu durumu iki yönden çözümlenmiştir. Birincisi, iktidar düzenekleri bir anatomopolitik ile işlemektedir; iktidarın tek tek bireyleri biçimlendirdiği mekanizmalar incelenmeye uygundur. İkincisi de hayatın politik yönetimi anlamına gelen biyopolitik ve biyosiyasetin nüfusu tek bir beden gibi yönettiği bir iktidar mekanizması ortaya çıkmıştır; bu mekanizmada tıp ve tıbbi bilgiler, önemli bir yer tutmaktadır (Revel, 2012: 23 -25).

Aydınlanmadan günümüze gelişen bilimsel bilgi birikimi ve modern tıp, insan bedenini hem tek başına hem de toplu bir nüfus olarak iktidarın ve onun karşısına konulan mücadelenin konusu olarak belirlemiştir. Foucault, “biyo-iktidar” ve “biyo-organik beden” kavramları ile modern dönemdeki insan bedeni ve sağlığı üzerindeki iktidar mücadelesini anlatmaktadır. Biyo-iktidarın müdahale zeminini nüfusu yakından ilgilendiren doğumlar, hastalıklar, ölümler, çeşitli biyolojik yetersizliklerin oranı oluşturmaktadır. Biyo-iktidarın konusunu birçok

bedenin bir araya gelmesinden oluşan biyo-organik beden, yani nüfus oluşturmaktadır. (Foucault, 2008: 255-259).

17 ve 18. Yüzyıllarda tek tek insan bedenleri cezanın bir nesnesi olarak iktidarın konusu iken, modern tıbbın gelişimi ile insan bedenlerinin bir araya gelmesinden oluşan nüfus, iktidarın düzenleme alanını oluşturmuştur. Modern iktidar, nüfus üzerinde kendini gösteren bir iktidar teknolojisini içermektedir. “Nüfusun keşfedilmesi, aynı zamanda, bireyin ve direnebilir olan bedenin keşfedilmesi, Batı’nın politik davranışlarının kendisinin çevresinde dönüştüğü başka bir politik düğümdür. Şu anda adını anatomo-politik olarak andığım şeyin tersine, biyopolitik adını vereceğim şey işte o zaman icat edildi” (Revel, 2012: 32). Bir mikro iktidar mekanizması olarak disiplin, kendini bedenlerin anatomo-politiği olarak göstermektedir ve tek tek bedenlere ve bireylere uygulanmaktadır. Biyopolitik ise hayatı bir bütün olarak yönetebilmek için nüfusa uygulanan büyük bir toplumsal hekimliktir (Revel, 2012: 32 – 33). Hem biyoiktidar, hem de anatomo-politik, Beck’in yorumladığı gibi, tıbbın alt siyaseti ile şekillenmektedir ve endüstrinin müdahalesinden de bağımsız değildir.

Foucault’nun biyopolitika ve biyoiktidar kavramları, Hapishanenin Doğuşu ve Bilme İstenci kitaplarına paralel biçimde, yeni iktidar düzenini anlatmaktadır. Modern-öncesi dönemde iktidar, öldürme hakkı ile biçimlenmiştir. Monark, tebaasının yaşamsına veya ölmesine karar verme hakkına sahipti. Modern dönemde ise ölüm cezaları azalmıştır; çünkü modern iktidar yaşatan ve yaşamı yöneten bir iktidardır. Ölüm cezası, iktidarın gerekçesi ile çeliştiği için, ceza teorileri, artık suçun kendisini değil, toplumu suçu işleyen kişiden korumanın gerekliliğinden beslenmektedir. Başkaları için biyolojik tehlike oluşturanlar, ölüm cezası ile meşru yollarla öldürülebilmektedir. Modernlik, biyosiyaset ile beraber doğmuştur; biyosiyaset ile birlikte bilgi iktidarı, insan yaşamının failine dönüşmüştür. İnsan bedenine yönelik anatomosiyaset ile nüfusa yönelik biyosiyasetin 19. yüzyılda biraraya gelmesi ile modern disiplinci toplumun temelleri sağlamlaşmıştır. İktidarın hayatın işleme ve doğru biçimde gelişmesi için normlar belirlenmesi gerekmektedir; bunu gerçekleştirebilmek için de hayatın doğal işleyişini inceleyen ve potansiyelini

tamamen gerçekleştirmek isteyen bir toplum projesini destekleyecek bilgi alanları gerekmektedir. Yaşam kalitesi teması ve tıp söyleminin politik anlamlar kazandığı nokta, biyoiktidarın işleyişine düğümlenmiştir. Canlı bir varlık olarak insanın varoluşunu sorunsallaştıran bir siyaset üretilmiştir; üstelik bu siyaset, kar makinelerinin inşasına da çok elverişlidir. Modern dönemde, toplumun yaşam kalitesini hedeflerken, bir yandan da kıyım politikaları planlayıp uygulayabilen iktidar, modern iktidarın iki yüzüdür (Bernauer, 2005: 245 – 249). Modernite ve Holocaust'ta Bauman'ın belirttiği gibi, “bahçecilik ve tıp, aynı etkinliğin, yani yaşaması ve gelişmesi uygun görülen yararlı öğeleri, yok edilmesi gereken zararlı ve öldürücülerden ayırdetme ve ayırma işinin farklı biçimleridir” (Bauman, 1997: 100). Hitler'in dili ve retorisi, -hastalık, enfeksiyon, veba gibi- tıbbi bir dilden beslenmektedir: “...Bugün sürdürdüğümüz savaş, son yüzyılda Pasteur ve Koch'un verdiği savaşla aynı şeydir. Yahudi virüsünden kaynaklanan öyle çok hastalık var ki... Sağlığımıza, ancak Yahudi'leri elimine edince kavuşacağız” (Bauman, 1997: 101). Biyosiyaset projesi, atom bombasının üretilmesi ile tamamlanmıştır: “Günümüzde nükleer durum bu sürecin varış noktasında yer alır: Bir halkı toptan ölüme mahkum etme gücü, bir bireyin varlığını sürdürmesini sağlama gücünün görünmez yüzüdür” (Bernauer, 2005: 249).

Foucault'nun düşünce sistemi ve kitapları, modernitenin diğer çağlardan farklı olan iktidar düzeneği yapısını ortaya koymaktadır. Tezimiz açısından tıbbi bilgi ve birikimin yarattığı iktidarlar sistemini ve tıbbi bilginin modernitenin değişen iktidar sisteminin temelini attığını göstermesi, son derece önemlidir. Kanımızca tam da bu nedenle, sağlık gazeteciliği ve buradaki değişimler ve sorunlar, tek başına gazetecilik üzerinden çözümlenemez; çünkü birçok değişkenin kesiştiği bir alandır. Son olarak Foucault, bireylere uygulanan bütün denetim mekanizmalarının, bedeni, dili ve alışkanlıkları evcilleştiren küçük iktidarlar toplamının, iktisadi süreçlerin analizi veya kurumların, yasama yetkisinin ve siyasi rejimlerin tarihi kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü bu mikro iktidarlar değişmeden, total yapıda bir değişim sağlamak mümkün görünmemektedir.

Düşünüre göre, basitçe tek ve baskıcı bir iktidar yoktur. Bu nedenle devrimciler, iktidarı ele geçirmeyi, bir sınıfın elindeki zenginlikleri başka bir sınıfa teslim etmek için ele geçirme olarak anladıklarında, bir önceki rejimden farklı bir noktaya varılamayacaktır. Örneğin Sovyetler Birliği, ailedeki, cinsellikteki, fabrikalardaki ve okullardaki iktidar ilişkilerini aynen korumuştur. Bu durumda asıl sorun, iktidar ilişkilerini mikroskobik düzeyde – ailede örneğin- dönüştürmektir (Foucault, 2005 (a): 282, 275). Foucault'nun iktidar analizinde tezimiz açısından temel öneme sahip son saptama, güncel denetim biçiminin, karakteristik özelliğinin her bir bireye uygulanmasıdır. Bu denetim biçimi, herkese bir bireysellik dayatmaktadır ve herkes için bir kimlik imal etmektedir. Düşünür, günümüzde bireyselliğin iktidarın denetiminde olduğu ve tam da iktidarın kendisi tarafından bireyselleştirildiğimizi vurgulamaktadır.

Bireyselleştirme, iktidara karşı durmamaktadır; tersine bireysellik ve zorunlu bireysel kimlikler, iktidarın bir sonucu ve aracıdır; çükün iktidar, grupların güç ve şiddetinden korkmaktadır. 19. yüzyılda, iktidar disiplini, bir tasarruf ahlakından beslenmekteydi. Bu nedenle en aşağı sınıfların, yani nüfusun en büyük bölümünün alışkanlıkları normalleştirilmişti. Günümüzde ise bunun tam tersi yaşanmaktadır. İktisatçılar, iç pazarın gücünü keşfettikleri için tüketimin taktik olarak kullanılması yüceltilmektedir. Daha çok tüketim, basitçe daha çok kar anlamına gelmektedir. Foucault, bu nedenle 1968 hareketinde ortaya çıkan, disiplinin denetiminden kaçmaya çalışan marjinal grupların – hava kirliliğine karşı, kürtaj için... – tüketimi reddinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bütün bu değişimler ve hareketler, düşünüre göre, iktidar tarafından ele geçirilmeye mahkumdur; ancak önemli olan sistemin kendine özgü cevabını kavramak ve onu diğer taraftan ele geçirmektir. Yukarıdan dayatılan ahlak, ters yönde bir silah olabilmektedir (Foucault, 2005 (a): 282 – 283). Foucault'nun iktidarın bireyselleştirme etkisi ile vurgusu, tezimizin temel vurgusu ile ortaktır. Sağlık alanında ve sağlık gazeteciliği alanında da bireyselleştirme eğilimi, sürmektedir. Bu eğilim, mikro ve makro bütün iktidarların bugünkü neoliberal düzende desteklediği bir eğilimdir. Bu eğilimi çözümleyebilmek

için, bu nedenle, bireyselleşmenin aksine, ortak yaşama vurgu yapan kamusal alan teorileri temel alınmıştır.

Foucault, tıp biliminin gelişimini ve ortaya çıkardığı bilgi birikimi ile modern iktidarda ve mikro iktidarlar aracılığı ile modern toplum ve bireylerdeki etkisini anatomo-politik, biyopolitik ve panoptikon gibi kavramlarla ele almıştır. Modernite ve aydınlanma kültürü içinde tıp bilimi ve tıbbi bakış açıları, politikadan kültüre, ekonomiden bilime birçok alanı şekillendirdiği için, bu alan birçok düşünür tarafından (Illich, 1995; Bauman, 1997; Beck, 2011, McQueen, Kickbusch, 2007; Lupton, 2003; Conrad, 2007) modernite ve geç modernite ile beraber ele alınmıştır. Aydınlanma kültürü, temele tıbbi bakış ve insana dair bilimsel bilgi birikimini yerleştirerek, beden ve sağlıkla ilişkiyi değiştirmiş ve bu ilişkiyi durağan olamayan bir “normal” kavramıyla sürekli sınınamıştır. Batı’da Aydınlanma Çağı kültürü, bedenle insanın ve bedenle iktidarın kurduğu ilişkinin kökten değiştiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu değişimin izlerini Rönesans ve Reform ile beraber, insanların resmedildiği tablolara, heykellere, romanlardaki beden tasvirlerine, tıp kitaplarına kadar sürmek mümkündür. Bu çağ, çeşitli ritüellerle burjuva bedeninin, yaşamının, özel ve kamusal alanlarının biçimlendirildiği dönemdir (Corbin, 2008: 650 -654).

Illich, tıbbi bakışın modern çağa etkilerini anlatmak için “iatrojenez” kavramını kullanmaktadır. “Iatros”, Yunanca’da hekim; “genesis” ise köken anlamına gelmektedir. İatrojenez (iatrogenesis), tıbbi ilerlemenin yol açtığı dönüşüm ve hastalıklar anlatmakta kullanılmaktadır. Bir anlamda profesyonel egemenliğin yol açtıklarını simgelemektedir. Yazara göre, modern tıp kurumu sağlığı tehdit etmektedir (Illich, 1995: 11 -12). Illich, tıbbi ilerlemenin yarattığı dönüşüm ve sağlıksızlıkları, klinik, sosyal ve kültürel iatrojenez başlıkları ile ele almaktadır. Profesyonel sağlık koruma mesleğinin politik bir sorun olduğunu vurgulamaktadır.

Bu sorunu da sağlıklı olma özgürlüğü ile adil bir sağlık hizmeti elde etme hakkı arasındaki dengeden oluşan temellerde, profesyonel ya da mesleki olarak değil, politik olarak ele almak gerekmektedir. Sağlık hizmeti üzerindeki tekel, yazara göre, kontrolsüz biçimde genişlemiştir ve insanın bedeni üzerindeki karar verme

özgürlüğünü tehdit etmektedir. Bu süreci “yaşamın tıplaştırılması” olarak adlandırmaktadır. Illich ve bu sürecin politik tartışmaya açılarak sanayi toplumundaki dönüşümün ilk hedefine tıbbın koyulabileceğini belirtmektedir (Illich, 1995: 12 – 17).

Klinik iatrojenezde, tıbbi hizmetin sağladığı yarardan çok daha fazla ağrı, hastalık ve ölüme neden olabildiğini göstermektedir. Sosyal iatrojenezde sağlık politikalarının endüstriyi destekleyerek kamu sağlığına zarar verdiğini, yaşamın, kamu sağlığı bütçelerinin tıplaştırılarak tıbbi tekeli ve endüstrinin hakimiyetini artırdığını göstermektedir. Illich, “diagnostik emperyalizm” başlığı altında, Foucault’yla paralel biçimde, doktorun profesyonel iktidarının tıbbi bakış çerçevesinde, insanları normalleştirme, sınıflandırma ve kapatma yetkisini eleştirmektedir. Tıp kurumunun kapalı yapısı, doktorlara dentlenemeyen ve kamusal olarak tartışmaya açık olmayan bir otorite sağlamaktadır. Doktorlar bu otoritelerini, yaşamı daha fazla tıplaştırmak ve ilaç tüketimini arttırmak için kullanmaktadırlar. İnsanlar ise bedenleri, sağlık ve hastalıkları ile kurdukları ilişkide giderek daha fazla doktorlara bağımlı hale gelmektedir. Sağlık endüstrisi, Illich’e göre, sağlığa giderek daha az hizmet ederken, kendisine daha çok hizmet etmektedir (Illich, 1995: 171). Kapitalizmin endüstriyel olarak ürettiği riskleri, sağlık politikaları ve uzmanlar, tıp teknolojilerini ve ilaçları kullanarak azaltmaya çalışmaktadır. Endüstrinin tüm sektörlerdeki büyümesi, bu büyümeye eşlik eden onarılmaz veya geri döndürülmesi çok zor olan zararları giderek arttırmaktadır. Tıpta bu zarar, Illich’e göre, iatrojenez olarak ortaya çıkmıştır: “Ağrı, hastalık ve ölüm tıbbi hizmetten kaynaklanıyorsa, bu klinik iatrojenezdir; sağlık politikaları sağlıksızlık yaratan endüstriyel organizasyonlara destek oluyorsa, bu sosyal iatrojenezdir; tıpça desteklenen davranış ve kuruntular insanların gelişme, birbirine bakma ve yaşlanma yeteneklerinin altını oyarak yaşamsal otonomilerini kısıtlıyorsa ya da tıbbi müdahale insanların ağrı, çaresizlik, hastalık ve ölüme karşı kişisel tepkilerini sakatlıyorsa, bu kültürel ve simgesel iatrojenezdir” (Illich, 1995: 188).

Tıbbi otoritenin teknoloji ve endüstri ile işbirliği ve bu otoritenin sorgulanamadan yaşama, insanların özel ve mahrem alanlarına etkisi arttıkça, insanların bedenleri ve yaşamları üzerindeki tıbbi ve teknokratik hakimiyet artmaktadır. Beden ile kurulan ilişki, hastalık ve sağlık arasında, gençlik ve yaşlılık arasında bedenin çeşitli değişim ve dönüşümlerini de içermektedir. Bütün bu değişim ve dönüşümlerin son durağında yer alan ölüm ise, sağlık kavramını belirleyen bir imgedir (Illich, 1995: 120). Aydınlanma ile başlayan modernitenin diğer çağlarla arasındaki en büyük fark, ölümlerle (bilimsel olarak) kurduğu ilişkidir. Aydınlanma ile beraber tıp bilimi ve beraberinde gelişen hijyen anlayışı, insan ömrünü ve beraberinde de insan sayısını ciddi biçimde artırmıştır. Son üç yüz yılda insan nüfusu, neredeyse on kat artmıştır (Beck, 2011: 306). Tıp biliminin gelişimi, insanlığın kendisi ile, bedeni ile, hastalık ve ölümlerle ilişkisini aydınlanmadan günümüze kadar durmadan değiştirmektedir. Bu değişim, yaşamın bütün alanlarına etki edecek güçte bir değişimdir.

19. Yüzyılda ortalama ömür beklentisi ciddi bir artış göstermiştir. 1801 yılında ortalama insan ömrü, 30 yıldır. 1850’de erkekler için 38, kadınlar için 41’e yükselir. 1913’te ise bu rakamlar, erkekler için 48, kadınlar için 52 yaşa yükselmiştir. Zenginlerin yaşam süresi, yoksullara göre daha fazla artmıştır. Örneğin Fransa’da 1870 ve 1914 yılları arasında 40 yaşında ölen erkeklerden 90’ı patron, 130’u memur, 160’ı da işçidir. Burjuvalar bu dönemde, ömürlerinin sonunda bir emeklilik döneminden yararlanma şansına kavuşmuştur (Martin-Fugier, 2008: 270 – 271). İnsan ömrünün uzaması ile emeklilik hakkı, doğal ölüm –sağlığın iyi, yaşın ileri olduğu bir dönemde gelen ölüm – hakkı gibi politik yollarla talep edilen kamusal haklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Burjuvazinin bedeni ve yaşamı dünyevileştirmesi ile beraber, ölüme bakış ve ölüm ritüellerinde de büyük değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler içinde yukarıda da görülen sınıf farkları da yerleşmeye başlamıştır. 19. Yüzyılda burjuvalar, evlerinde ölürdü; çünkü hastane –Foucault’nun Kliniğin Doğuşu’nda ele aldığı gibi- yoksulların ve ailesi olmayanların can verdiği korkunç bir yerdi. Bu dönemde ölüm, konut anlayışı ile bütünleştirilmiştir. Ama Paris ve diğer büyük kentlerde ölüm döşegindekilere evde bakmak zorlaşmaya başlamıştır; Haussmann’ın kentsel düzenlemeleri ile Paris’te daireler küçülmüştür. Uzamdaki

daralmanın yanı sıra, Pasteur'un hijyen ile ilgili keşiflerinden sonra, o zaman kadar hayatın ayrılmaz bir parçası olan ölüm, artık çürüme ve bozulmayı ifade etmektedir (Martin-Fugier, 2008: 272).

Ölümden kaçınmak ve mümkün olduğunca uzak tutmaya çalışmak, burjuvazi ile birlikte yerleşen bir bakışa dönüşmüştür. Francis Bacon, tıp bilimini üç kola ayırmaktadır: Birinci kolda tıp bilimi, sağlığı korur, ikinci kolda hastalıkları tedavi eder, üçüncü kolda ise yaşamı uzatır. Yaşamı uzatmak, artık tıbbın yeni bir parçasıdır (Illich, 1995: 129). Modern dönemde insanın ölümle kurduğu ilişkinin değişimi, Foucault'da da ele alınmıştır. 18. Yüzyılın sonlarından itibaren, klinik araştırmalar ve tıp teknolojisindeki gelişimlerle birlikte, ölümün bilimsel olarak kavranışı ortaya çıkmıştır. Ölüm ve hastalık, kimliğin temel unsurlarına dönüşürken, metafizik anlayıştan kopmuştur. Ölüm, bireylerin bedenlerinde somutlaşmaktadır. Ölümün metafizik anlayıştan uzak bir gerçeklik olarak tanımlanması ile bireyin varoluşu çerçevesinde tanımlanabilen ve incelenebilen bir patolojik hayat algısı gelişmiştir. Ölüm insanın temel gerçekliğidir ve bireysel hayatın anlamına dair sorgulamaların tıbbi bir anlayış ile karşılaşması doğaldır.

Hem Illich'de hem de Foucault'da eleştirilen bu tıbbi anlayış, insana ölümlü yüzünü göstermektedir, ama aynı zamanda belli teknik ve yöntemlerle bu yüzden kurtulmanın yollarını da sunmaktadır. Foucault'ya göre, ölümlü ve ölüme mahkum modern insan hakkındaki her türlü bilgi, bilginin nesnesi de olan benlik tarafından, tedaviyi içeren bir gerçeklik arayışına yönlendirilmektedir. Tıbbi düşüncenin felsefi anlamı, ölümlü ve bireysel modern insan hakkında üretilen bilgidir. Bu bilgiler, kaçınılmaz olarak insanları, ölümü geciktirmeyi vaat eden tıbbi anlayışa yönlendirmektedir (Bernauer, 2005: 292 -293). Dönemin değişen koşulları, insanın ölümle ilişkisi ve artan rasyonelleşme, 19. yüzyılda edebiyatta yankısını bulmuştur. Örneğin 1818 başlarında yayımlanan Mary Shelley'nin Frankenstein'ı, Aydınlanma Çağı ile başlayan modern insanın ölümle ilişkisinin değişmesinin ve dönemin tıbbi ve bilimsel anlayışının bir eleştirisi olarak okunabilmektedir. Dr. Frankenstein'ın üniversitedeki çalışmalarını anlatan satırlar, ölümle kurulan ilişkiye dair ipuçları barındırmaktadır:

“Özellikle dikkatimi çeken olgulardan bir tanesi, insan bedeninin yapısı ve aslında yaşamla donatılmış her canlıydı. Sık sık kendi kendime yaşam yasasının ne zaman çıktığını soruyordum. Bu, cüretkar ve yanıtı daima bir sır olarak düşünülmüş bir soruydu; ancak eğer korkaklık ve dikkatsizlik araştırmalarımızı frenlemiş olmasaydı kim bilir neleri öğrenmenin eşiğine gelebilirdik. ... Anatomi bilimini öğrenmeye başladım; fakat bu da yeterli değildi; insan bedeninin doğal çürüme ve bozulma mekanizmasını gözlemlemeliydim. Babam beni yetiştirirken kafama doğaüstü korkuların kazanmaması için elinden gelen her türlü önlemi almıştı. Boş inançlara dayalı bir öyküde titrediğimi ya da bir hayalet görünecek diye ürktüğümü hiç anımsamıyorum. Karanlığın düş gücüm üzerinde hiçbir etkisi yoktu ve bir kilise avlusu benim için sadece yaşamdan yoksun bırakılmış, güzelliğin ve gücün yuvasıyken solucanlara yiyecek haline gelmiş bedenlerin deposuydu. Şimdi ise kendimi bu çürümenin nedenini ve gelişimini incelemeye vermişim ve mezarlıklarda ve morglarda günler, geceler geçirmek zorundaydım.” (Shelley, 1996: 60 -61).

Shelley'nin romanında Doktor Frankenstein'in ölümü yenmek için giriştiği araştırmaların sonucunda ortaya çıkan yaratık ve onun hikayesi, ölüme tıbbi bakışın ve rasyonel yaşamı uzatma arayışının varabileceği uç noktalar konusunda insana bir uyarı olarak da okunabilmektedir. Illich, Sağlıkın Gaspsı'nda, ölüme aydınlanma ve modernite ile beraber değişen bakışı, ölümün metalaştırılması olarak ele almaktadır (Illich, 1995: 120). Her toplumda baskın olan bir ölüm imgesi vardır ve bu kültürel imge, o toplumun bağımsızlık, kişisel bağımlılık, kendine güven ve canlılık düzeyini belirlemektedir. Ancak modern tıbbi kültürün ölüm imgesi, yeni tekinklere ve buna uyan değerler sistemine bağlıdır ve uluslarüstü bir hale gelmiştir. Illich'e göre bu teknikler Batı'nın değerler sistemini ve kültürünü ifade etmektedir: “Beyaz insanın ölüm imgesi tıbbi uygarlıkla birlikte yayılmış ve kültürel sömürgeleştirmede büyük bir güç haline gelmiştir” (Illich: 1995: 102 – 121). 18. ve 19. Yüzyıllarda ortalama ömür beklentisinin uzaması ile beraber, doğal ölüm ideali oluşmaya başlamıştır. Doğal, yani ilerlemiş bir yaşta ve sağlığın iyi olduğu bir aşamada insanı yakalayan ölüm, aydınlanma kültürü ve Batılı değerlere yerleşmiştir. Illich, Foucault'yla paralel bir biçimde, Fransız Devrimi ve kliniğin doğuşu ile beraber yerleşmeye başlayan ölüm anlayışının izini sürmüştür. Bu dönemde ortaya çıkan aile doktorları, II. Dünya Savaşı'na kadar değişmeden kalmıştır. Doğal ve vaktinde gelen bir ölüm, burjuvazinin yükselen sınıf bilincinden kaynaklanmaktaydı; bu arayışı klinikte araştırmalarla sürdüren bilimsel eğitilmiş doktorların yükselen mesleki bilinçleri aracılığı ile de klinik belirtileriyle gelen vakitli bir ölüm anlayışı orta sınıf doktorlarının idealine dönüşmüştür (Illich, 1995: 132 – 133). 19. Yüzyıl başı, aristokrasi ve burjuvazi bünyesinde aile doktorlarının varlığının ön plana çıktığı bir dönem olur. Hastalar ve yakınları, doktorun teşhis ve öğütlerini dinler, anlar ve

hiyyen kurallarını uygulayacak ve reçetelerini yaptıracak beceriye sahiptirler. Jaques Leonard'a göre, "yaşam istekleri onları tıbbi akılcılıkla aynı düzeye getirir" (Corbin, 2008: 636 – 637).

Yoksul ve kırsal nüfus arasında ise aydınlanma kültürü ve çağının akılcılığından ve doğal ölüm konusundaki iyimserliğinden çok uzak inanç ve beklentiler vardır. Hastalık, kaçınılmaz ve tedavi edilemez görülmektedir. Hastalığa fizyolojik açıklamalar aramak yerine, çeşitli doğal veya dini inançlar neden olarak görülür. Bedenin bozulması veya hastalığın, kabahat ve eğilimler sonucunda ortaya çıktığına inanılmaktadır. Doktor çağırarak, çare arayışlarından sadece biridir. Egemen sınıflar arasında doktorun itibarı sonuç alıcılığından bile önemlidir ve aile doktoru ile kadınlar arasında hijyen bilincini oturtabilmek adına bir işbirliği vardır. Burjuvazi arasında enfeksiyon ve salgın hastalıklar azalırken yoksul kırsal ve kent kesimlerinde doktorun başlıca uğraşlarından biri, salgın hastalıkları ve enfeksiyonları önlemektir (Corbin, 2008: 636 – 643). 20. Yüzyılda ise, klinik eğitimi almış bir doktorun tedavisi altında, sürekli bakımla ölmek, bir yurttaşlık hakkına dönüşmüştür ve sendikal sözleşmelere yaşlılıkta tıbbi bakım da eklenmiştir (Illich, 1995: 133 -134, 137).

Bu yeni ölüm imgesi, Foucault'da da iktidar üzerinden "yaşatan iktidarlar çağı" olarak adlandırılmıştı. Bu dönemde toplum içinde toplumsal denetimler yolu ile her üyenin ölümden korunması, desteklenen bir görev ve yükümlülüktür (Illich, 1995: 134). Foucault, bu durumun burjuva iktidarının kar makineleri inşasına ve çalışan nüfusu düzenleyerek endüstriye ve kapitalist yaşam döngüsüne uygun hale getirmesine ve kapitalizmin ihtiyacı olan işgücü ve tüketiciyi hayatta tutmaya yaradığını vurgulamaktadır. Illich'de de benzer biçimde, bu yeni ölüm imgesi, endüstriyel değerler ve yaşam biçimine de uygun düşmektedir. Tıplaştırılmış ölüm, toplumun daha uzun yaşaması için toplumun ve ölümün düzenlenmesine evrilmiştir. Artık doğal ölüm, toplumun tıplaştırılması ile yerini teknik ve mekanik ölüme bırakmıştır ve Batılı insan, kendi ölüm eyleminde söz sahibi olma hakkını yitirmiştir. Sağlık ya da özerk direnme gücü, son nefesine kadar kamusal denetim altına

alınmıştır. Tıbbi denetimi merkeze alan toplum mühendisliği, insan ve toplum yaşamını kuşatmaktadır ve insanların yaşamları ve bedenleri ile ilgili özerk karar alma hakkını elinden almaktadır (Illich, 1995: 137 – 141).

Yaşamın tıbbileştirilmesi sürecinde, Illich’de ve erken dönem çalışmalarda, doktorlar ve tıp bilimi/kurumları, bu sürecin merkezinde tarif edilmiştir. Illich’in diyagnostik emperyalizm kavramıyla, Freidson’un profesyonel egemenlik ve Conrad ve Schneider’in tıbbi talep oluşturma kavramlarıyla, tıbbileştirmenin belirleyenleri, doktorlardır. Conrad’a göre günümüzde bu durum, değişmektedir. Tıp mesleği ve doktorlar bu süreçte hala çok önemli bir rol oynamaktadır. Ancak artık sürecin tek belirleyeni değildir; süreç içinde – aşağıda endüstrinin kamusal anlamına değinirken ele alacağımız gibi- sıklıkla meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Bugün tıbbileştirme sürecinde tıp mesleği ve doktorların yanı sıra, tüketici/hastalar, sigortacılar ve biyoteknolojik endüstri de rol oynamaktadır. Doktorlar ise, eşik bekçileri olarak, hala önemli bir role sahiptir (Conrad, 2007: 155 – 156). Yine aşağıdaki bölümde de değineceğimiz üzere, yaşamın tıbbileştirilmesinde sağlık gazeteciliği de bugün –isteyerek veya istemeyerek- önemli bir rol oynamaktadır.

Doktorların bu süreçte tek belirleyen olma rolünün değişmesinde, tıbbi otoritenin (ve tıbbi otoriteyi merkeze alarak nüfusu denetleyen kamusal otoritelerin) 1960’ların sonlarında çeşitli hareketler (feminist, gay/lezbiyen, antipsikiyatri, etnik, kültürel...) ve –bu çalışmada merkeze aldığımız Foucault ve Illich’in çalışmaları gibi – çeşitli entelektüel ve akademik çalışmalar tarafından sorgulanması, önemli bir rol oynamıştır. Bu sorgulamalar sonucunda, kamusal otoritelerle bireyler arasında - beraberinde de kamusal/özel tanımları arasında - çeşitli değişiklikler yaşanmıştır. Günümüzde tıp, bilim ve kapitalizmin geldiği son aşamada bu değişkenliğin sonuçlarını görmek mümkündür. Sağlıklı olma, günümüzün fenomenlerinden biridir ve aynı zamanda modern toplumlarda iktidarların dikkatle düzenlediği; endüstrilerin de en fazla kar elde ettiği alanlardan biridir.

Örneğin 20. Yüzyılın başlarında şişmanlık, estetik üzerinden değerlendirilen, kültürden kültüre değişen bir şişmanlık algısı varken, günümüzde “obezite” adıyla bir hastalık olarak tanımlanmıştır ve artık “kamu”nun düzenleme alanındadır ve kamusal bir meseledir. Bu hastalığın tanımları verilirken normal değerler belirlenmiştir; bu değerlerin üzerine çıkanların tedaviye ve normalleşmeye yönlendirilmesi, Foucault’nun kavramlaştırdığı gibi, hem anatomopolitik müdahalelerle bireyler üzerinden, hem de biyopolitikalarla büyük bir beden olan nüfus üzerinden teşvik edilmektedir. Yine Foucault’nun vurguladığı gibi, bu süreçte yaşanan değişimlerde, bireyler bedenleri üzerinde özerk haklarının bir kısmını – kürtaaj, tedavi konusunda bilgi sahibi olma/aydınlatılmış onam, tedaviyi reddetme hakkı gibi – kazanırken, geç burjuva iktidarı da büyükl bir esneklikle bu kazanımları, piyasanın yararına olacak biçimde kullanmaktadır. Endüstrinin kamusal anlamını incelerken, aktif hasta/tüketici üzerinden bu durum, ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Son olarak tıbbi otoritelerin özel hayat üzerindeki yetkilerinden de bahsetmek gerekir. Özel alan ve kamusal alan arasındaki gerilim ve çekişmenin izleri, tıbbın gelişiminin tarihsel seyrinde de bulunmaktadır. 18. Yüzyıl, siyasi ve kültürel değişimlerin yanında tıp ve sağlık alanında da büyük değişimler yaşanmıştır. Nüfusun kentlerde yoğunlaşması hastalar ve bedenleri üzerindeki denetimi de kolaylaştırdı ve arttırdı. Tıp bir otorite olarak bireylerin özel alanlarına ait olan bedenleri üzerinde söz sahibidir ve bunun ölçütü de yine kamusal yararda gizlidir³¹. Aynı zamanda doktor, hastanın en mahrem anlarına tanıklık edebilir ve onun özel yaşamı ile ilgili yorumlarda ve kısıtlamalarda bulunabilir. 1900’lü yılların başlarında doktorlar, hasta doktorlarından çok aile doktoru gibidirler. Hastanın yaşadığı çevre, koşullar ve özel yaşamının sırlarına dair bilgi sahibidirler. Bu durum 1920’lerden sonra yaygınlaşan uzmanlaşma ile değişir. Uzman doktorun hasta ile kurduğu ilişki, sadece muayene odasındaki tetkik ve görüşmelerle sınırlıdır. Hastaların müşteriye

³¹ Bu durum, Foucault’da iktidarın ve mikroiktidarların sadece baskı değil, fayda, bilgi ve zevk de üretmeleri olarak ele alınmaktadır. Bu vurgu, burjuva ve geç burjuva kamusal ve özel alanlarında yapılacak her türlü araştırma ve sorgulamanın dikkate alması gereken bir vurgudur. Tıp bilimi ve otoritesi, bu yaklaşımın somut bir örneğini oluşturmaktadır. Bu nedenle sağlık gazeteciliği de önemli ve dikkatle sorgulanması gereken bir alandır.

dönüşmelerinin başlangıç noktalarından birini de uzmanlaşma oluşturmuştur (Vincent, 2010: 346-348).

Hastanın doktor ile kurduğu ilişkideki otorite, aydınlanma ve moderniteden bu yana sürekli değişmiştir. Aile doktorluğunun yaygın olduğu 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılın başlarında, doktorlar burjuva ailelerine – özellikle hijyen konusunda bilinci arttırabilmek için kadınlara – yakındırlar. Tıpkı aile dostu gibi, aileyi sık sık ziyaret eder ve sırlarını bilirler. Doktor, hastaların evinde çaya ve akşamı geçirmeye gitmektedir, at bindiği için şato sahibinin av partilerine katılabilir. Bu dönem, doktor ile hasta arasındaki ilişkinin özel ilişkilere daha yakın olduğu, insani temasın daha fazla olduğu bir dönemdir (Corbin, 2008: 636 -637).

Doktor - hasta arasındaki doktorun tıbbi bilgisinden kaynaklanan hiyerarşik güç dengesizliği, uzmanlaşma ve bilimsel ilerlemeyle giderek belirginleşmiştir. Uzman doktorluğun yaygınlaşması ve aile doktorlarının yerini pratisyen hekimlerin alması ile hastalarla kurulan insani ilişki azalmış ve doktorun karşısına aile yerine birey çıkmaya başlamıştır. Laboratuvar tahlilleri ve hasta takip ve kontrol yöntemlerinin teknikleşmesi, ilaç sanayinin ve araştırmalarının yaygınlaşması ile belirtileri öğrenmek için hastayı dinlemek, eski önemini kaybetmiştir (Vincent, 2010: 346 – 347). Uzman doktor, burjuva kamusal alanındaki siyasal anlamını büyük ölçüde yitirmiştir. Tıp ve sağlık meslekleri uzmanlaştıkça, ekonomik ve politik anlam, profesyonelleşme ve tekniğe yenilmiştir. Mesleklerin meşruiyetini hala bu toplumsal anlamı oluştursa da, uzmanlaşan doktor, teknikleşen mesleki pratikler içinde bu bağlamdan uzaklaştırılmaktadır. Bu dönemde, doktor ile hasta arasındaki ilişki, hasta özerkliğine saygı ve aydınlatılmış onam gibi konuların tıp etiğine ve hasta haklarına girene kadar, ilişkideki güç dengesizliği³², temel belirleyen olarak doktora hastaya bilgi vermeden müdahale hakkı tanımaktadır.

---

³² Bu güç dengesizliği, çeşitli perspektiflerden ele alınmıştır. İşlevsel perspektif, gücün sosyal yararalardan kaynaklandığını ve gücün doktora, kuruma ya da gruplara değil, kolektif amaçları olan meşru bir otoriteye ait olduğunu vurgulamaktadır. Ekonomi politik perspektif, doktor ile hasta arasındaki güç dengesizliğini, Marksist teori ile paralel biçimde, karşılıklı fayda ve anlaşmanın ürünü değil, doktor ve hasta arasındaki çıkar çatışmalarının bir sonucu olarak görmektedirler. Illich'in

Hipokratik ya da geleneksel etikte doktor ile hasta arasındaki ilişki, paternalist olarak ele alınmaktadır. Hipokratik anlayışa göre doktor, güç durumdaki hastasına sahip çıkmakla yükümlüdür. Hasta için en doğruyu belirleyecek, bilgi ve becerileriyle hastayı yönlendirecektir. Baba-çocuk ilişkisine benzerliği nedeniyle, hasta ve doktor arasındaki bu ilişki, paternalist olarak nitelenmektedir (Aydın, t.y.: 1).

Sennett'a göre paternalizm, baba ve lider imgelerini bir araya getiren, erkek egemen anlayışla biçimlenmiş bir metafordur. Metaforun gücü, bir araya getirdiği şeylerin özündedir. Başkalarının bakımını üstlenme ve iktidar, metaforda bir araya getirmiştir. Ancak paternalist otorite, sahte sevgiye dayanmaktadır. Otorite sahibi, kendisine bağımlı olanların bakımını, kendi çıkarları gereği üstlenmektedir (Sennett, 1992: 84, 88).

Doktorun hasta ile kurduğu ilişkinin paternalist olduğu dönemde doktor hastayı bilgilendirmek veya tedavi için hastanın onayını almak zorunda değildi. Hasta, tıpkı baba otoritesinin karşısında hiçbir hakkı olmayan çocuk gibi, doktorun bilgisinden kaynaklanan gücüne ve onun sahip olduğu bilgilerden –ve kamusal bir belge olan diplomasından- ötürü bedeni üzerinde sahip olduğu kamusal otoriteye boyun eğmek durumunda idi:

“Paternalizm ile yararlılık ilkesi perspektifin ucunda birleşir gibidir. Buna rağmen her ikisinin ayrı ayrı şeyler oldukları vurgulanır. Yararlılık ilkesinde (ve de zarar vermeme ilkesinde), hastanın yararına ve en azından onda zarar bırakmayan, bir davranış biçimi söz konusudur ve bu ilke

---

bakışı, özellikle sosyal iatrojenizde, ekonomi politik perspektife örnektir. Doktor ile hasta arasındaki otoriter ilişkiye postyapısalcı ve postmodern yaklaşımlar ise iktidar kavramı üzerinden Marksist modelden daha geniş perspektiften bir çözümleme yapmaktadırlar. Bu çözümlemenin temeli, Foucault tarafından atılmıştır. Yukarıda ayrıntılı olarak Foucault'nun yaklaşımını ele almıştık. Foucault dışında doktor-hasta ilişkisine postmodern teoride önemli bir çözümleme, Deleuze ve Guattari tarafından yapılmıştır. “Organsız bedenler” kavramı (body-without-organs), biyotibbin baskın kurumlarının söylem ve pratikleri aracılığı ile adeta bölgeselleştirilmiştir. Deleuze ve Guattari'nin organsız bedenler yaklaşımı, düşünümsel ve dinamiktir ve bu noktadan, yukarıda Foucault'nun da paralel bir biçimde yaklaştığı gibi, direnişin potansiyelini de içinde barındırmaktadır. Bu yaklaşım, kamusal alan konusunda da Negt ve Kluge'nin yaklaşımı ile uyumludur. Organsız bedenler, kendilik tanımını sürekli ve durmaksızın yeniden yapacak ve alternatif söylemlerle kendilerini yeniden bölgeselleştirebilecektir (Lupton, 2003: 113 – 122).

doğrultusunda hasta özerkliğini koruyucu tarzda davranabilmek mümkündür. Buna karşın paternalizmde hekim, hastanın iyiliğini hastadan daha iyi biliyordur ya da yeterlilik içinde olsa bile hastanın kendisi için neyin iyi olabileceğini karar veremeyeceği varsayımını güdüyordu. Bir başka tanımla paternalizm, onamı (onayı) olmadan kişinin özerkliğine müdahale etmektir. Demek oluyor ki, bu durumda yararlı olma gerekçesiyle hastanın kişisel özerkliği sınırlanmakta ve zedelenmektedir. Hekimin “yararlı” olmayı hedefleyen davranış modelinin sınır tanımaması halinde, uç noktada paternalizme varacağı hatırdan çıkarılmamalıdır. Paternalizm günümüzde mesleki açıdan uygun bir davranış örneği olarak görülmemektedir.

Hekim ile hasta arasında böyle bir ilişkinin ortaya çıkmasının gerçek nedeni nedir? Burada taraflar açısından farklı nitelikte kaygı ve istemler vardır. Hasta, sağlığıyla ilgili bedensel ve ruhsal şikayetlerinin giderilmesini istemektedir. Hekim ise, bu şikayetlere çözüm getirecek bilgi ve beceri sahibi kişidir. Hekimin, hastanın sağlığı konusunda belli bilgi ve beceriye sahip olması; hastanın da, hekimin bu bilgi ve becerisine ihtiyaç duyması, doğal olarak ilişki dengelerini bozmakta, daha ilk başta hekim, hasta karşısında üstün duruma sokmaktadır” (Aydın, t.y.: 1).

Ancak hasta haklarının da –tıpkı kadın ya da çocuk hakları- gibi çeşitli mücadelelerle elde edilmesi sonucunda ortaya çıkan “aydınlatılmış onam” ile beraber bu durum hasta lehine değişmiştir. Doktor, hastaya uygulamayı düşündüğü tedaviyi ve diğer tedavi olasılıklarını anlatarak kararı hastaya bırakmalıdır. Hasta, özel alanının bir parçası olan bedeni üzerinde söz sahibi olma hakkını –en azından kamu sağlığı tehdit altında olmadığı sürece- kazanmıştır. Tıp etiği açısından bugün aydınlatılmış onam, doktor ile hasta arasındaki ilişkinin temel belirleyicilerindedir. Aydınlatılmış onam ile doktor, hastanın özerkliğine saygı göstermektedir. Kavram, 1950’lerin sonunda ortaya çıkmış ve ciddi biçimde tartışılması, 1970’lerde, tıbbi otorite ve her türlü otoritenin, modernist yapıların sorgulandığı 1960’ların sonundaki tartışmaların etkisini göstermesi ile gerçekleşmiştir (Aydın, t.y.: 2). Aydınlatılmış onam, aktif hasta/tüketici imgesinin doğuşu ile paralel olarak ortaya çıkmıştır. Hastaya yeniden güç veren bu imgeler, bugün yaşamın tıbbileştirilmesinde, Conrad’ın da vurguladığı gibi, hastanın da endüstrinin hedeflerinden birine dönüştüğü bir devreyi başlatmış ve hastaya da bu süreçte rol vermiştir.

Aşağıdaki bölümlerde, sağlık gazeteciliğinin post-burjuva kamusal alanındaki eğilimlerini incelerken, aktif hasta/tüketici imgesine ayrıntılı biçimde değinilecektir. Bu bölümde ele alınan, modernite ve kapitalizmde tıp biliminin politik ve ekonomi politik anlamı, post-burjuva kamusal alanında sağlık gazeteciliği pratiklerini ve anlamını çözümlerken, tıp biliminin ve üretimin kamusal alanlarının etkilerine

değinmenin neden önemli olduğunu da göstermektedir. Tıbbi alanda yaşanan gelişme ve değişimler, yaşamın politik, ekonomik, kültürel ve bilimsel bütün yönlerini dönüştürmektedir. Tıbbileştirmenin ve bireyselleştirmenin temelleri ve yol açtıkları dönüşümler, ancak üretimin kamusal alanlarının etkileri ile beraber ve geniş bir zeminde ele alındığında kamusal yaşama ve sağlık gazeteciliğine etkileri çözümlenebilmektedir. Aşağıdaki bölümde sağlık haberciliğinin kamusal hizmetindeki engeller ele alındıktan sonra, sağlık haberciliğinin ve tıp biliminin bugünkü kamusal anlamı, üretimin kamusal alanlarının etkisi ile birlikte incelenecektir.

3.2 Sağlık Haberciliğinde Kamusal Hizmetin Önündeki Engeller

Sağlık haberciliği, içerdiği yoğun kamusal anlam dolayısıyla etik kaygılar açısından sürekli ele alınan bir alandır. Yukarıda da değindiğimiz gibi, bu sağlık haberciliğinin eleştirilme nedenlerinin bir kısmı, diğer habercilik türlerinin eleştirisi ile paraleldir. Ancak bu habercilik türü, diğer türlerden farklı olarak çok arada ve geçişli bir alanda icra edilmektedir. Bu bölüm altında bu eleştirileri ele alacağız. Gazetecilik için yaptığımız gibi, bütün bu eleştirileri kamusal alan çerçevesinde geç modernite ve neoliberal ideoloji ile bağlantıları üzerinden tekrar gözden geçireceğiz ve araştırma verilerini de aynı çerçeve ile değerlendireceğiz.

Kitle medyasında sağlık ve tıp, yukarıda da değindiğimiz gibi, birçok farklı tür içinde ele alınmaktadır. Bunların içinde sağlık haberleri, kamuyu, politika yapıcıları ve sağlık çalışanlarını doğrudan etkilediği ve harekete geçmeye yönlendirdiği için özel bir önem taşımaktadır (Chew, Mandelbaum-Schmid, Kun Gao, 2006: 331). Larrson, Oxman, Carling ve Herrin, sağlık gazeteciliğinin gelişmesinin önündeki engelleri tespit edebilmek ve bunlara çözüm önerileri getirebilmek için, 1999 yılında hedef gruplar (focus groups), anket çalışmaları ve telefon röportajları yolu ile çeşitli Avrupa ülkeleri, Kanada ve Avustralya'yı da içine alan geniş çaplı bir araştırma yapmışlardır. Araştırma için seçilen sağlık muhabirleri, herhangi bir medya kuruluşunda veya serbest çalışan, sağlık alanında en az üç yıldır çalışmakta olan ve tam zamanlı sağlık veya tıp alanında muhabirlik yapan gazetecilerdir. Araştırmanın

sonucunda sağlık gazeteciliğinin gelişmesinin önünde dokuz engel tanımlanmıştır. Bu engeller, zaman darlığı, yer darlığı, bilgi eksikliği, yer için rekabet, ticari tutum, uzman kaynaklar, terminoloji, izleyici/okuyucu için rekabet ve editörler olarak belirlenmiştir (Larsson, Oxman, Carling, Herrin, 2003: 330).

Zaman darlığı engelinde gazeteciler, hikayelerini hazırlamak için çok az zamana sahip olduklarından yakınmaktadır. Günümüzde enformasyon akışının ulaştığı hız ve boyut dikkate alındığında, bu eleştiri, sadece sağlık haberleri için değil, bütün haberler için geçerli görünmektedir. Araştırmaya İngiltere'den katılan grup, hedef grup çalışmalarında bu ilk engelin ciddi bir öneme sahip olmadığını vurgulamışlardır: “Profesyonel muhabir, çok hızlı çalışmayı öğrenir” (Larsson, Oxman, Carling, Herrin, 2003: 326). İngiliz grup, özellikle rekabet ve ticari tutum engellerinin ana problem olduğunu vurgulamıştır. İkinci engel olarak belirlenen yer darlığı için, gazeteciler, çok karmaşık enformasyonları içeren haberleri, yayın içinde çok küçük bir alana sığdırmak zorunda kaldıklarından şikayet etmektedirler. Bu noktada yine gazetelerin temel yapısal problemlerinden biri su yüzüne çıkmaktadır. Hangi haberlerin gündeme geleceği ve hangilerinin gündemde daha fazla yer kaplayacağı, uzman gazeteci ve editörlerin “uzman görüşünden” çok, kapitalist çıkarlarla iç içe geçmiş medya sistemi tarafından belirlenmektedir. (McChesney, 2006; Keane, 1999). Gazetecilik açısından uzmanlaşma kavramı, bu gerçeği örten ve yanılısama yaratan ideolojik bir saptırma olarak kullanılmıştır.

Üçüncü engel, bilgi eksikliği olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan gazeteciler, ele aldıkları konuların genişliği ile başa çıkmada zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bu da sağlık alanının yer aldığı ara konumu doğrular nitelikte bir bulgudur. Sağlık alanında karşımıza gelen konular, bilimden kültüre, politikadan ekonomiye uzanabilmektedir. Bu nedenle bu alanda uzmanlaşacak gazetecilerin sadece sağlık ve tıp konusunda uzmanlaşması yeterli olmamaktadır; bu alanın uzanabildiği birçok alana da hakim olabilmeli ve derinleşebilmelidir. Dördüncü engel, yer için rekabettir. Gazetecilerin hikayeleri, diğer hikayelerle rekabet halindedir ve yayındaki yeri bu rekabet sonucunda belirlenmektedir.

Johan Galtung ve Marie Ruge, 1960'larda, haber seçimindeki eğilimleri şu şekilde sınıflamışlardır: Kısa vadeli (medyanın günlük haber üretim rutinine uygun olan kısa vadeli değerlendirmeler, uzun vadeli süreçlerden daha fazla haber olmaktadır); ölçek ve yoğunluk (bazı konuların diğer konulardan daha önemli olarak algılanması, daha önceki medya ilgisi ve medyada yer alma sıklığından etkilenmektedir); açıklık (Müphem konular, açıkça ortada olan ve iyi veya kötü olarak değerlendirilebilen konulara göre daha az haber olmaktadır); anlamlılık (Kültürel yakınlık ve bağlam anlamlılığı belirlemektedir); uyum (Medya, toplumun var olan beklentilerini güçlendiren hikayeleri tercih etmektedir); beklenmezlik (alışılmadık veya sürpriz içeren olayların haber olma şansı yüksektir); devamlılık (Daha önce manşet olmuş olayların bir süre daha haber olma olasılığı yüksektir); nitelik (farklı kategoriler arasında denge kurmaya uygun konular, haber olma şansını yükseltir; ama örneğin o gün dört tıbbi haber geldiyse, tıp haberleri için eşik yükselecek demektir); elitlere başvuru (sıradan insanlar haber veya haber kaynağı olamamaktadırlar); kişiselleştirme (insani ilgi haberlerine ilgi yüksektir); negatiflik (kötü haberler, iyi haberlere göre daha fazla medyada yer bulabilmektedir) (Levi, 2001:8). İlk iki engel ve dördüncü engel, medyanın haber seçimi konusundaki eğilimleri açısından anlamlıdır.

Beşinci engel, ticari tutumdur. Ticari tutum ve kaygılar, haberciler ve haberler arasındaki rekabetin de belirleyicilerindedir. Gazetecilerin hikaye satmak zorunda olması, dengeli enformasyon sağlama ilkesi ile çelişmektedir. Aynı zamanda gazeteciliğin kamusal anlamı ile de çelişkilidir. Hedef grup çalışmasında ticari kaygıları ana sorun olarak vurgulayan İngiliz grup, gazeteleri sattıramazsak işsiz kalma baskısıyla karşılaşılıyor, demektedir: “Birisi gazetecilerin işi, dünyayı açıklamaktır demişti. Bu, meseleyi kibarca açıklamaktır. Pek kibar olmayan yol ise, gazetecilerin işinin gazete satmak olduğunu söylemektir. Biliyorsunuz, bu ticari bir iş” (Larsson, Oxman, Carling, Herrin, 2003: 326). Hedef grup çalışmasına katılan İsveçli grup ise, güvenilir kaynak bulma, zaman darlığı ve farklı kaynaklardan çok yoğun miktarlarda akan enformasyon arasından doğru konuları seçme baskılarını daha fazla vurgulamıştır. Kitlenin ilgisini çekecek, çok karmaşık olmayan ve haber

değeri taşıyan konuları, dar bir zamanda seçme ve eleme zorluğundan yakınmışlardır: “İnsanlar, gazeteleri ateşin önündeki koltuklarında okumuyorlar. Onları istasyon peronlarında, kalabalık metrolarda, sokakta vs. okuyorlar. Bu yüzden hikayeler onları yakalamalı ve bırakmamalı” (Larsson, Oxman, Carling, Herrin, 2003: 326).

İsveçli ve İngiliz gazeteciler arasındaki engellere farklı yaklaşımı, iki ülke arasındaki kapitalist sistemin farklı yapılanması üzerinden de okumak, faydalı olacaktır. ABD, İngiltere, Kanada ve Avustralya’da kapitalist sistem, Anglosakson kapitalizmi olarak da sınıflandırılmaktadır. Bu ülkelerde devletin rolü, GSYİH içindeki vergilerin oranı açısından %30 – 35 civarındadır. Ancak devletin iktisadi düzenlemedeki rolü zayıftır. Finans sektörü çok büyüktür; gelir dağılımı aşırı eşitsiz olarak sınıflandırılmaktadır ve gelir dağılımının yönetilmesinde piyasa gücü etkindir. Sendikalı işgücü oranı, % 10 ile %30 arasındadır. İsveç’in de içinde yer aldığı kuzey ülkelerinin sistemi ise, Kuzey Avrupa kapitalizmi olarak sınıflandırılmaktadır. Bu ülkelerde devletin rolü, GSYİH içindeki vergilerin oranı açısından %40 – 45 civarındadır. Devlet, iktisadi düzenlemede güçlü bir şekilde rol almaktadır. Finans sektörü, ileri sanayi ülkeleri ile kıyaslandığında görece küçüktür. Gelir dağılımı eşitsizliği, daha az görülmektedir. Gelir dağılımının yönetimi, güçlü korporatisttir. Sendikalı işgücü oranı, %50 ile %80 arasındadır (Stanford, 2011: 56).

İki grup arasındaki fark, iki ülkenin kapitalist sistemindeki farklarla beraber okunduğunda anlamlıdır. Neoliberal düzenin daha fazla oturduğu İngiltere’de gazeteciler üzerindeki en büyük baskı, ticarileşme baskısıdır. Oysa sosyal refah devleti döneminin kalıntılarını çok daha fazla taşıyan İsveç’te ise ana problem, aşırı enformasyon akışı içinden, kısıtlı bir zaman diliminde kitlenin ilgisini çekecek haberleri seçmenin güçlüğüdür. Bu nedenle gazeteciliği, içinde yapıldığı toplumun ekonomik, kültürel ve siyasi düzeninden ayrı değerlendirmek, genellikle eksik sonuçlara ulaşmaya yol açmaktadır. Medyanın ve özellikle de haberciliğin ticari kaygılarla yapılmasının ürettiği çelişkilere birinci ve ikinci bölümlerde değinmiştik. Sağlık haberlerinde de durum farklı değildir; etik açıdan özellikle eleştirilen halk sağlığına zarar verebilecek olan mucize çözümler öneren haberlerden, sağlığı

bireylerin özel yaşam bağlamlarında bireyselleştiren haberlere kadar, etik ve politik birçok rahatsızlığın kaynağında ticari kaygılar yer almaktadır. Ticari kaygılar kimi zaman da kamu açısından çok önemli politikaların, daha fazla ilgi çeken ve satan diyet haberlerinin arasında kaybolmasına yol açmaktadır. Sekizinci engel olarak belirlenmiş olan okuyucu/izleyici için rekabet de, yine ticari kaygılarla ilgilidir.

Altıncı engel olarak uzman kaynaklar vurgulanmıştır. Gazeteciler, çıkar çatışmaları olan kaynaklar tarafından enformasyon bombardımanına tutulmaktadır. Bu noktada özellikle sağlık haberlerinde halkla ilişkilerin etkisinden bahsetmek gerekmektedir. Sağlık ve ilaç endüstrisi, günümüzde en büyük ve karlı endüstrilerdedir. Bu endüstriler, son derece profesyonel halkla ilişkiler şirketleri ile çalışmaktadır. Medya tekelleşmelerinin bütün dünyada bir problem olarak büyüdüğü günümüzde, halkla ilişkiler ile gazetecilik arasındaki ilişki de tartışılmaktadır. Özellikle yukarıda da ilk engel olarak ele alınmış olan zaman darlığı, halkla ilişkilerin elini güçlendirmektedir. Kısıtlı bir zamanda birçok enformasyon arasından seçim yapan gazeteci ve editörlerin, bu haberleri derinlemesine araştırarak zamanları yoktur. Üstelik gazetecilerin hikayelerinin haber değerini arttırabilmek için resmi ve uzman kaynaklara ihtiyaçları vardır. İlk bölümde de ele aldığımız üzere, bu durum gazeteciliğin uzmanlaşmasının bir sonucudur. Uzman kaynak kullanımı, sağlık haberciliğinde çok daha problematik bir konudur.

Sağlık alanı, yoğun bir biçimde hiyerarşiktir; doktorun bu alandaki otoritesi, modernite ile beraber giderek önem kazanmıştır. Bu noktada tıbbi otoritelerin kamusal tartışmaları ve eleştiriyi, hiçbir alanda olmadığı kadar, baltama imkanını vurgulamak gerekmektedir. Bu durumu Ulrich Beck, siyaset ve tıbbi alt siyaset ayrımı ile açıklamaktadır. Siyaset, hukuk, parasal kaynak ve enformasyon gibi nüfuz araçlarından faydalanan demokratik bir meşruluğa sahiptir ve güç kaynakları ise dolaylıdır. Siyasetin hayata geçirilme süresi uzundur; bu da izleme, düzeltme ve zararları hafifletme gibi imkanları da oluşturmaktadır. Tıbbi alt siyaset olarak adlandırdığı biçim ise, ilerlemeyi merkeze alır ve yasama ve yürütme adeta tıbbi araştırma ve pratiğin elinde birleşmiştir. Tıbbi alt siyaset, güçler ayrılığının olmadığı bir eylem otoritesi modelidir. Tıp otoritesinin gücünü, ilerleyen bölümde ele

alacağız. Ancak burada değinmemiz gereken, tıp mesleğinin dış kaynaklı eleştiri ve şüpheleri, yeni olgular ve araştırmalar üreterek zayıflatabilme avantajına sahip olmasıdır. Bu güç, ilaç ve sağlık endüstrisinin “altın yumurtlayan tavuğu” görevini yerine getirmektedir. Beck’in de vurguladığı gibi, bu doktorun kişisel gücü değildir; mesleğin gücüdür. Tek başına bir doktor, mesleğinin ve mesleki müdahalelerinin toplumsal bakımdan dönüştürücü kapsamından kopuktur (Beck, 2011:312 -319).

Ancak mesleğin gücü, özellikle alanında saygın uzman doktorlara özel bir konum atfetmektedir. Bu konum da sağlık ve ilaç endüstrileri tarafından kullanılmaktadır. İlaç firmalarının araştırmalara maddi destek sağlamaları, doktorlara ilaçları ile ilgili araştırmalar için bütçe ayırmaları, doktorlara makale yazmaları veya basın toplantılarında konuşmaları için çeşitli bütçe ve hediyelerden faydalandıkları, artık bilinen gerçekler arasındadır. Asıl problem, uzman kaynakların endüstri ile ilişkilerini açıkça ortaya koymamalarıdır. Buna tıp otoritesinin her alana nüfuz edebilen tıbbi ilerleme siyaseti de eklendiğinde, mesele, endüstrilerin avantajına olan çok karmaşık ve kolay çözülemeyecek bir hal almaktadır. Bu nedenle sağlık haberciliğinde uzman kaynakların yanlılığı meselesi, diğer alanlardan çok daha karmaşık bir etkiyi üretebilmektedir.

Araştırmada ortaya çıkan yedinci engel, terminolojidir. Gazetecilerin tıbbi jargonu halkla tercüme etmeleri gerekmektedir. Bunun için de gazetecilerin tıp terminolojisine hakim olmaları gerekmektedir. Sağlık gazeteciliği alanında uzmanlaşmanın gerekliliği, tıp terminolojisi ile de ilgilidir. Sekizinci ve dokuzuncu engeller, izleyici/okuyucu için rekabet ve editörlerdir. Editörler ile gazeteciler arasındaki ilişki, halkla ilişkiler ve reklamın etkisi açısından da değerlendirilmelidir. Editörler, neyin haber olacağı konusunda gazetecilerden daha güçlüdür. Gelişen iletişim teknolojileri ile beraber daha da artan yakınsama ve beraberinde gelen tekelleşme, editöryal bağımsızlığı imkansızlaştırmaktadır. Bu da editörlerin, haber seçiminde reklam ve halkla ilişkilerin etkisine çok daha açık hale gelmeleri anlamını taşımaktadır. Haberlerdeki sansasyon arayışı veya doğrudan ticari kaygılarla haber yapma ve artan advertoriallar, ticari kaygılar taşıyan medyanın doğal sonucudur.

Bütün bu engellerin aşılabilmesi adına, kar amacı gütmeyen veya ticari kaygılarla hareket etmeyen bir medya kuruluşunda yapılacak araştırmacı gazetecilik pratikleri ile sağlık alanına eleştirel yaklaşım, çözüm olabilecektir. Araştırmacılar, gazetecilerin ortaya koyduğu bu engellerin, doktorların kamuya hizmeti sırasında karşılaştıkları engellerle kıyaslamışlardır ve bu engeller birbiri ile benzer karakterlere sahiptir. Doktorlar da zaman kısıtlamalarından, aşırı enformasyondan, mesleğin standart uygulamalarının kısıtlamalarından, finansal uygulamaların caydırıcılığından, endüstrilerin taraflı kaynaklarının enformasyon yoğunluğundan, tıp dilini hastalara tercüme etmenin sıkıntılarında ve örgütsel baskılardan yakınmaktadır (Larsson, Oxman, Carling, Herrin, 2003: 326).

Bu benzerlikler, sağlığın yükselen neoliberal düzen içinde kamusal alanla ilişkisi açısından önemli vurgular yapmaktadır. İlaç endüstrisinin pazarlama yöntem ve teknikleri, gazeteciler açısından etik problemleri beraberinde getirdiği gibi, doktorlar ve sağlık çalışanları açısından da benzer nitelikte etik sorunlar üretmektedir. Endüstrinin pazarlama yöntem ve tekniklerinin anlamı, aşağıdaki “Halkla İlişkiler, Lobicilik Faaliyetleri ve Reklamın Sağlık Sektörü ve Gazetecilik Açısından Kamusal Anlamı” adlı bölümde ayrıntılı olarak değerlendirilecektir. Ama geçmeden önce Ragnar Levi’nin “izleyiciye/okura hizmetin önündeki engeller” sınıflandırmasına da değinmek, faydalı olacaktır.

Levi, hem doktordur hem de gazetecilik yapmıştır. Gazeteci olarak sağlık hizmetleri üzerine birçok eleştirel makale yayımlamıştır ve tıbbi iletişimin tuzakları ile ilgili çalışmaktadır. Levi, sağlık gazeteciliğinin okuyucu/izleyiciye hizmetinin önündeki engelleri belirlerken, habercilerin ilk bölümde de ele aldığımız “biz okur/izleyicilerin istediklerini veriyoruz” argümanı ile “dördüncü güç” söyleminin ortak noktasından yola çıkmaktadır. Gazeteciliği nesnel veya öznel bulalım, burjuva kamusal alanındaki anlamından yola çıkalım ya da sadece ticari anlamına odaklanalım; ortak nokta, okuyucuya/izleyiciye hizmet olmaktadır.

Levi’ye göre, bu ideallerin önünde, birçok pratik engel bulunmaktadır. Özellikle tıbbın karmaşık yapısı içerisinde bu durumu, daha da belirginleşmektedir. Levi,

özellikle en çok değinilen ve bilinen beş engeli ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Bu engeller, haber üretim rutini, izleyici/okuyucularla sınırlı ilişki, ekonomik baskılar, kaynaklara bağımlılık ve güven ile çatışan çıkarların farklı odakları olarak sınıflandırılmaktadır (Levi, 2001: 19).

Haber üretim rutinlerinin yarattığı baskı ve sıkıntılara ilk bölümde değinmiştik. Yukarıda da ele aldığımız araştırmada gazetecilerin yakındıkları zaman ve yer darlığı, editörlerin baskısı, rekabet gibi engeller, doğrudan haber üretim rutinleri ile ilgilidir. Medya, özellikle de haber medyası, yoğun bir zaman baskısı ile çalışmaktadır. Zaman baskısının yanında özlülük ve basitlik gibi, haber yazım biçiminden de kaynaklanan sınırlılıklar, özellikle tıp ve sağlık gibi karmaşık bir alanı ele alırken, sağladığı avantajların yanında, birçok dezavantaj da yaratmaktadır. “Son dakika” (breaking news) haberleri için rekabet ve çalışma koşulları, medya çalışanlarını haberin hazırlanması ve röportaj gibi aşamaları, hızlandırmaya zorlamaktadır. Bu durumda da gazetecilerin uzmanların iddialarını araştırarak zamanları kalmamaktadır. Bilim insanları ve doktorlar, “son teslim zamanı” (deadline) baskısını bilmedikleri için, görüşlerini çok geniş bağlamlarda ifade edebilmektedirler; ki bu da gazetecilerin hikayeyi okuyucuya ulaştırılacak hale getirebilmek için terminoloji ve bağlamla da uğraşması anlamına gelmektedir (Levi, 2001: 19 – 20).

Bu nokta, halkla ilişkilerin de özellikle kullandığı bir durumu üretmektedir. Sağlık alanındaki bilimsel veri ve tartışmaların karmaşıklığı, zaman baskısı altında çalışan gazetecileri, kendilerine endüstriler ve halkla ilişkiler tarafından ulaştırılan basın bültenleri ve malzemeleri, çok da fazla araştırmadan haberde kullanmaya itebilmektedir. Bu nedenle halkla ilişkiler çalışanları açısından ters piramit haber yazım biçimine uygun basın bültenleri hazırlamak, basına ulaştırılacak malzemeleri mümkün olduğunca onların hemen kullanabileceği veya üzerinde oynama yapsalar bile, vermek istedikleri mesajı iletmelerini engellemeyecek bir formata uydurmak, son derece önemlidir. Halkla ilişkiler uzmanları, ellerindeki enformasyonu kamuya duyurmaları için habercileri ikna etmek durumundadır (Çınarlı, 2008: 73). Zaman

baskısı, özellikle sağlık haberlerinde, bu durumu halkla ilişkiler uzmanlarının lehine kolaylaştırmaktadır.

Gazetecilerin haber üretim rutinlerinin baskısı altında çalışmaları, doktorlar ve bilim insanları tarafından da sevilmemeleri ve dışlanmalarının temel nedenini oluşturmaktadır. Sağlık haberleri alanında doktorların yürüttüğü araştırma ve tartışmaların temeli, tıbbi bilginin gazeteciler tarafından çarpıtılması veya abartılmasıdır. Bu temel etik problemin altında yatan ana nedenlerden biri, haber üretim rutinlerinin gazeteci üzerindeki baskısı ve bu baskının tıp ve sağlık gibi, doğrudan insan hayatının söz konusu olduğu bir alanda yarattığı gerilimdir. Bu nedenle bunu engellemek için kaç tane etik kod yazılırsa yazılsın, problem varlığını sürdürmektedir. Sağlık iletişimi alanında bu konu ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Doktorların da konu ile ilgili çalışmaları bulunmaktadır. Stamm, Williams, Noel ve Rubin “Gazetecilere Doğru Haber Yapabilmeleri İçin Yardımcı Olmak” (Helping Journalists to get it right) adlı makalede, bu konuyu ele almaktadırlar.

Yazarlar, haberlerin doktor ve bilim insanları da dahil, birçok insanın tıbbi gelişmelerle ilgili bilgi aldığı en önemli kaynak olduğu gerçeğinden yola çıkarak, doktorların da düzgün habercilik için medya ile sorumluluğu paylaşması gerektiğini yazmaktadır. Özellikle sağlık haberciliği alanında en çok Şikayet edilen konunun eksik ve sansasyonel haberler olduğunu dikkate alarak burada iki sorumlu olduğuna dikkati çekmektedirler: Araştırmayı basına anlatan doktor veya bilim insanı ile bu araştırmayı kamuya tercüme eden gazeteci. Amerika çapında yapılan bir anket çalışması, habercilerle doktorlar arasındaki antagonist ayrımı ortaya koymaktadır; yazarlar da bu çalışmaya atıfta bulunmaktadır. Haberciler, teknik detayları doğru aktardıklarını düşünürken, doktorlar tam tersini düşünmektedir. Doktorlar haberlerin sansasyonel biçimde ele alındığını düşünürken, gazeteciler böyle olmadığını düşünmektedir. Gazeteciler objektif olduklarına ve olabileceklerine inanmaktadır, doktorlar ise tam tersine. Yazarlar, doktorların gazetecileri düşman olarak görmek yerine, adil ve düzgün haber üretiminin aslında gazeteciler ve doktorların ortaklaşa taşıdığı bir sorumluluk olarak görmelerinin, sorunun çözümüne yardımcı olacağını vurgulamaktadırlar. Yazarlar, doktor ve bilim insanlarına yol gösterebilecek pratik

bazı önerilerde bulunurlar; bunların başında basın bülteni hazırlamak gelmektedir (Stamm, Williams, Noel, Rubin, 2003: 138).

Makale, gazetecilerin haber üretim rutinlerinde kaynaklanan zaman baskısı problemini net bir biçimde ortaya koymaktadır. Gazetecilerin, yeni bir araştırma ile ilgili basın bültenlerine “özellikle akademik merkezlerden geldiği takdirde” mutlaka yer vereceklerine de değinmektedir (Stamm, Williams, Noel, Rubin, 2003: 139). Bu vurgu, daha önce de değindiğimiz “uzman gazeteciliğin” resmi kaynaklarla ve “haber kancaları”na olan ihtiyacı ile örtüşmektedir. Haber değeri ile ilgili bu rutin, halkla ilişkiler ve endüstrinin uzmanları –aşağıda açıklayacağımız biçimlerde- kullanmasına da yol açmaktadır.

Levi'nin haber üretim rutinleri ile ilgili belirttiği bir diğer konu, -önceki araştırmada da bir engel olarak gazeteciler tarafından belirtilmiş olan- editoryal kadronun müdahaleleridir. Bu konuya da ilk bölümde haber üretim sürecinde gazetecinin konumunu anlatırken değinmiştik. Levi, konu ile ilgili bir araştırmaya atıfta bulunarak editoryal kadro ile muhabirler arasındaki bakış ve anlayış farkını vurgulamaktadır. Editoryal yargıyı değerlendiren bu çalışmaya göre, editörler haberleri çıkarlar ve yaratacakları ilgi ve heyecan üzerinden değerlendirmektedir. Bu noktada da bilim yazarları değerlendirmelerini ne kadar geçerlilik ve önem üzerinden yapsa da habere yansımaları, farklı olmaktadır (Levi, 2001: 20). Bu, ticari kaygılarla gazeteciliğin kamusal anlamının bir arada var olmaya çalıştıkça üreteceği gerilimlerden bir tanesidir.

Levi'nin ele aldığı ikinci engel, izleyici/okuyucu ile sınırlı ilişkidir. Burada özellikle gazeteci ve editörlerin okuyucu/izleyicilerinden sistematik bir şekilde geri besleme alamamaları ve onların gerçek ihtiyaç ve isteklerine yabancılaşmaları üzerinde durmaktadır. Yine bu konuda internet teknolojilerinin getirdiği avantajlara da değinmektedir (Levi, 2001: 20 -21). Gerçekten de internet ve sosyal medya bu sorunu aşmaya yardımcı olmuştur; ancak Negt&Kluge bölümünde ele aldığımız gibi, üretimin kamusal alanları ile kaplanmış olan yeni teknolojiler ve sundukları alan,

kapitalizmin insani değer ve deneyimleri daha da fazla özümsemesine neden olmaktadır.

Üçüncü engel, ekonomik baskılar olarak ele alınmaktadır. Wall Street Journal'ın editörü ve sağlık muhabiri Jerry Bishop, mesleğini şu şekilde tanımlamaktadır: "Wall Street Journal'ın sahiplerine karşı bir sorumluluk taşıyorum, onların yaptıkları şeyi devam ettirebilmeleri benim sorumluluğum; para kazanabilmek için ticari bir işletmeyi yönetmek. Kar etmek, benim işim bu. Bana şöyle dediler: 'Bilim ve tıp alanında neler olup bittiğini gözlemlemeni istiyoruz. Bu alanda okuyucularımızın ilgileri neye yöneliktir, onu bulmanı istiyoruz. Bunu başarız. Okuyucular satın alır ve biz de biraz para kazanırız.'" (Levi, 2001:21).

Medya sektörü, piyasa tarafından yönlendirildiği sürece, mesleğin kamusal anlamı ve piyasadaki konumu arasında çelişki ve rahatsızlıklar birbirini üretmeye devam edecektir. Tıpkı herhangi bir endüstriyel ürün gibi, kullanım değeri ve değişim değeri arasındaki farklılık, bu gerilimin başlıca nedenidir. Gazetecilik mesleğine burjuva kamusal alanının yüklediği kamusal anlam, mesleğin kullanım değerini oluştururken; değişim değerini üretimin kamusal alanları³³ belirlemektedir. Üretimin kamusal alanları, doğrudan insani özellik ve deneyimleri üretimin hammaddesine dönüştürdüğü için, medyadaki hakim söylem, post-burjuva kamusal alanında halkın istediğini verme ve eğlendirme üzerinden şekillenmektedir. New York Times'ın bilim editörü Walter Sullivan'ın 1960'lardaki açıklaması bunu netleştirmektedir: "Birçok gazete, belki benim gazetem de dahil, sadece dünyayı değiştirecek öneme sahip hikayeleri basmaya devam ederlerse iflas edecekler. Biz bilgilendirdiğimiz gibi, eğlendirmek de zorundayız ve bunu yapmak çok da eğlececi. Elbette, bastığımız hikayeler anlamsız veya yakışsız olmamalı. ...İyi bir gazete bolca etle ve bir parça hafif, ustalıkla hazırlanmış hamur işi ile dengelenmiş bir diyet servis edebilmelidir." (Levi, 2001: 22 -23). Bu açıklamadan 30 yıl sonra, 1990'larda İsveç'in haber ajansı TT'nin editörü Anders Rhodiner de benzer sözler söylemiştir:

---

³³ Üretimin kamusal alanları, Negt ve Kluge'nin geliştirdikleri kavramdır. Kavramın ayrıntılı açıklaması ilk bölümde kısaca ve ikinci bölüm dördüncü kısımda ele alınmaktadır.

“Müşterilerim bana haber için para ödüyor. Müşterilerimiz, gazetelerini sattırarak veya dinleyici veya izleyicilerini kanalda tutacak haberlere ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, yayımlanacak olan sağlık haberinin iyi bir hikaye olup olmadığı konusundaki tek kriter kalite değildir. ... Bizler herkesin üzerine konuştuklarını merkeze alan hikayeleri bekleyen haber piyasasında satıcılarız. Gündemi belirleyen piyasadır. Eğer medya son diyetler üzerine haberler hazırlıyorsa, biz de müşterilerimize doğal olarak buna uygun hikayeler sunmak durumundayız. Eğer biz bunu temin edemezsek, basitçe başka haber ajanslarına gideceklerdir.”

Rhodiner’in sağlık haberleri üzerine açıklaması da aydınlatıcıdır: “Ben piyasayla flört etmemizi istiyorum. Müşterilerimin okuyucularının okumak istedikleri hikayelerle, muhabire bilim camiasından saygı ve onay kazandıracak hikayelerden daha fazla ilgileniyorum” (Levi, 2001:23).

Gazeteciliğin salt ticaret olarak tarif edilmesi, oldukça sorunlu bir zemin oluşturmaktadır. Bu zemin, mesleğin anlamı üzerinden her gün yeni etik tartışmalar üretmeye müsait bir zemindir. Ancak bu zemin, ilk bölümde de ele aldığımız gibi, sadece gazetecilik etiği üzerinden ele alındığında, yapılan tespitler ve bu doğrultuda yazılan etik kodlar, meta fetişizmine benzer bir etki yaratmaktadır. Haberi ve gazeteciliği burjuva kamusal alanında yüklendiği kullanım değeri üzerinden değerlendirirken, gazeteciliğin piyasada üretimin kamusal alanları tarafından belirlenen değişim değeri göz ardı edilmektedir. Negt & Kluge’ye göre, üretimin kamusal alanları, insani özellik ve deneyimleri kapitalist üretimin hammaddesi olarak kullanmaktadır. Bu tespit, haber üretiminde “halkın istediğini verme” söylemiyle uyuşmaktadır ve özellikle günümüzde sosyal medya ve internet kullanımı ile okuyucuların/izleyicilerin yazdıklarını haber ve tartışmalarda kullanma/gösterme eğilimini de açıklamaktadır. Bu eğilim, ilk bakışta demokratik gibi görünmektedir; ancak ilk iki bölümde ele aldığımız kamusal alanın parçalı yapısı ve dönüşen yurttaş algısı ile beraber ele alındığında, Negt & Kluge’nin tespiti, doğru görünmektedir. Elbette özellikle sosyal medya ve yeni iletişim teknolojileri, demokratik bir potansiyele sahiptir; ama bugün bu teknolojilerin üretimin kamusal alanları ile kaplanmış olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Rhodiner ve Sullivan’ın açıklamaları, üretimin kamusal alanlarındaki insani olanı üretime dahil etme eğilimi ile beraber değerlendirildiğinde, sağlık gazeteciliğinin krizinin neoliberalizm ile olan bağlantısı açıkça görünmektedir.

Levi'nin üzerinde durduğu bir diğer engel, kaynakla gazeteci ilişkisidir. Yukarıda tıbbi gelişme ve araştırmalarla ilgili doktorlar ve gazeteciler arasında paylaşılan kamusal sorumluluğa değinmiştik. Levi de bu durumu, iki farklı boyutu ile kaynakla kurulan ilişki ve çatışan çıkarlar altında ele almaktadır. İlk boyutta, gazeteci ve bilim insanının çıkarları örtüşebilmektedir. Yeni bir tedavinin potansiyel etkinliğinin veya süren araştırmanın öneminin abartılması, hem gazeteciye hem de bilim insanına yarar sağlayabilmektedir. Gazetecinin iyi hikaye arayışı ile uzmanın araştırmaları için fon sağlayabilmesi için ihtiyaç duyduğu tanınırlık arayışı örtüşmektedir. Umut veren bilimsel bulgular, eleştirel olarak ele alınmadan haberleştirildiğinde, izleyici/okuyucularda beklentilere yol açabilmektedir. Levi'ye göre bu durum, haber ile görüşleri birbirine karıştırmaktır. Sağlık gazeteciliği alanında gazeteci, uzman kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bu durum Levi'ye göre, özellikle küçük kasaba veya bölgelerde uzman kaynağın yerini doldurabilecek seçenek azaldıkça, gazeteci üzerindeki baskıyı da arttırmaktadır. Kaynağı kırmamak veya kaybetmemek adına gazeteci, gerekli eleştirel mesafeyi koruyamayabilir (Levi, 2001: 24).

Uzman kaynakla sağlık gazetecisi arasındaki ilişkinin ikinci boyutunu, Levi, çatışan çıkarlar engeli olarak ele almaktadır. Gazeteci, olaylarla ilgilenmektedir, bunu yaparken de bireyler ve onların hikayelerine odaklanmaktadır. Bilim insanı, süreçlerle ilgilenmektedir, onun süreçlere yaklaşımı, gruplar üzerinde yapılan deneyler ve biriken verilere odaklıdır. Gazeteci spekülasyon arayışındadır; bilim insanı doğrulama veya yanlışlama. Gazeteci, açıklığa odaklanmaktadır; bilim insanı için ise kuşku esastır. Gazeteci için basitlik önemlidir; bilim insanı için niteleme önemlidir. Son olarak da gazeteci için çatışmalar, daha fazla haber değeri taşımaktadır; bilim insanının odağında ise konsensüse ulaşmak yer almaktadır (Levi, 2001: 25). Bunu bir zamanlar haberci olan, bugün ise New York'taki Memorial-Sloan Kettering Kanser Merkezi'nde kamu ilişkileri başkan vekili olarak görev yapan Avice Meehan, şöyle özetlemektedir: “Gazeteciler genellikle bizden bizim onlara verebileceğimizden çok daha fazla somut siyah ve beyaz “efsane dehşete karşı” mesajları talep etmektedir. Gazeteciler iyi ve kötünün, çatışmanın, “tedavi” veya “sebebin” aşırılıklarında yaşıyor. Bunlar, editörlerine ve yapımcılarına

satabilecekleri iyi hikayeleri oluşturuyor. Doğal olarak, muhabiler hikayelerinin akşam haberlerinde veya ilk sayfada yer almasını istiyorlar. Ancak işin gerçeği, ele aldıkları konuların çoğu, ortada bir yerde ve müphemdir” (Levi, 2001: 26). Meehan’ın vurguladığı bu durum, gazeteciliğin özellikle ticari kaygılarla şekillendirilmiş olan haber değerlerinin yarattığı problemleri netleştirmektedir. Bu nedenle özellikle sağlık gazeteciliği alanında, net bir biçimde araştırmacı gazeteciliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak aşırı ticarileşme, buna da izin vermemektedir. Bu durumda yönelinen ikinci çözüm, alanda uzmanlaşmış gazeteci arayışıdır.

Haberin zamanı ve bilimin zamanı arasındaki farklılık, özellikle sağlık haberleri gibi hem çok ilgi çeken, hem de kamuya zararı ve faydası yüksek olan bir zeminde alanda uzmanlaşan gazeteciye duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. Sağlık haberlerindeki etik problemlerin bir kısmı, haber üretim sürecinde gazetecinin ön plana çıkardığı değerlerden kaynaklanabilmektedir. Bazen de yukarıda olduğu gibi, gazeteci ve bilim insanı için abartmak, örtüşen çıkar birliği oluşturabilmektedir. Ancak burada yine ilaç ve sağlık sektörünün çok karlı endüstriler olduğunu ve bu endüstrilerin hem uzman kaynaklar, hem de gazeteciler üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bu etkiler, aşağıdaki bölümde kamusal anlamı açısından analiz edilecektir. Gazeteci ile bilim insanı arasındaki örtüşen çıkarlar da, çatışan çıkarlar da kapitalizmi göz önüne almadan tam anlamıyla değerlendirilememektedir.

Gazeteci ne kadar uzman olursa olsun, bilim insanı da ne kadar bilim etiğine uygun davranmaya çalışırsa çalışsın, bu alanda etik problemlerin ortaya çıkması engellenememektedir. Sağlık ve tıp, insani olan ile yakın ilişkisi nedeniyle, piyasaya tercümesi çok zor olan bir alandır. Gazetecilik de benzer biçimde, demokrasi ile ilişkisi nedeniyle, piyasadaki konumunda sürekli müphemlik üretmektedir. Hem gazeteciliğin hem de sağlık ve tıbbın kesiştiği alan, üstelik de ikisini de ortak kesen karlı endüstrilerle beraber, etik problemlere gebe bir zemini sürekli üretmektedir. Bu kesişimin zemini, klasik burjuva kamusal alanı ile üretimin kamusal alanlarının örtüşen ve çatışan değerlerini de görünür hale getirmektedir. Bu nedenle, sağlık gazeteciliği, post-burjuva kamusal alanının müphem karakteristiğini ortaya koyması açısından, oldukça verimli bir zemin sağlamaktadır.

Son olarak Levi, okuyucuya/izleyiciye hizmetin önündeki engel olarak profesyonel idealleri ele almaktadır. Burada Levi, gazetecilerin sağlık haberlerine yaklaşımlarındaki farklılıkları, üç profesyonel stille bağdaştırmaktadır. Elbette bu farklılık, gazetecinin çalıştığı medyaya, kuruma, hedef kitlesine, veya kişisel bakışına göre de şekillenmektedir. Ancak gazetecilik değerleri üzerine çalışmalar, çok daha spesifik üç profesyonel stil tanımlamaktadır; bunlar cellat, ajitator ve zanaatkar stilleridir. Bu kategoriler, Weber'in "ideal tipler" olarak adlandırdığı sınıflandırmanın da örnekleridir. Bu kategoriler, ampirik bir gerçekliğin temel özelliklerini vurgulamaktadır. Bu kategorilerin evrenselliği veya kapsamı net değildir; ancak sağlık gazeteciliği açısından önemli yaklaşımlar sunabilmektedirler.

Celladın önceliği, ifşa etmektir. Bu stile sahip muhabir, iktidar sahiplerine büyük şüpheyle yaklaşmaktadır. Gücün kötüye kullanımını veya karar alma mekanizmalarındaki sorunları ortaya çıkarmak için alışılmadık yöntemler kullanmaktan kaçınmamaktadır. Haberinin bazı insanlar veya çıkar grupları için nasıl sonuçlar yaratabileceğini önemsemez. Ajitatorün önceliği ise, izleyici/okuyucusunu mesleğe başlamasında etken olan kendi temel değer ve nedenleri doğrultusunda yönlendirmek veya sevk etmektir. Gerçeklerin bir araya getiriliş biçimi, seçilen kaynaklar veya yapılan röportajlar, ajitatorün kişisel önyargı ve görüşlerini bilinçli veya bilinçsiz biçimde yansıtmaktadır. Ajitatore göre, kimse tamamen objektif olamaz. Zanaatkarın önceliği ise, gerçekleri düzgün biçimde sunmak ve bir dizi kaynaktan alıntı yapmaktır. Hikayede yeni boyutları açığa çıkarmasına yarayacak bile olsa, alışılmadık yöntemler kullanmaz veya manipülasyona başvurmaz. Zanaatkar kaynaklarına temkinli yaklaşır, onları yanıtlar için kışkırtmaz. Levi'ye göre, her üç stilin de sağlık muhabirliğinde yeri vardır. Ancak üçü de konuya aynı uygunlukta olmayabilir. Bazen bir hikaye için her üç stili de karma olarak kullanmak gerekebilmektedir. Ancak muhabir, hangi stili kullanırsa kullansın, iyi bir haber yapabilmek için bilgi ve deneyime ihtiyacı vardır. Bilimsel kaynakları etkin biçimde kullanabilmek için uzmanlaşma, önemli bir niteliktir (Levi, 2001: 26 – 27).

Levi'nin ele aldığı bu üç profesyonel gazetecilik stilinden cellat ve zanaatkar, klasik burjuva kamusal alanının ideal gazetecilik tiplerini yansıtmaktadır. Cellat, burjuva

kamusal alanının her türlü iktidarı yıkabilecek ve denetleyebilecek ideal, devrimci işlevleri olan gazetecilik pratiklerini tarif etmektedir. Zanaatkar, burjuva kamusal alanının pozitivist anlayışından beslenen ve hala varlığını koruyan gazetecilik pratiklerini somutlaştırmaktadır. Ajitator ise, post-burjuva kamusal alanının gazetecilik pratiklerini temel almaktadır. Levi'nin de belirttiği gibi, her üç tarz da post-burjuva kamusal alanında icra edilen gazetecilik pratikleridir.

Sağlık gazeteciliğinin kamusal hizmetinin önündeki engeller, net bir biçimde endüstri ile ilişkilerde düğümlenmektedir. Genel olarak gazeteciliğe özgü veya sadece sağlık alanına özgü, bütün engeller ve çelişkiler, özellikle neoliberal dönemde artmaktadır. Bunu net bir şekilde analiz edebilmek için de sağlık haberciliğinin endüstriler ile ilişkisine ve endüstrilerin bu alana etkisine yakından bakmak gerekmektedir.

3.2.1 İlaç Ve Sağlık Endüstrilerinin Sağlık Haberciliğine Etkileri: Hakla İlişkiler, Lobcilik Faaliyetleri Ve Reklamın Sağlık Sektörü Ve Gazetecilik Açısından Kamusal Anlamı

İlaç ve sağlık endüstrileri, günümüzün en güçlü ve karlı endüstrileri arasında yer almaktadır. Bu endüstrilerin gücü, modernite ile beraber artan bir seyir izlemiştir. Bu durum, modern insanın doğaya ve kendi doğasına egemen olma isteği ile paraleldir. Kuramsal kanıtlar, Foucault'nun bedenlerin politik kuşatmasından modern iktidarı biyo-iktidar olarak nitelenmesine (Foucault, 2008: 245 -271; Revel, 2012: 23 -27; Revel: 2012: 31 -35), Illich'in modernitenin yaşamı tıplaştırdığı saptamasını yaptığı Sağlık Gaspı'na (Illich, 1995), Beck'in tıbbın alt-siyaseti adlandırması ile modernite ve post-modernitede tıp bilimini diğer bilim dallarından ayrı bir yerde konumlandırılmasına kadar (Beck, 2011: 306 – 320) birçok yaklaşımda mevcuttur. İlaç ve sağlık endüstrilerinin gücü, ekonomik gücün yanı sıra siyasi etkilere de sahiptir; en önemlisi de endüstriler tıp biliminin saygınlığının sağladığı kamusal korunmayı da kullanmaktadır.

Bu endüstriler, tüketicileri, hastaları, sağlık hizmetleri servislerini, klinik danışmanları, uzman bilim insanlarını, politika yapıcıları ve gazetecileri yoğun bir biçimde etkilemektedir. John Abraham, ilaç endüstrilerinin sosyolojik analizinin önemi tartışılmaz olduğu halde, bu alanda ilaç endüstrileri ile ilgili çok az çalışma olduğunu belirtmektedir. Abraham, sosyologların bu alanı araştırmaktan kaçınma nedenlerini üç maddede toplamaktadır. Bunlardan ilki, endüstrinin ilaç deneylerinin aşırı gizlilikle yürütülmesidir. Yurttaşların bu alanla ilgili bilgilere ulaşma yönündeki yasal hakları, son derece kısıtlıdır. İkinci neden, yazara göre, endüstrinin çıktılarının sosyolojik analizi, teknik bilimler üzerine bir bilgi birikimi gerektirmesidir. Bu çıktılar, teknik ve sosyal etkenlerin bir bileşimidir. Üçüncüsü ise, herhangi bir sosyologun bulguları ilaç firmaları ile ilgili eleştirelilik içerirse, potansiyel dava ve yasal işlemler tehdidinin caydırıcı etkisidir. İlaç endüstrisinin gücü ve hükümetler içindeki müttefikleri, Abraham'a göre, ilaç geliştirme ve yasal onaylar ile ilgili sosyolojik denetimin miktarını kısıtlamayı başarmaktadır (Abraham, 2007: 727 – 728).

Abraham'ın saptamaları, endüstrinin gücüne ve önemine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda bu alanın, kamusal ve bilimsel tartışma ve eleştirilerden kendisini soyutlayabilen yapısını da tespit etmektedir. Bu tespit, Beck'in özellikle tıp biliminin yapısı ile ilgili saptamaları ile de (Beck, 2011) örtüşmektedir. İlaç ve sağlık endüstrileri, tıp biliminin bu eşsiz yapısını ekonomik ve siyasi güçlerini üretecek biçimde kullanabilmektedirler (Beck, 2011: 318). İlaç ve sağlık endüstrileri, gıda, tıp teknolojileri ile tıbbi araç gereç endüstrilerini de kapsamaktadır. Bu da endüstrilerin ekonomik ve siyasal gücünün ve bu gücün etkilerinin boyutu ve kapsamının genişliğinin nedenlerindedir. Kamusal tartışmanın önemli bir parçasını oluşturan haberler üzerindeki etkileri de, bir o kadar geniş kapsamlı ve karmaşık olmaktadır. Sağlık gazeteciliğinin uzman kaynaklarla ilişkisini yukarıdaki bölümlerde ele almıştık. Bu ilişki, birçok problemi ürettiği gibi, gazeteciler ve doktorlar/bilim insanları arasındaki bu ilişki, iki taraf için de vazgeçilmezdir. Gazeteciliğin demokratik işlevi ve görevi, bu son derece kapalı tıp bilimi ve endüstrilerini kamusal tartışmaların konusu haline getirebilmektir. Ancak haber endüstrisi ve sağlık/ilaç/tıp

endüstrileri arasındaki işbirliği, ciddi bir engel oluşturmaktadır. Doktorlar ve bilim insanları, ürettikleri bilimsel bilgi, tedavi veya teknikleri kamuya duyurabilmek için gazetecilere ihtiyaç duymaktadır. Ama onların da endüstri ile ilişkileri veya endüstrinin baskı mekanizmaları, bu ilişkinin sağlıklı ve demokratik bir yapıda ilerlemesini olanaksız hale getirmekte veya ilişkiyi doğuştan sakatlamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde ilaç endüstrisi ile ilgili araştırmalar ve bulguları, önemli ipuçlarını barındırmaktadır. ABD'de yapılan araştırmalara göre, ilaç harcamaları, ciddi oranlarda artmaktadır. Endüstrinin karlılık oranları, diğer endüstrilere oranla yüksek seyretmektedir. Dünyanın en büyük 500 şirketinin ele alındığı bir araştırmada ilaç şirketlerinin gelire göre, mal varlıklarına göre ve toplamda, diğer şirketlerden çok daha fazla karlılık elde ettiği saptanmıştır. İlaç şirketlerinin en büyük harcama kalemini, pazarlama faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu bulgu, endüstrinin gazeteciliğe etkileri açısından da dikkate değerdir. ABD'de 2002 yılında ilaç endüstrisi, tanıtım faaliyetlerine 21 milyar dolar harcamıştır. Bu harcamaların büyük bir kısmını, ürünlerin doktorlara tanıtımı ve ücretsiz ilaç numuneleri oluşturmaktadır. Endüstrinin doktorlarla ilişkisi, gazeteciliği de yakından ilgilendirmektedir. İlaç şirketlerinin en fazla çalışanı, %39 oranla pazarlama departmanıdır. Pazarlama departmanı, iki koldan çalışmaktadır. Bir kolda üründen ve ürünün pazarlanmasından sorumlu ürün müdürleri yer alırken, diğer kolda medikal müdürler yer almaktadır. Medikal müdürler, örneğin şirketin ilanla destekleyeceği bilimsel makaleyi inceleyerek ürünün öne çıkarılan özellikleri ile makalenin ürünü veya etken maddelerini ele alış biçimini değerlendirmektedirler. ABD'de kamuya yönelik ilaç reklamı yasal olarak serbesttir ve ilaç firmalarının bu harcama kaleminin de artan bir seyir izlediği, bulgular arasında yer almaktadır. 2000 yılında topluma yönelik reklam harcamalarının %40'ı sadece 10 ilaca yönelik yapılmıştır. Viagra, Paxil, Meridia, Vioxx, Claritin gibi ilaçlar, bu 10 ilacın içindedir (Civaner, 2005: 1 - 2).

ABD’de kamuya ilaç reklamının yasal anlamda serbest olması, özellikle psikiyatri ve cinsel yaşam ile ilgili ilaçlar³⁴ üzerinden ciddi bir yaşam tarzı pazarlaması çalışmasını ve yaşamın birçok alanının tıbbileştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Modern insanın yaşlanmayı geciktirme ve ölümü yenme arayışı, bu pazarlamanın çekirdeğini oluşturmaktadır. Doğrudan tüketiciye reklam (direct to consumer advertising) olarak adlandırılan bu durumun farklı biçimlerde analizi birçok bilimsel çalışmada yapılmıştır ve yapılmaktadır. Reklam harcamaları, antidepresan ve cinsel yaşam ile ilaçlarda yoğunlaştığı için, bu ilaçların reklamları ile ilgili analiz, literatürde de çoktur (Grow, Park, Han, 2006; Marshall, 2007; Fishman, 2004; Cohen, McCubbin, Collin, Perodeau, 2001; Huh, Delorme, Reid, 2004). İlaç endüstrisi, doğrudan tüketiciye reklam yaparken reklam etkinliği modelinden faydalanmaktadır. Birincil amaç tüketicide hastalığın koşulları ve tedavi yöntemleri ile ilgili farkındalık yaratmaktır. Artan farkındalık, tüketicinin ilaç tedavisini istemesini sağlayacaktır. Hastanın talebi ile doktorların ilacı reçetelemeleri doğrudan artacaktır. Bu yöntem, sadece ABD’de ilaç endüstrisinin faydalandığı bir yöntemdir. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri, Yeni Zelanda ile birlikte, doğrudan tüketiciye reklama izin veren sanayileşmiş iki ülkeden biridir (Grow, Park, Han, 2006: 165). Amerika’da FDA (Food and Drug Administration) kurumu, ilaç endüstrisinin regülasyonunu 1938’de yapmıştır. 1985’de 1938’den itibaren doktora reklam ile ilgili hazırlanmış olan düzenlemelerdeki standartlar, aynen doğrudan tüketiciye reklamlara da uygulanmıştır. Bu düzenleme ile doktor ve tüketici arasında hiçbir

---

³⁴ Özellikle psikiyatri alanındaki yaygın ilaç kullanımı, alan içerisinde de tartışmalı konulardan bir tanesidir. 1960’lar, daha önce delilik ya da nevroz olarak bilinen sorunların akıl hastalıkları olarak adlandırıldıkları tarihtir ve bu hastalıkların ilaçlarla tedavi edilebileceği fikri, bugün de geçerlidir. Bu fikir, günümüzde psikiyatrinin dışına taşınmıştır; insanlar her türlü yetersizlik ve mutsuzluk durumunda bu ilaçları kullanmaya yönlendirilmektedir. Ancak bu yaklaşım bütün psikiyatristler tarafından doğru bulunmamaktadır. Psikiyatr Joanna Moncrieff, psikiyatri mesleğinin gelişimi ile bağdaştırdığı ilaç tedavisi efsanesinin çeşitli toplumsal sorunlara teknik çözümler arayan devlet tarafından da desteklendiğini belirtmektedir. Böylece psikiyatri, ruhsal bozukluklarla nasıl başa çıkılacağına ilişkin karmaşık siyasi bir sorunu, teknik ve tıbbi bir soruna dönüştürme olanağını sunmuştur (Moncrieff, 2010: 13, 293). İlaçla tedaviye alternatif olarak bilişsel psikoterapi de, bu tartışmalara eklenmektedir. Bilişsel psikoterapi, zihinsel rahatsızlıkları, insanların kendi yaşamlarını anlamasını ve yaşamlarıyla dünya arasındaki ilişkileri kavramasını sağlayarak tedavi etmeye çalışmaktadır. Amaç, hastanın dünyayı anlamlandırmasını sağlayabilmektir (Tudor Hart, 2011:348 -349).

ayrım yapılmamaktadır; yani bilgi düzeyleri eşdeğer farz edilmektedir. 1997’de ikinci bir deregülasyonla doğrudan tüketiciye reklamların yayını ile ilgili kısıtlamaları azaltmıştır. Bu tarihten sonra da reklamlara yapılan harcama, ilaç endüstrisinde önemli bir kalemi oluşturmuştur (Grow, Park, Han, 2006: 166 -167).

ABD’de bu “DTC” (Direct To Consumer) olarak da adlandırılan doğrudan tüketiciye reklam konusu, hala çok tartışılan konulardan biridir. DTC savunucuları, bu konudaki regülasyonların yumuşatılması gerektiğini öne sürmektedirler; DTC reklamları, onlara göre son derece faydalıdır. Amerikan İlaç Üreticileri ve Araştırmacıları (PhRMA), bu konuda lobi faaliyetleri yürütmektedir. DTC reklamları, tüketicileri eğitmektedir, bilgilendirmektedir; daha ilgili hastalara dönüşmelerini sağlamıştır. Bu reklamlar tüketicileri doktora gitmeye hazırlamaktadır, doktora aydınlanmış sorular sormalarının zeminini hazırlamaktadır. Böylece doktor ile hasta arasındaki diyalog güçlenmektedir. Hastalar tedaviye ve doktorun önerilerine gönüllü olarak uymaktadır; böylece kötü tıbbi olayların yaşanmasını da engellemektedir. Bunun yanı sıra tüketicileri, ilaçlarla ilgili başka enformasyon kaynaklarına da başvurmaya yönlendirmektedir. Bir anlamda “aktif hasta/tüketici”ler yaratmaktadır. Böylece piyasadaki rekabet artmaktadır; rekabet arttıkça da reçeteli ilaç fiyatları da düşmektedir (PhRMA Guiding Principles on Direct to Consumer Advertisements About Prescription Medicines, 2006: 180). DTC karşıtları ise, tüketicilerin bu reklamların zararlı etkilerinden korunmaları için düzenlemelerin sıklaştırılması gerektiğini savunmaktadırlar. DTC savunucularının aksine, bu reklamların yanıltıcı olduğunu, tüketicileri yanlış yönlendirebildiğini belirtmektedirler. Onlara göre, bu reklamlar doktor-hasta ilişkisine ve diyaloguna zarar vermektedir; doktorun otoritesini zayıflatmaktadır. Tüketicileri reçeteli ilaçları suistimal etmeye veya yanlış kullanmaya yönlendirmektedir. Tüketicileri doktora baskı yapmaya yönlendirmektedir; tüketicide ilaçlara karşı gereksiz bir arzu uyandırmaktadır. Bu da sağlık harcamalarının kontrolden çıkmasına neden olmaktadır (Huh, Delorme, Reid, 2004: 570 -571).

Endüstrinin pazarlama yöntemlerinden biri olan reklam, ABD ve Yeni Zelanda dışında, ilaç alanında sadece doktora yöneliktir. Ancak ABD’de doğrudan tüketiciye reklamlar yolu ile oluşturulan ilaca ve tıbbaya yönelik bakış, birçok değişim ile de yakından ilgilidir. Reklam bu dönüşümün bir ayağıdır sadece, ama bütün içinde önemli eğilimleri gösterebilmektedir. Bu anlayış, sağlık alanındaki neoliberal dönüşümün de temel çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu anlayışın uzantıları, sadece ABD ile veya reklam konusu ile sınırlı kalmamaktadır; tıbbi anlayıştaki dönüşümle örtüşmektedir; sosyal yaşamdaki ve demokratik algılardaki dönüşüm ile de birleşmektedir³⁵. Özellikle neoliberal dönüşüm ile hastanın tüketiciye dönüşümü, sağlık gazeteciliği pratiklerinde de değişimleri doğurmaktadır. Endüstrinin sosyal açıdan birçok alana etki ettiği pazarlama yöntemleri, sağlık gazeteciliği pratiklerini de bu nedenle yakından ilgilendirmektedir.

ABD ve Yeni Zelanda dışında, ilaç endüstrisinin doğrudan tüketiciye reklam yapmasının yasal olmadığı ülkelerde kullanılan birçok pazarlama yöntem ve tekniği vardır. Doğrudan tüketiciye reklam ile tüketicinin doktora baskı yaparak reçete sayısının artması hedeflenmektedir; ancak tüketiciyi doğrudan yönlendirme imkanı yoksa iki hedef belirlemektedir. Bunlardan ilki, reçeteleri yazan doktorlardır. Doktora yönelik reklam ve pazarlama taktikleri kullanılmaktadır. İkincisi de halk nezdinde ilaç firmasının görünürlüğünü sağlayabilecek olan medyadır. Sosyal sorumluluk

---

³⁵ Bir sonraki bölümde tıbbi anlayıştaki dönüşüm modernitenin post-moderniteye evrilmesi ile beraber ele alınacaktır. Bu dönüşüm de onunla bağlantılıdır. Modernitenin eleştirilenleri, Foucault, Illich gibi, tıp otoritesini de modern anlayışla beraber eleştirmişlerdir. Hatta Illich, “vergilerle finanse edilen sağlık görevlerinde çalışacak şifa dağıtıcıların seçiminde halka söz hakkı verilmelidir... Yeni yasa doktorların performansını profesyonel denetleme organizasyonlarına teslim etmek yerine hizmet ettikleri toplumun değerlendirmesine bırakmalıdır” demektedir (Illich, 1995: 190). Yaşamın tıbbileştirilmesinin ve tıp otoritelerinin bu sert eleştirisi, kanımızca post-modernite ile bu otoriteyi demokratikleştirmekten çok, piyasaya açmaya yardımcı olmaktadır. İlaç endüstrisi, büyük olasılıkla halkın kendi doktorunu seçme hakkına karşı çıkmayacaktır. Reklam ve pazarlama taktikleri ile uyandırdıkları arzu sonucunda tüketiciler, seçimlerini tüketimi daha fazla destekleyen doktorlardan yana kullanacaktır çünkü. Elbette Illich metalaşmanın yarattığı tehlikenin farkındadır ve özellikle insani etkinliklerin piyasaya direnen kullanım değerinin çıkış noktası olabileceğini belirtirken, bu çıkışı ancak politik kararların sağlayabileceğini de vurgulamaktadır (Illich, 1995: 148 -151). Ancak post-modern düşünce ile belli noktalarda birleşen neoliberalizm, modernite eleştirisini de piyasa yararına düzenlemiştir. Geç kapitalizm ile birlikte değişen sağlık algısı, modernitenin yaşamı tıbbileştirmesini azaltmaktan çok, daha da arttırmaktadır.

projeleri, ilaç firmasının isim ve imajının kamuya duyurulması için bir fırsat oluşturmaktadır. Gazeteciler ve doktorlar, doğrudan pazarlamanın hedeflerini oluşturmaktadır.

Türkiye’de 26 Ağustos 2011 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmış olan “Beşeri Tıbbi Ürünlerin Tanıtım Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik”, pazarlamanın yasal çerçevesini çizmektedir. Yönetmeliğin beşinci maddesi, tanıtımın sağlık meslek mensuplarını bilgilendirmek olduğunu belirterek toplumsal tanıtımın –doğrudan veya dolaylı- yasal olmadığını üçüncü bentte belirtmektedir. Sağlık meslek mensuplarına tanıtımın yasal çerçevesi üç faaliyeti kapsamaktadır. Bunlardan ilki, sağlık meslek mensuplarına satılan veya dağıtılan yayınlar ve bilimsel içerikli tıbbi-mesleki dergilerde yer alan yayınlardır. İkincisi, bilimsel toplantılar düzenlemek veya bilimsel toplantıları desteklemektir. Üçüncüsü de doktor, diş hekimi ve eczacılara ürün tanıtım elemanlarını ziyareti ve ürün uygulama ve yan etkileri ile ilgili bilgilendirmedir.

Yönetmeliğin yasal olarak tanımladığı bu pazarlama faaliyetleri, endüstrinin tıp bilimi ile iç içe geçmiş yapısını da işaret etmektedir. Bilimsel içerikli dergiler ve bilimsel toplantılar, yasal pazarlama faaliyeti alanlarıdır. Bu faaliyetler dışında, endüstri, halkla ilişkiler şirketleri ile birlikte işbirliği yapmaktadır. ABD’de sağlık hizmetleri alanında en çok kazanan ilk beş halkla ilişkiler şirketinin yıllık gelirleri, 300 milyon dolardan fazladır (Civaner, 2005: 2). İlaç ve halkla ilişkiler endüstrilerinin yoğun biçimde kullandığı pazarlama yöntemlerinden bir tanesi, “üçüncü taraf tekniği”dir. Elliot, bu yöntemi, mesajınızı üçüncü bir kişinin ağzından verdirme tekniği, olarak tanımlamaktadır. İlaç firmaları, örneğin yeni bir ilacı piyasaya ve bilim camiasına duyururken, halkla ilişkiler danışmanları veya yöneticilerdense, “key opinion leader/ana kanaat önderi” olarak adlandırılan üçüncü tarafı tercih etmektedir (Sismondo, 2009: 172). Ana kanaat önderi bir bilim insanı veya doktor olabildiği gibi, bir gazeteci veya politikacı da olabilir. İlaç firmaları, bu kişilere danışmanlık önerirler ve doğrudan ilaçlarını veya araştırmayı övmelerini beklemezler. Aksine, toplantılar ve röportajlarla tanıtıma katkıda bulunması istenir. Böylece kamuoyuna bir söylenti yayılacaktır. Bu söylenti bilimsel açıdan nitelikli

olmalı ve söylentinin başlaması kısmına ilaç firması veya halkla ilişkiler şirketinin müdahalesi görünmez olmalıdır. Ana kanaat önderlerinin piyasadaki etkileri, güvenilirlikleri ile doğru orantılıdır. Bu nedenle tek bir ilaç firması için konuşması istenmez, bütün sektör için “tarafsız” biçimde konuşması ve danışmanlık yapması teşvik edilmektedir (Civaner, 2005: 2 -3).

Bu teknik, sağlık gazeteciliği pratiklerinde bir engel olarak belirlemektedir. Uzman kaynaklar, piyasayla görünmez bağlarla bağlıdır ve güvenilir bilgiye ulaşmak için ciddi bir araştırma yapmak gerekmektedir. Ayrıca bu tekniğin hedefinde, sağlık çalışanlarının yanı sıra, sağlık gazetecileri de vardır. Çeşitli ilaç, sağlık, kozmetik veya halkla ilişkiler endüstrisi temsilcileri tarafından, gazetecilerden bazı toplantı veya medya organlarında konuşmaları istenebilmekte ya da yayınlarının ilanla desteklenmesi karşılığında karşılığı haber yapmaları talep edilebilmektedir. Özellikle doktor ve sağlık personeline yönelik mesleki ve bilimsel yayınlarda çalışan gazeteciler, doğrudan hedeftir. Çünkü bu yayınların tek gelir kaynağı, endüstrinin vereceği ilanlardır.

Endüstrinin sağlık alanındaki en büyük pazarlama avantajları, bilimsel çalışmalara etkileridir. Tıp alanının ve endüstrinin tıp bilimi dışından gelecek kamusal veya bilimsel sorgulamalara kapalı olan yapısı, tam bu noktada endüstrinin lehine dönmektedir. Bilimsel araştırmalar, günümüzde oldukça maliyetlidir. Bu kaynağın devletçe yeterli oranlarda sağlanamadığı ülkelerde devreye ilaç endüstrisi girmektedir. ABD’de klinik araştırma giderleri, yaklaşık %70’ini ilaç firmaları karşılamaktadır. İlaç firmaları sağladıkları destek karşılığında araştırmacılarla bağlayıcı sözleşmeler yapmaktadır. Bu tür sözleşmelerle endüstri, araştırmanın konusundan yöntemine, sonuçların yorumlanması ve yayınların denetimine kadar, araştırmanın her aşamasına müdahale edebilmektedir (Civaner, 2005: 3). Bu durum, ilaç endüstrisinin ekonomik ve siyasi gücü ile birlikte okunduğunda, yaşamın birçok alanına dalgalar halinde etkisi görülebilmektedir. Endüstri, kamunun bütün bilgi ve denetleme kaynaklarını kuşatırken, tıp bilimini de kuşatmaktadır. Üstelik bu bilimin modernite ile birlikte diğer bilim dalları veya kamusal tartışamalar tarafından tartışılmaya daha kapalı olan yapısı, endüstrinin ekonomik ve politik gücü ile

birleşmekte ve yaşamı endüstrinin lehine tıbbileştirmektedir. Burada ticaretin ve ticari toplumların hiyerarşiyi kırdığı yönündeki liberal görüşü düşünmek gerekmektedir. Liberal görüşün çekirdeği, burjuvazinin ticaret sırasında özgür bir biçimde rekabet ettiği ve yurttaş kimlikleri ile siyasal alana çıktıklarında da yurttaşlar olarak eşit oldukları varsayımdır. Jones, “The Great Chain Of Buying: Medical Advertisement, The Bourgeois Public Sphere and The Origins of the French Revolution” (Muhteşem Satın Alma Zinciri; Tıbbi Reklam, Burjuva Kamusal Alanı ve Fransız Devrimi’nin Kökenleri) adlı makalesinde, satın alma zincirinin ve ticari toplumun hiyerarşiyi kıran yapısını ele almaktadır. Paris Parlamentosu’nda 1776’da yapılan bir konuşmadan yola çıkarak burjuva-öncesi toplumlarda toplumun bünyesini birbirine bağlayan zincirlerin hiyerarşik bir toplum yapısını oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bunun tam aksine, “satın alma zinciri” ise, yatay olarak düzenlenmiştir. İnsanın sosyal yapısı ve değiş tokuştan temellenir. Açık ve görece eşit bir toplumsal örgütlenmeyi destekler ve ticari bir toplumun temellerini atar. Jones’a göre, politik kamuoyunu da biçimlendiren, seçim yapmaya alışmış yurttaşların temelini de atan, bu zincirdir. Jones, bu argümanını Fransa’da 18. Yüzyılın ortalarında yayımlanan “Affiches” adlı haftalık yayınlar üzerinden geliştirmektedir. Affiches, Jones’a göre, öncelikle ve temel olarak reklam merkezlidir. Bu reklamlar da ağırlıklı olarak, yeni bir sınıf olan burjuva “bedenini” biçimlendirmeye yönelik, tıbbi reklamlardır. Bu yayınlarla beraber, 1789’a kadar, toplum, seçimler yapmaya alışmıştır. Affiches, yazara göre, kamuoyunu temsil ettiği gibi, onu biçimlendirmiş de olabilir. Bu durumda da, şunu varsaymak mümkündür; devrimle, yurttaş/seçmenlere bir grup politik tüketim seçeneği sunulmuştur. Yurttaş/seçmenler, önerilen politik metalar arasından, faydalı ve kaliteli bulduklarını seçmekte özgürdüler (Jones, 1996: 14, 39).

Burjuva devriminin temellerinde, kapitalizmin de olduğu temel bir gerçektir. Jones, Habermas’ın burjuva kamusal alanında özel alana ait olan ticari faaliyetlerin, bu sınıfın kamusal erk ile çatışmasının temellerini attığı varsayımına paralel ilerlemektedir. Merkeze aldığı basın, tıp ve kamusal alan arasındaki ilişki de, bizim tezimiz açısından da temeli oluşturmaktadır. Ancak post-burjuva kamusal alanında,

ticari faaliyetin burjuva devrimleri dönemindeki hiyerarşik örgütlenmeyi kıran görece eşit bir toplum yarattığı önermesi, tıp ve endüstri arasındaki ilişki ile çürütülmektedir. Endüstrinin faaliyetleri açık olmaktan çok uzaktır ve kamusal tartışma ve denetimlere mesafesini tıp biliminin hiyerarşik yapısını kendi lehine kullanarak yapmaktadır; hiyerarşiyi ortadan kaldırmamaktadır; onu “satın alma zincirini” daha fazla destekleyecek biçimde kullanmaktadır. Jones’un saptaması, Negt ve Kluge’nin burjuva kamusal alanının Habermas’ın dönüşmüş olduğunu öne sürdüğü post-burjuva kamusal alanından bağımsız olmadığı yönündeki saptama ile örtüşmektedir. “Satın alma zinciri” ve metaların kamusal alana çıkışı, burjuva kamusal alanı ile başlamıştır. Ancak bu zincir, bugün yurttaşın metalar dışında bir seçim hakkının olmadığı kapalı bir toplumsal yapılanmanın ve demokratik tartışmayı bilimsel ve teknik argümanlarla felç eden etik, bilimsel ve kamusal problemlerin de temelini atmıştır.

Endüstrinin tıp bilimini ilaç talebinin canlandırılması için bir araç olarak kullanması, bu alandaki karmaşık problemin başlangıcını oluşturmaktadır. Sektörler artık hammadde ve emeğin yanında yoksul ülkelerdeki tüketime yatkınlığın da sömürülecek kaynaklardan biri olduğunun farkındadır. İlaç ve sağlık endüstrileri, bu yatkınlığı iki biçimde kullanmaktadır. Bunlardan ilki, dağıtım kanalları, tedavi protokolleri, devletin ödeme politikalarından oluşan ticaret sahasını etki altına almaktır. İkincisi ise, talebi doğrudan arttırabilmek için doktor ve hastalara yönelik bilinçlendirme ve farkındalık yaratma kampanyalarıdır. Yukarıda da değindiğimiz tıp biliminin kuşatılması, araştırmaların finanse edilmesinden bilimsel yayınların basılmasına, ABD’de FDA onayının alınmasından halk sağlığı tedavi protokollerine, ürün etiketlerinden tıp konferanslarının bilimsel programlarına ve tıp okullarındaki eğitime kadar yayılmıştır (Applbaum, 2011: 102). Artık tıbbi bilgi zincirini oluşturan her halka, planlı ikna ve pazarlama kampanyalarının hedefindedir.

Bizde de tıbbi ürünlerin pazarlamasının yasal çerçevesinin çizen yönetmelikte tarif edilen sempozyum ve bilimsel faaliyetler, ilaç firmalarının ciddi bir bütçe ayırdığı bir kalemi oluşturmaktadır. Bu sempozyum ve bilimsel/mesleki konferanslarda endüstri, üçüncü taraf tekniğini kullanarak saygın akademisyenleri ana kanaat önderleri olarak

bu faaliyetlere çekmek için ciddi bir bütçe ayırmaktadır. Bu sempozyumlarda yine ilaç endüstrisi tarafından finanse edilen bilimsel araştırmalara ait sonuçlar duyurulmaktadır. Bu sempozyumlar, aynı zamanda sağlık gazetecilerinin de ana haber ve bilgi toplama kaynakları arasında yer almaktadır. Endüstrinin bu harcama kalemi, pazarlama giderlerinin arasında %20'lik dilimi oluşturmaktadır. Reklamın pazarlama harcamalarındaki dilimi, %14'tür. Bu durum, doğrudan endüstrinin tıp bilimini pazarlama aracı olarak kullandığının ve doktorların da pazarlamanın hedefinde olduğunun göstergesidir. Burada sağlık gazeteciliğinde de ortaya çıkan zaman problemi, doktorlar için de ortaya çıkmaktadır. Tıpkı gazetecilerin zaman baskısı altında çalışmasının halkla ilişkiler tarafından avantaj olarak kullanması gibi, doktorların araştırma sonuçlarını veya ana kanaat önderlerinin argümanlarını sağlıklı bir biçimde değerlendirecek zamana ve eğitime sahip olmamasını, kendi avantajına kullanmaktadır. Bu noktada, Ivan Illich'in "Sağlığın Gaspi" adlı kitabında, doktorların endüstri ile beraber yaşamı tıbbileştirdiği ve metalaştırdığı yönündeki argümanı, görünür hale gelmektedir. Illich, doktorların ve sağlık çalışanlarının seçimi ve denetlenmesinde, halkın da söz sahibi olması gerektiğini vurgulamıştı (Illich, 1995: 190). Bu argüman, modernite eleştirisi olan birçok argümanda olduğu gibi, endüstri tarafından ironik bir biçimde fırsata dönüşmektedir. ABD'de halkın doktorlara eskisi kadar güvenmediği belirtilmektedir. Ancak bu durum, endüstri açısından hasta/tüketiciye doğrudan ulaşma fırsatını da sunmaktadır. Temel ironi, endüstrinin hem tıp bilimi ve otoritesini, hem de bilim insanları ve doktora güven duymayan hasta/tüketiciyi, kar maksimizasyonu için eşit düzeyde kullanabilmesidir. İlaç endüstrisi, bu konuda özellikle interneti etkin bir biçimde kullanmaktadır. Bir fizyolojik durumun adı veya semptomları arama motorlarında araştırıldığında çıkan bilgileri şekillendirmek için ciddi kaynaklar ayrılmaktadır. İlaç firmalarının suistimallerinde Wikipedia, en önemli sitelerden birisidir. Kendi araştırmasını yapan hasta/tüketici, daha doktora gitmeden isteyeceği test ve ilaçlara önceden karar verebilmektedir (Applbaum, 2011: 102 -103).

Modern birey, kendini sağlıklı bulsa ve herhangi bir semptom göstermese bile, çok miktarda ilaca maruz kalabilmektedir. Herhangi bir belirtisi olmayan hastalıklar, bu

noktada insanları en fazla tüketime sevk eden pazarlama araçlarına dönüşebilmektedir. Applbaum, Jeremy Greene'in modern bireyin çıkmazını ele alan Prescribing By Numbers (Rakamlarla Reçeteler) adlı kitabını, sağlık riskleri üzerinden yorumlamaktadır. Vurgulanması gereken, bu risklerin uydurma olduğu değildir. Asıl mesele, endüstrinin tıp bilim üzerindeki kuşatmasıdır; risk eşiğini belirleyen tıp bilimidir. Hipertansiyon veya kolesterolde risk eşiğinin ne olacağı, ilaç endüstrisi için milyarlarca dolarlık bir fark yaratabilmektedir. Bu durumda da Greene'in sözü anlamlıdır: "Teşhis süreçleri şimdilerde hekim ile hasta arasında bir görüşme olmaktan çok, ilaç endüstrisi ile tedavi protokollerini belirleyen komisyonlar arasındaki bir ilişki niteliğinde" (Applbaum, 2011: 104).

Endüstri, korku ve riskten kaçınma davranışını, doğrudan duygulara ve deneyimlere yönelerek pazarlamanın aracı haline getirmektedir. Applbaum, tam bu noktada önemli bir ayırım yapmaktadır; sağlıklı olmak için korunmanın yerini risk yönetimi almaktadır. Korunma ve risk yönetimi, benzer görünmektedir; ama aynı şey değildir. Risk yönetimi ve ilaç kullanım koşulların öngördüğü yaşam tarzları, uzun süreli tedavileri beraberinde getirmektedir. Bu yolla, endüstrinin çok satan ilaçları ve bu ilaçlardan elde edilen kar artmaktadır. Piyasada çok satan on ilaç, toplam ürünlerin yüzde 0,25'ini bile temsil etmezken, 2006 yılında 60 milyar dolarlık satış geliri sağlamıştır (Applbaum, 2011: 104). Ulrich Beck'in "Risk Toplumu" saptaması, burada somutlaşmaktadır. Beck'e göre, klasik sanayi toplumunda serevt üretiminin mantığı, risk üretiminin mantığına baskın durumdayken, bu ilişki, risk toplumunda tersine çevrilmiştir. Teknik,ekonomik ilerlemenin kazandığı güç, risk üretiminin gölgesindedir. 19. Ve 20. Yüzyılın ilk yarısında fabrikalarla ilgili riskler veya mesleki tehlikelerin aksına, bugün riskler küreselleşmektedir (Beck, 2011: 13 -14). Bu nedenle risk yönetimi, kriz iletişimi gibi kavramlar 1980'lerde halkla ilişkiler alanında da yaygınlaşmıştır. Neoliberal düzen, sistemik olarak ürettiği sorunları, bireye yükleyerek veya iyice yüzeye vurduğu durumlarda halkla ilişkiler taktikleri ile görünmez hale getirmeyi hedeflemektedir. Tıbbın yaşamın tıbbileştirilmesi yönünde kullanılan insana ve insanın deneyimlerine etki eden yapısı, risk toplumlarında en büyük risk üreticisine dönüştürülmektedir. Endüstriler, tıp bilimini ve hiyerarşisini

sonuna kadar kullanırken, bir taraftan da bilim insanları ve doktorların hastanın yaşam kalitesine önem vermediklerini, onları anlamadıklarını belirtmektedirler. Bu noktada da risk yönetimi, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, tüketicini tercih hakkı gibi, pazarlama diline tercüme edilmiş ihtiyaçlar, endüstri tarafından medyadan, internetten, mümkün olan her kaynaktan yayılmaktadır. Endüstrinin odağında, insani acı ve hastalık deneyimi yer almaktadır. Tüketicinin gönüllü mutabakatı için, endüstrinin hastanın öznel deneyimlerini bir yerinden yakalayabilmesi gerekmektedir. Ancak, bu deneyimi endüstri, piyasa ve kar hesabına çevirmektedir (Applbaum, 2011: 104 -105).

Applbaum'un hasta deneyimlerinin doğrudan endüstrinin odağında yer aldığı vurgusu, Negt & Kluge'nin üretimin kamusal alanlarının odağında insani deneyim ve özellikler yer aldığı saptaması ile örtüşmektedir. Negt ve Kluge'ye göre, gündelik yaşam bilinci deneyimler aracılığı ile oluşturulmaktadır. Gündelik yaşam içindeki tüm ilişki biçimleri ve bunların etrafında örülen anlam ve değerler, kamusal alanın zemini (Köker, 2007: 114 -115). Üretimin kamusal alanları, geç kapitalizmle beraber, yoğun bir biçimde bu insani deneyim, anlam ve değerleri, meta fetişizminin mistifikasyon etkisi ile dönüştürmektedir. Hastanın yaşadığı acı ve deneyim, endüstri tarafından piyasa diline tercüme edilmekte ve dönüştürmektedir.

Herkesin “kendi deneyimleri” vardır. Ancak bu deneyimler, bugün geç kapitalizmin mistifikasyon etkisi ile “üretilmektedir”. Bireylerin bunu kavrayabilmesi ise yalnızca felsefi düşünce yolu ile ve toplumu bir bütün olarak algılayabilmesi ile mümkündür. Oysa yaşam ve toplum bize bugün parçalanmış halde sunulmaktadır. Bu parçalı yapı içerisinde deneyimin olduğu her biçim, dilden, ruhsal yapıya, sosyal etkileşimden kamusal alana kadar her biçim, kitle iletişim araçları aracılığı ile meta fetişizminin mistifikasyon etkisi bağlamında oluşmaktadır. Deneyime ve deneyimler aracılığı ile toplum yaşamına yayılmış olan mistifikasyon etkisini bir bütün olarak kavramak, kolay değildir. Çünkü bireye her an yaşamı boyunca eşlik etmiş olan kendi başına deneysel olarak tecrübe ettiği anlarına ve yaşamına sinmiştir. Birey kendi aracılığı ile toplum yaşamında ve üretim sürecinde neler olup bittiğini görememektedir. Neler olduğunu kavraması halinde ise elinde olan tek şey, neden deneyimi olmadığını

analiz edebilmekten ibarettir. Negt ve Kluge'nin sözleri ile vurgularsak, "filozoflar bile bireysel düzeyde sosyal deneyimi üretemezler" (Negt&Kluge, 1993:6).

Birey, yaşamındaki eksikliğin farkına tam varamadan veya bu eksikliği ifade edebilecek kadar kavrayamadan önce, deneyim kavramının doğa bilimlerinden devşirilmiş bir yorumu ile karşılaşmaktadır. Bu yoruma göre, sosyal pratiğin asıl ve öncelikli amacı, doğa üzerinde egemenlik kurmaktır. Sosyal pratiğin bu iyice daraltılmış biçimi, doğa, kendi ölümlü doğası ve diğer insanlarla ve doğayla kurduğu ilişkide yaşadığı sürekli mahrumiyet arasında sıkışmış olan insan (Freud, 2011: 53-172) için kışkırtıcıdır. Bugün endüstri tarafından kuşatılmış olan tıbbi bilgi, kendi bedeni ve doğası üzerinde egemenlik kurmaya çalışan insanı, tıbbi tüketimin temel nesnesi haline getirmektedir. Tüketim yolu ile özne olmayı hedefleyen birey, endüstrinin nesnesine dönüşmektedir. Bu durum, politik alanda yurttaşın dönüşümü ile eş zamanlı ve bağlantılıdır. Bireyler, hiçbir sağlık sorunları yokken bile, ilaca ve sürekli tıbbi takibe ihtiyaç duyan hasta/tüketicilere dönüşmektedir. Üstelik endüstri bunu doğrudan yaşam tarzı, risk yönetimi, kaliteli yaşam gibi kavramlarla tekil metadan çıkarmakta ve metaların toplu pazarlamasını da kullanmaktadır.

Negt & Kluge'nin meta yığını eleştirisi ve post-burjuva kamusal alanında metalarla kurulan ilişkiye dair çizdikleri çerçeve, sağlık haberlerini ve günümüzde bu alandan doğan etik rahatsızlıkları çözümlenmek adına da kullanışlıdır. Yazarlar, günümüzde, "yaşam tarzı pazarlaması" olarak da adlandırılabilir olan durumun medya ve medya yoğunlaşması ile ilişkilerini çözümlenmektedirler.

"...Gerçekten satılık olan, medya karteli tarafından önceden organize edilen yaşam ve öğrenme bağlamlarıdır. Medya karteli bir makro metadır. Eğitim, eğlence, enformasyonun tekil metalarını kapsamlı bir blok içinde birleştirmektedir. Bu makro meta olmadan, tekil metalar, meta olarak nitelikleri ve kullanım değerleri ile ilgili olan değer biçiminin erken dönemlerine geri dönmektedir" (Negt&Kluge:1993:131).

Knödler-Bunte, post-fordist dönemin üretim koşullarına yanıt veren medya yoğunlaşması ile ortaya çıkan metaları, total meta olarak adlandırmaktadır. Medya yoğunlaşması ile meta üretiminin bu oldukça gelişmiş aşaması, birbirini üreten iki

gerçekliktir. Medya yoğunlaşması, şirketlerin yoğunlaşmasının yanı sıra, endüstriyel üretim ve dağıtımın yeni yollarını da mümkün kılan teknolojilerin de ortaya çıkması ile ilgilidir. Negt ve Kluge, medya yoğunlaşmasının çok yeni olduğu 1970’lerde, sadece başlangıcı gözlemleyerek, bu yoğunlaşmanın insanları nasıl değiştireceği üzerinde düşünmüşlerdir. Özellikle dikkati çektikleri makro/total metanın medya yoğunlaşması ile ilgisi ve insanların özel yaşam bağamlarının üretimin nesnesine dönüşmüş olması, medyanın yakınsadığı günümüz için de geçerlidir. Fordist dönem ve postfordist dönemdeki üretim biçimlerinde görülen belirgin farklar gibi, insani algı ve nitelikler de geç kapitalizmin koşulları altında kökten değişmiştir.

“Program yapımındaki büyük özgünlüğü ile medya yoğunlaşması, izleyicinin değişmiş algı yapılarına hitap etmektedir. İzleyicinin değişen algı yapısı ile üretimin alanlarının (sphere of production) beraberinde getirdikleri de değişmektedir. Walter Benjamin’i izleyerek Negt ve Kluge, medyadaki değişimlerin, etki alanı çok daha geniş olan, insanın algı yapısındaki değişimlerle ilgili olduğunu kabul etmektedirler. Geleneksel medya, bireysel insan algılarını birbirinden görece bir yalıtım içinde – bir anlamda Taylorizmin gerektirdiği emeğin uzmanlaşması ve bölünmesine benzer biçimde geliştirmekte idi. Medya yoğunlaşması ise, uzmanlaşma ve sentez arasındaki karşılıklı etkileşimle şekillenen algının bir biçimine dayanmaktadır. Algının bu yeni biçimi, üretim tarafındaki benzer değişikliklere karşılık gelmektedir” (Knödler-Bunte: 1975: 72-73).

Bu çerçeve, sağlık haberlerini geç kapitalist dönemde çözümleyebilmek adına da çok aydınlatıcıdır. Sağlık haberleri, medya dolayımı ile üretilen total metanın bir parçasına dönüşmüştür. Kozmetik, ilaç ve sağlık endüstrilerinin üretim nesnesi doğrudan insani nitelik ve özelliklerdir. Bu endüstriler, bilim, teknik ve medya aracılığı ile güzel, sağlıklı ve genç kalma kaygısını, bir taraftan üretimin nesnesi durumunda olan, diğer taraftan da tüketen özne konumunda olan insanların algılarına yerleştirmektedir. Tezimizin hipotezlerinden biri olan sağlık sayfaları altında ağırlıklı olarak bireylerin özel yaşam bağamlarına hitap eden haberlerin yer alması, bu çerçeveden çözümlenebilmektedir. Bu sayfalardan taşan metalar, örneğin sağlık için bitkisel tedaviler, sağlıklı ve güzel bir beden için spor, güzel ve genç kalabilmek için kozmetikler ve estetik ameliyatlar gibi metalar, tek tek kullanım değerlerinin çok ötesinde, bir bütün olarak yaşam tarzını ifade etmektedir. Aynı zamanda örneğin eğlence, kültür-sanat, yaşam, spor sayfalarındaki başka metalarla da bir ilişki içindedir ve onlarla da bütünleşme eğilimindedir. Böylece endüstrilerin hem üretim nesnesi, hem de tüketim öznesi konumundaki insanların insani nitelik ve algılamaları da, bir blok olarak karşısına çıkan metalar bağlamında değişmektedir. Bu durum,

kapsam ekonomilerindeki karı arttırmak için ürün çeşidini arttırmak eğilimi ile de örtüşmektedir. “Medya kartelinde metaların bir araya toplanması, üretim tarafında girişimlerin bir araya toplanmasına karşılık gelmektedir” (Negt&Kluge:1993:133).

Bu çerçeveden endüstrinin doktorlar, bilim insanları, tıp bilimi, sağlık gazetecileri ve medyayı büyük bir bütünlük içinde kullanma yeteneği ortaya çıkmaktadır. Bu büyük endüstriler, insani deneyimi ve nitelikleri üretimin nesnesine dönüştürerek, total meta oluşumunda durmadan üretebilme yeteneğini kazanmış görünmektedir. Endüstrinin ürettiği deneyim, neoliberalizmin temelinde yer alan artan eşitsizlikler doğrultusunda, zengin ile yoksul, birinci dünya ile üçüncü dünya arasındaki eşitsizliği daha da büyütülmektedir. Risk yönetimi, yaşam kalitesi veya tüketicinin tercih hakları, Afrika'nın yoksul bölgelerindeki kaygılardan oldukça uzaktır. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde, zengin ve yoksul bir arada var olmaktadır, sağlık hizmetlerine ulaşım iki kesim arasında eşit değildir. Gelişmekte olan ülkelerde, sağlık bütçeleri, hem ishal, bulaşıcı hastalık, yetersiz beslenme ile mücadele; hem de kanser, kalp-damar hastalıkları, alerjiler, depresyon gibi zengin hastalıkları ile mücadelede ayrılmaktadır. Metalar yığını/total meta pazarlaması, artık patent koruması altında olmayan ilaçlardan çok, hem görülme hem de teşhis edilme sıklığının ekonomik olanaklarla doğru orantılı olduğu zengin hastalıklarını öncelikli olarak hedeflemektedir. Bu noktada da ilaç endüstrisi, lobi çalışmaları ve ticari mekanizmalardan faydalanmaktadır (Applbaum, 2011: 105).

CI (Consumers International/Uluslararası Tüketiciler), ilaç endüstrinin gelişmekte olan ülkelerin sağlığına etkilerini 2007’de bastığı bir kitapçıkta incelemiştir. CI, 115 ülkede örgütlenmiş küresel ölçekte bir tüketici hareketidir. Gelişmekte olan ülkeler, ilaç ve sağlık endüstrilerinin hedefindedir; bunun nedeni, bu ülkelerdeki tüketime yatkınlıktır. İlaç ve sağlık gibi konularda tüketimi arttırabilmenin yolu, çoğu ülkede doğrudan tüketiciye reklam yasağı olduğu için, öncelikle doktorlardan geçmektedir. CI’nın Malezya’da yaptığı bir vaka çalışması, endüstrinin doktorlara yönelik pazarlama faaliyetlerini ortaya koymaktadır. Klang Valley bölgesinde pratisyen hekim olan Dr. Rafik İbrahim, 2007 yılında, 27 Temmuz’dan 29 Ağustos’a kadar ilaç firmaları ile bütün ilişkilerinin izlenmesini kabul etmiştir. Beş haftalık süre içinde

firmaların satış temsilcileri ile pazarlama bağlamında 17 saatlik görüşme yapılmıştır. Dr. İbrahim’i ziyaret eden firmaların, 16 tanesi çokuluslu şirketlerdir, 9 tanesi ise yerel jenerik şirketlerdir. 16 çokuluslu şirket arasında, dünyanın en karlı yirmi ilaç şirketinden on tanesi yer almaktadır. Dr. İbrahim’e ilaç tedavileri ile ilgili son gelişmeleri anlatan 6 tane bilgilendirici, 10 kalem, 9 not defteri, 24 çeşit broşür, 2 klinik kitapçık, 1 peluş oyuncak, 2 farklı ilacın birçok numunesi, 3 makale, 4 plastik dosya, 5 etkinlik sponsorluğu ve akşam yemeği, 5 adet sabun, çanta, Mouse pad gibi küçük hediye, 1 tarama (kemik yoğunluğu vs.) programı hediye edilmiştir (CI, 2007: 6). Bu beş haftalık vaka incelemesi, ilaç endüstrisinin gelişmekte olan ülkelere ve doktorlara yönelik pazarlama faaliyetleri ile ilgili somut bilgiler vermesi açısından önemlidir. Hediye edilenlerin arasında üç adet makale ve iki adet klinik kitapçığının yer alması, yukarıda ayrıntılı olarak değindiğimiz endüstrinin bilimsel çalışmaları doğrudan pazarlama aracı olarak kullanmasının somut bir örneğidir. Pharmaceutical Marketing Dergisi’nde yayımlanan bir yazıda tıp eğitimi, pazarlamanın tanıtım faaliyetlerini desteklemek için güçlü bir silah olarak nitelendirilmektedir (Civaner, 2005: 3). Özellikle doktorlara ve bilim insanlarına yönelik saygın tıp dergilerinde makale yayımlatabilmek için ilaç endüstrileri, “yayın planlama” adı altında bir nevi “hayalet yazar” uygulamasını profesyonel bir meslek olarak yaygınlaştırmıştır. Buradaki uygulama, endüstrinin bağımsız ve saygın “ana kanaat önderleri” ile anlaşarak, aslında ilaç endüstrisi adına çalışan yazar ve araştırmacıların yazdıkları makalelere ve araştırma sonuçlarına yazar olarak ana kanaat önderinin adını vermektir. Çeşitli kongre ve sempozyumlarda da ana kanaat önderi, makale veya araştırmayı sunmaktadır. Böylece tıp bilimi ve tıbbi araştırmalar, geleneksel akademik çalışmalar gibi görünmektedir; ancak aslında endüstri tarafından üretilmektedir. Yayın planlama, aynı zamanda yaşamın tıbbileştirilmesini de beraberinde getirmektedir. Akademik çalışmalarda daha önce ilaçla tedavi edilen hastalıklar arasında yer almayan durumlar, endüstrinin müdahalesi ile hastalık olarak tanımlanabilmektedir. Healy, klinik depresyon ile ilgili artan ilaç tedavisini, doğrudan yayın planlama kampanyalarına bağlamaktadır. Fishman da kadınlarda cinsel işlev bozukluğunu bir hastalık olarak tanımlamak için yürütülen kampanyalara dikkati çekmektedir (Sismondo, 2009: 171, 172, 777). Pfizer CEO’su Hank

McKinnen'in yayım planlamacılar ile ilgili söyledikleri aydınlatıcıdır: "Biz onlara satış ekibi diyoruz. Ama bizim satış ekibimiz satış yapmıyor. Bilgiyi iletiyor" (Sismondo, 2009: 192). Sismondo, artık yeni ve alışılmadık bir bilim ile karşı karşıya olduğumuzu vurgulamaktadır; "şirket bilimi". Bu bilim, gizli çalışanlar tarafından üretilmekte, pazarlama amacı ile icra edilmekte ve otoritesini geleneksel akademik bilimden almaktadır (Sismondo, 2009: 194 -195). Endüstrinin bilime müdahalesi ve bunun kamu sağlığına etkileri, 1970'lerde tütün endüstrisi tarafından sigara içmenin sağlığa zararlı olmadığı yönündeki inanın oluşturulması nedeniyle de gündeme gelmiştir (Berridge, Starns, 2005: 161 – 178). Akademi ile endüstri arasındaki ilişkiler, endüstrinin kamusal alanlarının klasik burjuva kamusal alanına etkilerini göstermektedir. Doktora ve bilim insanlarına yönelik dergi, kongre ve sempozyumlar, aynı zamanda medyanın ve kamunun da tıp bilimindeki gelişmeleri öğrenmek adına kaynağıdır. Bu nedenle, tıbbi yayınlar ve bu yayınlarda çalışan gazeteciler de doğrudan ilaç endüstrisinin pazarlama hedefinde yer almaktadır (Koerber, Arnett, Cumbie, 2008: 386).

British Medical Journal'ın editörü, birçok bilimsel derginin ilaç reklamlarından sağladığı gelir ile ayakta kaldığını belirtmektedir. Reklamın yanı sıra, ilaç firmaları, makalelerin tıpkı basımını alarak –Dr. İbrahim'e hediye edildiği gibi- doktorlara dağıtmaktadırlar. Bu makaleler, firma satış temsilcisinin verdiği bilgilerin güvenilir olduğunu kanıtlamak amacı ile kullanılmaktadır. Makaleler, bilimsel dergilerde yayımlandıkları için bağımsız ve yetkin oldukları düşünülmektedir; bu nedenle güçlü (ve görünmez) birer pazarlama aracıdır (Civaner, 2005: 3 - 4). Doktorlara ve bilim insanlarına yönelik çıkarılan bilimsel dergiler, reklam alma potansiyellerini arttırabilmek için ekler de çıkarmaktadır. Ekleri hazırlayan gazeteciler, tıpkı doktorlar gibi, ilaç endüstrisinin pazarlama hedeflerinin odağındadır. Özellikle gazetecinin saygınlığı ve tarafsız görünümü, ana kanaat önderlerinde olduğu gibi, ilaç ve sağlık endüstrisinin tercih ettiği bir durumdur. Gazeteciler, çalıştıkları kurumun kar edebilmesi ve ayakta kalabilmesi ile meslek etiği arasında seçim yapmak durumunda kalmaktadır.

Fotograf 1: Beş haftada Dr. İbrahim'e hediye edilen promosyonların fotoğrafıdır (CI, 2007: 6).

Endüstrinin pazarlama yöntemlerinin doktorların reçete yazmasına etkileri, bilimsel çalışmalarda incelenen konulardandır. Literatürde ilaç kullanımını arttırmaya doğrudan etki ettikleri için doktorlara ve hasta/tüketicilere ağırlık verilmiştir; ancak dolaylı etkileri nedeniyle gazeteciler ve medya çalışanları üzerinde de benzer çalışmalar yapılmalıdır. Endüstrinin bu alana ayırdığı bütçenin büyüklüğü ve bilimsel çalışmalar üzerinden yürüttüğü pazarlama faaliyetlerine reklamdaki daha fazla pay ayırması, önemli bir göstergedir. Bilimsel çalışmalarda, hekimler, kendilerinin pazarlama faaliyetlerinden etkilenmediklerini düşünmektedir. Kendileri dışında kalan hekimlerin ise, reçete yazarken bu faaliyetlerin etkisinde kaldıklarını düşünmektedirler (Civaner, 2005: 4). ABD'de yapılan ve American Journal of

Medicine Dergisi'nde yayımlanan bir araştırmaya göre, doktorların %39'u pazarlama faaliyetlerinin ve endüstri ile ilişkilerin kendi yazdıkları reçeteleri etkilediğini düşünmektedir. %84'ü ise, başka doktorların reçetelerinin bu faaliyet ve ilişkilerden etkilendiğini düşünmektedir (Charatan, 2001: 1081). Bu durum, iletişim çalışmaları literatüründe üçüncü kişi etkisi (third-person effect) olarak adlandırılmaktadır. Davison'un 1983 tarihli üçüncü kişi etkisi tezine göre, insanlar, kitle medyasının başkalarının üzerinde kendilerine göre daha kuvvetli etkiler bıraktığına inanma eğilimindedir. Davison'a göre, insanlar, kitle iletişiminin başkalarının davranış ve tavırları üzerindeki etkilerini abartma eğilimindedir. Üçüncü-kişi etkisi üzerine çalışanların ortak bağlantısı, dolayımlanan mesaj ne kadar negatif ve tartışmalı ise, bu mesajların kendine kıyasla başkaları üzerindeki algılanan etkileri o kadar güçlenmektedir. Üçüncü kişi algısı, bu tarz içeriklerin yasaklanmasına destek verme eğilimini de arttırmaktadır. Bu algının, içeriğe maruz kalanlarda bir farkındalık yarattığını destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Wei, Hwei-Lo, Yi-Lu, 2008: 261 - 265). Doktorlar, kendilerinin pazarlama faaliyetlerinden etkilenmediklerine inansa da, yapılan araştırmalar, doktorların reçetelerinin bu faaliyetlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Civaner'in çeşitli araştırma sonuçlarından aktardığı veriler, bu durumu netleştirmektedir:

1. Birleşik Krallık'ta 230 hastaneyi kapsayan bir araştırmada doktorların yazdıkları yeni ilaçlar hakkındaki bilgilerin % 42'sini ilaç firmalarından edindiği saptanmıştır.
2. Hekimlerin ilaç firması temsilcileri ile toplantılara katılmalarının, tanıtılan ilaçların hastaneye alınmasını istemeleri, yazdıkları reçetelerin maliyetinin artması ve akılcı ilaç kullanımının azalması ile ilişkili olduğu bulunmuştur.
3. 181 doktorun katıldığı bir araştırmada, doktorların o anda önlüklerinin ceplerinde taşıdıklarını göstermeleri istenmiştir. %97'sinin üzerinde bir ilaç firmasının logosu olan en az bir nesne saptanmıştır. Kaynak kitapların sayısı, kalemlerden bile fazla çıkmıştır.

4. Doktorların aldığı tanıtım malzemesi sayısı ile tanıtım faaliyetlerinin kendilerini etkilemediği yönündeki inanç arasında doğru orantı tespit edilmiştir.
5. İlaç şirketlerinin iki ilaç için düzenledikleri sempozyumlardan sonra yapılan bir araştırmada, sempozyuma katılan doktorların sempozyum sonrasında bu ilaçları reçeteleme oranlarında anlamlı bir artış saptanmıştır.
6. Numune ilaç dağıtımı, doktorların reçetelerini etkilemektedir.
7. İlaç firması temsilcileri ile görüşme sayısı arttıkça doktorların o ilacı reçeteleme oranı artmaktadır.
8. Doktorların ilaç firması temsilcisine güveni arttıkça, yazdıkları reçetelerin maliyet oranı da artmaktadır (Aktaran Civaner, 2005: 5).

Yapılan araştırmalardan elde edilen veriler, yaşamın tıbbileştirilmesini ve endüstrinin bunu yaparken tıp biliminin kendisini pazarlama aracı olarak kullanmasını doğrulamaktadır. Bu noktada, ilaç ve sağlık endüstrilerinin ekonomik ve politik gücü sadece sağlık alanını değil, yaşamın bütün alanlarını dönüştürebilecek bir etkiye sahiptir.

CI, “İlaç Firmaları Gelişen Dünyanın Sağlıkını Nasıl Etkiliyor” adlı kitapta üçüncü dünya ülkelerinde ilaç endüstrisinin etkinliği ve denetlenmesindeki güçlükler ele almış ve hem hükümetlere, hem de ilaç endüstrisine çeşitli önerilerde bulunmuştur. CI, ilaç pazarlamasının etkili bir biçimde düzenlenebilmesinin çok zor olduğunu belirtmektedir. Bu zorluklar, birçok nedenden kaynaklanmaktadır. Başlıca nedenler arasında birçok ilaç firmasının ekonomik anlamda birçok ülkeden büyük olması, hediye veya rüşvet vermek gibi uygun olmayan pazarlama yöntemlerinin tespit edilebilmesinin uzaktan izlemeyle mümkün olmaması gösterilmektedir. Bir diğer neden olarak da, yanıtıcı ilaç pazarlamasını tespit edebilmek için, klinik farmakolojide, pazarlamada, karar alma psikolojisinde, ekonomide, dilbiliminde ve göstergebilimde ileri düzeyde beceri sahibi olma gerekliliği gösterilmiştir (CI, 2007: 30). Bu tespitler, ilaç pazarlamasının kullandığı yöntemlerin ve bizzat endüstrinin

karmaşık yapısını da göz önüne sermektedir. Endüstrinin bir taraftan da bilimsel bilgi üretimi üzerinde sahip olduğu denetim bu tespitlere eklendiğinde, endüstrinin kamusal alanın her tarafına yayılan etkisi, netleşmektedir.

Yukarıda ele aldığımız ilaç endüstrilerinin pazarlama faaliyetleri, doktorlardan gazetecilere ve medyaya, oradan da hasta gruplarına ve hastalara uzanan geniş bir ölçekte yer almaktadır. Bu faaliyetler, ana kanaat önderlerinden faydalanma/üçüncü taraf tekniği, bilimsel araştırmaları destekleme ve yönlendirme, tıbbi yayınlardaki makale ve gazetecileri yönlendirme, yayım planlama, bilimsel kongre ve seminerleri destekleme, mesleki uygulama kılavuzu yazarları ile ilişkiler, serbest gazeteciler kiralamak, sosyal sorumluluk projeleri, hasta grupları ile ilişkiler, lobi faaliyetleri ve kriz yönetimi olarak sınıflandırılabilir (Civaner, 2005: 2 -4). Bu sayılan faaliyetlerin dışında endüstriler ve halkla ilişkiler şirketleri, ülkelere, doktorlara, hasta gruplarına veya gazetecilere göre sürekli değişen ve yenilenen pazarlama faaliyetlerinden faydalanmaktadır. Bu faaliyetler her zaman yasal veya etik olmadığı gibi, Consumers International'ın da vurguladığı gibi, faaliyetlerin yanlıcılığının veya etik dışılığının tespiti kolay değildir. Endüstriler, bir taraftan tıp bilimini ve bilimsel bilgi üretimini pazarlama amaçları için kullanırken, diğer taraftan da hasta/tüketicinin doktordan veya uzmandan bağımsız olarak güçlendirilmesi ve tedavide söz sahibi olmasını da pazarlama amacıyla kullanmaktadır (Applbaum, 2009). Endüstrinin bu eğilimi, sağlık gazeteciliğini de kuşatan bir etkiye sahiptir. Sağlık gazeteciliği, tıbbi otoritenin daha yaygın olduğu ve uzmanlaşmanın öne çıktığı dönemlerde yoğun bir şekilde uzman kaynak kullanmaktaydı ve uzmanların görüşleri, haber değerini arttırmaktaydı. Bugün bu durum, sağlık kamusalığında değişen algı ile beraber, hastaların güç kazandığı³⁶ ve haber kaynağı olarak da daha

---

³⁶ Medyadaki aktif izleyici tezi ile tedavide daha fazla söz sahibi olan aktif hasta/aydınlatılmış onamın endüstriler tarafından metalaştırmayı artırma amacı ile kullanımı arasında da paralellik vardır. Her ikisinin de gücü, temel liberal özgürlüklere –seçim ve bendi üzerinde söz sahibi olma hakkı-vurgusundan kaynaklanmaktadır. Neoliberal, postmodern/postfordist dönemin kahramanı “kral tüketici”, kültürel incelemelerle beraber yurttaş simgesinin yerine tüketicinin geçirilmesinin sonucu idi (Mattelart, Neveu, 2007: 117). Bu durum, tıbbın alanında hasta/yurttaşın yerini hasta/tüketicinin alması ile paraleldir. Her iki durumun sonucu da, bireyin güçlü olduğu izlenimi yaratılırken, asıl gücün endüstrilere devredilmesi ve metalaştırmanın bir üst seviyesinin yaratılması olmuştur.

fazla kullanıldığı bir evreyi beraberinde getirmiştir (Seale, 2002: x; 143 -144; 166 - 167). Bugün haber kaynağı, uzmanlar ve bilim insanları olduğu gibi, daha fazla dikkat çeken, duygusal insani ilgi haberleri, doğrudan haber kaynağı olarak hasta ve hasta yakınlarını kullanabilmektedir. Ancak her iki haber kaynağı da endüstrinin pazarlama hedefindedir; üstelik gazeteci de halkla ilişkilerin hedefinde yer almaktadır. Bu duruma, gazetecinin ticari bir medyada çalıştığı gerçeği de eklendiğinde, endüstrilerin etkisi ve amaçlarının ortaklığı netleşmektedir. Verhoeven'in araştırması, bütün bu bağlantıları göstermektedir.

Verhoeven'in 2008'de tıp biliminin Hollanda'da televizyondan sunumu ile ilgili yayımlanmış olan araştırması, bu sunumun 1961'den 2000'lere kadar üç aşamadan geçtiğini göstermektedir: İlk aşama bilimsel aşamadır; 1976'dan 1980'lere kadar sürmüştür. Uzmanlara ayrılan konuşma zamanı, daha fazladır. İfadelerin içerik analizleri, bilimsel aşamanın çok daha erken tarihlerde, 1961'de başladığını göstermektedir. İkinci aşama, 1981'den 1987'ye kadar sürmüştür; gazetecinin bakış açısının ön plana çıktığı aşamadır. İkinci aşama, gazeteciliğin dönemi olarak adlandırılmıştır. Üçüncü aşama, 1988 – 2000 yılları arasında programlarda sıradan insanlara daha fazla konuşma zamanı tanındığı aşamadır (Verhoeven, 2008: 469 – 470). Tıbbın televizyondan sunumu üzerine yapılmış olan bu araştırma, gazeteciliğin ve yurttaş kimliğinin dönüşümüne denk bir dönüşüme işaret etmektedir. Uzmanların ön plana çıktığı ilk aşama, doktor- hasta ilişkilerinde 1920'lerde başlayan doktorluğun uzmanlaşması ile ilgilidir. Aile doktorlarının yerini, pratisyen hekimler almaya başlamıştır; bu değişim hastanın müşteriye ve tüketiciye dönüşümünü de başlatan ilk adımdır. Bu dönem, doktorun görüşünün çok önemli olduğu bir dönemdir. Kimi doktorlar, bu dönemde hasta hiçbir şey bilmediği için, onu dinlemeyi reddetmiştir (Vincent, 2010: 347 -348). İkinci ve üçüncü aşama, aslında gazetecinin ve gazetecilik mesleğinin geçirdiği değişimlere de ışık tutmaktadır. İkinci ve üçüncü dönemlerdeki değişimi Verhoeven, tıbbın daha çok teknolojiye dönüşmesi üzerinden yorumlamaktadır. Yine doktor –hasta ilişkisinin değişimi de araştırmacıya göre, televizyondaki sunumun değişiminin anahtarlarından. Özellikle 1988'de sıradan insanların daha fazla ekranlara yansımaları, bireysel

duyguların, hikayelerin ve anlatıların ön plana çıktığı bir dönemi getirmiştir (Verhoeven, 2008: 470). Bu durum, gazeteciliğin değişimini de yansıtmaktadır. Benzer biçimde kamusal alanın dönüşümüne de işaret etmektedir. 2000'lerde televizyondan yansıyan sağlık gazeteciliği, Verhoeven'e göre, bilimselleştirilmiş toplumun bireyselleşmiş ve araçsallaşmış bir sunumunu yapmaktadır. Bu sunumda bilim problematize edilmemekte ve düzgün biçimde de açıklanmamaktadır. Bilimsel boyut ve tıp biliminin üretim süreçleri, ya çok az sunulmaktadır; ya da tamamen görmezden gelinmektedir.

Verhoeven, bizim tezimizdeki vurgumuzla örtüşen bir biçimde, tıbbi uzmanların, bilim insanlarının ve tıbbi bilimsel birikimin, eğlence haberler ve eğlence yönelimi ile beraber, tıbbi televizyonlarda tüketim amacı ile kullanıldığını vurgulamaktadır. Bilimin ve sağlığın bu biçimde tek boyutlu medya sunumunun, bilim ve toplum arasındaki karmaşık ilişkilere etki edeceğini ve bunun topluma etkilerinin ne olacağını da yanıtlanması gereken sorular arasında olduğunu belirtmektedir (Verhoeven, 2008: 471). Verhoeven'in bulguları, kamusal alan teorileri açısından okunduğunda, sağlık alanında yaşanan hasta/tüketici dönüşümünün yurttaş/tüketici ile bağlantılı olduğu –ve gazeteciliğin dönüşümlerini de bu bağlamda okumak gerektiği- yönündeki savımız, doğrulanmaktadır. Bulgular, Negt & Kluge'nin üretimin kamusal alanlarının hedefinde insani deneyim ve nitelikler yer almaktadır yönündeki saptamaları ile birebir örtüşmektedir. Negt & Kluge'ci yorumla, hem özel televizyonlar, hem de ilaç ve sağlık endüstrileri, üretimin kamusal alanlarıdır. Üretimin kamusal alanlarının malzemesi ise doğrudan insani deneyimlerdir. Üretimin kamusal alanlarında karşımıza çıkan metalar, anlam üretiminin de bir üst seviyesine işaret etmektedir. Geç kapitalizmde, meta üretiminin bu yeni seviyesinde, metanın görünümünü gerçek kullanım değeri ve somut üründen ayırmak, çok daha fazla başvurulan bir yöntemdir. Artık pazarlanan sadece ürün değildir, yaşam tarzları ve dünya görüşleridir. Metalar, gücünü sosyal deneyim ve insan ilişkileri ile birleştirmektedir. Meta “nefsi-duygusal” bir şeye dönüşerek, nesnelere birer fantezi ürününe çevirmektedir. Metalar artık kamusal alanın bir parçasıdır. Metalara yüklenen anlamla ortaya çıkan hayali tüketim, metaların

kendilerine yüklenen anlamda taşıdığı dünya görüşlerini de beraberinde getirmektedir. Metaların yanında meta görünümünün örgütlü üretimi, emperyalizmin yoğunlaşması ile birleşmiş ve insanın sosyal doğasını sömürmeye başlamıştır. Bu da kapitalizmin ikincil sömürsünün karakteristiğidir (Knödler-Bunte, 1975: 63). Metaların yanında meta görünümü, sağlık gazeteciliği ve medya kullanılarak tıp ve sağlık alanında da örgütlü biçimde üretilmektedir.

Verhoeven'in bireysel duygu, anlatı ve hikayelerin (insani ilgi haberleri) ön plana çıktığı yönündeki bulgusu, Negt ve Kluge'ci açıdan okunabildiği gibi, Sennett'çi ve Habermas'çı açılardan da okunabilmektedir. Bu durum, özeline kamusalı yutmasıdır. Hem Habermas'ta, hem de Sennett'da var olan özel ve kamusal arasındaki dengenin bozulmasının her ikisini de eşit derecede bozduğu yönündeki saptama ile uyumludur. Arendt'çi açıdan, toplumsalın yükselişi ve kamusalın çözülüşüdür.

Kanımızca sağlık haberleri konusundaki rahatsızlık, -kamusal bir mesele olan- problemi tesbit edememekten kaynaklanmaktadır. Sağlık haberlerinin ele alınış biçimi, içinde yaşadığımız bireyselleşmiş toplum ve neoliberal süreç ile ilgili ipuçları içermektedir. Yazılı basın ve medya, sağlığı genellikle endüstriyel yapılardan, siyasi sistemden ve kamu politikalarından soyutlayarak ele almaktadır. Kanserden, obeziteden, kalp ve damar hastalıklarından korunmak için bireysel olarak alınabilecek önlemler, geniş yer bulur ve ilgi çekerken, bütün bu hastalıkların kapitalizmle ve sağlık politikaları ile ilgisi adeta görünmez hale gelmektedir. Tüm hastalık riskleri toplumsal- hatta küresel- olarak üretilmektedir; ancak bu risklerin bireysel önlemlerle çözülmesi beklenmektedir. Medyada da bu şekilde ele alınan sağlık konusu, bireylerin kamusal politikalar üretilmesi konusunda kamuoyu oluşturabilmeleri için yeterli bilgiyi içermemektedir. Sağlık konusu, bireylerin sorunlarına sıkışıp kalmakta, siyasi alana taşınmamaktadır.

Bireylerin bireysel endişe, korku ve arzularının kamusal alana ve söyleme taşınması, Sennett'çi anlamda kamusalın mahremiyet ideolojisi ile yok edilmesi anlamına gelir. Kamusal çıkar ya da kamusal meseleler, ancak mahrem duygulara ya da özel hayatlara dokunabildiği ölçüde ilgi çekicidir, haber yapmaya ve kamusal tartışmalara

taşımaya uygundur. Mahrem duygulara ya da özel hayatlara tercüme edilemeyen kamusal meseleler ise anlaşılmaz hale gelir. Bu nedenle artan obezitenin gıda endüstrisi ile ilgisi, artan kanser hastalığının kozmetik, gıda, ilaç andüstrileri ile bağı anlaşılmazken hangi bitkisel çayın kanseri önleyebileceği ya da kilo vermeye yardımcı olan besinler haber olarak geniş yer bulabilmektedir.

Sennett'in kamusal yaşamı yok ettiğini teşhis ettiği mahremiyet ideolojisi, sağlık haberlerindeki eğilimi anlayabilmek için işlevli bir bakış açısı vermektedir. Tocqueville'in "birey yurttaşın en büyük düşmanıdır" sözü, sağlık haberciliğindeki eğilimi açıklamaktadır. Sağlık haberleri, bu haliyle tüketici/bireylere, tüketici/hastalara hitap etmektedir; aktif yurttaşlara değil. Bu durumda da siyaset ile sağlık arasındaki bağlantı kopmakta, basın da kamusal bir araç olarak kamuoyunu besleyememekte ve sağlık politikaları konusunda kamusal tartışma başlatamamaktadır. Bu durumda mahremiyeti paylaşmak, sağlık konusunda da tek kamusal ilişki kurma biçimine dönüşmektedir. Ancak burada tek sorun, mahremiyetin tiranlığı değildir; kamusal ile özel arasında yaşanan dönüşümler, çağlar boyunca yaşanmıştır. Sennett ve (birinci dönemi ile) Habermas, kamusal alanın ideal olduğu bir dönem tanımladıkları için eleştirilmişlerdir. Kurt Iveson da *Public and The City* (2007) adlı kitabında bir dönem yaşanmış ve yitirilmiş olan kamusal algısının sorunlu bir algı olduğuna dikkat çeker. Şehirlerin ve şehir sokaklarının bir dönem herkese açık bir kamusalığa sahip olduğunu öne sürmek, hatalı bir düşüncedir. Şehirler, sokaklar ve parklar bir zamanlar kamusaldı dersiniz, kime göre kamusaldı, sorusunu da bu noktada sormak gerekecektir. Iveson'a göre, bu düşünce biçiminde eksik olan, şehrin ve sokakların, her dönem bir mücadelenin aracı olduğunu unutmaktır. Hiçbir zaman coğrafi anlamda kamusal mekanlar, her kesime açık olmamıştır; ancak mücadele her dönem var olmuştur. Yani asıl mesele, bu alanların herkese açık olması değildir – ki hiçbir dönemde bu ideal duruma ulaşamamıştır – asıl mesele; bu alanların alandan dışlanan grupların aktif kamunun bir parçası olarak haklarını tartışabilmeleri ve bu alanlardaki varlıkları ve hakları için mücadele edebilmeleridir (Iveson, 2007, S:2-7). Kamusal mekanlar olan şehir ve sokaklar gibi, üst bir siyasal ütopya olarak kamusal alan veya kamuoyu, veya

Habermasçı haliyle söylemsel bir alan olarak kamusal alan da, aktif bir mücadele alanıdır.

Bu bakış açısından yaklaşıldığında özel alan ile kamusal alanın tanım ve sınırları arasında yaşanan değişim ve dönüşümler, yaşamın, kültürün, siyasetin ve ekonominin alanında birçok değişimi beraberinde getirmektedir. Özeline kamusal karşısında ön plana çıkması eğilimi, metaların ürettiği anlam üzerinden kapitalist kar maksimizasyonunun aracı haline getirilmektir. Bu nokta, Foucault'nun burjuvazinin deha örneği olarak gösterdiği “kar dolaşımını sağlayan iktidar makineleri inşa etme yeteneği”ne işaret etmektedir. Kar dolaşımı, iktidar dispoitiflerini³⁷ güçlendirmekte ve değişikliğe uğratmaktadır. Foucault'ya göre, burjuvazi iktidarı, koruma yolu ile değil, sürekli dönüşerek sürmektedir; yaratıcı esnekliğinin kaynağı budur (Foucault, 2007: 100). Klasik burjuva kamusal alanı ile post-burjuva kamusal alanı arasındaki farklar, Negt ve Kluge'de bir kopuşu değil, bir dönüşümü göstermekteydi. Kamusal alandaki dönüşümler ve giderek artan parçalı yapı, “kar dolaşımını sağlayan iktidar makineleri inşa etme yeteneği”nden bağımsız görünmemektedir. Sağlık alanındaki tıbbileştirme ve bireyselleştirme, aynı yeteneğin sergilenmesidir. Bir taraftan yaşamlar tıbbileştirilirken (medikalize edilirken), sağlık bireysel bir meseleye indirgenmektedir. Bauman, sistemin bunu nasıl kullandığını Beck'in kavramları ile açıklamaktadır:

“Hastalanmaları halinde bunun sebebi sağlık rejimine uymakta karalı ve yeterince gayretli olmamalarıdır. İşsiz kalmaları halinde bunun sebebi, bir iş görüşmesinden başarıyla çıkma becerilerini öğrenememeleri ya da bir iş bulmak için yeterince gayret göstermemeleri ya da tek kelimeyle işten kaçmalarındır. Kariyer beklentilerinden emin olmamaları ve geleceklerini düşünerek acı çekmeleri halinde, bunun sebebi, dost kazanma ve insanları etkileme konusunda yeterince iyi olmamaları ve kendini ifade etme ve başkalarını etkileme sanatlarını öğrenmeyi başaramamış olmalarıdır. Onlara söylenen ve inanmaları söylenen şey budur. Dolayısıyla, “sanki” bu durum gerçeğin ta kendisiymiş gibi davranırlar. Beck'in yerinde ve etkileyici biçimde belirttiği gibi, “kişinin nasıl yaşadığı sistemsel çelişkilere biyografik bir çözüm haline gelir.” Riskler ve çelişkiler toplumsal olarak üretilmeye devam eder; bu tam da bireyselleştirilmekte olanlarla başa çıkma görevi ve zorunluluğudur.

---

³⁷ Foucault'nun bu kavramı, Revel'in sözlüğünde “düzenek” olarak çevrilmiştir. Foucault bu kavramı, 1970'li yıllarda kullanmaya başlamıştır. Kavram, iktidar tarafından kullanılan uyruklaştırma tekniklerini, stratejilerini ve formlarını göstermektedir. Düzenek kavramı, Foucault'nun 1960'lı yılların sonuna kadar kullanmış olduğu episteme kavramının yerini almıştır. Episteme, söylemsel bir düzeneği ifade etmekteydi. Dispoitif/düzenek ise, kurumları ve pratikleri, yani söylemsel olmayan her toplumsalı içermektedir (Revel, 2012: 64-66).

Uzun bir öyküyü kısa kesmek gerekirse şu söylenebilir: Kader olarak bireysellik ile pratik bir kendini kabul ettirme yeteneği olarak (kendi kendini geçindiren ve ileriye iten bireyi sadece “bireyselleşmiş” bireyden, yani bireyselleşme sanki elde edilmiş gibi davranmaktan başka hiçbir seçeneği olmayan bir insandan ayırmak için Beck’in seçtiği terimle, “bireyleşme” olarak) bireysellik arasında büyüyen bir gedik vardır; ve en önemlisi, bu gediği aşmak o yeteneğin rolü değildir” (Bauman, 2001: 63-64).

Sağlık gazeteciliği ve sağlık haberlerindeki problemler, gazetecilikteki dönüşümler, sağlık ve tıp alanının eğilimleri, sağlık ve ilaç endüstrileri ve post-burjuva kamusal alanının eğilimleri ile birlikte ele alındığına netleşmektedir. Özellikle tıp bilimi, aydınlanmadan bugüne kadar bu değişimlerin birçoğunun kesişiminde yer almaktadır. Endüstrilerin kamusal anlamına bakmak çok önemlidir; çünkü post-burjuva kamusal alanında endüstriler ve üretim alanları, kendilerini çok aşan birçok yapıyı değiştirmektedir. Negt ve Kluge’nin üretimin (endüstriyel) kamusal alanları olarak adlandırdığı bu yapılar, gazeteciliğin -yoğunlaşma, yakınsama gibi pek çok kavramla tanımlanan- klasik burjuva kamusal alanından post-burjuva kamusal alanına geçişte geçirdiği dönüşümlerle yakından ilintilidir. Post-burjuva kamusal alanında gazeteciliğin eğilimi, yukarıda da değindiğimiz kamusal alanın dönüşümleri ile bağlantılıdır. Bu eğilim, günümüzde insani ilgi haberlerinin, kimi zaman dramtikleştirilerek, kimi zaman magazinelleştirilerek ön plana çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum, kamusal ile özel arasında süregiden çekişmenin ve bu kavramların sürekli yeniden tanımlanmasının bir sonucu olduğu gibi, gazeteciliğin piyasada yapılan bir iş olması ile de ilgilidir. Bu eğilim, Negt ve Kluge’nin üretimin kamusal alanları kavramı ile belirginleştirdiği gibi, kamusal alanın metalaştırılmasının çekirdeğini içinde barındırmaktadır. Halkla ilişkiler endüstrileri bu çekirdeği kavramıştır ve ilaç ve sağlık endüstrilerinin halkla ilişkiler endüstrisi ile işbirliğine gitme nedenleri budur. Sağlık alanından birçok müşterisi olan bir halkla ilişkiler şirketinin yöneticilerinden Dorothy Pirovano, sadece ilaç firmaları veya tıbbi cihaz satıcılarının değil, hastanelerin, kliniklerin, tıp fakültelerinin ve sigorta şirketlerinin de halkla ilişkilerden faydalandığını belirtmektedir. Her biri, işini belli bir yönde ilerletmek istemektedir ve bunun içinde de her zaman pragmatik bir güdü bulunmaktadır. “Bizden çoğunun talep ettiği şey, basın için hikayeler üretmemizdir – bu bizim faaliyetlerimizin omurgasıdır” demektedir (Levi, 2001: 13). Yine bir halkla ilişkilerci olan Mark Stuart’ın söyledikleri, gazeteciliğin ve geç-kapitalizmin kesişen ve metalaştırma çekirdeğini barındıran eğilimini açıkça ortaya koymaktadır:

“Çok kısa zamanda klasik kim, ne, nerede, ne zaman ve nedeni bir kenara bıraktım. Habercilerin istediği bu değil. Onlar iyi hikayeler anlatmak istiyorlar. Bu nedenle insanların yüzlerine, insanlara, betimlemelere, aile tablolarına ihtiyaçları var. Hayattan bir parçaya, yani. Habercilerin ihtiyacı olan duygusal tetikleyici bu. Ya bu hastalarda kendi teyze ve amcalarını ya da teyze ve amcalarının özdeşleşebileceği kişileri görüyorlar. Eğer bunu görebilirlerse, o hikayeyi alıyorlar ve patronlarına satmaya yardım ediyorlar. Ancak her haberciye avucunun içine alacak kadar tanınman gerekiyor. Ne yazık ki, çoğu henüz biz PR’cıların ne kadar faydalı olduğumuzu anlamıyor” (Levi, 2001: 13).

Doğrudan insani deneyim ve hasta hikayeleri, bugün hem kapitalizmin üretim ve yeniden üretiminin nesnesidir, hem de haberin evrildiği yeri göstermektedir. Gazetecilikteki bu eğilim, tıpkı Negt ve Kluge’nin geç kapitalizmin bu eğilimindeki müphem çekirdeği karşıt kamusal alanın nüvesi olarak alması gibi, içinde karşıt kamusal alanı oluşturabilme potansiyelini de taşımaktadır. Bu eğilimdeki müphem çekirdeğe bugün metalaştırmada kullanılan gücünü veren de bu müphemliğin kendisidir. “Constructing Health News” (Sağlık Haberlerini Biçimlendirmek) adlı makale, gazeteciliğin karşıt kamusal alan potansiyelini vurgulamaktadır. Yazarlar, kamuya ve sağlık kamusuna sağlık ile ilgili bilgi ve hikayeleri ulaştıran gazeteciliğin haber üretim süreci ile ilgili daha fazla bilgi edinmenin, bunu kamuoyu oluşturmak için kullanan endüstrilerin karşısında, sağlığı yeniden politize etmenin ilk adımı olduğunu belirtmektedirler. Yeni Zelanda’dan sekiz gazeteci ile görüşerek sağlık haberlerini hazırlarken neleri göz önüne aldıklarını, profesyonel kural ve pratiklerini, okuyucu/izleyicilerini nasıl algıladıkları, sağlık konusunda giderek yurttaş merkeze koyan yaklaşım hakkında ne düşündüklerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Görüşmeler sonucunda ortaya çıkanlar, tezimizin hipotezleri ile ortaktır. Gazeteciler, yaşam tarzı ve bireysel sorumluluğu içeren biyomedikal hikayelere öncelik tanımaktadır. Sosyo-politik endişeleri içeren hikayeleri sunma konusunda çok kısıtlı çerçeveleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Gazeteciler hikayelerini, hedef okuyucu/izleyici gruplarına, hikayeyi aldıkları kaynağa, profesyonel kurallara ve kurumsal pratiklere göre şekillendirmektedir. Bu durum, sağlık haberlerindeki eksiğin de kaynağıdır yazarlara göre. Ancak görüşmeler, gazetecilerin bu konuda düşünömsel (reflective) olduğunu ve bu sorunların üstesinden gelme konusunda yeni düşüncelere açık olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yazarlar bunun, sağlığı yeniden politize etmek ve yurttaş yönelimli bir sağlık gazeteciliği oluşturabilmek adına, sağlık araştırmacıları ile gazetecilerin birlikte hareket etmeleri gerektiği konusunda

umut vaat ettiğini vurgulamaktadır (Hodgetts, Chamberlain, Scammell, Karapu, Waimarie Nikora, 2007: 43).

Daha önce sağlık ve medya ilişkisi üzerine çalışan Seale, medyanın temel amacının, eğlendirmek ve para kazanmak olduğuna ve kamu sağlığı araştırmacılarının medyadan elde edebilecekleri konusunda gerçekçi olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Yazarlar, Seale'nin argümanına katılmakla beraber, medyanın sadece eğlendirmek ve para kazanmak için var olmadığını belirtirken, özellikle haber sağlayıcıları ile rekabet halinde olan kamu yayıncılığı bağlamını hatırlatmaktadır. Özellikle Yeni Zelanda gibi, kamu hizmeti yayıncılığı geleneğini sürdüren ülkelerde gazetecilerin kamusal sorumluluğunun çok daha geniş tanımlandığını belirtmektedirler. Bu nedenle sağlık haberleri alanında sosyo-politik bir gündem oluşturabilmek için sağlık konusunu gündeme getirebilecek ve “hard news” (ciddi haber) makalelerle tartışılmasını sağlayabilecek olan gazeteci ve köşe yazarları ile bağlantı kurmak, önemlidir. Sağlık ve kamu sağlığı araştırmacıları, yazarlara göre, sağlık haberleri ve hikayelerini duyurabilmek için basitçe kendilerini PR lobicilerinin listelerine eklemek yerine doğrudan gazetecilerle bağlantıya geçmelidir. Araştırmacılar, gazetecilerin sağlık konusunda belirleyici faktörler ve bu faktörlerin sosyo-politik anlamları konusundaki bakış açılarını genişletmeye yardımcı olmalıdırlar. Bu sadece gazeteciler için enformasyon ve haber kaynağı olmanın çok ötesinde, gazetecilerle beraber çalışmak ve hareket etmek anlamına gelmelidir. Yazarlar, bazı insanları hasta eden ve daha hızlı ölmelerine neden olan sosyo-politik faktörleri değiştirmek ve sosyal değişimi desteklemek adına, halkı sosyo-politik konularla ilgili düşünmeye ve tartışmaya sevk edecek haberciliğin şart olduğunu vurgulamaktadırlar (Hodgetts, Chamberlain, Scammell, Karapu, Waimarie Nikora, 2007: 62 - 63). Neoliberal dönemde sağlığın yeniden politize edilmesi, acil öneme sahip görünmektedir; çünkü bireyselleştirme politikaları, hem gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farkı, hem de (gelişmiş veya gelişmekte olan) ülkelerde zengin ve yoksul kesimler arasında sağlık hizmetlerine erişim arasındaki farkı giderek açmaktadır (Varman, Vikas, 2007: 162 -171; Filch, 2005: 180-196). Üstelik sağlık alanında üretilen bilgiler ve bu bilgilerin toplum içindeki dolaşımı ile yeniden tanımlanan

sağlıklı yaşam, hastalık ve bedenle kurulan ilişki gibi kavramlar, toplum içindeki hiyerarşilerden ve eşitsizliklerden bağımsız değildir (Briggs, 2005). Üretilen bilgi ve enformasyon, gazetelerle, televizyonlarla, internet ve sosyal medya yolu ile toplum içinde dolaşmaya başladığı anda da ya eski hiyerarşi ve eşitsizlikleri tekrar kurmakta, ya da yeniden tanımlamaktadır. Briggs ve Hallin'e göre, "sağlık üzerine üretilen ve biriktirilen bilgiler, semaye gibidir; durmaksızın artmalı, sınırlarını genişletmeli ve etki alanını genişletmelidir" (Briggs, Hallin, 2007: 58). Sağlık haberciliği de bu bilgi birikimini aktarırken tıp ve sağlığı sosyo-politik bağlamından koparmaya devam ettikçe, eşitsizliğin ve meşrulaştırmanın aracı olmaktadır.

Sağlık alanında metalaşmayı ve hastanın tüketiciye dönüşümünü hızlandırmış olan sağlık haberciliği, kamusal bir farkındalık yaratabilmek adına da benzer bir güce sahiptir. Ancak elbette bu alandaki endüstrilerin büyüklüğü ve gücü, bu durumun önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Gazetecilik mesleğinin pazar mantığı ile işler hale getirilmesi de diğer büyük problemi oluşturmaktadır. Ancak yazarların özellikle gazetecilerin bu konuda düşünümsel olduklarını belirtmesi, Beck'in modernite konusundaki "düşünümsel modernleşme" (reflective modernity) teşhisi ile beraber ele alındığında, benzer bir "karamsar iyimserliği" (Beck, 2005: 31) barındırmaktadır. Beck'in kavramı, sanayi toplumundan küresel bir risk toplumuna geçiş yapan dünyada, otoritesi ve dayatma gücüyle rasyonelliğin kendisinin, rasyonelliğin temellerini ortadan kaldırmakta olduğunu anlatmaktadır (Bauman, 2011: 243 -245). Yukarıdaki gazeteciler örneğinde olduğu gibi, sistem ve süreç içinde ne kadar çok insan gazeteciler eğlendirmek ve para kazanmak için vardır dese de, hukuktan mesleğin tarihi ve toplumsal anlamına kadar ortaya çıkan birçok çelişki, sürekli görünür hale gelmektedir. Beck, bu noktada düşünümsel modernleşme kuramı ile tam da sistemin kendi alternatifsizliğini ilan ettiği ve tarihin sonunun konuşulduğu bir dönemde, Bauman ve Negt&Kluge ile paralel bir zeminde, eylemin mümkünlüğü ve fırsatlarını aramaktadır (Beck, 2005: 31, 41). Başka modernliklerin aranması ve sorgulanması, siyasal alanın icadı, bireylerin topluma geri dönüşü ve kuşkunun yanında, gazeteciliğin önemine de vurgu yapmıştır:

“...Belki de hakikaten, yaşamlarını tehdit eden ve kişisel olarak etki edemeyecekleri tehlikelerle yüzleşmek insanların ellerinde değildir. Belki gelecekte, kamusal olarak bu konuya dikkat çekenlerin hapisle cezalandırılacakları devletler ya da çağlar olacaktır. Birileri, gıdalardaki zehirli maddeleri kendisi için bir tehdit görürken, başka birileri, gıdalardaki zehirli maddeleri gündeme getirenleri kendine bir tehdit olarak görmektedir. Değişik boyutlardaki, yündeki, etkililikteki riskleri göz ardı etmek için bir yarış başlamaktadır belki – bu durumda, söz konusu risklerin önceliklerine göre listelenmesine yönelik en küçük bir çaba bile umutsuzca, safça bir iş olacaktır.

Bütün bunlar olasılık dahilinde, hatta bir bölümü gerçekleşmiş durumda. Ne var ki bu hiçbir şeyi değiştirmiyor; tam tersine, Risk Toplumunun yolunu gösteren yıldızın işaret ettiği bir sonuçtur: otoritesi ve daytma gücüyle rasyonelliğin norm sistemin ta kendisi, onun temellerini ortadan kaldırmaktadır. “Düşünümsel modernleşme” kavramıyla – ampirik ve analitik anlamda – kastedilen tam da budur. Bu süreç, bunu kimse görmediği, ya da görmek istemediği hatta (hemen hemen) herkesin bunu yadsıdığı durumlarda da, veya özellikle bu durumlarda gerçekleşir. Tehdit unsuru olan tehlikenin ta kendisi, daha kesin ifade edilirse, rasyonellik iddiasıyla denetim iddiası arasındaki çelişki, kamusal hafızayı sürekli tazeler (**hiç değilse, basın özgürlüğünü en azından ilkesel olarak güvence altına alan ülke ve devletlerde**³⁸) – hem de kurumsallaşmış göz-ardı-etme-koalisyonları ve bürokrasileri aleyhinde olmak üzere.” (Beck, 2005: 41)

Beck’in düşünümsel modernleşme kavramı ile dikkat çektiği durum, yukarıda değindiğimiz makalede vurgulandığı gibi, sağlık haberciliği alanında da geçerlidir. Sağlık alanında oluşturulacak karşıt kamusal alan, gazetecilerin, bilim insanlarının, sağlık araştırmacılarının, doktorların ve halkın endüstrinin dolayımı dışında iletişime ve iletişim kanallarına ihtiyaç duymaktadır. Burada gazeteciliğin ve basın özgürlüğünün kilit bir rolü vardır. Kamusal alan teorileri, bu zemini oluşturabilmek için temel alınabilir. Sağlık alanındaki karşıt kamusal alanda, gazetecilik pratikleri içerisinde hasta/tüketicilerin yerini yurttaşların alması, önemli bir bakış açısı değişimini getirecektir. Rawls’un siyasal makullük fikri, yani yurttaşların yurttaşlar olarak ele alınması, sağlık gazeteciliği pratiği içinde biyo-medikal otorite veya hasta-tüketici biyo-iletişim modelleri dışında, bireylerin yurttaşlar olarak ele alındığı ve kamusal alandan temellendirilen modeldeki temel düşünce ile uyusmaktadır. Foucault’cu düşünceden beslenen biyo-politika ve biyo-toplumsallık fikrinde tıp ve kamu sağlığının yurttaşlık fikrini nasıl şekillendirdiği ele alınmıştı. Foucault’cu düşünceyi, biyo-medikal otorite ve hasta-tüketici biyo-iletişim modellerini değerlendirebilmek için “Modernite’de Tıp Biliminin Politik Anlamı” bölümünde kullanmıştık. Briggs ve Hallin’in önerdiği kamusal alan modelinde ise, bireyler

---

³⁸ Kalın yazılanlar, alınıtlanan metin içerisinde vurgulanmamaktadır, tezimizde vurgulamak istediğimiz noktaya işaret etmektedir.

hasta veya tüketici yerine yurttaş olarak ele alınmaktadır. Bu modelde, enformasyonun anlamı, hem yurttaşlar hem de politika üreten ve karar alanlara kamu yararını ilgilendiren konularda kolektif karar alma yolunu açmasıdır. Ancak biyo-iletişimin kamusal alan modeli, Habermas veya Rawls'un eşitlikçi modellerinden farklıdır. Kamusal alanın parçalılığını ön görür (Negt ve Kluge'de olduğu gibi). Sağlık haberciliği, tıpkı politik habercilik gibi, hiyerarşik bir düzlemde işlemektedir. Politik habercilik ile bilimsel habercilik arasında yer alan sağlık haberciliği, bu açıdan mutlaka geç kapitalizmin bu alana olumsuz yansımalarını ve bu alanda çok sık görülen politik veya ekonomik yolsuzluğu da açığa çıkaracak güçte olmalıdır. Kamusal model, bütün bu hiyerarşik düzlemde, bu özel yapılanmayı tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Burada, halkın sesi yoksa bile, en azından erişimi olmalıdır (Briggs, Hallin, 2010: 149-155). Bu da demokrasinin en temel göstergelerinden olan aleniyet ilkesi gereği olması gereken bir durumdur. Bu alanın kamusal akıl aracılığı ile politikanın gündemine taşınabilmesinin en demokratik yolu budur.

Endüstrilerin kamusal anlamını ele aldığımız bu bölüm, post-burjuva kamusal alanında endüstriler ve üretim alanlarının, yaşamın ve kamusal alanın birçok boyutuna yansıyan etkilerini göstermektedir. Sağlık gazeteciliği ve sağlık haberlerindeki problemler, gazetecilikteki dönüşümler, sağlık ve tıp alanının eğilimleri, sağlık ve ilaç endüstrileri ve post-burjuva kamusal alanının eğilimleri ile birlikte ele alındığına netleşmektedir. Özellikle tıp bilimi, aydınlanmadan bugüne kadar bu değişimlerin birçoğunun kesişiminde yer almaktadır. Aşağıda bu bilgilerin ışığında, Türkiye'de sağlık gazeteciliğinin problemleri ele alınacaktır. Son bölümde de gazetelerin içerik analizinden oluşan araştırmamız ile bu yaklaşımlar sınanacaktır.

3.3. Türkiye'de Sağlık Gazeteciliği

Türkiye'de sağlık gazeteciliğine ilgi, gerek medyada, gerekse akademilerde ve akademik çalışmalarda artmaktadır. Sağlık haberciliği, halka yönelik görsel/işitsel/yazılı/basılı her türlü medyada yapılabildiği gibi, doktorlara yönelik olan gazete, dergi ve internet sitelerinde de yapılmaktadır. Türkiye'de gazetecilik mesleği, yapısal ve işlevsel olarak çeşitli problemlerden muzdariptir. Bunların bir

kısmı, dünyada gazetecilik mesleğinin yaşadığı problemlerle (tekelleşme gibi) bağlantılıdır. Bir kısmı da (uzman gazeteci azlığı veya yerel basın zayıf olması örneğinin) Türkiye'ye özgü sorunlardır. Yukarıda da ele aldığımız üzere, sağlık gazeteciliği, bilimsel, politik, hatta bazen ekonomik haberciliğin kesişiminde yer almaktadır. Sağlık, hem anayasada (T.C.1982 Anayasası m.17/I,II; m.56/I,III,IV; m.59/I; Üçışık, 2008: 10 - 15), hem de temel insan hakları beyannamelerinde korunan bir insan hakkıdır. Bu nedenle bu alanda yapılacak haberciliğin taşıdığı sorumluluk, kamuyu etkileme gücü ile birlikte ele alındığında, oldukça yüksektir.

Tıp ve sağlık bilimleri alanının taşıdığı temel önem ve modernitedeki belirleyici rolü, yukarıda çeşitli düşünürler açısından ele alındı ve tartışıldı. Bu alanda üretilen bilgilerin medya dolayımından geçmesinin yarattığı etki, özellikle sağlık gazeteciliği bağlamında incelendi ve tartışmalar, çeşitli kuramsal çerçevelerle ele alındı. Türkiye'deki sağlık gazetecileri de, yukarıda ele aldığımız sorun ve tartışmalardan bağımsız değildir. Üstelik yerel medyanın çok güçsüz durumda olması, sağlık alanında uzmanlaşan gazeteci sayısının çok az olması, gazetecilerin sendikasının olmaması gibi Türkiye'ye özgü sorunlar, yukarıda ele aldığımız sorunları derinleştirmekte ve üretimin kamusal alanlarının etkisini ağırlaştırmaktadır. Türkiye'de sağlık gazeteciliğine yönelik sorunları tespit edebilmek için, sağlık gazeteciliğini geliştirmek ve bu alandaki etik sorunlar konusunda çözüm yolları aramak için kurulmuş olan Eğitim ve Sağlık Muhabirleri Derneği'ni (ESAM) ele almak gerekmektedir. ESAM, 1991 yılında eğitim ve sağlık muhabirleri tarafından, bu alanlarda çalışan muhabirlere eğitim desteği verebilmek ve haberlerin kalitesini arttırabilmek için kurulmuştur. Halkın doğru bilgilendirilmesini ve etik kuralların uygulanabilmesini sağlamak adına mesleki dayanışmayı geliştirmek, derneğin kuruluş amaçları arasındadır. ESAM'ın aktif gazetecilik yapan 38 üyesi bulunmaktadır.

ESAM, internet sitesinde özellikle, uzmanlaşmayı pekiştirme ve haber kaynaklarının haber ve habercilere yaklaşımı ile etik sorunlara (ve çözüm önerilerine) yer vermektedir. "Sağlık Haberciliğinde Kamusal Hizmetin Önündeki Engeller" başlıklı bölümde ele almış olduğumuz problemler arasında yer alan uzman kaynaklar ile

ilişkiler, tıbbi dilin yarattığı problemler; Türkiye’de de sağlık gazeteciliğinin problemleri arasında yer almaktadır. ESAM, sağlık gazeteciliği alanında uzamnlaşmanın önemini, bakanlıklar düzeyinde, meslek örgütleri ile yapılan toplantılarda ve özel sektörün düzenlediği etkinliklerde vurgulayarak ve kendi bünyesinde rutin toplantılar düzenleyerek, haberlerin kalitesinin artırılmasına çalışmaktadır. Aynı zamanda da haber kaynaklarının, yani sağlık profesyonellerinin, habercilerle diyalogunu güçlendirebilmek amacıyla bireysel ve kurumsal anlamda sosyal danışmanlık hizmeti de vermektedir. ESAM’ın bu çabası, yukarıdaki bölümlerde de ele aldığımız, kamuya sağlıklı bilgi ulaşabilmesi için gazeteciler kadar araştırmacı ve doktorların da sorumluluk almaları yönünde bir adım olarak değerlendirilebilir. Ancak, elbette bu çaba da üretimin kamusal alanlarının etkisinden bağımsız değildir: “Özellikle son yılların en tartışmalı konularının başında gelen ilaç firmalarının halkla ilişkilerini yürüten kurumlar, etik bir biçimde medyada haberlerinin yer alabilmesi için düzenli olarak ESAM’la bağlantı kuruyorlar” (<http://www.esamder.org.tr/profil.asp>).

Bu durum, Türkiye’de kamuya yönelik ilaç reklamı yapamayan ilaç firmalarının hedefinde doktorların yanı sıra gazetecilerin de yer aldığını somutlaştırmaktadır. Yine yukarıdaki bölümlerde halkla ilişkiler çalışanlarının sağlık alanında verdikleri danışmanlıkların ana hedefinin firma ile ilgili haberlerin basında yer alması sürecini yönlendirme olduğunu da göstermektedir. Üretimin kamusal alanları ile iç içe geçmiş olan medya yapıları içerisinde alanın sürekli etik rahatsızlıklar ürettiğini yukarıdaki iki bölümde ayrıntılı olarak ele almıştık. ESAM da, bu etik rahatsızlıkları kendi üyeleri nezdinde çözümlenebilmek adına dernek üyelerini bağlayıcı etik ilkeler yayımlamıştır. Bu dokuz ilke şöyledir:

“1. ESAM üyesi gazeteciler, yalan, taraflı, kauoyunu yanıltıcı, yönlendirici, umut tacirliğine yönelik haber yapamaz. Haberlerinde öğrenci, öğretmen, hasta, hekim haklarına saygı gösterir.

2. ESAM üyesi, cevap ve düzeltme hakkına saygı gösterir, bu hakların kullanımı için gerekli çabayı harcar.

3. Sağlık muhabiri ilaç alanındaki yenilikleri ilaçların ticari ismini belirterek haber yapamaz.
4. ESAM üyesi gazeteci, bulunduğu konunun getirdiği gücü, kendisi veya başkalarının çıkarları doğrultusunda kullanmaz. İş takibi yapamaz, buna zorlanamaz.
5. ESAM üyesi, haber yaptığı kişi ve kurumlardan promosyon amaçlı hediye kabul etmez.
6. ESAM üyesi, haber kaynaklarının ve meslek sırlarının gizliliğini korumaya özen gösterir.
7. ESAM üyesi, bir meslektaşının kötü muamele, yasadışı davranış, haksız yere gözaltı, yargılanma vb. olaylarla karşı karşıya kalması halinde onu destekler.
8. Eğitim ve sağlık muhabirleri yenilikleri sürekli izler ve kendilerini geliştirir.
9. ESAM üyesi, dernek bünyesinde oluşturulan Etik Kurul'un kendi haberleriyle ilgili uyarılarını dikkate almak ve hatayı tekrarlamamakla yükümlüdür” (<http://www.esamder.org.tr/etik.asp>).

ESAM'ın etik ilkeleri dışında, çeşitli toplantılardan sonra yayımladığı bildirgelere de bakıldığında³⁹, vurgulanan rahatsızlıkların yukarıdaki bölümlerde de ele aldığımız sorunlarla ortak olduğu görülmektedir. Türkiye'ye özgü sorunların başını ise uzmanlaşma sıkıntısı çekmektedir. Bunun için önerilenler arasında İletişim Fakülteleri'ne sağlık haberciliği ile ilgili ders koyulması ve her medya kuruluşunun sağlık alanında uzmanlaşmış (en az bir) gazeteci istihdam etmesinin sağlanması da yer almaktadır.

Literatür Aktüel Dergisi'nin⁴⁰ editörü ve Literatür, PRN Aile Hekimliği, Diyabet Bilimi, Endokrinolojide Yönelişler Dergileri'nin genel yayın yönetmeni olan Ziyneti

---

³⁹ Bkz. <http://www.esamder.org.tr/bildirge.asp>

⁴⁰ Literatür Aktüel, 1994 yılında, Türkiye'de 1984 yılının Haziran ayından itibaren düzenli olarak yayımlanan Literatür Tıp Dergisi'nin eki olarak çıkmaya başlamıştır. Literatür Tıp Dergisi, doktorlara yönelik yayımlanan bilimsel bir dergidir. Literatür Aktüel, 2012 yılının başından itibaren bağımsız bir

Kocabıyık, derneğin başkanlığını yürütmektedir. Türkiye’de sağlık gazeteciliği alanına özgü problemleri tespit edebilmek için 17 Ağustos 2011’de ESAM’ın başkanı olan ve 18 yıldır sağlık alanında gazetecilik yapan Ziyneti Kocabıyık ile görüşme yapılmıştır. Bölüm içinde görüşmeden elde edilen bilgiler ışığında sağlık gazetecilerinin durumu ve çalışma koşulları ele alınacaktır. Kocabıyık, sağlık muhabirini, “gazetecilik mesleğinin sağlık alt dalına yönelmiş, sadece sağlık haberlerini takip eden, sağlıkla ilgili her konuda kendini geliştiren, tıp kongrelerine katılarak yeni gelişmeleri izleyen, en az bir sağlık personeli kadar sağlıklı yaşam tarzı haline getiren kişi”, sağlık haberini de “insan sağlığını ilgilendiren her yenilik, farklılık” (Ziyneti Kocabıyık, Kişisel Görüşme, 17.08.2011) olarak tanımlamaktadır. Sağlık alanında gazeteciliğe başlamadan önce, Tercüman Gazetesi’nde televizyon sayfasını hazırlamış ve röportajcı olarak çalışmıştır. 1990 yılında Tercüman’dan ayrıldıktan sonra, Hipokrat Dergisi’ni çıkarmaya başlamış ve sağlık alanına girmiştir. O yıllarda sağlık muhabirliği kavramı, yaygın olarak bilinen ve kullanılan bir kavram olmadığı için, mesleki hedefinin başta sağlık muhabirliği olmadığını belirtmektedir. Bugün ise profesyonel olarak Yüce Yayınları bünyesinde sağlık muhabiri, editörü ve genel yayın yönetmeni olarak çalışmaktadır. Yüce Yayınları bünyesinde beş adet doktorlara ve tıp fakültelerine yönelik bilimsel dergi ile sağlık sektörüne yönelik aktüel konular ve haberlerin işlendiği Literatür Aktüel Dergisi çıkmakta, ayrıca tıp alanında kitaplar yayımlanmaktadır. Ziyneti Kocabıyık, Yüce Yayınları’nda istihdam edilmiş olan tek sağlık muhabiridir. Ayda ortalama 20 ile 50 arasında haber hazırlamaktadır.

Bu durum, yukarıdaki bölümlerde de ele aldığımız sağlık alanında ihtiyaç duyulan araştırmacı gazetecilik örneklerinin çok az olmasının nedenlerini de somutlaştırmaktadır. Benzer biçimde yukarıda ele aldığımız Türkiye’de bu alanda uzmanlaşan gazeteci sayısının az olmasını nedenlerini de açıklamaktadır. Kamusal hizmetin önündeki engellerden biri olarak ele aldığımız zaman baskısının, Türkiye’de bu alanda çalışan gazeteci sayısının az olması nedeniyle, çok daha yoğun

---

dergi olarak çıkmaktadır. Literatür Aktüel de, sağlık sektörüne ve tıp mensuplarına yönelik yayımlanan bir dergidir.

yaşandığını söylemek de mümkündür. Kocabıyık, Türkiye’de birçok sektörün gelecek güvencesinin olmadığını; ancak bu durumun medyada çok daha ağır olduğunu belirtmektedir. Ekonomik koşulların ağırlığı ve sağlık muhabirlerinin çalışma güvencelerinin olmaması, bu alanda yaşanan problemlerin bir kısmını daha da büyötmektedir. Aynı zamanda sağlık haberleri açısından şikayet edilen kalitesizliğin ve etik problemlerin de kaynaklandığı nedenlerden biridir.

Kocabıyık, sağlık haberlerinin halkın sağlık ile ilgili önemli bilgi kaynaklarından birini oluşturduğunu söylemektedir. Hastalıklardan korunma, hastalıklar ile ilgili farkındalık, yeri geldiğinde tedaviyi sorgulama gibi aşamalarda medyanın sunduğu bilgilendirme, özellikle medya araçlarının kullanımının iletişim teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak giderek artması ve yaygınlaşması ile daha da önemli hale gelmektedir. Kocabıyık, Türkiye’de yapılan sağlık haberlerini, kamuoyunu bilgilendirme konusunda yetersiz bulmaktadır. Sağlık muhabirleri, gazetecilik pratiğine sahip olmakla beraber, televizyonda program sunuculuğu yapanlar ve gazetelerde köşe yazarlar, çoğunlukla haberci olmadığı için, haber dinamikleri konusunda bilgi sahibi değildir. Bu gruptakiler, sadece kendi yorum ve görüşlerini aktarmaktadır. Ancak Kocabıyık’a göre sağlık alanı, yoruma açık bir alan değildir. Bu nedenle estetik programları yapanların, programlarını sağlık programı olarak tanımlamaları, onların sağlıkla ilgili bir çalışma yaptıkları anlamına gelmemektedir. Kocabıyık’a göre, medya yöneticilerinin sağlığı para kazanılacak, pazarlanacak bir alan olarak görmekten vazgeçmeleri gerekmektedir. Yayınların “koruyucu sağlık hizmetleri” mantığı ile yapılabileceği bir ortam hazırlanmalı ve mutlaka yayınlarda profesyonel sağlık muhabirleri istihdam edilmelidir.

Kocabıyık, en çok medya kuruluşlarının çok az uzman sağlık muhabiri istihdam etmesinden yakınmaktadır. Uzman gazeteci sayısının azlığı, Türkiye’de sağlık haberciliği alanındaki problemlerin başını çekmektedir. Gazetecilikte uzmanlaşmanın yarattığı sorunlara, ilk bölümde değinmiştik. Gazeteciliğin uzmanlaşması sırasında, mesleki düzenleme düşüncesindeki elitçi ve antidemokratik eğilimler, gözden kaçırılmıştır. Uzmanlığın işlevlerinden biri, ideolojik disiplin sağlamaktır. Uygulayıcılar, uzmanlaşma yolu ile işlerinin

dayandığı temelleri sorgulamayacaktır; dikkatleri işlerini en mükemmel biçimde yapmaya yönelmiştir. Gazetecilikte uzmanlaşma, kamuoyu eleştirileri bilinçli bir temele dayanmadığı için, halkın eleştirilerinin bir kenara atılmasını da beraberinde getirmiştir. Gazeteciler, uzmanların ilettikleri bilgiyi topluma aktarırlar. Halkın tek rolü ise, dinleyici ve izleyici olmaktır.

Bu noktada gazeteciliğin uzmanlaşması ile ilgili McChesney'nin vurguladığı noktayı hatırlamak gerekmektedir: “Uzmanlık asla hukuka ya da tıba uygulandığı yoldan gazeteciliğe uygulanmadı” (McChesney, 2006: 78). Gazeteciler kendi işlerini yapmamaktadırlar, sadece işçidirler. Uzmanlık, haberlerin nasıl üretildiği konusunda bir yanılsama yaratmaktadır. Gazetecilik, zamanla belirli değerleri gazetecilik meslek ilkelerinde somutlaştırdı. Ancak bu değerler, temelde tarafsızlığı desteklemek için oluşturulmuş olsalar da, bir taraftan da gazete sahiplerinin ekonomik ve siyasi ihtiyaçlarına göre tasarlanmışlardır.

Uzmanlaşma konusunda McChesney'nin vurguladıkları çok önemli ve gözden kaçırılmaması gereken noktalardır. Ancak sağlık ve tıp alanının yapısı içerisinde daha az sayıda uzmanlaşmış muhabirin bulunması, endüstrinin alana müdahalelerinin çok daha kolay olmasına yol açabilmektedir. Uzmanlaşma, bir taraftan gazetecinin de körleşmesi ve içerikten çok biçime odaklanması riskini taşıırken bir taraftan da gazetecinin derinleşerek bağlantıları kurabilmesi ve sağlığı çok daha geniş bir perspektiften değerlendirebilmesi potansiyelini de yaratmaktadır. Kanımızca, sağlık haberciliği, piyasada kar elde etmek amacıyla yapılan bir iş olmaya devam ettiği sürece, sağlık alanında uzman gazeteci istihdamı arttırılrsa da, etik rahatsızlıklar sona ermeyecektir. Tek fark, McChesney'nin de vurguladığı gibi, sistemin içinde değil, sisteme rağmen var olabilen birkaç iyi gazetecinin ortaya çıkması olacaktır. Sağlık gazeteciliği alanında uzmanlaşmanın ve uzman muhabir istihdamının sorun olmadığı Batı ülkelerindeki çalışmalar, uzmanlaşmanın sorunu çözmediğini ortaya koymaktadır. Ancak Türkiye’de uzmanlaşmanın azlığı, yine endüstrinin lehine dönmektedir; piyasa yararına metalaşmanın artmasını ve haberlere endüstrinin yön verebilmesini kolaylaştırmaktadır.

Kocabıyık'a göre de bu durumun çözümü, medya yöneticilerinin sağlık alanını para kazanma aracı olarak görmekten vazgeçerek program formatlarını veya haber formatlarını bu anlayışa uygun olarak düzenlemeleridir. Ayrıca her medya kuruluşunun bu alanda uzman muhabir istihdam etmesi de gerekmektedir. Kocabıyık, bu alandaki sorunu çözebilmek için eğitimin de önemli bir noktada durduğunu vurgulamaktadır. Ancak Türkiye'de iletişim fakülteleri bünyesindeki gazetecilik anabilim dallarının eğitimi, sağlık muhabiri yetiştirebilmek için yetersiz kalmaktadır. Ona göre, gazetecilik okullarından mezun olan gençler, hemen hemen hiçbir konuda tam yetkin olarak mezun olamamaktadır; sağlık da bu alanlardan biridir. Yapılması gerekeni şöyle özetlemektedir: "Sağlık bütün gazetecilik anabilim dalı olan üniversitelerde ayrı bir bölüm olmalıdır. Bir ya da iki yıl bu bölüme devam eden öğrenciler, temel derslerin yanında, sadece sağlığa yönelik olarak "Temel Anatomi", "Latince (basit), sağlık iletişimi (çünkü birçoğu daha sonra ajanslarda çalışıyor) "genel olarak hastalıklar", "klinik araştırma yorumlama" ve sağlık okuryazarlığı gibi dersler almalıdırlar" (Ziyneti Kocabıyık, Kişisel Görüşme, 17.08.2011).

Kocabıyık, ayda ortalama 20 ile 50 arasında haber hazırlamaktadır ve bu haberlerin yarısından fazlası, sağlık konusunda olmaktadır. Çalıştığı mecrada yayımlanan sağlık haberlerini, uzmanlarla röportaj ve söyleşiler, sağlık alanında yaşanan gelişmeler, buluşlar, bilimsel araştırma sonuçları, uluslararası veya ulusal kongreler, araştırma, sağlık politikaları ve ilaç firmaları, medikal firmalar veya halkla ilişkiler şirketlerinin yönlendirmeleri veya istekleri ile yapılan haberler oluşturmaktadır. İlaç ve halkla ilişkiler firmalarının istek ve yönlendirmeleri ile yapılan haberler, üretimin kamusal alanlarının sağlık haberciliğini kuşatan yapısı konusundaki hipotezimizi doğrulamaktadır. Basın toplantısı ve basın bülteni kaynaklı haberleri nadiren kullandığını söylemektedir.

Kocabıyık'ın en sık kullandığı haber kaynakları, ilaç firmaları ve medikal firmaların basın toplantıları, sağlık bakanlığının basın toplantıları, halkla ilişkiler şirketleri veya doğrudan ilaç firmalarının halkla ilişkiler departmanları ve basın bültenleri, uzman kaynaklar, uluslararası/ulusal kongre ve sempozyumlarda yapılan sunumlar, bilimsel

araştırma sonuçlarıdır. Haber ajanslarını ve internet araştırmasını nadiren kullandığını belirten Kocabıyık, haber hazırlarken araştırma yapmaya özen gösterdiğini vurgulamaktadır. Haber kaynaklarına ulaşmada sorun yaşamadığını belirten muhabir, sık sık doktorların, hastane kurumsal iletişimlerinin, iletişim firmalarının ve Sağlık Bakanlığı İletişim Birimi'nin kendilerine ulaştığını söylemektedir: “Gerektiğinde kaynaklar bize ulaşıyor. Çoğunlukla gazeteciye bültenler şeklinde medyada yer alması istenen bilgi gönderiliyor. Gazeteci bu bültenleri detaylandırabiliyor. Ya da basın toplantısı yapılıyor bu toplantıda bilgilendirme yapılıyor. Burada sağlık muhabirin tecrübesi devreye giriyor, reklamlarla haberi ayırarak, gerçekten haber değeri olan bilgiyi aktarması gerekiyor” (Ziyenti Kocabıyık, kişisel görüşme, 17.08.2011). Haber üretimi aşamasında bu durumun zaman ve kalite açısından da çeşitli sorunlara yol açabildiğini belirtmektedir. Kurumsal ilişkiler sonucunda ve iletişim firmalarının haber yapılması konusundaki yönlendirme ve isteklerin, haberin yayımlanması ile ilgili ısrarcı yaklaşımlara dönüşebildiğini de vurgulamaktadır. Sağlık gazetecileri için ilaç ve halkla ilişkiler şirketlerinin haber kaynağı niteliğinde olduğunu belirtirken, gelen bilgilerin sağlık habercisinin tecrübesinin süzgecinden geçtikten sonra yayımlanması gerektiğini söylemektedir.

Kocabıyık, Türkiye’de sağlık gazeteciliğinin iyi yapılmasının ve gerçek anlamda kamu yararını gözetebilmesinin önündeki engeller olarak, öncelikle reklam baskısı, haberin yayımlanacağı mecradaki yer problemleri, uzman kaynakların (özellikle doktor ve akademisyenlerin) ilaç ve sağlık firmaları ile ilişkileri, okuyucu için rekabeti görmektedir. Bunların ardından diğer engel ve sorunlar, haberi hazırlarken yaşanan zaman darlığı, uzman olmayan muhabirlerin medikal terminolojiye hakim olmayışı, bilgi yetersizliği, editörlerin tıbbi dil ve bilgiye hakim olmayışları ve editöryal müdahale ile medikal firmalar ve onların halkla ilişkiler sorumlularıyla iyi ilişkileri koruma baskısı olarak sıralanmaktadır. Uzman kaynaklara ulaşma konusunda ise sıkıntı yaşamadığını belirten Kocabıyık, uzman kaynakların da sık sık kendisine ulaştığını belirtmektedir. Bazen de halkla ilişkiler ve ilaç firmalarının kendisini uzman kaynaklara yönlendirdiğini söylemektedir. Uzman kaynaklarla

görüşmeler sırasında en çok, kaynağın yoğunluğu ve zamanın az olması, çok kısa zamanda kaynaktan çok fazla bilgi almaya çalışmanın sorun yarattığını belirtmektedir. Bazen de uzman kaynağın taraflı davranması ve bazı bilgileri açıklamak istememesinin de sorun yarattığını vurgulamaktadır. Nadiren de görüşlerine başvurduğu uzmanın ilaç firmaları ile ilişkisinin haberi olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Sağlık muhabirinin uzman olmasının taraflılığı anlayabilmek adına da önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Türkiye’de yasalar gereği halka reklam yapamayan ilaç firmalarının gazetecileri ve haberleri reklam ve halkla ilişkiler anlamında bir fırsat olarak gördüğünü düşünmektedir ve haber yaparken reklam kaynağı olan sağlık sektörü ve halkla ilişkiler şirketlerinin baskısını hissetmektedir. Türkiye’de ilaç firmalarının halka reklam yapmaması konusundaki yasal düzenlemeyi gerekli bulduğunu vurgulamaktadır; çünkü: “ilaç, alanında uzmanlaşmış (hatta bazen alt uzmanlık dallarında eğitim almış) hekimin muayenesi sonucu, hekim tarafından karar verilerek yazılan ve sağlık ihtiyacını karşılayan birşey. Kişinin televizyonda ya da gazetede söylemden etkilenerek kendine kendine kullanmaya karar verebileceği bir materyal değil. İlaç, hastalıkta insan vücudunda yanlış giden bir durumu düzeltmek için, mg'lar hesaplanarak kullanılan, fazlasının sağlık için zararlı olduğu birşey”dir (Ziyeti Kocabıyık, kişisel görüşme, 17.08.2011).

Kocabıyık, Türkiye veya dünyadaki sağlık politikaları haberlerinin, hazırladığı bütün sağlık haberlerinin yarısından az olduğunu belirtmektedir. Türkiye’de sağlık politikaları konusunda yapılan haberleri kamuoyunu bilgilendirme ve harekete geçirme açısından çok yetersiz bulmaktadır. Türkiye’de sağlık alanında ciddi bir politika değişikliği yaşandığı bir dönemde bile, sağlık politikalarına kimsenin ilgi göstermediğini vurgulamaktadır: “Herşey bir karmaşa içinde, sağlık politikaları ile sadece Tabip Odaları ve bu politikaları yapanlar ilgileniyor. Bunların dışındaki her kesimin (medya mensuplarının bile) konuya özel bir ilgisi yok” (Ziyeti Kocabıyık, kişisel görüşme, 17.08.2011). Bu da sağlığın haberlerde sosyo-politik bağlamından koparılıp verildiği yönündeki hipotezimizi doğrulamaktadır. Sağlık, neoliberal eğilimlerin güçlenmesi ile beraber, sosyo-politik bağlamından uzak, bireysel olarak

ulaşılabilir ve korunabilir bir sorumluluk olarak yansıtılmaktadır. Bu eğilimi, hem Negt&Kluge'nin, Sennett'in, Habermas'ın ve Arendt'in teorileri açısından değerlendirdik; hem de bu bölümün başında Foucault'cu iktidar düşüncesi; Bauman ve Beck'in geç modernlik kavrayışları açısından ele aldık.

Foucault'nun iktidar analizinde tezimiz açısından temel öneme sahip son saptama, güncel denetim biçiminin, karakteristik özelliğinin her bir bireye uygulanmasıdır. Bu denetim biçimi, herkese bir bireysellik dayatmaktadır ve herkes için bir kimlik imal etmektedir. Düşünür, günümüzde bireyselliğin iktidarın denetiminde olduğu ve tam da iktidarın kendisi tarafından bireyselleştirildiğimizi vurgulamaktaydı. Bireyselleştirme, iktidara karşı durmamaktadır; tersine bireysellik ve zorunlu bireysel kimlikler, iktidarın bir sonucu ve aracıdır; çünkü iktidar, grupların güç ve şiddetinden korkmaktadır. İktisatçılar, iç pazarın gücünü keşfettikleri için tüketimin taktik olarak kullanılması yüceltilmektedir. Daha çok tüketim, basitçe daha çok kar anlamına gelmektedir. Bu durumda sağlık haberlerinin sağlığı sosyo-politik bağlamından kopararak ele alması, oldukça önemli, geleceği ve insanları dönüştüren bir eğilimin uzantısı olmaktadır. Daha önce de vurguladığımız üzere, gazetecilikteki eğilimler, tek başına gazetecilik ve iletişim açısından değil, bilimden kültüre, politikadan ekonomiye kadar çok daha geniş bir perspektiften ele alındığında anlam kazanmaktadır. Sağlık gazeteciliği alanındaki eğilimlerin politik önemi ve anlamını bu bölümde inceledik; kamusal alan teorileri, hem geç modernitenin eğilimlerini kavramak adına, hem de çözüm modelleri geliştirebilmek adına aydınlatıcıdır.

Sağlık haberlerindeki sağlığı bireyselleştirme ve sosyo-politik bağlamından koparma eğilimi, son bölümde dört gazetenin içerik analizi ile de araştırılacaktır. Kocabıyık, Türkiye'de sağlık gazeteciliğinin kamuoyunu bilgilendirme açısından güçlendirilebilmesi için medyada sağlık politikaları ile ilgili haberlere ayrılan yer/zamanın artırılması gerektiğini düşünmektedir. Sağlık haberlerine ayrılan yer/zamanın da artırılması gerektiğini düşünmektedir. Ancak bugünkü medya yapıları içerisinde ve endüstrilerin baskısı ile yer/zamanı arttırmanın tek başına bir çözüm olmadığını da düşünmektedir. Bunun için, endüstrinin reklam ve halkla ilişkiler açısından baskılarına direnci arttırabilmek için sağlık haberciliğindeki kar

baskısının azaltılması gerekmektedir. Sağlık alanının sosyo-politik çerçevesini kavrayabilmeleri için, sağlık gazeteciliği alanında uzmanlaşmak isteyen muhabirlere sağlık politikalarını değerlendirebilmeleri için ekonomi politik alanında ek eğitim veya kurslar verilebileceğini düşünmektedir. Benzer eğitim ve kursların, tıp literatürü ve terminolojisi, eleştirel değerlendirme, bilimsel araştırma sonuçlarının habere tercümesi, röportaj stratejileri konularında da gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Kocabıyık, bugünkü haliyle Türkiye’de sağlık haberciliği alanında çalışan uzman gazeteci ve muhabir sayısını çok yetersiz bulmaktadır. Bu alanda çalışan muhabir ve gazetcilerin tıp literatürü ve terminolojisine yeterli düzeyde hakim olmadıklarını düşünmektedir. Uzman sayısının yetersiz olması ve medya yöneticilerinin sağlığı kar edilebilecek bir alan olarak görmeleri sonucunda, sağlık haberciliği sürekli etik problemler üretmektedir. Sağlık muhabirlerinin haber kaynakları da bu etik problemleri arttırmaktadır. Haber kaynaklarının büyük bir kısmı, üretimin kamusal alanlarının hedefindedir; tıp biliminin bilgi üretimi ve eğitimi, endüstrinin kamusal alanları ile kaplanmıştır. Kocabıyık, ilaç firmalarının düzenlediği kongre ve sempozyumlardaki sunum ve doktor konuşmalarını, çok güvenilir bulmadığını belirtmektedir. Bu nedenle haber kaynağı olarak kullanılırken dikkatli davranılması gerektiğini düşünmektedir. Bu sempozyumlarda veya basın toplantılarında doktorların ilaç firmaları için konuşmalarını⁴¹ doğru bulmadığını belirtmektedir; çünkü bu doktor ve bilim insanlarının tarafsız olmalarının mümkün olmadığını düşünmektedir. Ayrıca ilaç firmalarının bilimsel araştırmalara fon sağlamasını da olumsuz bulmaktadır; çünkü “bu çalışmaların büyük bir bölümü ilaç lehine sonuçlanıyor. Ancak devletin böyle bir kaynak ayıramadığı durumda, başka seçenek olmadığı için bu yol izleniyor” (Ziyeti Kocabıyık, kişisel görüşme, 17.08.2011). İlaç firmalarının pazarlama çalışmaları ve promosyonlarının sağlık alanına ve gazeteciliğe etkilerini olumsuz bulmakla beraber, kendisi de bu promosyonları (defter, kalem vb.) günlük hayatında kullandığını belirtmektedir.

---

⁴¹ Bu, ilaç ve halkla ilişkiler endüstrilerinin çok kullandıkları bir pazarlama taktiğidir; üçüncü taraf tekniği olarak da adlandırılmaktadır. Alanında saygın ve tarafsız olan kanaat önderlerinin konuşması ve söylenti yaymasına dayanmaktadır. Yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı bir biçimde ele almıştık.

18 yıllık sağlık muhabiri olan Kocabıyık, mesleğinin kendisini tatmin etmediğini belirtmektedir. Sağlık haberciliğinin toplum içinde prestijli ve güvenilir bir meslek olup olmadığı sorusuna ise, halkın işini yapan kişileri ayırabildiği ve gerçekten sağlık gazeteciliği yapanlara güvendiği yanıtını vermektedir. Sağlık haberciliğinin okuyuculardan en çok geri dönüşün alınabildiği alan olduğunu düşünmektedir. Bu nednele bazen haberleri kaleme alırken gelecek tepkileri de düşündüğünü belirtmektedir. Mesleği dışında özel yaşamına çok fazla zaman ayıramadığını söylemektedir; yoğun çalıştığını ve işi ile ilgili toplantıların mesai saatlerini ve günlerini aştığını belirtmektedir. Sağlık gazeteciliği pratiklerinin kendisine etkileri konusunda mesleği gereği, sağlık, hastalık ve belirtiler konusunda sürekli bilgi edindiği için, özellikle ailesi konusunda fazla evhamlı olabildiğini söylemektedir. Gazeteciliğin her alanında gazeteciler arasında rekabet olduğunu ve sağlığın da bu rekabetten bağımsız olmadığını söylemektedir. Sağlık habercilerinin bir sendikası olmadığını; ancak ESAM adlı bir dernekleri olduğunu söylemektedir: “ESAM sağlık habercilerine dönük olarak kurulmuş ve bütün üyelerini sadece tecrübeli sağlık habercilerinin oluşturduğu tek mesleki örgütlenmedir” (Ziyneti Kocabıyık, kişisel görüşme, 17.08.2011).

Kocabıyık, sağlık gazeteciliğinin kendine özgü bir işgüvenliği olmadığını belirtmektedir. Türkiye’deki medya kuruluşlarında çalışan gazeteci ve sağlık muhabirlerinin ekonomik, mesleki ve sosyal açılardan iyi durumda olmadıklarını düşünmektedir; ayrıca iş güvencelerinin de olmadığını vurgulamaktadır. Ekonomik baskıların medyanın her alanında olduğu gibi, sağlık alanında da gazetecileri kısıtladığını belirtmektedir. Medya sahipliği yapısının da bu kısıtlamaları daha fazla arttırdığını düşünmektedir: “Medya sahiplerinin işadamı olması, medya kökenli olmaması ve başka iş alanlarında da yatırımlarının olması, medyayı tarafsız olmaktan uzaklaştırıyor” (Ziyneti Kocabıyık, kişisel görüşme, 17.08.2011).

Son olarak Kocabıyık Türkiye’de sağlık haberciliğinde uzmanlaşmanın çok az olmasına rağmen, bu alanda çalışan kadın gazeteci sayısının sevinidirici olduğunu düşünmektedir: “zellikle sağlık gazeteciliği konusunda kadın gazeteciler,

erkeklerden önde. Aktif olarak sağlık gazeteciliği yapanların çok büyük bir bölümü kadın” (Ziyneti Kocabıyık, kişisel görüşme, 17.08.2011).

Bütün bu bilgilerin ışığında bir değerlendirme yaptığımızda, Türkiye’de sağlık gazeteciliğinin, oldukça zor koşullarda yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Zaman darlığı, yer darlığı, bilgi eksikliği, yer için rekabet, ticari tutum, uzman kaynaklar, terminoloji, izleyici/okuyucu için rekabet ve editörlerin tutumu ve yönlendirmesi konuları, Türkiye’de de sağlık gazeteciliğinin kamu yararına geliştirilebilmesinin önündeki engeller olarak belirlemektedir. Ancak Türkiye’de Batı’daki gazetecilerden farklı olarak uzman sağlık muhabirlerinin nitelik ve nicelik olarak azlığı, ciddi bir sorun olarak görülmektedir.

Üretimin kamusal alanlarının etkisi, Türkiye’de de yoğun bir biçimde hissedilmektedir. Sağlık alanında uzmanlaşan gazeteci istihdamı, medyada çok az görülmektedir. Ancak sağlık, birçok boyutu ile haberlere konu olmaktadır. Uzman gazetecilerin az sayıda olması, olanların da kar baskısı ve ekonomik problemlerle uğraşmaları, endüstrinin kamusal alanlarının sağlık alanında üretilen haberlere tesirini arttıran faktörlere dönüşmektedir. Türkiye medyasında tekelleşme olgusu, yerel medyanın yok denecek kadar az ve zayıf durumda olması nedeniyle Batı’lı örneklerden daha ağır bir tablo oluşturmaktadır. Benzer biçimde sağlık gazeteciliği alanındaki problemler, Batı’dakilerle paralellik göstermekle birlikte, Türkiye’de gazetecilerin ekonomik ve mesleki açılardan sıkıntılı olmaları, uzman sağlık muhabirinin az olması nedeniyle yaşanan iş yoğunluğu gibi problemlerle, alanda yaşanan etik sıkıntılar da artmaktadır. Sosyal medya ve internet yayıncılığı, gazeteciliğin etik problemlerine çare olarak gösterilmektedir. Karamsar veya iyimser teknolojik determinist yaklaşım, birçok başka eğilimi dışarıda bıraktığı için eksik kalmaktadır. Sosyal medya ve internetin gazetecilik mesleğine çok ciddi etkilerinin olduğu ve daha henüz bilinmeyen birçok açıdan gazeteciliği değiştirebileceği, doğru saptamalardır. Ancak, gazetecilik mesleği ve pratikleri, ne kadar dönüşürse dönüşsün, tezin içinde de ele aldığımız gibi, demokrasi ile bağlantısı sabit kalmaktadır. Sosyal medya, okuyucu/izleyiciye kamuya görüşlerini açabilme adına güç vermektedir; ancak sosyal medya ve internet, üretimin kamusal alanları ile kaplı

durumdadır. Bu nedenle sosyal medya, tek başına çözüm olamayacağı gibi, problemin de bir parçasını oluşturmaktadır. Gelecekte sağlık gazeteciliği, yeni teknolojilerle ne kadar iç içe geçerse geçsin, sağlık muhabirlerine yine de ihtiyaç olacaktır (Levi, 2001: 121). Yeni teknolojiler, üretimin kamusal alanlarının etkisini azaltmaktan çok artırmaktadır; bu nedenle gazeteciliğin eğilimlerini incelemek ve sorunların politik, ekonomik, kültürel, teknolojik, bütün boyutlarını kesebilecek bir yaklaşım, daha geniş bir bakış açısı sağlamaktadır.

Sağlık gazeteciliği alanındaki eğilimleri, geç kapitalizmin ve modernitenin dönüşümleri ile beraber ele aldığımızda, yaşanan sorunların kamusal alan algısındaki değişimlerle ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Tıp bilimi ve sağlık alanı, modernitenin birçok alanına nüfuz etmiş ve insanı ve insani bilimleri değiştirmiş, önemli bir alandır. Gazetecilik de, aydınlanma düşüncesi ile beraber ve demokrasi üzerinden kurgulanmış anlamı ile birlikte, politik kamusal alanın önemli öğelerinden bir tanesidir. Bu nedenle bu alanlardaki eğilimler, toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik eğilimlerden bağımsız değildir. Medyanın sağlığa ilişkin topluma ve bireylerin davranışlarına etkisi de düşünüldüğünde, bu eğilimlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Son bölümde gazetelerdeki sağlık haberlerinin içerik analizi ile teorik çerçeve ile saptanmış olan eğilimler, somutlaştırılacaktır.

4.HÜRRİYET, ZAMAN, POSTA, RADİKAL GAZETELERİ VE EKLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

İlk üç bölümde kavramsal ve teorik çerçevelerini ele aldığımız sağlık gazeteciliği, bireylerin ve toplumun sağlığı algılama biçimlerinin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Çalışmanın son bölümünde içerik analizi ile kamusal alan teorileri bağlamında ele aldığımız kavramsal çerçeveleri ve sağlık gazeteciliğinin eğilimlerini somutlaştırmaya çalışmaktayız. Bu çalışmada 15 Eylül 2011 – 15 Kasım 2011 tarihleri arasında Hürriyet, Zaman, Posta ve Radikal gazeteleri ile hafta sonu ve hafta içi verdikleri bütün ekler içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmanın evrenini oluşturan bu dört gazetede ve eklerinde iki aylık süre içinde çıkan sağlıkla ilişkili olan veya kendisini sağlıkla ilişkilendiren tüm haber, köşe yazısı, makale, röportaj ve tanıtım yazıları örneklemimizi oluşturmaktadır. Toplanan veriler, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, medya çalışmalarında çok sık kullanılan bir yöntemdir. Berelson, içerik analizini “iletişimin açık içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel betimlenmesine yönelik bir araştırma tekniği” olarak tanımlamaktadır (Thomas, 2007: 55). İçerik analizi ile ulaşacağımız veriler, sağlık haberlerindeki eğilimleri rakamsal olarak da değerlendirme imkanı sunacaktır.

Araştırma tarihi olarak belirlenen 15 Eylül – 15 Kasım 2011 tarihleri arasındaki iki aylık süreç, dönem içerisinde Türkiye gündemine doğrudan sağlık ile veya sağlık politikaları ile ilgili bir tartışma olmadığı için seçilmiştir. Sağlıkta Dönüşüm, o dönemlerde de tartışılmaktadır; ama tartışmalar ve yasalar yeni değildir. Gündemde herhangi bir grip salgını, aşı, doktora hediye skandalı vs. gibi sağlık politikaları ve ilaç endüstrisi ile ilgili tartışmalar yoktur. İlkbahar ve yaz aylarında da diyet, egzersiz ve bakım ile ilgili bir gündem olduğu için bu aylar tercih edilmemiştir. Gündemde sağlıkla ilgili büyük bir dalgalanmanın olmadığı bir tarih aralığında, sağlığın gazetelerde nasıl ele alındığını saptamak için bu tarihler seçilmiştir. Araştırma için belirlenen Zaman, Posta ve Hürriyet gazeteleri, Eylül 2011 tarihinde tirajı en yüksek ilk üç gazete oldukları için seçilmiştir. En çok satan üç gazete oldukları için, Türkiye’deki ve gazetecilikteki genel eğilimleri somutlaştırabilecekleri düşünülmüştür. Radikal Gazetesi ise 2010 yılının Ekim ayında, “köşe yazarları

yerine sokak yazarları ve pasif değil aktif okuyucular” (Radikal 14.10.2010) şeklinde “radikal devrim” olarak kamuoyuna duyurduğu yeni habercilik anlayışı iddiasından dolayı araştırmaya dahil edilmiştir. Aynı dönemde Radikal tirajı itibarı ile yirmi üçüncü sırada yer almaktadır. Ancak Radikal, kamusal alan teorilerinde önemli yer tutan sorgulayan ve tartışan okuyucu/izleyicileri temel aldığı iddiasından ötürü, tirajı en yüksek olan üç gazetenin yanında, parçalı kamusal alan içinde baskın olamayan eğilimlere dair bulgular sunabileceği için seçilmiştir.

15 Eylül-15 Kasım 2011 tarihleri arasında, 2 aylık dönem içinde Zaman, Posta, Hürriyet ve Radikal gazetelerinin eklerinde sağlığa ilişkin haber, köşe yazısı, özel konu ve reçetelerin yer aldığı kısımlarda, konularla ilişkili sağlık endüstrisinin reklamları da yer almaktadır. Bu reklamların bazıları, sayfada yer alan haberlerle bağlantılıdır; haberin üretimin kamusal alanları ile içi içe geçtiğini göstermektedir. Ancak reklamlar, rakamsal verilerin arasında sayılmamıştır. Gazete ve eklerde yer alan advertoriallar ise, haber görünümünde olduğu için rakamsal verilere dahil edilmiştir. Advertorialların bir kısmının alt kısmında advertorial olduğu belirtilmektedir. Ancak bazılarında, özellikle eklerde, hiçbir bilgilendirme yazısı olmadığı halde, doğrudan tek bir ürün/hizmet, fiyatına ve nereden temin edilebileceğine varıncaya kadar ele alınmakta ve tamamen haber görünümüne sahip olabilmektedir. Bu tarz haber, tanıtım/bilgi yazıları da advertorial olarak sayılmıştır.

İki aylık süreç içinde gazeteler ve eklerinde yer alan sağlığa ilişkin her metin, kategoriler için geliştirilen kodlama sistemi ile kodlama kağıtlarına kodlanmıştır. Bu süre zarfında toplam 1672 haber, köşe yazısı, makale, soru-cevap, diyet-güzellik-alternatif- bitkisel reçete, tanıtma yazısı ve röportaj çözümlenmiştir. Toplanan veriler, belirlenen 12 kategoriye göre analiz edilmiştir. İki aylık araştırma sırasında 1672 haber, köşe yazısı, makale, soru-cevap, diyet-güzellik-alternatif- bitkisel reçete, tanıtma yazısı ve röportajın 410 tanesi Zaman Gazetesi ve eklerinde, 673 tanesi Posta Gazetesi ve eklerinde, 471 tanesi Hürriyet Gazetesi ve eklerinde, 118 tanesi de Radikal Gazetesi ve eklerinde yer almıştır.

Toplanan veriler, konularına, yerlerine, haber kaynağına, haber aktarıcısına, haberin/ yazının türüne ve haberin/yazının tıbbi bakışına göre ayrılmıştır. Çalışmanın temel sorunsallarından olan sağlık politikası haberleri, haber konuları içinde kalın yazılarla ayrılmış; ayrı bir tabloda da sağlık politikası haberlerinin yeri, ayrıca ele alınmıştır. Yine advertorialların yeri, ayrı bir tabloda ele alınmaktadır. İncelenen gazete ve eklerde, kimi yazar, sağlık uzmanı veya doktorlara tam veya yarım sayfa yer ayrılmaktadır. Bu sayfalarda birbirinden farklı konular, reçeteler, soru-cevap bölümleri yer alabilmektedir; bunların hepsi ayrı ayrı sayılmıştır. Haberlerin, sağlık politikası haberlerinin ve advertorialların yeri, bize sağlığın gazeteler tarafından nasıl algılandığı ve sunulduğuna dair önemli bir veri sunmaktadır.

Tezimizin hipotezlerinden biri olan sağlık sayfalarında sağlığın sosyo-politik bağlamından kopararak bireyselleştirildiği ve üretimin kamusal alanlarının etkisiyle tıbbileştirme ve hastaların hasta/tüketiciye dönüştürülmesi eğilimini, haberlerin yeri üzerinden incelenmiştir. İncelenen dört gazete içinde sadece Zaman Gazetesi'nde, hergün düzenli olarak yer alan "Aile/Sağlık" sayfası yer almaktadır. Radikal Gazetesi, hergün yer vermemekle beraber, bazı günlerde sağlık haberleri görünümünde advertorialların yer aldığı bir "Eko-Sağlık" sayfasına yer vermektedir. Hürriyet Gazetesi, ağırlıklı olarak sağlığa eklerinde yer ayırmaktadır. "Sağlık" sayfaları da çeşitli başlıklarla –örneğin seyahat sağlığı- eklerde yer almaktadır. Hürriyet Kelebek'te Osman Müftüoğlu ve Yaşasın Hayat Ekibi ile "Yaşam Reçeteleri" düzenli olarak yer almaktadır. ESAM'a da üye olan sağlık muhabiri Mesude Erşan da çeşitli yazı ve haberlerle eklerde yer almaktadır. Posta Gazetesi ise, düzenli olarak cinsel sağlığa – soru-cevaplarla-, Dr. Ender Saraç ile "Sağlıklı Yaşam"a yer ayırmaktadır. Çıkan bulgulara göre, incelenen dört gazetede sağlık politikaları haberleri, sağlık sayfalarında %2 oranında yer almaktadır. Ancak sağlık sayfası, Zaman dışında düzenli yayımlanmamaktadır; bu nedenle internet sitelerindeki sağlık başlığı altındaki haberler de incelenmiştir.

Hipotezimizi, 15 Eylül – 15 Kasım 2011 tarihleri arasında aynı gazetelerin internet siteleri üzerinden de araştırdık. Basılı gazetelerden farklı olarak, internet siteleri "Sağlık" bölümlenmesine devamlı yer vermektedir. Posta Gazetesi'nin internet

sitesinde, sağlık başlığı, “Bebek&Çocuk”, “Beslenme&Diyet”, “Cinsel Sağlık”, “Erkek Sağlığı”, “Estetik”, “Genel Sağlık”, “Kadın Sağlığı”, “Ruhsal Sağlık”, “Tıp Dünyası” ve “Bitkisel Sağlık” Şeklinde bölümlenmektedir. İnternet sitesi, gazeteden çok daha fazla üretim kamusal alanları ile kaplanmıştır. “Bitkisel Sağlık” başlığının altında çıkan her türlü yazı, haber, tanıtım, advertorialdir. Sağlık politikaları haberleri, çok nadiren “Tıp Dünyası” altında yer almaktadır. Kaynağı belirsiz haber çok fazladır, ajanslardan geçilen sağlık haberleri de burada yer almaktadır. Hürriyet’in internet sitesinde sağlık, tek bir bölüm altında ve ağırlıklı olarak sosyo-politik bağlamdan kopuk bilimsel araştırma ve epidemiyolojik düzen ve insani ilgi haberleri ağırlıklı olarak ele alınmaktadır. Bu bölümde doktorlarla yapılan çeşitli röportajlar da yer alabilmektedir. Sağlık politikası haberleri, sağlık bölümünde çok az yer almaktadır. Haberlerin büyük bölümü ajans kaynaklıdır; bir kısmı ise kaynak verilmeden yayımlanmaktadır. Zaman Gazetesi’nin internet sitesinde, günlük gazete içinde “Aile/Sağlık” sayfasında yaklaşık iki haftalık bir zaman dilimi içinde yer almış olan bütün haberler, yer almaktadır. Aile sağlık servisinin hazırladığı haberlerin yanı sıra, muhabirlerin hazırladığı haberler, köşe yazıları ve Cihan Haber Ajansı kaynaklı haberler de yer almaktadır. Sağlık politikası haberleri, gazete ile paralel olarak, çok az yer bulabilmektedir. Radikal Gazetesi’nin internet sitesinde sağlık bölümünde 10 günlük sağlık haberlerini bulmak mümkündür. Farklı gazetelerin tartışma yaratan haberleri de ( rneğin 22 Eylül tarihinde sağlık bölümünde 14 Eylül tarihli Habertürk Gazetesi haberi “Kanserli Sayılar: 3 ve 7”) bu bölümde okunabilmektedir. Ajans haberleri ağırlıktadır; arada muhabir ve farklı medyaların haberleri de yer almaktadır. Sağlık politikası haberleri, yine azınlıktadır.

Gazetelerin internet siteleri üzerinden yapılan araştırma, rakamsal veriye  evirilmemiştir;  nk  haberlerin büyük bir kısmı, basılı gazetelerde yer alan haberlerdir. Bunların dışında kalanlar, ağırlıklı olarak advertorialdir. Başka medyaların tartışma yaratan haberleri de sağlık bölümünde yer alabilmektedir. Basılı gazetelerin rakamsal verileri, sağlık politikaları haberlerinin sağlık haberleri içinde düşük bir yüzdeyi oluşturduğunu göstermektedir; bu durum internet üzerinde de farklı değildir. Ancak internet üzerinden yapılan araştırma, sağlık bölümlenmesi

altında yer alan haberlerin yoğun bir biçimde endüstrinin kamusal alanlarıyla kaplandığını ve sağlığın sosyo-politik bağlamından koparıldığını göstermektedir.

Basılı gazetelerde de sağlık politikaları haberleri, sağlık sayfalarında nadiren (%2 oranında) yer almaktadır. Zaman’da sağlık sayfası, “Aile&Sağlık” başlığı ile yer almaktadır. Bu sayfada verilen sağlık politikaları haberlerinin yüzdesi, diğer sağlık haberlerine göre çok düşüktür. Zaman, bu sayfa altında aile ve muhafazakar yaşam üzerine haberlere, köşe yazılarına ve makalelere de yer vermektedir. Sayfada aile yaşamının korunmasına yönelik haberler de yer alabilmektedir. Doğrudan sağlık haberi olmayan veya kendisini sağlıkla ilişkilendirmeyen haberler, sayısal verilere dahil edilmemiştir. Zaman Gazetesi’nin Aile&Sağlık sayfasında sağlık ve aileyi bir arada ele alması ve bunu da muhafazakar bir yaşam tarzı ile birleştirmesi, sağlığı bireyselleştirmekten çok, sağlığı aile üzerinden ve aileyle ve muhafazakar bir yaşam tarzı ile bağdaştırarak korumaya çalışmak olarak yorumlanabilir. Sennett’in Otorite’de (1992) 19. Yüzyılda ailenin ön plana çıkması ve yüceltilmesi ile ilgili okuması, bu duruma da uymaktadır. 19. Yüzyılda, kapitalizmin koşulların ağırlaşması, ailenin ön plana çıkarılması ve bu ağır koşulların çözümü ve çaresi olarak sunulmasını beraberinde getirmiştir. İşyerleri ve kapitalist işletmeler, aynı dönemde ailenin ataerkil yapısı ile paralel, paternalist bir örgütlenmeyi benimsemişlerdir. 1980’den günümüze, Türkiye’de de giderek kendini hissettiren muhafazakarlaşma eğilimini de neoliberalleşme eğilimi ile beraber okumak mümkündür. İşyerlerindeki örgütlenme de 19. Yüzyılın Batı ülkelerine benzer biçimde, muhafazakar bir aileye paralel olabilmektedir. Yasin Durak’ın Konya’da işçi ve işveren ilişkilerinde dindarlığın etkisi ve yerini incelediği “Emeğin Tevekkülü” (2011), işçi ve işveren ilişkilerini bu açıdan çözümlemektedir.

Radikal’in Eko-Sağlık sayfası arada bir yayımlanmaktadır⁴². Bu sayfada sadece advertorial yayımlanmaktadır. Hürriyet ve Posta’da endüstrinin kamusal alanlarının hakimiyeti görülmektedir. Bireyselleştirilen ve endüstrinin kamusal alanlarının dolayımında metalar yığınına eklenen sağlık haberleri, Hürriyet’te eklerde,

---

⁴² Radikal Eko-Sağlık sayfası, sayfanın altında “bu sayfa ilandır” uyarısıyla yayımlanmaktadır.

Posta'da ise gazetenin içinde “Yaşam Reçeteleri” ve “Sağlıklı Yaşam” başlıkları ile yer almaktadır. Bu bölümlerde sağlık politikaları haberleri yer almadığı gibi, ele alınan konular, sosyo-politik bağlamından koparılarak ve bireysel çözüm önerileri ile verilmektedir.

Sağlık politikaları haberlerinin tüm gazetelerde çıkan sağlık haberleri içindeki oranı %14 çıkmıştır. Bu oran, sağlığın gazetelerde sosyo-politik bağlamından koparıldığı yönündeki hipotezimizi doğrular niteliktedir. Posta Gazetesi için bu oran %6; Hürriyet için %13; Zaman için %18; Radikal için %49 olarak çıkmıştır. İncelenen gazeteler içinde sağlığı sosyo-politik bağlamından en az koparan gazete Radikal çıkmıştır. Ancak o dönemde tirajı en yüksek olan Posta Gazetesi'nde sağlık politikası haberlerinin oranının %6 olması, son derece anlamlı bir veridir ve sosyo-politik bağlamından koparma eğilimini doğrulamaktadır. İki aylık dönem içinde yayımlanan toplam sağlık politikası haberinin sayısı 236'dır. Zaman'da 75, Posta'da 43, Hürriyet'te 60, Radikal'de ise 58 sağlık politikası haberi yer almıştır.

Analiz için belirlenmiş olan 12 kategori, bölüm içinde iki başlık altında verilmektedir. Tablolar ve Şekiller başlığı altında, haber/yazıların konularına göre dağılımı, haber/yazıların gazetedeğine yerine göre dağılımı, sağlık politikası haberlerinin gazetedeğine yerine göre dağılımı, haberlerin kaynağına ve aktarıcısına göre dağılımı, haber/yazıların türüne göre dağılımı, haberin/yazının tıbbi bakışına göre dağılımı ile advertorialların gazetedeğine yerine göre dağılımı görülebilmektedir. Haberlerin kaynağına ve aktarıcısına göre dağılımında, sadece haberler ele alınmıştır. Aktarıcı, muhabir, ajans, haber servisi ve belirsiz olarak ele alınmaktadır. Bu kategori bize sağlık haberlerinin ne kadarının gazetenin muhabirleri tarafından hazırlandığı bilgisini verecektir. Buradan yola çıkarak haberleri incelediğimizde, önceki bölümde ele aldığımız uzman sağlık muhabiri azlığının haberlerin sosyo-politik bağlamından kopuşu ile bağlantısı kurulabilmektedir. İki aylık haberler içinde haber aktarıcısı olarak muhabirlerin ağırlığı, %21 çıkmıştır. Muhabirlerin aktardığı haberler, en fazla Radikal ve Zaman'da yer almaktadır. Bir haber içinde birden fazla kaynak varsa, hepsi tek tek sayılmaktadır. Örneğin haberde hem politika yapıcı, hem uzman/bilim insanı, hem de yurttaş kaynak olarak yer almışsa, her biri ayrı ayrı

sayılmaktadır. Haberin/yazının türünde, gazetelerde sağlık haberlerinin hangi metin türleri olarak ele alındığını göstermektedir. Haberin/yazının tıbbi bakışı kategorisinde, uzmana yönlendiren haber/yazılar, biyomedikal otorite anlayışının gazetelerdeki yansımaları göstermektedir. Doğrudan tedavi ve yaşam tarzı öneren haber/yazılar ise, hasta/tüketici anlayışının gazetelerdeki yansımasıdır. Son kategori olarak advertorialların yeri de bize gazetelerin sağlık sayfaları ile advertoriallar arasındaki bağlantıyı göstermektedir. Sağlık haberlerinde haber kaynağı olarak bilim insanı/doktor kullanma oranı 2 aylık süreç içindeki 935 haberde %29 oranında çıkmıştır. Bu oran, tıbbi bakışın Türkiye’de de tıbbi otorite modelinden hasta/tüketici modeline doğru evrildiğini işaret etmektedir. Haber, makale ve köşe yazılarında uzman/doktora yönlendirme oranının ciddi biçimde azaldığı gözlemlenmektedir. Posta ve Hürriyet’te doğrudan soru-cevap bölümleri olarak hazırlanmış olan sağlık kısımlarında uzmana/doktora yönelendirme çıkmaktadır. Haber dışı yazılarda yoğun bir biçimde sağlıklı ve sağlıklı yaşamı farklı metalarla ilişkilendirerek yaşam tarzı önerme eğilimi gözlenmektedir.

Bölümün ikinci başlığı olan “Sağlık Haberlerindeki Eğilimler” başlığı altında, tezimizin kuramsal temeli olan kamusal alan teorilerinden yola çıkarak oluşturulmuş eğilimler, 4 kategoride ele alınmaktadır. Bu kategoriler, sağlığın sosyo-politik bağlamından koparılarak özel yaşam bağlamlarında ele alınması – bireyselleştirme eğilimi, total meta/metalar yığını eğilimi, üretimin kamusal alanlarının etkisi ile tıbbileştirme ve hasta/tüketiciye dönüşüm eğilimi, kamusal alan modeli ile sağlığın sosyo-politik bağlamının kurulması eğilimidir. Bu kategoriler altında, incelenen iki aylık süreç içinden seçilen haber ve yazı örnekleri, tezin kuramsal çerçevesi ile ele alınmaktadır.

Sağlık haberlerinde sağlığın sosyo-politik bağlamından kopartılarak verilmesi, neoliberalizmin baskın eğilimlerinden olan bireyselleşme ile de örtüşmektedir. İçerik analizi ile sağlık politikaları konusunun sağlık haberleri içinde ne kadar yer tuttuğunu veriye çevirmek, kavramsal ve teorik çerçevemizi somutlaştıracaktır. Veriler, haberlerde üretimin kamusal alanlarının hakimiyeti ile ilgili olarak değerlendirilecektir. Sosyo-politik bağlamından kopuk verilen bilimsel araştırma

haberleri, sağlığı bireyselleştiren ve metalaştırma eğilimini arttıran güzellik-sağlık, besin-sağlık, spor-sağlık, kozmetik-sağlık, hastalık-tedavi-sağlık haberlerinin sağlık haberleri içinde tuttuğu yer, bu nedenle önemlidir. Sorgulanan kavramlar olarak ele alınacak olan Negt&Kluge'nin metalar yığıını/total meta kavramı, yine bu haberlerin incelenmesi ile araştırmanın ikinci bölümünde verilecektir. Kamusal alan teorileri açısından yurttaş algısının dönüşümü ile yakından bağlantılı olan sağlık haberciliğindeki eğilimler, aynı zamanda sağlık alanında hastaların hasta/tüketiciye dönüşüm sürecini ve haberlerdeki yansımalarını da gösterecektir.

15 Eylül ve 15 Kasım 2011 tarihlerindeki iki aylık süreç içindeki 1672 haberin/yazının bulguları, aşağıdaki bölümde tablo ve şekiller olarak görülebilmektedir.

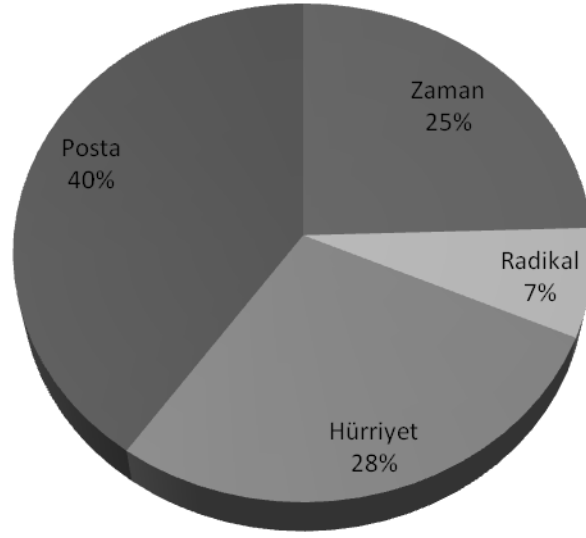
4.1.Bulgular

Gazeteler, tablolarda satış rakamları en yüksekte başlayarak sıralanmıştır.

GAZETELER	YÜZDE	SIKLIK
Zaman	% 25	410
Posta	% 40	673
Hürriyet	% 28	471
Radikal	% 7	118
TOPLAM	% 100	1672

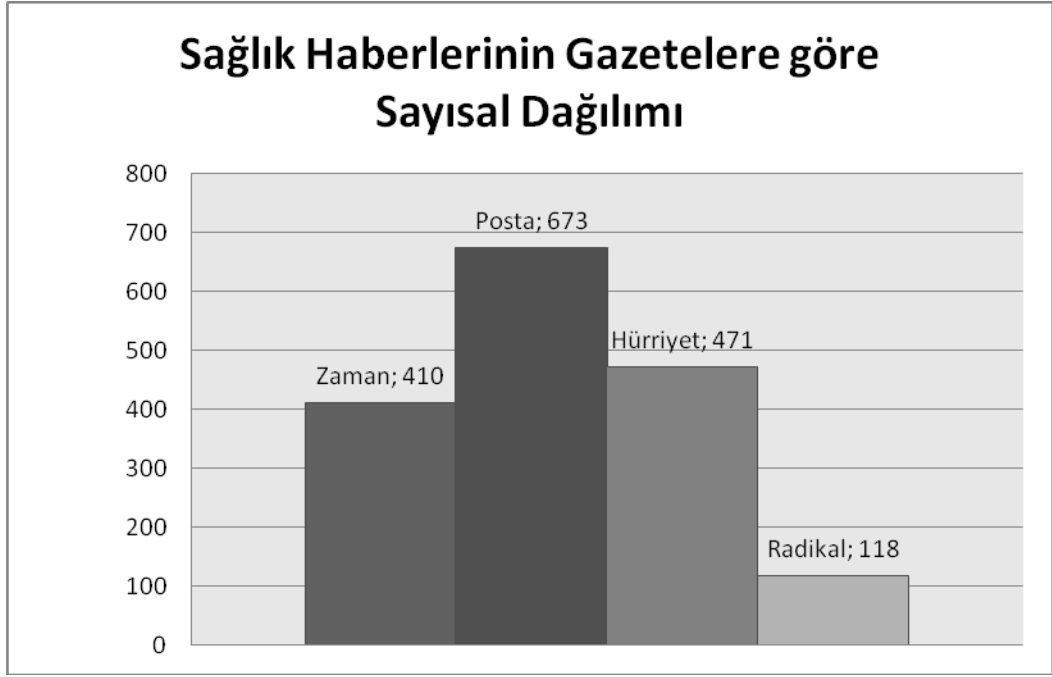
Tablo 2: Sağlık haberlerinin gazetelere göre dağılımı

Sağlık Haberlerinin Gazetelere Göre Yüzdelerik Dağılımı

Şekil 1: Sağlık haberlerinin gazetelere göre yüzdelerik dağılımı

Şekil 2: Sağlık haberlerinin gazetelere göre sayısal dağılımı

KONULAR ⁴³	ZAMAN	POSTA	HÜRRİYET	RADİKAL	TOPLAM
Tıp teknolojisi, tedavi teknikleri ve bilimsel gelişmeler	28	37	47	7	119
Bilimsel araştırma	137	64	43	4	248
İnsani ilgi haberleri (Hasta ve hastalık hikayeleri)	26	50	46	14	136
Hastaneler ve sağlık sistemi	34	13	24	22	93
Özel Hastaneler	7	2	9	1	19
Kamu sağlığı politikaları	41	21	30	33	125
Epidemiyolojik düzenler	26	43	31	2	102
Organ Bağışı/Nakli	2	11	8	3	24
Sağlık Kampanyaları – Asıl yürütücüsü ticari/özel kuruluşlar olan	8	4	15	1	28
Sağlık Kampanyaları – Asıl yürütücüsü STK ve devlet hastaneleri olan	5	6	18	3	32
Sağlık sigortası politikası ilgili meseleler	-	6	2	1	9
Özel sağlık sigortası ile ilgili meseleler	-	1	4	2	7
Psikolojik Rahatsızlıklar	12	7	17	-	36
Diyet, egzersiz	3	46	34	4	87
Estetik, Güzellik, Bakım	4	60	37	2	103
Salgın hastalıklar	4	3	5	-	12
Tüketici sağlığı ve ürün güvenliği	16	8	8	1	33
Endüstriyelleşme ve çevresel değişikliklerin sağlığa etkileri	5	6	6	1	18
Besin-sağlık ilişkisi, alternatif tıp, bitkisel tedavi	33	169	47	3	252
Madde bağımlılığı	6	1	6	-	13
Mesleki hastalıklar	-	2	-	2	4
Yanlış tedavi ve uygulamalar, spesifik olaylar	2	6	7	3	18
Yanlış tedavi ve uygulamalar, politika meseleleri	-	3	2	2	7
Bitkisel tedavi, yönetmelik/yönetimsel meseleler	-	-	2	-	2
Cinsel Yaşam ve Hastalıklar	-	102	10	3	115
Sağlık Turizmi, İlaç Endüstrisi, Sektörel Meseleler	6	1	6	3	16
Diğer	5	1	7	1	14
TOPLAM	410	673	471	118	1672

Tablo 3: Sağlık haberlerinin/yazılarının konularına göre dağılımı

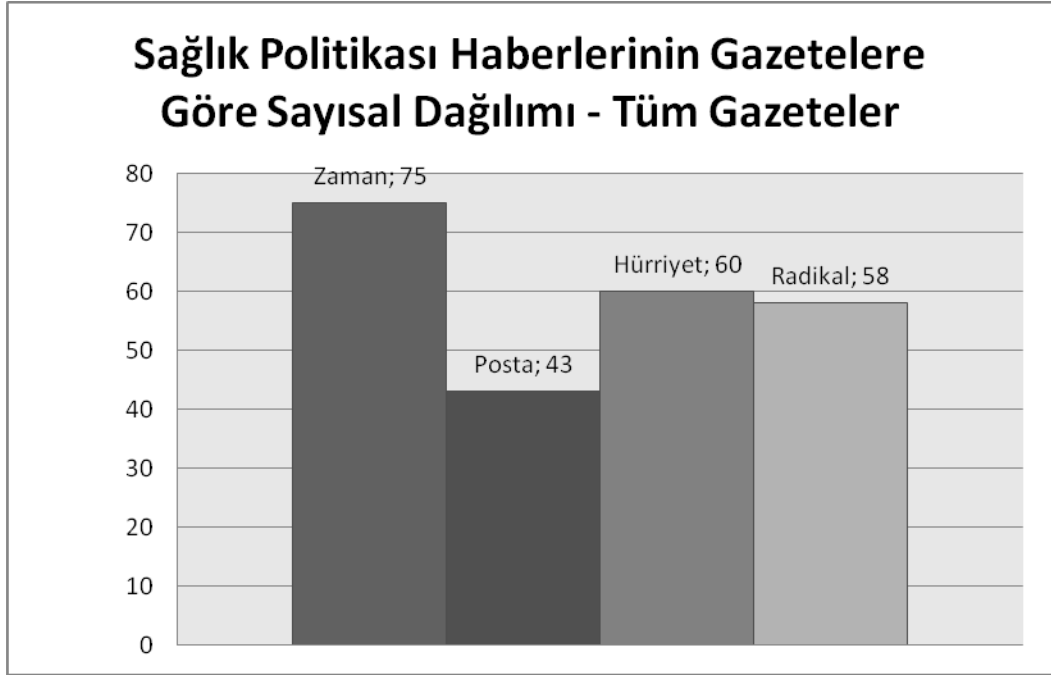
⁴³ Tabloda “sağlık politikaları haber/yazıları” koyu harfle gösterilmiştir. Ayrıca tüm tablolardaki gazetelerin sıralanışı düzenlenirken araştırmanın başlangıç tarihindeki tiraj rakamları temel alınmış en yüksekten aşağı doğru isimler düzenlenmiştir.

SAĞLIK POLİTİKASI HABERLERİ	ZAMAN	POSTA	HÜRRİYET	RADİKAL	TOPLAM
Hastaneler ve sağlık sistemi	34	13	24	22	93
Kamu sağlığı politikaları	41	21	30	33	125
Sağlık sigortası politikası ilgili meseleler	-	6	2	1	9
Yanlış tedavi, politika meseleleri	-	3	2	2	7
Bitkisel tedavi, yönetmelik/yönetimsel meseleler	-	-	2	-	2
TOPLAM	75	43	60	58	236

Tablo 4: Sağlık politikası haberlerinin gazetelere göre sayısal dağılımı

Şekil 3: Sağlık politikası haberlerinin gazetelere göre yüzdeler dağılımı

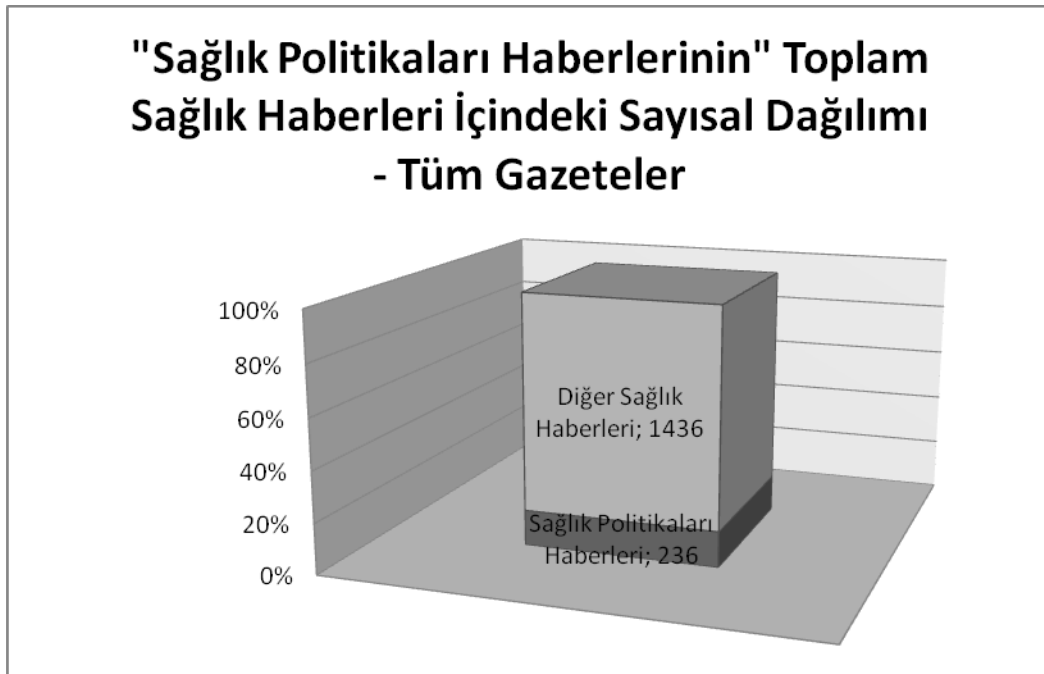
Şekil 4: “Sağlık Politikaları Haberlerinin” gazetelere göre sayısal dağılımı

	ZAMAN	POSTA	HÜRRİYET	RADİKAL	TOPLAM
Sağlık Politikaları Haberleri	75	43	60	58	236
Diğer Sağlık Haberleri	335	630	411	60	1436
TOPLAM	410	673	471	118	1672

Tablo 5: “Sağlık Politikaları Haberlerinin” diğer sağlık haberlerine göre dağılımı

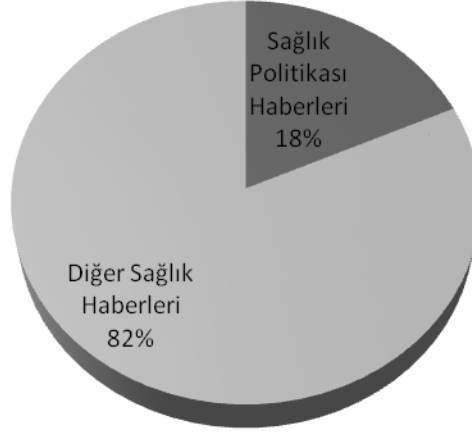

Şekil 5: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" 4 gazetedeeki toplam sağlık haberleri içindeki yüzdelerik dağılımı

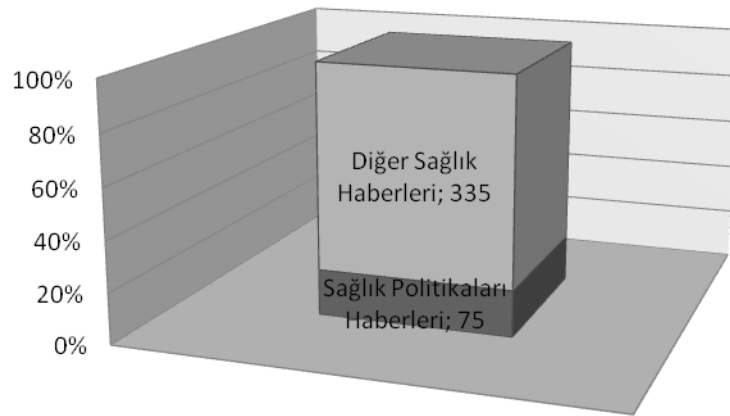
Şekil 6: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" 4 gazetedeeki toplam sağlık haberleri içindeki sayısal dağılımı

"Sağlık Politikası Haberlerinin" Toplam Sağlık Haberleri İçindeki Yüzdelik Dağılımı - Zaman Gazetesi

Şekil 7: "Sağlık politikaları haberlerinin" Zaman Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki yüzdelik dağılımı.

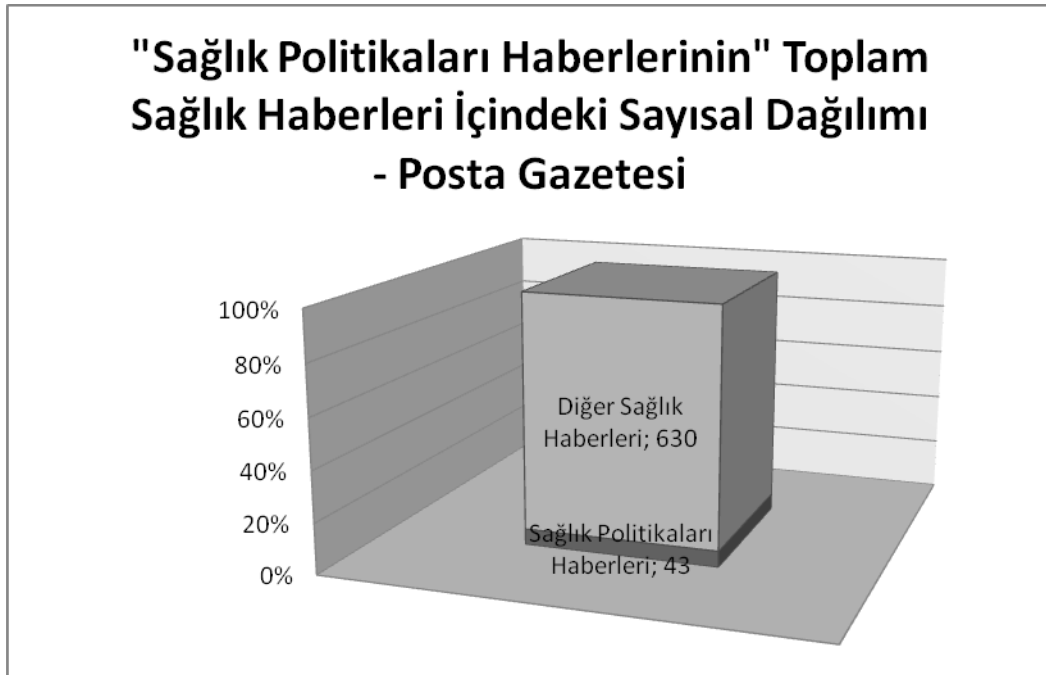
"Sağlık Politikaları Haberlerinin" Toplam Sağlık Haberleri İçindeki Sayısal Dağılımı - Zaman Gazetesi

Şekil 8: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" Zaman Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki sayısal dağılımı

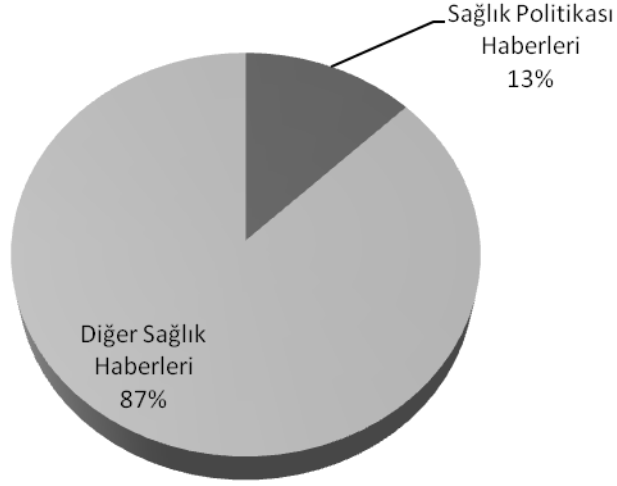

Şekil 9: "Sağlık politikaları haberlerinin" Posta Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki yüzdelerik dağılımı.

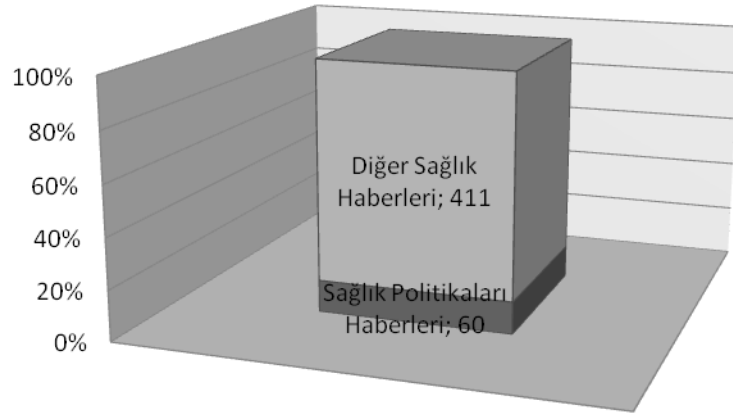
Şekil 10: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" Posta Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki sayısal dağılımı

"Sağlık Politikaları Haberlerinin" Toplam Sağlık Haberleri İçindeki Yüzdelerik Dağılımı - Hürriyet Gazetesi

Şekil 11: "Sağlık politikaları haberlerinin" Hürriyet Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki yüzdelerik dağılımı.

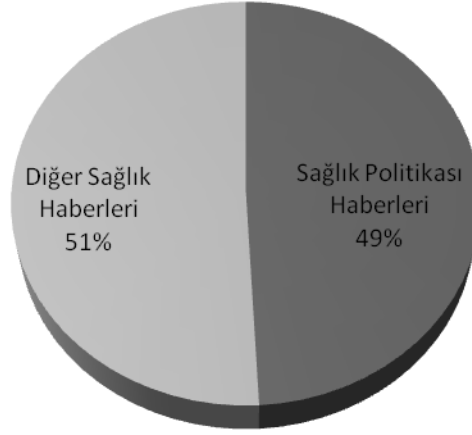
"Sağlık Politikaları Haberlerinin" Toplam Sağlık Haberleri İçindeki Sayısal Dağılımı - Hürriyet Gazetesi

Şekil 12: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" Hürriyet Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki sayısal dağılımı

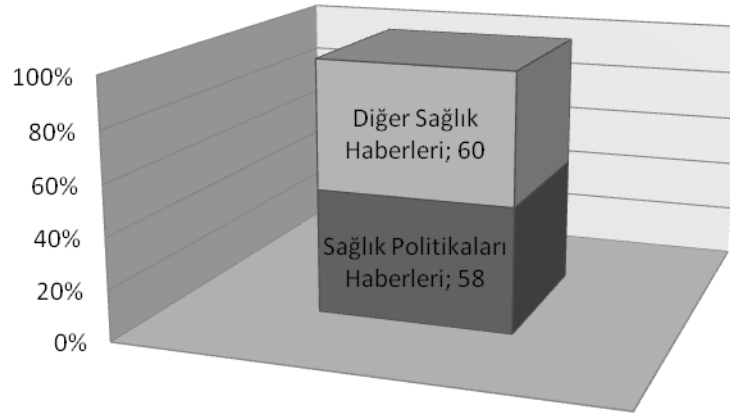

"Sağlık Politikaları Haberlerinin" Toplam Sağlık Haberleri İçindeki Yüzdelik Dağılımı - Radikal Gazetesi

Şekil 13: "Sağlık politikaları haberlerinin" Radikal Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki yüzdeleri dağılımı.

"Sağlık Politikaları Haberlerinin" Toplam Sağlık Haberleri İçindeki Sayısal Dağılımı - Radikal Gazetesi

Şekil 14: "Sağlık Politikaları Haberlerinin" Radikal Gazetesi'nde toplam sağlık haberleri içindeki sayısal dağılımı

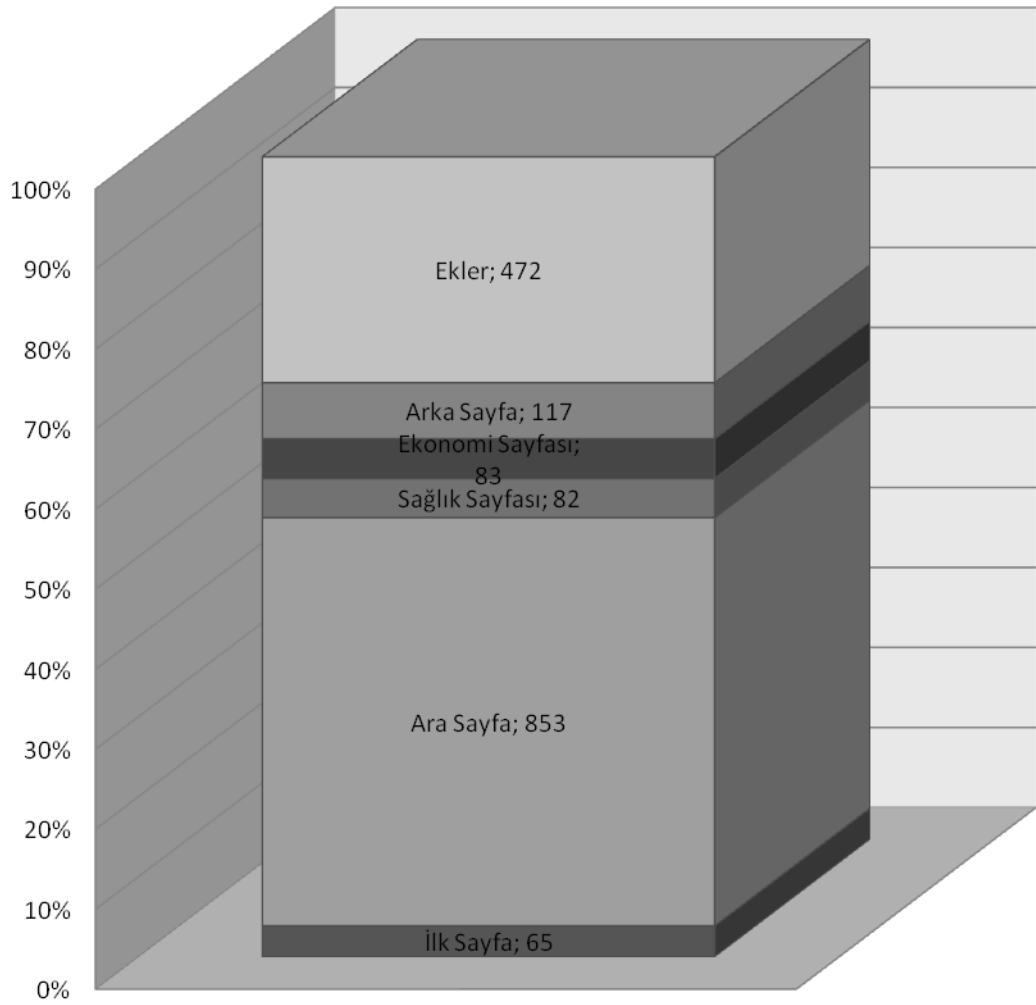
YER	ZAMAN	POSTA	HÜRRİYET	RADİKAL	TOPLAM
İlk Sayfa	18	21	20	6	65
Ara Sayfa	104	559	116	74	853
Sağlık Sayfası	80	1	-	1	82
Ekonomi Sayfası	20	15	39	9	83
Arka Sayfa	57	49	11	-	117
Ekler	25	127	289	31	472
TOPLAM	304	772	475	121	1672

Tablo 6: Sağlık haberlerinin/yazılarının 4 gazetede yayınlandığı sayfalara göre sayısal dağılımı

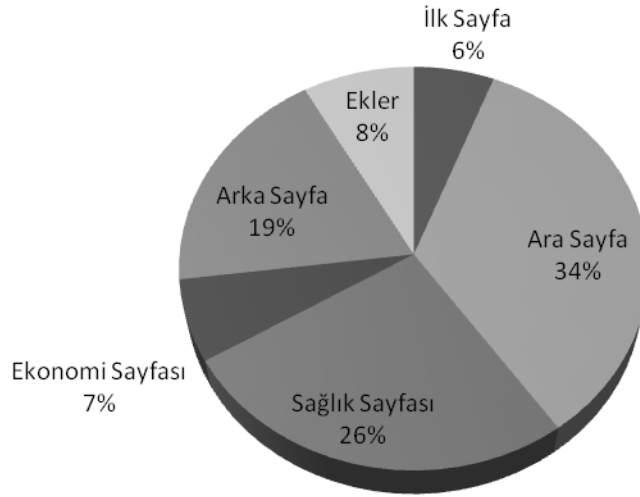
Şekil 15: Sağlık haberlerinin/yazılarının 4 gazetede yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı

Sağlık Haberlerinin/Yazılarının Yayınlandığı Sayfalara Göre Sayısal Dağılımı - Tüm Gazeteler

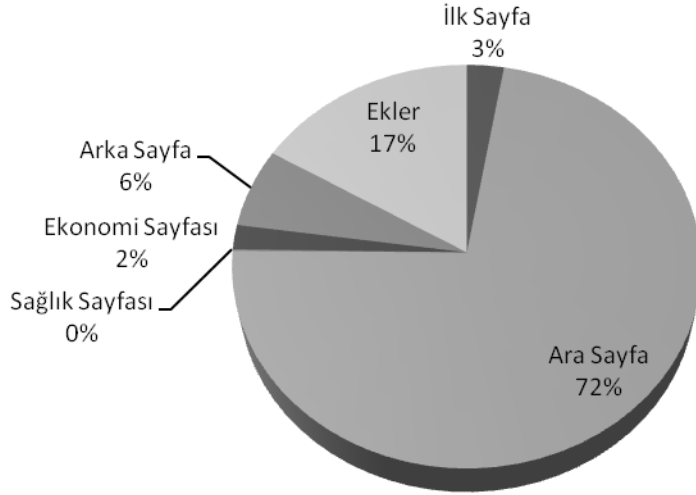
Şekil 16: “Sağlık haberlerinin/yazılarının 4 gazetede yayınlandığı sayfalara göre sayısal dağılımı

**Sağlık Haberlerinin/Yazılarının
Yayınlandığı Sayfalara Göre Yüzdelerik
Dağılımı - Zaman Gazetesi**

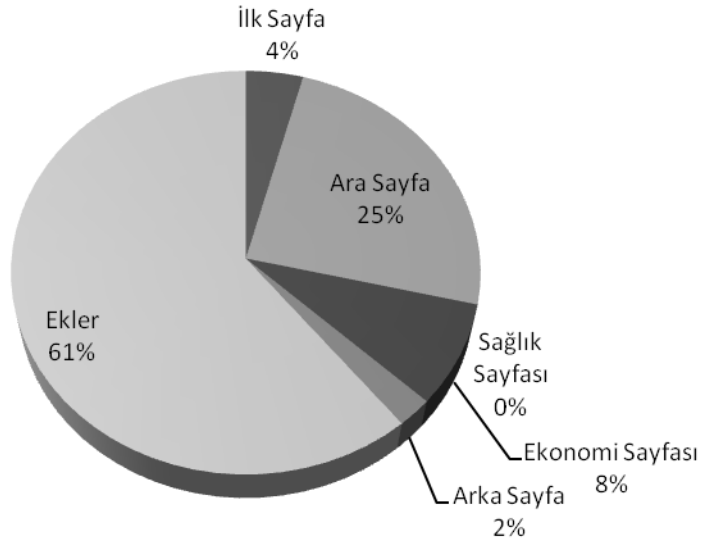
Şekil 17: Sağlık haberlerinin/yazılarının Zaman Gazetesi'nde yayınlandığı sayfalara göre yüzdelerik dağılımı

Sağlık Haberlerinin/Yazılarının Yayınlandığı Sayfalara Göre Yüzdelerik Dağılımı - Posta Gazetesi

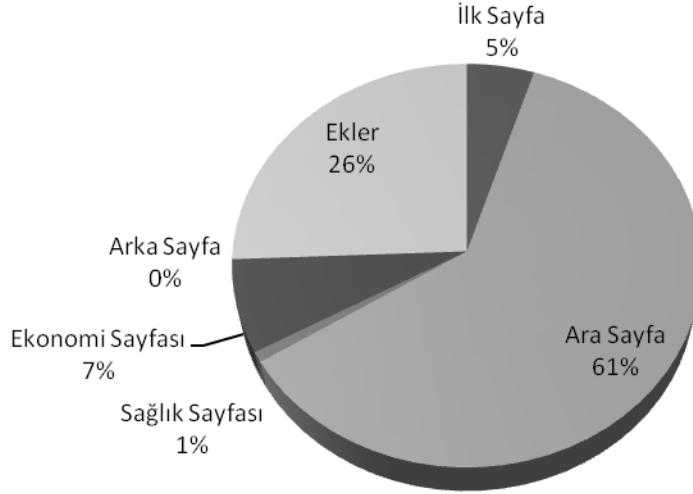
Şekil 18: Sağlık haberlerinin/yazılarının Posta Gazetesi'nde yayınlandığı sayfalara göre yüzdelerik dağılımı

Sağlık Haberlerinin/Yazılarının Yayınlandığı Sayfalara Göre Yüzdelerik Dağılımı - Hürriyet Gazetesi

Şekil 19: Sağlık haberlerinin/yazılarının Hürriyet Gazetesi'nde yayınlandığı sayfalara göre yüzdelerik dağılımı

Sağlık Haberlerinin/Yazılarının Yayınlandığı Sayfalara Göre Yüzdelik Dağılımı - Radikal Gazetesi

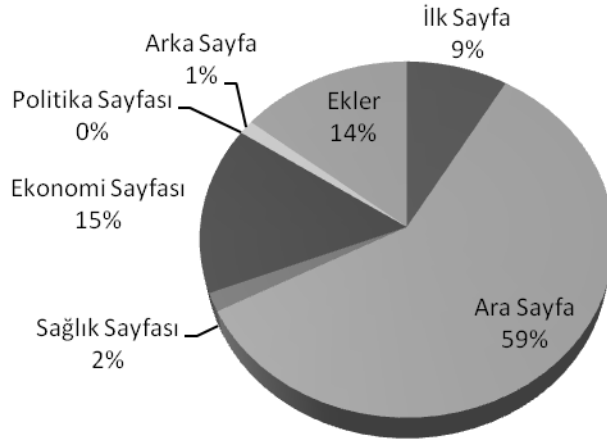

Şekil 20: Sağlık haberlerinin/yazılarının Radikal Gazetesi'nde yayınlandığı sayfalara göre yüzdelik dağılımı

HABERİN YERİ	ZAMAN	POSTA	HÜRRİYET	RADİKAL	TOPLAM
İlk Sayfa	8	6	1	5	20
Ara Sayfa	59	20	13	47	139
Sağlık Sayfası	4	-	-	-	4
Ekonomi Sayfası	7	8	16	5	36
Politika Sayfası	-	-	-	-	-
Arka Sayfa	1	2	-	-	3
Ekler	-	1	30	3	34
TOPLAM	79	37	60	60	236

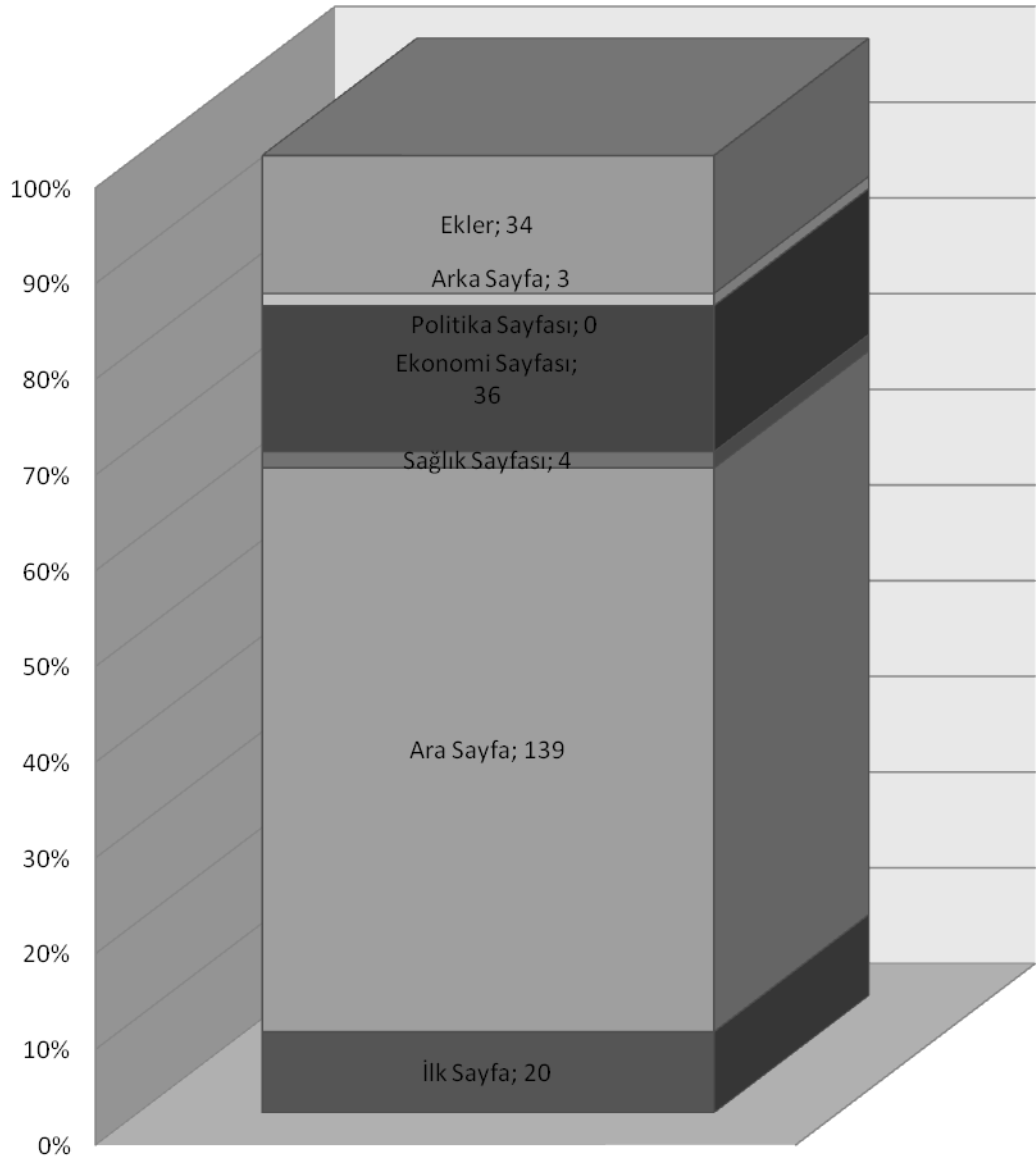
Tablo 7: "Sağlık politikaları haberlerinin/yazılarının" yayınlandığı sayfalara göre dağılımı

**"Sağlık Politikaları
Haberlerinin/Yazılarının" Yayınlandığı
Sayfalara Göre Yüzdelerik Dağılımı - Tüm
Gazeteler**

Şekil 21: "Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının" 4 gazetede yayınlandığı sayfalara göre yüzdelerik dağılımı

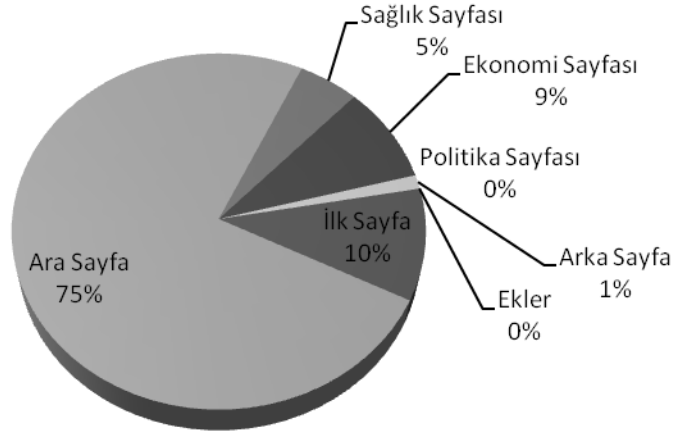
"Sağlık Politikaları Haberlerinin/Yazılarının" Yayınlandığı Sayfalara Göre Sayısal Dağılımı - Tüm Gazeteler

Şekil 22: "Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının" 4 gazetede yayınlandığı sayfalara göre sayısal dağılımı

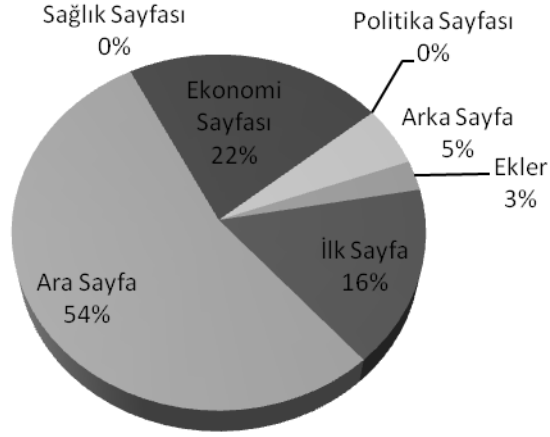

**"Sağlık Politikaları
Haberlerinin/Yazılarının" Yayınlandığı
Sayfalara Göre Yüzdelerik Dağılımı -
Zaman Gazetesi**

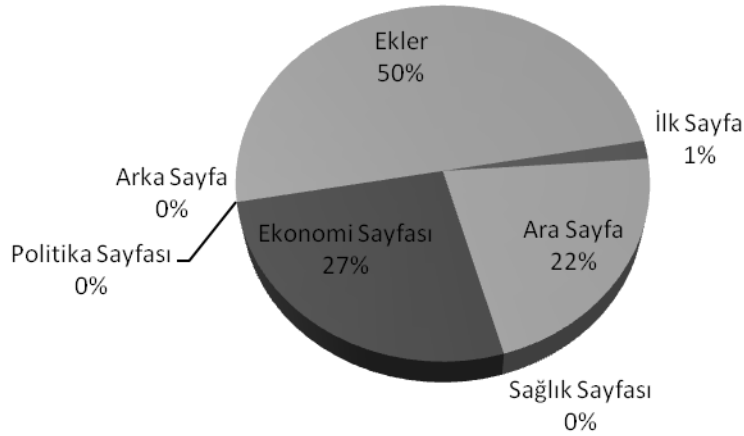
Şekil 23: "Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının" Zaman Gazetesi'ndeki yayınlandığı sayfalara göre yüzdelerik dağılımı

"Sağlık Politikaları Haberlerinin/Yazılarının" Yayınlandığı Sayfalara Göre Yüzdelerik Dağılımı - Posta Gazetesi

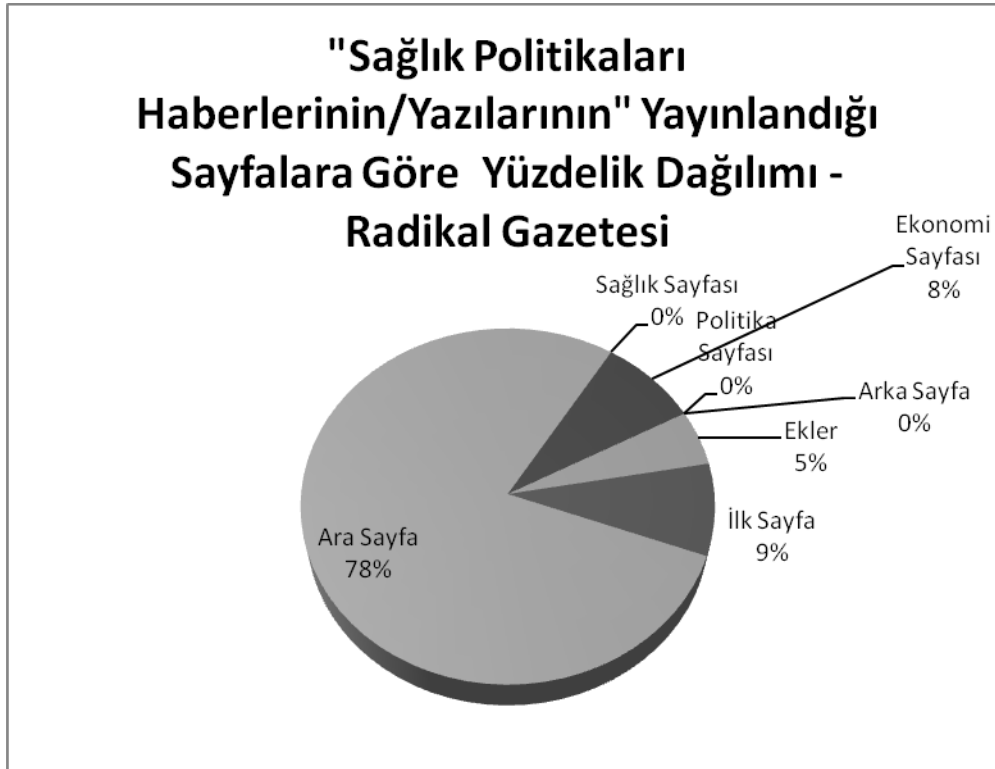

Şekil 24: "Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının" Posta Gazetesi'ndeki yayınlandığı sayfalara göre yüzdelerik dağılımı

"Sağlık Politikaları Haberlerinin/Yazılarının" Yayınlandığı Sayfalara Göre Yüzdelerik Dağılımı - Hürriyet Gazetesi

Şekil 25: "Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının" Hürriyet Gazetesi'ndeki yayınlandığı sayfalara göre yüzdelerik dağılımı

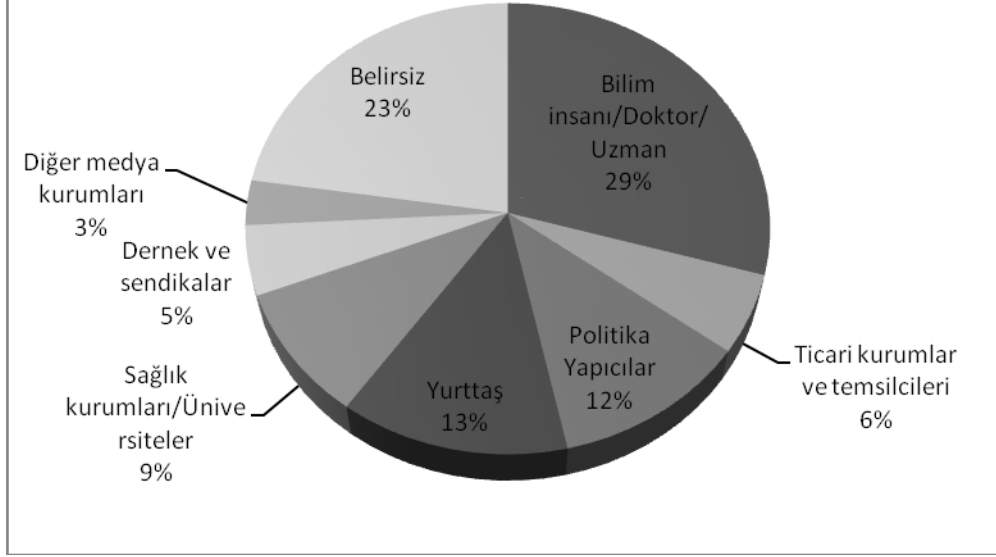

Şekil 26: “Sağlık Politikaları haberlerinin/yazılarının” Radikal Gazetesi’ndeki yayınlandığı sayfalara göre yüzdeler dağılımı

HABER KAYNAĞI	ZAMAN	POSTA	HÜRRİYET	RADİKAL	TOPLAM
Bilim insanı / Doktor / Uzman	112	69	97	23	301
Ticari kurumlar ve Temsilcileri	17	8	28	5	58
Politika Yapıcılar	46	18	33	21	118
Yurttaş	13	44	50	29	136
Sağlık Kurumları/Üniversiteler	25	33	35	2	95
Dernek ve Sendikalar	16	7	17	11	51
Diğer Medya Kurumları	14	6	10	3	33
Belirsiz	44	110	60	18	232
TOPLAM	287	295	330	112	1024

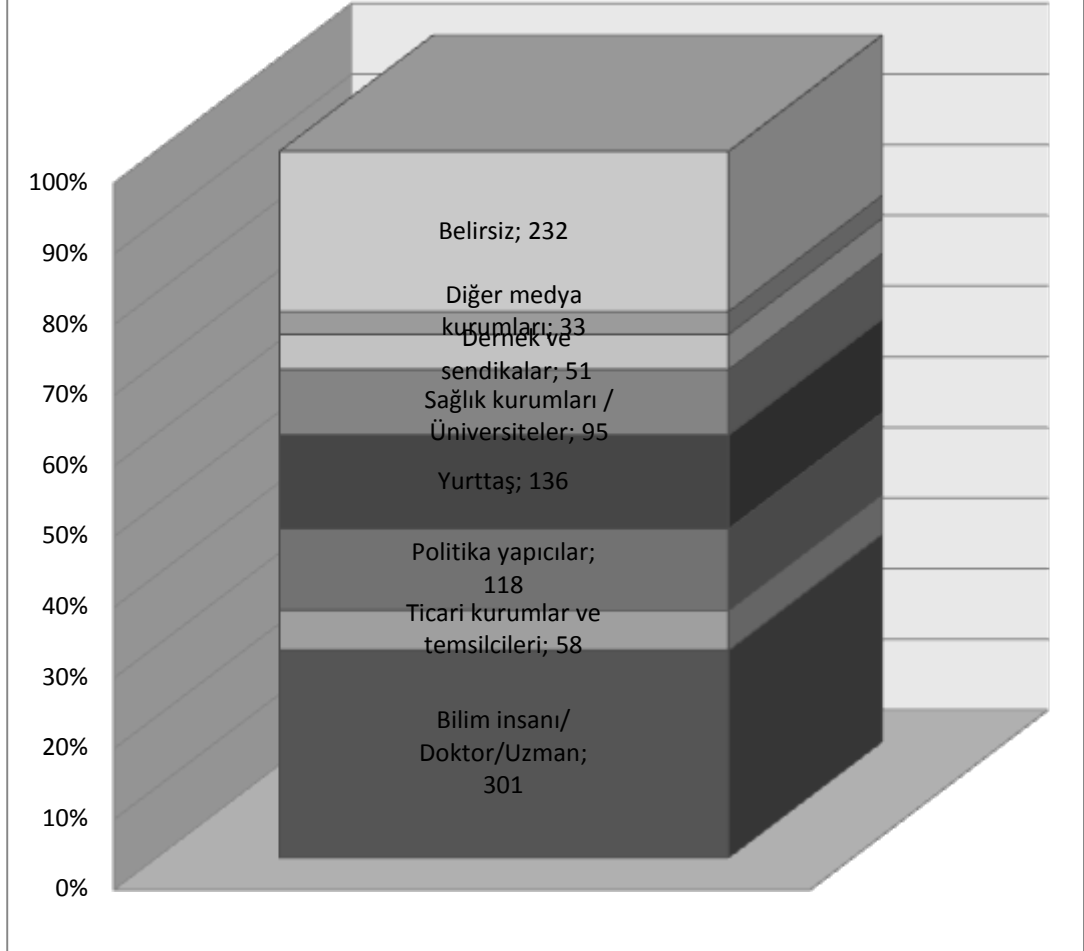
Tablo 8: Sağlık haberlerinin haber kaynaklarına göre dağılımı

Sağlık Haberlerinin Haber Kaynaklarına Göre Yüzdelerik Dağılımı - Tüm Gazeteler

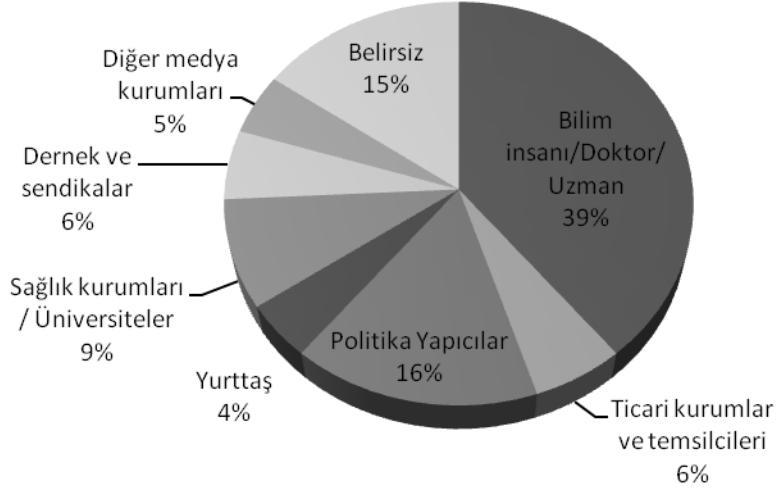
Şekil 27: Sağlık haberlerinin 4 gazetedeiki haber kaynaklarına göre yüzdelerik dağılımı

"Sağlık Politikaları Haberlerinin/Yazılarının" Yayınlandığı Sayfalara Göre Sayısal Dağılımı - Tüm Gazeteler

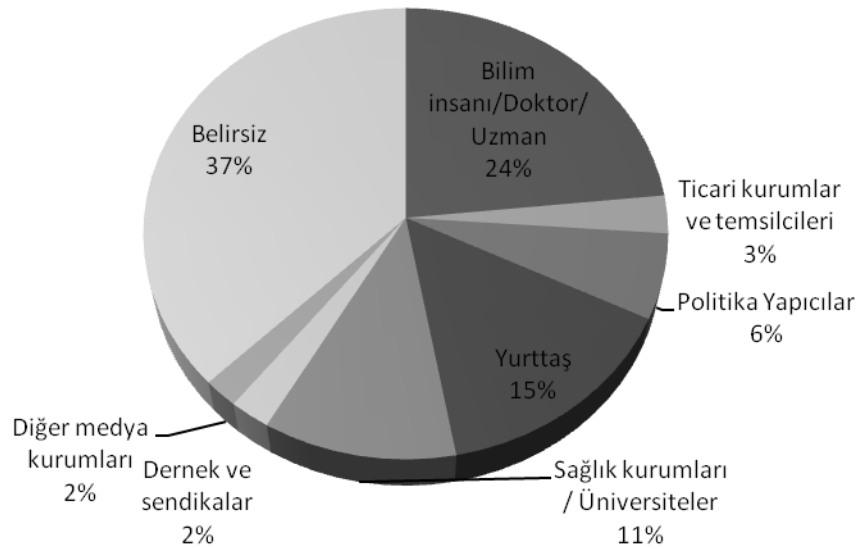
Şekil 28: Sağlık haberlerinin 4 gazetede ki haber kaynaklarına göre sayısal dağılımı

Sağlık Haberlerinin Haber Kaynaklarına Göre Yüzdelik Dağılımı - Zaman Gazetesi

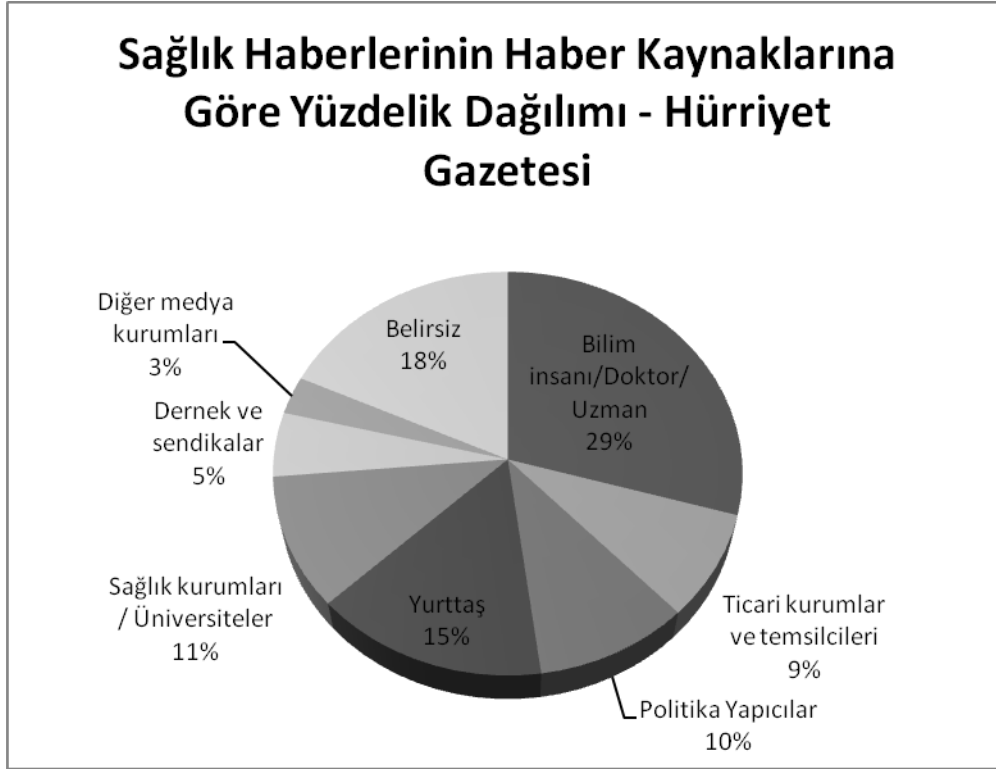

Şekil 29: Sağlık haberlerinin Zaman Gazetesi'ndeki haber kaynaklarına göre yüzdeleri dağılımı

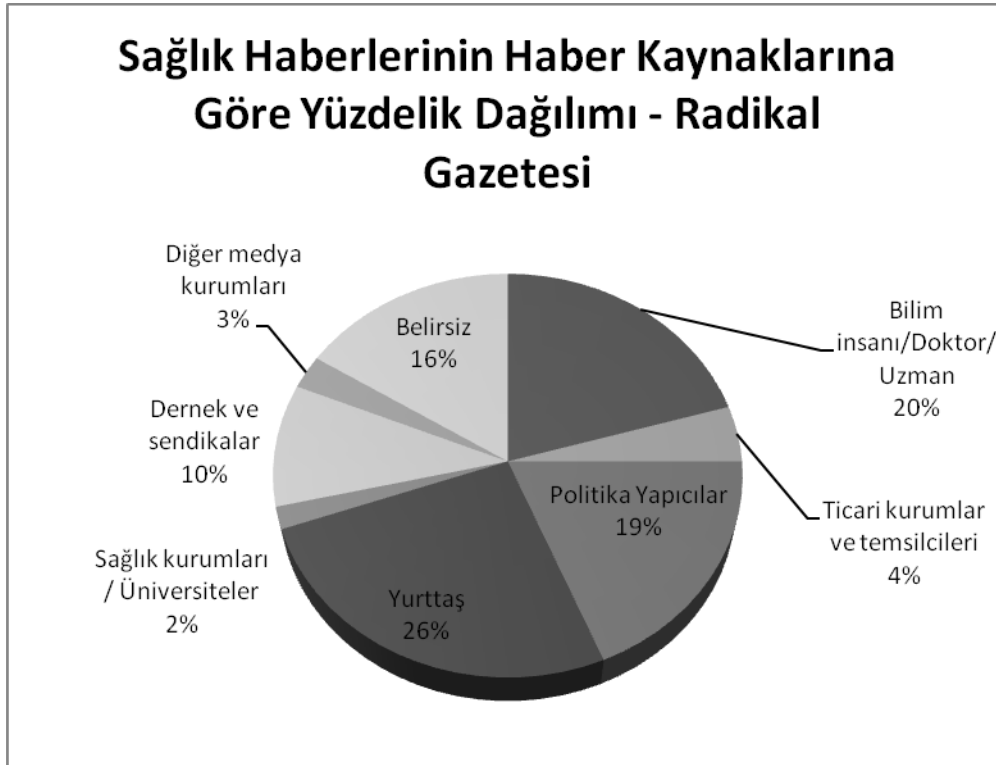
Sağlık Haberlerinin Haber Kaynaklarına Göre Yüzdeleri Dağılımı - Posta Gazetesi

Şekil 30: Sağlık haberlerinin Posta Gazetesi'ndeki haber kaynaklarına göre yüzdeleri dağılımı

Şekil 31: Sağlık haberlerinin Hürriyet Gazetesi'ndeki haber kaynaklarına göre yüzdeleri dağılımı

Şekil 32: Sağlık haberlerinin Radikal Gazetesi'ndeki haber kaynaklarına göre yüzdeleri dağılımı

HABER AKTARICISI	ZAMAN	POSTA	HÜRRİYET	RADİKAL	TOPLAM
Muhabir	90	18	57	34	199
Ajans	83	89	53	37	262
Haber Servisi	29	-	48	12	89
Belirsiz	69	156	137	23	385
TOPLAM	271	263	295	106	935

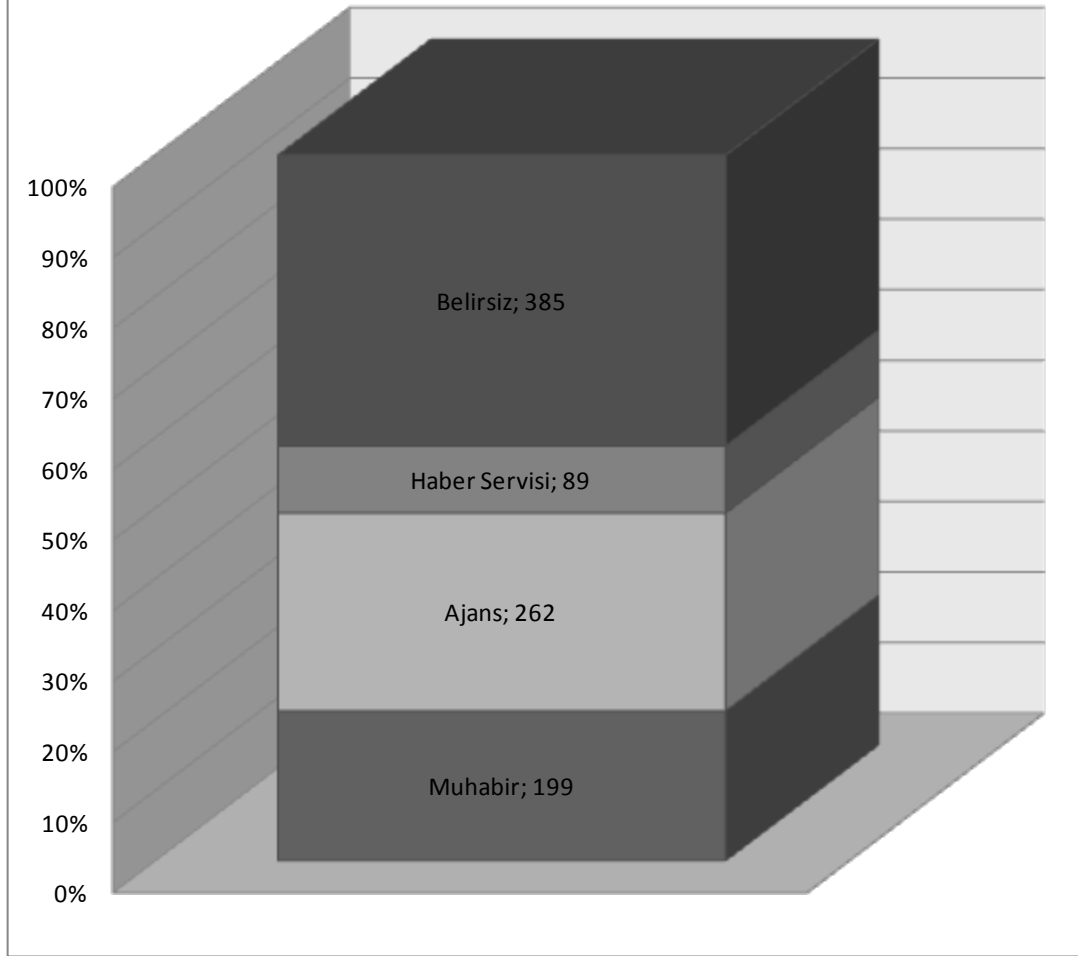
Tablo 9: Sağlık haberlerinin aktarana göre dağılımı

Şekil 33: Sağlık haberlerinin 4 gazetede haber aktarıcılara göre yüzdeler dağılımı

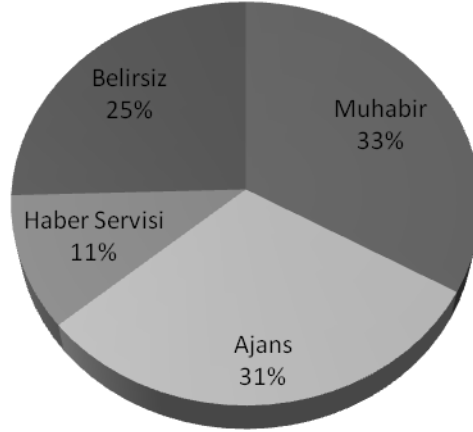

**"Sağlık Politikaları
Haberlerinin/Yazılarının" Yayınlandığı
Sayfalara Göre Sayısal Dağılımı - Tüm
Gazeteler**

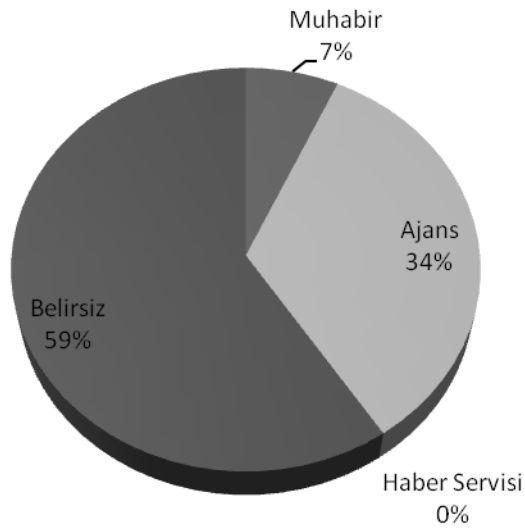
Şekil 34: Sağlık haberlerinin 4 gazetede haber aktarıcılara göre sayısal dağılımı

Sağlık Haberlerinin Haber Aktarıcılarına Göre Yüzdelerik Dağılımı - Zaman Gazetesi

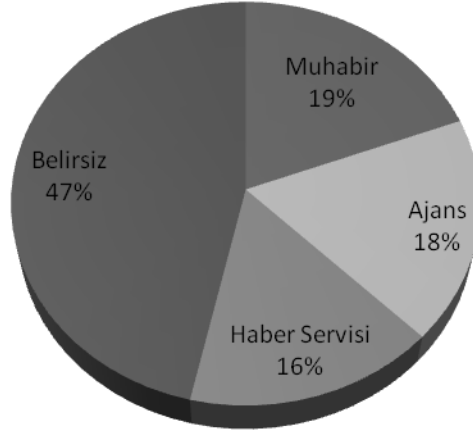
Şekil 35: Sağlık haberlerinin Zaman Gazetesi'ndeki haber aktarıcılarına göre yüzdelerik dağılımı

Sağlık Haberlerinin Haber Aktarıcılarına Göre Yüzdelerik Dağılımı - Posta Gazetesi

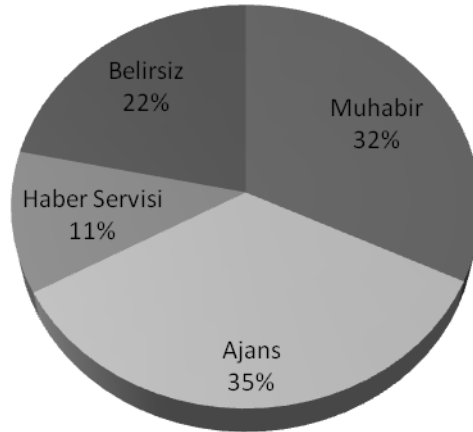
Şekil 36: Sağlık haberlerinin Posta Gazetesi'ndeki haber aktarıcılarına göre yüzdelerik dağılımı

Sağlık Haberlerinin Haber Aktarıcılarına Göre Yüzdelerik Dağılımı - Hürriyet Gazetesi

Şekil 37: Sağlık haberlerinin Hürriyet Gazetesi'ndeki haber aktarıcılarına göre yüzdelerik dağılımı

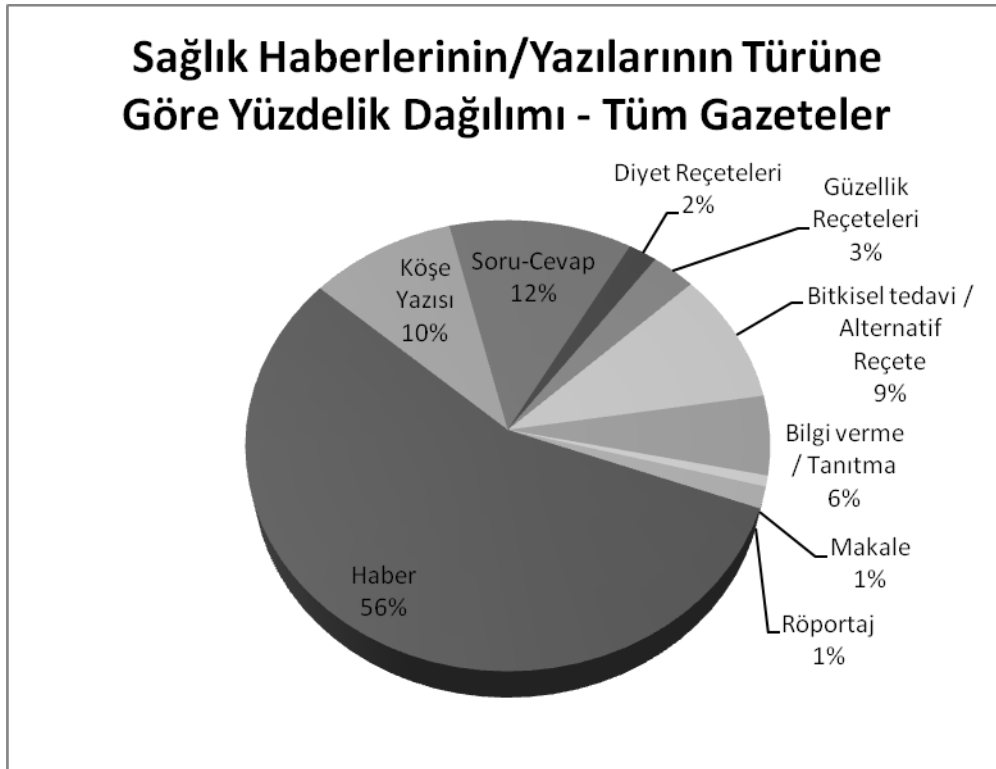
Sağlık Haberlerinin Haber Aktarıcılarına Göre Yüzdelerik Dağılımı - Radikal Gazetesi

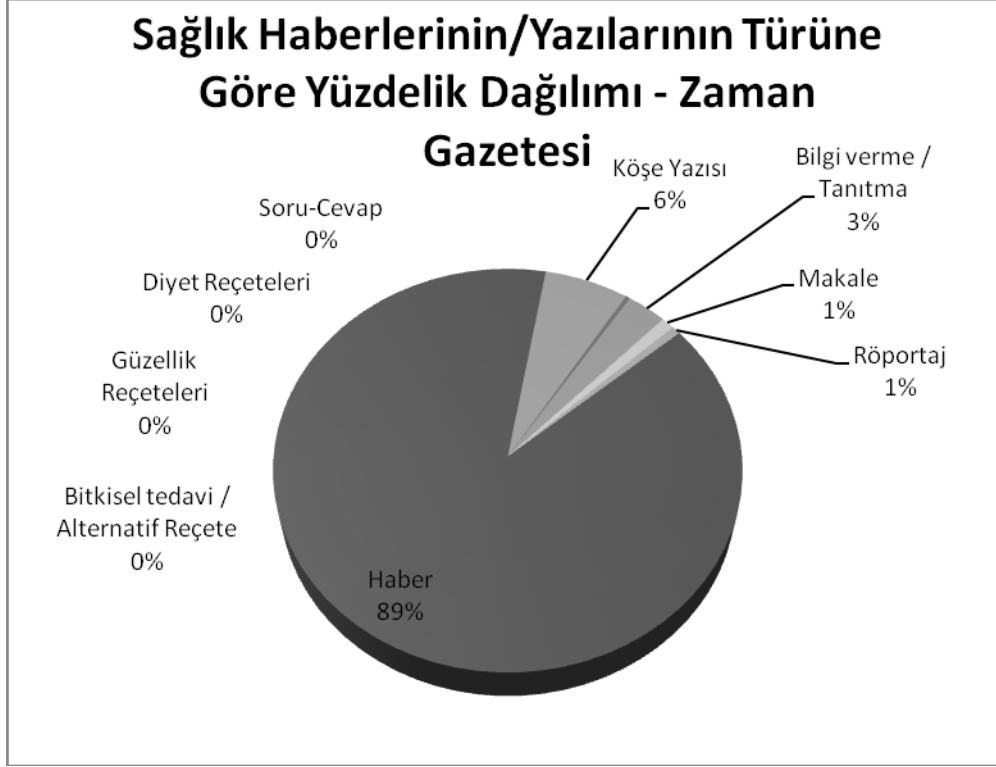
Şekil 38: Sağlık haberlerinin Radikal Gazetesi'ndeki haber aktarıcılarına göre yüzdelerik dağılımı

HABERİN/YAZININ TÜRÜ	ZAMAN	POSTA	HÜRRİYET	RADİKAL	TOPLAM
Haber	272	255	301	107	935
Köşe Yazısı	19	57	80	6	162
Soru-cevap	1	191	10	-	202
Diyet Reçeteleri	-	18	14	-	32
Güzellik Reçeteleri	-	37	12	-	49
Bitkisel tedavi/alternatif reçete	-	152	6	-	158
Bilgi verme/Tanıtma	9	49	37	-	95
Makale	3	3	5	2	13
Röportaj	2	10	13	1	26
TOPLAM	306	772	478	116	1672

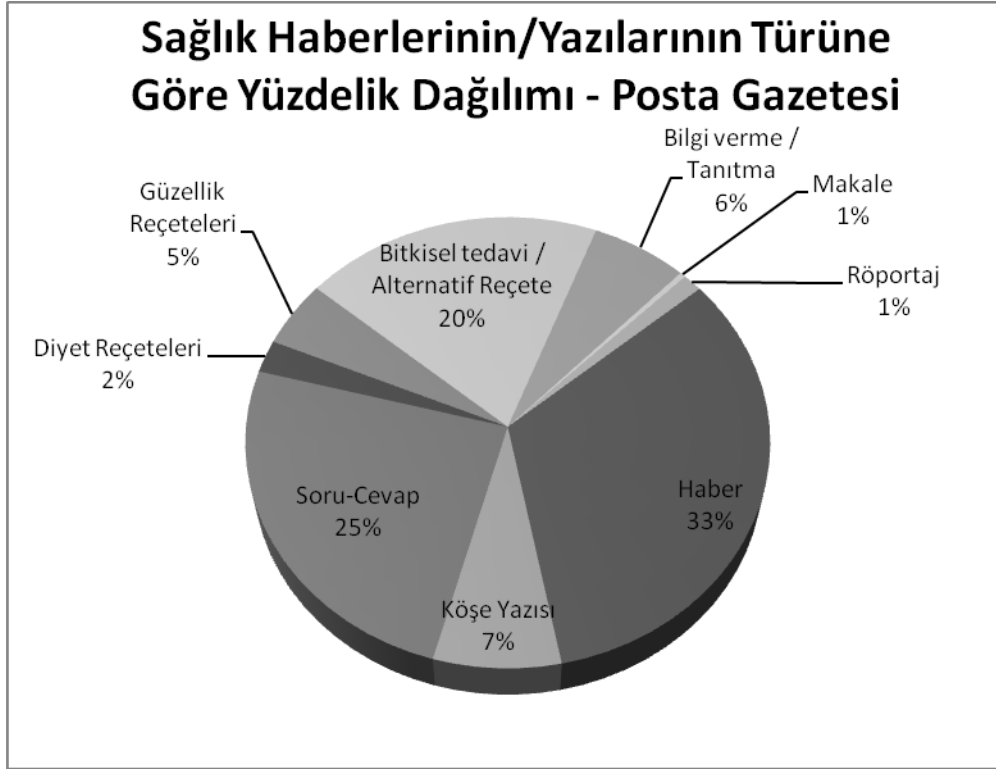
Tablo 10: Sağlık haberlerinin/yazılarının türü

Şekil 39: Sağlık haberlerinin/yazılarının türüne göre 4 gazetede ki yüzdeler dağılımı

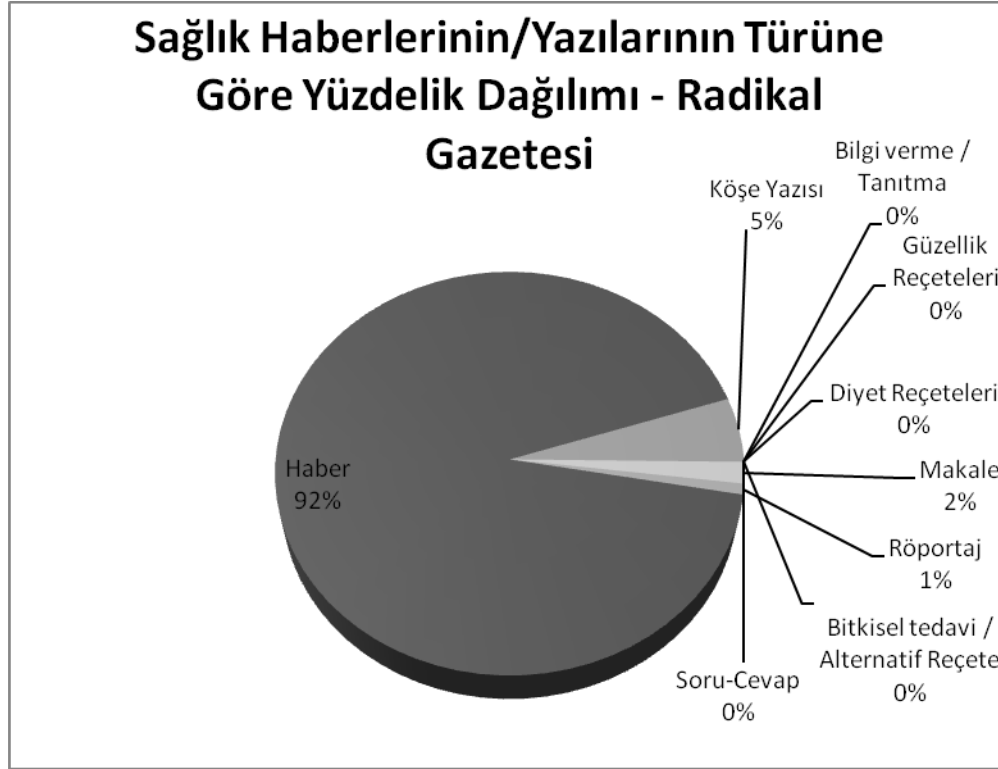
Şekil 40: Sağlık haberlerinin/yazılarının türüne göre Zaman Gazetesi'ndeki yüzdelerik dağılımı

Şekil 41: Sağlık haberlerinin/yazılarının türüne göre Posta Gazetesi'ndeki yüzdelerik dağılımı

Şekil 42: Sağlık haberlerinin/yazılarının türüne göre Hürriyet Gazetesi'ndeki yüzdelerik dağılımı

Şekil 43: Sağlık haberlerinin/yazılarının türüne göre Radikal Gazetesi'ndeki yüzdelerik dağılımı

HABERİN/YAZININ TIBBA BAKIŞI	ZAMAN	POSTA	HÜRRİYET	RADİKAL	TOPLAM
Uzmana/Doktora Yönlendirme	-	116	9	-	125
Yaşam Tarzı Önerme	11	121	46	-	178
TOPLAM	11	237	55	-	303

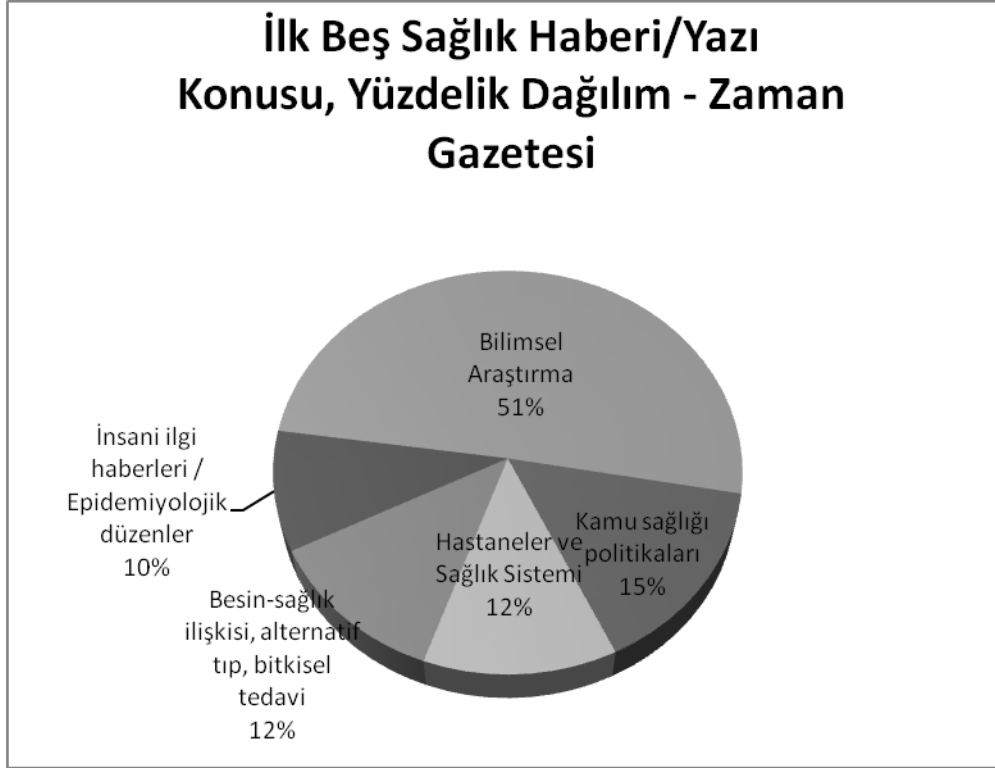
Tablo 11: Sağlık haberlerinin/yazılarının tıbbi bakışı

ADVERTORIAL	ZAMAN	POSTA	HÜRRİYET	RADİKAL	TOPLAM
İlk Sayfa	-	-	-	-	-
Ara Sayfa	1	-	-	-	1
Sağlık Sayfası	1	-	-	16	17
Ekonomi Sayfası	3	-	5	1	9
Politika Sayfası	1	-	-	-	1
Arka Sayfa	-	1	-	1	2
Ekler	5	35	42	1	83
TOPLAM	11	36	47	19	113

Tablo 12: "Advertorial"ların yayınlandığı sayfalara göre dağılımı

İLK BEŞ SAĞLIK HABERİ/YAZISI KONUSU ⁴⁴	ZAMAN GAZETESİ
1. Bilimsel araştırma	137
2. Kamu sağlığı politikaları	41
3. Hastaneler ve sağlık sistemi	34
4. Besin-sağlık ilişkisi, alternatif tıp, bitkisel tedavi	33
5. İnsani ilgi haberleri (Hasta ve hastalık hikayeleri) / Epidemiyolojik düzenler	26
TOPLAM	238

Tablo 13: Zaman Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu

Şekil 44: Zaman Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu, yüzdelerik dağılım

⁴⁴ “İlk beş haber/yazı konusu” tablolarında “sağlık politikaları haber/yazıları” koyu harfle gösterilmiştir. Ayrıca Zaman Gazetesi'nde 5. sıradaki iki haber/yazı konusu aynı sayıda olduğu için, tek sayısal veri olarak değerlendirilmiştir.

İLK BEŞ SAĞLIK HABERİ/YAZISI KONUSU	POSTA GAZETESİ
1. Besin-sağlık ilişkisi, alternatif tıp, bitkisel tedavi	169
2. Cinsel Yaşam ve Hastalıklar	102
3. Bilimsel araştırma	64
4. Estetik, Güzellik, Bakım	60
5. İnsani ilgi haberleri (Hasta ve hastalık hikayeleri)	50
TOPLAM	445

Tablo 14: Posta Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu

Şekil 45: Posta Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu, yüzdelerik dağılım

İLK BEŞ SAĞLIK HABERİ/YAZISI KONUSU ⁴⁵	HÜRRİYET GAZETESİ
1. Tıp teknolojisi, tedavi teknikleri ve bilimsel gelişmeler / Besin-sağlık ilişkisi, alternatif tıp, bitkisel tedavi	47
2. İnsani ilgi haberleri (Hasta ve hastalık hikayeleri)	46
3. Bilimsel araştırma	43
4. Estetik, Güzellik, Bakım	37
5. Diyet, egzersiz	34
TOPLAM	207

Tablo 15: Hürriyet Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu

Şekil 46: Hürriyet Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu, yüzdelerle dağılım

⁴⁵ Hürriyet Gazetesi'nde 1. sıradaki iki haber/yazı konusu aynı sayıda olduğu için, tek sayısal veri olarak değerlendirilmiştir.

İLK BEŞ SAĞLIK HABERİ/YAZISI KONUSU ⁴⁶	RADİKAL GAZETESİ
1. Kamu sağlığı politikaları	33
2. Hastaneler ve sağlık sistemi	22
3. İnsani ilgi haberleri (Hasta ve hastalık hikayeleri)	14
4. Tıp teknolojisi, tedavi teknikleri ve bilimsel gelişmeler	7
5. Bilimsel araştırma / Diyet, egzersiz	4
TOPLAM	80

Tablo 16: Radikal Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu

Şekil 47: Radikal Gazetesi'nde en fazla yer verilen ilk beş sağlık haberi/yazısı konusu, yüzdeler dağılımı

⁴⁶ Radikal Gazetesi'nde 5. sıradaki iki haber/yazı konusu aynı sayıda olduğu için, tek sayısal veri olarak değerlendirilmiştir.

4.2.Sağlık Haberlerindeki Eğilimler

Tezimizin kuramsal temeli olan kamusal alan teorilerinden yola çıkarak oluşturulmuş eğilimler, 4 kategoride ele alınmaktadır. Bu kategoriler, sağlığın sosyo-politik bağlamından koparılarak özel yaşam bağlamlarında ele alınması – bireyselleştirme eğilimi, total meta/metalar yığını eğilimi, üretimin kamusal alanlarının etkisi ile tıbbileştirme ve hasta/tüketiciye dönüşüm eğilimi, kamusal alan modeli ile sağlığın sosyo-politik bağlamının kurulması eğilimidir.

Sağlığın sosyo-politik bağlamından koparılarak özel yaşam bağlamlarında bireyselleştirilmesinin kuramsal temellerini, tezin ilgili bölümlerinde, Habermas'tan, Sennett'tan, Arendt'ten ve Negt&Kluge'den temellendirmiştik. Tıp biliminin modernitedeki anlamına ve endüstrinin kamusal anlamına değindiğimiz bölümde, bireyselleşme ile sağlıklı yaşam arasındaki bağlantıları Foucault, Beck ve Bauman'dan yola çıkarak da ele almıştık. Bu bölümde, bu kavramlardan yola çıkarak 15 Eylül – 15 Kasım 2011 tarihleri arasında Zaman, Posta, Hürriyet ve Radikal Gazeteleri ve eklerinde yer verilmiş olan sağlık haberlerindeki eğilimleri örnekleriyle göstermekteyiz.

4.2.1.Sağlığın Sosyo-Politik Bağlamından Koparılarak Özel Yaşam Bağlamlarında Ele Alınması: Bireyselleşme Eğilimi

Kanımızca sağlık haberleri konusundaki rahatsızlık, -kamusal bir mesele olan- problemi tesbit edememekten kaynaklanmaktadır. Sağlık haberlerinin ele alınış biçimi, içinde yaşadığımız bireyselleşmiş toplum ve neoliberal süreç ile ilgili ipuçları içermektedir. Yazılı basın ve medya, sağlığı genellikle endüstriyel yapılardan, siyasi sistemden ve kamu politikalarından soyutlayarak ele almaktadır. Kanserden, obeziteden, kalp ve damar hastalıklarından korunmak için bireysel olarak alınabilecek önlemler, geniş yer bulur ve ilgi çekerken, bütün bu hastalıkların kapitalizmle ve sağlık politikaları ile ilgisi adeta görünmez hale gelmektedir. Tüm hastalık riskleri toplumsal- hatta küresel- olarak üretilmektedir; ancak bu risklerin bireysel önlemlerle çözülmesi beklenmektedir. Medyada da bu şekilde ele alınan

sağlık konusu, bireylerin kamusal politikalar üretilmesi konusunda kamuoyu oluşturabilmeleri için yeterli bilgiyi içermemektedir. Sağlık konusu, bireylerin sorunlarına sıkışıp kalmakta, politik alana taşınmamaktadır.

Bu durumda, sağlık sosyo-politik bağlamından kopmakta ve özel yaşam bağlamlarına sıkışmaktadır. Sağlık haberlerinde de çağın bu eğiliminin izini sürmek mümkündür. Bu eğilimi, bireyselleşme eğilimi olarak ele almaktayız, kuramsal temellerini tezin kamusal alan teorilerini anlatan 2. Bölümünde ele almıştık; ayrıca 3. Bölümde de tıp ve sağlık alanındaki bireyselleşme eğilimini ve bu eğilimin üretimin kamusal alanları açısından anlamını da ele almıştık. Aşağıda, araştırmamızın içinden seçilmiş olan ve bu eğilimi somutlaştıran haber örneklerini ele almaktayız.

12 Ekim Çarşamba tarihinde Posta Gazetesi'nde sayfa 22'deki Ender Saraç'ın Sağlıklı Yaşam köşesinde çıkmış olan "Öldürür mü Zayıflatır mı?" başlıklı haber, sağlığı sosyo-politik bağlamından kopararak kamusal sorumluluğu bireylere yükleyerek çözüm önermenin örneklerinden birini oluşturmaktadır. Piyasadan edinilebilen zayıflama ilaçlarının hepsinin tehlikeli olmadığını, bazılarının gerçekten zayıflama amacı ile kullanılabileceğın vurgulayan bu yazıda Saraç, zayıflama ilaçları nedeniyle ölümlerin de görüldüğü Türkiye'de bu ilaçlarla ilgili denetim problemlerine, kamusal sorumlulara hiç değınmeden bireylerin bu ilaçları seçerken nelere dikkat etmeleri gerektiğini madde madde ele almaktadır:

"1)Eczanelerde satılmalı

2)Bakanlıktan ruhsatı olmalı

3)Mümkünse FDA veya Avrupa sertifikası olmalı. Bu bitkisel desteğın içinde o maddelerin ve belirtilen dozlarda olduğunun güvencesidir.

...

Ülkemizde yaşanan Lida faciası hala akıllarda. Sonrasında da acıbiber, altınçilek hapı nedeniyle ölümler yaşandı. Oysa ne acıbiberin ne de altınçileğın kabahati var. İkisi de son derece sağlıklı besinler. Sorun bu doğal desteklerin içine kaçak olarak sibutramin konması. Üstelik sibutramin en tehlikeli cinsi olan hydroxi sibutramin ki vücuttan böbrek yoluyla atılması 4 kat uzun zamanda oluyor. Unutmayın, hiçbir ilaç, çay, baharat, bitki, diyet, destek, spor tek başına mucize değildir. Sağlıklı kilo vermek için sağlıklı yaşam biçimin seçmek, buna destekler yardım etmek gerekir" (Saraç, Posta 12.10.2011).

11 Ekim Salı günü Zaman'da arka sayfada yayımlanan kaynağı ve aktarıcısı belli olmayan bitkisel tedavi haberi de hastalığı sosyo-politik bağlamından kopararak sağlıklı bir yaşam tarzı ile bireysel korunma yöntemi göstermektedir:

“KURUYEMİŞ YE, DİYABETTEN KORUN! Tam tahıllı ve nişastalı yiyecekler de içerdikleri, lif oranlarının yüksek olması sebebiyle diyabet riskini azaltan gıdalar arasında. Kuruyemiş, sanılanın aksine diyabet riskini artırmıyor, azaltıyor. Beslenme ve gen ilişkisini inceleyen Uzman Dr. Nurhayat Gül, beslenmede karbonhidrat yerine kuruyaemiş konulmasının, kan şekeri kontrolünü daha iyi sağladığını belirtiyor. Haftada beş porsiyon çiğ kuruyemiş tüketimi de diyabet riskini yüzde 27 düşürüyor” (Zaman, 11.10.2011)

7 Ekim tarihinde Radikal'de 36. Sayfada yayımlanan “Deriden embriyo ürettiler” başlıklı tıp alanında yaşanan bu önemli gelişme, sosyo-politik anlamından kopuk olarak verilmektedir:

“ABD’de yapılan bir araştırmada bilim insanları, insan derisinden elde edilen hücrelerle embriyo yapmayı başardı. New York’ta faaliyet gösteren Kök Hücre Vakfı laboratuvarlarında yapılan çalışmada, erkek bireyin kolundan ve bacağından alınan hücreler, kadından alınan yumurtalara enjekte edildi. Enjeksiyon sonrası yumurtaya verilen elektroşoklarla hücrelerin bölünmesi tetiklendi ve böylelikle embriyo oluşturuldu. Ancak embriyoların en fazla beş gün gibi kısa bir zaman diliminde yaşadığını belirten uzmanlar, gelecekte yapılan araştırmalarda bu sürenin uzayabileceğini söylerken, elde edilen verilerle kanserden alzheimer’a kadar birçok hastalığın tedavisine kapı açabileceği belirtiliyor. Bir yandan da insan klonlama yolunda atılmış büyük bir adım olarak nitelendirilen araştırma, öncelikle embriyonun yaşam süresini uzatmayı, sonra da elde edilen embriyoyu uygun koşullara hazırlamayı ve anne rahmine enjekte ederek insan klonlamayı amaçlıyor” (Radikal, 07.10.2011)

5 Ekim tarihinde Radikal Gazetesi’nde verilen bir bilimsel araştırma haberi (“Az yemek için büyük çatal kullanın), obeziteyi sosyo-politik bağlamından kopuk ve bireysel ve teknik çözüm önerilerine indirgenmiş olarak ele almaktadır:

“Amerikalı bilimadamları, daha az yemenin yeni reçetesini buldu: Büyük çatal kullanmak.

ABD’nin Utah Üniversitesi’nden bilim adamlarının yaptığı araştırma, çatal-bıçak takımının boyutunun psikolojik olarak beslenme alışkanlığını etkileyebileceğini gösterdi. “Journal of consumer research” adlı tüketici davranışlarının konu alındığı dergide yayımlanan araştırmada, çatalların boyutu ne kadar büyükse, lokamların da o derece büyük olduğu, dolayısıyla tokluk hissinin daha çabuk geliştiği vurgulandı. ABD’deki bir İtalyan lokantasında yapılan araştırmada, bilimadamları lokantadaki her masaya biri küçük, biri büyük çatal koydu. Büyük çatal kullananların tabaklarında diğerlerinden iki kat fazla yemek bıraktığı görüldü. Fransız Le Point dergisinin internet sitesinde de yayımlanan makalede bilimadamları, geniş çaplı olmamasına rağmen araştırmanın, obeziteyle mücadelede diyetisyenlere fikir vermesini umuyor. (AA)” (Radikal, 5.10.2011)

14 Kasım 2011 tarihinde Hürriyet’te yayımlanan “Düzenli temizleten yaşıyor” başlıklı haber de, kalp damar hastalıklarını önlemek için düzenli diş temizliği önermektedir:

“Dişlerin düzenli olarak temizletilmesinin kalp-damar hastalıklarına yakalanma riskini azaltabileceği belirlendi.

Tayvanlı bilim adamları, yaklaşık 7 yıl, kalp hastalıkları ve beyin damarları rahatsızlıkları geçmişi olmayan 100 binden fazla kişinin sağlık durumunu inceledi. Araştırma, yılda en az 2 kez diş hekimine giderek dişlerini ve diş taşlarını temizletenlerin kalp krizi geçirme riskinin, hiç diş hekimine gitmeyen ya da 2 yılda bir kez gidenlerden yüzde 24, beyin kanaması geçirme riski olanlardan ise yüzde 13 az olduğunu gösterdi.

Araştırma sonuçları, Amerikan Tıp Derneği'nin bu yıl ABD'nin Orlando kentinde düzenlenen toplantıda sunuldu. Bilim adamlarından Emily Çen, dişlerin hekime temizletilmesinin, kalp krizi ve beyin kanamasına yol açabilen bakterilerin çoğalmasını azaltabileceğini vurguladı.” (Hürriyet, 14.11.2011)

Hürriyet Kelebek'in 24 Ekim tarihli “Kişiyi özel sağlık” başlıklı advertorial'ı kuramsal anlamda açıkladıklarımızı kısa ve öz bir biçimde anlatmaktadır:

“Türkiye'nin en büyük sağlık gruplarından Medical Park, Acarkent'te şube açtı. Prof. Dr. Osman Müftüoğlu, Yaşasın Hayat Kliniği ile faaliyet göstereceği Medical Park Acarkent'te yapılan sohbet toplantısında, “Kişinin kültürüne, alışkanlıklarına özel yaklaşımlar geliştirmeliyiz” diyerek kişiyi özel sağlık formüllerinin önemine değindi” (Hürriyet Kelebek, 24.10.2011)

Sağlığı bireyselleştirerek ele alan haberlerin örneklerini çoğaltmak mümkündür; gazetelerde ve araştırma dönemi içinde de bu tarz haberler, en çok rastlanan sağlık haberleridir. Sağlık politikaları ile ilgili olabilecek birçok mesele, haberlerde bireyselleştirilerek ele alınmaktadır. Bireyselleştirmenin iki anlamı vardır; bir anlamı, sağlığı sosyo-politik bağlamından koparmaktır. Böylece sağlık alanı, kamusal tartışmalara taşınamamaktadır. Bu durum, özellikle bilimsel araştırma haberleri açısından çok önemlidir. Tıp biliminde yaşanan gelişmeler, modernite ile ilişkisinde de ele aldığımız gibi, tıp bilimini çok aşan sosyo-politik anlamlara sahiptir. Ancak bu haberler, araştırmamızın kapsadığı iki aylık süreçte, sosyo-politik bağlamdan kopuk ve Hürriyet'te çoğunlukla eklerde ve arka sayfada, Zaman'da ağırlıklı olarak sağlık sayfası ve arka sayfada, Radikal ve Posta'da gazetenin içinde ve eklerde karşımıza gelmiştir. Sağlığın bireyselleştirilmesinin ikinci anlamı, üretimin kamusal alanlarının bu durumu, yaşamı tıbbileştirerek metalaştırma ve tüketimi arttırma etkisidir. Bilimsel haberler, aynı zamanda bu bağlamda da sık sık karşımıza gelmektedir. Aşağıda total meta/metalar yığını yaratma eğilimini ele aldıktan sonra üretimin kamusal alanlarının yarattığı eğilimi de örneklerle ele alacağız.

4.2.2.Total Meta/Metalar Yığını Yaratma Eğilimi

Negt &Kluge'nin meta yığını eleştirisi ve post-burjuva kamusal alanında metalarla kurulan ilişkiye dair çizdikleri çerçeve, sağlık haberlerini ve günümüzde bu alandan doğan etik rahatsızlıkları çözümlmek adına da kullanışlıdır. Yazarlar, günümüzde, “yaşam tarzı pazarlaması” olarak da adlandırılabilcek olan durumun medya ve medya yoğunlaşması ile ilişkilerini çözümlmektedirler.

“...Gerçekten satılık olan, medya karteli tarafından önceden organize edilen yaşam ve öğrenme bağlamlarıdır. Medya karteli bir makro metadır. Eğitim, eğlence, enformasyonun tekil metalarını kapsamlı bir blok içinde birleştirmektedir. Bu makro meta olmadan, tekil metalar, meta olarak nitelikleri ve kullanım değerleri ile ilgili olan değer biçmenin erken dönemlerine geri dönmektedir” (Negt&Kluge:1993:131).

Knödler-Bunte, post-fordist dönemin üretim koşullarına yanıt veren medya yoğunlaşması ile ortaya çıkan metaları, total meta olarak adlandırmaktadır. Medya yoğunlaşması ile meta üretiminin bu oldukça gelişmiş aşaması, birbirini üreten iki gerçekliktir. Medya yoğunlaşması, şirketlerin yoğunlaşmasının yanı sıra, endüstriyel üretim ve dağıtımın yeni yollarını da mümkün kılan teknolojilerin de ortaya çıkması ile ilgilidir. Negt ve Kluge, medya yoğunlaşmasının çok yeni olduğu 1970'lerde, sadece başlangıcı gözlemleyerek, bu yoğunlaşmanın insanları nasıl değiştireceği üzerinde düşünmüşlerdir. Özellikle dikkati çektikleri makro/total metanın medya yoğunlaşması ile ilgisi ve insanların özel yaşam bağlamlarının üretimin nesnesine dönüşmüş olması, medyanın yakınsadığı günümüz için de geçerlidir. Fordist dönem ve postfordist dönemdeki üretim biçimlerinde görülen belirgin farklar gibi, insani algı ve nitelikler de geç kapitalizmin koşulları altında kökten değişmiştir.

“Program yapımındaki büyük özgünlüğü ile medya yoğunlaşması, izleyicinin değişmiş algı yapılarına hitap etmektedir. İzleyicinin değişen algı yapısı ile üretimin alanlarının (sphere of production) beraberinde getirdikleri de değişmektedir. Walter Benjamin'i izleyerek Negt ve Kluge, medyadaki değişimlerin, etki alanı çok daha geniş olan, insanın algı yapısındaki değişimlerle ilgili olduğunu kabul etmektedirler. Geleneksel medya, bireysel insan algılarını birbirinden görece bir yalıtım içinde – bir anlamda Taylorizmin gerektirdiği emeğin uzmanlaşması ve bölünmesine benzer biçimde gelişmekte idi. Medya yoğunlaşması ise, uzmanlaşma ve sentez arasındaki karşılıklı etkileşimle şekillenen algının bir biçimine dayanmaktadır. Algının bu yeni biçimi, üretim tarafındaki benzer değişikliklere karşılık gelmektedir” (Knödler-Bunte: 1975: 72-73).

Bu çerçeve, sağlık haberlerini geç kapitalist dönemde çözümleyebilmek adına da çok aydınlatıcıdır. Sağlık haberleri, medya dolayımı ile üretilen total metanın bir parçasına dönüşmüştür. Kozmetik, ilaç ve sağlık endüstrilerinin üretim nesnesi doğrudan insani nitelik ve özelliklerdir. Bu endüstriler, bilim, teknik ve medya aracılığı ile güzel, sağlıklı ve genç kalma kaygısını, bir taraftan üretimin nesnesi durumunda olan, diğer taraftan da tüketen özne konumunda olan insanların algılarına yerleştirmektedir. Tezimizin hipotezlerinden biri olan sağlık sayfaları altında ağırlıklı olarak bireylerin özel yaşam bağamlarına hitap eden haberlerin yer alması, bu çerçeveden çözümlenebilmektedir. Bu sayfalardan taşan metalar, örneğin sağlık için bitkisel tedaviler, sağlıklı ve güzel bir beden için spor, güzel ve genç kalabilmek için kozmetikler ve estetik ameliyatlar gibi metalar, tek tek kullanım değerlerinin çok ötesinde, bir bütün olarak yaşam tarzını ifade etmektedir. Aynı zamanda örneğin eğlence, kültür-sanat, yaşam, spor sayfalarındaki başka metalarla da bir ilişki içindedir ve onlarla da bütünleşme eğilimindedir. Böylece endüstrilerin hem üretim nesnesi, hem de tüketim öznesi konumundaki insanların insani nitelik ve algılamaları da, bir blok olarak karşısına çıkan metalar bağlamında değişmektedir. Bu durum, kapsam ekonomilerindeki karı arttırmak için ürün çeşidini arttırmak eğilimi ile de örtüşmektedir. “Medya kartelinde metaların bir araya toplanması, üretim tarafında girişimlerin bir araya toplanmasına karşılık gelmektedir” (Negt&Kluge:1993:133)⁴⁷.

Metaların bütünleşmesine örnek olarak Posta’dan Dr. Ender Saraç ile Hürriyet’ten Dr. Osman Müftüoğlu verilebilir. Bu iki isim, aynı zamanda internet sitelerinden televizyon programlarına, yazdıkları kitaplara ve gazetelerdeki köşelerine kadar, üretimin kamusal alanları ile bütünleşmiş sağlıklı yaşam tarzı üzerinden metalar yığını yaratımının canlı örnekleridir.

Prof. Dr. Osman Müftüoğlu, Star Tv’de program yapmaktadır. Hürriyet Kelebek’te Yaşasın Hayat ekibi ile “Yaşam Reçeteleri” yazmaktadır. Exsir sebze meyve arındırma konsantresinin, Turkcell’in, Bellona yataklarının televizyon reklamlarında oynamıştır. Reklamların hepsi, sağlıklı ve uzun yaşama gönderme

---

⁴⁷ Total meta/metalar yığını kavramının ayrıntılı açıklaması için bkz. İkinci Bölüm Dördüncü Kısım

yapmaktadır. Ayrıca Müftüoğlu, Sırma Grup resmi danışmanı, Sustenex Probiyotik Ürün lansman danışmanı gibi birçok markayla birlikte çalışmıştır ve çalışmaktadır.

Yukarıda bireyselleştirme eğiliminde de ele aldığımız Hürriyet Kelebek'in 24 Ekim tarihli "Kişiyeye özel sağlık" başlıklı advertorial'ı total meta kavramı açısından da kuramsal anlamda açıkladıklarımızı kısa ve öz bir biçimde anlatmaktadır:

"Türkiye'nin en büyük sağlık gruplarından Medical Park, Acarkent'te şube açtı. Prof. Dr. Osman Müftüoğlu, Yaşasın Hayat Kliniği ile faaliyet göstereceği Medical Park Acarkent'te yapılan sohbet toplantısında, "Kişinin kültürüne, alışkanlıklarına özel yaklaşımlar geliştirmeliyiz" diyerek kişiyeye özel sağlık formüllerinin önemine değindi" (Hürriyet Kelebek, 24.10.2011)

Posta'da yazan Ender Saraç da, Ekonat doğal temizleyici, Lome Pişirme Spreyi, Douglas İlaç'ın Formula 7 adlı zayıflama ilacı ve zayıflama amaçlı Misutgaru bitkisel gıda takviyesinin reklam ve ilanlarında yer almaktadır. Aşağıda bu konuda t24 internet gazetesinde 1 Ocak 2012 tarihinde Doğan Akın'ın "Prof. Müftüoğlu Hürriyet'te dükkan açmış" başlıklı köşe yazısı, Osman Müftüoğlu'nun etik ihlallerini ele almaktadır. Benzer biçimde Umur Talu, Habertürk'teki köşesinde 21 Aralık 2011'de ve 3 Ocak 2012'de Osman Müftüoğlu'nu ve meta yaratımı ile ilişkisini eleştirmektedir.

Bu iki yazarın Hürriyet ve Posta'da kendilerine ayrılan sayfalardaki yazılarının tamamı, metalar yığınının yaratımını ve beraberinde de üretimin kamusal alanları ile yaşamın tıbbileştirilmesini içermektedir. Osman Müftüoğlu'nun oynadığı reklamların, cep telefonundan yatağa ve meyve sebze temizleyicisine uzanan geniş ürün yelpazesi, sağlıklı yaşamın ve tıbbi bakışın etrafında kar makineleri inşasının, Foucault'nun da vurguladığı gibi, bireyselleşen ve bireyselleştikçe yaşamı daha çok kuşatan iktidar düzenekleri ile iç içeliğinin de örneğidir.

4.2.3.Üretimin Kamusal Alanlarının Etkisi İle Tıbbileştirme Ve Hasta/Tüketiciye Dönüşüm Eğilimi

Yaşamın tıbbileştirilmesi sürecinde, Illich’de ve erken dönem çalışmalarda, doktorlar ve tıp bilimi/kurumları, bu sürecin merkezinde tarif edilmiştir. Illich’in diyagnostik emperyalizm kavramıyla, Freidson’un profesyonel egemenlik ve Conrad ve Schneider’in tıbbi talep oluşturma kavramlarıyla, tıbbileştirmenin belirleyenleri, doktorlardır. Conrad’a göre günümüzde bu durum, değişmektedir. Tıp mesleği ve doktorlar bu süreçte hala çok önemli bir rol oynamaktadır. Ancak artık sürecin tek belirleyeni değildir; süreç içinde sıklıkla meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Bugün tıbbileştirme sürecinde tıp mesleği ve doktorların yanı sıra, tüketici/hastalar, sigortacılar ve biyoteknolojik endüstri de rol oynamaktadır. Doktorlar ise, eşik bekçileri olarak, hala önemli bir role sahiptir (Conrad, 2007: 155 – 156). Yaşamın tıbbileştirilmesinde sağlık gazeteciliği de bugün –isteyerek veya istemeyerek- önemli bir rol oynamaktadır.

Üretimin kamusal alanları, tıbbileştirmeyi endüstrinin meta üretiminin yararına olacak biçimde dönüştürmektedir. Bu noktada biyomedikal tıbbi otorite modelinin hasta/tüketici modeline evrilmesi ve hastaların tedavi süreçlerinde daha fazla söz ve karar hakkına sahip olmalarını, yine endüstriler lehine kullanılmaktadır. Bu süreç, bireyselleştirme süreci ile ilişkilidir. Ancak son bölümde ele alacağımız üzere, kamusal tartışmaya açabilme eğilimini de içinde barındırmaktadırlar. Burjuva devriminin temellerinde, kapitalizmin de olduğu temel bir gerçektir. Jones, Habermas’ın burjuva kamusal alanında özel alana ait olan ticari faaliyetlerin, bu sınıfın kamusal erk ile çatışmasının temellerini attığı varsayımına paralel ilerlemektedir. Merkeze aldığı basın, tıp ve kamusal alan arasındaki ilişki de, bizim tezimiz açısından da temeli oluşturmaktadır. Ancak post-burjuva kamusal alanında, ticari faaliyetin burjuva devrimleri dönemindeki hiyerarşik örgütlenmeyi kıran görece eşit bir toplum yarattığı önermesi, tıp ve endüstri arasındaki ilişki ile çürütülmektedir. Endüstrinin faaliyetleri açık olmaktan çok uzaktır ve kamusal tartışma ve denetimlere mesafesini tıp biliminin hiyerarşik yapısını kendi lehine

kullanarak yapmaktadır; hiyerarşiyi ortadan kaldırmamaktadır; onu “satın alma zincirini” daha fazla destekleyecek biçimde kullanmaktadır. “Satın alma zinciri” ve metaların kamusal alana çıkışı, burjuva kamusal alanı ile başlamıştır. Ancak bu zincir, bugün yurttaşın metalar dışında bir seçim hakkının olmadığı kapalı bir toplumsal yapılanmanın ve demokratik tartışmayı bilimsel ve teknik argümanlarla felç eden etik, bilimsel ve kamusal problemlerin de temelini atmıştır.

Endüstrinin tıp bilimini ilaç talebinin canlandırılması için bir araç olarak kullanması, bu alandaki karmaşık problemin başlangıcını oluşturmaktadır. Sektörler artık hammadde ve emeğin yanında yoksul ülkelerdeki tüketime yatkınlığın da sömürülecek kaynaklardan biri olduğunun farkındadır. İlaç ve sağlık endüstrileri, bu yatkınlığı iki biçimde kullanmaktadır. Bunlardan ilki, dağıtım kanalları, tedavi protokolleri, devletin ödeme politikalarından oluşan ticaret sahasını etki altına almaktır. İkincisi ise, talebi doğrudan arttırabilmek için doktor ve hastalara yönelik bilinçlendirme ve farkındalık yaratma kampanyalarıdır. Yukarıda da değindiğimiz tıp biliminin kuşatılması, araştırmaların finanse edilmesinden bilimsel yayınların basılmasına, ABD’de FDA onayının alınmasından halk sağlığı tedavi protokollerine, ürün etiketlerinden tıp konferanslarının bilimsel programlarına ve tıp okullarındaki eğitime kadar yayılmıştır (Applbaum, 2011: 102). Artık tıbbi bilgi zincirini oluşturan her halka, planlı ikna ve pazarlama kampanyalarının hedefindedir.

Radikal’in 18 Eylül 2011 tarihli “Elma ye felç olma” başlıklı bilimsel araştırma haberi, yaşamın tıbbileştirilmesinin örneğini oluşturmaktadır:

“Hollandalı uzmanların "Stroke" dergisinde yayımlanan araştırması, elma, armut, muz ve karnabahar gibi beyaz etli meyve ve sebzelerin felç geçirme riskini yüzde 52 oranında azalttığını ortaya koydu. Yaklaşık 20 bin kişinin beslenme alışkanlıkları ve sağlık durumlarını 10 yıl boyunca gözlemleyen uzmanlar, günlük beyaz etli meyve ve sebze tüketiminde yapılacak 25 gramlık bir artışın, felç riskini yüzde 9 aşağıya çektiğini keşfetti. Araştırmaya katılanların yediği meyve ve sebzeleri de sınıflandıran uzmanlar, katılımcıların yarısından fazlasının elma ve armudu sıklıkla tükettiğini belirledi. Araştırmayı yürüten ekipte bulunan Wageningen Üniversitesi’nden beslenme uzmanı Linda Oude Griep, elma ve armudun yüksek miktarda lif ihtiva ettiğinin bilindiğini, ancak beyaz etli meyve ve sebzelerin içeriğindeki önemli besleyici maddeleri ortaya çıkarmak için daha fazla araştırma yapılması gerektiğini kaydetti. Öte yandan uzmanlar, beyaz etli meyve ve sebze tüketiminin yararlarına dair bu bilgilerin, insanları diğer renkteki meyve ve sebzeleri yemekten alıkoymaması gerektiğini ifade etti. **Araştırmacılar, sağlıklı ve dengeli beslenmenin, doymuş yağ ve tuz kullanımını azaltmanın, düzenli sporun ve tansiyonu kontrol altında tutmanın felç riskini azaltmada etkili faktörler olduğunu vurguladı. (aa)”**

Kalın yazılarla vurguladığımız kısım, yaşamı tıbbileştiren bilimsel anlayışın örneğidir.

Hürriyet'in 4 Kasım 2011 tarihli "Diyabet varsa aşı olun" başlıklı haberi, hem yaşamı tıbbileştirmenin, hem de hasta/tüketici anlayışının örneğidir. Haberi doğrudan diyabet hastalarına seslenmekte ve onları hepatit b aşısı olmaya çağırılmaktadır:

"ABD'deki Aşı Uygulamaları Danışma Komitesi adlı danışma kurulu, 2'ye karşı 12 oyla aldığı kararla ABD Hastalık Kontrolü ve Önlenmesi Merkezlerine (CDC), aşılması gereken yüksek risk grubundaki erişkinler listesine diyabetlilerin de eklenmesini tavsiye etti.

Danışma kurulu, araştırmacıların yaptıkları bilimsel çalışmaların 60 yaşın altındaki diyabetli erişkin hastaların Hepatit B hastalığına yakalanma oranının diyabetli olmayanlara göre 2 kat daha yüksek olduğunu ortaya koyması üzerine ilk kez CDC'ye 60 yaşın altındaki diyabetli hastalara rutin olarak Hepatit B aşısı yapılması tavsiyesinde bulundu. CDC, 1991'de aldığı bir kararla çocuklar ve ergenlerin Hepatit B hastalığına karşı rutin olarak aşılmasını tavsiye ediyordu. Danışma kuruluna, Hepatit B'ye yakalanma riskine ilişkin bilimsel çalışmalarını bir sunum yaparak tanıtan araştırmacılar, 60 yaşın üstündeki diyabetli hastalarda ise belirgin bir risk bulunmadığını belirtti.

ABD'de bir süreden beri yapılan yapılan bilimsel çalışmalar, diyabetli hastaların gerekli kan şekeri ölçümlerini yaptırırken virüs kapma riskinin arttığını işaretlerini veriyordu.

Diyabetli hastalarda rutin olarak yapılan gerekli kan şekeri ölçümleri hastadan alınan bir damla kanın bir ölçüm aletiyle okunmasıyla yapılıyor. Çok sayıda kişi üzerinde aynı araç ve gereçlerle ölçüm yapılması dolayısıyla ortaya çıkabilecek sterilizasyon hataları hastaların virüsle temas etme riskini artırabiliyor.

Müzmin hale gelerek karaciğer hasarı ile kansere yol açabilen ciddi bir hastalık olan Hepatit B kan ve diğer vücut sıvıları yoluyla bulaşıyor. Halk arasında sarılık adıyla da bilinen ve iyileştirilmesi mümkün olmayan Hepatit B hastalığı aşı ile önleniyor." (Hürriyet, 4.11.2011)

Radikal'in 21 Eylül tarihli "Alzheimer şeker sever" başlıklı haberi de yaşamı tıbbileştiren bilimsel bakışa ve hasta/tüketiciyi göreve çağırılmaya örnektir:

"...Prof. Dr. Türker Şahiner, zihin sağlığı için "Henüz kesin tedavisi bulunamayan alzheimer hastalığı için risk faktörlerini düşürmek istiyorsak öncelikle kan şekerimizi kontrol altında tutmalıyız. Böylelikle yakın gelecekte ümit verici tedavi seçeneklerini kullanma şansını yakalayabiliriz" uyarısında bulunuyor." (Radikal, 21.09.2011)

4.2.4. Kamusal Alan Modeli İle Sağlıkın Sosyo-Politik Bağlamının Kurulması Eğilimi

Sağlık alanında metalaşmayı ve hastanın tüketiciye dönüşümünü hızlandırmış olan sağlık haberciliği, kamusal bir farkındalık yaratabilmek adına da benzer bir güce sahiptir. Ancak elbette bu alandaki endüstrilerin büyüklüğü ve gücü, bu durumun

önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Gazetecilik mesleğinin pazar mantığı ile işler hale getirilmesi de diğer büyük problemi oluşturmaktadır. Ancak yazarların özellikle gazetecilerin bu konuda düşünümsel olduklarını belirtmesi, Beck'in modernite konusundaki "düşünümsel modernleşme" (reflective modernity) teşhisi ile beraber ele alındığında, benzer bir "karamsar iyimserliği" (Beck, 2005: 31) barındırmaktadır. Beck'in kavramı, sanayi toplumundan küresel bir risk toplumuna geçiş yapan dünyada, otoritesi ve dayatma gücüyle rasyonelliğin kendisinin, rasyonelliğin temellerini ortadan kaldırmakta olduğunu anlatmaktadır (Bauman, 2011: 243 -245). Yukarıdaki gazeteciler örneğinde olduğu gibi, sistem ve süreç içinde ne kadar çok insan gazeteciler eğlendirmek ve para kazanmak için vardır dese de, hukuktan mesleğin tarihi ve toplumsal anlamına kadar ortaya çıkan birçok çelişki, sürekli görünür hale gelmektedir. Beck, bu noktada düşünümsel modernleşme kuramı ile tam da sistemin kendi alternatifsizliğini ilan ettiği ve tarihin sonunun konuşulduğu bir dönemde, Bauman ve Negt&Kluge ile paralel bir zeminde, eylemin mümkünlüğü ve fırsatlarını aramaktadır (Beck, 2005: 31, 41).

Sağlık alanında oluşturulacak karşıt kamusal alan, gazetecilerin, bilim insanlarının, sağlık araştırmacılarının, doktorların ve halkın endüstrinin dolayımı dışında iletişime ve iletişim kanallarına ihtiyaç duymaktadır. Burada gazeteciliğin ve basın özgürlüğünün kilit bir rolü vardır. Kamusal alan teorileri, bu zemini oluşturabilmek için temel alınabilir. Sağlık alanındaki karşıt kamusal alanda, gazetecilik pratikleri içerisinde hasta/tüketicilerin yerini yurttaşların alması, önemli bir bakış açısı değişimini getirecektir. Rawls'un siyasal makullük fikri, yani yurttaşların yurttaşlar olarak ele alınması, sağlık gazeteciliği pratiği içinde biyo-medikal otorite veya hasta-tüketici biyo-iletişim modelleri dışında, bireylerin yurttaşlar olarak ele alındığı ve kamusal alandan temellendirilen modeldeki temel düşünce ile uyumaktadır. Foucault'cu düşünceden beslenen biyo-politika ve biyo-toplumsallık fikrinde tıp ve kamu sağlığının yurttaşlık fikrini nasıl şekillendirdiği ele alınmıştı. Foucault'cu düşünceyi, biyo-medikal otorite ve hasta-tüketici biyo-iletişim modellerini değerlendirebilmek için "Modernite'de Tıp Biliminin Politik Anlamı" bölümünde kullanmıştık. Briggs ve Hallin'in önerdiği kamusal alan modelinde ise, bireyler

hasta veya tüketici yerine yurttaş olarak ele alınmaktadır. Bu modelde, enformasyonun anlamı, hem yurttaşlar hem de politika üreten ve karar alanlara kamu yararını ilgilendiren konularda kolektif karar alma yolunu açmasıdır. Ancak biyo-iletişimin kamusal alan modeli, Habermas veya Rawls'un eşitlikçi modellerinden farklıdır. Kamusal alanın parçalılığını ön görür (Negt ve Kluge'de olduğu gibi). Sağlık haberciliği, tıpkı politik habercilik gibi, hiyerarşik bir düzlemde işlemektedir. Politik habercilik ile bilimsel habercilik arasında yer alan sağlık haberciliği, bu açıdan mutlaka geç kapitalizmin bu alana olumsuz yansımalarını ve bu alanda çok sık görülen politik veya ekonomik yolsuzluğu da açığa çıkaracak güçte olmalıdır. Kamusal model, bütün bu hiyerarşik düzlemde, bu özel yapılanmayı tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Burada, halkın sesi yoksa bile, en azından erişimi olmalıdır (Briggs, Hallin, 2010: 149-155).

Briggs ve Hallin, makalelerinde Bauman ve Beck'e benzer biçimde, sağlık alanının bireyselleştirildikçe daha fazla politize olma yönünde müphem bir çekirdek taşıdığına dikkat çekmektedir. Özellikle, hasta/tüketici modeli ile kamusal alan modellerinin birbirinden tamamen ayrı ve birbirine tamamen karşıt olmadıklarını da vurgulamaktadırlar. Kamusal alanın kendisi, bir açıdan, yeni ortaya çıkmaya başlayan piyasa toplumunda, yatırımcıların ticari ve politik enformasyonu talep etmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Sağlık alanında da aktif hasta/tüketicinin merkezini oluşturduğu enformasyon akışı modeli, kamusal alana ve kamusal tartışmalara girişi teşvik etmektedir (Briggs, Hallin, 2010: 160-161). Habermas'ta da kamusal alanın tabut taşıyıcısı olan kapitalizm, aynı zamanda onun doğumuna da yardım etmiş olan ebesidir. Aydınlanmacı kamusal alan, kapitalist piyasa ilişkilerinin içinde doğmuştu. Ticarileşme sürecinin yarattığı bütün kültürel gerilimlere rağmen, piyasa ilişkileri, aydınlanmanın kamusal alanın başından itibaren bir parçasıdır (Van Horn Melton, 2011: 24).

Bu nedenle sağlık alanında kurulabilecek eleştirel bir kamusal alan modeli için de kapitalist piyasa ilişkileri, tabut taşıyıcısı olabildiği gibi, ebe de olabilir. Yukarıda da dikkati çektiğimiz gibi, sağlık haberleri, eleştirel bir kamusal alanın kuruluşunun anahtarı olabilecek güçtedir. Ama bunun olabilmesi için metalaşmanın ve piyasa

ilişkilerinin yarattığı ikilemlerin kamuya açılması ve eleştirel bir biçimde tartışılması gerekmektedir. Ancak araştırmamız, Türkiye’de baskın eğilimin henüz bu yöne değil, metalaştırmaya doğru olduğunu göstermektedir. Ancak Radikal Gazetesi, az sayıda da olsa ele aldığı sağlık politikaları haberleri ile sağlığın sosyo-politik bağlamının kurulduğu kamusal alan modeli eğilimine dair örnekler vermektedir:

“Hükümet, 35 milyar lirayı aşan sağlık harcamalarını düşürmek için bir dizi önlem aldı. Buna göre ilaç kutuları küçültülüp, ödenen ilaç faturası düşürülecek. Sağlık Uygulama Tebliği’nde yapılan değişikliğe göre, Aile hekimlerinin yazdığı reçeteye de 3 TL ödenecek. Sağlık Bakanlığı ilaç kutularının küçültülmesi için talimat verdi. Kutularda 30 yerine 10 draje yer alması isteniyor. Bu şekilde fiyatlar düşeceği için SGK’nın ödediği ilaç faturası da azalacak. Planlanan yeni önlemlere göre artık aile hekimlerinin yazdığı reçeteye de 3 TL ödenecek. Daha önce bu ücret sadece devlet, üniversite ve özel hastanelerdeki doktorlara ilaç yazdırılması halinde ödeniyordu. Vatandaş muayene sonrasında yazdırdığı ilaç karşılığında 3 TL’yi eczanede ilacı alırken ödeyecek.

Türkiye Eczacılar Birliği Başkanı Erdoğan Çolak, bir televizyona yaptığı açıklamada, sağlık alanına müdahale etmesi gerekenlerin sağlık profesyonelleri olması gerektiğini ifade ederek, “Sadece sağlık alanında tasarrufa yönelik bir olayı gündeme taşımak ya da buradan bir tasarruf sağlamaya yönelik bir atraksiyonda bulunmak çok doğru bir yaklaşım olarak gelmiyor. Çünkü, ilaç kutularının içindeki drajelerin azaltılması bilimsel kavramlarla yapılabilecek bir şey. O yüzden sağlık profesyonellerinin, Sağlık Bakanlığı nezdinde biraraya gelerek bu olayları, bu olguları tartışması ve buna yönelik gerçekten bilimsel bir veri ortaya koyarak bunların gerçekleştirilmesi söz konusu olabilir” dedi. “Gördüğümüz kadarıyla son yıllarda Türkiye’de sağlık harcamalarında tasarruf bir deyim haline geldi” diyen Çolak, şöyle devam etti: “Sağlığa harcanan miktarın önemi yok vatandaş sağlığı açısından. Ama tabii bunun düzenli kullanılması, denetlenmesi ayrı kavramlar. Burada bir usulsüzlük, yanlışlık varsa ortadan kaldırılması hepimizin talebi. Akılcı yöntemin doğru ilaç kullanımından geçtiğini düşünüyoruz.” (Radikal, 7.10.2011).

Radikal’in “İlaçta yeni dönem” başlıklı haberi, doğru ilaç kullanımını vurgulayan Türkiye Eczacılar Birliği başkanının sözlerine de yer veren haberi, sosyo-politik bağlamın kurulmasının örneğidir. Radikal Hayat’ın 19 Ekim 2011 tarihli “Tedavi ‘medya etiği’nden geçer” başlıklı Alpuğra Bahadır Gültekin imzalı haberi de bu duruma iyi bir örnek oluşturmaktadır:

“Önce ‘Muhteşem Yüzyıl’ dizisinin senaristi Meral Okay’ın akciğer kanseri tedavisi gördüğünü öğrendik. Ardından Tomris Giritlioğlu’nun da aynı rahatsızlıktan mustarip olduğu duyuldu. Sanat dünyası bu iki olayın şokunu henüz atlatamamışken, ünlü oyuncu Vahide Gördüm’ün meme kanseriyle mücadele ettiği, yönetmen Onur Ünlü’nün kolon kanseri nedeniyle ameliyat olduğu haberleri geldi. Mevzu bahis haberlerin basında yer alması son derece doğal. Tartışmaya açılması gereken konu; haberlerin aktarılış şekliydi. Okay’ın kansere yakalanması üzerine atılan ‘Yoksa dizi lanetli mi?’, Nilüfer’in meme kanseri tedavisi gördüğünü açıklamasının ardından gelen ‘Sanat dünyası kanser ediyor’ türü başlıklar... Ünlü isimlerin yaşadığı olumsuzlukları, magazin haberciliği anlayışıyla yayımlamak, “Medya etiği göz önünde bulundurulmuyor mu?”, “Sanatçıların da insan olduğu unutuluyor mu?”, “Hastalıkla mücadele eden ünlünün ve aynı rahatsızlığı yaşama ihtimali olan okuyucuların psikolojisi düşünülüyor mu?” sorularını akla getiriyor. Basının ‘özel hayat’ kavramını sınırlarına kadar zorlaması ve habere konu olan kişinin yaşadıklarını dikkate almaması medya etiği tartışmalarını gündeme getiriyor. Bu haberlerde nasıl bir dil kullanılması gerektiğini uzmanlara

danıştık.

‘Teşhis psikolojiyi olumsuz etkiler’ Psikiyatrist Zeynep Pınar (Humanite Psikiyatrik Tıp Merkezi): Kansere yakalanan kişi bedeninin kendisine ihanet ettiğini düşünür, psikolojik açıdan zor bir döneme girer. Bu dönemde kişinin depresyona girme ihtimali yükselir. Ülkemizde kanser oranı giderek artıyor ve sürekli göz önünde bulunan kişilerin de kansere yakalanması gayet doğal. Hastalığın teşhis edilmesi tabii ki kişinin psikolojisinin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olabiliyor. Kansere psikoloji arasındaki ilişki çok yakın olduğundan ikisi birbirinin gelişimini hızlandırabiliyor. Psikolojik sıkıntı çeken hastalar kendilerine çok iyi bakamayabilir, yaşama bakış açıları kötüleşebilir. Hastaların ruhsal durumlarının en üst düzeyde tutulması için gerekli çaba gösterilmeli, sanatçıların da birer insan olduğu ve onların da duygularının olduğu unutulmamalı.

‘Hastalık hikâyesi magazinleştiriliyor’ Prof. Dr. Melek Göregenli (Ege Üniversitesi Öğretim Üyesi): Her şeyden önce bir mahremiyet ihlali söz konusudur. Medyamız mahremiyetin ihlalini silah gibi kullanmaktadır. Kadınların bedenleri gerek görsel, gerek sözel olarak, medyanın ihtiyaçları doğrultusunda teşhir edilmektedir. Meme kanseri konusunda bir kadının - ünlü olduğu için bu kadının mahremiyet hakkını çiğneme hakkını kendinde görmemek koşuluyla - deneyiminden hareketle toplumsal yararı olacak bir şekilde haber de yapılabilir. Örneğin milyonlarca kadının aynı durumda kaldığında sağlığa erişim haklarına ilişkin içinde bulunduğumuz durum, erken teşhis imkânları gibi sorunlar konusunda katkı sunabilecek bir tartışma yaratılabilir. Ama gerek mahremiyet hakkı gerekse sağlık hizmetlerine koşulsuz ulaşma hakkı konusunda medyadan duyarlılık beklemek, ancak kendisini kamu yararı gözetme ilkesiyle tanımlamış bir medya anlayışının varlığında mümkündür. Yoksa tutuklu ve söz söyleme özgürlükleri olmayan insanların özel hayatlarını teşhir etme konusunda tereddüt etmeyen medya anlayışının, bir kadının hastalık hikâyesini magazinleştirmesi, kadın bedeni üzerinde her türlü kontrol ve tasarruf hakkını hoyratça kullanması şaşırtıcı değildir.” (Gültekin, Radikal Hayat, 19.10.2011)

Medyanın kamu yararı ile bağlantısını ve sağlık haberlerinin magazinleşmesi ile medya etiği arasında bağlantı kuran bu haber, sağlığın sosyo-politik bağlamının kurulmasına örnek oluşturmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kanımızca sağlık haberleri konusundaki rahatsızlık, -kamusal bir mesele olan- problemi tesbit edememekten kaynaklanmaktadır. Sağlık haberlerinin ele alınış biçimi, içinde yaşadığımız bireyselleşmiş toplum ve neoliberal süreç ile ilgili ipuçları içermektedir. Yazılı basın ve medya, sağlığı genellikle endüstriyel yapılardan, siyasi sistemden ve kamu politikalarından soyutlayarak ele almaktadır. Kanserden, obeziteden, kalp ve damar hastalıklarından korunmak için bireysel olarak alınabilecek önlemler, geniş yer bulur ve ilgi çekerken, bütün bu hastalıkların kapitalizmle ve sağlık politikaları ile ilgisi adeta görünmez hale gelmektedir. Tüm hastalık riskleri toplumsal- hatta küresel- olarak üretilmektedir; ancak bu risklerin bireysel önlemlerle çözülmesi beklenmektedir. Medyada da bu şekilde ele alınan sağlık konusu, bireylerin kamusal politikalar üretilmesi konusunda kamuoyu oluşturabilmeleri için yeterli bilgiyi içermemektedir. Sağlık konusu, bireylerin sorunlarına sıkışıp kalmakta, politik alana taşınmamaktadır.

Bu durumda, sağlık sosyo-politik bağlamından kopmakta ve özel yaşam bağlamlarına sıkışmaktadır. Bireylerin özel yaşam bağlamlarına sıkışan sağlık haberleri, endüstrinin yeni pazarlar yaratma isteği ile de uyumludur. Sağlık haberleri, medya dolayımı ile üretilen total metanın bir parçasına dönüşmüştür. Kozmetik, ilaç ve sağlık endüstrilerinin üretim nesnesi doğrudan insani nitelik ve özelliklerdir. Bu endüstriler, bilim, teknik ve medya aracılığı ile güzel, sağlıklı ve genç kalma kaygısını, bir taraftan üretimin nesnesi durumunda olan, diğer taraftan da tüketen özne konumunda olan insanların algılarına yerleştirmektedir. Tezimizin hipotezlerinden biri olan sağlık sayfaları altında ağırlıklı olarak bireylerin özel yaşam bağlamlarına hitap eden haberlerin yer alması, bu çerçeveden çözümlenebilmektedir. Bu sayfalardan taşan metalar, örneğin sağlık için bitkisel tedaviler, sağlıklı ve güzel bir beden için spor, güzel ve genç kalabilmek için kozmetikler ve estetik ameliyatlara gibi metalar, tek tek kullanım değerlerinin çok ötesinde, bir bütün olarak yaşam tarzını ifade etmektedir. Aynı zamanda örneğin eğlence, kültür-sanat, yaşam, spor sayfalarındaki başka metalarla da bir ilişki içindedir ve onlarla da bütünleşme eğilimindedir. Böylece endüstrilerin hem üretim nesnesi, hem de tüketim öznesi

konumundaki insanların insani nitelik ve algulamaları da, bir blok olarak karşısına çıkan metalar bağlamında değişmektedir. Bu durum, kapsam ekonomilerindeki karı arttırmak için ürün çeşidini arttırmak eğilimi ile de örtüşmektedir.

Yaşamın tıbbileştirilmesi sürecinde, artık doktorlar sürecin tek belirleyeni değildir; süreç içinde sıklıkla meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Bugün tıbbileştirme sürecinde tıp mesleği ve doktorların yanı sıra, tüketici/hastalar, sigortacılar ve biyoteknolojik endüstri de rol oynamaktadır. Doktorlar ise, hala önemli bir role sahiptir. Yaşamın tıbbileştirilmesinde sağlık gazeteciliği de bugün –isteyerek veya istemeyerek- önemli bir rol oynamaktadır.

Üretimin kamusal alanları, tıbbileştirmeyi endüstrinin meta üretiminin yararına olacak biçimde dönüştürmektedir. Bu noktada biyomedikal tıbbi otorite modelinin hasta/tüketici modeline evrilmesi ve hastaların tedavi süreçlerinde daha fazla söz ve karar hakkına sahip olmalarını, yine endüstriler lehine kullanmaktadırlar. Bu süreç, bireyselleştirme süreci ile ilişkilidir. Ancak bu süreç, sağlığı kamusal tartışmaya açabilme eğilimini de içinde barındırmaktadırlar. Burjuva devriminin temellerinde, kapitalizmin de olduğu temel bir gerçektir. Kamusal alanın ortaya çıkışında kapitalizm de etkili olmuştur; ancak kapitalizmin ileri aşamaları, bu önermenin en fazla sorgulanan kısmını oluşturmuştur. Post-burjuva kamusal alanında, ticari faaliyetin burjuva devrimleri dönemindeki hiyerarşik örgütlenmeyi kıran görece eşit bir toplum yarattığı önermesi, tıp ve endüstri arasındaki ilişki ile çürütülmektedir. Endüstrinin faaliyetleri açık olmaktan çok uzaktır ve kamusal tartışma ve denetimlere mesafesini tıp biliminin hiyerarşik yapısını kendi lehine kullanarak yapmaktadır; hiyerarşiyi ortadan kaldırmamaktadır; onu “satın alma zincirini” daha fazla destekleyecek biçimde kullanmaktadır. “Satın alma zinciri” ve metaların kamusal alana çıkışı, burjuva kamusal alanı ile başlamıştır. Ancak bu zincir, bugün yurttaşın metalar dışında bir seçim hakkının olmadığı kapalı bir toplumsal yapılanmanın ve demokratik tartışmayı bilimsel ve teknik argümanlarla felç eden etik, bilimsel ve kamusal problemlerin de temelini atmıştır. Endüstrinin tıp bilimini ilaç talebinin canlandırılması için bir araç olarak kullanması, bu alandaki karmaşık

problemin başlangıcını oluşturmaktadır. Artık tıbbi bilgi zincirini oluşturan her halka, planlı ikna ve pazarlama kampanyalarının hedefindedir.

Sağlık alanında metalaşmayı ve hastanın tüketiciye dönüşümünü hızlandırmış olan sağlık haberciliği, kamusal bir farkındalık yaratabilmek adına da benzer bir güce sahiptir. Ancak elbette bu alandaki endüstrilerin büyüklüğü ve gücü, bu durumun önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Gazetecilik mesleğinin pazar mantığı ile işler hale getirilmesi de diğer büyük problemi oluşturmaktadır. Sistem ve süreç içinde ne kadar çok insan gazeteciler eğlendirmek ve para kazanmak için vardır dese de, hukuktan mesleğin tarihi ve toplumsal anlamına kadar ortaya çıkan birçok çelişki, sürekli görünür hale gelmektedir. Çelişkilerin giderek daha fazla görünür hale gelmesi, süreç içinde bu çelişkilerin sorgulanması potansiyelini de içinde barındırmaktadır.

Sağlık alanında oluşturulacak karşıt kamusal alan, gazetecilerin, bilim insanlarının, sağlık araştırmacılarının, doktorların ve halkın endüstrinin dolayımı dışında iletişime ve iletişim kanallarına ihtiyaç duymaktadır. Burada gazeteciliğin ve basın özgürlüğünün kilit bir rolü vardır. Kamusal alan teorileri, bu zemini oluşturabilmek için temel alınabilir. Sağlık alanındaki karşıt kamusal alanda, gazetecilik pratikleri içerisinde hasta/tüketicilerin yerini yurttaşların alması, önemli bir bakış açısı değişimini getirecektir. Rawls'un siyasal makullük fikri, yani yurttaşların yurttaşlar olarak ele alınması, sağlık gazeteciliği pratiği içinde biyo-medikal otorite veya hasta-tüketici biyo-iletişim modelleri dışında, bireylerin yurttaşlar olarak ele alındığı ve kamusal alandan temellendirilen modeldeki temel düşünce ile uyusmaktadır. Foucault'cu düşünceden beslenen biyo-politika ve biyo-toplumsallık fikrinde tıp ve kamu sağlığının yurttaşlık fikrini nasıl şekillendirdiği ele alınmıştı. Foucault'cu düşünceyi, biyo-medikal otorite ve hasta-tüketici biyo-iletişim modellerini değerlendirebilmek için "Modernite'de Tıp Biliminin Politik Anlamı" bölümünde kullanmıştık. Briggs ve Hallin'in önerdiği kamusal alan modelinde ise, bireyler hasta veya tüketici yerine yurttaş olarak ele alınmaktadır. Bu modelde, enformasyonun anlamı, hem yurttaşlar hem de politika üreten ve karar alanlara kamu yararını ilgilendiren konularda kolektif karar alma yolunu açmasıdır. Ancak biyo-

iletişimin kamusal alan modeli, Habermas veya Rawls'un eşitlikçi modellerinden farklıdır. Kamusal alanın parçalılığını ön görür (Negt ve Kluge'de olduğu gibi). Sağlık haberciliği, tıpkı politik habercilik gibi, hiyerarşik bir düzlemde işlemektedir. Politik habercilik ile bilimsel habercilik arasında yer alan sağlık haberciliği, bu açıdan mutlaka geç kapitalizmin bu alana olumsuz yansımalarını ve bu alanda çok sık görülen politik veya ekonomik yolsuzluğu da açığa çıkaracak güçte olmalıdır. Kamusal model, bütün bu hiyerarşik düzlemde, bu özel yapılanmayı tartışmaya açmayı hedeflemektedir.

Briggs ve Hallin, makalelerinde Bauman ve Beck'e benzer biçimde, sağlık alanının bireyselleştirildikçe daha fazla politize olma yönünde müphem bir çekirdek taşıdığına dikkat çekmektedir. Özellikle, hasta/tüketici modeli ile kamusal alan modellerinin birbirinden tamamen ayrı ve birbirine tamamen karşıt olmadıklarını da vurgulamaktadırlar. Kamusal alanın kendisi, bir açıdan, yeni ortaya çıkmaya başlayan piyasa toplumunda, yatırımcıların ticari ve politik enformasyonu talep etmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Sağlık alanında da aktif hasta/tüketicinin merkezini oluşturduğu enformasyon akışı modeli, kamusal alana ve kamusal tartışmalara girişi teşvik edecek potansiyeli barındırmaktadır. Aydınlanmacı kamusal alan, kapitalist piyasa ilişkilerinin içinde doğmuştur. Bugün bu çelişkilerin iyice artması, tartışmayı teşvik edecek potansiyeli de içermektedir.

Bu nedenle sağlık alanında kurulabilecek eleştirel bir kamusal alan modeli için de kapitalist piyasa ilişkileri, tabut taşıyıcısı olabildiği gibi, ebe de olabilir. Yukarıda da dikkati çektiğimiz gibi, sağlık haberleri, eleştirel bir kamusal alanın kuruluşunun anahtarı olabilecek güçtedir. Ama bunun olabilmesi için metalaşmanın ve piyasa ilişkilerinin yarattığı ikilemlerin kamuya açılması ve eleştirel bir biçimde tartışılması gerekmektedir. Ancak araştırmamız, Türkiye'de baskın eğilimin henüz bu yöne değil, metalaştırmaya doğru olduğunu göstermektedir. 15 Eylül – 15 Kasım 201 tarihleri arasında en çok satan üç gazete olan Posta, Zaman, Hürriyet Gazeteleri ve ekleri ile kamusal alan modeline yakın bir yayın politikası izleyeceğini duyurmuş olan ve o tarihler arasında tiraj açısından 23. Sırada yer alan Radikal Gazetesi ve ekleri ile yaptığımız araştırmanın bulguları, tezimizin hipotezlerini doğrulamıştır.

İki aylık araştırma sırasında 1672 haber, köşe yazısı, makale, soru-cevap, diyet-güzellik-alternatif- bitkisel reçete, tanıtma yazısı ve röportajın 410 tanesi Zaman Gazetesi ve eklerinde, 673 tanesi Posta Gazetesi ve eklerinde, 471 tanesi Hürriyet Gazetesi ve eklerinde, 118 tanesi de Radikal Gazetesi ve eklerinde yer almıştır.

Tezimizin hipotezlerinden biri olan sağlık sayfalarında sağlığın sosyo-politik bağlamından kopararak bireyselleştirildiği ve üretimin kamusal alanlarının etkisiyle tıbbileştirme ve hastaların hasta/tüketiciye dönüştürülmesi eğilimi, haberlerin yeri üzerinden incelenmiştir. İncelenen dört gazete içinde sadece Zaman Gazetesi'nde, hergün düzenli olarak yer alan "Aile/Sağlık" sayfası yer almaktadır. Radikal Gazetesi, hergün yer vermemekle beraber, bazı günlerde sağlık haberleri görünümünde advertorialların yer aldığı bir "Eko-Sağlık" sayfasına yer vermektedir. Hürriyet Gazetesi, ağırlıklı olarak sağlığa eklerinde yer ayırmaktadır. "Sağlık" sayfaları da çeşitli başlıklarla –örneğin seyahat sağlığı- eklerde yer almaktadır. Hürriyet Kelebek'te Osman Müftüoğlu ve Yaşasın Hayat Ekibi ile "Yaşam Reçeteleri" düzenli olarak yer almaktadır. ESAM'a da üye olan sağlık muhabiri Mesude Erşan da çeşitli yazı ve haberlerle eklerde yer almaktadır. Posta Gazetesi ise, düzenli olarak cinsel sağlığa – soru-cevaplarla-, Dr. Ender Saraç ile "Sağlıklı Yaşam"a yer ayırmaktadır. Çıkan bulgulara göre, incelenen dört gazetede sağlık politikaları haberleri, sağlık sayfalarında %2 oranında yer almaktadır. Ancak sağlık sayfası, Zaman dışında düzenli yayımlanmamaktadır; bu nedenle internet sitelerindeki sağlık başlığı altındaki haberler de incelenmiştir.

Hipotezimizi, 15 Eylül – 15 Kasım 2011 tarihleri arasında aynı gazetelerin internet siteleri üzerinden de araştırdık. Basılı gazetelerden farklı olarak, internet siteleri "Sağlık" bölümlenmesine devamlı yer vermektedir. Posta Gazetesi'nin internet sitesinde, sağlık başlığı, "Bebek&Çocuk", "Beslenme&Diyet", "Cinsel Sağlık", "Erkek Sağlığı", "Estetik", "Genel Sağlık", "Kadın Sağlığı", "Ruhsal Sağlık", "Tıp Dünyası" ve "Bitkisel Sağlık" şeklinde bölümlenmektedir. İnternet sitesi, gazeteden çok daha fazla üretimin kamusal alanları ile kaplanmıştır. "Bitkisel Sağlık" başlığının altında çıkan her türlü yazı, haber, tanıtım, advertorialdır. Sağlık politikaları haberleri, çok nadiren "Tıp Dünyası" altında yer almaktadır. Kaynağı belirsiz haber

çok fazladır, ajanslardan geçilen sağlık haberleri de burada yer almaktadır. Hürriyet'in internet sitesinde sağlık, tek bir bölüm altında ve ağırlıklı olarak sosyo-politik bağlamdan kopuk bilimsel araştırma ve epidemiyolojik düzen ve insani ilgi haberleri ağırlıklı olarak ele alınmaktadır. Bu bölümde doktorlarla yapılan çeşitli röportajlar da yer alabilmektedir. Sağlık politikası haberleri, sağlık bölümünde çok az yer almaktadır. Haberlerin büyük bölümü ajans kaynaklıdır; bir kısmı ise kaynak verilmeden yayımlanmaktadır. Zaman Gazetesi'nin internet sitesinde, günlük gazete içinde "Aile/Sağlık" sayfasında yaklaşık iki haftalık bir zaman dilimi içinde yer almış olan bütün haberler, yer almaktadır. Aile sağlık servisinin hazırladığı haberlerin yanı sıra, muhabirlerin hazırladığı haberler, köşe yazıları ve Cihan Haber Ajansı kaynaklı haberler de yer almaktadır. Sağlık politikası haberleri, gazete ile paralel olarak, çok az yer bulabilmektedir. Radikal Gazetesi'nin internet sitesinde sağlık bölümünde 10 günlük sağlık haberlerini bulmak mümkündür. Farklı gazetelerin tartışma yaratan haberleri de (örneğin 22 Eylül tarihinde sağlık bölümünde 14 Eylül tarihli Habertürk Gazetesi haberi "Kanserli Sayılar: 3 ve 7") bu bölümde okunabilmektedir. Ajans haberleri ağırlıktadır; arada muhabir ve farklı medyaların haberleri de yer almaktadır. Sağlık politikası haberleri, yine azınlıktadır.

Gazetelerin internet siteleri üzerinden yapılan araştırma, rakamsal veriye çevirilmemiştir; çünkü haberlerin büyük bir kısmı, basılı gazetelerde yer alan haberlerdir. Bunların dışında kalanlar, ağırlıklı olarak advertorialdır. Başka medyaların tartışma yaratan haberleri de sağlık bölümünde yer alabilmektedir. Basılı gazetelerin rakamsal verileri, sağlık politikaları haberlerinin sağlık haberleri içinde düşük bir yüzdeyi oluşturduğunu göstermektedir; bu durum internet üzerinde de farklı değildir. Ancak internet üzerinden yapılan araştırma, sağlık bölümlerinde yer alan haberlerin yoğun bir biçimde endüstrinin kamusal alanlarıyla kaplandığını ve sağlığın sosyo-politik bağlamından koparıldığını göstermektedir.

Basılı gazetelerde de sağlık politikaları haberleri, sağlık sayfalarında nadiren (%2 oranında) yer almaktadır. Zaman'da sağlık sayfası, "Aile&Sağlık" başlığı ile yer almaktadır. Bu sayfada verilen sağlık politikaları haberlerinin yüzdesi, diğer sağlık haberlerine göre çok düşüktür. Zaman, bu sayfa altında aile ve muhafazakar yaşam

üzerine haberlere, köşe yazılarına ve makalelere de yer vermektedir. Sayfada aile yaşamının korunmasına yönelik haberler de yer alabilmektedir. Doğrudan sağlık haberi olmayan veya kendisini sağlıkla ilişkilendirmeyen haberler, sayısal verilere dahil edilmemiştir. Zaman Gazetesi'nin Aile&Sağlık sayfasında sağlık ve aileyi bir arada ele alması ve bunu da muhafazakar bir yaşam tarzı ile birleştirmesi, sağlığı bireyselleştirmekten çok, sağlığı aile üzerinden ve aileyle ve muhafazakar bir yaşam tarzı ile bağdaştırarak korumaya çalışmak olarak yorumlanabilir. 1980'den günümüze, Türkiye'de de giderek kendini hissettiren muhafazakarlaşma eğilimini de neoliberalleşme eğilimi ile beraber okumak mümkündür.

Radikal'in Eko-Sağlık sayfası arada bir yayımlanmaktadır. Bu sayfada sadece advertorial yayımlanmaktadır. Hürriyet ve Posta'da endüstrinin kamusal alanlarının hakimiyeti görülmektedir. Bireyselleştirilen ve endüstrinin kamusal alanlarının dolayımında metalar yığınınına eklenen sağlık haberleri, Hürriyet'te eklerde, Posta'da ise gazetenin içinde "Yaşam Reçeteleri" ve "Sağlıklı Yaşam" başlıkları ile yer almaktadır. Bu bölümlerde sağlık politikaları haberleri yer almadığı gibi, ele alınan konular, sosyo-politik bağlamından koparılarak ve bireysel çözüm önerileri ile verilmektedir.

Sağlık politikaları haberlerinin tüm gazetelerde çıkan sağlık haberleri içindeki oranı %14 çıkmıştır. Bu oran, sağlığın gazetelerde sosyo-politik bağlamından koparıldığı yönündeki hipotezimizi doğrular niteliktedir. Posta Gazetesi için bu oran %6; Hürriyet için %13; Zaman için %18; Radikal için %49 olarak çıkmıştır. İncelenen gazeteler içinde sağlığı sosyo-politik bağlamından en az koparan gazete Radikal çıkmıştır. Ancak o dönemde tirajı en yüksek olan Posta Gazetesi'nde sağlık politikası haberlerinin oranının %6 olması, son derece anlamlı bir veridir ve sosyo-politik bağlamından koparma eğilimini doğrulamaktadır. İki aylık dönem içinde yayımlanan toplam sağlık politikası haberinin sayısı 236'dır. Zaman'da 75, Posta'da 43, Hürriyet'te 60, Radikal'de ise 58 sağlık politikası haberi yer almıştır.

Analiz için belirlenmiş olan 12 kategori, bölüm içinde iki başlık altında verilmektedir. Tablolar ve Şekiller başlığı altında, haber/yazıların konularına göre

dağılımı, haber/yazıların gazetedeği yerine göre dağılımı, sağlık politikası haberlerinin gazetedeği yerine göre dağılımı, haberlerin kaynağına ve aktarıcısına göre dağılımı, haber/yazıların türüne göre dağılımı, haberin/yazının tıbbi bakışına göre dağılımı ile advertorialların gazetedeği yerine göre dağılımı görülebilmektedir. Haberlerin kaynağına ve aktarıcısına göre dağılımında, sadece haberler ele alınmıştır. Aktarıcı, muhabir, ajans, haber servisi ve belirsiz olarak ele alınmaktadır. Bu kategori bize sağlık haberlerinin ne kadarının gazetenin muhabirleri tarafından hazırlandığı bilgisini verecektir. Buradan yola çıkarak haberleri incelediğimizde, önceki bölümde ele aldığımız uzman sağlık muhabiri azlığının haberlerin sosyo-politik bağlamından kopuşu ile bağlantısı kurulabilmektedir. İki aylık haberler içinde haber aktarıcısı olarak muhabirlerin ağırlığı, %21 çıkmıştır. Muhabirlerin aktardığı haberler, en fazla Radikal ve Zaman'da yer almaktadır. Bir haber içinde birden fazla kaynak varsa, hepsi tek tek sayılmaktadır. Örneğin haberde hem politika yapıcı, hem uzman/bilim insanı, hem de yurttaş kaynak olarak yer almışsa, her biri ayrı ayrı sayılmaktadır. Haberlin/yazının türünde, gazetelerde sağlık haberlerinin hangi metin türleri olarak ele alındığını göstermektedir. Haberlin/yazının tıbbi bakışı kategorisinde, uzmana yönlendiren haber/yazılar, biyomedikal otorite anlayışının gazetelerdeki yansımasını göstermektedir. Doğrudan tedavi ve yaşam tarzı öneren haber/yazılar ise, hasta/tüketici anlayışının gazetelerdeki yansımasıdır. Son kategori olarak advertorialların yeri de bize gazetelerin sağlık sayfaları ile advertoriallar arasındaki bağlantıyı göstermektedir. Sağlık haberlerinde haber kaynağı olarak bilim insanı/doktor kullanma oranı 2 aylık süreç içindeki 935 haberde %29 oranında çıkmıştır. Bu oran, tıbbi bakışın Türkiye'de de tıbbi otorite modelinden hasta/tüketici modeline doğru evrildiğini işaret etmektedir. Haber, makale ve köşe yazılarında uzman/doktora yönlendirme oranının ciddi biçimde azaldığı göze çarpmaktadır. Posta ve Hürriyet'te doğrudan soru-cevap bölümleri olarak hazırlanmış olan sağlık kısımlarında uzmana/doktora yönelendirme çıkmaktadır. Haber dışı yazılarda yoğun bir biçimde sağlığı ve sağlıklı yaşamı farklı metalarla ilişkilendirerek yaşam tarzı önerme eğilimi gözlenmektedir.

Hasta/tüketici modeli, tıbbi otorite modeline göre tıp ve sağlık ile ilgili konuları daha fazla tartışmaya açma potansiyelini de içinde barındırmaktadır. Bu anlamda sağlık alanındaki baskın metalaştırma eğiliminin dışında, karşıt kamusal alan ve bu alana enformasyon, haber ve tartışma taşıyan alternatif medyanın da incelenmesi, bu konuda daha fazla veri sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abraham, John: “Building on Sociological Understandings of the Pharmaceutical Industry or Reinventing the Wheel? Response to Joan Busfield’s ‘Pills, Power, People’”, **Sociology**, Vol. 41 (4), 2007, s. 727 - 736
- Abramson, John: “Medical Reporting In A Highly Commercialized Environment”, **Nieman Reports**, Vol. 57, No. 2, 2003, s. 54 -58
- Althusser, Louis: İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Çev. Alp Tümertekin, 2. Basım, İstanbul, İthaki, 2006
- Applbaum, Kalman: “‘Consumers are Patients!’ Shared Decision-Non-compliance as Business Opportunity making and Treatment”, **Transcult Psychiatry**, 46, 2009, s. 107-130
- Applbaum, Kalman: “Sağlıkta Küresel Pazarlama: İlaç Entrikaları”, **Kapitalizmde Sağlık: Sağlıksızlık Semptomları**, Çev. Umut Haskan, Yordam Kitap, 2011, s. 99-118
- Arendt, Hannah: **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, 3. Baskı, İstanbul, İletişim, 2006
- Armstrong, Chris: **Rethinking Equality: The Challenge Of Equal Citizenship**, Manchester University Press, 2006
- Armstrong, Jesse (Yazar) ve Brian Welsh (Yönetmen): “The Entire History Of You”, **Black Mirror** (Televizyon Dizisi), United Kingdom, Channel Four, 2011
- Arslan, Çetin; Murat Kayaççek, **T.C. Anayasası**, Hürriyet Yay., İstanbul, 2010
- Avcı, Artun: “Türkiye’de Kamusal Alan ve Televizyon: Vatandaş Televizyonundan Tüketici Televizyonuna Dönüşüm”,

Yayımlanmamış Doktora Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2008

- Aydın, Erdem: “Paternalizm ve Aydınlatılmış Onam”, t.y., (Çevrimiçi) <http://www.medinfo.hacettepe.edu.tr/ders/TR/D2/9/3413.doc>, 15.05.2012
- Barber, Benjamin: **Güçlü Demokrasi**, Çev. Mehmet Beşikçi, İstanbul, Ayrıntı, 1995
- Baudrillard, Jean: **Simulakrlar ve Simülasyon**, Çev. Oğuz Adanır, 3 Baskı, Ankara, Doğubatı, 2005
- Baudrillard, Jean: **Sessiz Yığınların Gölgesinde**, Çev. Oğuz Adanır, 3. Baskı, Doğubatı, 2006
- Bauman, Zygmunt: **Modernite ve Holocaust**, Çev. Suha Sertabiboğlu, Sarmal Yay., 1997
- Bauman, Zygmunt: **Siyaset Arayışı**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis, 2000
- Bauman, Zygmunt: **Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri**, İstanbul, Ayrıntı, 2001
- Bauman, Zygmunt: **Modernlik ve Müphemlik**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı, 2003
- Bauman, Zygmunt: **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Ayrıntı, 2005
- Bauman, Zygmunt: **Postmodern Etik**, Çev. Alev Türker, 2. Basım, İstanbul, Ayrıntı, 2011
- Beck, Ulrich: **Siyasallığın İcadı**, Çev. Nihat Üner, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2005
- Beck, Ulrich: **Risk Toplumu**, Çev. Kazım Özdoğan, Bülent Doğan, İstanbul, İthaki, 2011
- Beitz, Charles R.: “Human Rights and The Law Of Peoples”, **The Ethics Of Assistance: Morality and The Distant Needy**, Ed. Deen Chatterjee, Cambridge University Press, 2004, s. 1 -25

- Benhabib, Seyla: “Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jurgen Habermas”, **Habermas and the Public Sphere**, The MIT Press, 1996, s.73-98
- Bernauer, James W.: **Foucault’un Özgürlük Serüveni**, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı, 2005
- Berridge, Virginia, Penny Starns: “The ‘invisible industrialist’ and public health: the rise and fall of ‘safe smoking’ in the 1970s”, **Medicine, the Market and the Mass Media**, Der. Virginia Berridge and Kelly Loughlin, T&F Informa, 2005
- Berry, Shawn: “USA Today, The London Free Press, and the Rationalization of the North American Newspaper Industry”, **Canadian Journal of Communication**, Vol. 19, No. 2, 1994, (Çevrimiçi) <http://www.cjc-online.ca/viewissue.php?id=29>, 18 Aralık 2007
- Best, Steven: **The Politics Of Historical Vision: Marx, Foucault, Habermas**, Taylor & Francis e-Library, 2005
- Bivins, Thomas: **Mixed Media**, London, LEA, 2004
- Boettcher, James: “Rawls and Gaus on the Idea of Public Reason” **IWM Junior Visiting Fellows Conferences**, Vol. IX/9, 2000
- Borovalı, Murat: “Önsöz”, **Halkların Yasası**, Çev. Gül Evrin, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2006
- Braunstein, Phlippe: “Mahremiyet Yaklaşımları, XIV – XV. Yüzyıllar”, **Özel Hayatın Tarihi 2**, Çev. Roza Hakmen, İstanbul, Y.K.Y., 2006
- Bridge, Gary: “Reason in the City”, **Mediapolis: media practices and the political spaces of cities**, Open University, 9-10 June, 2008
- Briggs, Charles L.: “Communicability, Racial Discourse, and Disease”, **The Annual Review of Anthropology**, 34, 2005, s.269-291

- Briggs, Charles L., Daniel C. Hallin: “Biocommunicability The Neoliberal Subject and Its Contradictions in News Coverage of Health Issues”, **Social Text** 93, Vol. 25, No. 4, 2007, s.43-66
- Briggs, Charles L., Daniel C. Hallin: “Health reporting as political reporting: Biocommunicability and the public sphere”, **Journalism**, 11, 2010, s. 149-165
- Buchanan, Allen: “Taking The Human Out Of Human Rights”, **Rawls’s Law Of Peoples**, Ed. Rex Martin and David A. Reidy, Balckwell Publishing, 2006, s. 150 – 169
- Brooker, Charlie (Yazar) ve Otto Bathurst (Yönetmen): “The National Anthem”, **Black Mirror** (Televizyon Dizisi), United Kingdom, Channel Four, 2011
- Brooker, Charlie, Konnie Huq (Yazar) ve Euros Lyn (Yönetmen): “15 Million Merrits”, **Black Mirror** (Televizyon Dizisi), United Kingdom, Channel Four, 2011
- Burnz, Nancy, Key Lehman Schlozman, Sidney Verba: **The Private Roots of Public Action**, Harvard University Press, 2001
- Caburnay, Charlene A. Ve arkadaşları: “The News on Health Behavior: Coverage of Diet, Activity, and Tobacco in Local Newspapers”, **Health Education & Behavior**, 30, 2003, s.709-722
- Calhoun, Craig: “Introduction: Habermas and the Public Sphere”, **Habermas and the Public Sphere**, The MIT Press, 1996, s.1-48
- Cangöz, İncilay: “Yurttaş Gazeteciliği ve Yerel Basın”, **Gazetecilik ve Habercilik** Alankuş, S. (Edt.), İstanbul, IPS İletişim Vakfı, 2003, s.101–118
- Cankaya, Özden, Melike Batur Yamaner: **Kitle İletişim Özgürlüğü**, Ankara, Turhan Yay., 2006
- Carballo, Hjelmar, Ulf Hjelmar: **Public Opinion Polling in a Globalized World**, Ed. Hjelmar Carballo ve Ulf Hjelmar, Springer, 2008, s.1-12

- Carey, James W.: “Journalism and Criticism: The Case of an Undeveloped Profession” **The Review of Politics**, 26, 1974, s.227-249
- Carey, James W.: “A Short History of Journalism for Journalists: A Proposal and Essay”, **The Harvard International Journal of Press/Politics**, No:12, 2007, s.3-16
- Carpentier, Nico, Bart Cammaerts: “Bringing Hegemony, Agonism and The Political Into Journalism and Media Studies, An Interview With Chantal Mouffe”, **Journalism Studies**, 7 (6), 2006, s. 964 - 975
- Charatan, Fred: “Doctors say they are not influenced by drug companies’ promotions”, **BMJ**, Vol. 322 , 2001, s.1081
- Chew, Fiona, Judith Mandelbaum-Schmid and Sue Kun Gao: “Can Health Journalists Bridge The State-of-the-Science Gap In Mammography Guidelines?”, **Science Communication**, 27, 2006, s. 331 - 351
- Civaner, Murat: “İlaç Şirketlerinin Pazarlama Yöntemleri ve Hekimlere Etkileri”, **Hekim Forumu Dergisi**, 12-9, 2005, s.1-6
- Clark, David B.: “Consumption and the city, modern and postmodern”, **International Journal of Urban and Regional Research**, 2, 6, 21 1997, s.218-237
- Cohen, David ve arkadaşları: “Medications as social phenomena”, **Health**, Vol 5(4), 2001, s.441–469
- Collins, Richard: “Public service broadcasting: yesterday, today and tomorrow”, 2010 (Çevrimiçi)
<http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/richard-collins/public-service-broadcasting-yesterday-today-and-tomorrow>, 22Eylül 2011
- Conboy, Martin: **Journalism: A Critical History**, London, Sage, 2004
- Conrad, Peter: **The Medicalization of Society**, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2007

- Consumers International (CI): **Drugs, doctors and dinners: How drug companies influence health in the developing world**, Consumers International Press, 2007
- Corbin, Alain: “Çılgınlıklar ve Fısıldaşmalar”, **Özel Hayatın Tarihi 4**, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Y.K.Y., 2008
- Curtis, Adam (Yönetmen, Senaryo Yazarı): Eight People Sipping Wine In Kettering, **The Century Of The Self** (Belgesel), United Kingdom, BBC Four, 2002
- Çınarlı, İnci: **Sağlık İletişimi ve Medya**, Ankara, Nobel, 2008
- Çiğdem, Ahmet: Kamusal Alan, Kamusal Din ve Kamusal Akıl, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 2. Baskı, Hil Yay., 2010, s. 504 - 512
- Dahlberg, Lincoln: “The Habermasian public sphere: Taking difference seriously?”, **Theory and Society**, 34, 2005, s.111-136
- Dahlgren, Peter: “Introduction”, **Communication and Citizenship Journalism and The Public Sphere**, Ed. Peter Dahlgren and Colin Sparks, Taylor and Francis e-Library, 2005
- Debord, Guy: **Gösteri Toplumu**, Çev. Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent, Ayrıntı, 1996
- Demir, Müge: **Sağlık Haberleri ve Medya Gerçeği**, Ankara, Nobel, 2010
- Doğan, Aysel: “The Law Of Peoples And The Cosmopolitan Critique”, **Reason Papers**, 27, 2004, s. 131 - 148
- Downey, John, Natalie Fenton: “New media, Counter publicity and the Public sphere”, **New Media Society** 2003, s.185-202
- Duby, Georges: “Roma İmparatorluğu’ndan 1000 Yılına”, **Özel Hayatın Tarihi 1**, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Y.K.Y., 2006
- Durak, Yasin: **Emeğin Tevekkülü Konya’da İşçi-İşveren İlişkileri ve Dindarlık**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011

- Dursun, Çiler: “Haber ve Habercilik/Gazetecilik üzerine Düşünmek”, **Gazetecilik ve Habercilik**, Der. Sevda Alankuş, İstanbul, IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2003
- Eagleton, Terry: **Marx Neden Haklıydı?**, Çev. Oya Ökmen, İstanbul, Yordam, 2011
- Eco, Umberto: **Açık Yapıt**, Çev. Pınar Savaş, İstanbul, Can Yay., 2001
- Eco, Umberto: **Beş Ahlak Yazısı**, Çev. Kemal Atakay, 3. Basım, İstanbul, 2009
- Encabo, M. N.: “Gazetecilik Etiği ve Demokrasi: Medya Etiği ve Kamusal Alan”, **Medya Kültür Siyaset**, İ.Süleyman (Ed.), Ankara, Alp, 1997, s. 283 – 295
- Esser, Frank: “Tabloidization of News: A Comparative Analysis of Anglo-American and German Press Journalism”, **European Journal of Communication**, 14 1999, s. 291-305
- Falzon, Christopher: **Foucault ve Sosyal Diyalog**, Çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul, Paradigma, 2001
- Filc, Dani: “The health business under neo-liberalism: the Israeli case”, **Critical Social Policy**, Vol. 25(2), 2005, s.180–197
- Finlayson, J. Gordon: **Habermas**, Çev. Talat Kılıç, Ankara, Dost, 2007
- Fishman, Jennifer R.: “Manufacturing Desire:: The Commodification of Female Sexual Dysfunction”, **Social Studies of Science**, 34, 2004, s.187-218
- Foucault, Michel: **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Baskı, İmge, 2000
- Foucault, Michel: **Kliniğin Doğuşu**, Çev. Temel Keşoğlu, Doruk, 2002
- Foucault, Michel: **Büyük Kapatılma**, Çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı, 2005 (a)

- Foucault, Michel: **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, Çev. Işık Ergüden, Osman Akinhay ve Ferda Keskin, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı, 2005 (b)
- Foucault, Michel: **İktidarın Gözü**, Çev. Işık Ergüden, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı, 2007
- Foucault, Michel: **Toplumunu Savunmak Gerekir**, Çev. Şehsuvar Aktaş, 4. Baskı, İstanbul, YKY, 2008
- Fraser, Nancy: “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 2. Baskı, Hil Yay., 2010, s. 103-132
- Freud, Sigmund: **Kültürdeki Huzursuzluk**, İstanbul, Say Yay., 2011
- Fuller, Jack: **What Is Happening To News The Information Explosion and The Crises In Journalism**, Chicago and London, The University of Chicago Press, 2010
- Gambetti, Zeynep: “Marx ve Arendt: emek, iş, eylem üzerinden üç siyaset biçimi”, **Birikim Dergisi**, 217, 2007, s. 46-54
- Garnham, Nicholas: "The Media and Public Sphere", **Habermas and the Public Sphere**, Ed. Craig Calhoun, Cambridge, MIT Press, 1996, s.359-376
- Gedik, Ömer: **Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008
- Geuss, Raymond: **Kamusal Şeyler, Özel Şeyler**, Çev. Gülayşe Koçak, İstanbul, YKY, 2005
- Gezgin, Suat, “Medya ve Demokrasi”, t.y. (Çevrimiçi) <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/19gezgin.pdf>, 10.05.2012
- Giddens, Anthony: **Mahremiyetin Dönüşümü**, 2. Basım, İstanbul, Ayrıntı, 2010
- Ginev, Dmitri: “The Pluralistic Public Sphere from an Ontological Point of View”, **Critical Theory after Habermas**, Brill, 2004, s. 77-103

- Gökğöz, Gökhan: “Web 2.0, Postmodern Toplum ve İletişimsel Demokrasi” t.y. (Çevrimiçi) ab.org.tr/ab10/bildiri/60.pdf , 23 Nisan 2011
- Goode, Luke: **Habermas Democracy and The Public Sphere**, Pluto Press, 2005
- Grow, Jean M., Jin Seong Park, Xiaoqi Han: “ ‘Your Life is Waiting!’: Symbolic Meanings in Direct-to-Consumer Antidepressant Advertising” **Journal of Communication Inquiry**, Volume 30, Number 2, 2006, s.163-188
- Gutting, Gary: **Foucault**, Çev.Hakan Gür, Ankara, Dost, 2010
- Habermas, Jürgen: **Modernity – An Incomplete Project**, t.y., s. 3 (Çevrimiçi) 15 http://www.peripatetic.us/habermas_modernityproject-1.pdf, 19.Şubat, 2012
- Habermas, Jürgen: **The Structural Transformation of the Public Sphere**, 5th Edition, MIT Press, 1993
- Habermas, Jürgen: **Between Facts and Norms**, The MIT Press, 1996
- Habermas, Jürgen: **İletişimsel Eylem Kuramı**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Kabalcı Yay., 2001
- Habermas, Jürgen: **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, 8. Baskı, İstanbul, İletişim, 2009 (a)
- Habermas, Jürgen: “Aklın Kamusal ve Aleni Kullanımı Yoluyla Uzlaşma: John Rawls’un Siyasal Liberalizmi Üzerine Düşünceler”, **Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?**, Der. Murat Özbek, İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2009 (b), s.43 - 75
- Habermas, Jürgen: “Kamusal Alan”, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 2. Baskı, Hil Yay., 2010, s. 95-102
- Hall, Catherine, Michelle Perrott, Lynn Hunt: “Evim Evim Güzel Evim”, **Özel Hayatın Tarihi 4**, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Y.K.Y., 2008

- Hall, Stuart, Martin Jacques: **Yeni Zamanlar**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 1995
- Hall, Stuart: “Kodlama, Kodaçımılama”, Çev. Yiğit Yavuz, **Medya ve İzleyici: Bitmeyen Tartışma**, Der. Şahinde Yavuz, Vadi, 2005, 85-98
- Halloran, S. Michael: “Public vs. private: Richard Sennett on public life and authority”, **Quarterly Journal of Speech**, 67:3,1981, s.322-330
- Hansen, Miriam: “Foreword”, **Public Sphere and Experience Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere**, Oskar Negt and Alexander Kluge, University of Minnesota Press, 1993
- Hargreaves, Ian: **Gazetecilik**, Çev. Yeliz Özkan, Ankara, Dost Yay., 2006
- Hedrick, Todd: **Rawls and Habermas reason, pluralism, and the claims of political philosophy**, Stanford University Press, 2010
- Hodgetts, Darrin, Kerry Chamberlain, Margaret Scammell, Rolinda Karapu and Waimarie Nikora Linda: “Constructing health news: possibilities for a civic-oriented journalism”, **Health**, 12, 2008, s.43-66
- Hohendahl, Peter Uwe: “Critical Theory, Public Sphere and Culture. Jürgen Habermas and His Critics”, Çev. Marc Silberman, **New German Critique**, 16, 1979, s. 89 - 118
- Hopkins, Terrence K., Immanuel Wallerstein: **Geçiş Çağı**, Çev. Nuri Ersoy, Yücel Kaya, İstanbul, Avesta, 2000
- Huh, Jisu, Denise E. Delorme, Leonard N. Reid: “The Third-Person Effect and its Influence on Behavioral Outcomes in a Product Advertising Context: The Case of Direct-to-Consumer Prescription Drug Advertising”, **Communication Research**, 31, 2004, s.568-599
- Hunt, Lynn: “Fransız Devrimi ve Özel Hayat”, **Özel Hayatın Tarihi 4**, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Y.K.Y., 2008
- Illich, Ivan: **Sağlığın Gaspı**, İstanbul, Ayrıntı, 1995
- Iveson, Kurt: **Publics and The City**, Blackwell, 2007

- Jackson, J.: “Araştırmacı Gazetecilikte Dürüstlük” A. Belsey & R. Chadwick (Der.), **Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar**, İstanbul, Ayrıntı, 1998, s. 120–140
- Jameson, Fredric: “On Negt and Kluge”, **Alexander Kluge: Theoretical Writings, Stories, and an Interview**, October, Vol. 46, Autumn, The MIT Press, 1988, s. 151-177
- Jeanneney, Jean-Noel: **Medya Tarihi**, Çev. Esra Atuk, 2. Basım İstanbul, Y.K.Y., 2006 Yılı
- Johnson, Pauline: **Habermas Rescuing The Public Sphere**, Routhledge, 2006
- Jones, Colin: “The Great Chain of Buying: Medical Advertisement, the Bourgeois Public Sphere, and the Origins of the French Revolution”, **The American Historical Review**, 101, 1, 1996, s.13-40
- Kalaycı, Nazile: “Kamusal Alan Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Aristoteles-Marx-Habermas”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2007
- Kant, Immanuel: **Practical Philosophy**, Cambridge, 1996
- Kaya, Asuman, Erkan Yüksel, Pelin Öğüt: “Sağlık haberlerinde ‘Mucize Tedavi’ler”, 2010, (Çevrimiçi) www.dorduncukuvvetmedya.com, 7 Ocak 2011
- Keane, John: **Medya ve Demokrasi**, Çev. Haluk Şahin, 3. Baskı, İstanbul, Ayrıntı, 1999
- Kellner, Douglas: **Communications vs. Cultural Studies: Overcoming the Divide**, t.y., (Çevrimiçi) <http://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/communicationsculturalstudies.pdf>, 22 Aralık 2011
- Kellner, Douglas: **Habermas, the Public Sphere, and Democracy: A Critical Intervention**, t.y. (Çevrimiçi)

<http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/papers/habermas.htm>, 15 Mart 2011

- Kırık, Hikmet: **Kamusal Alan ve Demokrasi**, Salyangoz Yay., 2005
- Klein, Naomi: **Şok Doktrini Felaket Kapitalizminin Yükselişi**, Çev. Selim Özgül, 2. Basım, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2011
- Knight, G.: “News and ideology”, **Canadian Journal of Communication**, 8(4), 1982, s. 15-41
- Knödler-Bunte, Eberhard: “The Proletarian Public Sphere and Political Organization: An Analysis of Oskar Negt and Alexander Kluge's The Public Sphere and Experience”, Çev. Sara Lennox, Frank Lennox, **New German Critique**, No. 4, Winter, 1975, s. 51-75
- Kocabıyık, Ziyneti: **Kişisel Görüşme**, Ağustos 2011
- Koerber, Amy, E. Jonathan Arnett ve Tamra Cumbie: “Distortion and the Politics of Pain Relief: A Habermasian Analysis of Medicine in the Media”, **Journal of Business and Technical Communication**, 22, 2008, s. 364-391
- Koukouzelis, Kostas: “Rawls and Kant on the public use of reason”, **Philosophy & Social Criticism**, vol 35, no 7, 2009, s. 841–868
- Köker, Eser: **Politikannın İletişimi İletişim Politikası**, Ankara, İmge Yay., 2007
- Krause Monika: “The Production of Counter-Publics and the Counter-Publics of Production An Interview with Oskar Negt”, **European Journal of Social Theory**, 9(1), 2006, s.119–128
- Larrison, Anna, Andrew D. Oxman, Cheryl Carling and Jeph Herrin: “Medical Messages In The Media – Barriers And Solutions To Improving Medical Journalism”, **Health Expectations**, 6, 2003, s. 323 - 331
- Levi, Ragnar: **Medical Journalism**, Iowa University Press, 2001

- Liebman, Stuart: “Aleksander Kluge’yle Söyleşi: Yeni Alman Sineması, Sanat, Aydınlanma ve Kamusal Alan Üzerine”, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 2. Baskı, Hil Yay., 2010, s. 609-652
- Lister, Andrew: “The ‘Mirage’ Of Social Justice: Hayek Against (And For) Rawls”, **CSSJ Working Paper Series**, SJ017, Oxford, 2011, s. 1 - 30
- Lule, Jack: “News as Drama: The Study of News Language”, **72nd Annual Meeting of the Association for Education in Journalism and MassCommunication**, Washington DC, August 10-13,1989
- Lupton, Deborah: “Editorial: Health, illness and medicine in the media”, **Health**, Vol 3(3), 1999, s. 259–262F
- Lupton, Deborah: **Medicine as Culture: Illness, Disease and the Body in Western Societies**, 2nd Edition, SAGE Publications, 2003
- Macovei, Monica: **İfade Özgürlüğü Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi’nin 10. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz**, İnsan Hakları El Kitapları No.2, (Çevrimiçi), <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/capacitybuilding/publi/materials/1004.pdf>, 10.04.2011
- Manoff, Robert Karl, Michael Schudson: “Reading The News”, **Reading the News**, Pantheon Books, New York, 1986
- Marcuse, Herbert: **Eros ve Uygarlık**, 3. Baskı, İstanbul, İdea, 1998
- Markell, Patchen: “Contesting Consensus: Rereading Habermas On The Public Sphere”, **Constellations**, Vol. 3, No. 3, 1997, s. 377 - 400
- Marshall, Barbara L.: “Climacteric Redux? (Re)medicalizing the Male Menopause”, **Men and Masculinities**, Vol. 9, No. 4, 2007, s. 509-529
- Martin-Fugier, Anna: “Burjuva Özel Hayatının Ritüelleri”, **Özel Hayatın Tarihi 4**, Çev. Ali Berkday, İstanbul, Y.K.Y., 2008, s. 205 - 279
- Marx, Karl: **Das Kapital**, Çev Alaatin Bilgi, Cilt 1, Eriş Yayınları, 2003

- Mattelart, Armand, Erik Neveu: **Kültürel İncelemelere Giriş**, Çev. Hüsnü Dilli, İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2007
- McChesney, Robert W.: **Medyanın Sorunu**, Çev. Çiğdem Çıdamlı, Emel Coşkun, Erdoğan Usta, Kalkedon, 2006
- Mc Gowan, John: **Hannah Arendt: An Introduction**, Minneapolis, The University of Minnesota Press, 1998
- Mc Kee, Alan: **An Introduction to the Public Sphere**, Cambridge, 2005
- Mc Masters, Paul: “Blurring The Line Between Journalist and Publicist”, **Nieman Reports**, Vol. 57, No. 2, 2003, s.70 -73
- McNair, Brian: **Journalism and Democracy An Evaluation of The Political Public Sphere**, Taylor and Francis e-Library, 2002
- McQuail, Dennis: **McQuail's Mass Communication Theory**, Sage, 2005
- McQueen, David V., Ilona Kickbusch: **Health and Modernity: The Role of Theory in Health Promotion**, Springer, 2007
- Medya Derneği: **Türkiyeli Gazeteciler İçin Etik İlkeler**, 2011, (Çevrimiçi) <http://www.medyadernegi.org/category/yayinlar/ders-notlari/etik-ilkeler>, 15 Aralık 2011
- Melton, J. Van Horn: **Aydınlanma Avrupasında Kamunun Yükselişi**, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Boğaziçi Üni. Yay., 2011
- Meyer, Thomas: **Medya Demokrasisi**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2002
- Miles, Malcolm: “Interrupting the Public Realm: Performative Excursions”, **Research In Drama Education: The Journal Of Applied Theatre end Performance**, 12:1, 2007, s. 15 - 25
- Mitchell, Don: **The Right To The City**, The Guilford Press, 2003
- Moncrieff, Joanna: **İlaçla Tedavi Efsanesi**, Çev. Tevfik Alıcı, İstanbul, Metis, 2010

- Moressi, Enrico: **Haber Etiği**, Çev. Fırat Genç, Ankara, Dost, 2003
- Mouffe, Chantal: **Siyasetin Dönüşü**, Çev. Fahri Bakırcı, Ali Çolak, Ankara, Epos, 2008
- Negt, Oskar, Helen Fehervary, Wigand Lange: “Don't Go by Numbers, Organize According to Interests! Current Questions of Organization”, **New German Critique**, No. 1, Winter, 1973, s. 42-51
- Negt, Oskar and Alexander Kluge: **Public Sphere and Experience Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere**, University of Minnesota Press, 1993
- Negt, Oscar, Alexander Kluge: “Kamusal Alan ve Tecrübeye Giriş”, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 2. Baskı, Hil Yay., 2010, s. 133-140
- Nussbaum, Martha: “Rawls's Political Liberalism” A Reassessment”, **Ratio Juris**, Vol. 24, No. 1, 2011, s.1-24
- Okay, Ayla: Sağlık İletişimi, İstanbul, MediaCat, 2007
- O'Neill, Martin, Thad Williamson: “Beyond The Dead Dogmas Of Deregulation” **Property-Owning Democracy: Rawls and Beyond**, Ed. Martin O'Neill and Thad Williamson Wiley-Blackwell, 2012, s. 1 - 12
- Özbank, Murat: “Çağdaş Siyaset Kuramının İki Büyük İsim: John Rawls ve Jürgen Habermas”, **Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?**, Der. Murat Özbank, İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2009, s. 3-14
- Özbank, Murat: “Neden Demokrasi? Düşünsel ve Vicdani Çeşitlilik Koşulları Altında Normatif Gerekçelendirme ve Siyasal İstikrar Sorunu”, **Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?**, Der. Murat Özbank, İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2009, s. 15-40
- Özbek, Meral: “Kamusal Alanın Sınırları”, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 2. Baskı, Hil Yay., 2010, s. 19-90
- Özgen, Murat: **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları**, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004

- Özdemir, Cüneyt (Hazırlayan): **Cüneyt Özdemir ile 5N1K** (Televizyon Haber Programı), Türkiye, CNN Türk, 25.04.2012
- Patterson, Rachael: “Reviewing public reason: a critique of Rawls’ political liberalism and the idea of public reason”, **Deakin law review**, volume 9, no 2, 2004, s.715-729
- Pavsek, Christopher: “History and Obstinacy: Negt and Kluge's Redemption of Labor”, **New German Critique**, No. 68, Special Issue on Literature (Spring - Summer, 1996), s.137-163
- Perrot, Michelle: “Öncesi ve Başka Yerler”, **Özel Hayatın Tarihi 4**, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Y.K.Y., 2008
- Pettit, Philip: “Rawls’s Peoples”, **Rawls’s Law Of Peoples**, Ed. Rex Martin and David A. Reidy, Blackwell Publishing, 2006, s. 38 - 57
- Polan, Dana: “The Public’s Fear, or Media as Monster in Habermas, Negt, and Kluge”, **Social Text**, 25-26, 1990, s.260-266
- Polanyi, Karl: **Büyük Dönüşüm**, Çev. Ayşe Buğra, 8. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2009
- Porter, Dorothy: **Health, Civilisation and the State**, Routledge, 1999
- Postman, Neil: **Televizyon Öldüren Eğlence**, Çev. Osman Akınhay, 3. Basım, İstanbul, Ayrıntı, 2010
- Prost, Antoine: “Emek”, **Özel Hayatın Tarihi 5**, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, Y.K.Y., 2010
- Ramsey, Phil: “Public Service Broadcasting and the Public Sphere: Normative Arguments From Habermasian Theory”, **Journal of the MeCCSA**, Vol 3, No 2, 2010, s.1-14
- Rawls, John: **A Theory of Justice**, The Belknap Press of Harvard University Press, 1971
- Rawls, John: **Halkların Yasası**, Çev. Gül Evrin, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2006

- Rawls, John: **Siyasal Liberalizm**, Çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2007
- Revel, Judith: **Foucault Sözlüğü**, Çev. Veli Urhan, Say Yay., 2012
- Rousseau, Jean-Jacques: **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, 4. Baskı, Adam Yay., 1974
- Saraç, Osman: “Kamu Yararı Kavramı”, t.y. (Çevrimiçi), http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md139/O.%20SARAC.pdf, Erişim Tarihi: 21.09.2010
- Scholle, David: “Access Through Activism. Extending The Ideas Of Negt And Kluge To American Alternative Media Practices”, **Social Theory and Practice**, Vol. 2, No.4, 1995, s. 21 -35
- Schraeder, Terry L.: “A Chasm of Distrust in Medical Reporting”, **Nieman Reports**, Vol. 57, No. 2, 2003, s.6-7
- Seale, Clive: **Media and Health**, Sage Publications, 2002
- Sennet, Richard: **Otorite**, Çev. Kamil Durand, İstanbul, Ayrıntı, 1992
- Sennet, Richard: **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 1996
- Sennet, Richard: **Zanaatkar**, Çev. Melih Pekdemir, İstanbul, Ayrıntı, 2009
- Sennet, Richard: **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, 3. Basım, İstanbul, Ayrıntı, 2010
- Sennett, Richard: “The Public Realm”, **Quant**, (Çevrimiçi) <http://www.richardsennett.com/site/SENN/Templates/General2.aspx?pageid=16>, 02 Ekim.2011
- Sezgin, Deniz: **Tıbbileştirilen Yaşam Bireyselleştirilen Sağlık**, Schola-Ayrıntı, 2011
- Shelley, Mary: **Frankenstein**, İstanbul, Mitos, 1996

- Sismondo, Sergio: “Ghosts in the Machine: Publication Planning in the Medical Sciences”, **Social Studies of Science**, 39/2, 2009, s. 171–198
- Specter, Matthew: **Habermas: An Intellectual Biography**, Cambridge, 2011
- Stamm, Karen ve arkadaşları: “Helping Journalists To Get It Right: A Physician’s Guide to Improving Health Care Reporting”, **JGIM**, 18, 2003, s.138-145
- Stanford, Jim: **Herkes İçin İktisat: Kapitalist Sömürüyü Anlama Kılavuzu**, Çev. Tuncel Öncel, İstanbul, Yordam Kitap, 2009
- Teziç, Erdoğan: **Anayasa Hukuku**, 13. Bası, İstanbul, Beta, 2009
- Thomas, Sari: “Bir İçerik Çözümlemesi Savunusu: Kültür Çözümlemelerinde Artifakt İncelemelerin Rolü”, Çev. Ümit Atabek, **Medya Metinlerini Çözümlemek**, Der. Gülseren Şendur Atabek, Ümit Atabek, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007, s.48 - 65
- Thompson, John B.: **Medya ve Modernite**, Çev. Serdar Öztürk, İstanbul, Kırmızı Yay., 2008
- Tokgöz, Oya: **Siyasal İletişimi Anlamak**, Ankara, İmge Yay., 2008
- Tolkien, J.R.R.: **Yüzüklerin Efendisi: Yüzük Kardeşliği**, Çev. Çiğdem Erkal İpek, 3. Baskı, İstanbul, Metis, 1998
- Tolkien, J.R.R.: **Yüzüklerin Efendisi: İki Kule**, Çev. Çiğdem Erkal İpek, 4. Baskı, İstanbul, Metis, 1999 (a)
- Tolkien, J.R.R.: **Yüzüklerin Efendisi: Kralın Dönüşü**, Çev. Çiğdem Erkal İpek, 4. Baskı, İstanbul, Metis, 1999 (b)
- Tomlinson, John: **Küreselleşme ve Kültür**, Çev. Arzu Eker, İstanbul, Ayrıntı, 2004
- Tsekeris, Charambos: “The Public Sphere in the Context of Media Freedom and Regulation”, **Humanity and Social Sciences Journal**, 3,1, 2008, s. 12-17

- Tudor Hart, Julian: “Hasta Bir Toplumda Akıl Sağlığı: İnsan Ne İçin Yaşar”, **Kapitalizmde Sağlık: Sağlıksızlık Semptomları**, Çev. Umut Haskan, Yordam Kitap, 2011, s:340 - 352
- Türk Dil Kurumu: **Kamuoyu**, (Çevrimiçi) <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 12 Mart 2011
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti: **Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi**, İstanbul, TGC Yay, 2008
- Üçışık, Fehim: **Sağlık Hukuku**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, İkinci Baskı, 2010
- Varman, Rohit, Ram Manohar Vikas: “Rising Markets and Failing Health: An Inquiry into Subaltern Health Care Consumption under Neoliberalism”, **Journal of Macromarketing**, 27, 2007, s.162-172
- Vergara, Francisco: **Liberalizmin Felsefi Temelleri**, İletişim, 2006
- 2008; 17; 461 originally published online Aug 6, 2008; Public Understanding of Science
- Verhoeven, Piet: “Where has the doctor gone? The mediazation of medicine on Dutch television, 1961-2000”, **Public Understanding of Science**, 17,2008, s.461-472
- Villa, Dana R.: “Postmodernism and The Public Sphere, **The American Political Science Review**, Vol. 86, No. 3, 1992), s. 712-721
- Vincent, Gerard: “Beden ve Cinsel Bilmece”, **Özel Hayatın Tarihi 5**, Çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, Y.K.Y., 2010
- Vural, Tülin, Atilla Yücel: “Çağımızın Yeni Kamusal Mekanları Olan Alışveriş Merkezlerine Eleştirel Bir Bakış”, **itüdergisi/a**, Cilt 5, Sayı 2, Kısım 1, 2006, s. 97-106
- Wacquant, Loic: **Kent Paryaları**, Çev. Mehmet Doğan, Boğaziçi Üni. Yay., 2011
- Wei, Ran, Ven-Hwei Lo, Hung-Yi Lu: “Third-Person Effects of Health News: Exploring Relationships the Among Media Exposure, Presumed

Media Influence, and Behavioral Intentions”, **American Behavioral Scientist**, 52, 2008, s.261-277

- Wirth, Louis: “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, **20. Yüzyıl Kenti**, Der.-Çev. Duru, Alkan, 2002, S: 78-81
- Zizek, Slavoj: **İdeolojinin Yüce Nesnesi**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis, 2002

GAZETE HABERLERİ

- Akın, Doğan: “Prof. Müftüoğlu Hürriyet’te dükkan açmış”, **t24 İnternet Gazetesi**, 01.01.2012, (Çevrimiçi) <http://t24.com.tr/haber/dogan-akin--prof-muftuoglu-hurriyette-dukkan-acmis/189547>, 02.01.2012
- Gültekin, Alpuğra Bahadır: “Tedavi ‘medya etiği’nden geçer”, **Radikal Hayat**, 19.10.2011
- Saraç, Ender: “Öldürür mü Zayıflatır mı?”, **Posta**, 12.10.2011, s.22
- Talu, Umur: “Kardeşim Necati! Ne Yapmalı?..”, **Habertürk**, 21.12.2011
- Talu, Umur: “O Köşeler Babanızın Malı mı!”, **Habertürk**, 03.01.2012
- “Alzheimer şeker sever”, **Radikal**, 21.09.2011
- “Az yemek için büyük çatal kullanın”, **Radikal**, 05.10.2011
- “Deriden embriyo ürettiler”, **Radikal**, 07.10.2011, s.36
- “Diyabet varsa aşı olun”, **Hürriyet**, 04.11.2011
- “Düzenli temizleten yaşıyor”, **Hürriyet**, 14.11.2011
- “Elma ye felç olma”, **Radikal**, 18.09.2011
- “İlaçta yeni dönem” **Radikal**, 07.10.2011
- “Kişiye özel sağlık”, **Hürriyet Kelebek**, 24.10.2011
- “Kuruyemiş Ye, Diyabetten Korun”, **Zaman**, 11.10.2011

ÖZGEÇMİŞ

Eylem Çamuroğlu Çığ, 1979 yılında İzmir’de doğdu. Orta ve lise öğrenimini İzmir Bornova Anadolu Lisesi’nde tamamladı. 2002 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü’nden lisans diplomasını aldı. 2006 yılında, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı’ndan yüksek lisans diploması almaya hak kazandı. 2006 yılından başlayarak iki sene boyunca, tıp yayıncılığı konusunda uzmanlaşmış olan Yüce Yayınları’nın sektörel tıbbi dergilerinde reklam ve pazarlama müdürü olarak çalıştı. 2009 yılından beri Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.